ALEXANDRU ODOBESCU

OPERE

Ediție critică publicată
sub îngrijirea
prof. univ. Al. Dima

ALEXANDRU

OPE
IV

TEZAURUL DE I

Ediție îngrijită, Introducer
de
Mircea I

ODOBESCU ŞI TEZAURUL DE LA PIETROASA

(STUDIU INTRODUCTIV)

Dedicînd lucrării sale monografice asupra tezaurului de la Pietroasa mai bine de trei decenii de ample investigaţii în biblioteci şi muzee, de stăruitoare şi scrupuloasă aplecare asupra propriilor manuscrise şi publicaţii, de pertractări şi, nu rareori, lupte cu editorii şi cu oficialitatea prea puţin înţelegătoare, într-un cuvînt investind în această lucrare enorma sa erudiţie şi putere de muncă, Odobescu era îndreptăţit să o califice drept „cea mai temeinică a mea zestre ştiinţifică". Posteritatea i-a dat dreptate şi, indiferent de faptul că trecerea timpului şi progresele arheologiei au pus la îndoială sau chiar au infirmat unele din concluziile lui Odobescu, a rînduit această operă între realizările de seamă ale ştiinţei româneşti. Ca să folosim cuvintele lui Ion Nestor, ea ,,a constituit şi constituie şi astăzi una din marile fapte de ştiinţă cu care poporul nostru se mîndreşte pe drept"[1].

Din păcate, dacă beletristicei lui Odobescu i s-au consacrat numeroase pagini de exegeză şi istorie literară, asupra operei sale arheologice nu dispunem decît de puţine studii generale sau de amănunt, scrise de specialişti ai acestui domeniu. Dintre studiile generale, cel mai documentat, şi prin aceasta cel mai util este studiul introductiv la *Istoria arheologiei,* datorat lui Dumitru Tudor; el ne prezintă în ansamblu activitatea şi creaţia arheologică a lui Odobescu, analizează concepţia marelui învăţat român şi constituie astfel un punct de plecare pentru noile investigaţii[2]. Tot ca o privire generală, valoroasă prin efortul teoretic profund şi sugestiile subtile privind o viitoare discuţie asupra locului lui Odobescu în istoria ştiinţei arheologice româneşti, trebuie a fi aici remarcată contribuţia regretatului profesor I. Nestor, prezentată la Academie, cu ocazia sesiunii comemorative din 1970[3]. Altfel, despre Odobescu — arheolog, s-a mai scris în cursul anilor, dar, fie că este vorba de articole speciale, fie că este vorba de simple referiri într-un cadru mai larg, datorită informaţiei reduse şi banalităţii consideraţiilor, lucrările respective nu merită mai mult decît o simplă menţiune[4]. în schimb, se cuvine a fi luate în discuţie consideraţiile pertinente ale unui nespecialist, marele estetician şi istoric al literaturii Tudor Vianu, din monografia căruia se desprinde o realistă caracterizare a lui Odobescu ca om de ştiinţă[5].

Cu privire specială la cercetările îndelungate ale lui Odobescu asupra tezaurului de la Pietroasa, bibliografia existentă este şi mai redusă. Lăsînd de o parte referirile întîlnite în lucrările mai sus citate (în special la D. Tudor şi T. Vianu), nu putem cita ca lucrări speciale decît un articol al lui Al. Tzigara-Samurcaş[6] şi, mai recent, o interesantă încercare a lui Răzvan Theodorescu[7] de a plasa investigaţiile lui Odobescu în cadrul european al preocupărilor de acelaşi fel din vremea sa. De fapt, se poate spune că acest important compartiment al activităţii şi creaţiei odobesciene, în ciuda marii cantităţi de surse de informaţie păstrate (manuscrise, corecturi, documente, corespondenţă, în ultimă instanţă însăşi lucrările publicate), nu a constituit pînă în prezent obiectul unei cercetări sistematice, nici sub vreunul sau altul din aspectele sale particulare (istoricul cercetării, sursele de informaţie, filiaţia manuscriselor şi geneza marii monografii), nici în ansamblu (metoda şi concepţia arheologică şi istorică în cercetarea tezaurului, rezultatele cercetării, locul acestei lucrări în istoria arheologiei româneşti).

[1] I. Nestor, conferinţă despre tezaurul de la Pietroasa, ţinută în perioada interbelică (fragment de manuscris păstrat la Institutul de arheologie din Bucureşti, p. 2).

[2] D. Tudor, *Alexandru I. Odobescu arheolog,* în A. I. Odobescu, *Istoria archeologiei,* Bucureşti, 1961, p. 7—46. în acelaşi volum (p. 47—49), D. Tudor inserează şi o listă selectivă a scrierilor de arheologie ale lui Odobescu. Dintre cele dedicate tezaurului de la Pietroasa lipsesc articolul din *La voix de la Roumanie,* nr. 30, 1866 şi *Studiele* tipărite în 1876—1877 în *Columna lui Traian.* De acelaşi autor, vezi şi *Alexandru Odobescu ca profesor, în Analele Universităţii Bucureşti, Seria ştiinţe sociale, Istorie,* XII, 1963, 30, p. 21—26.

[3] I. Nestor, *Alexandru Odobescu arheolog,* în *Analele Academiei Republicii Socialiste România,* anul 104 (1970), seria a IV-a, voi. XX, Bucureşti, 1976, p. 154—157.

[4] Al. Tzigara-Samurcaş, *Odobescu arheolog,* în *Convorbiri literare,* XLI, 1907, 11, p. 1075—1089; Al. Busuioceanu, *Odobescu arheolog şi critic de artă,* în *Convorbiri literare,* LXVII, 1934, 7—9, p. 733—739.

[5] Tudor Vianu, *Alexandru Odobescu,* Bucureşti, 1960 (ESPLA, Mica bibliotecă critică, nr. 66), în special p. 89—115 şi 143—156.

[6] Al. Tzigara-Samurcaş, *Tezaurul de la Pietroasa,* în *Convorbiri literare,* LXVII, 1934, 7—9 p. 764—773.

[7] Răzvan Theodorescu, *Alexandru Odobescu şi unele preocupări de istoria artei „barbare" în Europa secolului al XlX-lea,* în *Revista de istoric şi teorie literară,* 20, 1971, 1, p. 77—82.

în aceste condiţii, sarcina de a reedita, după principiile ediţiei critice, scrierile dedicate tezaurului de la Pietroasa s-a dovedit a fi extrem de dificilă, de unde şi imperfecţiunile inerente, iar abordarea, în aceste pagini, a mai sus-amintitelor aspecte ale cercetării odobesciene trebuie privită doar ca o primă încercare de a face o oarecare ordine şi de a aduce anumite desluşiri într-o materie atît de complexă şi atît de puţin cunoscută încă. Documentarea noastră este, de altfel, încă, departe de a fi completă : cea mai mare parte a notiţelor de lucru şi a manuscriselor lucrărilor despre tezaurul de la Pietroasa, precum şi a corespondenţei lui Odobescu, ne-a rămas necunoscută şi s-ar putea chiar să fie pierdută pentru totdeauna[8]. Oricum, însă, aducerea în discuţie a unor documente inedite sau mai puţin cunoscute şi însăşi reeditarea scrierilor sale răspîndite în publicaţii vechi, greu accesibile, constituie o bază nouă pe care studiile viitoare asupra lui Odobescu-arheologul şi asupra contribuţiilor sale de căpetenie privind tezaurul de la Pietroasa nu vor întîrzia prea mult să o pună în valoare.

I. ISTORICUL CERCETĂRILOR ŞI PUBLICAŢIILOR LUI ODOBESCU

S-a sugerat[9], probabil cu dreptate, că pasiunea lui Odobescu pentru antichităţi a avut un teren prielnic încă din vremea anilor de şcoală petrecuţi, începînd din 1844, la Colegiul Sf. Sava, unde se afla în acea vreme adăpostit şi Muzeul naţional. în acei ani va fi avut Odobescu ocazia ca, alături de alte antichităţi, să admire pentru întîia oară fabuloasa *Cloşcă cu puii de aur,* în salvarea căreia un rol determinant fusese jucat chiar de conducătorul colegiului, Petrache Poenaru. Ulterior, în anii 1848—1850, tînărul Odobescu 1-a avut ca profesor particular de latină (şi poate şi de germană) pe pastorul evanghelic Rudolf Neumeister[10], ale cărui preocupări legate de tezaurul de la Pietroasa, în special de inscripţia runică, sînt bine cunoscute. Nu însă acest prim contact al adolescentului de 14—15 ani cu Neumeister a fost hotărîtor,[11] ci revederea şi discuţiile, după 13 ani, în 1861, în prezenţa arheologului german Franz Bock, se află cu adevărat la originea hotărîrii lui Odobescu de a se dedica studiului antichităţilor de la Pietroasa[12].

Anterior, după cum mărturisea cu sinceritate Odobescu, splendorile faimoasei *Cloşti cu puii de aur,* păstrate sub bolţile întunecoase ale muzeului de la Sf. Sava, nu-i inspiraseră, ,,la drept cuvînt, decît un sentiment destul de vag de curiozitate şi de admiraţie" *(Le tresor...,* I, p. 33). Aceşti ani ai tinereţii, deşi nu au stat încă sub semnul tezaurului de la Pietroasa şi nici măcar al unor preocupări speciale de arheologie, au fost însă anii hotărîtori în formarea viitorului om de ştiinţă, anii de acumulare a impozantei sale culturi clasice, şi, în acest fel, au constituit premisa indispensabilă a operei ştiinţifice de căpătîi a lui Odobescu. într-adevăr, între 1850 şi 1855, el a studiat la Paris şi, chiar dacă nu s-a întors de acolo cu o licenţă sau un doctorat, ştim că a frecventat cursurile latinistului

[8] Baza documentării noastre a constituit-o fondul de manuscrise Odobescu păstrat la Biblioteca Academiei R.S.R. (Secţia manuscrise şi Arhiva Odobescu). După cum am precizat în comentariile la diferitele lucrări reeditate în acest volum, manuscrisele păstrate sînt fragmentare şi nu acoperă decît în mică parte textele acestor lucrări, fiind vorba, în general, de iedacţiuni intermediare sau nefinalizate. Manuscrisele finale *(Notice 1868, Studie 1876—1877, Le tresor. . .)* vor fi rămas, probabil, la editori (cele mai multe deci la Paris) şi nu se ştie dacă vor mai apărea vreodată. Surprinzător de puţine sînt notiţele de lectură şi din muzee, pe care o asemenea lucrare trebuie să le fi presupus în număr extrem de mare. Corespondenţa lui Odobescu, care constituie în sine un domeniu de cercetare şi care va fi cuprinsă într-unui din volumele acestei ediţii, a fost folosită doar în măsura în care am avut şansa ca, la o parcurgere rapidă, ocazională, să remarcăm ştiri mai importante despre tezaur. Lista manuscriselor, a memoriilor, scrisorilor şi diferitelor documente, păstrate la B.A.R. şi folosite ca documentare pentru ediţia de faţă, se află la sfîrşitul acestui studiu, în anexa de la p. 35.

[9] D. Tudor, *Alexandru I. Odobescu arheolog,* p. 9—10; G. Şerban, în volumul Al. Odobescu, *Pagini regăsite,* Bucureşti, 1965, p. 300.

i» G. Şerban, *op. cit.,* p. XVII-XVIII şi 81-83.

[11] Din scrisoarea lui Ioan Odobescu către fiul său Alexandru, din 22 iulie/3 august 1850, rezultă chiar că la acea vreme elevul nu urmase cu entuziasm pe profesorul său : „Dacă ascultai tu pe papa şi urmai învăţătura ta în latineşte cu Naimaster (sic !), erai să fii destul de înaintat" (G. Şerban, *op. cit.,* p. 81). De altfel, în monografia franceză *(Le tresor. . .,* I, p. 35), caracterizîndu-1 pe Neumeister ca „modeste et venerable professeur", Odobescu omite să menţioneze că i-a fost elev cîndva.

[12] „Atras însă către un asemenea studiu prin ingenioasele ipoteze istorice, clădite de fostul pastor protestant din Bucureşti, d-1 Rudolf Neumeister, am întreprins cu ardoare, sînt acum patrusprezece ani, să fac cercetări de tot felul, prin cărţi şi prin muzee, spre a elucida proveninţa şi caracterul interesantelor noastre anticităţi" *(Studie .. .,* în acest volum p. 897). Acest text fiind scris prin 1875 — 1876, este evident că Odobescu se referă la reluarea contactelor cu Neumeister, în 1861 — 1862.

Henri Patin şi ale elenistului Emile Egger şi că a urmărit cu atenţie mişcarea ştiinţifică a vremii, ilustrată între alţii de G. F. Boissonade, Ch. Lenormant, J. Quicherat, Viollet le Duc etc.[13]. încercările de traducere din Hesiod, Homer, Vergiliu sau Horaţiu, ca şi studiul său despre *Satira latină* (1855)[14], ne arată în ce măsură Odobescu devenise încă de pe atunci stăpîn pe limbile clasice, pe izvoare şi pe metoda ştiinţifică de lucru. Impunătoarea bibliotecă, pe care şi-a constituit-o în acei ani şi pentru care dispunem de un catalog întocmit în 1858, ilustrează şi ea orientarea predilectă a lui Odobescu către studiile clasice, către literatura şi istoria greco-romană[15]. în schimb, arheologia nu pare să-1 fi interesat decît în secundar, şi anume în accepţiunea ei winkelmanniană, de istorie a artelor, sau în aceea mai nouă de istorie a culturii, a moravurilor şi a instituţiilor, accepţiune căreia Odobescu îi va rămîne, de altfel, pentru totdeauna tributar.

întors în ţară (1855), au trebuit să treacă mai mulţi ani, pînă cînd vizita la Bucureşti a renumitului arheolog german Fr. Bock, discuţiile purtate cu acesta şi cu vechiul său profesor Neumeister (vara 1861) au revelat în ochii lui Odobescu întreaga importanţă şi complexitate a problematicii istorico-arheologice legate de tezaurul de la Pietroasa, determinîndu-1 să-i acorde, de acum înainte, întreaga sa atenţie. în afară de interesul pur ştiinţific, la hotărîrea lui Odobescu trebuie să fi contribuit şi „ideea de a restrînge cercul activităţii sale, de a se specializa, de a se devota unei lucrări predilecte, pe care să o poată duce la capăt, pe cît se va pricepe mai bine"[16], idee subordonată sentimentului îndatoririi faţă de ţară, faţă de ştiinţa naţională.

După cum relatează însuşi Odobescu, Franz Bock, venit la Bucureşti pe urmele unei presupuse coroane bizantine, a fost impresionat de bogăţia tezaurului de la Pietroasa, la acea dată cunoscut lumii ştiinţifice doar pe baza informaţiilor şi desenelor (incomplete şi uneori greşite) din publicaţia lui J. Arneth[17]. Bock a fotografiat tezaurul şi, însoţit de Odobescu, a vizitat chiar locul descoperirii. Aceasta a fost şi prima vizită a lui Odobescu la Pietroasa. Entuziasmat, savantul german intenţiona să publice tezaurul şi, la numai cîteva luni după vizita sa în România, la 30 ianuarie 1862, îi trimite lui Odobescu o foaie de titlu şi o probă de planşă colorată ale proiectatei sale publicaţii. Apoi, anii au trecut, fără ca promisa publicaţie să apară[18]. Doar cîteva desene colorate, realizate după fotografiile lui Bock, au fost publicate de Charles de Linas, în 1864, în cartea sa asupra orfevreriei cloazonate[19].

Hotărît să scoată din uitare preţiosul tezaur, după 1861, Odobescu a început să se documenteze şi a pus să se execute după piese, în mărime naturală, „frumoase desemnuri în colori şi chiar o cromolitografie cu titluri imprimate"[20]. Nu ştim exact care a fost mersul cercetărilor sale în acei ani de început, dar ştim că atunci cînd a avut pentru prima oară ocazia de a referi în cadrul unei reuniuni ştiinţifice, el a făcut-o în chip convingător, întrunind numai aprecieri pozitive. într-adevăr, la sfîrşitul anului 1865, aflat în capitala Franţei cu misiunea de a pregăti participarea românească la Expoziţia universală din 1867[21], Odobescu a fost invitat de Emile Egger, fostul său profesor, în acel moment preşedinte al Academiei de inscripţii şi bele-litere, să prezinte în faţa renumitului for academic o comunicare

[13] T. Vianu, *op. cit.,* p. 34—35; I). Tudor, *op. cit.,* p. 10—11 ; G. Şerban, *op. cit.,* p. XXI urm.

» Cf. A. Odobescu, *Opere,* voi. I, 1965, p. 51-61, 145-164, 182-184, 229-255, 379-392, 413-417.

[16] A. Odobescu, *Opere,* voi. I, 1965, p. 451 urm; G. Şerban, *op. cit.,* p. XXXIII—XLIV. în acest catalog cărţile de arheologie propriu-zisă ocupă un loc neînsemnat, nelăsînd să se întrezărească o preocupare sistematică a lui Odobescu în domeniul arheologiei clasice şi, cu atît mai puţin, în acela încă nou al arheologiei epocii migraţiilor, căreia îi aparţine tezaurul de la Pietroasa.

[16] A. Odobescu, *Pia desideria,* în acest volum, p. 925.

[17] J. Arneth, *Die antiken Gold- und Silber-Monumente des k. k. MiXnz- und Antihen-Cabinettes in Wien,* Viena, 1850, p. 13-14 şi 83-86, şi pl. V-VI.

[18] A. Odobescu, *Notice sur le tresor de Petrossa, decouvert en Roumanie et conserve au musee naţional de Bucarest,* în *La voix de la Roumanie,* anul VI, nr. 30, 14 iunie 1866. Comentînd întîrzierea publicaţiei anunţate de Bock, Odobescu scrie : „. . .ce long retard m'a fait presumer que d'autres occupations ne lui avaient pas permis de donner suite â ce projet et j'ai craint que le tresor de Petrossa ne restât encore cette fois dans l'oubli auquel il semble condamne par l'eloignement du modeste musee ou il se trouve relegue".

[19] Ch. de Linas, *Orfevrerie me'rovingienne. Les oeuvres de Saint Eloi et la verroterie cloisonnie,* Paris, 1864, p. 82—83, 88, 90 şi pl. 6/A-C. Piesele discutate la p. 82—83 şi ilustrate în pl. 6 sînt cana-oenochoe, fibula mare şi una din fibulele mijlocii. Mai departe, la p. 88, Linas menţionează, după Arneth, şi coşul octogon, pentru ca abia la p. 90, nota 1 să emită presupunerea că această piesă provine împreună cu primele trei, din acelaşi „tezaur al lui Athanaric" (de la *Petroja* sau *Petreosa),* despre care i-a relatat Bock. Exemplarul cărţii lui Linas de la B.A.R. (cota II 8482) provine din biblioteca lui Odobescu, fiind prevăzut cu parafa acestuia.

[20] A. Odobescu, *Pia desideria,* în acest volum, p. 928 nota 1.

[21] G. Şerban, *op. cit.,* p. 330—331. La 1 octombrie 1865 Odobescu fusese numit într-o comisie însărcinată cu pregătirea participării României la Expoziţia universală, iar la 4 octombrie, printr-un decret semnat de Alexandru Ioan Cuza, el fusese desemnat delegat permanent pe lîngă Comisiunea imperială a expoziţiei.

asupra tezaurului. Redactînd din fuga condeiului („au courant de la plume"), în numai cîteva zile, un text intitulat : *Notice sur le tresor de Petrossa, decouvert en Roumanie et conserve au musee național de Bucarest,* Odobescu 1-a prezentat în şedinţele din 1 şi 8 decembrie 1865 ale Academiei, odată cu planşele pe care le avea pregătite spre a le arăta savanţilor parizieni. Procesul verbal al acestor şedinţe înregistrează atenţia cu care a fost primită comunicarea lui Odobescu şi reproduce pe larg intervenţia unuia dintre cei mai autorizaţi specialişti în materie, F. de Lasteyrie, care adera „sur presque tous Ies points, aux conclusions du memoire de M. Odobesco"[22].

Din comunicarea sa, Odobescu nu a publicat decît un fragment (Introducere — Bibliografie), în 1866, în revista bucureşteană de limbă franceză *La voix de la Roumanie*[23]. în această primă formă ea a rămas inedită, dar, practic, a fost valorificată, într-o versiune remaniată şi completată, inserată ca partea a Il-a, în *Notice sur Ies antiquites de la Roumanie* (Paris, 1868, p. 10—54)[24]. Din fericire, s-au păstrat două manuscrise diferite ale comunicării, pe baza cărora va putea fi reconstituit şi analizat primul text odobescian despre tezaurul de la Pietroasa[25]. Acest text este deosebit de preţios, întrucît reflectă stadiul cunoştinţelor şi opiniile la care Odobescu ajunsese, în chip mai mult sau mai puţin independent, înainte de a intra în contact nemijlocit şi, de acum înainte neîntrerupt, cu marii specialişti ai acestui domeniu (Lasteyrie, Linas etc).

Anul 1866 este anul săpăturilor arheologice de la Pietroasa. Proaspăt membru al *Comitetului arheologic* din Bucureşti, Odobescu pare a fi avut planuri mai largi, solicitînd la 15 iulie 1866 ministrului instrucţiunii, C. A. Rosetti, subvenţionarea unor investigaţii arheologice în mai multe zone ale ţării (în Buzău, Rîmnic, Brăila, Covurlui)[26]. Aprobate de minister, aceste cercetări s-au limitat, în cele din urmă, la Pietroasa, localitate care concentra în cel mai înalt grad interesul savantului. Din păcate, în lipsa unor informaţii detaliate în publicaţiile sau în arhiva personală a lui Odobescu, suntem în situaţia de a face mai mult presupuneri. De fapt, singurul lucru precis pe care îl ştim este că, în toamna anului 1866, el a executat „*k* diverses reprises" săpături în mai multe puncte ale fortificaţiei de sub satul Pietroasa (cf. nota de la p. 979—981). Scopul săpăturilor va fi fost, probabil, pe de o parte, unul ştiinţific, de a lămuri relaţia cronologică şi istorică între castru şi tezaurul descoperit la o distanţă relativ mică de el. Pe de altă parte, Odobescu pare a fi urmărit şi scopul practic de a recolta unele materiale arheologice care să însoţească tezaurul la expoziţia de la Paris,

[22] *Academie des Inscriptions et Belles-Lettres. Comptes rendus des seances de l'annee 1865,* N. S., tome I, Paris, 1865, p. 420 şi 423—427. în procesul verbal al şedinţei din 8 decembrie se precizează că analiza „acestei importante comunicări" va putea apare doar într-unui din volumele viitoare, probabil în funcţie de publicarea unui text definitiv promis de Odobescu. în comentariul său, care se întindea pe circa patru pagini (p. 423—427), Lasteyrie sublinia importanţa descoperirii de la Pietroasa, respectiv a comunicării lui Odobescu, pentru confirmarea teoriei sale asupra originii germanice a orfevreriei cloazonate. După Lasteyrie, la Pietroasa.c'est â son berceau meme que nous retrouvons cette fois l'art des Goths dans sa forme primitive et originale". Aceasta a fost, după cum se ştie, şi una din tezele principale ale lui Odobescu asupra tezaurului, ca produs al unei industrii locale gotice din Dacia.

[23] Cf. *supta,* nota 18.

[24] Donînd Academiei de inscripţii un exemplar al acestei cărţi, însoţit de 12 fotografii, Odobescu preciza, în ianuarie 1869, că darul său este o completare la comunicarea din 1865, al cărei rezumat, în ciuda promisiunii făcute, nu îl putuse trimite din pricina evenimentelor din România (?). Citām din procesul verbal al şedinţei Academiei de inscripţii şi bele-litere, din 29 ianuarie 1869 : ,,M. de Lasteyrie fait hommage, au nom de M. Odobesco, d'une *Notice sur Ies antiquites de la Roumanie* avec 12 photographies representant toutes Ies pieces du tresor d'orfevrerie de Petrossa. Le donateur de cette collection prie l'Academie d'en agreer l'hommage comme complement de la communication qu'il avait eu l'honneur de Iui faire en dec. 1865. M. Odobesco avait promis alors un resume de cette communication. Les evenements de son pays, aux quelles il s'est trouve personellement mele, l'ont empeche pendant longtemps de tenir sa promesse. Mais tout le resume de son premier travail se trouve dans la *Notice sur les antiquites de la Roumanie,* qu'il a ete charge de rediger comme commissaire-general des provinces danubiennes ă l'Exposition universelle de 1867 et dont il joint un exemplaire ă son envoi. Les conclusions de ce travail confirment l'attribution du tre'sor de Petrossa aux Goths qui occupaient Ies bords du Danube vers le 4e siecle de notre ere" *(Academie des Inscriptions et Belles-Lettres. Comptes rendus des seances de l'annee 1869,* N.S., tome V, 1869, p. 16).

[25] Am identificat aceste două manuscrise la B.A.R., în Arhiva Odobescu, sub cotele II, ms. 1 (cîteva pagini greşit legate la II, ms. 3) şi II, ms. 2. Primul este chiar acela redactat de Odobescu, „ă la hâte", la Paris. Cel de al doilea este o variantă revizuită. Asupra celor două manuscrise, cf. *infra* p. 22. Textul restituit al comunicării de la Paris va fi publicat în următorul volum (al V-lea) al operelor Iui Alexandru Odobescu, odată cu *Notice sur les antiquites de la Roumanie.*

[26] G. Şerban, *op. cit.,* p. 332.

prevăzută pentru anul următor. în sfîrşit, mai putem presupune că el a folosit acest prilej şi pentru a face o anchetă ştiinţifică asupra împrejurărilor descoperirii tezaurului cu aproape trei decenii în urmă[27].

La începutul lui mai 1867, Odobescu pleca la Paris pentru ca, împreună cu P. S. Aurelian şi G. Steriadi, să organizeze pavilionul românesc la Expoziţia universală[28]. Odată cu el şi prin grija sa, tezaurul de la Pietroasa făcea prima sa călătorie peste graniţă, primul mare pas spre celebritatea mondială[29]. într-adevăr, la *Paris, Cloşca cu puii de aur* a fost considerată drept una dintre cele mai frumoase podoabe ale expoziţiei („1'un des plus beaux fleurons"), iar Odobescu a fost unanim elogiat pentru felul în care a conceput sectorul românesc din „Galerie de l'histoire du travail"[30].

Expunerea tezaurului la Paris (pînă în octombrie 1867) şi, apoi, la Londra (pînă în aprilie 1868) nu i-a adus, însă, lui Odobescu numai satisfacţii, ci şi necazuri. De la simple insinuări şi zvonuri, pînă la acuzaţii directe, apărute în unele ziare (de ex. în *Trompeta Carpalilor* a Iui Bolliac), după care el ar fi vîndut sau amanetat tezaurul, împotriva lui Odobescu şi, indirect, împotriva guvernului Brătianu, s-a purtat o adevărată campanie. Venit multă vreme după dezminţirile oficiale (februarie 1868) şi după ce întoarcerea tezaurului desfiinţase fantasticele învinuiri (aprilie 1868), răspunsul lui Odobescu avea să pună definitiv capăt acestui episod amar, descurajant, din viaţa sa, abia în septembrie 1869[31].

între timp, de la sfîrşitul anului 1867 şi pînă în iunie 1868, interese de familie l-au reţinut pe Odobescu în Rusia. Cu acest prilej el a descoperit colecţiile Ermitajului, atît de importante pentru studiul orfevreriei barbare şi atît de puţin cunoscute la acea dată lumii ştiinţifice internaţionale. Lucrînd, după propria-i caracterizare, „ca un negru", pasionatul savant s-a cufundat în studiul colecţiei Bosforului cimmerian şi al colecţiei siberiene, în care găsea paralele sau antecedente ale „artei gotice" de la Pietroasa. Doritor să contribuie la a face cunoscute unele din bogăţiile muzeului din Petersburg, Odobescu plănuia chiar să realizeze un album comentat; pentru început el s-a grăbit să comunice unele fotografii, însoţite de observaţiile sale, Academiei de inscripţii din Paris, stîrnind viul interes al reputatului corp savant[32].

Anul 1868 a adus consacrarea definitivă a importanţei tezaurului de la Pietroasa în literatura ştiinţifică, prin apariţia mai multor lucrări ce i-au fost special consacrate. în urma expunerii tezaurului la Paris şi Londra, doi savanţi din aceste ţări l-au putut direct studia şi i-au dedicat studii importante: este vorba de francezul Charles de Linas[33] şi de englezul R. H. Soden-Smith[34]. în acelaşi an, Franz Bock şi-a publicat lucrarea anunţată

[27] A. Odobescu, *Studie* . . ., în acest volum, p. 892, nota 8 : „Am încercat înşine, dar fără de vreun folos, să căpătăm în chiar satul Pietroasa ceva nouă desluşiri asupra celor petrecute acolo la 1837". Dispariţia participanţilor direcţi şi sfiala celor ce supravieţuiau au făcut ca rezultatele anchetei să fie modeste. Dacă Odobescu se referă în acest pasaj la cercetările sale din anul 1866 sau, cumva, la prima sa vizită din 1861, nu se poate stabili cu siguranţă.

[28] A. Odobescu, *Le trişor....* I, p. 38 urm.; cf. şi G. Şerban, *op. cit.,* p. 334.

[29] După Paris, unde sub privegherea lui Odobescu a fost restaurat pentru întîia oară, tezaurul a mai fost expus de mai multe ori în străinătate : în 1868 la Londra, în 1872 la Viena, în 1900 la Paris din nou ; în 1911, la Roma, au fost trimise copiile galvanoplastice (cf. Al. Tzigara-Samurcaş, în *Convorbiri literare,* LXVII, 1934, 7—9, p. 766 urm.). Şi după restituirea sa din U.R.S.S. (în 1956), tezaurul de la Pietroasa a mai fost expus în străinătate, în cadrul unor foarte apreciate expoziţii arheologice româneşti (Paris, Stockholm etc).

[30] Cf. Ch. de Linas, *L'histoire du travail ă l'Exposition universelle de 1867,* Arras-Paris, 1868, p. 180 : „L'exposition roumaine de *YHistoire du travail* justifie completement ces previsions; bien qu'installee la derniere au Champs de Mars elle y a de prime-abord conquis un rang distingue, tant par la richesse des objets etales sous ses vitrines, que par l'importance historique de plusieurs d'entre eux. Un homme qui, tres jeune encore, a deja ete investi de hautes fonctions administratives, M. A. Odobesco, Commissaire General de la Roumanie â l'Exposition universelle, s'est particulierement devoue â l'organisation de *YHistoire du travail.* Archeologue passione, il mis â profit les loisirs que lui faisait la politique, pour etudier â fond les antiquites de sa patrie, et elever le contingent du petit Etat qu'il represente au niveau de l'apport des grandes puissances".

[31] Punerea la punct a lui Odobescu a fost publicată la 14 septembrie 1869 în ziarul *Opiniunea constituţională* şi la 16 septembrie 1869 în *Traian.* Cf. A. Odobescu, *Dare de seamă despre ducerea şi expunerea tezaurului de la Pietroasa la Paris şi la Londra în anii 1867 —1868, înOpere,* voi. II, 1967, p. 351—357 (text) şip. 638—640 (comentariu).

[32] *Academie des Inscriptions et Belles-Lettres. Comptes rendus des seances de l'annee 1868,* N.S., tome IV, 1869, p. 410—413; A. Odobescu, *Le tresor...,* I, p. 55—57. Textul procesului verbal din *Comptes rendus,* tradus în româneşte, a fost publicat şi în ziarul *Românul.* Un manuscris se păstrează la B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 11. Cf. şi G. Şerban, *op. cit.,* p. 338. Vezi şi în acest volum nota de la p. 961.

[33] Ch. de Linas, *L'histoire du travail. . .* Partea despre tezaurul de la Pietroasa (p. 183— 197) a fost publicată sub titlul *Tresor de Petrossa,* în *Revue archeologique,* N.S., anul IX, voi. XVII, 1868, p. 46—56 (ambele publicaţii sînt lipsite de ilustraţii).

[34] *Exemples of Art-workmanship of Various Ages and Countries. The Treasure of Petrossa and other Goldsmith's Work from Roumania, published by the Arundel Society,* London, 1869. Această lucrare nu ne-a fost accesibilă. Din relatările lui Odobescu ştim că ea conţinea excelente reproduceri fotografice.

încă din 1862[35]. în sfîrşit, în calitatea sa de comisar al expoziţiei româneşti, Odobescu a contribuit, alături de P. S. Aurelian, la întocmirea unei *Notiţe asupra României,* redactînd partea a treia, *Notice sur l'histoire du travail en Roumanie et catalogue de la section archeologique* [36]. Această parte, în care se prezentau antichităţile şi monumentele României, de la cele preistorice pînă la cele ale veacului al XVIII-lea a apărut şi separat, în acelaşi an 1868, sub titlul *Notice sur les antiquites de la Roumanie* [37]. Aici, în cap. II, Odobescu publica pentru întîia oară un text complet asupra tezaurului de la Pietroasa, cuprinzînd istoricul descoperirii, descrierea pieselor, consideraţii asupra provenienţei tezaurului şi ipoteza istorică[38]. El valorifica astfel cercetările sale de pînă atunci şi suplinea comunicarea de la 1865, rămasă ncpublicată (cf. *supra,* p. 8 şi nota 24).

Anul 1869 stă pentru Odobescu mai mult sub semnul cercetărilor preistorice. După ce vizitează în compania lui Bolliac mai multe staţiuni, între care cetatea geto-dacă de la Tinosul (jud. Prahova), el ia parte la cel de al IV-lea Congres internaţional de antropologie şi arheologie preistorică, unde prezintă, la 31 august 1869, o comunicare orală „asupra antichităţilor preistorice" din România[39]. La acest congres, Odobescu nu a vorbit despre tezaurul de la Pietroasa, ci doar a adus cu sine fotografiile pieselor, care au servit apoi pentru realizarea ilustraţiei unei note, inserate în volumul de dări de seamă, de către secretarul congresului W. Schmidt[40]. Odobescu a mai participat şi la alte congrese, dar, după cît se ştie, nu a prezentat niciodată vreo comunicare despre tezaur[41].

în 1870, Odobescu întreprinde o nouă călătorie în străinătate, de astă dată pe un lung şi variat itinerariu care îl duce mai întîi în Turcia şi Grecia, iar apoi în Germania, Elveţia, Italia şi Austria. Avem de-a face cu o adevărată călătorie de studiu desfăşurată în mai bine de patru luni, care îi permite să vadă importante monumente ale artei romano-bizantine şi medievale. Cele mai multe din acestea aveau o legătură mai mult sau mai puţin directă cu problematica tezaurului de la Pietroasa şi le vom întîlni ades menţionate în scrierile sale : domul din Aachen cu bogatul său tezaur, tezaurul mănăstirii St. Maurice en Valais, tezaurul regilor langobarzi din catedrala de la Monza, mozaicurile de la Ravena, monumentele Romei şi, probabil, antichităţile cabinetului din Viena[42]. în timpul acestui lung periplu, desfăşurat într-o perioadă încărcată de evenimente politice şi militare (războiul franco-prusac, desăvîrşirea unificării Italiei), Odobescu nu a ajuns să-şi întîlnească colegii francezi, cu care întreţinea cele mai strînse raporturi (în acel moment Parisul fiind asediat) ; în schimb, la Aachen (Aix-la-Chapelle) îl va fi reîntîlnit pe Franz Bock, şi, probabil, a avut primul contact cu A. Lambris, cel care avea să execute desenele pieselor de la Pietroasa.

[35] Fr. Bock, *Der Schatz des Westgothenk onigs Athanarich, gefunden im Jahre 1837 zu Petreosa in der grossen Walachei,* în *Mittheilungen der h. h. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale,* XIII, 1868, p. 105—124. Lucrarea este ilustrată cu 9 figuri, reprezentînd cana, detalii ale tăvii, coşul octogon, colanul ajurat, fibula mare, o fibulă mijlocie şi veriga cu inscripţie (considerată brăţară — *Armband).* Ea este apărută după aceea a lui Linas *(supra,* nota 33), pe care o citează la p. 120, nota 7.

[36] *Notice sur la Roumanie, principalement au point de vue de son economie rurale, industrielle et commerciale, suivie du catalogue special des produits exposes dans la section roumaine ă l'Exposition universelle de Paris, en 1867, et d'une notice sur l'histoire du travail dans ce pays,* Paris, Librairie A. Frank, 1868. Partea redactată de Odobescu se află la p. 353—436 (despre tezaurul de la Pietroasa, p. 359—404). Lucrarea este apărută sub egida Comisiei princiare a României la Expoziţia universală şi nu poartă numele autorilor.

[37] Paris, Librairie A. Frank, 1868, 86 p. (despre tezaurul de la Pietroasa, p. 10—54, cap. II). Această lucrare va fi retipărită în volumul următor (al V-lea) al prezentei ediţii a operelor lui Odobescu.

[38] Am redat cuprinsul acestui capitol după subtitlurile adăugate ulterior, cu mina, de Odobescu, pe exemplarul păstrat la B.A.R. (CR, II 100.191) : *Historique de la decouverte; Description des pieces; Considerations sur la provenance du tresor; Hypothese historique.* Lucrarea era lipsită de ilustraţie.

[39] *Congres internaţional d'antkropologie et d'archeologie prehistoriques. Compte rendu de la 4e session, Copenhague, 1869,* Copenhaga, 1875, p. 116—123. Un text al acestei comunicări a fost ulterior publicat sub titlul *Noţiuni preistorice din România,* în voi. II al *Scrierilor literare şi istorice,* 1887, p. 137—148. Cf. şi D. Tudor, *op. cit.,* p. 11 — 12; G. Şerban, *op. cit.,* p. 339-340.

[40] *Notice sur le trasor de Petrossa (D'apres des Communications de M. Odobesco),* în *Congres internaţional. . .,* 1875, p. 361-372 şi pl. XVII-XX (fără indicarea autorului). M. Anineanu, în A. Odobescu, *Opere,* voi. II, p. XXIII, confundă această presupusă comunicare cu cea asupra antichităţilor preistorice, menţionată mai sus (nota 39). Vezi, în acest volum, nota de la p. 961.

[41] Despre participarea lui Odobescu la diferitele sesiuni ale congreselor de antropologie şi arheologie preistorică şi despre strădaniile sale de a organiza un astfel de congres în România, vezi I. Andrieşescu, *Alexandru Odobescu et le X-eme Congres d'antkropologie et d'archeologie prehistoriques,* în RPAN, I, 1937, I, p. 11 — 15; M. Petrescu-Dîmboviţa, în RPAN, II-IV, 1940, p. 119; G. Şerban, *op. cit.,* p. 348, 382, 394.

[42] G. Şerban, *op. cit.,* p. 341 — 345. Mai multe scrisori, reflectînd impresiile lui Odobescu la vizitarea acestor monumente, a publicat Sc. Struţeanu, în A. I. Odobescu, *Opere literare,* Bucureşti, 1938, p. 330 — 354. într-una din ele Odobescu arată direct caracterul de studiu al călătoriei sale : „Voici avec Essen et Aix-la-Chapelle trois visites que je fais en vue de mes etudes d'antiquaire" (p. 339).

întors în ţară, îl vedem pe Odobescu, proaspătul academician, prins de preocupări variate, în 1871 el valorifică deja primele rezultate ale studiului răspunsurilor la chestionarul arheologic[43], publicînd raportul asupra „rămăşiţelor antice" din judeţul Dorohoi[44]. Pe temeiul aceluiaşi „cestionariu" el întocmeşte un „Proiect de campanie pentru exploraţiuni arheologice în districtul Buzău în vara anului 1871"[45], care trădează interesul lui special pentru zona Buzăului, interes care evident îşi are sursa în tezaurul de la Pietroasa. Nu ştim însă în ce măsură acest proiect, care prevedea „excursiuni" pe patru itinerarii diferite, s-a realizat. Scopul său pare a se fi limitat la verificarea informaţiilor cuprinse în răspunsurile la chestionar, nu însă prin săpături arheologice, ci prin simple cercetări de suprafaţă şi anchete printre locuitori. Fapt este că, exceptînd sus-amintitele sondaje de la Pietroasa, din 1866, Odobescu nu a întreprins alte săpături, rămînînd toată viaţa sa un arheolog de cabinet.

Pe lîngă aceste preocupări, în 1871, Odobescu s-a dedicat în principal pregătirii unei adevărate monografii a tezaurului, mai dezvoltată decît *Notice* şi care să cuprindă o bogată ilustraţie. Mai multe scrisori adresate desenatorului A. Lambris din Aachen arată că încă de la începutul acelui an erau în execuţie atît desenele (Lambris), cît şi clişeele şi gravurile respective (Brendamour, la Dusseldorf). Desenatorul lucra după fotografii, desene şi planuri furnizate de Odobescvi, trimitea desenele executate autorului pentru a le vedea, le corecta apoi conform observaţiilor acestuia, şi, în cele din urmă, le trimitea gravorului la Dusseldorf pentru realizarea clişeelor[46]. în acelaşi timp, Odobescu se informa prin Lambris şi apoi prin H. Trenk (fiul) asupra posibilităţilor de cromolitografiere a planşelor în acuarelă realizate de vechiul său colaborator Henri Trenk (tatăl)[47].

Corespondenţa lui Odobescu din cursul anului 1871 ilustrează, pe de altă parte, numeroasele şi costisitoarele achiziţii de cărţi, atît din domeniul arheologiei, cît şi din acela al izvoarelor greco-romane, şi unele şi altele fiind legate în viziunea lui Odobescu de vastul domeniu al cercetării arheologice a tezaurului de la Pietroasa[48].

După ce, încă de pe la 1869, plănuise să întocmească „un album figure et descriptif"[49], Odobescu îşi punea acum concret problema publicării unei „lucrări arheologice destul de întinse", aşa cum reiese din scrisoarea pe care el o adresa la 25 septembrie 1871 editorului şi librarului Morel din Paris[50]. în această scrisoare, Odobescu cerea informaţii asupra condiţiilor în care casa Morel ar fi putut să publice o lucrare de cea 480 pagini *in folio,* cu peste 60 gravuri în text şi 8 cromolitografii. Nu ştim care a fost răspunsul editorului parizian (de fapt nici nu ştim dacă scrisoarea a fost expediată), dar este probabil că lucrurile au continuat să avanseze, din moment ce, după puţină vreme, la 24 octombrie/6 noiembrie 1871, Odobescu era nevoit să se adreseze principelui Carol pentru a cere sprijin financiar în vederea publicării

[43] La B.A.R., în Arhiva Odobescu (III, acte 12 a-c) se păstrează adresa către Ministerul instrucţiunii, prin care Odobescu propunea iniţierea unui „cestionariu" sau „izvod", precum şi două proiecte ale acestui chestionar. Cf. şi D. Tudor, *op. cit.,* p. 14.

[44] *Monitorul oficial, nr.* 152, marţi 13/25 iulie 1871, p. 825—827. Raportul, revizuit şi îmbogăţit, a fostpublicat şi în volumul II din *Scrieri literare şi istorice,* 1887, p. 157—232.

[45] Acest proiect se păstrează în manuscris la B.A.R., Arhiva Odobescu, III, acte 3. în itinerariul primei „excursiuni" se menţionează „Pietroasa cu muntele Istriţa (cetăţi de piatră)" şi, în apropiere, „Dara (cimitiriu antic)". Sub aceeaşi cotă, la B.A.R. se păstrează trei liste de localităţi cu descoperiri din judeţul Buzău, înregistrate probabil pe baza chestionarului arheologic. Este de presupus că aceste liste stau la originea „proiectului de campanie pentru exploraţiuni arheologice".

[46] La B.A.R. (Arhiva Odobescu, I, ms. 20), într-un caiet *(Brief-Copir-Buch)* se află copiile a trei scrisori, adresate lui Lambris la 28 ianuarie, 15 iulie şi 8 octombrie 1871. Din prima (filele 11—16) rezultă că Lambris şi Brendamour lucraseră deja unele desene (respectiv gravuri), ceea ce înseamnă că primiseră comanda încă din 1870, cu prilejul vizitei lui Odobescu la Aachen şi Essen. în afară de fotografiile date de Odobescu (realizate la Bucureşti, înainte de prima restaurare a tezaurului din 1867), desenatorul folosea şi fotografiile din albumul englezesc al lui Soden-Smith. în cea de-a doua scrisoare (filele 72—79, rău păstrate), pe lîngă piesele tezaurului sînt menţionate cele două peisagii de la Pietroasa şi cele trei planuri, pentru care Odobescu cerea să se scrie legenda atît în franceză, cît şi în română. Realizarea gravurilor, la Dusseldorf, pare să fi durat pînă în 1873 (cf. *Le tresor . . .,* I, p. 44, nota 1).

[47] Vezi scrisoarea către A. Lambris, din 28 ianuarie 1871 *(supra,* nota 46) şi, în acelaşi caiet de la B.A.R. (I, ms. 20, filele 62—65), scrisoarea către tînărul Trenk (1 iulie 1871), rugîndu-1 să se intereseze în ce condiţii s-ar fi putut realiza şase cromolitografii, în cîte 1000 exemplare, la stabilimentul Winkelmann din Berlin. Pentru două din acuarelele lui H. Trenk (colanul ajurat şi planşa de titlu) se făcuseră anterior (1869) probe la Bucureşti, în vederea realizării unui prospect *(Le tresor...,* I, p. 37—38).

[48] B.A.R., Arhiva Odobescu, I, ms. 20, filele 17 urm. Această corespondenţă conţine comenzi, confirmări de primire, înştiinţări de plată etc, adresate la diferiţi librari din Paris, Berlin, Viena, Roma, Pesta.

[49] *Le tresor. . .,* I, p. 37—38. Prospectul despre care vorbeşte Odobescu nu ne este cunoscut.

[50] B.A.R., Arhiva Odobescu, I, ms. 20, filele 101-104.

unui volum asupra tezaurului[51]. Luptînd între „dorința de a realiza o operă frumoasă şi imposibilitatea materială de a suporta singur cheltuielile", Odobescu nu avea altă posibilitate decît să ceară ajutorul oficialității, dar, se pare, fără succes în acel moment.

Abia în 1874, în urma venirii lui Titu Maiorescu în fruntea Ministerului instrucțiunii publice, solicitările lui Odobescu au căpătat un răspuns pozitiv. Ca urmare a memoriului său din 2 mai 1874, i s-a aprobat finanțarea publicării unei monografii în limba franceză, în limita sumei de 22.143 lei. Pe linia contactelor anterioare (1871), cromolitografierea planşelor colorate şi tipărirea lucrării urmau să fie încredințate casei Morel din Paris. In afară de această monografie franceză, în iulie 1874, ministerul îl ruga pe Odobescu să pregătească şi publicarea în româneşte a descrierii tezaurului de la Pietroasa[52]. Din cele două proiecte, pentru motive care nu ne sînt destul de clare, nu s-a realizat efectiv, în acei ani, nici unul. în româneşte s-a tipărit doar o copertă, în 1874, şi o foaie cu începutul cap. I, *Istoricul descoperirii* (probabil 1874—1876). Se cunosc, de asemenea, patru pagini mari de corectură cu text paralel în limbile franceză şi română, tipărite în aprilie 1876 la stabilimentul Socec, Sander, Teclu din Bucureşti. Ele erau destinate, evident, să însoțească planşele cu gravuri, imprimate în acelaşi stabiliment cu ajutorul clişeelor lui Brendamour (devenite acum proprietate a ministerului) [53].

S-ar putea presupune că nerealizarea publicațiilor contractate cu Ministerul cultelor şi instrucțiunii publice la 1874 se explică, după cum spunea însuşi Odobescu, „prin schimbarea ministerului şi apoi prin evenimentele războiului" *(Pia desideria,* în acest volum, p. 928, nota 1). Fapt este că Maiorescu a demisionat la 28 ianuarie 1876, iar la 3 aprilie cădea guvernul, luînd sfîrşit „marea guvernare conservatoare". Victimă a unui joc politic cu care nu avea nici o legătură, lucrarea lui Odobescu trebuia să aştepte vremuri mai bune, pentru a vedea lumina tiparului în condițiile dorite de autor. După alte încercări nereuşite[54], Odobescu a trebuit să se mulțumească cu publicarea serială a unui text tradus în româneşte, în 1876—1877, în revista lui Hasdeu, *Columna lui Traian,* al cărei vechi colaborator era. Din acest text, mult mai întins decît cel din *Notice sur les antiquites de la Roumanie,* de fapt primul text al versiunii dezvoltate a lucrării asupra tezaurului, nu s-au publicat decît patru capitole, şi acestea lipsite de ilustrație[55]. Nici în acest caz nu este destul de clar care sînt motivele întreruperii publicației. Dacă impedimentul l-au constituit evenimentele războiului pentru independență sau dacă Odobescu nu avea redactate capitolele următoare (cum pare foarte probabil), va rămîne de stabilit. Cert este că, părăsind țara în 1879, Odobescu a renunțat definitiv la ideea unei publicații în româneşte, dedicîndu-se exclusiv realizării monumentalei monografii în limba franceză.

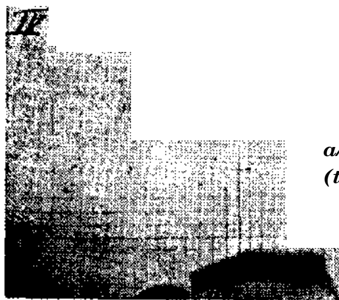
[51] B.A.R., manuscrisul nr. 4936, filele 158—159 (copie autografă a unui memoriu, semnată şi datată). Făcînd un calcul al costului, Odobescu arăta că a cheltuit pînă în acel moment pentru gravuri 2000 franci şi aprecia astfel cheltuielile viitoare : alte gravuri încă 2000 franci, cromolitografiile făcute la firma Winkelmann circa 4000 taleri, iar tipărirea volumului în 1000 exemplare 10—12 000 franci. Termenul de realizare era fixat la aproximativ 18 luni. Volumul, un *folio* mic, de 500 pagini, urma să fie vîndut la prețul de circa 100 franci.

[52] Corespondența lui Odobescu cu ministerul se publică în acest volum, după piesele păstrate la B.A.R., Arhiva Odobescu, III, acte 5, 8, 9, în anexa de la p. 933 urm. Avînd în vedere comentariile detaliate făcute la p. 999 — 1000, pentru a nu ne repeta, restrîngem discuția asupra acestei perioade din activitatea lui Odobescu (1874—1877) la un minim necesar.

[53] în *Le tresor...*, T, p. 62, nota 1, Odobescu afirmă ca aceste 20 planşe au fost trase la 1874, pentru a ilustra o traducere românească a textului din *Notice sur les antiquites de la Roumanie,* şi că ulterior ele au rămas în depozitele ministerului. în *Pia desideria* (în acest volum, p. 992, nota 3) se spune că ele au fost tipărite la 1875, ceea ce corespunde cu data imprimată pe foaia de titlu :,, *Tezaurul de la Pietroasa. Album cuprinzînd XVI tabele xilografice care reprezenta antichitățile de aur păstrate în localul Muzeului național de antichități din Bucureşti. Stampe destinate a se alătura ca anexe la monografia asupra tezaur, de la Pietroasa, publicată sub auspiciile Ministerului învățăturei publice de D. A. I. Odobescu, (cu III planuri topografice, II vederi de localități şi o tabelă de materii descriptivă), Bucureşti, MDCCCLXXV, Stabiliment în artele grafice Socec, Sander & Teclu, Bucureşti".* Indicarea numărului de tabele este greşită (în total sînt 20), iar „tabela de materii descriptivă" lipseşte. Planşele au acelaşi format şi poartă acelaşi număr de comandă (4427), ca şi foile de corectură din aprilie 1876. Planşele au fost trase în 1000 exemplare, din care peste 100 au fost răspîndite în țară pentru identificarea pieselor, după furtul din noiembrie 1875. Restul s-a legat într-un album, difuzat mai tirziu, fără text însoțitor, pe la şcoli.

[54] Vezi memoriul (B.A.R., Arhiva Odobescu, III, acte 10), publicat în acest volum, p. 938 şi comentariul respectiv, p. 1001-1002. Datează probabil din 1876 sau, mai larg, din 1876-1879.

[55] A. Odobescu, *Studie asupra tezaurului de la Pietroasa,* în *Columna lui Traian. Revistă mensuală pentru istoria, linguistica şi psicologia poporană,* anul VII, noua serie, tomul I, nr. 11, noiembrie 1876, p. 503 — 521 *(Istoria descoperirii);* nr. 12, decembrie 1876, p. 529 — 537 *(Tava)* şi anul VIII, noua serie, tomul II, nr. 1, ianuarie 1877, p. 11 — 25 *(Veriga simplă)* şi nr. 3, martie 1877, p. 108—134 *(Veriga cu inscripțiunejArmilla)* ; republicat în acest volum p. 889 — 923, cu comentariu, variante şi note la p. 983 — 990.

Proiect de campanie pentru explorațiuni arheologice în districtul Buzău în vara anului 1871
(Arhiva Al. Odobescu III, acte 3)

THESAUEUL DE LA PETRdSA.

DESCRIERE ŞI CERCETĂRI

ISTORICE ŞI ARCHEOLOGICE

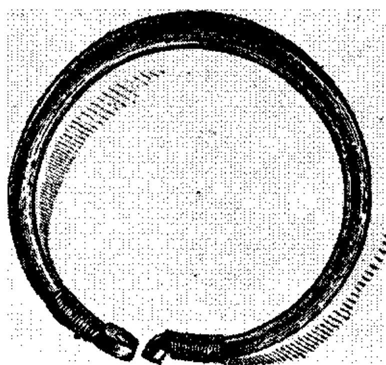
ASUPRA

' OBIECTELOR ANTICE DE AUR

sg no *wam u* **ahbl** it» - -~

IN MUNTELE ISTRIŢA

uriiKrn. ia7,**f:ii**

A.. I. ODOBESCU

Membra «I Societate! academice române, a! Comitetului «ucheologieu din Bocnrow*

al Institutului de corespondenţa., aroheologioft din Roma.

al Societate! areheologifse <ii» Most-va, liSt Ministru al faelrucţiiuiel publice.;

BUCURESCI

STABIL UTHO-TYPOGRAF1C SOCECO, SANDER & TECLU

.....1 8 7 4.

Coperta proiectatei monografii româneşti asupra tezaurului de la Pietroasa, 1874 (Arhiva Al. Odobescu III, imprimate 1)

Biblioteca Academiei Eepuhlicii Socialiste România

înainte de a aborda această nouă etapă din activitatea lui Odobescu, trebuie să revenim asupra unor aspecte şi manifestări secundare legate tot de tezaurul de la Pietroasa, din perioada 1872—1879. Astfel, în 1872, Odobescu a inaugurat un ciclu de conferinţe publice, intitulat *Rapide ochire asupra producţiunilor artistice din trecut în ţara noastră şi asupra instinctului artistic al poporului român.* După o primă conferinţă, dedicată artelor „în periodul preistoric" şi publicată ulterior în *Columna lui Traian,* a urmat, la 18 ianuarie 1873, conferinţa despre *Artele din România în epoca romană şi în timpul barbarilor; consideraţiuni asupra tezaurului de la Pietroasa,* care ne interesează pentru studiul de faţă, dar al cărei text, din nefericire, ne-a rămas necunoscut[56].

în 1874, în condiţiile favorabile create de aflarea lui Titu Maiorescu în fruntea învăţămîntului românesc, la Facultatea de litere din Bucureşti se înfiinţează un număr de „cursuri libere şi gratuite", printre care — pentru întîia oară la noi — un curs de arheologie[57]. Acesta a fost încredinţat, cum era şi normal, celui mai pregătit arheolog al vremii, Alexandru Odobescu, ale cărui merite fuseseră încununate de alegerea sa în Societatea Academică Română (1870) şi, mai recent, ca membru corespondent al Institutului arheologic german din Roma[58]. Primul său curs (1874—1875), conceput ca o introducere în arheologie, a fost publicat în 1877, sub titlul *Istoria arheologiei,* obţinînd premiul „Năsturel" al Academiei. Din punctul nostru de vedere, constatăm că referirile la tezaurul de la Pietroasa sînt puţin numeroase, fapt explicabil prin aceea că această primă parte a cursului urmărea istoria arheologiei doar pînă la 1750[59]. Partea a doua, promisă de Odobescu, în care tezaurul nostru şi-ar fi găsit locul, nu a mai fost realizată niciodată.

în 1877, cursul de arheologie devine oficial iar Odobescu este titularizat la catedră şi salarizat. în anul universitar 1877—1878 el a ţinut un curs general de arheologie pre- şi protoistorică, cuprinzînd nu mai puţin de 60 prelegeri. Cea de a XLV-a, programată la 7 aprilie 1878, a fost dedicată în întregime tezaurului de la Pietroasa[60]. După 1879, pe timpul şederii sale în Franţa, în activitatea didactică a lui Odobescu a intervenit o pauză îndelungată, iar după întoarcerea sa în ţară nu ştim să se mai fi ocupat de tezaur în cursurile sale.

în sfîrşit, printre activităţile din această perioadă, în chip secundar legate de tezaurul de la Pietroasa, mai trebuie amintit de redactarea, comunicarea (în şedinţele Societăţii Academice din 31 august, 7 şi 21 septembrie 1878) şi publicarea (1879) studiului său asupra „cununei mari" de la Novocerkassk. în acest studiu, ca analogii pentru ornamentele cununei (păsări) sînt discutate şi fibulele cloazonate de la Pietroasa[61]. Studiul este însă înainte de toate important prin discuţia finală privind „originele orfaurăriei cloazonate"; concluzia după care arta scito-sarmatică nord-pontică stă la originile artei germanice policrome a epocii migraţiilor este aici clar exprimată şi va fi reconfirmată de Odobescu în consideraţiile sale asupra tezaurului de la Pietroasa. Deşi nu în întregime acceptată, această concluzie a avut stăruitoare ecouri în literatura ştiinţifică[62], chiar şi în lucrări în care cartea lui Odobescu despre „cunună" nu este citată[63].

[56] D. Tudor, *op. cit.,* p. 17-18; G. Şerban, *op. cit.,* p. 350.

[57] D. Tudor, *op. cit.,* p. 32 urm. ; idem, *Alexandru Odobescu ca profesor,* în *Analele Universităţii Bucureşti, Seria ştiinţe sociale, Istorie,* anul XII, 1963, 30, p. 21 urm. Despre dezvoltarea învăţămîntului de arheologie, în special preistorică, la Bucureşti, vezi C.N. Mateescu, M. Petrescu-Dîmboviţa, *Seminarul de arheologie preistorică,* în RPAN, II-IV, 1940, p. 39 urm.

[58] Diploma acordată lui Odobescu (nr. 961, semnată de Lepsius şi Mommsen) se păstrează la B.A.R., Secţia manuscrise, nr. 4936, fila 143.

[59] *Istoria archeologiei. Studiu introductiv la <această ştiinţă. Prelegeri ţinute la Facultatea de litere din Bucureşti de A. I. Odobescu, I. Antichitatea. Renaşterea,* ediţia D. Tudor, 1961, Bucureşti. Referirile la descoperirea de la Pietroasa se află la p. 113 (patera cu figuri), 288—289 (inscripţia runică) şi 372 (piesele cloazonate).

[60] Vezi *Programa cursului de arheologie pe anul 1877— 1878,* păstrată la B.A.R., manuscris nr. 5348, filele 235 urm. : „Lecţia XLV (7 apr. 1878). *Antichităţi germanice.* Tezaurul de la Pietroasa. Istoricul şi descrierea lui. Dovezi pentru originea lui gotică : a) Inscripţiunea runică de pe brăţară ; b) Atributele zeilor de pre strachină ; c) Ornamentele de piatră şi sticlării îngrădite de pre fibulele în formă de paseri. Ipoteza istorică care atribue acest tezaur regelui Ahanaric (sic)". Cf. şi G. Şerban, *op. cit.,p.* 360-362.

[61] A. I. Odobescu, *Anticuităţi scitice. Cununa mare din tezaurul de la Novo-Cerkask, cu priviri asupra unor giuvele scitice din muzeul Ermitagiului de la St. Petersburg,* extras din *Analele Societăţii Academice Române,* tom XI, sect. II, sesiunea anului 1878, Bucureşti, 1879. Fibulele de la Pietroasa sînt discutate la p. 72—73; fibula mare este reprodusă pe pl. XII/5, cu legenda „Şoimul cel mare (cloşca) al tezaurului de la Pietroasa".

[62] Ch. de Linas, extras din *Memoires de VAcademie d'Arras,* XII, 1880 (p. 1—19) ; acelaşi text, publicat şi în *Revue archeologique,* aprilie 1880 (extras, 12 p.). După ce reproduce concentrat concluziile la care Odobescu ajunsese în lucrarea recenzată, în încheiere, Linas precizează o anumită modificare a opiniilor sale : ,,Je ne partage plus entierement les iddes de M. Odobesco sur l'origine de l'orfevrerie cloisonnee".

[63] De exemplu, M. Rostovtzeff, *Iranians and Greeks in South Russia,* Oxford, 1922, p. 181 urm.

în căutarea unor condiţii mai bune de lucru (în special de informare) pentru marea monografie asupra tezaurului, Odobescu părăseşte ţara în octombrie 1879. Din ianuarie 1880 el se instalează la Paris unde va rămîne, cu mici întreruperi, pînă în 1887[64]. începuturile şederii la Paris nu au fost uşoare. în 1881 îl vedem zbătîndu-se în dificultăţi financiare şi încercînd să găsească soluţii pentru a-şi asigura întreţinerea la Paris. Una din soluţii a fost aceea de a fi remunerat pentru strîngerea de documente relative la România din arhivele pariziene. Această activitate îi va răpi lui Odobescu din timpul pe care altfel l-ar fi dedicat studiului tezaurului. Cea de-a doua soluţie s-a concretizat în octombrie 1881, cînd lui Odobescu i-a sosit numirea de secretar al legaţiei române din Paris. Era soluţia care îi convenea cel mai mult : „J'aimerais bien la position de vieux diplomate-archeologue"[65].

Despre lucrul la tezaur în anii 1880—1881 nu dispunem de informaţii, dar putem presupune că Odobescu a continuat să-şi strîngă documentaţie şi să sondeze posibilităţile de tipărire a unei mari monografii. Sub acest din urmă aspect, anul 1882, avea să-i dea o primă satisfacţie. Venind la conducerea Ministerului instrucţiunii, V. A. Urechia, coleg de Academie, cu preocupări mai vechi de arheologie[66], a aprobat încheierea unui contract cu editura Morel, cu care Odobescu era deja în contact de 11 ani, în vederea editării monografiei sale. Din păcate, nu cunoaştem conţinutul acestui contract şi nici pe acela al înţelegerii dintre autor şi minister, cu excepţia precizării că lucrarea nu va depăşi 40 coli[67]. Un prim rezultat al contractului trebuie însă să fi fost acela că un număr de seturi de planşe cromolitografiate, legate în albume de lux, a fost pus curînd în circulaţie, ca un fel de prospect al lucrării proiectate[68].

în 1884, poate chiar de la sfîrşitul lui 1883, primele capitole intrau la tipar, în timp ce autorul scria mai departe, trebuind să facă faţă — totodată — şi altor obligaţii obositoare[69].

La începutul anului 1885, lucrarea avansase atît ca redactare, cît şi ca tipărire. Autorul îi dedica acum cea mai bună parte a timpului său, împărţit între editura Des Fossez (urmaşa casei Morel), biblioteca Institutului, Cabinetul de medalii şi camera sa de lucru. în martie, Odobescu îşi pregătea materialul pentru a începe redactarea celui de-al V-lea capitol, dedicat cănii-oenochoe[70]. în acelaşi timp, el avea de făcut faţă unor complicaţii financiare dintre cele mai serioase, cauzate de cheltuielile care îi depăşeau mijloacele (unele dintre ele erau legate de lucrarea sa : desene suplimentare, achiziţii de cărţi). încercînd a le ignora („J'y pense le moins possible afin de pouvoir travailler â tete saine"), Odobescu îşi hrănea speranţa că va putea rămîne la Paris pînă la terminarea lucrării. Agravată de intrigi politice, situaţia evolua însă în defavoarea sa şi la 7/19 martie, de la Bucureşti, i se comunica cererea de a demisiona. Văzîndu-şi încă o dată realizarea operei sale primejduită, el scria disperat, în aceeaşi zi, soţiei sale : „Enfin c'est un dedale ou ma tete se perd. Toute la nuit je me suiş tourmente sans pouvoir fermer l'ceil. Adieu mon bon travail, qui me rendait si plein de bonnes esperances et qui me faisait supporter meme mes soucis !"[71]. Două zile mai tîrziu demisia

[64] Pentru datele biografice din perioada pariziană, vezi în special G. Şerban, *op. cit.,* p. 366 urm.

[65] *Ibidem,* p. 383.

[66] Alături de Odobescu, Urechia luase parte la congresul de antropologie şi arheologie preistorică de la Copenhaga, din 1869, prezentînd o scurtă comunicare „asupra epocii fierului în principatele dunărene", cu specială privire la Moldova Cf. *Congres internaţional d'antkropologie et d'archeologie prehistoriques. Compte rendu de la 4e session, Copenhague, 1869,* Copenhaga, 1875, p. 275.

[67] Cf. *Pia desideria,* în acest volum, p. 928; memoriul din 8/20 mai 1887, p. 939.

[68] Aceste planşe, reproducînd acuarelele lui H. Trenk, au fost imprimate la stabilimentul Lemercier din Paris. Data imprimării nu ne este cunoscută ; este posibil ca imprimarea să fi avut loc înainte de 1882, pe baza primei înţelegeri cu firma Morel, în condiţiile finanţării proiectului lui Odobescu din 1874 (cf. *supra,* p. 12). Albumul a fost realizat în 1882, deci în condiţiile noului contract, probabil într-un număr restrîns de exemplare, destinate a fi folosite ca prospect. Pe foaia de titlu citim : *„Titlu provizoriu. Tezaurul de la Pietroasa. Dizertaliune arheologică de A. I. Odobescu. 8 stampe cromolitografice tipărite de Ve A. Morel & C", după desemnurile d-lui H. Trenk, Paris, 1882".* Pe coperta legată în roşu a albumului este imprimată stema României, ceea ce ne lasă să credem că astfel de albume au fost folosite şi drept cadouri oficiale. în privinţa calităţii planşelor trebuie precizat că ele redau în chip idealizat piesele tezaurului de la Pietroasa. însuşi Odobescu *(Le tresor. . .,* I, p. X) remarca că „scrupulul detaliilor nu a fost împins în aceste încercări de reconstituire, atît de departe cît ar fi fost posibil şi, poate, cît ar fi trebuie să fie".

[69] G. Şerban, *op. cit.,* p. 381-383. Cităm, după G. Şerban (p. 381), din scrisoarea adresată lui V. A. Urechia, în decembrie 1873 „Deocamdată mă ocup foarte activ de publicaţiunea mea asupra tezaurului de la Pietroasa. între această tipărire, lucrările zilnice ale legaţiunii, oarecare datorii de societate inerente poziţiunii şi cercetările în Arhivele Ministerului de afaceri străine, timpul mi se strecoară iute, smîncit în multe părţi".

[70] Informaţiile noastre privind această scurtă perioadă, pînă la demisia lui Odobescu din diplomaţie, provin din corespondenţa cu soţia sa, Saşa, publicată de Sc. Struţeanu în A. I. Odobescu, *Opere literare,* Bucureşti, 1938, p. 358-373.

[71] *Ibidem,* p. 368.

sa era acceptată de ministru şi Odobescu vorbea despre „întreruperea forțată" a lucrului său, ca despre o realitate inevitabilă[72].

Din aprilie pînă în iulie 1885 el s-a aflat la Bucureşti, stăruind pe lîngă oficialități pentru finanțarea în continuare a lucrării, în condițiile dublării întinderii ei, şi pentru asigurarea unor mijloace de întreținere la Paris. Din această perioadă trebuie să dateze noul aranjament între autor şi minister, pe care nu-1 cunoaştem în litera sa, dar la care se face repetată referire în scrierile şi documentele din anii următori[73]. Acest aranjament prevedea dublarea numărului de coli tipărite (2 volume a 40 coli, în loc de unul) şi fixa o retribuție de 833,33 lei, în contul unui număr de exemplare ale cărții, cedate de Odobescu ministerului din drepturile sale de autor[74].

La sfîrşitul lui iulie, Odobescu se întorcea la Paris, continuînd în paralel tipărirea şi redactarea lucrării sale. în august el trimitea la Bucureşti, ministrului D. A. Sturdza, mai multe coli tipărite (nr. 12—14), dar în septembrie au apărut noi greutăți, de astă dată din partea editorului, care au făcut ca tipărirea să se oprească[75]. Prin falimentul casei Des Fossez această ediție urma să rămînă neterminată, fiind imprimate 19 coli şi culese alte trei[76].

Răgazul de zece luni cerut de lichidarea afacerilor firmei Des Fossez, de găsirea unui nou editor şi de reînceperea tipăririi a fost folosit de autor pentru a pune lucrarea (care în liniile sale mari fusese redactată cu mai bine de un deceniu în urmă) „în deplinul curent al ştiinței actuale". Mai mult decît atît, în noua viziune a autorului ea tindea să se transforme acum din monografia tezaurului de la Pietroasa într-un vast studiu comparativ asupra întregii orfevrerii antice, clasice şi „barbare". în răstimpul de care vorbim şi chiar ulterior, pe parcursul tipăririi, Odobescu şi-a revizuit manuscrisul, dezvoltînd rezonabil unele capitole (istoria descoperirii, considerațiile preliminare) şi, practic, rescriind celelalte capitole existente, care au ajuns să capete o întindere de 6—7 ori mai mare decît în ediția neterminată[77]. în aceste condiții, era inevitabil ca nici sporirea atît de greu obținută a numărului de coli la 80 (1885) şi apoi la 85 (aprilie 1886) să nu fie suficientă.

Contractul cu noul editor, J. Rothschild, s-a încheiat la 21 aprilie 1886. El prevedea publicarea unei lucrări cuprinzînd 85 coli (cu 4—500 gravuri în text şi 10 planşe cromolitografice), în unul sau două volume. Textul deja tipărit (19 coli) sau cules (3 coli) al ediției neterminate urma să servească drept manuscris pentru noua tipăritură. Se prevedea ca imprimarea (în tiraj de 500 exemplare, plus 50 „doubles passes" şi 15 exemplare delux

[72] *Ibidem* p. 372 : „ . . .je regrette du fond de mon coeur l'interruption forcee qui va survenir dans mon livre sur *Pietroasa.* II allait si bien!"

[73] Cf. A. Odobescu, memoriul din 8/20 mai 1887, în acest volum, p. 939 ; idem, *Alt comunicat...,* în acest volum p. 944; idem, *Pia desideria,* în acest volum, p. 928, nota 1 (unde, din greşeală, se datează acest aranjament, ca şi falimentul casei Morel, de fapt al succesorului Des Fossez, în 1884) ; adresa Ministerului instrucțiunii nr. 13 900 din 28 septembrie 1887, în *Monitorul oficial,* nr. 143, din 1/13 octombrie 1887, p. 3444 — 3445. Vezi şi G. Şerban, *op. cit.,* p. 384.

[74] Memoriul din 8/20 mai 1887, în acest volum, p. 940.

[75] G. Şerban, *op. cit.,* p. 385 — 386. Din informațiile folosite de G. Şerban rezultă că în septembrie-octombrie 1885 Odobescu a redactat şi predat la tipar prima parte a studiului intitulat *La coupe de la deesse Nana-Anat conservee au Cabinet des Medailles de Paris. Etude sur quelques pieces d'orfevrerie orientale posterieures ă la conquete de l'Asie Centrale par Alexandre le Grand,* apărută în *Gazette archeologique,* X, 1885, p. 286 — 296. Celelalte părți ale acestui studiu, care reprezintă un produs secundar al cercetărilor legate de tezaurul de la Pietroasa, au apărut în aceeaşi revistă, XI, 1886, p. 5—15 şi 70 — 86. într-o formă revizuită şi cu ilustrație îmbogățită, acest studiu a apărut şi separat *(Gazette archeologique,* 1885—1886 Paris, A. Levy ed., 1886, 40 p. + XII fig. -f 14 pl.). Patera cu figuri de la Pietroasa este discutată la p. 23 şi nota 2 şi ilustrată în fig. V.

[76] Cf. A. Odobescu, memoriul din 8/20 mai 1887, în acest volum, p. 939. La B.A.R., Secția manuscrise, sub nr. 4936, filele 154 — 155 se păstrează copia înțelegerii dintre Ministerul instrucțiunii, reprezentat prin G. Bengescu, prim-secretar al legației române din Paris şi Ch. Beauge, mandatar al societății falimentare Des Fossez (Societe Des Fossez et Cie Libraires et Editeurs, succesoarea firmei Morel), încheiată la 20 aprilie 1886, prin care se lichidau obligațiile dintre cele două părți. în acest document se menționează că contractul din 1882 fusese modificat în octombrie 1885 „principalement comme delai" şi se vorbeşte în continuare de 40 coli (dintre care 19 fuseseră imprimate în 500 exemplare). Ar rezulta că dublarea numărului de coli, pentru care Odobescu obținuse în 1885 acordul ministerului, nu fusese încă introdusă în contractul cu editorul, înainte de falimentul acestuia. Prin această înțelegere partea română se obliga să plătească un rest de 1241,95 franci, urmînd să primească primele 16 coli în 498 exemplare (plus 15 exemplare pe hîrtie de Japonia), patru desene, 400 gravuri în lemn, 158 clişee galvanoplastice, 135 caractere runice şi planşele cromolitografiate. Contra 466 franci (datorii), urma să primească de la firma Jouaust-Sigaux restul de 3 coli imprimate. Documentul a primit aprobarea lui Odobescu, care-1 semna alături de Bengescu şi Beauge.

[77] A. Odobescu, *Pia desideria,* în acest volum, p. 928, nota 1. Intr-o notă la acest text, publicată în *Românul* din 29 martie/10 aprilie 1887, p. 308 (în acest volum, p. 994 (variante)) se arată că tipărirea cărții „urmează acum regulat de vr-o zece luni încoace" deci aproximativ din iunie 1886. întreruperea anterioară, de alte zece luni, se plasează, prin urmare, între septembrie 1885 şi iunie 1886. După G. Şerban *(op. cit.,* p. 385), în noiembrie 1885 Odobescu lucra încă la capitolul al IV-lea al monografiei (probabil la acea parte a capitolului despre veriga cu inscripția runică, care nu apucase încă să fie tipărită). Cu privire la dezvoltarea lucrării, vezi comentariul de la p. 956.

pe hîrtie de Japonia) să fie gata la sfîrşitul anului 1887. Natural, contractul, semnat de Odobescu şi Rothschild şi aprobat în numele ministerului de Vasile Alecsandri, stabilea totodată sumele pe care le va avea de plătit statul român (total 20 750 franci), eşalonarea acestor plăţi, împărţirea drepturilor asupra tirajului, preţul maxim (150 franci) şi modalităţile de desfacere[78].

Noul contract nu rezolva însă toate problemele. Dezvoltarea pe care Odobescu începuse şi insista a o da monografiei punea de la început sub semnul întrebării unele din clauzele sale. Această dezvoltare făcea ca textul ediţiei neterminate să nu mai poată fi folosit ca manuscris şi, în ultimă instanţă, ducea la depăşirea întinderii contractate. Dealtfel, în august 1886, Odobescu chiar cerea editorului să anunţe prin prospect o lucrare mai mare de 85 coli[79]. Animozitatea produsă de refuzul lui Rothschild, boala care 1-a ţinut multă vreme pe Odobescu la pat şi, în sfîrşit, moartea mamei sale, Catinca Odobescu, la 28 noiembrie 1886, au constituit tot atîţia factori care au stînjenit progresul redactării şi tipăririi. Manuscrisul era înaintat la tipar pe bucăţi, iar corecturile deveneau remanieri şi dezvoltări, care făceau necesară reimprimarea unor pagini şi coli întregi.

Odobescu spera, însă, după cum s-a văzut ulterior, fără temei, să obţină o nouă sporire a spaţiului tipografic finanţat de minister. în acest scop el s-a întors în ţară, în martie 1887, cu un nou proiect de contract, pe care i-1 arătase lui Rothschild înainte de plecarea din Paris. La Bucureşti, intervenţiile sale au fost inaugurate prin *Darea de seamă* prezentată la 22 martie/3 aprilie în şedinţă publică a Academiei şi publicată ulterior în nu mai puţin de trei ediţii în cursul aceluiaşi an[80]. După ce pregătise în acest fel opinia publică, Odobescu a adresat ministrului instrucţiunii, D. A. Sturdza, la 8/20 mai 1887, un amplu şi documentat memoriu cerînd ca opera sa, acum dezvoltată şi completată, să fie tipărită în trei volume, cuprinzînd un total de 170 coli şi o ilustraţie sporită[81]. în sprijinul cererii sale el spunea : „Ceea ce dupe textul meu primitiv nu a fost decît o monografie îngustă a tezaurului de la Pietroasa a devenit astfel un studiu comparativ asupra orfăurăriei antice, lucrare ce pînă acum este încă de lipsă în literatura de specialitate. Nu pot crede că prin această dezvoltare s-ar fi pierdut ceva din preţul unei cărţi, lucrate în numele şi pe spezele statului român. Mă încumetez chiar a zice că aceasta i-a dat şi îi va da o mult mai mare valoare". în ciuda argumentelor de ordin ştiinţific care pledau pentru cererea lui Odobescu, considerentele economice şi, probabil, cele politice, de partid, au prevalat. Guvernul a refuzat orice sporire a subvenţiilor şi orice modificare a contractelor existente, iar un memoriu adresat în iulie 1887 de Odobescu regelui a rămas de asemenea fără rezultat.

în acest timp imprimarea bătea pasul pe loc, Rothschild aşteptînd probabil ca ministerul să ia o hotărîre sau alta în privinţa continuării lucrării. în momentul în care Odobescu părăsise Parisul, 31 coli erau deja tipărite iar alte 8—9 erau culese (dintre care 4 coli corectate, cu *bunul de tipar).* Editorul mai poseda, în plus, un manuscris al lui Odobescu cu care

[78] Un exemplar al acestui contract se păstrează la B.A.R., ms. nr. 4936, filele 152—153. Sub acelaşi număr, fila 156, se păstrează (de asemenea inedită) o convenţie încheiată în aceeaşi vreme între Odobescu şi Rothschild, în scopul lămuririi relaţiilor băneşti dintre autor şi editor. în baza contractului din 21 aprilie 1886, Odobescu urma să plătească lui Rothschild suma de 3000 franci, cu care rămăsese încărcat în urma falimentului casei Des Fossez ; acelaşi contract îi asigura ca drept de autor 100 exemplare ale cărţii, plus şapte exemplare pe hîrtie japoneză. Prin convenţia cu Rothschild, Odobescu îi ceda 30 exemplare, în contul datoriei de 3000 franci. Alte 65 exemplare urmau să fie vîndute în folosul autorului, în aceleaşi condiţii cu cele 365 exemplare aparţinînd guvernului român. în sfîrşit, cinci exemplare, împreună cu cele şapte de lux, rămîneau Ia dispoziţia autorului. în privinţa relaţiilor dintre autor şi minister nu ştim cu siguranţă dacă a rămas în vigoare aranjamentul, de altfel necunoscut nouă în detaliu, din 1885 (cum ar rezulta din *Monitorul oficial,* nr. 143, 1/13 octombrie 1887, p. 3444 unde se arată că „ultima regulare a cestiunei" a avut loc la 1885) sau dacă se va fi încheiat un nou aranjament.

[79] Pentru mersul tipăririi şi relaţiile dintre autor, minister şi editor, un izvor important îl constituie memoriul adresat de Rothschild Ministerului instrucţiunii, în 1891. El se păstrează în copie, în limba franceză, la B.A.R., Secţia manuscrise, nr. 4936, filele 160—166. Acest memoriu cuprinde o relatare a datelor problemei (de la contractele încheiate cu ministerul şi cu Odobescu la 1886, pînă la zi), o analiză a propunerilor de modificare a condiţiilor de editare, făcute de minister în 1890 şi 1891, şi un proiect propriu al editorului de modificare a contractului din 1886. Vom folosi pe parcursul expunerii noastre aceste date, cu observaţia generală, că, provenind de la o persoană implicată în conflict, ele trebuie privite cu o anumită rezervă.

[80] *Pia desideria. Dare de seamă despre lucrarea operei „Le tresor de Petrossa", rostită în şedinţa publică din 22 martie 1887, a Academiei Române,* în acest volum, p. 924—930. Vezi şi comentariul nostru, p. 994 urm., care ne scuteşte de a insista aici asupra conţinutului acestei "dări de seamă.

[81] Memoriul din 8/20 mai, ca şi restul corespondenţei lui Odobescu cu D. A. Sturdza din anul 1887, se publică în acest volum, în anexa de la p. 939 — 945. Vezi şi comentariile noastre, p. 1004. urm. care ne scutesc de a mai da detalii aici.

ar fi putut tipări încă cea 10 coli (sfîrşitul capitolului despre veriga simplă)[82]. Cu toate acestea, pînă în septembrie, autorul nu mai primise de la Paris decît 4—5 coli în pagini şi şpalturi, pentru corectură, şi nici o coală nou imprimată, situaţie pe care a semnalat-o ministerului pentru ,,ca nu doară să pot fi învinovăţit veriodată că din a mea cauză s-a oprit tipărirea acelui număr de coaie, pentiu care ministerul a contractat cu d-1 editor Rothschild". Această adresă, din 23 septembrie, împreună cu criticile la adresa guvernului, care însoţeau publicarea în ziarul *Epoca* din 27 septembrie, a unui fragment din monografia tezaurului, se află la originea polemicii publice care l-ac pus pe Odobescu ministrului D. A. Sturdza. Descurajat şi dezgustat de procedeul oficialităţii de a trata o publicaţie ştiinţifică „dupe norma unei tocmeli neguţătoreşti", Odobescu îşi apăra totuşi punctul de vedere, păstrîndu-şi în continuare speranţa că opera sa va putea fi desăvîrşită aşa cum o dorea el, ,,adică dezvoltată, completată, netrunchiată şi nedezmădulată". De cealaltă parte, ministrul nu dorea să capete altceva decît ,,o lucrare complectă, restrînsă asupra tezaurului de la Pietroasa" şi cerea „cu tot dinadinsul" lui Odobescu să execute angajamentele luate[83].

în noiembrie 1887 tipărirea ajunse la a 34-a coală, dar culegerea textului rămăsese tot la coala a 39-a[84]. în fapt, timp de 15 luni, din martie 1887 pînă în iulie 1888, lucrarea fusese suspendată datorită refuzului obstinent al ministerului şi ezitării editorului[85]. Salvarea a venit încă o dată din partea lui Titu Maiorescu, cel care în 1874 subvenţionase pentru prima oară cercetările lui Odobescu. Redevenit ministru în aprilie 1888, Maiorescu a reuşit să obţină în scurt timp banii de care autorul avea nevoie pentru a merge la Paris să termine tipărirea volumului I al monografiei[86]. în iunie, Odobescu ajunsese la Paris. în următoarele două luni, aşa cum rezultă dintr-o scrisoare adresată lui Titu Maiorescu la 22 august/ 6 septembrie[87], se trimiseseră la Bucureşti 17 coli nou tipărite; alte 6 (nr. 49—54) se aflau sub tipar şi se lucrau următoarele 10—11 coli pentru încheierea volumului, prevăzut a fi gata la 10 octombrie. Speranţele lui Odobescu renăşteau, căci îl vedem expunînd lui Maiorescu, în scrisoarea amintită, proiectul de a realiza „celelalte două volume" ale lucrării, în decursul a 3—4 campanii de lucru, vara, la Paris : cel de al doilea volum ar fi urmat să apară în primăvara 1890, iar ultimul în toamna lui 1891.

Tipărirea volumului I avea să se încheie, într-adevăr, în octombrie. Cuvîntul înainte, scris de Odobescu la Paris, datează din 18 octombrie 1888. în aceeaşi lună el se întorcea la Bucureşti pentru a-şi relua cursurile la universitate. în ianuarie 1889 sosea primul exemplar din *Le tresor de Petrossa* (voi. I)[88].

Continuarea lucrării stătea însă sub semnul incertitudinilor. Odobescu nu părea dispus să renunţe la planul de a publica o monografie completă, dezvoltată. Guvernul (de fapt guvernele, care în această perioadă s-au succedat rapid) nu vroia să se lase angajat în noi cheltuieli[89]. în sfîrşit, editorul nu era nici el dispus să facă noi investiţii într-o lucrare, asupra căreia autorul şi guvernul nu reuşeau să cadă de acord, şi, de aceea, insista asupra încheierii tipăririi în condiţiile contractului din 1886[90].

Odobescu continua să lupte şi să spere, deşi şansele sale erau reduse. în aprilie 1889 el purta discuţii cu ministrul instrucţiunii, C. Boerescu, în legătură cu continuarea lucrării, iar în noiembrie se pare că noul ministru, Th. Rosetti, îi făcea chiar unele promisiuni de a-1

[82] *Răspuns la un comunicat al d-lui Sturdza,* în acest volum, p. 942. Din aceeaşi scrisoare rezultă că în acel moment (30 septembrie/12 octombrie 1887) Odobescu mai avea material „redactat gata", încă pentru circa 30 coli de tipar, şi anume întregul capitol despre *veriga cu inscripţie* (III) şi o mare parte din capitolul despre *cana-oenochoe* (IV), la care mai erau necesare unele detalii bibliografice şi ilustraţie.

[83] *Monitorul oficial,* nr. 147, 6/18 octombrie 1887, p. 3522-3523.

[84] *Pia desideria,* în acest volum, p. 927, nota 1.

[85] *Le tresor...,* I, p. X.

[86] G. Şerban, *op. cit.,* p. 390-391.

[87] Publicată de Sc. Struţeanu, în A. I. Odobescu, *Opere literare,* 1938, p. 373-375.

[88] G. Şerban, *op. cit.,* p. 391-392.

[89] Junimiştii au fost prezenţi în mai toate guvernele dintre 1888 şi 1895. Guvernul junimist condus de Th. Rosetti, din care făcea parte Titu Maiorescu (23 martie 1888 — 29 martie 1889) a fost acela care i-apermis lui Odobescu să încheie tipărirea volumului I al monografiei. Au urmat apoi guvernul Lascăr Catargiu (29 martie — 5 noiembrie 1889) fără participare junimistă, două guverne conduse de generalul Gh. Mânu (în care Ministerul cultelor a fost condus, pe rînd, de junimiştii Th. Rosetti, între 5 noiembrie 1889 — 16 noiembrie 1890, şi Titu Maiorescu, între 16 noiembrie 1890 — 21 februarie 1891), o scurtă guvernare a generalului I. Em. Florescu (1891) şi, în sfîrşit, guvernul L. Catargiu -P. Carp, în care junimiştii au fost din nou prezenţi. Marele sprijinitor al lui Odobescu, Titu Maiorescu, nu a mai fost, după cum se vede, decît pentru scurtă vreme ministru, iar în perioada 1891- 1895 a fost absent din politica oficială (cf. E. Lovinescu, *Titu Maiorescu,* Bucureşti, 1972, p. 435 — 451). în lipsa acestuia, ceilalţi junimişti nu l-au mai ajutat pe Odobescu.

[90] Memoriul lui J. Rothschild, la B.A.R., ms. nr. 4936, filele 160-161.

sprijini să se deplaseze periodic la Paris, pentru a termina tipărirea pînă în 1895[91]. Este de presupus că, în aceste discuţii, poziţia ministerului rămăsese neschimbată în privinţa întinderii operei şi a subsidiilor, şi anume aceea de a nu aproba nimic în plus faţă de ce fusese convenit la 1885—1886. Dealtfel, în vara lui 1889, aflat pentru scurtă vreme la Paris, Odobescu promisese editorului să termine manuscrisul său pînă în luna octombrie a aceluiaşi an[92], promisiune ce nu putea avea în vedere decît o versiune prescurtată, în limitele celor 20—21 coli rămase neexecutate.

în acest timp ministerul căuta o soluţie, presat fiind de editorul Rothschild, care îşi reclama cu insistenţă drepturile băneşti asigurate de contractul din 1886, precum şi unele despăgubiri suplimentare (dobînzi, cheltuieli de magazinaj etc.)[93]. O primă soluţie, înaintată editorului la 3 martie 1890 sub formă de proiect de modificare a contractului din 1886, prevedea pur şi simplu oprirea publicării în stadiul în care se afla (un volum tipărit) şi lichidarea obligaţiilor şi datoriilor, luînd ca bază de calcul preţul de 215 franci coala. Această soluţie, care neglija total drepturile autorului, ca să nu mai vorbim de interesele ştiinţei româneşti, nu era acceptabilă nici măcar pentru editor, care observa cu justeţe că „nimeni în lume nu va vrea să cumpere cu 150 franci, prima parte a unei cărţi care nu va avea niciodată o urmare". Dealtfel, în timp ce ministerul era dispus să plătească 5.632,50 franci, Rothschild arăta că i se datorau 35.500 franci. Acest proiect fiind respins, ministerul a revenit în 1891, cu o nouă propunere, care prevedea terminarea publicării prin tipărirea a încă 17 coli (deci în limita convenită iniţial de 85 coli). Propunerea a fost însuşită în principiu de Rothschild, care la rîndul său şi-a expus condiţiile în cele 19 puncte ale unui proiect propriu de modificare a contractului. Dintre acestea le menţionăm pe cele mai importante : 1. Restul de manuscris (17 coli) urma să fie predat pînă la 1 ianuarie 1892 ; 2. Nu se admiteau remanieri şi dezvoltări în faza de corectură; 3. Remarcile din text privind caracterul neterminat al operei, dăunînd vînzării, trebuiau eliminate, iar cuvîntul înainte din 1888 urma să fie retipărit fără dată; 4. Coperta va purta data retipăririi şi va fi livrată odată cu ultima parte a lucrării; ... 6. Editorul urma să pună în vînzare textul tipărit, pe părţi, încă din octombrie 1891 ; ... 11. Guvernul român avea de plătit, pînă la 20 septembrie 1891, suma de 10.000 franci, pentru cele 85 coli tipărite; ... 16. Preţul de vînzare al lucrării se stabilea la 150 franci (mergînd pînă la un maxim de 200 franci) ;. . .

Pentru mersul ulterior al tratativelor dintre minister, editor şi autor nu dispunem decît de date sumare, insuficiente. Putem oricum afirma că prevederile cuprinse în proiectul lui Rothschild nu au fost puse în aplicare nici în ce priveşte condiţiile, nici în ce priveşte termenele. Avînd în vedere că acest proiect venea oricum în întîmpinarea dorinţelor ministerului, nu ne rămîne decît să credem că el a rămas literă moartă datorită opoziţiei autorului. Clauzele sale erau incompatibile cu interesele şi concepţia lui Odobescu şi, mai mult chiar, avînd în vedere relaţiile proaste între editor şi autor, ele puteau fi considerate chiar umilitoare. Putem admite că în cele din urmă Odobescu ar fi consimţit să publice opera vieţii sale trunchiată (ceea ce s-a şi întîmplat în fond), dar este greu de crezut că el ar fi consimţit să treacă sub tăcere acest fapt, cu alte cuvinte să ia asupra sa o vină care nu era a sa sau, în orice caz, nu era numai a sa.

La un aranjament, ai cărui termeni ne sînt necunoscuţi, s-a ajuns, în cele din urmă, în 1893[94]. în aprilie, Odobescu îşi revedea manuscrisele, pe care probabil le neglijase în ultimii ani, cînd profesoratul şi funcţia de director al Şcoalei normale îl absorbiseră complet. în luna august, vechiul său colaborator Ionescu-Gion[95], aflat la Paris, încerca să pună la cale un nou aranjament cu Rothschild, după cum se vede cu succes, căci în octombrie Odobescu şi Gion lucrau deja pe corecturi. Colaborarea cu editorul nu mergea însă mai bine ca altădată, aşa cum rezultă din întîrzierile în corespondenţă şi în trimiterea probelor, de care se plîng'ea Odobescu la începutul anului 1894[96]. Lucrul trena în continuare şi astfel tipărirea

[91] G. Şerban, *op. cit.,* p. 395. în ianuarie 1890, după autorul citat, intenţia lui Odobescu de a continua *Tezaurul a* întîmpinat chiar opoziţia junimiştilor.

[92] în memoriul lui J. Rothschild *(supra,* nota 90) este menţionată întîlnirea de la legaţia română din Paris, între autor şi editor. Părăsind Parisul, Odobescu a luat cu sine ilustraţia încă nefolosită, necesară încheierii lucrării, dar pînă în 1891 (data memoriului lui Rothschild) nu trimisese un nou manuscris.

[93] în continuare, expunerea asupra propunerilor ministerului şi a contraproiectului lui Rothschild se întemeiază pe memoriul acestuia din urmă (B.A.R., ms. nr. 4936, filele 160—166), care datează din anul 1891 (înainte de 20 septembrie, data menţionată în memoriu ca termen limită pentru plata sumei datorate de guvernul român).

[94] Puţinele date de care dispunem pentru anul 1893 sînt redate după G. Şerban, *op. cit.,* p. 402—403.

[95] încă din 1881, pe cînd se afla la Paris pentru a-şi lua licenţa în litere, G. Ionescu-Gion lucrase împreună cu Odobescu la adaptarea unei piese de teatru, iar în 1887 contribuise activ la pregătirea pentru tipar a *Scrierilor literare şi istorice* ale lui Odobescu (cf. G. Şerban, *op. cit.,* p. 372 şi 388).

[96] Vezi, de exemplu, scrisorile lui Odobescu către soţia sa, din 11, 15 şi 22 ianuarie 1894, în A. I. Odobescu, *Opere literare,* 1938, p. 392, 398 şi 403. La 22 ianuarie, Odobescu scria : „11 y a huit jours depuis lors et les epreuves ne se sont pas faites voir. Nous avons la chance d'attendre encore longtemps".

celui de al doilea volum s-a încheiat abia în 1896, anul următor tragicei şi prematurei morţi a autorului. Cel de al treilea volum, cuprinzînd concluziile lucrării, a fost tipărit la 1900, sub îngrijirea lui Ionescu-Gion[97]. După cît se pare, abia în acel an cele trei volume ale monografiei lui Odobescu (în orice caz cea mai mare parte a tirajului) au fost difuzate, deodată, pe piaţă.

Revenind pe scurt asupra ultimei părţi a vieţii şi activităţii lui Odobescu, trebuie să arătăm că începînd cu 1887, acesta nu s-a mai putut concentra asupra monografiei sale, avînd mai mult a se lupta cu greutăţile legate de finanţarea şi tipărirea ei. Lucrînd la depărtare de bibliotecile pariziene şi de editura care îi tipărea cartea, descurajat şi dezgustat de lipsa de înţelegere a celor ce erau chemaţi să vegheze la progresul ştiinţific al ţării, lipsit de mijloace, bolnav, obosit, în sfîrşit, distras de complicaţiile vieţii sale intime, Odobescu pare a-şi fi pierdut forţa şi convingerea cu care lucrase în anii dinainte. în această perioadă, mai ales după 1890, activitatea sa de cercetător este în scădere[98], iar contactele cu lumea ştiinţifică internaţională sînt mai slabe. Iată, atîţia factori obiectivi şi subiectivi care au pus o amprentă finală asupra operei de căpetenie a lui Odobescu, marea şi inegala monografie a tezaurului de la Pietroasa, carte cu un profil şi un destin unic în literatura ştiinţifică românească.

II. LUCRĂRILE LUI ODOBESCU DESPRE TEZAURUL DE LA PIETROASA (vezi listele I şi II, p. 34-40)

Unul din scopurile investigaţiei noastre este şi acela de a pune o anumită ordine în numeroasele tipărituri şi manuscrise ale lui Odobescu, de a analiza legăturile care există între diferitele lucrări dedicate tezaurului de la Pietroasa şi de a stabili, pe această bază, filiaţiunea, cronologia lor relativă şi absolută.

Lucrurile ar putea să pară simple, avînd în vedere că lista studiilor tipărite cuprinde doar 5 titluri (lista I a). în realitate situaţia este mai complicată. Mai multe din aceste studii nu au fost publicate integral (nr. 1, 3, 4). Pe de altă parte, manuscrisele păstrate la B.A.R., aparţinînd unor redacţiuni diferite, se află şi ele în stare fragmentară, iar pentru lucrările tipărite ele lipsesc în cea mai mare parte. Iată de ce sînt greu de stabilit relaţiile dintre manuscrisele păstrate şi publicaţii sau între manuscrise şi lucrările rămase nepublicate (menţionate de autor[99] sau atestate prin probe tipografice[100]).

Punctul de plecare în încercarea de a rezolva aceste probleme îl constituie, fireşte, analiza lucrărilor tipărite, care ne-a dus la concluzia că, simplificînd oarecum lucrurile, putem vorbi de o *versiune scurtă* şi de o *versiune dezvoltată* ale monografiei tezaurului, fiecare cu variantele ei.

Versiunii scurte, care totodată este şi versiunea timpurie, îi aparţin comunicarea ţinută la Paris în 1865 (mai departe prescurtat *Notice 1865)* şi capitolul al II-lea din *Notice sur les antiquites de la Roumanie,* tipărit în 1868 (mai departe prescurtat *Notice 1868),* precum

[97] Al. Tzigara-Samurcaş (în *Convorbiri literare,* LXVII, 1934, 7—9, p. 764—765) afirmă că ultimele două părţi ale monografiei ar fi fost, de fapt, redactate de Ionescu-Gion, „după notiţele răzleţe rămase de la autor". Mai mult, Gion este învinuit de a nu fi notat nicăieri „degajarea responsabilităţii lui Odobescu pentru tipărirea acestor părţi finale". Analiza volumelor II şi III ale monografiei (vezi comentariul nostru, p. 956—957) arată însă clar că afirmaţiile lui Tzigara-Samurcaş nu sînt întemeiate. Tipărirea volumului II a început încă din timpul vieţii lui Odobescu (1893), astfel că *numai Odobescu* l-a putut scrie. în ce priveşte volumul III (1900), simpla comparaţie cu partea de concluzii din *Notice 1868* ne arată că tot Odobescu este autorul, micile modificări şi adaosuri aparţinîndu-i, probabil, tot lui. Ar fi fost desigur indicat ca Gion să fi precizat că textul concluziilor, cu excepţia micilor dezvoltări, data din 1868; putem însă presupune că editorul se va fi opus unei astfel de precizări, pentru a nu dăuna vînzării cărţii.

[98] Comunicările şi publicaţiile lui Odobescu din aceşti ani sînt, în general, produse secundare sau chiar fragmente din monografia tezaurului. Este cazul comunicărilor ţinute la Academie la 5 iunie 1887, asupra tăvii de la Conceşti (vezi, *Le tresor. . .,* I, p. 139 urm. ; text publicat şi în *Gazette archeologique,* XII, 1887) şi la 25 martie 1889, în legătură cu patrupedele androcefale figurate în monumente (pornind de la placa de la Siverskaia, cf. *Le tresor. . .,* I, p. 292—300; textul comunicării a fost publicat postum, în *Convorbiri literare,* XLII, 1908). Este, de asemenea, cazul articolului publicat în *Arhiva societăţii ştiinţifice şi literare din Iaşi,* II, 1891, 7, care reproduce, cu unele mici modificări, o notă de adiţiuni şi rectificări din *Le tresor.. .,* I, p. 495—500. O poziţie aparte o are conferinţa despre *Ateneul român şi clădirile antice cu dom circular,* ţinută la 14/26 februarie 1888 şi publicată în acelaşi an, în care tezaurul de la Pietroasa nu este decît tangenţial menţionat.

[99] în afară de menţiunile din diferite tipărituri *(Pia desideria* sau memoriul din 8/20 mai 1887, în acest volum, p. 928 şi 939), am în vedere identificarea textelor pe care Odobescu intenţiona să le publice, atunci cînd solicita subsidii de tipărire, la 1871, 1874, 1876-1879 (?).

[100] Cf. *infra,* p. 35 (lista Ic).

şi textul, reconstituit ipotetic, care trebuia să însoţească stampele imprimate la 1875. Legătura între primele două texte o mărturiseşte chiar Odobescu : ,,La 1865 am citit asupra lor (este vorba de antichităţile de la Pietroasa — nota ns., *M.B.)* un memoriu la Academia din Paris; în 1868 am tipărit în acel oraş acest memoriu desvoltat"[101].

Textul memoriului (comunicării) de la Academia de inscripţii *(Notice 1865),* din care Odobescu nu a publicat la vremea lui decît un fragment (lista I a, nr. 1), s-a păstrat din fericire în manuscris (cf. *supra* nota 25). De fapt, este vorba de două manuscrise, reprezentînd două variante diferite; primul (B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. I) este chiar acela redactat şi citit la Paris, iar cel deal doilea (B.A.R. Arhiva Odobescu, II, ms. 2), reprezintă o variantă ulterioară, cu corecturi şi adăugiri. O analiză detaliată a acestor manuscrise, ca de altfel şi a textului din *Notice 1868* va fi întreprinsă cu ocazia publicării lor, în volumul al V-lea al prezentei ediţii. Unele observaţii trebuie însă prezentate cu anticipaţie, pentru lămurirea noastră asupra *versiunii scurte* a monografiei tezaurului. Baza discuţiei o constituie textul din manuscrisul II, ms. 1, nu numai pentru că este complet păstrat, ci şi, mai ales, pentru motivul că el este primul redactat vreodată de Odobescu asupra tezaurului. Scris în grabă, fără notiţe[102], el reflectă fidel stadiul cunoştinţelor şi opiniilor autorului în această fază timpurie a investigaţiilor sale. Cuprinsul său este următorul: I. *Introduction-Bibliographie,* II. *Historique de la decouverte,* III. *Description des antiquites* (titlu reconstituit după II, ms. 2), IV. *Caractere et destination du tresor.* Ordinea descrierii pieselor (care, după cum vom vedea, are o anumită semnificaţie pentru cronologia lucrărilor lui Odobescu) este următoarea : I. platoul, II. veriga simplă, III. veriga cu inscripţie, IV. cana, V. fibula mare, VI—VII. fibulele mijlocii, VIII. fibula mică, IX. colanul cu balama, X—XI. coşurile ajurate, XII. patera cu figuri. Aparatul de note este sărac, evident datorită lipsei notiţelor.

Cel de al doilea manuscris (II, ms. 2) s-a păstrat fragmentar, astfel că nu putem face decît o comparaţie parţială. Se poate totuşi constata schimbarea ordinei pieselor : I. veriga simplă, II. veriga cu inscripţie, III. platoul, IV. cana, V. patera, VI. colanul cu balama, VIL fibula mare, VIII—IX. fibulele mijlocii, X. fibula mică, XI—XII. coşurile ajurate. Constatăm, de asemenea, unele adăugiri în text şi în note, care arată că acest manuscris nu este o simplă copie curată a primului, ci o variantă rezultată din punerea la punct a textului rapid improvizat al comunicării pariziene. Pe de altă parte, unele modificări dovedesc că şi pe acest manuscris s-a mai lucrat ulterior, probabil în vederea redactării textului însoţitor pentru planşele imprimate în 1875.

Din *Notice 1865* a luat naştere *Notice 1868,* numai că nu prin dezvoltare, cum spunea Odobescu în *Pia desideria,* ci mai curînd prin rezumare[103] şi prelucrare. Capitolul de *introducere-bibliografie* a dispărut, propriile descrieri ale pieselor au fost în cea mai mare parte înlocuite cu descrierile mai concise ale lui Charles de Linas (citate), notele au fost completate, iar capitolul de concluzii a fost complet reformulat.

Toate variantele mai sus discutate stau la baza textului bilingv destinat să însoţească planşele tipărite la 1875. Din păcate, nu cunoaştem în chip sigur din acest text decît un mic fragment, păstrat în cele patru foi de corectură imprimate în aprilie 1876 (lista I c, nr. 3). Noii variante a *versiunii scurte* i se mai poate însă atribui, cu maximă probabilitate, un manuscris românesc păstrat la B.A.R. (Arhiva Odobescu, II, ms. 10)[104]. Atît cît ne putem da seama, noua variantă se îndepărtează puţin de *Notice 1865,* respectiv de *Notice 1868,* bazîndu-se în principal pe aceasta din urmă. Data redactării ei ar putea fi, judecind după relatările lui Odobescu[105], anul 1873, unele completări făcîndu-se şi în anii următori.

încă din anii în care pregătea un text pentru planşele cu gravuri, Odobescu începuse să lucreze la *versiunea dezvoltată* a monografiei sale. în *Pia desideria* (în acest volum, p. 928, nota 1) el vorbeşte de redactarea „unei opere mai întinse", începută pe Ia 1874, operă din care, în

[101] ***Pia desideria,*** **în acest volum, p. 928, nota 1.**

[102] **„Sans parler de mon insuffisance personelle, je regrette de n'avoir eu pour me guider dans la presente description, ecrite â la hâte, que la memoire et les quelques dessins, que j'ai fait du reste executer, avec la plus scrupuleuse exactitude, d'apres les pieces memes" (B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 1, fila 7).**

[103] **Cf. *supra,* nota 24. Citâm din nou : ,,Mais tout le resume de son premier travail se trouve dans la *Notice sur les antiquites de la Roumanie..."***

[104] **Este vorba, de fapt, de un fragment de manuscris autograf (p. 21—57), care cuprinde descrierea pieselor nr. 3—12 şi capitolul III, *Consideraţiuni arheologice şi istorice.* Cuprinsul său se completează cu acela al foilor de corectură, unde se află începutul cap. II, *Descrierea obiectelor antice* (piesele nr. 1, veriga simplă, şi 2, veriga cu inscripţie). în manuscris se fac trimiteri (înscrise ulterior primei redactări) la „tabelele" imprimate la 1875, iar lucrările cele mai recente citate (Labarte, Lasteyrie) datează tot din 1875. Acest text va fi publicat în următorul volum (al V-lea) al prezentei ediţii, împreună cu *Notice 1868* (din care este în cea mai mare parte tradus) şi cu *Notice 1865.***

[105] **Adresa din 8/20 mai 1887 (în acest volum, p. 939) : „încă de la 1873 aveam gata un text destinat a însoţi desemnele xilografice şi coloriate ce le aveam dinainte pregătite..."**

THESAURUL DE LA PETROSSA.

ALBUM

COITOpfe» XV! TAKIitAE

: : ŞAJRS REPRESBNTA

: AHTICHSTÂŢILE DE AURO

PASTSJVÎE IN LOCAUÎt.

moarawt uruiut ra «ncntlTl

• BPCURESCt.

VEDERE SE Kt* «USTBLE ÎSTKTfA.

STAMPE

CA $X

THESAUR. DE LA PETROSSA

Rw«H>i m «mia»

Mnurnoun imţATiiia mutat

O. A. r. 0DQBESCţ>.

BUCORSSCI.

uocu.t.xxy.

ţnuan» unut mmm mmt, mm* wş*.jwiist;'

Foaia de titlu a albumului de stampe xilografice, 1875 (Cabinetul de stampe)

Biblioteca Academiei Kepublicii Socialiste România

Pagini corectate de Odobescu din ediția bilingvă rămasă nerealizată, aprilie 1876
(Arhiva Odobescu III, imprimate 1)

anii următori nu a putut tipări decît „cîteva fragmente... traduse pe româneşte în revista *Columna lui Traian* din 1876 şi 1877". în adevăr, *Studiele asupra tezaurului de la Pietroasa* sînt redactate într-o concepţie şi într-o formă nouă faţă de scrierile anterioare. Deşi, în mare, se respectă vechiul plan de expunere (istoria descoperirii, descrierea şi comentarea pieselor, concluziile arheologice şi istorice)[106], în noua concepţie fiecărei piese i se consacra un capitol separat[107], cuprinzînd un bogat material explicativ şi comparativ extras din izvoarele scrise şi din descoperirile arheologice.

După cum am arătat (în acest volum, p. 953 urm.), textul *Studielor* din *Columna lui Traian* îl regăsim aproape în totalitate integrat în ediţia franceză neterminată. Reamintindu-ne că, de fapt, el a fost tradus din franceză, aceasta înseamnă că primele variante ale textului tipărit în 1884—1885 au fost scrise cu circa un deceniu înainte, în orice caz înainte de 1876. Identificarea celor mai vechi variante nu este însă uşoară, avînd în vedere că manuscrisele sînt fragmentare şi nedatate. Totuşi, dacă analiza făcută de noi este corectă (în acest volum, p. 950), atunci avem cel puţin patru manuscrise (fragmente ale primului capitol), care sînt anterioare traducerii din *Columna lui Traian,* şi anume (în ordine) : II, ms. 8; II, ms. 7; ms. nr. 4935, filele 146—173 şi II, ms. 3. în această fază autorul nu pare a se fi fixat asupra unui titlu al monografiei, căci deşi în trei cazuri posedăm prima pagină a manuscrisului, aceasta nu poartă decît titlul capitolului : *Historique de la decouverte.*

Alte cinci fragmente de manuscris ar fi de plasat între traducerea *Studielor* (1876—1877) şi tipărirea ediţiei neterminate (1884—1885) : II, ms. 5, II, ms. 4; II, ms. 13; II, ms. 12; II, ms. 9. Primele două sînt încă foarte apropiate ca formă de textul din *Columna lui Traian,* deci, probabil, nu sînt nici mult ulterioare anului 1876. în această vreme monografia căpătase un titlu : *Notice descriptive et historique sur le tresor de Petrossa* (cf. II, ms. 5 şi II, ms. 4). Ultimele două manuscrise (II, ms. 12 şi II, ms. 9), menţionînd incendiul de la universitate (aprilie 1884), din anul redactării, constituie variante imediat anterioare ediţiei neterminate, al cărei titlu, acum uşor modificat, suna : *„Le tresor de Petrossa. Notice descriptive et historique".*

Cu aceasta ajungem, în sfîrşit, la ediţia ultimă : *Le tresor de Petrossa. Historique — Description. Etude sur l'orfevrerie antique* (1889—1900), care aparţine desigur *versiunii dezvoltate.* După cum am arătat (în acest volum p. 956), ea a înglobat integral istoricul descoperirii şi consideraţiile preliminare din ediţia neterminată, dar următoarele trei capitole au fost într-o asemenea măsură amplificate încît, de fapt, au fost scrise din nou în anii 1885—1888[108].

Pentru capitolele dedicate restului de nouă piese (voi. II), avînd proporţii mult mai reduse, rămîne deschisă problema dacă ele aparţin unei variante mai vechi a *versiunii dezvoltate,* să zicem, la nivelul reprezentat de *Studie* sau de *Notice descriptive et historique,* sau, ceea ce pare mai probabil, reprezintă o redactare grăbită şi limitată din cauza spaţiului tipografic, ulterioară anului 1889. Citarea unor descoperiri şi a unor lucrări tipărite în anii 1889—1892 ne arată că dacă nu au fost redactate în această perioadă tîrzie, capitolele respective au fost atunci cel puţin completate, puse la punct.

Pentru concluzii, în volumul III (1900), apărut postum, a fost folosit capitolul corespunzător din *Notice 1868,* deci din *versiunea scurtă,* timpurie, împrejurare care accentuează caracterul inegal, nedesăvîrşit, al marii monografii a tezaurului.

III. VALOAREA CERCETĂRILOR LUI ODOBESCU ASUPRA TEZAURULUI DE LA PIETROASA

O analiză a rezultatelor la care Odobescu a ajuns în investigarea tezaurului de la Pietroasa, a metodei şi concepţiei sale ştiinţifice, în ultimă instanţă, a locului pe care el îl ocupă în istoria arheologiei româneşti, trebuie să aibă în permanenţă în vedere condiţiile în care s-a format şi a activat Odobescu-arheologul. De fapt, se poate spune că la Odobescu formarea şi activitatea, creaţia ştiinţifică, s-au îmbinat, pentru că, în înţelesul modern al cuvîntului, ca arheolog, el a fost în bună măsură un autodidact. Cultura sa clasică, dobîndită în anii studiilor la Paris, i-a servit de temei şi i-a influenţat concepţia, dar formaţia de arheolog Odobescu nu a dobîndit-o în aceşti ani ai tinereţii ci mai tîrziu, cînd interesul pe care i 1-a stîrnit tezaurul de la Pietroasa şi ambiţia intelectuală şi patriotică de a-1 scoate din uitare în folosul istoriei naţionale l-au îndemnat să se adreseze cărţilor de specialitate şi, ori de cîte ori a avut ocazia, cercetătorilor reputaţi ai vremii. Cu cei mai calificaţi specialişti

[106] Necunoscînd în întregime planul de expunere al *Studielor,* ne vom referi la proiectul de plan al „monografiei asupra tezaurului de la Pietroasa", cuprins în memoriul din 2 mai 1874 (în acest volum, p. 933—934).

[107] Cu această ocazie Odobescu a modificat şi ordinea pieselor din *versiunea scurtă,* tratînd acum mai întîi *platoul* şi apoi *veriga simplă* şi *veriga cu inscripţie.* Această ordine se menţine în ediţia neterminată şi în ediţia definitivă ale monografiei franceze.

[108] Acestei faze de redactare îi aparţin numeroasele fragmente de manuscrise, păstrate la B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 12—15 (cf. în acest volum, p. 39 şi 953).

din domeniul orfevreriei antice şi medievale, Franz Bock, Ferdinand de Lasteyrie, Charles de Linas, s-a aflat vreme îndelungată într-un viu contact, învăţînd de la ei şi, la rîndu-i, oferind cu generozitate din bagajul său de cunoştinţe şi idei. Cel mai ilustrativ exemplu este desigur acela al relaţiilor cu Linas[109], care încă din 1864 făcuse un loc descoperirii de la Pietroasa în cartea sa despre orfevreria merovingiană *(supra* nota 19), iar în 1868 îi dedicase un articol special *(supra* nota 33), în care, după cum recunoştea chiar Odobescu, dădea prima descriere a obiectelor „în termenii tehnici ai ştiinţei arheologice şi ai artei orfevrierilor"[110]. Preluînd din aceste lucrări (şi desigur şi din corespondenţă şi contacte personale) astfel de termeni tehnici, descrieri, informaţii şi opinii, Odobescu i-a furnizat şi el lui Linas documentare inedită (informaţii, fotografii), gest pe care savantul francez a ştiut să-1 preţuiască[111]. Relaţii mai mult sau mai puţin strînse a întreţinut Odobescu şi cu alţi specialişti reputaţi : arheologici clasici (Frohner), epigrafişti (Desjardins), runologi (Rafn, Stephens, Henning) şi chiar preistoricieni (Sophus Muller, von Sacken)[112], relaţii de pe urma cărora el a avut desigur de profitat din punct de vedere ştiinţific. Odobescu însuşi a ajuns în cele din urmă un specialist, un savant de talie europeană, cu calităţile şilimitele proprii vremii sale. La acest nivel, al vremii sale, şi abia în al doilea rînd în perspectiva progreselor pe care cercetarea le-a făcut pînă astăzi trebuie judecate rezultatele la care a ajuns Odobescu.

Concluziile cercetărilor lui Odobescu

în lucrările sale, începînd chiar cu comunicarea de la Paris din 1865, Odobescu şi-a propus, în principal, să lămurească cele trei probleme esenţiale ridicate de tezaurul de la Pietroasa[113] şi anume :

1. Apartenenţa tezaurului (poporul şi personajul căruia i-a aparţinut, locul şi epoca cînd a fost folosit, împrejurările în care a fost îngropat) ;
2. Provenienţa pieselor (stilul căruia ele aparţin şi locul unde ele au fost fabricate) ;
3. Destinaţia (uzul) tezaurului de la Pietroasa.

Cunoaştem răspunsul pe care, într-o formă directă, concentrată, Odobescu 1-a dat acestor întrebări la 1865 şi 1868, deci încă din prima fază a cercetărilor sale. Avem suficiente motive să credem că el a rămas consecvent la acest concluzii pînă la sfîrşitul vieţii. împrejurări asupra cărora nu mai este cazul să revenim aici 1-au împiedicat să le dea o formă mai dezvoltată, corespunzătoare amplorii investigaţiilor şi publicaţiei sale finale; faptul însă că, cu unele remanieri şi adaosuri care nu pot proveni decît de la autor, concluziile de la 1868 *(Notice 1868)* au fost republicate în volumul al III-lea al monografiei, ne face să credem că Odobescu nu-şi modificase opiniile[114].

Se ridică şi problema paternităţii concluziilor pe care le-a susţinut Odobescu. Ea nu poate fi tratată global, ci de la caz la caz, zăbovind asupra fiecărei ipoteze în parte şi fără a pierde din vedere că la multe din concluziile sale, Odobescu a putut ajunge independent, poate chiar înaintea altora (lucru ce nu mai poate fi dovedit, întrucît comunicarea sa de la 1865 a rămas inedită, iar notiţa din 1868 a fost devansată de alte publicaţii).

Prima concluzie : „Piesele care constituie tezaurul găsit la Pietroasa provin de la un popor germanic profesînd păgînismul, foarte probabil de la goţii care au locuit în Dacia din

[109] Cf. R. Theodorescu, *op. cit.* (supra, nota 7), p. 80.

[110] *Le tresor. . .,* I, p. 39—40. Descrierile lui Linas au fost folosite pe larg atît în *Notice 1868,* unde înlocuiau descrierile proprii ale lui Odobescu, cît şi în ediţia neterminată şi în cea definitivă, unde au fost folosite ca document, fiind citate în paralel cu descrierile lui Soden-Smith şi Bock (în voi. I sînt citate în subsol, în timp ce în voi. II descrierile lui Linas au fost folosite în text).

[111] Cf. Ch. de Linas, în *Revue archeologique,* N.S., XVII, 1868, p. 46—47. La p. 52—55 se citează traducerea inscripţiei runice după Odobescu şi Neumeister, precum şi alte opinii ale lui Odobescu, care la acea dată erau inedite, fiind doar expuse oral la Academia de inscripţii, în 1865; de exemplu ipoteza originii gotice a pieselor de orfevrerie de la Pietroasa : „. . .une autre opinion a ete mise en avânt, qui attribuerait aux Goths seuls l'entiere fabrication du tresor" (p. 55). Cf. şi extrasul din *Memoires de l'Academie d'Arras,* XII, p. 1—2, precum şi scrisoarea lui Linas către Odobescu, păstrată la B.A.R., ms. nr. 4936, filele 47-48.

[112] Cf. memoriul din 2 mai 1874 (în acest volum, p. 933) ; *Le tresor. . .,* I, p. 387. Pe unii dintre aceştia, Odobescu i-a recomandat în 1871, pentru alegerea ca membri onorifici ai Societăţii Academice (Bock, Lasteyrie, Linas, Frohner etc.) ; cf. G. Şerban, *op. cit.,* p. 347.

[113] Chiar în marea monografie, care devenise un studiu al întregii orfevrerii antice, scopul principal al cercetării rămînea elucidarea acestor trei probleme (cf. *Le tresor. . .,* I, p. 86).

[114] Am amintit mai sus (nota 97) inconsistenţa afirmaţiei lui Al. Tzigara-Samurcaş, după care ultimele două volume ale monografiei, inclusiv deci concluziile, ar fi fost închegate de Gion, după notiţele lui Odobescu, şi deci nu ar reflecta neapărat opiniile marelui savant. La fel de neîntemeiată este afirmaţia lui Tzigara-Samurcaş *(op. cit.,* p. 771) că Odobescu ar fi renunţat la a atribui tezaurul de la Pietroasa lui Athanaric (cf. şi D. Tudor, *op. cit.,* p. 31). în *Le tresor...,* III, p. 23—26, după ce pledează pentru plasarea Caucaland-ului în zona Buzăului, Odobescu expune pe larg ipoteza, după care, înainte de a se refugia în imperiu, Athanaric a îngropat acest tezaur, temîndu-se să-1 expună riscurilor şi sperînd să se întoarcă pentru a reintra în posesia lui.

al III-lea pînă în al V-lea secol al erei creştine" *(Le tresor...,* III, p. 6). Cea de a doua parte a concluziei, expusă cîteva pagini mai departe *(ibidem,* p. 23—26), este ipoteza istorică după care ultimul posesor al tezaurului a fost regele vizigot Athanaric, care l-a îngropat (în Caucaland) înainte de a se refugia în imperiu, la Constantinopol.

Această ipoteză a fost formulată înainte de Odobescu de către Franz Bock, care, văzînd pentru întîia oară tezaurul în 1861, la Bucureşti, l-aşi botezat „tezaurul lui Athanaric". Citîndu-l pe Bock, Linas îl numea la fel, în lucrarea sa din 1864 dedicată orfevreriei merovingiene[115]. în comunicarea sa de la Paris (decembrie 1865), Odobescu atribuia tezaurul goţilor, dar nu făcea nici o referire directă la Athanaric şi la Caucaland[116]. în 1868, Ch. de Linas[117] expunea din nou, citind opinia lui Bock, ipoteza Athanaric şi menţiona (fără însă a cita sursa) descoperirile din *castellum-ul* de la Pietroasa, care fuseseră prezentate de Odobescu, în 1867, în cadrul Expoziţiei universale de la Paris. în acelaşi an, 1868, Franz Bock[118] îşi formula cu claritate părerile, arătînd că tezaurul a aparţinut lui Athanaric, care îşi va fi avut pentru un timp reşedinţa în fortificaţia de la Pietroasa (vizitată de savantul german în 1861). în sfîrşit, tot în 1868, Odobescu a ajuns să expună şi el, mai pe larg decît ceilalţi, ipoteza Athanaric, aducînd, pg lîngă texte, şi argumente arheologice msnite să concretizeze circumstanţele istorice ale îngropării tezaurului (cetatea de la Bărboşi, valul de la Şerbeşti-Tuluceşti, fortificaţia de la Pietroasa, cetatea de la Ciolanu etc). Ulterior, Odobescu s-a menţinut la această concluzie, aşa cum reiese din criticile pline de spirit aduse lui J. Labarte, care atribuia tezaurul altui şef got, Gainas *(Le tresor...,* I, p. 48—49) şi din republicarea, aproape fără modificări, a concluziilor din *Notice 1868* în volumul al III-lea al monografiei.

Dintre argumentele arheologice aduse de Odobescu pentru a susţine atribuirea tezaurului goţilor lui Athanaric şi provenind din însuşi studiul acestuia, două sînt valabile şi astăzi, iar unul este desigur depăşit. Să începem cu cel din urmă. Este vorba de ipoteza după care pe patera cu figuri ar fi reprezentate zeităţi germanice, îmbrăcate într-o haină grecească. Această ipoteză, formulată pentru întîia dată de Odobescu (în comunicarea inedită de la 1865), a fost preluată şi făcută publică mai întîi de Charles de Linas, la 1868[119]. Odobescu a reluat-o în *Notice 1868* (p. 29—34), fiind pus în situaţia de a-l cita pe Linas, şi a păstrat-o şi în voi. II, 1896, (p. 31 urm.). între timp însă (1887), Linas renunţase la această interpretare, alăturîndu-se seriei de cercetători care încă din acea vreme vedea în personajele de pe pateră zeităţi greco-orientale (de ex. Bock la 1868). Astăzi, ipoteza lui Odobescu a fost complet abandonată (vezi, în acest volum, p. 972—973).

în schimb, celelalte două argumente folosite în favoarea apartenenţei germanice, gotice, a tezaurului sînt în continuare valabile. Unul este reprezentat în sine de inscripţia runică, indiferent de faptul că lectura şi traducerea lui Odobescu ni se par mai puţin verosimile decît altele (cf. în acest volum p. 968). Altul este constituit de tehnica cloazonajului, în care sînt împodobite şapte din piesele tezaurului, tehnică care, încă înainte de Odobescu, fusese legată de populaţiile germanice ale epocii migraţiilor.

Acceptînd aceste două argumente şi avînd în vedere şi datele istorice invocate, cercetarea contemporană este solidară în a atribui tezaurul de la Pietroasa populaţiei germanice a goţilor. • în funcţie, însă, de datarea mai strînsă, pe baze exclusiv arheologice, va rămîne de stabilit dacă tezaurul aparţine secolului al IV-lea, deci vizigoţilor lui Athanaric, cum se credea în ipoteza tradiţională, sau secolului al V-lea, şi deci ostrogoţilor, cum inclină unii cercetători în ultima vreme (vezi studiul lui Radu Harhoiu, în acest volum, p. 1034 si comentariul nostru, p. 981-982).

A doua concluzie : „Ele (piesele) par să nu dateze, toate, din aceeaşi epocă, dar în orice caz ele denotă existenţa unei arte indigene, specifice goţilor din Dacia" *(Le tresor...,* III, p. 6). Constatînd varietatea elementelor de tehnică şi stil reprezentate în tezaurul de la Pietroasa, Odobescu refuza să creadă că aceasta ar dovedi originea diferită a pieselor (dobîndite, de ex., pe calea jafului). El vedea aici ilustrarea unor influenţe felurite: greceşti, romane şi iraniene, altoite pe o artă originală, nordică, pe care goţii au adus-o din Scandinavia în regiunile din nordul Mării Negre şi în Dacia. în consecinţă, Odobescu atribuia fără excepţie

[115] Ch. de Linas, *Orfevrerie me'rovingienne. Les oeuvres de Saint Eloi et la verroterie cloisonnee,* Paris, 1864, p. 82.

[116] B. A. R., Arhiva Odobescu, II, ms. 1, p. 61-75.

[117] *Tresor de Petrossa,* în *Revue archeologique,* N.S., XVII, 1868, p. 55—56.

[118] *Der Schatz des Westgothenk onigs Athanarich,* în *Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale,* XIII, 1868, p. 121—123. Citâm, în continuare, de la p. 123: „Pe scurt, poziţia locului descoperirii (tezaurului, — *M.B.)* în apropierea nemijlocită a puternicelor substrucţii ale unui impozant castel din epoca vizigotică, cu diferite lucrări de fortificaţie corespondente, în parte încă din epoca romană, în împrejurimile sale apropiate, vorbesc pentru a admite că aici, la ramificaţiile extreme ale Carpaţilor, vizigotul Athanaric a căutat şi şi-a găsit un solid punct de sprijin şi de apărare, înainte ca, părăsit de o mare parte a alor săi, în faţa presiunii hunilor lui Attila, să se salveze în teritoriul roman, şi că, în apropierea puternicului său burg, înainte de a fugi, a încredinţat adîncimii pămîntului tezaurul casei sale".

[119] *Op. cit.,* p. 47-49 *(supra,* nota 117).

pieselor de la Pietroasa „o originalitate frapantă, un caracter propriu care le marchează pe toate cu amprenta industriei naţionale a vechilor goţi" *(Le tresor. . .,* II, p. 111), chiar dacă ele nu vor fi fost lucrate numai de meşteri goţi, ci şi de meşteri bizantini, după gustul şi procedeele artei gotice, amestecate cu cele ale artei greceşti şi orientale. Din sudul Rusiei şi din Dacia această artă „naţională" a fost apoi purtată de goţi pînă în vestul Europei.

Ideea unei arte specific gotice, născute în răsăritul Europei, *idee limitată însă la obiectele cloazonate,* a fost exprimată înainte de Odobescu de marii săi contemporani Lasteyrie (1860), şi Linas (1864), primul pornind de la celebrele coroane vizigotice de la Guarrazar[120], cel de al doilea vorbind chiar de tezaurul de la Pietroasa[121]. La rîndul său, Odobescu a pledat pentru atribuirea tezaurului de la Pietroasa acestei arte gotice, chiar cu ocazia primei sale manifestări, comunicarea de la Paris, din 1865, cînd a primit deplina aprobare a lui Lasteyrie[122]. în timp însă ce Odobescu a ajuns să pledeze pentru considerarea tuturor pieselor drept produse ale „industriei" gotice, Linas[123], Bock[124], Labarte[125], Lasteyrie[126] etc. procedau diferenţiat, .. căutînd să deosebească în tezaurul de la Pietroasa piesele de provenienţă bizantină, de cele orientale, respectiv de cele ce ar fi putut aparţine unei producţii gotice. Unii au atribuit acestei producţii gotice obiectele cele mai simple (colanele), alţii i-au atribuit piesele cloazonate (în special fibulele şi colanul ajurat). Ulterior, în 1878, revenind în legătură cu „cununa" de la Novocerkassk, asupra problemei „industriei" gotice, Odobescu pare a-i limita cuprinderea la orfevreria cloazonată, pe care goţii au cunoscut-o de la sciţi şi sarmaţi : „despre toată probabilitatea, la ei (sciţi — nota ns., *M.B.)* a născut sau a luat consistenţă şi dezvoltare acea artă aşa de sclipitoare a orfaurariei îngrădite, pe care şi-au însuşit-o şi au folosit-o aşa de mult popoarele gotice din primii secoli ai creştinismului, plimblîndu-o cu dînşii prin toate înghiurile Europei, de la Novo-Cerkask în Rusia, la Pietroasa în România, de aci la Kalocsa..."[127].

Astfel văzute, lucrurile sînt mai apropiate de adevăr. Oricum, astăzi, nimeni nu mai împărtăşeşte ideea că tezaurul de la Pietroasa ar fi fost în întregime fabricat de goţi sau după gustul acestora. Varietatea tehnică şi stilistică a pieselor ne arată că ele provin din ateliere şi medii culturale diferite, cele mai multe aparţinînd lumii clasice tîrzii, romano-bizantine. Identificarea lor exactă rămîne încă — după mai bine de un secol de cercetări — o sarcină a viitorului.

A treia concluzie : „Totalitatea pieselor descoperite la Pietroasa aparţinea tezaurului unui vechi templu păgîn, tezaur compus exclusiv din vase sacre şi podoabe sacerdotale"

120 Ferdinand de Lasteyrie, *Description du tresor de Guarrazar, accompagnee de recherches sur toutes les questions archeologiques qui s'y rattachent,* Paris, 1860.

121 Ch. de Linas, *Orfevrerie merovingienne,* p. 90 : „11 me semble evident que des bords du Danube, oii elle fut revellee aux Goths par les ceuvres byzantines et orientales, l'industrie du cloisonnagc passa en Occident, â Ia suite des tribus germaniques qui traverserent les Alpes et le Rhin". Pe exemplarul de la B.A.R. (cota II 8492), provenind din biblioteca lui Odobescu, acest pasaj este marcat cu o linie verticală trasă pe margine. Odobescu va fi văzut această carte la Paris în 1865, dar cel puţin pînă în 1866 ea nu a intrat în biblioteca sa, astfel explicîndu-se indicarea greşită a anului de apariţie (1865 în loc de 1864) şi lipsa trimiterilor la pagini şi figuri, în publicaţia sa din *La voix de la Roumanie* (iunie 1866).

122 *Academie des Inscriptions et Belles-Lettres. Comptes rendus des seances de l'annee 1865,* N.S., I, 1865, p. 423 urm.

123 în *Revue archeologique,* XVII, 1868, p. 54—55, Linas atribuie patera cu figuri unui atelier grecesc (bizantin) din Tracia sau din Pont, platoul, cana, fibulele, colanul cu balama şi coşurile ajurate unor orfevrieri orientali sau bizantini care cunoşteau procedeele orientale, iar colanul simplu şi cel cu inscripţie goţilor; idem, *Les origines de Vorfevrerie cloisonnee,* I, 1877, p. 232—242.

124 *Der Schatz des Westgolhenkonigs Athanarich,* p. 120. Atribuind cea mai mare parte dintre piese unui popor (goţii) „care trecuse de începuturile propriei culturi şi care, totuşi, în urma unei îndelungate cunoştinţe cu grecii făcea încercări, lipsite de stîngăcie, de a-şi însuşi arta acestora, aflată în decădere", Bock era de părere că unele din piese erau de origine curată greco-romană (cana, p. 107, şi patera, p. 109).

125 *Histoire des arts industriels au Moyen Age et ă Vepoque de la Renaissance,* Paris, I, 1872, p. 251 şi 332—333. Labarte atribuie patera şi fibulele orfevreriei bizantine, coşurile ajurate celei orientale şi colanele simple „industriei barbarilor". Punînd la îndoială capacitatea goţilor de a produce obiecte de mare valoare artistică, Labarte a fost expus unei critici destul de aspre din partea lui Odobescu *(Le tresor...,* I, p. 48).

126 *Histoire de Vorfevrerie depuis les temps les plus recules jusqu'ă nos jours,* Paris, 1875, p. 66—79. Lasteyrie atribuie piesele cloazonate de la Pietroasa artei gotice, cu excepţia coşurilor ajurate pe care le leagă de orfevreria persană. O a treia categorie de piese este considerată bizantină (patera, cana). Cf. şi *Le tresor. . .,* I, p. 52.

127 A. I. Odobescu, *Cununa mare...,* 1879, p. 121. Linas, care exprimase anterior această idee, a renunţat la ea, după cum rezultă din recenzia făcută lucrării lui Odobescu (extras din *Memoires de VAcademie d'Arras,* XII, 1880, p. 18, nota 1) : „Je ne partage plus entierement les idees de M. Odobesco sur l'origine de l'orfevrerie cloisonnee . . . Toutefois la question ne me semble pas encore assez mure pour la discuter ici...". în schimb, regăsim această interpretare, mai bine de patru decenii mai tirziu, la M. Rostovtzeff, *Iranians and Greeks in South Russia,* p. 185.

(Le tresor. . ., III, p. 6). Pornind de la inscripția runică de pe colan, a cărei semnificație sacră, indiferent de traducerea exactă, nu a scăpat nimănui şi care ar fi consacrat acest colan ca „inel de jurămînt", de la ideea că personajele reprezentate pe pateră aparțin Wallhalei germanice şi, în sfîrşit, de la ceea ce el numea „simetria intenționată" a compoziției tezaurului, Odobescu ajunsese încă din 1865 (conferința de la Paris) la concluzia mai sus citată, pe care a dezvoltat-o apoi în *Notice 1868.* Această concluzie nu contrazice, şi cu atît mai puțin nu elimină, cum s-a crezut (Al. Tzigara-Samurcaş, D. Tudor), ipoteza Athanaric. Odobescu presupunea cu justețe că un şef politic, un rege sau „judex" ca Athanaric, era în acelaşi timp şi şeful cultului păgîn, marele preot al poporului său. în această ipoteză, piesele tezaurului erau în acelaşi timp „regalia" şi „pontificalia".

înaintea lui Odobescu, încă din 1857, ideea unui templu gotic la Pietroasa, în care erau depuse ofrandele *(Opfergaben)* gotice şi, eventual, stipendiile bizantine, a fost exprimată de H. F. Massmann, care, înțelegînd greşit relatările publicate de Arneth (1850), credea că tezaurul fusese găsit pe vîrful muntelui, în interiorul unei circumvalații *(Ringwall),* în mijlocul unor ruine. Aceste ruine nu puteau fi, după Massmann, decît resturile unui lăcaş sacru în care fuseseră adăpostite tezaurele templului („heilige Stätte... mit verschiittetenTempelschätzen")[128]. Pe aceeaşi linie de gîndire, patru ani mai tîrziu, Fr. Dietrich vedea în veriga cu inscripție un aşa-numit *Schwurring* (verigă de jurămînt) [129], ipoteză de asemenea preluată de Odobescu.

După ce Odobescu, în conferința de la Paris (1865), formulase concluzia sa, dar înainte de a o putea publica *(Notice 1868),* Linas a arătat la rîndul său că „explicația tezaurului de la Pietroasa trebuie căutată în cultul şi mitologia scandinave", afirmînd, în ultimă instanță, că el „cuprindea ansamblul de *regalia* şi *pontificalia* ale unui suveran". Dintre aceste piese de cult, colanul cu inscripție ar fi fost un „anneau de serment", pe care se jura invocîndu-se numele lui Odin şi al lui Thor, patera ar fi fost o „coupe de memoire, *minne",* din care se bea în onoarea zeilor, eroilor şi strămoşilor, platoul servea pentru ofrande, iar cana pentru libații[130]. Fr. Bock nu a acordat atenție caracterului de cult al tezaurului şi, în general, în literatura mai nouă acest aspect a fost mai mult ignorat.

Ipoteza unui templu păgîn la Pietroasa (reluată la începutul secolului nostru de D. Olinescu) nu a putut fi în nici un fel confirmată de descoperirile arheologice. Nici la Pietroasa, nici în altă parte a teritoriului stăpînit de goți în veacul al IVTea nu cunoaştem resturile unor adevărate *temple* sau *sanctuare* păgîne (vezi comentariul nostru, p. 982). Pe de altă parte, ipoteza inelului pentru jurăminte a fost şi ea pusă la îndoială. în lumina celei mai recente încercări de traducere (M. Isbăşescu), inscripția runică se referea la obiectul pe care era gravată şi la purtătorul ei pe care-1 proteja magic, şi nu reprezenta deci o consacrare a întregului tezaur (cf. comentariul de la p. 968). Aceasta nu înseamnă însă, după părerea noastră, o negare a caracterului sacru al tezaurului. Dacă nu prin destinația inițială a pieselor, tezaurul ar putea avea un caracter de cult prin scopul ritual al îngropării sale.

Recapitulînd, constatăm că mai multe din concluziile la care a ajuns sau a aderat Odobescu sînt valabile şi astăzi. Altele au fost modificate şi, în sfîrşit, nu puține au fost chiar infirmate sau măcar puse la îndoială de cercetarea modernă[131]. Uneori chiar şi cercetarea mai nouă a mers pe drumuri greşite, mai ales în cazul unor oameni lipsiți de o temeinică pregă-

[128] H. F. Massmann, *Der Bukarester Runenring,* articol apărut la Stuttgart, în 1857, citat de Odobescu, *Le tresor...,* I, p. 371, nota 1.

[129] Fr. Dietrich, *De inscriptionibus duabus runicis ad Gothorum gentem relatis,* Marburg, 1861, p. 17—18 (citat de Odobescu, *Le tresor.. .,* I, p. 374, nota 1).

[130] Ch. de Linas, în *Revue archeologique,* XVII, 1868, p. 53.

[131] Menționăm aici lucrările româneşti, în care tezaurul de la Pietroasa a fost discutat în chip special sau republicat, după Odobescu : D. Olinescu, *Gothisch-skythische Goldschmiedekunst in Dacien und Pannonien,* în *Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums,* XX—XXI, 1912—1913, p. 55—83; M. C. Soutzo, *Le culte de Cybele et la patere d'or du trişor de Petroasa,* în *Dacia,* III—IV, 1927—1932, p. 628—631; Al. Tzigara-Samurcaş, *Tezaurul de la Pietroasa,* în *Convorbiri literare,* LXVII, 1934, 7—9, p. 764—773; Ecaterina Dunăreanu-Vulpe, *Informații despre tezaurul de la Pietroasa,* în *Analele româno-sovietice, Istorie,* X, 1956, 3, p. 5—12 ; aceeaşi. *Tezaure antice,* în voi. *Studii asupra tezaurului restituit din U.R.S.S.,* Bucureşti, 1958, p. 40—55 şi fig. 4—15; aceeaşi, *Tezaurul de la Pietroasa,* Bucureşti, 1967; M. Isbăşescu, *Inscripția de pe colanul din tezaurul de la Pietroasa,* în *Revista de filologie romanică şi germanică,* anul I, 1957, p. 107—131; K. Horedt, *Datarea tezaurului de la Pietroasa,* în AMN, VI, 1969, p. 549—551; Răzvan Theodorescu, *Despre periodizarea şi unele aspecte ale artei metalelor pe teritoriul României în secolele IV—XIV,* în volumul *Pagini de veche artă românească. De la origini pînă la sfîrşitul secolului al XVI-lea,* Bucureşti, 1970, p. 21—32; Radu Harhoiu, în acest volum, p. 1011—1054.

tire arheologică[132]. Lucrul este normal, mai ales într-un domeniu cum este acela al arheologiei, în care informaţia, în urma înmulţirii descoperirilor fortuite şi a cercetărilor sistematice, are tendinţa de a se dezvolta în progresie geometrică. Concluziile lui Odobescu, după cîte am văzut, nu au fost în majoritatea lor noutăţi absolute şi nici nu şi-au păstrat decît în parte valabilitatea. în ultimă instanţă, însă, valoarea cercetărilor neobositului şi eruditului savant român a constat şi constă şi astăzi în felul în care el le-a înglobat într-un tablou istoric coerent şi în enorma cantitate de informaţii pe care el a adunat-o între coperţile cărţii sale, pentru a da culoare şi profunzime acestui tablou.

Metoda şi concepţia lui Odobescu în cercetarea tezaurului de la Pietroasa

Am arătat care au fost obiectivele cercetărilor lui Odobescu, respectiv scopurile pe care marea sa monografie era menită să le atingă şi am analizat rezultatele. în continuare, se pune problema de a analiza metoda prin care el s-a apropiat de acele rezultate şi, pe un plan mai larg, concepţia arheologică şi istorică ce şi-a pus amprenta pe creaţia ştiinţifică a lui Odobescu.

Obiectivele cercetării tezaurului de la Pietroasa, ca şi ale oricărei cercetări arheologice în general, menită să ducă la o reconstituire istorică, se pot reduce la două aspecte : determinarea cronologică (cronologia relativă şi absolută) şi determinarea etno-culturală (identificarea celor ce au produs şi a celor ce au folosit piesele în discuţie). O metodă modernă „curată" impune separarea cercetării arheologice de cea de text, desfăşurarea lor paralelă pînă în faza finală, în care confruntarea rezultatelor obţinute independent trebuie să ducă la concluzia istorică. Cu alte cuvinte, mersul dialectic al oricărei cercetări trebuie să treacă prin cele trei etape pe care H. J. Eggers, parafrazîndu-1 pe Hegel, le numea : *teza arheologică — antiteza literară — sinteza istorică*[133].

La Odobescu însă lucrurile nu decurg şi nici nu puteau decurge în această ordine. în marea sa monografie, după descrierea detaliată a pieselor, în care uneori s-au strecurat erori şi inconsecvenţe, ştirile literare au prioritate, fiind expuse înaintea documentelor arheologice sau amestecate cu acestea. Din izvoarele antice şi medievale, ca de altfel şi din literatura de specialitate modernă, sînt reproduse pasagii mari. Autorul nu se limitează la domeniul literaturii clasice greco-romane, unde era la el acasă, ci abordează cu curaj domenii îndepărtate, cum sînt acela al literaturii orientale (indiene) şi, mai ales, „regiunile întrucîtva nebuloase şi încă puţin asigurate ale filologiei, poeziei şi mitologiei popoarelor nordice". în marele studiu asupra orfevreriei antice, cu obiectul său special tezaurul de la Pietroasa, *metodele istorică şi filologică* de investigaţie sînt, astfel, predominante sau, în orice caz, sînt concepute ca indispensabile pentru discutarea unui material prin excelenţă arheologic.

Piesele tezaurului, precum şi analogiile invocate (şi unele şi altele detaliat descrise şi abundent ilustrate), sînt desigur discutate pe larg şi sub aspect stilistic. *Metoda stilistică* a lui Odobescu aparţine însă unei arheologii care este concepută ca istorie a artei. Obiectul discutat este scos din contextul său de descoperire, diferitele elemente de stil sînt analizate izolat, nu în asocierea lor, şi astfel, de exemplu, Odobescu ajunge să prezinte analogii asiriene şi persane ale ornamenticii tăvii de la Pietroasa, care sînt evident irelevante pentru analiza tezaurului. *Metoda tipologică,* expusă şi dezvoltată în chip strălucit de arheologii suedezi Hans Hildebrand şi Oscar Montelius chiar în anii de vîrf ai activităţii lui Odobescu[134], i-a rămas necunoscută sau, în orice caz, nu a aplicat-o. Conceptele-cheie de *tip, evoluţie tipologică, descoperire închisă* nu apar numite în lucrările lui Odobescu şi nu arată a-1 fi influenţat în vreun fel în abordarea documentelor arheologice, indiferent că este vorba de descoperirea de la Pietroasa şi paralelele ei în orfevreria clasică şi „barbară" sau de antichităţile preistorice, şi ele ades citate în marea monografie. Odobescu nu operează cu *tipuri* şi cu *descoperiri închise,* ci cu *piese izolate* şi cu *elemente de stil singulare* şi, de aceea, urmărirea răspîndirii acestor

132 Avem în vedere ipoteza templului gotic de la Pietroasa, preluată necritic de D. Olinescu, ipoteza lui M. C. Sutzu, după care patera de la Pietroasa ar fi redat un panteon local, ,,daco-roman" şi, de asemenea, părerea lui Al. Tzigara-Samurcaş, că unele piese din tezaur ar fi „de origine şi factură locală a dacilor". Olinescu a fost bibliotecar la Arhivele statului, Sutzu a fost un reputat numismat iar Tzigara-Samurcaş un merituos istoric de artă şi muzeolog. Nici unul dintre ei nu a avut o formaţie şi preocupări constante în domeniul arheologiei. Lista s-ar putea prelungi cu numeroşi amatori, care, fascinaţi de bogăţia şi frumuseţea tezaurului de la Pietroasa, s-au ocupat de el, cu bune intenţii, dar cu puţină pricepere, de regulă fiind tentaţi să-i atribuie culturii şi populaţiei autohtone.

133 H. J. Eggers, *Einfuhrung in die Vorgeschichte,* ed. 2, Miinchen, 1974, p. 275.

134 Lucrarea care asigură prioritatea lui Hildebrand a apărut în 1866, dar cea care a însemnat succesul metodei datează din 1872 : *Bidrag till spännets historia* (Contribuţie la istoria fibulei). Montelius a explicat şi a aplicat această metodă după 1870, cu ocazia congreselor arheologice de la Bologna (1871) şi Stockholm (1874), şi, într-o formă dezvoltată, în 1885, în : *Tidbestämning in om bronsalderen (= Sur la chronologie de l'âge du bronze,* în *Materiaux pour VHistoire de l'Homme,* 1885, p. 38 urm.). Pentru metoda tipologică şi istoria ei, vezi B. Almgren, în Jan Filip, *Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Fruhgeschichte Europas,* 2, Praga, 1969, p. 1519—1521 ; H. J. Eggers, *op. cit.,* p. 88—105; H. Muller-Karpe, *F.infiihning in die Vorgeschichte,* Miinchen, 1975, p. 28 urm.

piese şi elemente izolate în spaţiul euroasiatic nici nu putea duce la rezultatele pe care le dă *metoda chorologică,* aplicată în legătură cu *metoda tipologică.* în cartea lui Odobescu *(Le tresor...* ,1, p. 33, nota 1) întîlnim totuşi dovada că, măcar teoretic, el îşi punea problema interpretării care poate fi dată răspîndirii în spaţiu a formelor analoage, cu un spirit critic remarcabil pentru acea vreme : „In arheologie, identitatea de formă nu o dovedeşte pe aceea de origină, mai mult decît identitatea de sunet în etimologie". Pe de altă parte, intuind parcă limitele metodei tipologice, Odobescu a evitat orice încercare de a ordona piesele tezaurului de la Pietroasa într-o „gradaţie cronologică", după spusele lui „pentru a nu se lăsa influenţat de nici un sistem preconceput" *(Le tresor...,* I, p. 72).

în sfîrşit, tot sub raportul metodei, trebuie reamintit că Odobescu nu a fost un cercetător de teren, un ,,săpător". Singura campanie întreprinsă în 18661a Pietroasa este aproape accidentală, trădînd o poziţie mai curînd „anticvarică" decît aceea pe care Odobescu o reproşa diletanţilor dar întreprinzătorilor „anticari" ai vremii sale, de la Mavros şi Ghica la Bolliac. Odobescu, însă, a fost un arheolog de birou (sau de „saltea", cum i s-a spus), nu din comoditate ci, probabil, din convingere sau, mai bine-zis, din lipsa de convingere că studiul arheologic ar implica căutarea şi dezgroparea dirijată, sistematică, a monumentelor, că pe lîngă monumentul fix sau piesa arheologică, luate izolat, în sine, un plus hotărîtor de informaţie îl aduc observaţiile în teren asupra condiţiilor de descoperire (complexe închise, stratigrafie). Ar fi poate, dealtfel, să-i cerem prea mult, dacă ne gîndim că abia în acei ani senzaţionalele săpături ale lui Schliemann, la Troia (din 1870) şi Micene (din 1876), sau ale lui FI. Petrie în Egipt (din 1884), ca şi cercetările în marile necropole de la Bologna sau Hallstatt[135] etc. au consacrat *caracterul activ* al arheologiei, ca ştiinţă cu scopuri şi metode proprii, altele decît cele ale istoriei artei.

Limitele metodei întrebuinţate de Odobescu au, în esenţă, o dublă determinare. Pe de o parte, ele erau condiţionate de însuşi specificul obiectului cercetat, de caracterul *unic* al pieselor de la Pietroasa, care în majoritatea lor se lăsau cu greu comparate, analizate şi plasate într-o schemă tipologică şi cronologică. Chiar şi astăzi, la un secol după cercetările lui Odobescu, cînd materialul comparativ s-a înmulţit, este dificil a propune o metodă sigură de abordare a problematicii acestui tezaur unic.

Pe de altă parte, limitele lui Odobescu sînt limitele metodei de lucru şi ale concepţiei despre arheologie ale vremii sale, mai bine spus ale vremii cînd el s-a format din punct de vedere ştiinţific. în cele mai multe lucrări din acea vreme, citate chiar de Odobescu (de ex. Arneth, 1850; Linas, 1864 etc.) întîlnim acelaşi mod de analiză stilistică a descoperirilor arheologice, acelaşi amestec de fapte arheologice şi texte literare, ades citate *in extenso,* aceeaşi preeminenţă acordată ipotezelor istorice. La Odobescu aceste aspecte sînt, poate, mai evidente decît la contemporanii săi, în primul rînd datorită dimensiunilor monumentale, exagerate chiar.pe care monografia sa le-a luat în forma ei finală.

în explicarea acestor dimensiuni exagerate s-a invocat, desigur justificat, de către cei mai mulţi autori, „maniera digresivă" a lui Odobescu, spiritul său cu „tendinţe de dispersare"[136], ambiţia sa de a ajunge la „epuizarea surselor referitoare la o temă aleasă"[137]. Odobescu a păşit însă conştient pe acest drum. Devansat de o generaţie mai veche de arheologi şi istorici de artă, filologi şi runologi, în formularea principalelor interpretări asupra originii, apartenenţei şi problematicii istorice a tezaurului de la Pietroasa, pe care dealtfel în cea mai mare parte şi le-a însuşit, lui Odobescu i-a rămas în faţă, în principal, sarcina de a sprijini aceste interpretări cu o masă de date arheologice şi literare, inclusiv cu literatura modernă, de a le da culoare şi dimensiune istorică. El şi-aluat această sarcină şi a îndeplinit-o cu incomparabila sa erudiţie, într-o concepţie determinată. Ar fi, de aceea, greşit să credem că enorma acumulare de fapte din domeniile orfevreriei, artei, arhitecturii, limbilor vechi, religiei, istoriei culturale şi politice, este doar, pur şi simplu, rezultatul unei „curiozităţi enciclopedice", scăpate de sub controlul raţiunii ştiinţifice. Este adevărat, după cum spunea Tudor Vianu, că Odobescu cedează „ademenirii faptelor şi aspectelor particulare" şi că în monografia sa, devenită o istorie generală a orfevreriei antice , „obiectul principal al cercetării (tezaurul de la Pietroasa) îşi pierde oarecum relieful"[138]. Dar, în spatele acestei realităţi, aşa cum am spus, se află o anumită concepţie — concepţia lui Odobescu despre arheologie — pe care o decelăm mai greu, indirect din studiile dedicate tezaurului, dar pe care autorul a expus-o în chip sistematic în prima lecţie a cursului său de *Istoria arheologiei.*

Pentru Odobescu arheologia este „ştiinţa care se ocupă de antichităţi", prin antichităţi înţelegînd „atît credinţele, instituţiile şi uzurile, cît şi monumentele de tot felul ale popoarelor antice"[139]. Mai explicit, iată definiţia pe care el o da arheologiei : „Arheologia, domnilor,

[135] **H. Muller-Karpe, *op. cit.,* p. 27-28.**
[136] **T. Vianu, *op. cit.,* p. 153.**
[137] **G. Şerban, *op. cit.,* p. XXXV.**
138 **Ţ Vianu, *loc. cit,***
[139] **A. I. Odobescu, *Istoria archeologiei,* ed. D. Tudor, 1961, p. 63.**

este ştiinţa care cercetează datinile şi monumentele ce au rămas de la oamenii din secolii trecuţi şi s-au păstrat pînă la noi, sau în relaţiuni scrise, sau în tradiţiuni orale, sau mai ales în obiecte reale, plastice şi grafice ; ea are sarcina de a aduna şi de a controla aceste rămăşiţe, pentru a extrage din studiul lor, special sau comparativ, o cunoştinţă cît se poate mai deplină despre credinţele, instituţiunile, practicele, uzurile, industriele şi artele societăţilor vechi, adică despre starea morală şi intelectuală a omenirei, la diferitele etape ale dezvoltării sale"[140]. Pe scurt, arheologia este „o istorie a culturii popoarelor. . . soră-gemenă cu istoria pragmatică sau politică" ; şi, mai departe : „Păşind totdeauna alături cu istoria, ea singură (arheologia — nota ns., *M.B.)* o lămureşte, o explică, îi dă culori, îi dă suflet, o învie, o împlineşte"[141].

în concepţia lui Odobescu, deci, arheologia este cu mult mai cuprinzătoare, am putea spune chiar, cu totul altceva decît ceea ce înţelegem noi astăzi prin arheologie. La el, repetăm, arheologia este *istoria culturală a popoarelor vechi (Kulturgesckichte),* paralelă şi egală ca valoare cu istoria politică, cu care se completează reciproc, în chip indispensabil.

Definind mai îndeaproape obiectul studiului arheologiei, Odobescu făcea distincţie între *antichităţile etice,* care „se refer numai la credinţele, la datinele şi la uzurile popoarelor vechi" şi *antichităţile estetice,* care „în mare parte se rînduiesc pe treptele înalte ale belelor arte; dar sînt şi multe cari n-au alte drepturi decît ale unor simple producte industriale"[142]. Această distincţie este însă, în concepţia lui Odobescu doar formală, teoretică, pentru că în lucrările sale, şi mai ales în marea monografie, datele din cele două domenii sînt atît de întrepătrunse, încît nu pot fi separate, dînd cititorului de azi senzaţia de confuzie, de lipsă de sistem. în chip corespunzător, documentele scrise se amestecă cu descoperirile arheologice, nelăsînd nicăieri, după cum observa Ion Nestor, să se surprindă la Odobescu „ispita gîndului că arheologia ar putea pune la dispoziţie documente propriu-zise, în afară şi independent de orice text scris, pentru o reconstituire istorică propriu-zisă. . ."[143].

Este evident că, la nivelul actual al dezvoltării ştiinţelor umaniste, concepţia lui Odobescu despre arheologie este depăşită. Din vremea sa şi pînă astăzi, la noi şi în alte părţi, arheologia a parcurs o întreagă evoluţie, mai ales pe terenul cercetării preistorice, emancipîndu-se, limitîndu-şi şi precizîndu-şi cîmpul de cercetare şi dezvoltîndu-şi metodele proprii. Cuprinderea ei nu se suprapune nici cu aceea prea largă a arheologiei odobesciene, nici cu aceea prea îngustă, inspirată din istoria artelor, a „antichităţilor estetice".

Am fi însă nedrepţi dacă, în urma acestor constatări, am ignora laturile pozitive, am putea spune progresiste, ale concepţiei lui Odobescu. Pentru el istoria nu se reduce la „înşiruirea cronologică a evenimentelor de stat, cari s-au petrecut în palatele regilor, sau pe forul popular, sau chiar pe cîmpii de bătălie. . ."[144]. Ea trebuie să redea evoluţia omenirii în toată complexitatea sa — politică, socială, culturală — să reliefeze factorii determinanţi ai acestei evoluţii. Odobescu dă o finalitate istorică arheologiei, valabilă chiar şi pentru arheologia contemporană, arătînd că rolul ei „este de a urmări toate acele mărunte şi felurite manifestări ale vieţii sociale, toate acele producţiuni folositoare sau fantastice ale activităţii omeneşti, cercetînd întru cît acelea au putut înrîuri asupra marilor evenimente istorice, asupra destinelor omeneşti[145]".

Aplicarea acestei concepţii în cercetările asupra tezaurului de la Pietroasa a dus la rezultatele cunoscute. Monografia tezaurului s-a transformat într-un studiu general al orfevreriei antice, nu însă limitat la domeniul stilistic şi tehnic, ci atotcuprinzător, implicînd şi aspectele economice, sociale, culturale şi religioase ale producerii şi folosirii vaselor şi podoabelor de aur la diferitele popoare ale antichităţii. De aici, erudita acumulare de date, care face din această carte, şi astăzi, un inepuizabil izvor de informaţie istorică, arheologică şi filologică. De aici, însă, şi imperfecţiunile ei, la care, pe lîngă caracterul aproape utopic al unui asemenea proiect, au contribuit structura spirituală şi temperamentul autorului, ca şi condiţiile social-politice ale vremii sale.

în primul rînd, opera în discuţie este o operă nedesăvîrşită şi inegală. O explicaţie ne-o dă Scarlat Struţeanu, unul din editorii şi exegeţii operei lui Odobescu : „Romantic în esenţa sa şi contemplativ totdeodată. .. autorul de care ne ocupăm trăia meditativ întreaga sa operă, iar cînd încerca să-i dea expresie concretă, prelungea încetineala elaborării în filtrări aproape fără limită, sau scria repede, dar renunţa din capul locului la orice adîncire. Contemplativitatea sa ucidea, în genere, orice veleitate de a desăvîrşi ceva"[146].

[140] *Ibidem,* p. 62.
[141] *Ibidem,* p. 64.
[142] *Ibidem,* p. 63 şi 69.
[143] I. Nestor, *Alexandru Odobescu arheolog* (supra, nota 3).
[144] A. I. Odobescu, *Istoria archeologiei,* p. 65.
[145] *Ibidem,* p. 64.
[146] Sc. Struţeanu, *op. cit.,* p. 13.

în al doilea rînd, în lucrarea lui Odobescu, masa de informaţii nu este sistematic organizată şi exploatată. Ordinea în care este prezentat materialul comparativ, literar şi arheologic, nu este întotdeauna cea logică, menită să ducă la o anumită concluzie, ci ades una fortuită, determinată de maniera digresivă a autorului. Din această cauză, unele posibile încheieri se pierd pe drum, iar altele, dintre cele care rămîn, nu sînt suficient susţinute. Tudor Vianu este acela care a caracterizat cel mai bine acest aspect al operei ştiinţifice a lui Odobescu : „Astfel, în colaborarea dintre intuiţiile particulare şi ideile generale, care le organizează pe cele dintîi, o colaborare care singură asigură echilibrul operelor ştiinţei, în creaţia lui Odobescu precumpănesc faptele particulare. Concluziile ajung astfel să se estompeze şi nici nu alcătuiesc partea cea mai originală a lucrării"[147].

Observaţii similare au făcut, la vremea lor, recenzenţii cărţii lui Odobescu. Apreciind unanim erudiţia autorului, ei considerau totuşi că materialul adunat era excesiv de voluminos, disproporţionat chiar, faţă de concluziile pe care le-a prilejuit[148]. Acest bogat material, concludea totuşi E. von Stern[149], va putea fi folosit ca „pietre de construcţie" *(Bausteine)* în cercetările viitoare, mulţumită lui Alexandru Odobescu.

IV. CONCLUZII

A stabili locul pe care Odobescu îl ocupă în istoria arheologiei româneşti, este, în ciuda evidenţei, dificil, atîta timp cît o asemenea istorie nu a fost încă scrisă. Desigur, nu greşim cu nimic numindu-1 pe Odobescu mare erudit, deschizător de drumuri, primul nostru mare arheolog, de fapt chiar creatorul arheologiei ştiinţifice româneşti. Raportarea la ceea ce au reprezentat ca nivel de cunoştinţe, metodă, concepţie şi rezultate contemporanii săi români şi străini, rămîne însă obligatorie şi va trebui să constituie obiectul unor mai sistematice preocupări de istoria ştiinţei arheologice. Aici vom putea face doar unele scurte consideraţii generale, legate de importanţa cercetărilor lui Odobescu asupra tezaurului de la Pietroasa.

Unul din marile merite dobîndite de Odobescu pe această linie este de a se fi situat în rîndul acelor savanţi, care, într-o epocă încă de persistenţă a clasicismului, au promovat pe plan european cercetarea civilizaţiei epocii migraţiilor, respectiv a începuturilor îndepărtate ale evului mediu[150]. Căutînd în muzee, „în ascunzişurile lor cele mai puţin cercetate de admiratorii exclusivi ai artei clasice şi de adepţii ferventi ai concepţiilor estetice ale evului mediu" *(Le tresor. . .,*1, p. 67), Odobescu a contribuit la cunoaşterea acestei civilizaţii. El stă cu cinste în istoria cercetării alături de alţi savanţi ai vremii ca Lasteyrie, Linas, Bock, Lindenschmit, Arneth, von Sacken, Hampel etc, împreună cu care „s-a aventurat" pe un teren nou şi încă nesigur al arheologiei[151].

Meritul lui Odobescu este cu atît mai mare, cînd raportăm activitatea sa la nivelul din acea vreme al ştiinţei naţionale. în anii 60—70 ai secolului trecut arheologia românească era dominată încă de diletantismul acelor „anticari", pe care Odobescu i-a criticat cu o vehemenţă în mare măsură îndreptăţită. El va fi înţeles, însă, că polemica nu era suficientă şi că era de datoria sa a scrie o lucrare arheologică fundamentală, care să dea „o justă ideie despre însemnătatea unei ştiinţe, pe care extravaganţele ignoranţei şi speculele cupidităţii au căutat, aici ca şi pe aiurea în timpi mai îndepărtaţi, a o discredita în ochii oamenilor serioşi"[152]. într-o vreme cînd, încă, „tot ce se găsea era roman, şi tot ce nu putea fi roman era barbar, prin urmare bun de sfărîmat, bun de aruncat"[153], Odobescu a instituit (1871) un premiu pentru cea mai bună lucrare „asupra popoarelor cari au locuit ţările române de-a stînga Dunării, mai înainte de conchista acestor ţări de către imperatoriul Traian"[154], rezervîndu-şi, încă dinainte, ca obiect al cercetărilor sale, tezaurul „barbar" de la Pietroasa.

[147] T. Vianu, *op. cit.,* p. 153-154.

[148] Cf. E. von Stern, în *Literarisches Centralblatt,* 52, 1901, nr. 30 (27 iulie 1901), col. 1235-1238 : „0(dobesco) verfiigt iiber ausgedehnte Denkmälerkenntnis und grosse Belesenheit in alter und neuer Literatur. Aber er beherrscht nicht das reiche Material, das ihm zur Verfilgung steht, sondern dieses Material beherrscht und erdrilckt ihn" (col. 1237—1238). Alte recenzii nu ne-au stat la îndemînă, însă din cele ale lui Pottier şi Schubring, citate de Tzigara-Samurcaş *(op. cit.,* p. 764), reiese aceeaşi impresie provocată de excesul de informaţie, care la un moment dat ajunge să îl domine pe autor.

[149] E. von Stern, *op. cit.,* col. 1238.

150 Theodorescu, în *Revista de istorie şi teorie literară,* 20, 1971, 1, p. 82.

[161] Cf. Ch. de Linas, în *Memoires de VAcademie d'Arras,* XII, 1880 (extras, p. 2) : „D'ailleurs, le terrain, sur lequel M. Odobesco et moi nous nous sommes aventures est beaucoup trop neuf pour que l'on ose y marcher avec une securite absolue

[162] A. I. Odobescu, *Istoria archeologiei,* ed. D. Tudor, p. 60.

[163] C. Bolliac, în *Trompeta Carpaţilor,* anul XII, 1874, nr. 1137, 20 iunie.

[154] A. Odobescu, *Bibliografia Daciei. Indice de scrieri atingătoare, direct sau indirect, de vechii locuitori ai Daciei,* Bucureşti, 1872, p. III—IX; cf. şi Gr. Tocilescu, *Dacia înainte de romani.* Bucureşti, 1880, p. 3—4 (această carte a fost distinsă cu premiul instituit de Odobescu).

Alegerea sa era determinată desigur de importanța excepțională a acestui monument unic al orfevreriei antice, de împrejurarea că descoperirile şi cercetările în curs în țările străine făceau posibilă integrarea acestei descoperiri în ştiința europeană[155]. Savantul şi patriotul Odobescu făcea astfel din tezaurul de la Pietroasa, după cum a remarcat Ion Nestor, un fel de „stemă" a legitimării arheologiei româneşti pe plan internațional.

Concentrîndu-şi atenția asupra unui tezaur germanic (gotic), Odobescu nu considera totuşi că abdică cumva de la misiunea sa patriotică, de cercetător al istoriei naționale. Dimpotrivă, el înțelegea, cu perfectă justețe, că investigarea oricărui monument arheologic păstrat în pămîntul românesc, indiferent de originea sa autohtonă sau alogenă, nu poate duce decît la o mai bună cunoaştere a istoriei poporului nostru, a împrejurărilor — ades vitrege — în care el s-a format şi şi-a făurit destinul său propriu.

Punînd în valoare un monument de o excepțională valoare, legat de prezența vremelnică în spațiul daco-roman a unui popor străin, Odobescu a ştiut, lucru cu totul remarcabil pentru vremea sa, să evite orice exagerare a rolului migratorilor în istoria poporului român. Convingerea sa, exprimată cu toată claritatea, era dimpotrivă aceea „că se va vedea, de asemenea, că toate aceste hoarde trecătoare nu au reuşit să şteargă amprentele durabile pe care le-au lăsat aici romanii, în cursul unei dominații de numai aproximativ 170 ani" *(Le tresor. . .,* I, p. 147). Acesta este un adevăr istoric cîştigat definitiv de cercetarea noastră istorică şi arheologică.

„Părtaş, printre cei mai tineri, din acea generațiune de la 1848, care-şi hrănea inima cu cele mai vii şi mai nalte aspirațiuni", Odobescu căutase, după propria-i mărturisire, să-şi dureze „un palat sau o colibă pe terenul cam viran al literaturei şi al istoriei româneşti". Noi, cei de astăzi, putem afirma cu convingere că Odobescu a clădit, cu trudă şi talent, nu o colibă ci un neasemuit palat, pe care trecerea timpului nu 1-a ruinat, ci i-a dat o nobilă patină. Literatura 1-a rînduit între marii săi clasici, iar arheologia românească îl consideră cu recunoştință pe Odobescu, drept ctitor şi primul ei mare reprezentant.

SCRIERILE LUI ALEXANDRU ODOBESCU PRIVITOARE LA TEZAURUL DE LA PIETROASA

(Lista scrierilor)

I. TIPĂRITURI

/ a *Studii tipărite:*

1. *Notice sur le tresor de Petrossa, decouvert en Roumanie et conserve au Musee național de Bucarest (Memoire lu ă VAcademie des Inscriptions et Belles-Lettres de Paris dans la seance du 8 Decembre 1865),* în *La voix de la Roumanie,* anul VI, nr. 30, 14 iunie 1S66.

2. *Notice sur les antiquites de la Roumanie,* Paris, 1868 (cap. II, p. 10—54, este dedicat tezaurului) ; această notiță a fost publicată inițial în voi. *Notice sur la Roumanie, principalement au point de vue de son economie rurale, industrielle et commerciale, suivie du catalogue special des prodtiits exposes dans la section roumaine ă l'Exposition universelle de Paris, en 1867, et d'une notice sur l'histoire du travail dans ce pays,* Paris, 1868 (editat, sub egida Comisiei princiare a României la Expoziția universală de la Paris, de P. S. Aurelian şi A. Odobescu), unde constituie partea a III-a : *Notice sur l'histoire du travail en Roumanie et catalogue de la section archeologique* (despre tezaur, p. 359-404).

3. *Studie asupra tezaurului de la Pietroasa,* în *Columna lui Traian. Revistă mensuală pentru istoria, linguistica şi psicologia poporană,* anul VII, noua serie, tomul I, nr. 11, noiembrie 1876, p. 503—521 *(Istoria descoperirii),* nr. 12, decembrie 1876, p. 529—537 *(Tava)* şi anul VIII, noua serie, tomul II, nr. 1, ianuarie 1877, p. 11—25 *(Veriga simplă)* şi nr. 3, martie 1877, p. 108—134 *(Veriga cu inscripțkinejArmilla) ;* în acest volum, p. 889-923.

4. *Le tresor de Petrossa. Notice descriptive et historique,* ediție neterminată, Paris, 1885, 152 p.; în acest volum, p. 737 urm.

[155] **A. Odobescu, *Pia desideria,* în acest volum, p. 926.**

5. *Le tresor de Petrossa. Historique — Description. Etude sur Vorfevrerie antique,* Paris, 1889-1900 (voi. I, 1889, 514 p.; voi. II, 1896, 112 p.; voi. III, 1900, 26 p.). Un fragment din voi. I, p. 76—82, a fost publicat şi în ziarul *Epoca,* anul II, nr. 546, din 27 septembrie/9 octombrie, tradus în româneşte prin grija redacţiei.

/ b Albume de planşe:

1. *Tezaurul de la Pietroasa. Album cnprinzînd XVI tabele xilcgrafice care reprezenta antichităţile de aur păstrate în localul Muzeului naţional de antichităţi din Bucureşti. Stampe destinate a se alătura ca anexe la monografia asupra tezaur, de la Pietroasa, publicată sub auspiciile Ministerului învăţăturei publice, de D. A. I. Odobescu (cu III planuri topografice, II vederi de localităţi si o tabelă de materii descriptivă),* Bucureşti, 1875, 20 planşe.

2. *Tezaurul de la Pietroasa. Dizertaţhme arheologică de A. I. Odobescu. 8 stampecromo-litografice tipărite de V A. Morel S- C^a,dupe dcsemnurile D-lui H. Trenk,* Paris, 1882.

/ c Probe tipografice:

1. *Tezaurul de la Pietroasa. Descriere şi cercetări istorice şi arheologice asupra obiectelor antice de aur ce s-au descoperit în anul 1837 în muntele Istriţa (judeţul Buzău), de A. I. Odobescu membru al Societăţei academice române, al Comitetului arheologic din Bucureşti, al Institutului de corespondenţă arheologică din Roma, al Societăţii arheologice din Moscva, fost ministru al Instrucţiunei publice, Bucureşti, Stabil, lito-tipografic Socec, Sander & Teclu, 1874* — o copertă, 27,6 x 22,8 cm, păstrată la B.A.R., Arhiva Odobescu, III, imprimate 1.

2. *Tezaurul de la Pietroasa, I. Istoricul descoperirii* — o foaie, format 38,2 x 27 cm, imprimată pe ambele fete, păstrată la B.A.R., Arhiva Odobescu, III imprimate 1, databilă 1875-1876.

3. *II. Descrierea obiectelor antice. 1. Veriga simplă (Armilla),* p. 1—2 şi *Veriga cu inscripţiune (Armilla* J,p. 2—4— patru foi, corecturi cu text paralel, românesc şi francez, imprimate la 14—19 aprilie 1876, la stabilimentul Socec, Sander & Teclu (sub acelaşi număr ca şi albumul de stampe din lista I b, nr. 1) ; primele două foi sînt corectate de Odobescu ; se păstrează la B.A.R., Arhiva Odobescu, III, imprimatei.

I d Dări de seamă, memorii şi adrese :

1. *Dare de seamă despre ducerea şi expunerea tezaurului de la Pietroasa la Paris şi la Londra în anii 1867—1868,* în ziarele *Opiniunea constituţională,* anul I, nr. 41, 14 septembrie 1869, p. 2-3 si *Traian,* anul I, nr. 57-58, 16 septembrie 1869, p. 227-228, 234; republicat în A. Odobescu, *Opere,* voi. II, 1967, p. 351-357.

2. *Pia desideria. Dare de seamă despre lucrarea operei „Le tresor de Petrossa", rostită în şedinţa publică din 22 martie 1887, a Academiei Române, in Românul,* anul XXXI, 29 mart'ie/9 aprilie 1887, p. 303 şi 30 martie/10 aprilie 1887, p. 307-308, republicată îi *Analele Academiei Române,* seria II, tomul IX, 1886—1887, Bucureşti, 1887, p. 409—424, si în A. I. Odobescu, *Scrieri literare si istorice,* voi. III, Bucureşti, 1887, p. 619-647; în acest volum, p. 924-930.

3. *Adresa din 8120 mai 1887 către D. A. Sturdza, ministrul instrucţiunii publice şi cultelor,* în *Monitorul oficial,* nr. 143, din 1/13 octombrie 1887, p. 3442—3444; în acest volum, p. 939—941.

4. *Adresa din 23 septembrie/5 octombrie către D. A. Sturdza,* în *Monitorul oficial,* nr. 143, din 1/13 octombrie 1887, p. 3444; în acest volum, p. 941-942.

5. *Răspuns la un comunicat al d-lui Sturdza,* în ziarul *Epoca,* anul II, nr. 551, din 3/15 octombrie 1887, si în *Monitorul oficial,* nr. 147, din 6/18 octombrie 1887, p. 3521—3522; în acest volum, p. 942-943.

6. *Alt comunicat al d-lui MUită Sturdza în privinţa Tezaurului de la Pietroasa, în Epoca,* anul II, nr. 558, din 10/22 octombrie 1887; în acest volum, p. 943—945.

II. MANUSCRISE PĂSTRATE LA B.A.R., SECŢIA MANUSCRISE ŞI ARHIVA ODOBESCU

II a Manuscrise ale studiilor (în ordinea inventarierii la B.A.R.)

1. B.A.R., Manuscrise, nr. 4935, filele 146—173 :*1. Historique de la decouverte,* manuscris autograf, numerotat p. 1—28. Variantă veche a monografiei franceze (probabil anterioară anului 1876).

2. B.A.R., Manuscrise, nr. 5348, filele 37—39: trei pagini, numerotate 2—4, din istoricul descoperirii, în româneşte, reprezentînd o traducere a textului din *Notice sur les antiquites de la Roumanie,* 1868, p. 11 — 12; filele 40—42: trei pagini, numerotate 9, 11, 12, din textul românesc publicat în *Columna lui Traian,* I, 11, 1876, p. 507—509 *(Istoria descoperirii,* în acest volum, p. 891—892).

3. B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 1 : *Notice sur le tresor de Petrossa, decouvert en Roumanie et conserve au Musee național de Bucarest,* manuscris autograf, inițial, al comunicării prezentate la 1 şi 8 decembrie 1865, la Academia de inscripții din Paris; cuprinde p. 1—17, 19—55 şi 61—75, paginile 18 şi 56—60 fiind greşit legate în manuscrisul II, ms. 3 din aceeaşi Arhivă Odobescu. Primul capitol, *Introduction-Bibliographie,* a fost publicat în *La voix de la Roumanie,* VI, 30, 1866.

4. B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 2 : *Notice sur le tresor de Petrossa decouvert en Roumanie et conserve au Musee de Bucarest (Memoire lu a VAcademie des Inscriptions et Belles-Lettres de Paris dans les seances du 1 et 8 decembre 1865),* manuscris incomplet (păstrate p. 1, 11—36, lipsă p. 2—10 şi de la 37 la sfîrşit), copie curată, de mînă străină, cu corecturi şi adăugiri de mîna lui Odobescu. Este o variantă îmbunătățită, ulterioară a lui II, ms. 1 şi datează, probabil, din 1866—1867.

5. B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 3; /. *Historique de la decouverte* (p. 1—9) şi p. 14—17 dintr-un alt manuscris, de asemenea din istoria descoperirii, în franceză, ambele datînd din 1875—1876. Mai cuprinde, greşit legate, p. 18 şi 56—60 din II, ms. 1 *(supra,* nr. 3).

6. B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 4: *Notice descriptive et historique sur le tresor de Petrossa, I. Historique de la decouverte,* manuscris (p. 1 — 10 şi 12), reprezentînd o variantă anterioară ediției neterminate.

7. B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 5 : *Notice descriptive et historique sur le tresor de Petrossa, I. Historique de la decouverte,* manuscris fragmentar (p. 1—14, 17—18, 24—26, 28—31 şi 34) reprezentînd o variantă veche, anterioară lui II ms. 4 şi textului din *Columna lui Traian* (datare probabilă 1875—1876)

8. B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 6 : /. *Historique de la decouverte,* doar o pagină a unei variante vechi; p. 10, 12—16 (istoricul descoperirii, în franceză), aparținînd variantei îmbunătățite, dezvoltate, a comunicării de la Paris, din 1865 (vezi II, ms. 2, *supra* sub nr. 4).

9. B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 7 : /. *Historique de la decouverte,* fragment de manuscris autograf (p. 1—20), aparținînd uneia din primele variante dezvoltate, în orice caz anterioară anului 1876.

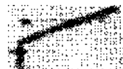
10. B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 8 : /. *Historique de la decouverte,* două fragmente de manuscris (p. 1—3 şi 5—9), din una sau două redacțiuni inițiale ale textului dezvoltat, anterioare lui II, ms. 3, 4, 5, 7 (probabil datează din 1873—1874). Pe p. 7 (verso) e desenată, în fugă, o schiță topografică a Pietroasei.

11. B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 9: istoricul descoperirii, în limba franceză, copie fragmentară (p. 2—12, 35—38, 40—44, 46—49 şi 51 — 55), de mînă străină, cu adăugiri de mîna lui Odobescu. Reprezintă o redacțiune imediat anterioară ediției neterminate şi se datează în 1884.

12. B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 10 : fragment de manuscris autograf, în româneşte (p. 21—57) reprezentînd traducerea, cu unele adăugiri şi modificări, a notiței de la 1868 *(Notice sur les antiquites...).* Datează din 1875 — 1876 şi se completează cu textul românesc din foile de corectură de la 1876 *(supra,* lista Ic, nr. 3).

13. B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 11 : *Antichități din Siberia asemănate cu tezaurul de la Pietroasa,* manuscris redînd în româneşte relatarea din *Academie des Inscriptions et Belles-Lettres. Comptes rendus des seances de l'annee 1868,* N.S., tome IV, 1869, p. 410—413 (reprodusă şi în *Le tresor...,* I, p. 55—57), privitoare la o scrisoare adresată de Odobescu Academiei. Acest manuscris pare a fi fost destinat publicării în ziarul *Românul.*

!Itll§i§f

TITU' 1'ImVISiiHII

T E S A U I U .

P E T R O S A

IIISIMI r \ ni M. \m:iii:iii.o(,ii; \

A. i. oooncscu

V. *Slutul" f hi uliu»/:/'.•/; ti/m- hii'itil'- iii-*

\ \. MOIIKI. i\ i.

ll'l, K|->KMM titl.K' li' H. TRENK

Foaia de titlu a albumului de stampe cromolitografice, Paris, 1882 (Cabinetul de stampe)

Biblioteca Academiei Iiepublicii Socialiste Kom&nia

trnit mCt 2%m'****yt4, S*f~~-***\£££& • **€

l$99*4/"* -

*u**\ik f & ****** A*d j»**, , , + / * * & 4) j ^ .

_ «MU>'« • farm**** <ff)*

r .* \m*ţ(<*J; m «t **** *.f~*+t— i^M*» */m44Bi\ *mm' *p**~

«««*>• *

tl*m«mA •» «MT ^6* «f^U* 4&«C & •

tâitA-p* ******* *m m

r»«*»*S& ZmK&tTf ^£~£,'*&&f****> **— —f

ii-**' U —«fcV.au **wm/lr *\t* *TZm"i ttSf « < «II idirv•

f • - 'Mut,,;-:• Jg.Ş'i^ . 0

*uu~/Ly*fiL*^ r~*~t*.~ *£zu*r 4/*T^*/

înesc asupra tezaurului de Ia Pietroasa, cea 1875-1876 (Arhiva Al. Odobescu II ms. 10, p. 25)

14. B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 12: cuprinde circa 30 fragmente din diferite manuscrise, de diferite întinderi, majoritatea doar de 1—2 pagini. Cele mai multe fragmente provin din capitolul despre istoricul descoperirii al monografiei franceze (redacţiuni între 1875 şi 1884). Cîteva mici fragmente aparţin comunicării din 1865, traducerii româneşti a textului din *Notice* (1868) şi *Studielor* publicate în *Columna lui Traian.* Mai notăm o listă a ilustraţiei prevăzute pentru cap. II *(L'anneau simple),* un plan al expunerii din capitolul dedicat paterei cu figuri (3 file) şi explicaţia planşelor tipărite la 1875.

15. B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 13: 4 file, numerotate I—IV, reprezentînd prima redactare a notei asupra plăcii de la Siverskaia (datare după 1885) ; zece file (numerotate II—IV, VI—XII), în franceză, din istoricul descoperirii, într-o redacţiune ulterioară anului 1876.

16. B.A.R., Arhiva Odobescu II, ms. 14 : cuprinde trei sau patru variante ale notei asupra plăcii de la Siverskaia *(Le tresor. . .,* I, p. 292—300), redactateîn anii 1886—1887.

17. B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 15 : fragmente disparate din capitolele despre tavă si colanul simplu ale ediţiei definitive a monografiei (voi. I, 1889). Sînt redactate în an'ii 1885-1888.

(**Notă** : Gruparea filelor de manuscris în dosarele de la B.A.R., după cum rezultă din cele de mai sus, nu reflectă compoziţia şi relaţiile manuscriselor odobesciene iniţiale. Această grupare, ades întîmplătoare şi greşită, a fost aici respectată pentru a se putea face referire la unul sau altul din manuscrise, dar şi această referire este dificilă, deoarece în diferitele dosare filele nu au o numerotare curentă).

77 *b Memorii, core spondenţă şi alte hîrtii ale lui Odobescu*

1. B.A.R., Manuscrise, nr. 4936, filele 158—159: memoriu adresat domnitorului Carol la 24 octombrie/6 noiembrie 1871 (copie autografă, semnată, în limba franceză).

2. B.A.R., Arhiva Odobescu, I, ms. 20: caiet pentru copii de scrisori *(Brief-Copir-Buch),* cuprinzînd corespondenţă cu desenatorul A. Lambris (28 ianuarie, 15 iulie, 8 octombrie 1871), H. Trenk-fiul (1 iulie 1871) şi cu diferiţi librari din Paris, Berlin, Viena, Roma, Pesta (1871—1872). O menţiune deosebită merită scrisoarea din 25 septembrie 1871, către casa Morel din Paris, în legătură cu condiţiile de publicare a unei monografii asupra tezaurului (filele 101—104).

3. B.A.R., Arhiva Odobescu, III, acte 3 : *Proiect de campanie pentru exploraţiuni arheologice în districtul Buzău, în vara anului 1871.* Sub acelaşi număr se găsesc şi trei liste de descoperiri şi monumente din ţinutul Buzăului.

4. B.A.R., Arhiva Odobescu, III, acte 5 : memoriul adresat la 2 mai 1874 lui Titu Maiorescu, ministrul cultelor şi instrucţiunii publice, în copie scrisă de o mînă străină ; în acest volum, p. 933—934.

5. B.A.R., Arhiva Odobescu, III, acte 8 : adresă către Titu Maiorescu, nedatată (sigur mai 1874), semnată, în copie autografă; în acest volum, p. 936.

6. B.A.R., Arhiva Odobescu, III, acte 9: scrisoare către casa Morel din Paris, în copie, nesemnată, nedatată (sigur mai 1874), probabil de mîna lui Odobescu; în acest volum, p. 936-937.

7. B.A.R., Arhiva Odobescu, III, acte 10 : memoriu adresat ministrului cultelor şi instrucţiunii publice, nedatat (cel mai probabil din anul 1876, sau, mai larg, din anii 1876—1879), păstrat în forma unei ciorne autografe; în acest volum, p. 938.

II c Documente, memorii şi adrese, provenind din alte surse

1. B.A.R., Manuscrise, nr. 4936:

a) filele 152—153: contractul încheiat între A. Odobescu, reprezentînd Ministerul instrucţiunii, şi editorul J. Rothschild, cu privire la editarea monografiei tezaurului, semnat la 21 aprilie 1886 (copie).

b) filele 154—155 : înțelegerea între Ministerul instrucțiunii, reprezentat prin G. Bengescu, şi Ch. Beauge, mandatarul firmei falimentare Des Fossez (succesoarea casei Morel), semnată la 20 aprilie 1886 (copie).
c) fila 156 : convenția între A. Odobescu şi J. Rothschild pentru reglarea unei datorii, pe baza drepturilor de autor; exemplar semnat de cei doi la 21 aprilie 1886 sau în zilele următoare.
d) filele 160—166: memoriu al editorului J. Rothschild adresat ministrului instrucțiunii publice, în legătură cu tipărirea monografiei tezaurului, în anul 1891 (copie autentificată, în limba franceză).

2. B.A.R., Arhiva Odobescu, II (2), ms. 14 : raportul lui Paul Telge, cu privire la restaurarea tezaurului de la Pietroasa (1884—1886), în traducerea lui P. Polonic.

3. B.A.R., Arhiva Odobescu, III, acte 6: adresa nr. 4 108 din 3 mai 1874, trimisă de Titu Maiorescu, ministrul cultelor şi instrucțiunii publice, lui A. Odobescu.

4. B.A.R., Arhiva Odobescu, III, acte 7: adresa nr. 4 512 din 17 mai 1874, trimisă de Titu Maiorescu lui A. Odobescu; în acest volum, p. 936—937.

5. B.A.R., Arhiva Odobescu, III, acte 11 : adresanr. 6 355 din 16 iulie 1874, trimisă de Titu Maiorescu lui A. Odobescu.

MIRCEA BABEŞ

Acest nou volum din ediția critică a operelor lui Alexandru Odobescu este primul dintre cele trei (IV, V şi VI) dedicate scrierilor arheologice (primele două Tezaurului de la Pietroasa şi altor scrieri de mai mică întindere, voi. VI *Istoriei arheologiei).* Cu el criteriul tematic vine să se substituie, măcar parțial şi temporar, celui cronologic, care a stat la baza ediției, de la inițierea ei de către Tudor Vianu. în adevăr, în concepția lui Vianu ediția urma să cuprindă zece volume, „fiecare din acestea conținînd scrierile aceleiaşi epoci, în ordine cronologică, de la începuturile scriitorului pînă la dispariția lui"[1]. Pentru *valorificarea deplină a operei ştiințifice a lui Odobescu* se vădeşte însă că reeditarea grupată a lucrărilor cu aceeaşi tematică, chiar dacă ele aparțin unor perioade diferite din activitatea savantului, este mai utilă decît o reeditare care respectă în chip absolut criteriul cronologic. Astfel, strîngerea în trei volume succesive a operei arheologice are avantajul, pe de o parte, de a uşura şi de a face mai eficientă munca editorilor, iar pe de alta, de a oferi cititorului o imagine concentrată, unitară, coerentă, a creației lui Odobescu în acest domeniu. Să ne închipuim ce ar fi însemnat, de exemplu, republicarea diferitelor lucrări relative la *tezaurul de la Pietroasa,* care se întind de-a lungul a trei decenii, în volume diferite ale ediției, corespunzător vremii apariției lor (1865, 1868, 1876-1877, 1885, 1889-1900).

Ideal ar fi fost, desigur, să putem grupa într-un singur volum şi, în acest cadru, în ordine cronologică toate lucrările lui Odobescu asupra tezaurului, iar într-un al doilea volum restul operei arheologice. Lucrul nu a fost posibil, din diferite motive (unele independente de voința noastră), şi, astfel, cîteva scrieri despre Pietroasa, şi anume dintre cele timpurii, vor trebui să rămînă pentru volumul următor. Este vorba, în primul rînd, de *Notice sur les antiquites de la Roumanie* (Paris, 1868), scriere complexă, tratînd despre o largă gamă de monumente ale istoriei noastre, de la cele preistorice la cele medievale tîrzii. Datorită caracterului mai cuprinzător, ea depăşeşte tematica bine definită a prezentului volum. Nepunîndu-se problema de a publica aici, separat, doar acel capitol care este dedicat tezaurului de la Pietroasa, întreaga lucrare va apărea în volumul următor. Ea va fi însoțită de alte două variante timpurii ale *versiunii scurte* a lucrării despre tezaur, publicate pentru întîia oară : comunicarea ținută de Odobescu la Paris, în decembrie 1865, cu titlul *Notice sur le tresor de Petrossa, decouvert en Roumanie et conserve au Musee național de Bucarest*[2] şi textul românesc destinat să însoțească planşele de stampe imprimate la 1875[3]. Identificate ca atare abia în ultima vreme, manuscrisele acestor din urmă lucrări necesită un studiu aprofundat în vederea reconstituirii textului original, astfel că publicarea lor în prezentul volum nu a fost posibilă.

Dacă, în ansamblu, textele care rămîn a fi publicate în volumul următor al ediției aparțin *versiunii scurte,* timpurii a lucrării despre tezaurul de la Pietroasa, cele trei opere reeditate în volumul de față aparțin *versiunii dezvoltate,* fiind redactate, pe rînd, în epoca de maturitate a lui Odobescu şi constituind, în ciuda caracterului lor neterminat sau nedesăvîrşit, contribuțiile sale ştiințifice majore. Este vorba de :

— *Studie asupra tezaurului de la Pietroasa,* serie de articole, întreruptă după patru apariții, în *Columna lui Traian* (1876—77).

— *Le tresor de Petrossa. Notice descriptive et historique,* ediție neterminată, Paris, 1885.

— *Le tresor de Petrossa. Historique — Description. Etude sur l'orfevrerie antique,* Paris, 1889-1900.

Dintre scrierile atribuite lui Odobescu, am lăsat deoparte notița inserată în volumul congresului de antropologie şi arheologie preistorică de la Copenhaga, care nu a fost redactată de Odobescu, ci, foarte probabil, de secretarul congresului, W. Schmidt (cf. *supra,* p. 10) şi fragmentul din marea monografie, publicat în ziarul *Epoca,* din 27 septembrie/9 octombrie 1887, care nu a fost tradus de autor, ci de redacția ziarului.

[1] T. Vianu, *Introducere* la A. Odobescu, *Opere,* I, 1965, p. 7.

[2] Manuscrisul inițial al acestei comunicări se păstrează la B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 1 (cîteva pagini fiind greşit legate în manuscrisul II, ms. 3). în acelaşi fond se păstrează manuscrisul unei versiuni remaniate, puse la punct, a acestei comunicări (II ms. 2).

[3] Reconstituirea acestui text se bazează pe un manuscris fragmentar (B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 10, p. 21—27) şi pe cele patru pagini de corectură tipărite în aprilie 1876 la stabilimentul Socec, Sander & Teclu (B.A.R., Arhiva Odobescu, III, imprimate 1).

în schimb, am socotit că este necesar ca în volumul de faţă să figureze, în afara scrierilor pur ştiinţifice, şi acele documente — emanînd de la Odobescu — care reflectă strădaniile sale îndelungate pentru asigurarea mijloacelor necesare tipăririi monografiei tezaurului de la Pietroasa. O parte din acestea a fost publicată în vremea lui Odobescu *(Pia desideria* şi corespondenţa din 1887 cu ministrul D. A. Sturdza), o altă parte se publică aici pentru întîia oară (corespondenţa cu ministrul Titu Maiorescu, din 1874, şi un memoriu nedatat).

în editarea acestor texte am aplicat în chip selectiv şi adaptat principiile ediţiei critice, ţinînd seama de caracterul cu totul special al materialului în discuţie :

în primul rînd, cea mai mare parte a textelor editate sînt în limba franceză şi, deci, nu prezintă interes pentru istoria limbii şi literaturii române.

în al doilea rînd, cu excepţia memoriilor şi adreselor legate de tipărirea monografiei, este vorba de literatură pur ştiinţifică, în care preocuparea pentru stil este secundară iar indicarea surselor de informare este o regulă elementară, scrupulos respectată de Odobescu.

în al treila rînd, în puternic contrast cu întinderea impresionantă a textelor publicate, mai ales a marii monografii *(Le tresor.. .),* manuscrisele păstrate sînt puţine şi extrem de fragmentare ; ele indică existenţa unor faze intermediare ale redactării, fără însă a permite reconstituirea lor efectivă.

Avînd în vedere aceste fapte, ne-am mărginit a da variante doar pentru textele româneşti, însoţindu-le de unele comentarii asupra limbii pe care o atestă. Transcrierea textelor româneşti s-a făcut după normele descrise şi aplicate în volumele anterioare ale ediţiei[1], cu unele precizări, care vor reieşi, de la caz la caz, din comentariile noastre filologice. Greşelile au fost corectate sau semnalate în note.

în lumina celor spuse mai sus, se explică, pe de altă parte, restrîngerea aparatului de note la un minim necesar. Prin aceste note am încercat să facilităm înţelegerea operei arheologice a lui Odobescu, indicînd relaţiile dintre diferitele sale lucrări, dintre publicaţii şi manuscrise, corectînd erorile sesizate, dînd date suplimentare privitoare la aspectele nemijlocit legate de tezaur şi de problemele arheologiei şi istoriei româneşti în general şi indicînd, acolo unde era necesar, literatura mai nouă. Am evitat să discutăm sau, eventual, să aducem noi date în problemele secundare, paralele, care şi aşa încarcă lucrările lui Odobescu, şi nu am insistat asupra analizei surselor, pe care autorul, în mod curent, le indică în notele sale.

Avînd în vedere valoarea lor de adevărate monumente de artă tipografică, ediţia neterminată şi ediţia definitivă ale monografiei în limba franceză au fost reproduse aici pe cale fotografică. Asigurînd faţă de ediţiile originale o fidelitate absolută, noi am preluat, totodată, şi o serie de greşeli şi inconsecvenţe ale autorului, precum şi greşelile de tipar. Ele au fost semnalate, cu titlul de exemplu, în comentariile făcute la lucrările respective. O inventariere a lor exhaustivă era, oricum, imposibilă, dacă ţinem seama de imensa cantitate de informaţie adunată de Odobescu, în decursul unei vieţi întregi, mai ales prin bibliotecile străine şi, pe de altă parte, de timpul în chip fatal limitat de care am dispus pentru pregătirea acestei ediţii. Mai precizăm, că prin reproducerea fotografică oglinda paginii a fost redusă faţă de ediţiile originale (cu circa 15%) şi, astfel, indicaţiile lui Odobescu privind scara la care sînt redate obiectele în ilustraţie nu mai corespund.

Lucrările lui Odobescu dedicate tezaurului de la Pietroasa sînt însoţite, în acest volum nu numai de obişnuitele comentarii, note şi variante, ci şi de un studiu introductiv menit să detalieze istoricul cercetărilor şi publicaţiilor lui Odobescu şi să dea o privire de ansamblu asupra metodei şi concepţiei acestor cercetări, respectiv asupra rezultatelor lor şi a locului pe care îl ocupă în istoria arheologiei româneşti. în dorinţa de a da cititorului posibilitatea de a avea o privire cît mai apropiată de adevăr şi cît mai actuală asupra obiectului principal al cercetărilor arheologice ale lui Odobescu, în acest volum au fost introduse şi două studii speciale, dedicate, unul — analizei stadiului de azi al cercetărilor asupra tezaurului de la Pietroasa, celălalt — prezentării rezultatelor săpăturilor arheologice întreprinse în ultimii ani în fortificaţia de la Pietroasa (cercetată la 1866 şi de Odobescu). Autorii acestor studii sînt, ca şi editorul prezentului volum, arheologi — cercetători la Institutul de arheologie din Bucureşti.

Verificarea textelor greceşti şi latineşti a fost făcută de către Gh. Ceauşescu (Institutul de istorie şi teorie literară ,,G. Călinescu") şi Adrian Pârvulescu (Catedra de filologie clasică, Universitatea Bucureşti), care ne-au furnizat toate observaţiile incluse în comentariile noastre. Le mulţumim călduros şi pe această cale, pentru ajutorul dezinteresat. Mulţumim, de asemenea, directorului Muzeului de istorie al R.S.R., prof. Florian Georgescu şi colegilor de la Tezaurul istoric, care ne-au creat condiţii pentru studiul nemijlocit şi fotografierea tezaurului. Fotografiile color care însoţesc acest volum au fost executate de către Radu Ciuceanu.

[1] Cf. A. Odobescu, *Opere,* I, 1965, p. 10-23 şi II, 1967, p. XIII-XVI.

NOTA ASUPRA EDIȚIEI

Notă asupra scrierii şi pronunției numelui Pietroasa

în scrierile lui Odobescu şi ale contemporanilor săi întîlnim grafii diferite ale numelui localității în care a fost descoperit celebrul tezaur gotic. Lăsînd de o parte grafiile corupte, apărute mai ales la autorii străini (Petroja, Petreosa etc), reținem că Odobescu scria consecvent *Petrosa* în lucrările sale în româneşte şi *Petrossa* în cele scrise în franceză, în ambele cazuri din rațiuni etimologiste. El pronunța însă, ca toată lumea dealtfel, *Pietroasa,* aşa cum rezultă dintr-o notă rătăcită în marea monografie Le *tresor de Petrossa* (voi. I, p. 400—401, nota 4) : „Dacă nu ne-am ține decît de pronunția locală şi populară, ar trebui să-1 desemnăm (numele satului—, *M.B.),*aşa cum face d-1 Telge, prin cuvîntul *Pietroassa,* pronunțat articulînd rapid diftongii *ie* şi *oa.* în ce ne priveşte, ni se pare mai convenabil a da acestui nume, în franceză, ortografia sa etimologică *Petrossa* (de *la. petra,* piatră); ea nu ar varia, în scrierea românească, decît prin deplasarea accentului ascuțit şi transferul său pe vocala *o,* cu scopul de a forma diftongul *oi* sau *oa".*

încă din vremea lui Odobescu, diftongul *6a* scris o, a început să fie scris *oa* (de ex. în *Columna lui Traian,* 1876—1877, şi în ziarul *Epoca,* septembrie—octombrie 1887, unde apare *Petroasa).* Multă vreme s-a păstrat însă alternanța Petroasa—Pietroasa (de exemplu, la Pârvan, *Getica,* 1926, p. 11 — Petroasa şi p. 437 — Pietroasa). în literatura străină, grafia introdusă de Odobescu — *Petrossa* — care falsifică fonetismul acestui nume de dragul etimologiei, a fost mai persistentă, fiind înlocuită abia în ultimele patru decenii de grafia corectă *Pietroasa.*

De menționat, că în urma contopirii satelor Pietroasa de Jos şi Pietroasa de Sus, localitatea de descoperire a tezaurului poartă astăzi numele de *Pietroasele* (sat şi comună). Referindu-ne la tezaur noi vom păstra numirea veche PIETROASA.

Semne convenționale utilizate în texle şi variante:

< > — indică literele şi cuvintele pe care le-am introdus în texte şi variante;
[ ] — indică texte, fragmente şi cuvinte a căror autenticitate este dubioasă;
* ... * — indică fragmente, cuvinte şi litere indescifrabile.
* < > * — indică lecțiuni ipotetice ale manuscriselor indescifrabile.
t ... t – indică lacunele din texte, fie că sînt ale autorului, fie că se datoresc degradării manuscrisului,
t < > t – indică lecțiuni ipotetice, restabilite prin conjectură, ale textelor lacunare.

MIRCEA BABEŞ

par le mot *hailag {heilig.* en allemand), «saint», cc consacre»; mais la division des autres n'en est pas moins difficile. A**ussj**\ en groupant de diverses fagons ces caracteres, qui n offrent guere de differences appreciables dans leur espacement, nous obtenons trois lectures distinctes Tune de lautre, â savoir :

XAtHl*N NMM>X
GUTANI OWI HAILAG

ou

XAtfr+I *M HMMO<
GUTANI OWI HAILAG

ou bien encort

xAt^+i*n **wnnx**
GUTANI O WI HAILAG

« La premiere lecture, que M. Neumeister croit la plus probable, suppose le nom propre *Gutan* .(Guotan, Wuotan, Wotan, Wodan, le dieu Odin) au datif, avec la terntinaison *owi,* et se traduirait par :

Dem Wodan heilig,
Consacre â Odin [1].

« Dans la seconde division des mots, *Gutani* (Goten) ne serait que Tadjectif allemand *gut,* «bon», au meme cas, mais qui cette fois ne serait designe que par un.simple *i;* tandis que *Owi* nous ferait penser â un passage de Jornandes, ou il est dit que les Goths nommaient la Scythie *Owim,* dans leur langue. Alors la traduction serait :

Bem guien Scythenland heilig (gewidmet),
Consacre â la bonne Scythie.

« Enfin, si on lisait : *Gutani o wi hailag* , on pourrait donner de ces- mots deux autres explications. Le caractere de la rune o, *, se nommait *cedel* ou

i. « Aujourd'hui encore, dans les langues slaves, en polonais, en lithuanien, en boheme, langues parlees dans des localites qui nous rapprochent beaucoup des lieux habites autrefois par les Visigoths, on forme le datif singulier en *u* ou bien en *owi;* par exemple : *Pan* (seigneur), fait *pariu* ou *panowi.* Voy. J. Sev. Vater, *Vergleichungstafeln der europceischen Sprachen,* et Chr. W. Ahlwardt, *Gallische Sprachlehre, Halle,* 1822, p. 45. » FR. B. — <c Tout en n'attachant aucune valeur â cette formation du datif gothique en *owi,* formation du

ISTOR

în luna lui martiu sau aprile a
din satul Pietroasa, ce-i zic şi Bădenii
crînd a scoate din muntele Istriţa pia
deteră fără veste peste o bogată colec
lor, cît şi prin valoarea lor artistică,
Ar fi fost foarte interesant de a s
obiecte, de aşa mare preţ, se aflau as
turi ţăranii au făcut mărturisiri foar
giuvaierele erau d-a dreptul aşezate
de la faţa pămîntului şi învelite cu
sta lipită de cîte unele din ele.
Muntele Istriţa, aşezat fiind în
nord-ostul Ţărei Româneşti, se înalţă
sftib poalele lui. Pe laturile sale, bolo
printre tulpini de copaci seculari; ia
se osebeşte, ca vîrful cel mai înalt, c
Carpaţilor se destinde, paralel cu Du
aproape de acolo, de se suceşte deoda
muntele se lasă repede pînă în valea
miazăzi, desparte podgoriile Tohanilo
pe care-1 străbate pîrîul Orgoaia şi
satele Pietroasa, Bădenii şi Grecean
pînă dasupra satelor, cercuesc, la apu
cam pe la jumătatea suişului, lucrau în
şi ei arătară în urmă că ar fi găsit co
ce-i zic *via ardelenilor.*
Dar coastele Istriţei fiind neîncet
de ani scot mereu dintr-însele piatră
dovedi în partea locului nici o scobitu
obiectelor, oamenii stăpînirii cercară
Cercetările ce s-au făcut tot pe at
sfîrşit, decît aflarea cîtorva hîrburi
neobicinuite puteau să facă a presu
de chiup mare, pe care ascunzătorii
bănuială putu să vină mai cu seamă
scobitură nu dovedea să se fi pregăt
Cu toate acestea, în ocolul Pietroasei
antică, încît aflarea acelor hîrburi de
şi mai bine în urma dezgropării teza
fost coprinse în vasul, ale cărui ciobu
Oricum ar fi, cei doi ţărani, făr
lor, o pitiră îndată cu cea mai mare

[1] După declaraţiunile depuse la cercetar

vaierele, fără ca nici măcar aflătorii lor să se atingă adesea de ele[4]; dar, în primăvara anului următor, sărăcăcioasa colibă, în care de un an stau neştiute atîtea bogăţie, fiind ameninţată de a se dărîma pentru regularea satului, îngrijaţii posesori ai comorei se destăinuiră către două rude ale lor, numiţii Nicolae Baciu şi fiul său George, cari îi şi ajutară ca să strămute, spre mai bună asigurare, nepreţuitele lor avuţie în locuinţa acestui din urmă, unde le şi ascunseră în podul casei lîngă coş. Aci iarăşi mai rămaseră cîteva luni neclintite.

Se poate crede că o aşa lungă şi îngrijată tăinuire nu provenea numai dintr-un cuget de cupiditate, ci încă şi din acea temere superstiţioasă ce au la noi oamenii din popor pentru tot ce iese din comorile ascunse pe sub pămînt[5]; negreşit că li s-ar fi împutat de către toţi oamenii din sat că au uneltit farmece spre a da peste un noroc aşa de minunat.

Trecuse dar anul la mijloc, fără ca sătenii să se fi ispitit a vorbi cuiva despre nevoiaşul lor de tezaur; dar pe la sfîrşitul lui martiu 1838, intrînd în daraveri cu un meşter pietrar arnăut, anume Anastase Tarba sau Verusi, născut la Bitolia în Macedonia, care luase pe seamă-i clădirea unui pod pe apa Cîlnăului şi pentru care ei scoteau piatră din munte, se încrezură lui, îi deschiseră vorbă despre cele ce aveau în păstrare şi-i şi încredinţară unul din cercurile cele mari, ce se aflau printre ele. Acest om, mai nainte de toate, merse la Bucureşti, ca să se încredinţeze printr-un argintar despre adevărata natură a metalului; peste puţine zile veni însă înapoi şi, folosindu-se de neştiinţa ţăranilor, cumpără de la dînşii, după o lungă tocmeală, tot tezaurul, în preţ de patru mii lei vechi (aproape 1 500 lei noi) şi cîteva fermene şi testimele pentru nevestele lor. Ţăranii împărţiră deopotrivă între sine suma, şi îndată predară arnăutului toate obiectele ascunse, osebit de o verigă de aur fără pietre, care rămase în podul casei lui George Baciu. Acestea se petreceau în ziua de sf. George (23 aprilie 1838).

Pe dată ce tîrgul fu încheiat, Anastase n-avu altă mai mare grije decît de a înlătura primejdia ce-l putea ameninţa, la caz de dovedire, din partea legilor ţărei, cari pe atunci dau singurei stăpîniri dreptul asupra tuturor comorilor ascunse sub pămînt, declarînd *domneşti* pe toate cele ce s-ar dezgropa de orişicine[6]. De aceea el povăţui pe ţărani ca, ferească dumnezeu, să spună cuiva despre cele ce se petrecuse între dînşii; iar pe de altă parte, se grăbi a sparge şi a turti cu toporul, chiar în casă la George Baciu, mai toate splendidele obiecte, pe cari le căpătase pe bani aşa puţini. E tare de crezut că Verusi, precum se şi lăudase către săteni, nu întîrzie a desfiinţa şi a mistui mai multe din acele giuvaiere, topindu-le poate la vreun argintar din Bucureşti sau din Buzău.

Nu trecu însă mult timp, şi împrejurările aduseră pînă la auzul autorităţilor ştirea despre această descoperire.

Mai multe din vasele şi podoabele, cumpărate de meşterul pietrar, erau împodobite cu pietre de diferite colori; dar în momentul cînd le luase în stăpînire, el le sfărîmase fără cruţare, făcînd să sară pietrele şi risipindu-le prin casă, cu gînd că acestea nu era de nici un preţ, George Baciu le adunase cu mătura şi le îngropase afară, într-o crăpătură de pămînt. Peste cîteva săptămîni, însă, Anastase se întoarse înapoi, întrebă de pietre şi alese din ele pe cele mai mari, luîndu-le cu sine; dar numereasele fărîmături de aur şi de pietricele, colorate roşu, verde şi alb, cari rămaseră în curtea lui Baciu, fură azvîrlite de acesta cu nepăsare în gunoi;

[4] **Răposatul Anton Kurz, din Braşov (în /. *Arneth,* Gold-und Silber-Monumente des k. k. Miinz-und Antiken-Cabinettes in Wien, Wien, 1850, p. 85) a povestit despre neştiinţa ţăranilor o anecdotă, pe care nu ştiu de unde a aflat-o, căci nu o găsesc nicăiri relatată în depoziţiunile coprinse în dosarul cercetării, făcute la 1838; "el ne spune că unul din aceşti ţărani, închipuindu-şi că toate acele obiecte erau de aramă, ar fi dat o bucată din ele unui căldărar ţigan ca să-i cîrpească cu dînsa o tingire, şi că acesta, neputînd să dea de capăt lucrării, ar fi azvîrlit cît colo bucata de metal, zicînd stăpînului ei că nu e bună de nimica.**

[5] **Este vechi printre oameni eresul cum că comorile, cu toate adimenirile lor, aduc numai nenorociri pe capul celor ce le scot din tainiţele unde stau pitite sub misterioasă pază. La eleni, fabula berbecelui de aur din Colchida, carele furat fiind de Iason şi de argonauţi, trase după sine atîtea restrişti, este o expresiune epică a acestor credinţe; dar mai ales povestirile orientalilor şi poezia popoarelor nordului s-au adăpat din asemeni idei. Blăstemul care urmăreşte pe cei ce au cutezat a răpi obiecte de preţ, ascunse în peşteri sau în stînci şi păzite de zmei şi de balauri, precum arme, vase, lanţuri şi verigi de aur, pietre nestemate şi altele, face subiectul a mai multor *saga* sau cîntece bătrîneşti ale Scandinaviei; antica poemă naţională a germanilor, *das Nibelungenlied*, e bazată chiar şi dînsa pe o**

acolo, se vede că rîmătorii, scormonind, le
culeseră de jucărie şi le împrăştiară pe aca
pietricele în felurite feţe adunate din bătăt
se ridicase zvon în tot satul, şi astfel în c
Chiar pe atunci se întîmplă un fapt,
informa despre împrejurările descoperirii d
tate a episcopiei de Buzău, un oarecare Ge
nainte pare că prinsese de veste că s-ar fi găs
de către mai mulţi oameni din sat, cum că c
pietricele albe, verzi şi roşii, pe cari i le
şi în sfîrşit izbuti a afla chiar de la ţăranii c
lucrate de aur, din cari îi şi deteră una, în
anului 1838. Acea bucată era coşuleţul cu de
înapoi de la meşterul Anastase, cu speranţă
Verde şi că ei vor fi scutiţi pe viitor de al
îndată că comoara descoperită era cu mult
că ei o vînduse toată arnăutului Verusi. Urm
şi-i ceru, se vede, pentru acoperirea secre
arendaşul Frunză-Verde rămîind nemulţumit
pe dasupra, adică două sute ecosari turceş
el se hotărî a-l da îndată pe faţă la stăpîni
a episcopiei de Buzău, comoara descoperi
Se poate încă ca aceste destăinuiri ale
bună voia lui, căci cu cîteva zile mai nainte
de sub Istriţa, fusese înştiinţat de către un oa
în care epitropia S-tului Mormînt era devă
de la Pietroasa, cu gînd să-şi facă mînă bu
moşia dată sub îngrijarea lui, făcu îndată
locului, ca să ia însuşi informaţiuni mai
Aşadar, tot cam în aceeaşi vreme, g
(la 12/24 iuliu 1838), prin S.S. părintele
vestise arendaşul său George Frunză-Verde
de Săcuieni, ce fusese prevenit încă de la 7
plăşii Tohani, către carele Kyr Iacov se ad
Astfel preţiosul tezaur de la Pietroasa
de un an de către primii săi descoperitori,
măneşti ale lui Verusi, cînd guvernul, lu
ordonă o cercetare serioasă asupra desco
iuliu, anul 1838, o comisiune, orînduită d
ca să facă săpături şi interogatorii; urmă
bine chibzuite; se lăsară la o parte multe d
logice, spre a se dovedi mai cii seamă gre
de bani cari se prefirase prin mînile deos
Se întrebuinţară măsurile cele mai st
pentru regăsirea obiectelor antice, din cari
cari îl dezgropase, arnăutul Verusi care-l c
părtaş şi tovarăş al său la ascunderea obiec
folosul cu Verusi, şi multe alte persoane,
fură arestate, străşnicite şi ţinute multă v
în mai multe rînduri; dar nu se putu d'o
date de ţărani şi de Anastase lui Frunză
George Baciu.
Arătările sătenilor Ion Lemnarul şi
fiind cele mai sincere, ele deteră mai lămu

aşa de puternică, ministrul de interne de pe atunci, răposatul ban Mihalake Ghica, fetele lui Alexandru-vodă, fiind însuşi, precum se cunoaşte, mare iubitor de anticităţi, merse la Pietroasa în ziua de 17 iuliu, însoţit de răposatul Petrake Poenaru,director general al scoalelor, şi Steriadi, impiegat p.dministrativ; ei luară la cercetare pe amîndoi arnăuţii şi, neputînd obţine de la dînşii nimic alt decît numai tăgăduiri, că adică nu mai an nici o bucată în stăpînirea lor, le puseră în sfîrşit sub ochi scrisoarea căpătată. în faţa unei dovezi aşa de împovărătoare, Verusi, turburat, nu cuteză să ascunză mai mult adevărul; el se hotărî atunci să arate unul din locurile unde îngropase o parte din obiecte.

Chiar în acea zi, banul M. Ghica, după îndelungate şi obositoare săpături, executate în prezenţa sa, avu mulţumirea să vază scoţîndu-se dintr-o groapă pe malul Cîlnăului, alături cu podul ce se clădea, o parte din tezaurul arheologic de care ne ocupăm şi carele, din momentul acela, fu înapoiat pentru totdauna ştiinţei.

Depoziţiunile dovedise într-un mod aproape sigur, că toată comoara aflată la Pietroasa se compusese mai întîi de douăzeci şi două bucăţi de aur curat, din cari o mare parte erau ornate cu pietre scumpe şi cu cristaluri colorate roşu, albastru, verde, galben şi alb. Numai nouă din acestea s-au regăsit la 17 iuliu pe malul Cîlnăului şi au venit a se adauge pe lîngă cele trei bucăţi predate de Frunză-Verde şi de George Baciu[7]. Mai toate aceste obiecte se aflau într-o stare deplorabilă de stricăciune.

Perchiziţiunile posterioare fură în genere puţin fructuoase ; cea mai însemnată izbîndă a lor fu reaflarea a două fragmente importante şi a mai multor petice, cu cari se completau bucăţile principale ce fusese înapoiate de Verusi, mai toate stricate şi ciontite. Cele două fragmente de căpetenie fură : gura ibricului, pe care a găsit-o la 23 septembre 1838 d-1 C. Steriadi în bordeiul lui Verusi, lîngă podul Cîlnăului, şi statueta din centrul străchinei, ce s-a dovedit în 5 martiu 1839 la arnăutul Costea, carele urma la Cîlnău lucrările începute de Verusi; el spuse că a cumpărat statueta, pe preţ de cinci galbeni (60 l.n.), de la ungureanul George Cocîrlă, carele, lucrînd la podul de pe Cîlnău, ar fi aflat-o pe malul gîrlei, aproape de şanţul ce se săpase de faţă cu banul Mihalake Ghica, fără ca să se poată descoperi ceva în acel loc.

Cît despre obiectele ce nu se putură găsi în acele prime cercetări, este mai mult decît probabil că au fost topite sau vîndute la neguţători străini, fără ca să li se mai poată da în urmă. Verusi se îndărătnicise a pretinde că ele fusese luate de ape într-o revărsare de curînd a Cîlnăului, pe malul căruia el zicea că le îngropase, înfăşurate într-un ştergar.

Toate aceste amărunte, precum şi altele mai puţin însemnătoare, se află coprinse într-un voluminos dosar, păstrat la Arhiva Statului din Bucureşti[8].

După cererea banului M. Ghica, al cărui zel fu neobosit pentru reaflarea acestor rămăşiţe preţioase ale timpilor trecuţi, domnitorul dete ordin încă de la 1838, ca ele să fie depuse în Muzeul naţional din Bucureşti, şi se făcură atunci oarecari cercări spre a li se redea, pre cît era cu putinţă, formele lor primitive, fără însă ca să se adauge nimic străin în ele[9].

[7] Aceste trei obiecte sînt : veriga fără inscripţiune, care se dase lui Frunză-Verde de către arnăutul Verusi; coşuleţul cu douăsprezece laturi, pe care George Baciu îl dăruise arendaşului; şi, în sfîrşit, veriga cu inscripţiune, pe care agenţii autorităţii o găsiră ascunsă în podul casei lui George Baciu.

[8] Dosarul Arhivei Statului sub nr. 5397 din anul 1838, despărţirea ministeriului din năuntru. Noi dăm la Apendice, sub lit. A, copie după cele mai de căpetenie acte coprinse în acel dosar, singurele izvoare oficiale în cari se poate alege astăzi împrejurările descoperirii de la Pietroasa. Am încercat înşine, dar fără vreun folos, să căpătăm chiar în satul Pietroasa ceva noue desluşiri asupra celor petrecute acolo la 1837. Prigonirile şi pedepsele, la cari fură supuse pe atunci toate persoanele mai mult sau mai puţin amestecate în această afacere, au lăsat, printre oamenii locului, amintiri aşa de îngrozitoare, încît chiar astăzi pare că se sfiesc a vorbi despre timpul de urgie, cînd necuratul a ispitit pe unii de ai lor cu păcatul de a dezgropa comori. Ion Lemnarul a murit la închisoare mai înainte de sfîrşitul judecatei, care s-a preurmat în această pricină pînă la 1842 ; toţi părtaşii lui, ţărani şi orăşeni, au scăpătat şi s-au stins în puţin timp; Verusi singur trăi multă vreme în urmă; el ajunsese a fi unul din întreprinzătorii de lucrări publice cei mai de frunte în Ţara Românească ; dar nici lui nu-i plăcea a vorbi despre întîmplarea de la Pietroasa, caria însă, cu toate neajunsurile îndelungatei judecăţi, e foarte de crezut că el datora o bunicică parte din averea lui de mai apoi.

Astăzi dar tezaurul de la Pietroasa se
aur, din cari cîteva sînt masive şi decorat
ornamente de cristal ori de pietre fine, înf
jour) ori încastrate în *ochiuri* şi *căsuţe* înălţat
fără fund metalic, cari au trebuit şi ele s

Greutatea totală a aurului, care de alt
nativ, şi din această cauză foarte maleabil,

De vom considera numai înfăţişlarea
ale tezaurului se pot de îndată împărţi în d
numai cu aur, şi obiecte cari sînt sau au fos

Cele dîntîiu, în număr de cinci, sîn

I. O mare verigă simplă *(t*
II. O verigă mai groasă cu o
III. O tavă mare *(discus* sau
IV. Un ibric *(oenochoe),*
V. O strachină săpată cu figu

Celelalte, în număr de şapte, sînt :

VI. Un colan *(collare),*
VIL O chiotoare mare, în form
VIII şi IX. Două chiotori la f
X. O chiotoare mică *(fibula),*
XL Un coşuleţ octogon sau vas
(cantharus),
XII. Un coşuleţ dcdecagon, cu

Printre aceste obiecte, cele dcuă *ver*
(nr. X) erau, la prima lor regăsire, într-
noască pe deplin structura şi înfăţişarea
(nr. II), a încercat însă mari degradări în

Toate celelalte bucăţi sînt acum şi el
astfel, spre exemplu, *tava* cea maie (nr
îmbine între ele; *ibricul* (nr. IV), carele
lipit astfel încît să se poată oarecum ţine
VIII şi IX), sînt încă tare burduşite, şi la
capul a fost desprins de trup tocmai la
chiotorile ; în fine, cele două *coşuleţe* (nr.
îi lipsesc amîndouă toartele sau mînerele
chile pe care se aşeza căpătîiul toartei;
bună, a fost îmbucătăţit cu totul la cea
multe din tăbliile ajurate, cari alcătuiau
încă sînt mai toate scoase din legăturile lo
trele colorate, cari erau înjghebate în ele
şi de eleganţa primitive ale acestor două
împlinească numeroasele lipsuri şi golu
corarea lor.

[10] Reproducem tabela de greutatea fiecărui

Bucureşti, la 1842 :

1 tavă tăiată în patru bucăţi . . . . .
1 vas octogon, stricat . . . . .
1 vas dodecagon, idem . . . . .
1 taler cu figuri, nevătămat . . . . .

Negreşit că ar fi fost un mare noroc, dacă toate giuvaierele de la Pietroasa ar fj rămas în starea de perfectă păstrare în Care ele par a se fi aflat, mai nainte ca toporul destructor al lui Verusi să le fi atins; nu e îndoială că atunci am fi avut într-însele cele mai splendide şi mai opulente specimene cunoscute ale orfăUrăriei antice. Dar chiar astfel cum le-a redus reaua lor soartă, aşa crud ciontite de succesivii lor răpitori moderni, tot încă se pot reconstrui, cu mintea, bucăţile cele mai tare dăulate, cînd cineva îşi dă osteneală de a procede la o asemenea lucrare, atît prin inducţiuni şi comparaţiuni cu alte antice giuvaiere analoage, cît şi prin utilizarea, după un examen minuţios, al unui număr destul de mare de sfărîmături, ce încă subzistă.

Precum am mai zis, sîntem în drept a crede că partea pierdută din tezaurul de la Pietroasa se compunea din obiecte de aceeaşi natură cu cele ce se află în fiinţă, dar de o însemnătate mai mică sau, cel mult, egală. Din nenorocire, nu e prin putinţă acum a le determina, într-un mod precis, forma şi valoarea; dar pre cît ne este iertat a' judeca după declaraţiunile naive, cam confuze şi adesea fantastice, ale oamenilor ignoranţi, cari singuri au văzut acele bucăţi şi cari, poate, au fost interesaţi a le tăinui importanţa, ele trebuiau să constea asemenea în obiecte de două feluri, adică : unele de aur simplu şi altele ornate cu pietrărie.

Voind a completa, prin enumerarea lor, întreagă nomenclatura bucăţilor ce întocmeau comoara dezgropată Ia 1837, credem a nu putea da, în treacăt, o mai nemerită caracteristică a fiecăria din ele, decît transcriind aci pe cele mai lămurite din descripţiunile coprinse în mărturisirile ţăranilor din Pietroasa.

începînd dar cu obiectele de aur curat, cari par a fi fost în număr de cinci, ni se amintesc cele următoare[11] :

XIII. O verigă sau „un cerc larg ca fundul pălăriei, în grosime ca de două pene de gîscă, şi la amîndouă căpătîiele avea încîrligături de se încheia pe la spate, fără pietre". Aceasta era păreche cu veriga de sub n'r. I.

XIV. O verigă sau „un cerc în grosime ca de două degete, iar la căpătîi mai gros, unde era şi scris cu nişte slove cari nu s-au putut citi, şi se închidea cu limbuliţă, iarăşi fără pietre". Netăgăduit era soţie cu veriga de sub nr. II.

XV. O verigă sau „un cerc, la mijloc gros, la căpătîie subţire şi oblu, şi cu belciugele întoarse în năuntru de se închidea. . . toate aceste cercuri erau pline".

XVI. ,,Un ibric în mărime de o jumătate oca apă, nalt de o palmă domnească, cu toartă ca pe jumătate degetul cel mic, lipită de gură şi de fund". Fiind două asemeni, acesta era păreche celui de sub nr. IV.

XVII. O strachină sau „un taler ca în chipul tipsiei, mare cît gura pălăriei, însă pe dînsul nu era nimic. . .", în vreme ce pe altul, la fel cu el, erau chipuri, adică acela era strachina de sub nr. V.

Celelalte obiecte pierdute, adică încă cinci, par a fi fost ornate cu pietre şi cu cristale colorate; pentru unele din acestea însă descripţiunile sătenilor nu sînt tot aşa de lămurite; iată ce putem alege mai curat din ele :

XVIII. O chiotoare sau „o ghioacă mai mică, cît jumătatea ghioacei de găină, rotundă ca o ghiulea, în formă de pasere fără cioc, ci numai cu gît drept şi mai subţire decît cele de sus (adică chiotorile de sub nr. VIII şi IX), avînd şi pietre mărunte ca sămînţa de in". Aceasta e însemnată ca soţie cu chiotoarea mică de sub nr. X.

O altă depoziţiune din aceeaşi epocă, vorbind despre cîteşicinci chiotorile sau fibule, existente la început, adică de aceste două mai mici (nr. X şi XVIII), de cele două mijlocie în formă de ibis (nr. VIII şi IX) şi de cea mare în formă de şoim (nr. VII), zice, în privinţa acestei din urmă : „Această pasăre se închipuia de cloşcă, iar celelalte patru se închipuiau de *pui".* Astfel, din apreţuirea naivă a unui ţăran, s-a născut denumirea populară şi caracteristică de *Cloşca cu puii de aur,* cu care s-a familiarizat publicul românesc, aplicînd-o la întregul tezaur de la Pietroasa. Trebui îndată aci să constatăm un curios, deşi cu totul întîmplător raport între această pitorescă denumire, luată din basmele poporane, şi un preţios obiect de argintărie antică, ce se află printre odoarele lombarde ale catedralei din Monza, şi pe care-1 credem oarecum înrudit, ca epocă şi ca origine, cu giuvaierele muzeului din Bucuresti ; aceasta este vestita *closcă cu sapte pui,* de argint aurit, — *gallina cum pullicinis VII,* —

nasturi mici de aur şi două cerculeţe tot de aur". Dar împrejurările cari însoţesc arătarea de mai sus pun la cea mai mare îndoială existenţa unor asemeni obiecte. In adevăr, ungureanul George Cocîrlă, care găsise pe malul Cîlnăului statueta cea mică din centrul strachinei (nr. V), pomeni pentru întîia dată despre dînsele, spuind că le-ar fi aflat tot acolo şi că, fiind sub arest, le-ar fi dăruit tistului de dorobanţi Barbu Paşol, ca să-1 îmbuneze şi să scape de ameninţările lui. Se vede însă că numai ca să-şi răzbune pe tist, Cocîrlă, cercetat din nou la februariu 1839, aruncă asupra lui această învinovăţire de mită, pe care totuşi nu o nutu dovedi mai temeinic. Osebit de acestea, nici una din depoziţiunile făcute de primii descoperitori ai comorei nu face vorbă despre *cupa* rătundă cu pietre, despre cei trei *năsturaşi,* nici despre cele două *cerculeţe,* şi pare mai sigur că aceste obiecte au avut fiinţă numai în închipuirea pîrîtorului lui Baribu Paşol.

Dar printre obiectele cu adevărat pierdute, sau cel puţin reduse acum la un mic fragment, trebui să se prenumere şi „o zale" sau „un lanţ de aur", în mărime ca de vreo două palme şi puţin „mai subţire decît pana de gîscă", pe care Ion Lemnarul, încă din iarna anului 1838, aşadar mai nainte chiar de a fi luat părtaşi pe Nicolae şi pe George Baciu, îl vînduse unui nepot al arendaşului Frunză-Verde pe un preţ care dovedeşte învederat că săteanul era departe de a bănui valoarea metalului din comoara sa; Ion dase tot lanţul, din care un fragment de vreo 11 centimetri, păstrat pînă acum, e destul de greu, pentru o oca rachiu de prune şi treizeci de parale bune. Acest lanţ trebui să fi fost chiar acela despre care descoperitorii spun că ar fi înădit una de alta cele două chiotori mijlocie în formă de ibis; şi într-adevăr, pe gîturile lor cele lungi, se vede încă în laturi cîte un belciugel, a cărui fiinţă nu se poate explica decît pentru a se acăţa de dînsele un lanţ ce le împreuna.

Cam acestea sînt indicaţiunile ce avem despre obiectele dispărute; căci de altmintrelea nu li se poate atribui pozitiv nici unul din micele fragmente de aur, în foiţe mai mult sau mai puţin groase, ce există încă acum în muzeu, şi cari par a proveni din fărîmarea obiectelor principale ce au scăpat de o completă desfiinţare.

Bucăţelele de pietre şi de cristale sînt foarte numeroase; cea mai mare parte sînt granate, cu deosebiri destul de simţitoare în nuanţă, de la incarnatul viu al *piropului* sau *scarbunculului* oriental, originar din India, pînă la portocaliul palid al *iacintului* ce se găseşte de ordinar în Europa. Cea mai mare parte din ele se pot adapta în ochiurile şi în scobiturile, rămase acum goale pe cîteva din bucăţile principale, în cari ele au fost sau numai încinse în foi metalice, sau lipite pe dedesupt cu o materie neagră şi răşinoasă, care împlea toate locurile scobite de pe aceste obiecte de aurărie.

Granatele sînt de felurite mărimi şi prezentă o mare varietate de forme. Se află printre ele boabe sau pietre bombate şi netezite convex (cabochons), rătunde şi ovale, de la mărimea unei alune pînă la dimensiunea unui bob de mei. Cele mai multe din ele sînt scobite pe din dos, ca pietrele ce vin din orient, aşa încît să prezente pe suprafaţa dinapoi o concavitate netezită cu îngrijire, pe sub care se întindea, cînd piatra se aşeza în scăunelul ei, o foiţă de aur foarte supţire. Aşezarea foiţei de aur, practicată de altmintrelea şi la granatele plane tăiate în formă de table şi la sticluţele ce imitează culoarea acestei pietre, dă acestor ornamente o scînteiare metalică, care înviază puternic faţa lor, de un roşu mai mult sau mai puţin violet sau gălbui.

întru ceea ce priveşte ornamentele cu suprafaţă plană, varietatea formelor este şi mai mare : aci găsim granate tăiate în formă de tăbliţe şi mai cu seamă fîşioare mărunte de o pastă sticloasă, roşie la culoare, avînd figura de pătrate, de trapeze cu margini retezate sau piezişe, de triunghiuri mai mult sau mai puţin regulate, de romburi cu laturile intrate sau ieşite, de vergele simple sau tăiate în dungi spirale, de toarte plane sau crestate d-a curmezişul, de mici rotocoale împodobite cu desemne gravate în cercuri concentrice, de inimi, de palmete, de semilune, de trifoiuri, de toporaşe, de suliţe, de flori de crin, de cornuri de abundenţă, de acante, de foi felurite, în fine de o mulţime de alte forme, pe cari ar fi cu anevoie a le descri cu preciziune.

Este învederat că pietrele scump
în această comoară : safire, balaşuri, ia
şi alte nestemate, pomenite de ţăran
mari albastre, roşii, verzi, galbene şi a
torul obiectelor, mai nainte ca agenţii
pierire, precum şi îngrijata tăinuire ale
şi căscate pe cele mai multe din obiect
preţ. Ş-apoi să cugetăm : ce interes ar
săptămîni după ce sfîrşise tîrgul cu ţă
pietrele colorate, cari săriseră de pre c
atunci cu nepăsare, George Baciu le
nu vreun alt interes l-ar fi împins la a
dinţat că acele pietre sînt de o însemn
tase, acum mai bine domirit asupra
cu pietricelele cele roşii, albe şi verzi,
colorate, ci se încumătă a limpezi gu
verzi, roşii şi albe, despre cari el neg
balaşuri şi mărgăritare.

Credem că fără îndoială acele pi
îndestulă atenţiune, au fost, cel puţin
Verusi, care lesne izbutise a le tăinui
proces a le strecura şi a le specula d
bănuesc pe nedrept ! — cine ştie dacă
de vreme ce se termină pentru dînsul
tuturor sumelor ce el dase ţăranilor ş
tăinuirea culpabilelor sale tranzacţiun

Coprindea oare tezaurul de la
dimensiuni, precum s-au găsit în cea
Aceasta nu se poate susţine cu sigura
ţiunile cele cu temei, cari se coprind
obiecte. Mai toate declaraţiunile se u
în muntele Istriţa, astfel precum am
a rezuma pre cît s-a putut mai limpede
tezaurului de la Pietroasa, proces a c
ştiinţă, pînă pe la 1842.

În decursul anilor următori, cole
naţional din Bucureşti, abia a aţîţat
nimeni, putem zice, nu s-a ocupat a c
sale şi al rolului ce ea ţine în istoria
asemenea studiu prin ingenioasele i
Bucureşti, d-l Rudolf Neumeister, am
ani, să fac cercetări de tot felul, prin
terul interesantelor noastre anticităţi.
la fabricarea metalurilor preţioase în
am putut afla obiecte oareşicum apro
din bărbaţii de ştiinţă, cari mă pute
notiţe şi desemne.

Într-astfel pregătit, am cutezat
român, carele — cunoscînd, desigur, c
cu drept cuvînt, poate, se teme de a
Totuşi, fiind tare încredinţat că nu

TAVA

Începînd cu obiectul cel mai întins şi cel mai greu la cîntar din cîte s-au găsit la Pietroasa, vom descrie discul cel mare sau tava de aur masiv, ce are un diametru de 0,56 m şi o greutate de 7,1540 kg; grosimea plăcei din care se compune este de aproape 2 milimetri. Structura acestei tăvi prezentă o uşoară concavitate şi marginile ei, rădicate în piez către circonferenţă, se apleacă apoi puţin în jos, spre a forma o buză. Marginea, plană şi lată cam de 5 centimetri, este ornată, pe amîndouă muchile ei, cu cîte un şir de bobite beşicate sau jumătăţi de perle, de mărimi neegale (8 pînă la 10 milimetri în diametru cele din afară, şi pînă la 5 milimetri cele din lăuntru)[13]. Între cele două şiruri de bobite se vede şerpuind în zigzag o dungă, ale carii unghiuri interne sînt ornate cu un desemn ce are aproape forma scoicei numită *buccardă* şi se termină la vîrfuri prin fire subţiri încovoiate.

Centrul discului e ocupat de o rozetă circulară, de 13 centimetri în diametru, compusă din două cercuri concentrice; cel din lăuntru, ca de 4 centimetri, e format de nişte foiţe sau petale dispuse în cerc, în felul rozetei care domină în sculpturele decorative din ruinele Persepolei şi care adesea se vede repetată în colori pe ornamentele, de lut smălţuit, din palatele antice ale Asiriei[14]. Rotocolul dinprejurul acestei rozete e ocupat cu meandrele îndesate şi nalte de vreo 0,03 m, pe cari le formează o dungă îngustă ce se încovoaie de şaptesprezece ori în această roată; golurile de amîndouă părţile sînt împlinite cu dungi, îndoite în formă de migdală. O dispoziţiune analoagă, dar executată în proporţiuni mai mari şi cu mai multă măiestrie, se observă pe pîntecele a două din ibricele de aur, ce fac parte din colecţiunea de vase descoperite la Gross-Szent-Miklos, în comitatul Torontal din Banatul Timişoarei, la 1799, şi păstrate acum în cabinetul de antice din Viena[15]. Atît structura şi ornamentarea celor două-zeci şi una de vase din această curioasă colecţiune, cît şi inscripţiunile diverse cari se citesc pe unele din ele, le determină drept epocă primii secoli ai vîrstei noastre de mijloc, şi drept provenință industria şi artele unui popor venit din Orient, carele, pe malurile Dunării de jos, pare a fi stat în de aproape contact, pe de o parte cu civilizaţiunea greacă în decadenţa ei, pe de alta cu barbarii de viţă gotică, al căror nesaţiu de podoabe scumpe şi de vase de aur este încredinţat de istorici.

[13] Desemnul ce se află în cartea lui *Arneth,* Gold- und Silber-Monumente, Beilage VI, nr. 6: „Stuck einer Schale" n-are nici un raport cu discul de la Pietroasa.

[14] *A. Layard,* The monuments of Niniveh, London, 1849, 2 voi. fol.; *Flandin et Coste,* Voyage en Perse, Paris, 1843—54, 6 voi. fol.; *Victor Place,* Ninive et l'Assyrie, Paris 1867—70, 3 voi. fol. Osebit de nenumăratele rozete cari încing toate şirurile de sculpturi din Persepolis, fiecare din publicaţiunile citate mai sus conţin rozete de smalţ colorate, cari afectă aceeaşi dispoziţiune ca cea gravată în centrul discului de la Pietroasa.

[15] *Arneth,* Gold-und Silber-Monumente, Taf. G. VIII şi G. IX; *Dr. E.Freiherr von Sacken und Dr. Fr. Kenner,* Die Sammlungen des K. K. Miinz- und Antiken-Cabinetes, Wien, 1866, p. 341, 2 şi 5; 343, B. 21. Despre prezumata origină a vaselor din Gr.-Sz-Miklos şi despre inscripţiunile lor tractează articolul d-lui *Fr. Dietrich,* Runen-inschriften eines gothischen Stammes auf den Wiener Goldgefässen des Banater Fundes, p. 177—209, din care vom transcrie aci următoarele consideraţiuni: „Dafiir aber, dass der Stamm, unter dem die Goldgefässe entstanden, ein germanischer war, sprechen deutlich die mannigfachen Beruhrungen des vorliegenden Bildwerks mit dem auf deutschen Denkmälern. Einiges freilich ist einfach rohe Nachahmung griechischer Vasenbilder. Klassische Kunst herrstmt auf den bildlosen Ornamenten der Gefässe ... sie konnen allenfalls von Griechen selbst angefertigt und nur als Goldzahlung in die Hânde der Germanen, die sie mit Runen beschrieben, gelangt sein. Fremd zwar, aber deshalb mit etwa altaisch ist des gefliigelte Thier mit Lowenschweif und Fiissen und mit Adlerskopf . .. Erstlich die Thiergestalten sind nicht, wie angenommen worden ist, wieder Greifen, sondern .. . deutlich die durch ganz Deutschland bis in den Norden allgemein als Zierrath beliebten geflugelten Drachen. Dazu kommen ferner die kiinstlichen Schlangenwindungen mehrerer Ornamente, die Verbindung von Kugeln oder Perlenreihen, und das Blumenwerk mit Lilienformen, Dinge, die in allen Gegenden Deutschlands verbreitet waren . . . Eine der merkwiirdigsten Erscheinungen ist, dass als Verzierung eines kleines Gefâsses auch der Stierkopf mit einwârts gebogenen Hornern vorkommt. Derselbe Stierkopf, halberhaben auf einer Metallplatte dargestellt, mit ebenso eingebogenen Hornern, den Arneth als fremd bezeichnete, wurde bei den Franken als Stirnschmuck der Pferde gebraucht, wie er aus dem Grabe Childerichs I von Chifflet und danach von Cochet dargestellt zu sehen ist, und dieser Kopfschmuck wenigstens mit den halbmondartigen Hornern, oder

Tava despre care ne ocupăm este
toartă rotundă, naltă cam de 0,005 m şi
chiar sub rozeta de la mijloc.

Toată lucrarea e făcută din ciocan
toate ornamentele se cunosc pe dosul tăve
cu sula.

Astăzi tava e spartă în patru buc
pretutindeni, cum a fost lovită şi zgîriat
a fărîmat-o în casa lui George Baciu d
a lipsit din rozeta centrală în urma ultimul

Acest obiect, aşa de bogat sub ra
în preţ de 26 000 lei şi mai bine, nu are î
săpăturile-i neîndemânatice, îri ale căror
oarecare influenţe asiatice, nici în fine
a dezminţi ceea ce Pliniu bătrînul a z
avut parte îri vechime obiectele lucrate
decorate cu toată perfecţiunea sculpture

Sub raportul formei şi al destinaţi
î se poată mai bine aplica din feluritele r
întrebuinţate sau la uzurile casnice, sau

Elenii numeau Siaxoi sau xoxXoi,
îngustă, cărora noi le zicem pe limba
şi tipsioarele, se ziceau 7tivaxiov şi TUVOC
cu totul aurite, aşa de mari încît se ad
cîte un mistreţ fript întreg[18]. Un altfel de
pentru mîncările cu aluaturi, [xa£ai,, se
în templuri, de vreme ce găsim unul de
templului branchizilor din Milet, închinat
Egiptului Ptolemeu Filadelf făcu în Al
nenumerate bogăţie, o sută douăzeci de
un (jia£ov6[xov de aur, încărcat cu mires
urmă[21].

[16] *C. Plinii Secundi* Naturalis histor. 1. XX
multos."

[17] *D. I. H. Krause,* Angeiologie. Die Gefässe
1854, p. 424—428. *Julii Pollucis* Onomasticon, ex
ou<; (iiv 8taxou£ xaXoLciv, xuxXouţ spslţ âpyu
xal rrivaxac; xpscov xal mvaxiaxouţ lx<9-u7)poo<;"\

[18] *Athenaei* Deipnosophistarum lib. IV, 3
£7U TKX'/OQ o\)K oXlyov -KzpixpuGOQ, QGOC, coaT£ Se^aa-
£7T£X£LTO . . . " Tot asemenea zice şi *Horatius,* Saty
curvat aper lances carnem vitantis inertem". în v
coperit o pictură *al fresco* antică, în care doisprez
acele figuri poartă o tipsie mare cu un porc înt
romaines et grecques de *A. Rich,* trad. franţ. de
iepure şi altele se văd şi pe masa lui Vicentiu în fa
LesMysteres du syncretisme phrygien, în Melanges
Paris, 1856, t. IV, p. 5 şi 8.

[19] *Jul. Pollucis* Onomasticon, VI, 87., „jj.
Una din picturele anti:e, citate mai sus, repre
gravura in Diction. des antiq. rom., trad. de

[20] Corpus Inscriptionum Graecarum, edid.
Xpuaouv, âXxT) Spa^al x^LaL oySorjxovTa OXTCO".

[21] *Athenaei* Deipnosoph. lib. V, 27: „ „£7

Romanii nu rămaseră mai pre jos cu luxul acestor feluri de vase ; la dînşii grecescul 8IGXO<; se chiamă cu acelaş nume *discus* sau *orbis* (xuxAo<;) ; iar tipsiile, 7civaxs<;, se ziceau *lances* şi se întrebuinţau atît la mese cît şi la altar. Pliniu spune că, maî nainte de războiul lui Sylla, în Roma se aflau mai mult de cinci sute de *lances,* în greutate de o sută de libre de argint fiecare, şi că un sclav iertat al împăratului Claudiu puse să-i toarne intram cuptor clădit cu dinadinsul, o tipsie de argint de cinci sute de libre — quingenariam lancem — cu alte opt de cîte două sute cincizeci libre[22]. Cu două sute de ani mai în urmă, omonimul acestui cezar, tribunul Claudiu, mai înainte de a fi îmbrăcat şi el purpura imperială şi de a fi luptat cu succes în contra primei cotropiri a goţilor în Dacia, se arătă mulţumit cu mai puţin, căci el primea de la împăratul Gallian, drept îmbunare, vase mai ieftine, dar împodobite cu săpături în formă de frunzări, de viţă şi iederă, „*discum* corymbiatum argenteum librarum viginti; *lancem* argenteam pampinatam librarum triginta ; *patinam* argenteam hederatam librarum XX et III"[23]. Despre luxoasele tipsii sculptate cu foi de ferigă, lances felicatae, vorbeşte şi Ciceron[24]. Juvenal se miră de mărimea celor pe cari se aduceau peştii la mesele avuţilor :

„Adspice quam longo distendat pectore lancem,
Quae fertur domino, squilla. .."[25]

şi Virgil ne arată, în ce fel pîntecele fumegînde ale victimelor, sacrificate pe altar, se vărsau în tipsiele încovoiate :

,,Lancibus et pandis fumantia reddimus exta."[26]

Dar pe lîngă curat italica *lanx,* romanii adoptase şi uzul şi numirea greceştilor *mazonomi*; pe tipsii mari de felul acestora se aduceau bucate la masă, pe timpul lui Horaţiu :

,,Deinde secuti
Mazonomo pueri magno discerpta ferentes
Membra gruis, sparsi sale multo non sine farm"[27],

şi tot cu aşa grele vase se serveau şi în ospeţele consulare şi pretoriane, cu doi sau trei secoli mai tîrziu, după cum spune poetul Nemesian :

,,Saepe ego nutantem sub iniquo pondere vidi
Mazonomi puerum, portat cum prandia cirro,
Quae consul praetorve novus construxit ovanti."[28]

Nu rămîne, credem, îndoială că vasele numite la eleni Stcxoi şi TZIVOLXZQ,, iar la romani *disci* şi *lances,* precum şi cele zise *mazonomi* la ambele aceste popoare, erau tăvi, mai mult sau mai puţin întinse şi adînci, cari lucrate fiind uneori de aur şi mai adesea de argint, şi împodobite, mai cu seamă acestea din urmă, cu săpături artistice în relief sau scobite, precum şi cu ornamente de foi felurite, au servit atît la uzurile mesei, cît şi la celebrarea ceremonielor religioase.

Din atîta mulţime de tăvi de aur şi argint, cîte ni se amintesc prin cărţile autorilor vechi ca existente în anticitate, abia dacă cîteva, şi foarte puţine, au ajuns pînă în zilele noastre. Printre acestea, tava de la Pietroasa este negreşit unică în felul său, prin mărimea ei şi prin cîtimea metalului întrebuinţat; alta aşa mare, de aur, nu există; dar sînt, prin muzeele Europei, cîteva tăvi antice de argint, remarcabile atît prin greutatea, prin dimensiunile lor, cît şi mai ales prin valoarea artistică şi arheologică a subiectelor săpate sau gravate pe dînsele. Să ne mărginim aci a menţiona, mai mult ca subiecte de comparaţiune, decît de asemuire cu tava de la Pietroasa, vreo patru din marile tăvi antice încă existente prin muzee, şi anume : discul din Cabinetul medaliilor de la Paris, în mărime de 0,70 m ca diametru şi cîntărind 103 hectograme, care s-a descoperit pe la 1656 în Rhona, pe lîngă Avignon, şi căruia s-a dat pe atunci denumirea de *Scutul lui Scipion,* deşi reprezenta *înapoirea Brisei-*

[22] *Plinii Sec.* Natur. histor. lib. XXXIII, 52 : Paulo enim ante haec facta sunt, lancesque e centenis libris argenti, quas tune super quingentas numero Romae fuisse constat, multosque ob eas proscriptos, dolo concupiscentium. Erubescant annales, qui bellum civile illud talibus vitiis imputavere. Nostra aetas fortior fuit: Claudii principatu servus eius Drusillanus nomine Rotundus, dispensator Hispaniae citerioris, quingenariam lancem habuit,

dei[29]; să pomenim asemenea despre două
sau scuturi comemorative, *clypei votivi :*
conservat în Academia regală din Masdr
pe împăratul Teodosiu cel Mare, cu doi
75 centimetri; greutate : 533 uncii)[30]; c
Cabinetul din Viena, arată o scenă mito
lui August,^pare a ţinea locul lui Tripto
Austria)[31]. în fine, vom cita şi un al pa
urmă, înfăţişînd pe faţa lui o luptă de ce
în muzeul Ermitagiului din S. Petersb
făcut, pe la începutul acestui secol, la C

Aceste patru obiecte, prin săpătur
antice[33]. Fi-vor ele fost unelte sumptuo
făcut parte sau din avuţiile casnice ale u
şi întîmplarea a vrut ca ele să se păstrez
industria romanilor, moştenitoarea artelo
culturei clasice, discurile cele luxoase a
se preţuia perfecţiunea plastică a lucrări
împestriţate cu pietre şi cu sticlărie, lux
fură şi ele decorate cu geme.

Nici mai mult, nici mai puţin dec
prin materia lor, discurile de aur şi de
învingătorii şi cotropitorii Imperiului ro
mîndrul Athaulf, luă de soţie pe Galla
Narbonna, cu o pompă neauzită, cunun
cincizeci de băieţi în haine de mătase, p
şi cu pietre scumpe, toate acestea cîştiga

Tipsie mare de aur sau, şi mai bi
strălucind de pietre colorate, poartă pe m
biserica San-Vitale din Ravenna, unde
toată curtea lor, aduc daruri sîntului l
Argentarius, pe pămîntul Italiei, de cu
fost şi tava de aur masiv, în greutate d
vestitul *missorium,* care purta numele de *m*
Aetius o dărui regelui vizigot Thorismon
de dînsul? [37]

[29] *Chabouillet,* Catalogue general et raisonne*
de la description des autres monuments exposes da
Obiectul e reprodus prin gravură în: *Montfaucon,*
***Millin,* Monuments antiques inedits, Paris, 1803,**
[30] *D. Antonio Delgado,* Memoria historico-criti
Madrid, 1849. Magazin pittoresque, XXXIV anne
în: Nouveaux melanges d'archeologie, colection pu
[31] *Arneth,* Gold- und Silber-Monumente, p
***votive* e însoţită cu 3 reproduceri după cel de la**
[32] în diviziunea anticităţilor de bronz, arg
iar vasul şi căldăruşa de argint, singurele rămăşi
amîndouă în : Antiquites du Bosphore Cimmerien, v
oarecari noţiuni într-un articol publicat în *Monitoru*
[33] Scutul din Viena se crede a fi chiar din
creştin, de prin epoca Severilor; discul de la Paris
contimporan cu împăraţii ce el reprezenta, cu Teo
[34] *Olympiodor* apud *Photium* cod. 80 p. 1

Se vede însă că voevozii barbarilor nu se mulțumeau numai cu vasele de aur ce căpătau în daruri sau în jaf, ci le plăcea încă să comande, pentru podoaba casei şi a mesei lor, vase de un mare preț ; aşa, spre exemplu, episcopul Grigorie din Tours povesteşte în cronica sa[38], că mergînd în locuința de la Nogent (Novigentum) ca să întîlnească pe regele franc Chilperic II (f 584), acesta îi arătă o tipsie mare de aur, ornată cu pietre scumpe şi cîntărind cincizeci de libre, pe care pusese să i-o lucreze, după ce solii săi îi adusese daruri de la împăratul Orientului, Tiberiu, şi cu o geloasă mîndrie regele barbar îi zise : „Am pus să facă acest vas spre lauda națiunii francilor şi spre a o străluci; iar dacă dumnezeu mă va dărui cu zile, voi mai face şi altele multe".

Aceste noțiuni asupra discurilor amintite în istoria trecutului, sînt, credem, de natură a ne face să recunoaştem în tava cea mare de la Pietroasa un odor de o valoare materială extraordinară, lucrat în acea epocă stîngace, cînd arta greacă pornită pe priporul decadenței şi căutînd împrospătări în imitarea motivelor de ornamentațiune străine, orientale sau nordice, ajunsese a făuri, cu aur şi cu materii prețioase, unelte şi podoabe pentru mulțumirea gusturilor sumptuoase, dar grosolane, ale şefilor de horde barbare, ale acelor oameni, nepăsători de frumusețile estetice clasice şi lacomi de bogății, cari prefăceau, după placul şi trebuințele lor, avuțiile adunate, cu voie sau fără voie, de prin toate unghiurile Imperiului roman.

VERIGA SIMPLĂ

Obiectul cel mai simplu din toată colecțiunea este o verigă mare sau *torques,* formată numai d,intr-un fir rotund, plin, neted şi gros ca de 0,005 m, în lungime de 0,50 m,şi încovoiat într-un cerc cam deformat, al cărui diametru este ca de 0,17 m. Căpătîiele cercului, cari se apropie prta elasticitatea firului, se pot încheia; dintr-o parte firul, întors înapoi şi lipit alăturea în lungime de 0,035 m, se suceşte în afară tocmai la vîrful verigei, pentru ca să formeze un mic cîrlig ce încape în ochiul cu care se termină celalt căpătîi, adus rotund.

Această verigă, lucrată în mod destul de grosolan, n-are pe dînsa nici un fel de ornament sau scriere; aşadar cu eroare a spus Anton Kurz, în descrierea tezaurului publicată de Arneth[39], că ea poartă o inscripțiune în limba greacă, în care se citesc cuvintele : x°^P£ xal 7uvs. Nimic de felul acesta nu există printre obiectele de la Pietroasa; inscripțiunea de pe cealaltă verigă existentă[40] are, precum vom vedea mai la vale, un caracter şi un înțeles cu totul diferit; iar a doua verigă *cu slove*[41], cea care s-a pierdut, nimeni din cei ce au avut-o a-mînă, mai nainte de desființarea ei, n-a fost în stare, nici nu s-a cercat a o descifra. în orice caz, spre a răsipi cu totul eroarea răspîndită în public prin greşita comunicare a lui Kurz[42], stăruim a stabili aci, în mod pozitiv, că veriga cea simplă n-are pe dînsa nici o inscripțiune, şi că pretinsa frază elenă : x°^ɩ?z xal 71 nu există şi n-a existat niciodată pe vreuna din cele cinci verige de aur simplu, găsite la Pietroasa.

Dintr-acestea, una, cu totul la fel cu cea despre care tractăm, se afla la început în tezaur, dar ea s-a făcut nevăzută mai nainte de cercetările autorităților; mai era o a treia verigă, fără ornamente, nici litere, dar aceea pare a fi diferit oarecum de cestelalte două părechie, de vreme ce era groasă la mijloc, mai subțire şi oablă la căpătîie, iar belciugele ei erau întoarse astfel de se închidea pe din lăuntru.

De vom căuta să determinăm natura verigei celei simple, trebue să recunoaştem că, cu toată elasticitatea ei, ea nu poate să fi fost întrebuințată ca brățară, căci este învederat mult prea largă, chiar şi pentru brațul bărbatului celui mai corpulent. De felul acesteia s-au găsit adeseori, prin mormintele şi tezaurele popoarelor antice din Asia şi Europa, verige de diferite metaluri, dar mai ales de bronz ; cele de argint nu sînt mai puțin rare decît cele de aur ; unele sînt şi de fier. în mărime, în structură, în ornamentațiuni şi în felul de încheietură, ele prezentă numeroase varietăți, cari permit a le distinge, pînă la oarecare punct, în cîteva specii cu destinațiuni şi înfățişări diferite.

[38] *Gregoire de Tours etFredegaire,* Histoire des Francs, trad. deM. Guizot, nouvelle edition, revueparAl. Jacob, Paris, 1861, voi. I, liv. VI. 2.

Mai întîi de toate, diametrul cer
parte inelele de deget, *annuli,* SOCXTUÂIOL,
proporțiuni mari, verigele portative se p
de la încheetura mînei şi pînă la umăr,
le ziceau, în genere, ^sXAioc sau *yXtâ&v*
latinii *torques*[43]. Cercurile metalice ce s
încingeau fruntea şi mijlocul, par a fi fos
Fără îndoială, cele mai numeroase şi m

Popoarele asiatice, şi mai ales per
la gît şi la glezne, scumpe verige[44]. C
antice, Virgiliu ne descrie astfel pe locu

Flexilis obtorti p

Tot asemenea, către nordul Europe
a sabinilor, după spusa lui Tit Liviu,

[43] *Isidori* Origin. XIX, 31, 11 : „Torques
antiquitatum romanarum, conges. *Graevius,* Lugo
dezvoltată asupra acestui fel de ornament: *Ioh.*
păstreze calificațiunea de *torques* numai pentru verig
cu o vergea netedă. Colanul flexibil, în felul salb
adeseori cu o artă foarte minuțioasă, se chema în

[44] *Herodoti* histor. 1. VIII, 113 şi IX, 79 ; *Xe*
ostaşii aleşi ai perşilor şi ai mezilor, la gît şi la
cari fură înzestrate templele Eladei. Pe faimosul p
bătălia de la Issus, căpeteniile perşilor port, la g
Barre, Herculanum et Pompei, Paris, 1840, t. V
gorganele Siberiei meridionale şi din mormintele el
cari pline şi cari scobite, unele simple, altele orn
Ermitagiului din St. Petersburg; ceste din urm
mare parte reproduse în frumoasa carte : Antiquite
3 voi. pl. VIII, XI 6, XIII, XIV; precum şi î
Voyage au Caucase, en Colchide, en G^orgie, en
logique, pl. 20, fig. 4, pl. 21, fig. 3; *A. Aşik,*
157, 159, 160 ; *C-te A. Ouvaroff,* Recherches sur les
siberice, precum şi celelalte multe obiecte de aceeaş
mai toate de un secol, needitate şi nestudiate print

[45] *Virgilii* Aeneid. V, v. 558-559.

[46] Vorbind despre firea neprefăcută şi iute a g
lor de podoabe, *Strabon,* Geographic. 1. IV, c. 4,
şi verige pe brațe şi la mîni: „xpuaocpopotxu TS
xal *TOXQ* xapjuoiț <|^Aia". *Aul. Gellius,* Noctes
analele pierdute ale istoricului G. Claudius
supranumele de *Torquatus,* doborînd şi despu
cu trufie dinaintea ostaşilor romani şi scotea
numai cu un scut, două spade şi ornat cu co
duos torque atque armillis decoratus". Cun
în Roma, zisă *Gladiatorul murind* şi care învede
proptindu-se pe mîna stîngă ; în jurul lui sînt arme
torques sucit, la gît. *Clarac,* Musee de sculpture

de aur[47]. La greci şi la romani, acest uz fu lăsat pe seama cochetăriei femeeşti şi a trufiei militare; dintre bărbaţi şi simpli cetăţeni, numai bogătaşii înfumuraţi şi desfrînaţi cu obiceie stricate cutezau a înfrunta rîsul lumii purtînd asemenea podoabe[48]. Pentru femei însă brăţările «rau de formele şi de desemnele cele mai variate : unele elastice, cari de sineşi şi fără chiotori ^trîngeau braţul sau mîna, se numeau — chiar de aceea — *ccpiyxTripzQ* or *spintheres* şi *spathalia* ; altele, făcute din fire împletite sau sucite, se ziceau *torques brachiales,* fiindcă aveau forma toarsă[49] a colanelor obicinuite; altele iar, încolăcite în mai multe rînduri de spirale, aveau înfăţişarea şi numirea şarpelui, *oyzic,* şi Spdcxcov. Erau brăţări masive de metal, djxcpiSsoci, *brachialia,* rotunde or oable, cu sau fără ornamente săpate pe ele ; erau altele tubulare, scobite şi goale pe din lăuntru, simple sau ornate cu relievuri; erau şi *armillae* late, decorate cu figure, cu flori, cu pietre scumpe şi chiar cu monete; erau brăţări ce se purtau la stînga, şi altele la dreapta, *dexteralia;* erau brăţări de diferite lărgimi pentru orice parte a braţului[50]; în fine, pentru răsfăţatele elegante din Elada şi din Italia, se făceau şi bogate verige cari se prindeau de glezne, *nepiacpxjpia, periscelides,* după moda desfătaţilor orientali[51].

Dar, printr-un contrast curios, tot acele podoabe, cari erau semnele luxului şi ale moleciunii femeeşti, tot acelea, romanii le dau şi ostaşilor drept răsplată pentru fapte de vitejie. Se ştie că în armatele lor se distribuiau, în chip de decoraţiuni, felurite ornamente de bronz, de argint şi de aur, clasate după ranguri, precum suliţele fără vîrf, *hastae purae,* străchioarele, *phialae,* zalele şi chiotorile, *catellae ac fibulae,* brăţările, *armillae,* colanele, *torques,* plăcile cu însemne, *phalerae,* podoabele de coif, *cornicula,* cununele, *coronae,* şi altele[52]. Analele romanilor

[47] **Titi Livii** historia. 1. I, 11 : „Sp. Tarpeius Romanae praeerat arci. Huius filiam verginem, auro corrumpit Tatius, ut armatos in arcem accipiat. Aquam forte ea turn sacris extra moenia petitum ierat. Accepţi obrutam armis necavere : seu ut vi capta potius arx videretur seu prodendi exempli causa, nequid usquam fidum proditori esset. Additur fabulae, quod vulgo Sabini aureas armillas magni ponderis brachio laevo, gemmatosque magna specie annulos habuerint, pepigisse eam quod in sinistris manibus haberint; eo scuta illi pro aureis donis congesta. Sunt qui eam ex pacto tradendi, quod in sinistris manibus esset, directo arma petisse dicant: et fraude visam agere, sua ipsam perempta mercede".

[48] *Petronii* Satiricon, XXXII. Descriind portul de un lux ridicol al avutului Trimalcion, adaogă : Et has tantum ostenderet divitias, dextrum nudavit lacertum, armilla aurea cultum, et eboreo circulo lamina splendente". *Martial.* Epigram. 1. XI, 21, v. 7 : „quam quae de phthisico lapsa est armilla cinaedo".

[49] *Isidori* Etymologiar. 1. XIX. 20 : „dictae torques, quod sint tortae".

[50] *JuL. Pollucis* Onomasticon (ex recens. Im. Bekkeri, Berolini, 1846, p. 215), V, 99 : „Td 8e 7ispl *rouc,* Ppa^fovac; Trsptppax^via xal ppa/iovia, *nepi* 8s TQVC, xap7tous Trspixdpma xal l/ivouţ xal dptcpiSeac; xal *oyziţ* xal ^XXia xal xArâcovac; xal (3ou[3dXia,. <Sv &vLa xal TOT< 7repl Touţ (3paxtova<; ETrovo^d^ouai xal TOÎ< rcepl TOIK; 7t6Sa<;, [xdXiaTa Se Tac; djxcpiSeaţ xal TOIX; xXi8cova<;, *l$i<x>c,* 8e i a 7uspi TOT< 7uoal Tuepiacpopia, *iziţac, TzipnzeţiSaq mpiniţia,* xal aiyXvjv xal TTSSTJV xal 7^eptax£Xi8a<;."

[51] Am menţionat mai sus verigele de aur din colecţiunea de anticităţi ale Bosforului Cimmeric, cari, în mare parte cel puţin, sînt producte ale artei şi ale industriei elenice; ca să completăm însă, cu alte cîteva interesante specimene, seria de brăţări şi de colane ce ne-au rămas de la greci şi romani, vom mai rememora pe acelea cari s-au găsit în ruinele cetăţilor vezuviane şi din cari cîteva, păstrate acum în muzeul din Napoli, sînt reproduse în cartea : Real Museo Borbonico, VII, 46, XII, 44 ; apoi pe cele şapte brăţări — trei părechi şi una stingheră — diferite la forme, cari fac parte din colecţiunea de giuvaiere femeeşti foarte numeroase, descoperite la 1841 în Lyon şi publicate de *A. Comarmond,* Description de Tecrin d'une dame romaine, Lyon, 1844; în fine, şi pe cele foarte caracteristice din cabinetul de antice de la Viena, publicate de *Arneth,* Gold- und Silber-Monumente, în stampele: G. IX, 113 şi 116; XI, 206 şi 207; S. VIII, 4, 101, 278 şi 279; aceste din urmă au fost găsite, la 1845, la Cernăuţi în Bucovina. La pag. 30, Arneth citează mai multe *torques* şi *armillae,* aflate prin diferite ţări. Picturele antice de pre păreţii Pompeii, acelea de pre vasele de lut ale Greciei şi Italiei şi gravurele de pre oglinzele de metal, zise etrusce, reprezenta foarte des personage purtînd, la gît, la braţe şi la picioare, diversele specii de verige aci enumerate. *Roux et Barre,* Herculanum et Pompei; *Lenormand et de Witte,* Elite des monuments ceramographiques; *Ed. Gerhard,* Etruskische Spiegel, etc. Despre podoabele femeeşti vezi: *Hubner,* Ornamenta muliebria, în revista Hermes din 1866, şi *C. A. Bottiger,* Sabina oder Morgenscenen im Putzzimmer einer reichen Romerin, Leipzig, 1806.

[52] *Vegetii* Instit. rei militaris, II, 7 ; *Titi Livii* histor. X, 44, XXXIX, 31 et passim; *Silii Italici* Punicor. XV, v. 254, 256 :

au păstrat memoria acelui tribun al popor
blicei, luptîndu-se în 120 bătălie şi prim
în dos, cîştigase, osebit de treizeci şi pa
falere/LXXXIII colane, CLX brăţări,
murale, I obsedională, şi împărţind de
fisc 10 000 aşi, douăzeci şi cinci cai cu şe

Sub imperiu, *phalerele, armillele* şi *to*
inferioare, *dona minora.* Cu toate aceste
brăţări de mare preţ ; aceea însă au făcut-o

în timpii mai tîrzii, uzul verigelor po
din desul contact cu acestea, cu mult r
căci piosul episcop franc sf. Eligiu (St. El
brăţări de aur, pe cari adesea le împărţ

Astăzi încă, atît texturile cele vech
laţiuni germanice, cît şi descoperirile ce s
rele rămase de la ele,' ne dovedesc că ob
verige de metal, fie bronz, fier, argint
antica lor limbă poetică aivîntul care î
toate avuţiele în genere, iar ele însele se
poeme mitologice şi eroice ale scandinav
şi în cînturile germanice şi anglo-saxone
brăţări şi colane preţioase, cu cari se mî
stau înşirate pe fire şi cu cari căpeteniil
bunăoară, în antica cîntare teutonică a lu
cenă cu fiul său, viteaz ca şi dînsul, îl
şi de împăciuire, el desprinde de la b
lucrate cu aur împărătesc, ,,-wuntane

două reproduse de *L. Lindenschmit,* Die Alterthiime
Taf. 6. Vezi încă *: Adr. de Longperier,* Dissertatio
unde sînt citate mai multe inscripţiuni latine pom
printre cari mai mulţi decoraţi de împăratul Trai

[53] *Plinii Secundi* Natural, histor. 1. VII, 2
A. Aterio consulibus, haud multo post exactos r
octies ex provocatione victor, quadraginta quinqu
cepit XXXIV, donatus hastis puris duodeviginti,
XXVI, civicis XIV, aureis VIII, muralibus III, o
tores novem ipsius maxime opera triumphantes se
Şi *Valerii Maximi* Factor, et dictor. memorab.,

[54] Vita S-ti Eligii a *S-to Audoeno* (St. Ouen)
reret!".

[55] *Eddlstand Du Merii,* Histoire de la poesi
pasagiu din cîntul III al lui Sigurd (Sigurdharkv
harius mânu fortis, din Novalese, v. 613 şi 614 :

„Armillas centum de
Factas, transmittam,

Textul din *Edda* (ediţiunea *H. Luning,* Zu

regele hunilor[58]. Se vede chiar că, pe timpul acela, verigele cele mai bogate veneau din părțile Dunării de jos — *armillae pannonicae* — , pe cînd în țările apusane ale Europei regii barbari puneau să se lucreze verige de aur prost, adică de aramă aurită, ca să dăruiască cu ele pe credincioșii lor[59]. Asemeni fabricate, bune sau false, cari în unele comori se numărau cu sutele, erau de proporțium felurite, căci, dacă unele erau făcute ca să strîngă tare, prin propria lor presiune, încheetura mînei, apoi altele erau aşa de largi încît alunecau liber pînă sub umeri[60].

Dar ca să nu ne rămînă îndoință, cum că verigele ce se găsesc astăzi prin mormintele goților, tudescilor și scandinavilor, sînt chiar acelea cu cari se făleau ei asa tare în viată vom repurta aci cîteva dovezi scrise despre obiceiele lor funerare. în cîntul lui Egil sau Lgils-Saga, se arată cum eroul scandinav Thorolf fu înmormîntat cu armele, cu vesmintele şi cu brățările sale de aur[61]; iar în timpi mai recenți, în al IX-lea secol, îndrăznețul Hastmgs, căpetenia vitejilor nordmani, neputînd să izbutească a lua cu asalt cetatea Luna în Italia, închipui a o coprinde prin viclenie; el dete dar ordin la ai săi să-i declare mort, sa-1 jelească în public şi să ceară de la cetățeni favoarea de a îngropa pe răposatul lor sei la biserica din oraş. „Să-mi faceți — le zise - o raclă şi să mă asterneti pe dînsa ca mort • cu mme să puneți pe ea armele mele... iar *verigele* şi cingătorile mele să le purtați dinaintea raclei. Stratagema izbuti; locuitorii Lunei amăgiți, lăsară să intre în oras cortegiul funebru - dar tocmai dinaintea bisericei, mortul se ridică deodată în picioare si lovi' în cap pe episcop' iar ostaşii lui coprinseră şi jăfuiră cetatea[62].

Din această anecdotă de barbară viclenie, noi tragem aci o nouă dovadă literară cum ca la popoarele nordului exista obiceiul de a se înmormînta oamenii cu armele si cu podoabele vieței, printre cari se numărau verige de tot felul pentru brațe, si cîteodată chiar verige pentru gît, ba şi în cîteva rare morminte verige pentru glezne. Regele merovingian Hilderic I a fostmgropat^ în Tournay, la 482 d.Chr., cu brățara sa de aur, simplu *spinther,* sau verigă masiva şi elastica cu căpătîiele mai îmflate decît mijlocul, după modelul cel mai uzitat printre brațanle de aur, găsite prin mormintele barbarilor[63].

^ Cu mult mai variate sînt, în acele morminte, formele cercurilor de fier si de bronz destinate a încinge brațul; pretutindeni pe unde au trecut goții şi scandinavii, ele se găsesc cu profuziune, afectînd cînd forma de lungi şi late spirale, cari puteau să acopere tot brațul cmd aceea de cercuri compuse de beşice, cînd în sfîrşit aceea, mai simplă, de verige oable

[58] Das Lied von Hildebrand und Hadebrand, edid. *Lachmann,* Berlin, 1833, v. 62 :

„uuant her do ar arme
wwuntane bougâ,
cheisuringu gitân,
so imo se der c/mning gap,
Huneo truhtîn..."

„Atunci desprinse el de la braț verigele încovoiate făcute din bani de aur, pe cari i le dase regele povățuitor al hunilor". Vezi *Eichhoff,* op. cit., p.122; *Ozanam,* op. cit., p. 391 ; *Ed. du Merii,* op. cit., p. 417.

[59] în *Waltharius,* v. 263, se găseşte expresiunea : *armillae pannonicae,* aplicată la verigele cele mai bogate. Cît despre verigele de aur prost, găsim în cronica episcopului *Grigorie din Tours,* lib. II, c. 42 (trad. lui *Guizot,* ediț. II de *A. Jacob,* Paris, 1861, voi. I, p. 118), că regele francilor Hlodowig puse să facă brățări şi cingători de aur prost, căci erau numai de aramă poleită, ca să le dea leuzilor sau curtenilor lui Ragnachair.

[60] Chronicon Novaliciense, ed. Bethmann, Momim., VII, 73-133 şi 1846, la cap. XXII, povesteşte că verigele eroului longobard Algis erau aşa de mari, încît împăratului Carlomagnu, care se ştie că era de statură uriaşă, îi ajungeau pînă la subțiori. *L. Lindenschmit,* Die vaterländischen Alterthiimer der Furstlich-Hohenzoller'schen Sammlungen zu Sigmaringen, Mainz, 1860, p. 54.

[61] Egils-Saga, p. 300 : „Settu Thorolf thar i med vapnum sinum ollum oc klaedum. Sidan spenti Egill gullhring a hvara hond honum adt han skildiz vid". *Ed. du Merii,* Melanges archeologiques et litteraires, Paris, 1850, p. 146.

[62] *Dudon de Saint Quentin,* De moribus Normannorum, în colecțiunea lui *Du Chesne,* Historiae Normannorum scriptores antiqui, Paris, 1619, p. 65 : „Mihi modo facite feretrum et super ponite me quasi mortuum. Arma mecum

sau rotunde, fără copci sau cu diverse s
au stat goții pe la începutul erei creştine
s-au aşezat scandinavii varegi; în regat
britanice, unde anglo-saxonii au năbuşit p
fără încetare toată semința teutonică; în
unde s-au adăpostit cîțiva secoli d-a rîn
învecinate, unde aceste horde şi-au făcut
neamuri germanice, franci, burgunzi şi
pretutindeni, în aceste teri, trecerea sa
drept urme ale lor, morminte în cari s
bronz, de argint şi de aur, la brațe şi
ascunse cu giuvaiere şi cu odoare prețio
unele ornate cu săpături şi pietrarii, alt
rudimentare[65].

[64] *L. Lindenschmit,* op. cit., prezentă specim
în stampele următoare: Bd. I, Heft VI, Taf. 3,
H. II, T.1; H. III, T.1; H. V, T. 1, 3 ; H. VI, T
T. 3, reprezenta brățări şi inele de sticlă colorată
găsite prin morminte antice din Germania. Pen
1855, I- pârtie, p. 43; Supplem. 1860, pl. V. *We*
muzeul de la Copenhaga, tabel. 48, 49, 55, 56, 57
fierului, adică romane şi barbare.

[65] Verigele metalice, întrebuințate de popoa
astăzi una din seriile de anticități cele mai bogat
sus despre numeroasele cercuri de aur, în diver
muzeul Ermitagiului din S. Petersburg, culese de
de anticități ale Sciției şi ale Bosforului Cimmeri
blicate şi nedescrise. Din nenorocire, catalogul c
formation de ce musee et description des diverse
şi urm., sub titlul: gallerie des objets siberiens,
şi diademelor, a rămas neterminat şi nedat publ
verige portative; asemenea şi cel din Dublin; a
principalele publicațiuni, în cari, printre alte fel
morminte şi vechi tezaure în coprinsurile Franc
Rusiei apusane, Austriei, Ungariei şi Transilvan
capitale, cu atît mai mult că vom avea adesea c
fruntea tuturor vom înscrie prețioasa carte post
de l'antiquite dans l'Europe barbare, Lausanne
foarte întinsă a verigelor barbare de tot felul, a
Cochet, Le tombeau de Childeric I, Paris, 1859 ; La
franqueset normandes, Paris, 1857 ; *H. Baudot,* Me
decouvertes en Bourgogne et principalement â Ch
de la race teutonique, qui envahirent les Gaules au
recueillis dans les tombeaux, principalement en Pic
tila en 451, Paris, 1860 ; *Max. de Ring,* Tombes celti
în revista periodică : Bulletin monumental, precum
anticari ale Franciei, în Normandia, Picardia, Bur
Lausanne, 1855—1867; *Troyon,* Description de
antiques, în Mittheilungen der antiquarischen G
anciens et modernes, Lausanne, 1860; *F. Keller,*
Das germanische Todtenlager bei Selzen, Mainz,
schen Samlungen zu Sigmaringen, Mainz, 1860; D
und Privat-Sammlungen befindlichen Originalien

Mai tîrziu, cînd ne vom ocupa cu cercetarea mai de aproape a naturei brățărilor şi colanelor pierdute din tezaurul de la Pietroasa, vom reveni asupra formelor şi ornamentelor ce se dau verigelor de mînă, celor ornamentate, la popoarele vechimii; deocamdată, ca concluziune a noțiunilor generale ce am crezut de trebuință a da asupra uzului verigelor portative în trecut, ne vom mărgini a recunoaşte în veriga simplă de la Pietroasa un colan barbar, *torques,* de forma cea mai simplă, şi neputînd a dovedi într-însa nimic mai caracteristic decît modul său de încheiătură, vom arăta că acesta este identic cu al altor trei verige, *torques* şi *armillae,* cîte-trele de proveniență barbară, scandinavă sau gotică. Una e o verigă de bronz răsucită, în diametru de 0,21 m, ce s-a găsit într-un mormînt vareg la Kerklingen în Curlandia ; alta e o brățară de argint, împletită din trei vergele groase şi tot atîtea sîrme răsucite; ea provine din Danemarca şi se păstrează în muzeul din Copenhaga; a treia e un colan de aur masiv, cam de aceeaşi dimensiune cu al nostru, dar gravat pe o muchie cu mici ochiuri. Acest obiect a fost descoperit, la anul 1842, împreună cu un *spinther* de aur întocmai ca al lui Hilderic I, şi cu mai multe arme, decorate cu pietrarii, tot ca ale regelui merovingian, la Pouan în Şampania, poate chiar pe vestitul cîmp de bătălie, *in campis Mauriacis,* unde, vizigoții şi-au măsurat puterea, la 451, cu hordele lui Attila[66].

logia; *Worsaae,* Nordiske Oldsager i det kongelige Museum i Kjobenhavn, ordnede og forklarede, Kjobenhavn, 1859 ; C. *Engelhardt,* Thorsbjerg Mosefund, Kragehul Mosefund, Vimose, Kjobenhavn, 1866—1869 ; *Madsen,* Antiquites prehistoriques du Danemark. L'âge du bronze, Copenhague, 1869; *Sven Nilsson,* Les habitants primitifs de la Scandinavie, Paris, 1868; Die Ureinwohner des scandinavischen Nordens. I. Das Bronzealter, Hamburg, 1863; *Holmboe,* De prisca re monetaria Norvegiae et de numis aliquot et ornamentis in Norvegia repertis, Christianiae, 1854 ; *O. Montelius,* La Suede prehistorique, Stockholm, 1874; Sînt şi mai multe articole atingătoare, în Memoires de la Socie*te" des antiquaires du Nord; *Dr. F. Kruse,* Necrolivonica oder Alterthiimer Liv-, Esth- und Curlands, Dorpat, 1842; *Bähr,* Die Grâber der Liven, Dresden, 1850; *Eichwald,* O czudskich kopiach (ruseşte), S. Petersburg, 1856; *Tyszkiewicz,* O kurhanach na Litwie i Rusi zachodniej, Berlin, 1868; *Von Sacken,* Das Grabfeld von Hallstatt, Wien, 1868; Leitfaden fur Kunde des heidnischen Alterthums mit Beziehung auf die ostreichische Lânder, Wien, 1865; *Wocel,* Grundziige der bohmischen Alterthumskunde, Prag, 1845; Mai multe articole în publicațiunea periodică : Mittheilungen der K. K. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale; *Romer* (Floris), Mur^geszeti kalauz kiilonos tekiutettel Magyarorszagra, Pest, 1866 (manual pentru anticitățile Ungariei, cuprinzînd o bibliografie completă a publicațiunilor arheologice locale) ; *Fr. Muller,* Die Bronzealterthiimer, eine Quelle der âlteren siebenbiirgischen Geschichte, în Archiv des Vereins fur siebenburgische Landeskunde, Kronstadt, 1858. Sfîrşim această lungă enumerare de cărți, în cari se poate constata uzul verigelor portative la populațiunile Europei barbare, prin o citațiune dintr-un articol de arheologie al d-lui *C. Bolliac* (în ziarul Trompeta Carpaților, nr. 939, din 9/21 septembre 1871) ; vorbind despre anticitățile găsite la Coliba-vechie de la Slon, în județul Prahova, pe hotarul Transilvaniei, d-lui adaogă: ,,0 brățară dacă de bronz am găsit tot aci; o găsise copiii prin preajma locului; am tot comparat-o şi m-am decis a crede că este brățara ce strîngea cămaşa femeilor dace pe Coloana Traiană; ea se putea strînge la capete pentru a se ajusta pe braț. îmi pare rău că nu pot da şi desemnul ei aci". Consultînd reproducerile fotografice ale sculpturelor de pre Columna lui Traian în *W. Froehnev,* La Colonne Trajane, d'apres le surmoulage execute â Rome en 1861 — 1862, reproduite en phototypographie par G. Arosa, 220 pl. imprimees en couleurs, Paris, 1872, găsim la tabelele VI, VII, 54, 76, *105 şi 184, figure de femei dace; ele au într-adevăr dasupra mînii nişte dunge cari pot fi brățări, 7cspt>cdcp7rta, dar asemeni pot fi şi beteliile mînicelor cămaşei, unele port însă un fel de cerc oblu, pe susul brațului, între umăr şi cot; acelea în adevăr s-ar crede că sînt TOpiŞpocxtovioc.

[66] Colanul de la Kerklingen e reprezentat în *Kruse,* Necrolivonica, tab. 41, nr. 3; brățara de argint, în *Worsaae,* Nordiske Oldsager, p. 109, nr. 454; cît despre cercul de aur de la Pouan, el a figurat mai întîiu în : Memoires de la Societe d'agriculture, sciences, arts et belles lettres du departement de l'Aube, N. 81 et 82, Troyes, 1842, p. 91. Acolo se vede că obiectele aflate la Pouan, în pămînt, împreună cu oseminte omeneşti, sînt cele următoare : ,,1. Un collier en or massif du poids de 84 grammes, figurant un serpent; le col du squelette s'ytrouvait engage; 2. Un bracelet, idem, du poids de 141 grammes, sans ornements, il etait fendu dans son milieu et les deux tiges renflees â leur extremite s'ecartaient elastiquement pour recevoir l'avant-bras ; 3. Une bague, idem, forme chevaliere, du poids de 40 grammes; sur le plat du cabochon on lit en lettres majuscules le mot HEVA grave en creux ; 4. Deux boucles avec ardillon, grande et petite, idem du poids de 118 et 28 grammes, sans ornement; 5. Neuf autres pieces egalement en or, travaillees avec incrustations de rubis et grenats. Quelques-unes de ces pieces ne sont que des fragments, mais on a pu reconstituer completement avec les autres les poignees et gardes des deux

Dintre aceste trei obiecte însă, veriga
absolută de orice ornamentațiune şi printr-
de aceea, punînd cineva în comparațiune si
ce domneşte în celelalte obiecte cari compu
respectul datorit vechimii unor asemeni ver
treze un obiect de o lucrare aşa de rudime
o măiestrie şi cu un gust, cari învederează
terizată.

Este un fapt atestat de tradițiunile sc
locuri, idolii zeilor erau împodobiți cu mari
timpi ai păgînismului, căci în al X-lea sec
de curînd creştinat, jăfui un templu păgînesc
aur, pe care o trămise în dar regelui Norveg
teşte că un oarecare Hakon, om puternic ş
zeilor într-o întreprindere navală a amicului
mult timp închinat dinaintea idolului, car
aceea, cerîndu-i acea podoabă ca un semn
împotrivi mai întîiu, şi numai după ce amî
şi-i aduseră la poale argint îndestul, ea se
Sigmund o luă cu sine ca să-i fie de bun aug

Totuşi, dacă veriga cea subțire şi inf
ca greutate şi ca lucrare, pentru a satisface
puternicilor din trecut, apoi ar fi iarăşi p
mai puțin nobilă, dar mai practică. S-a zi
despre care vom avea a vorbi în urma ac
mai multe cupe, trecute cu toarta prin cercu
şi de bronz, de cari erau atîrnate diferite u
răzuitori sau *strigillae,* oglinzi, şipuri de a
(scăpărători, cleşte, lopățele)[69]. Oare n-ar f
simple, aşa de puțin îngrijite ca fabricațiun
totul era de aur şi de nestemate, spre a pă

Dar, spre a nu ne rătăci prin ipotez
din tezaur.

VERIGA CU IN

A doua verigă păstrată, deşi n-are nim
cel mai iiiteresant al tezaurului de la Piet
numai ea poartă o inscripțiune, şi prin ur
înlesni, cu oarecare preciziune determinarea
ce o însoțeau. Scăpată fără vătămare din
din urmă din obiectele regăsite după furtu
reaflară la un argintar din Bucureşti, ea era
şi partea centrală era ruptă în două, chiar
era mai nainte de această nereparabilă d
făcut pe cînd se afla încă în stare bună.

Era dar formată dintr-o varga cilind
se subția puțin către căpătîie, şi a carii

[67] Olafs Saga Trygwâsonar af *Oddi Snorrasyni,*
Necrolivonica, Beilage C, p. 7.

[68] *Sveinbjomis Egilssonii* historia Olavi Trygg
sermone latine reddita, Hafniae, 1828, t. II, p. 99 : „
humi se prostravit, ibique diu iacuit; simulacrum v

ceva elasticitate; diametrul total al verigei era de 0,153 m. La ambele capete ale verigei, o sîrmă de aur, sucită de 15 şi 16 ori în spirală strînsă, întărea chiotoarea, care se compunea : de o parte, dintr-un mic copil, format prin sucitura în afară a vergei supţiate; iar de altă parte, dintr-o copcă sau ochi rotund, în care încăpea copilul şi care fusese scobit în căpătîiul lărgit şi turtit al vergei; ca să alunece mai lesne copilul în ochiu, i se crestase pe muchia copcei un mic sghiab, după măsura lui. Acum amîndouă căpătîele cu spiralele lor de sîrmă şi cu întreagă chiotoarea au dispărut, reducîndu-se toată veriga la două fragmente, unul de 0,100 m şi cellalt de 0,085 m, adică cu totul 0,185 m, mai puţin de jumătate de ceea ce era.

Astfel cum se afla mai nainte, această verigă, precum am mai spus, era una din bucăţile cele mai însemnate ale colecţiunii, întru aceea că ea conţine singura inscripţiune ce se aflâ astăzi pe giuvaerele comoarei de la Pietroasa. Nu ne putem plînge îndestul despre pierderea unei a doua verige, asemenea cu aceasta, care, după spusa descoperitorilor tezaurului, ar fi avut şi dînsa o inscripţiune, văzută însă numai de acei oameni cu totul nepricepuţi.

Marele folos ce se poate trage din studiul adîncit al celei rămase, pentru a alege dintr-însa noţiuni precise sau cel puţin inducţiuni autorizate asupra întregului tezaur, ne îndeamnă a prezenta aci un rezumat al părerilor cari, de la 1838 încoace, s-au emis asupra mult interesantei inscrij)ţiuni de pe veriga de aur de la Pietroasa.

încă din primii ani ai descoperirii, de la martiu 1840, banul Mihalache Ghica comunicase directorului de la Cabinetul de antice din Viena, răposatului Iosef Arneth, o transcripţiune de pe caracterele săpate pe singura din cele *două verigi cu slove,* care scăpase de destrucţiune. Arneth o trămise apoi la învăţaţii din Roma, cari compuneau Institutul de corespondenţă arheologică. Tot atunci însă Billecocq, consul francez din Bucureşti, adresa lui St. Marc-Girardin scrisoarea sa asupra tezaurului de la Pietroasa, şi la 22 maiu 1840 Academia de inscripţiuni şi belle-litere din Paris luă cunoştinţă atît despre dînsa, cît şi despre desemnele ce o însoţeau. E probabil că acele desemne prezentau inscripţiunea tot într-astfel cum a fost trămisă lui Arneth şi mai apoi publicată de dînsul.

Se pare că în sînul corpului de savanţi de la Paris s-ar fi emis oarecari apreciaţiuni asupra anticităţilor de la Pietroasa; după indicaţiunile lui Billecocq, se vede că academicul Berger de Xivrey ar fi luat o parte activă la aceste apreţuiri şi ar fi redactat asupra unora din obiecte o notiţă, care a ajuns la cunoştinţa persoanelor ce, în Bucureşti şi în Iaşi, se interesau de minunatul tezaur, aflat de curînd în ţările române. Dar Berger de Xivrey n-a tipărit nimic sub numele său asupra tezaurului, şi este cu neputinţă a alege dacă prima cercare de a citi şi de a interpreta inscripţiunea de pe verigă s-a făcut în sînul Academiei din Paris, sau dacă trebue s-o atribuim elenistului Gr. Pappadopolu din Bucureşti, care negreşit pe acel timp s-a ocupat mult de aceste anticităţi[70]; totuşi, de pe atunci a născut părerea cum că semnele inscripţiunii erau elenice, scrise cu neîngrijire, şi că în ele s-ar descifra invocaţiunea bacchică : XOLI TC^V£ "Ѵ" ,,veseleşte-te şi bea"[71].

E învederat că a trebuit să se nesocotească cu totul formele uzuale ale alfabetului elen, epigrafic şi cursiv, ba chiar şi cele mai insolite ale caracterelor arhaice, ca să se poată închipui, prin semnele inscripţiunii de la Pietroasa, cele douăsprezece sau treisprezece litere greceşti cari întocmesc cuvintele *ya^?* xocl ^ive *ox* ^SLVS. O discusiune mai de-amăruntă spre a răsturna o asemenea ipoteză ar fi, astăzi şi aci, o superfluitate fără de nici un temei[72].

Revenind dar îndată la simplul istoric al inscripţiunii noastre, vom constata că pentru prima oară această semeaţă şi fantastică interpretaţiune a ei a ieşit de sub teasc la 1841, în articolul publicat de G. Asaki în revista din Iaşi intitulată *Spicuitorul moldo-român*[73].

[70] Trebuie însă să recunoaştem că în discursul său asupra „Elenismului în România", publicat în Atena la 1859, *Gr. Pappadopulo,* descriind obiectele din tezaurul de la Pietroasa, spune că pe această verigă era o inscripţiune „care *nu s-a citit* şi se vede a fi prea antică", p. 32 din traduc, română.

[71] Din scrisoarea lui Billecocq către St. Marc-Girardin se vede că această interpretaţiune nu era cunoscută pe atunci în Bucureşti: „Sur Tun des anneaux dont je vous envoie le dessin, se trouve une inscription qui pourrait etre un indice precieux; mais, *bien qu'elle fut en langue grecque,* chacun dans les deux principautes eut la modestie

Acolo găsim întru ceea ce priveşte inscr
le transcriem în stilul cam confuz al te
pe cel francez : ,,încît pentru literele s
urare bacchică *x°^?e* XOCL *11* ^V£ (cea întîi
ipsilon sau iota, este un fel de greşeal
trebue a mărturisi, că locul acestei inscr
sau verigă; această împrejurare se poat
şi deschide, ar fi fost trecută în toart
acest chip putea înfăţişa împreună
de oaspeţi".

Cu doi ani în urmă, la 1843, revere
arheologic din Roma, în şedinţa de la 1
în care vorbea de „o zgardă de aur aflat
clară şi *neîndoioasa* şi d-sa nu putea
regiuni ale României, decît închipuind
cerb, scăpat dintr-un templu antic al
,,Monumenti inediţi", vorbi şi dînsul,
torques sau xpixo^, deşie cu mult prea
el: ,,Ea n-are nimic rar în forma sa;
vată pe dînsa, precum se vede pe dese
caracterele au forme oarecum asemăna
plicitatea consoanei V sau *\ altmintrel
acestei epigrafie"[75]\

Micali crede că această verigă, al
Cabinetul de antice din Viena, şi ac
Wieseler[77]. Arneth îndreptă acea gre
argint din Cabinetul de la Viena[78]; dar

**par un *epsilon* et un *iota,* genre de faute qui s
place de cette inscription serait bien plus naturel
bizarre circonstance, en supposant que cet anneau,
coupes et servait â les reunir, de maniere a p
nombre de convives". Desemnul verigei, care î
în miniatură; el pare a fi servit pentru reprodu
în Voyage illustre al lui *Ad. Joanne.***

**[74] Bollettino dell'Istituto di corrisponder
il rev. p. Secchi il lucido <memoriale> d'una
indubitata iscrizione euganea. Esterno pero la
nuto a qualche animale che fuggitivo la portasse**

**[75] *Giuseppe Micali,* Monumenti inediţi a il
2 voi. in 8°, con atlante in fol. di 60 tavole, p
naturală. Inscripţiunea, pe care o reproducem în
Arneth şi Billecocq. Din Micali a luat aceleaşi
quioris aevi, ordine geographico digestum, Turi**

**[76] Annali dell'Istituto archeologico di Ron
„la eoliana d'oro rinvenuta nel 1838 in Vallach
di Vienna. Prima nel confronto istituito felicemer**

a tezaurului, ce primi, la decembre 1847, de la Anton Kurz din Braşov, el admise că se află în Bucureşti două inscripţiuni săpate pe două diferite verigi de la Pietroasa, din cari una ar fi zicînd, limpede şi curat, pe limba elenă: x°^P£ xocl TCIVS, precum crezuse Asaki şi poate Berger de Xivrey, iar cealaltă ar fi nedescifrabilă, deşi scrisă cu caractere pe cari r.p. Secchi le credea, fără să se îndoiască cîtuşi de puţin, euganice sau pelasge. Această credinţă falsă despre o îndoită inscripţiune s-a propagat în toate publicaţiunile posterioare, cari au pomenit în treacăt despre tezaurul de la Pietroasa, şi chiar d-l Mommsen[79] a crezut că se poate atribui inscripţiunii declarate nedescifrabilă un înţeles identic cu acela al inscripţiunii presupuse elenă.

Cu toate acestea, de mult timp încă, preutul protestant Thalson de la Alba Iulia recunoscuse insuficienţa unei asemeni interpretaţiuni şi bănuise, în mod cu totul ipotetic, că inscripţiunea ar fi în limba hunică[80]. Onoarea de a fi nimerit adevărata natură a caracterelor înscrise pe veriga de la Pietroasa se cuvine d-lui Julius Zacher din Halle. Cu toate greşelele transcripţiunii date de Arneth, d-sa putu să citească în *rune,* zise pînă atunci *anglo-saxone,* iar de d-lui recunoscute ca adevărat *gotice* şi asemuite cu acelea de pre cornul de aur de la Tondern în Danemarca şi de pre bracteatele, sau monete cu o singură faţă, aflate la Schonen în Svedia, putu zicem, să citească în semnele următoare:

seria de rune **x.. mân HMM>X**

cari corespund cu literele: *g . .aniovi hailag*

Din acestea d-lui se mărgini a alege înţelesul lămurit al cuvîntului final *hailag* (sîntit consacrat), sub o forma gotică corectă şi cu totul apropiată unei verige cu destinaţiune votivă«' Dupa îndemnul d-lui Zacher, guvernul prusian ceru să se facă o reproducere galvanoplastică a verigei, care se şi dete în cercetarea d-lor J. Haupt, Iacob si Wilhelm Grimm •

Acesta din urmă făcu în astă privinţă, o comunicaţiune Academiei ştiinţelor din Berlin în şedinţa de la 4 decembre 1856[82]. Spre a determina înţelesul inscripţiunii, învăţatul aca-

stadt vom 25 December 1847 besteht darin: Herr Kurz schildert den Fundort etwas genauer, gibt in der schriftlichen Erklârung des Fundes eine Inschrift, von welcher der Furst nicht Erwâhnung macht, und die âusserst wichtig ist; es ist nâmlich die griechische Inschrift auf der Torques, Beilage VI, 3: x°^?ε xαι ναοs> vοn welcher, wie von der (euganeischen) welche sich auf Torques, Beilage VI, 2, vorfindet, eine Durchpausung sehr erwunscht wâre."

[79] *Th. Mommsen,* Die nord-etruskischen Alphabete auf Inschriften und Miinzen, in Mittheilungen der antiquarischen Gesellschaft, Zurich, 1863, p. 215.

[80] *Arneth,* op. cit., p. 86, în descrierea obiectelor de la Pietroasa, trămisă de A. Kurz, se citeşte: ,,Ein Goldring von gleicher Grosse und Dicke, mit nachstehender, schon etwas schwer zu unterscheidender Schrift, welche den pelasgischen oder auch den euganeischen Charakteren gleichen, die jedoch Herr Thalson aus Karlsburg fur hunnisch erklârt, und nach seiner Weise, sinnreich zwar, aber fern von aller kritischen Ueberzeugung, gelesen hat."

[81] *Julius Zacher,* Das gothische Alphabet Vulfilas und das Runenalphabet. Eine sprachwissenschaftliche Untersuchung, Leipzig, 1855, p. 44—50. La p. 46 e reprodusă inscripţiunea de două ori, de pre Arneth; prima reproducere, în mărime naturală, e cea din textul lui Arneth, p. 86, pe care am decopiat-o aci; a doua e o reducţiune astfel cum [nu] se află în stampele din Spicuitorul moldo-român, din Gold- und Silber-Monum. şi din Illustration.

[82] Monatsberichte der Koniglichen Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, 1856, 4 Dezember,

demic, uzînd de cea mai arbitrară liberta
le luă drept cruci sau semne ornamentativ
haila-f-", pe cari le explică ca o urare
urări se găsesc la poeţi germani din al XH
telor, nu se părură ilustrului filolog a s
acestui monument epigrafic, pripăşit, c
război, ar fi cel mult timpii primitiv
poate chiar al Vl-lea secol din era noas
deopotrivă cu literele gotice de origine
La 1857, mai mulţi învăţaţi îşi depr
ţiunii de la Pietroasa, care acum intrase
mele literaturei runice. D-l Massmann
rîndul, dar împreunînd pe al nouălea ţ>,
literă, adică un M sau *m* runic, şi închip
al cincilea +, *n,* formă cuvintele: **XA**
pe marele preţ al aurăriei şi al pietrărielo
ce se află în partea locului, în sfîrşit ch
vărată „wwuntane bougâ cAeisuringu g
aur", după cum zice vechiul cîntec tudes
templu gotic de la Pietroasa, ca un tri
ţilor, *Gut (Gutannom,* prin alipire uzitat
bizantini[85].
D-l Lauth[86] citi asemenea toate
runa p şi *is-runa* i, spre a forma din el
runa, M [87], ceea ce-i dete la citire: X
Gutani nu poate fi altceva decît numele
aspră la început, *Gu* în loc de *Wo,* şi o t
ţiunea limbei grece, Ait, sau a latin
proprietate, precum în *all-od, kleinod.* în f
însemnînd *un obiect sîntit.* Astfel dar, dup
ţiunea ei ca un „obiect sîntit proprietat
Interpretaţiunile d-lor Massmann
prof. C. Petersen din Hamburg, într-

[83] Se ştie că limbile de origină germanică
unele altora în cursul secolilor. Cele mai de căpet
goţi şi în care Ulphiîas, în al IV-lea secol a trad
ficaţiunile sale antice saxon şi anglo-saxon, din
dialectul *tudesc* (alt-hoch-deutsch), care era încă u
mîndu-se apoi în dialect *allamanic* (mittel-hoch-
Minnesaengerilor, şi devenit în fine, de la Luther
şi scris în părţile scandinave, cu literatura lor spec
moderne islandeză, daneză şi svedeză. *Iacob Gri*
XXXI; *Regnier,* Recherches sur l'histoire des la
depuis le milieu du IV• siecle jusqu'â nos jours, î
demie des Inscriptions et Belles-Lettres, Paris,

[84] *H. F. Massmann,* Der Bukarester Runenri
herausgegeben von Fr. Pfeiffer, H-er Jahrgang,

[85] Darurile ce împăraţii bizantini şi supuş
atestate de istorie; chiar împăratul Alexandru
Teodoric ceru şi obţinu de la împăratul Leon un
plătea gepizilor din Dacia un dar anual. *Iornandis,*

THEBAL CVTTANI, aflat în vechiul Liibeck[88] se servi cu ale celui din urmă spre a explica ultimul cuvînt, întocmai precum d-l Lauth explicase pe **XAms** de pe veriga de la Pietroasa. Prof. C. Mullenhoff din Kiel, care şi dînsul tractase cu succes despre cestiunea runelor[89], se declară, din contra, pentru interpretaţiunea d-lui Massmann, respingînd concluziunile adoptate de d-l Petersen în privinţa numelui lui *Gutan* sau *Wodan,* concluziuni pe cari însă venise oarecum a le întări fostul pastor luteran din Bucureşti, d-l Rudolf Neumeister, în cuvîntările ce d-sa rosti asupra tezaurului de la Pietroasa în sînul societăţii zisă *Gustav-Adolf-Verein* din Liibeck. Dar vom reveni mai tîrziu cu de-amăruntul asupra ingenioaselor lecture propuse de d-l Neumeister pentru inscripţiunea runică din muzeul nostru.

Să constatăm încă mai întîiu că, la 1861, d-l prof. Franz Dietrich din Marburg, reformînd explicările predecesorilor săi imediaţi, atribui literei a opta valoarea imui |>, *th* runic, precum făcuse mai nainte Grimm, şi adoptă citirea: XA?F**>h* M HPirFX** , *„Gutaniothihailag"* împărţind fraza într-astfel: *Guta-niothi-hailag,* el îi dete înţelesul de : *divino cultui sacer* (consacrat cultului divin sau *dem Gotterbediirfniss heilig).* D-sa văzu în cuvîntul *niothi* o formă dativă a zicerii tudesce, şi nu gotice, *niot* (trebuinţă, lucru trebuitor, *Noth* în limba germană modernă), pe care îl uni cu numirea divinităţii, **XAt£** , *Guta,* în loc d^ **XAfep,** *Gutha,* şi cu o vie perspicacitate de filolog-anticar, atribui verigei noastre de aur întrebuinţarea sacramentală ce se uzita în cazuri de jurăminte solemne la vechii germani[90]. Cu cîţiva ani în urmă, d-l Dietrich modifică puţin interpretaţiunea cuvintelor şi, adoptînd vederile d-lui Massmann pentru cuvîntul *Guta,* dete epigrafului de pe veriga consînţită înţelesul de: „consacrat la trebuinţele goţilor" *(dem Gothen-bedurfniss heilig)*[91].

Ceva mai nainte, pe la 1862, răposatul C. C. Rafn, neobositul secretar al Societăţii Anticarilor Nordului, îmi ceru din Copenhaga şi dobîndi o transcripţiune foarte exactă a acestei inscripţiuni; dar nu pjt şti, dacă el a tras vreun folos dintr-însa înaintea morţii sale[92]. Ca compensaţiune, d-l George Stephens, în splendida sa publicaţiune asupra monumentelor runice, pe lîngă o frumoasă reproducere coloriată a verigei de la Pietroasa, comunicată d-sale de un consul englez, a dat şi o interpretaţiune a cuvintelor scrise, osebită şi de cea din urmă a d-lui Dietrich, întru aceea că restitue caracterului al optulea valoarea unei *ven-runa* j> si citind cuvintele astfel împărţite, adică : XAf^hĂ|>iHMrpX *guiaenio wi haeilaeg,* recunoaşte în zicerea *wi* sau *wih(weihe)* o fiinţă sau un loc consacrat, adică *zeu* or *templu,* şi prin urmare traduce : ,,La al goţilor templu dănuit" (dedicated to the temple of the Goths). D-lui pretinde că epoca dedicării acestui giuvaier, pe care de altmintrelea îl crede a fi fost un ornament de gît, *necklace,* nu poate fi alta decît timpul pe cînd goţii începură a năvăli în Dacia, adică cel mult a doua jumătate a secolului al II-lea după Christos[93].

Nu avem ştire a se fi încercat mai în urmă şi alte mai noue explicări ale inscripţiunii de la Pietroasa; destul ne este a fi stabilit cu deplină siguranţă, prin afirmarea atîtor filologi experimentaţi ai terilor germanice, că caracterele de pre veriga muzeului nostru sînt netăgăduit de acele litere străvechi ale popoarelor teutonice, numite la ei *rune,* după cum atestă, încă din al VI-lea secol, poetul latin Venantius Fortunatus, episcop la Poitiers :

„barbara fraxineis pingatur *runa* tabellis
quodque papyrus agit virgula plane valet"[94]

[88] ***K. Klug,*** **Alt-Liibeck, mit einer Charte und 3 Tafeln, Liibeck, 1867, p. 20-24.**

[89] **Zur Runenlehre. Zwei Abhandlungen von *R. von Liliencron* und *K. Mullenhoff,* Professoren in Kiel, Halle, 1852.**

[90] ***Franciscus Dietrich,*** **De inscriptionibus duabus runicis ad Gothorum gentem relatis, Marburg, 1861, p. 16—20.**

[91] ***Franz Dietrich,*** **Runeninschriften eines gothischen Stammes auf den 'Wiener Goldgefässen des Banater Fundes, în Germania lui Pfeiffer, XI, 1865, p. 202 : „Dass dieser Ring aber gothisch ist, dies ist mir nicht mehr zweifelhaft; das erste Wort in seiner Umschrift: *Guta niothi hailag* kann ich des Consonanten wegen nicht mehr**

şi despre care, după toată probabilit
tăinuită a germanilor[95]. Aceste caract
în inscripţiuni pe piatră, pe metal, pe
XI-lea secol creştin, luară în diferite ep
dernă de pe la începutul secolului nos
tins două specie mai caracteristice, ce
rune nordice şi *rune anglo-saxone*[96]. Mai
tuturor, runele inscripţiunii de la Pie
din Ungaria, Germania, Scandinavia,
germanice ce au cutrierat Europa în se
în al IV-lea secol, Ulfilas, episcopul c
puit[98] după asemuirea alfabetului grec
a sîntei scripture, runele erau compus
(Runenstäbe, Runenstafas)[99], astfel în
ziuni între semne, precum se întîmplă

De aceea chiar una din cauzele c
acestor rune, au fost formele lor, nu în
neexactităţi în mai toate transcripţiuni
ticii cari au tractat despre această in
sine însuşi, de pre original, ci toţi au f
forma literelor putea să fie lesne alt

în adevăr, este destul de greu a
ment ascuţit, pe verigă, în sensul lungi
plastică oarecari trăsuri, prea de tot f
de şasesprezece, avînd o înălţime de şa
ţite între sine ca să nu se confunde, da
cuvînt. Nedibăcia săpătorului este înv
să i se impute forma cam alterată a c
mai cu seamă a lui *âc,* F (al 2-lea car

[95] ***Taciţi*** **Germania, XIX : „Litterarum sec**

[96] **Asupra originii şi naturei scripturei ru**
t)ber deutsche Runen, Gottingen, 1821, şi Zur Li
p. 1—42; *Finn Magnusen,* Runano og Runern
Paris, 1844 ; *K. Oberleitner,* Die nordische Runen
Wien, 1848 şi 1849 ; *Dr. A. Kirchhoff,* Das gothisc
dizertaţiuni, printre cari se socotesc şi cele mai s

[97] **Lăsînd la o parte numeroasele pietre con**
principalele monumente vechi cunoscute, pe car
de aur, zise *Bracteate,* avînd pe o singură faţă u
iar împrejur litere runice ; ele se găsesc în ţările
dintre al IV-lea şi al X-lea secol (vezi : *T*
du Nord, Copenhague, 1857, p. 203-293; Atlas
Die Runeninschriften der Goldbracteaten..., în
p 1—103, şi Inschriften mit deutschen Runen a
und Schleswigs, în public, cit., 1867, p. 257-30
şi furat din muzeul din Copenhaga la 1802 (eluc
aflase la 1639 în Galehuus, Danimarca, în op. ci
din Charnay în Burgonia (vezi: *Baudot,* Memoi
gundische Runeninschriit von Charnay, în pu
Bavaria (vezi: *Dr. L. Lindenschmit,* Die Alterth
deutsche Runeninschriften aus Bayern, Franken,
104) ; 5. Vasele de aur, găsite la 1799 în ţinutul
din Viena (vezi : *J. Arneth,* Gold- und Silber-Mon

euganic F, întors); apoi încă trăsurile mai-mai invizibile ale runei *cen,* < , ale cărei linie convergente cred a fi fost cel dîntîiu a le constata, între a şaptea literă a inscripţiunii, şi a noua, **f>** ; în fine, şi confuziunea ce pare a exista în caracterele cari precedă pe **H,** astfel încît acele caractere au fost succesiv interpretate prin M, *vi*; M, *m*; txj *d*; <|, *th.* Cu toate aceste imperfecţiuni însă, caracterele de pre original nu prezentă greutăţi reale citirii, din momentul ce cineva le pune cu de-amăruntul în comparaţiune cu alte rune de acelaş fel, gravate uşor pe obiecte de metal.

Inscripţiunea, transcrisă astfel cum am putut-o adesea lămuri mai nainte de frîntura ce ea a încercat în noembre 1875, tocmai asupra literelor £ şi <, înfăţişa şirul următor de litere :

care, sub forme runice mai corecte sau mai precise, se prezentă astfel:

adică, cu litere latine:

gutanioevihailag

Interpretarea acestor rune cere un studiu filologic foarte adîncit asupra valorii fiecării litere în particular, asupra rădăcinelor şi flexiunilor gramaticale, ba chiar poate şi asupra formelor sintactice, întrebuinţate în vechile dialecte germanice. Fără să avem pretensiunea de a dezlega aci toate aceste cestiuni, dinaintea cărora s-au opintit atîţi ageri specialişti în runologie, ne vom mulţămi a expune, mai pe larg, interpretarea care ni s-a părut nouă cea mai atrăgătoare şi mai bine întemeiată dintre cele trei propuse de d-l R. Neumeister, fostul profesor de literatura germană la colegiul central din Bucureşti. Profitînd şi de luminele ce ne-au procurat investigatorii precedenţi, acea interpretaţiune noi o vom dezvolta şi o vom completa, pe cît ne va permite cadrul acestei lucrări, cu oarecari cercetări şi constatări ce ne sînt cu totul personale. Dacă această interpretare, pe care noi o dăm sub toată rezerva, ar avea norocul să satisfacă cel puţin toate cerinţele unei sănătoase critice gramaticale, atunci inscripţiunea de pre veriga de aur de la Pietroasa ar avea, fără îndoială, o nepreţuită valoare sub punctul de vedere al datinelor religioase şi al noţiunilor geografice, relative la popoarele germanice cari au ocupat în vechime ţările aşezate pe malul nordic al Dunării de jos.

Dar mai nainte d-a ne opri asupra acestor cercetări, să expunem pe scurt întreita serie de exegeze a runelor noastre, propuse de d-l Neumeister, în conferinţele rostite şi în articolele tipărite de d-sa, în mai multe rînduri, prin diverse puncte ale Germaniei. Aceasta ne va fi acum cu atît mai bine, cu cît ele au fost foarte bine rezumate, la 1868, în memoriul ce d-l canonic Franz Bock a publicat în Viena asupra tezaurului de la Pietroasa, pe care îl vizitase în Bucureşti cu cîţiva ani mai nainte[100]. Fiindcă însă asupra uneia din aceste trei interpretări avem să revenim îndată cu dezvoltări amănunţite, cu modificaţiuni şi cu completări, ce ne sînt proprie, ne mărginim acum de a referi întocmai rezumatul dat de d-l Bock :

«Enunciarea inscripţiunii, ale carii caractere concordă cu runele anglo-saxone aflate în ceşti zece din urmă ani, se prezentă precum urmează : *„gutaniowihailag".* Greutatea explicării stă mai cu seamă în despărţirea cuvintelor. Adevărul e că limba, precum şi poziţiunea literelor, ne arată că cuvîntul *hailag* (heilig, sîntit) formează sfîrşitul inscripţiunii; dar împărţirea celorlalte litere este anevoioasă. Din depărtarea între sine a semnelor, cari pe alocurea abia prezentă cîte o deosebire neînsemnată, se poate alege o întreită lectură : *Gutaniowi* sau *Gutani owi* sau *Gutani o wi.* Prima lectură, pe care d-l Neumeister o socoteşte cea mai probabilă, ar fi de privit ca dativul lui Gutan (= Guotan, Wuotan, Wotan, Wodan) şi traducerea

[100] £>, *jp,* *Bock,* Der Schatz des Westgothenkonigs Athanarich, gefunden in Jahre 1837 zu Petreosa, p. 115. Capitolul X este consacrat verigei cu inscripţiune, şi autorul — un arheolog de altminterea foarte ager şi mult-ştiutor

ei ar suna : ,,lui Wodan consacrat"[101]. î
(= Goten) să ne repoarte mintea la înțe
poate, un pasagiu din Iornandes, und
traducerea ar fi dar : ,,Bunei Scitie co
încăpea o îndoită explicare. Semnul
şi însemna *patrie*; ar trebui dar aci ca
lată, să aibă înțelesul întregului cuvîn
aceeaşi cu *wie* (precum, ca şi) al ger
imperativ al verbului *visan* (a fi), astf
sîntit (consacrat)", sau ,,Bunei patri

Nu ne vom abate mult de la a d
de interpretaţiune, pe care noi o propu

Admiţînd că ar trebui de îndată
şi d-l Lauth, cele dîntîi şase caracter
recunoaştem numele lui Odin, zeul prin
tul vechiu nordic se pronunța *Odinn,*
lombardic *Gwodan,* după cum spune, în
longobarzilor[102], iar într-al francilor
învederat din vorba *guth,* întrebuințată
Pe de altă parte, *kuth* şi *kuthan* se' găs
runice, cu caractere nordice, în cari a
sunete afine *k* şi g[104].

Vocala finală i, *î,* ar putea să
singular în declinaţiunea substantivu
formularul tipic al'declinaţiunii gotic

**[101] „Azi încă în limbile leto-slavice, spre
localităţii, concordă cu vechile aşezăminte ale v
pan (domn) face *panu* şi *panowi,* vezi: Vergleich
Sprachen de *I.Sev. Vater* şi Gallische Sprach
cîtuşi de puţin preţ la această formaţiune în *ow*
ipotezei n-a căutat exemplul său de alăturare î
cu sufixul *ov* şi format *ovu,* la substantivele de
browski, Institution. ling. slavicae dialec. vetor.,
slawisch. Sprach., Bd. 3, p. 25.**

**[102] *Pauli Diaconi* de gestis Longobardoru
ab universis Germaniae gentibus, ut deus adorat
sed in Graecia fuisse perhibetur". Asupra lui O
Hafniae, 1828, p. 261—377; *Iacob Grimm,* Deuts
Handbuch der deutschen Mythologie mit Eins
Odin, Stuttgart, 1855.**

**[103] *Guth,* gen. *guths,* dat. *gutha,* subst. ma
idol, &soL în *Ulfilas,* Vet. et nov. Testamenti ve
matica linguae gothicae, edid. *H.C. de Gabelentz*
Gottingen, 1831, 3. Th., p. 348; *Evnst Schulze,*
gleichendes Worterbuch der gothischen Sprache**

**[104] */. G. Liljengren,* Monumenta runica,
Urkunder, Stockholm, 1855— 1864 ; *Dr. Udo Walde*
Sprachdenkmale Skandinaviens, Leipzig, 1844, p**

**[105] */. Grimm,* Geschichte der deutschen S
der vollen und ursprunglichen Flexion soli vora**

sg.	dagas	gasti
	dagis	gasta

ceea ce este mai puțin probabil, o formă de dativ imitată din limba lenă, precum a făcut. Ultilas, in traducerile sale, pentru cele mai multe numi proprie din biblie[106].

Astfel înțelesul celor dintîi şase caractere ale inscripțiunii de la Pietroasa ar fi : *Lui Odin.*

Cele patru semne următoare se pot citi împreună : *<H , *âcvi.* Prima din aceste litere, S, s-a găsit, sub o formă însă mai rotunzită, mai puțin bățoasă, a, numai în seria de rune denumite anglo-saxone, dar ea exista încă din timpii lui Ulfilas; de vreme ce el a întrupat-o m alfabetul sau ca corespunzătoare lui <o elinesc. în vechile dialecte germanice, cari îşi denumeau runele, nu prin simple sunete, ci prin cuvinte (tot astfel precum erau si străbunelele f°a f,«*At slavoneşti), *> era cunoscut sub numirea de *oedel* sau *ethel,* ceea ce avea înțelesul de *patrie;* de aceea, într-o mică poemă anglo-saxonă asupra alfabetului runic, carele m genere se chema *Fudharc,* de pre înşiruirea obicinuită a literelor sale (/eoh, *uv, dhovn, âc,* rad, *cen* etc.)^ ajungînd la litera ce poartă numele *oedel,* vechiul scald runograf exprimă mtr-asttelsimțimmtele ce amorul patriei inspira înțelepților în acei timpi de barbară cruzime :

,,Patria-i scumpă
oricărui om,
cînd cu dreptate
şi după legi
des curge sînge,
spre a-nfricoşa."[107]

Studiind această literă din punctul de vedere fonetic, d-1 Zacher recunoaşte într-însa un diftong, care ține totdeodată de vocalele *a* şi *u,* aşa încît trebuia să producă sunetul unui *o* prelungit, ca diftongul francez *au*[109].

Semnul aproape imperceptibil ce urmează şi despre care încă nimeni n-a vorbit, este runa *cen,* < sau < consună guturală, ocupînd, printre runele zise anglo-saxone, un loc intermediar intre *c, k* şi g avînd poate chiar sunetul unui *h* tare aspirat. Această consună mdoioasa care aci ni se prezentă sub forma sa cu totul primitivă si al carii loc obicinuit este mamtea unui v, p>, s-a unit pînă la sfîrşit cu el, spre a forma litera *cveord* sau *qairthr,* litera ce figurează m alfabetul lui Ulfilas şi al carii echivalent în limba latină s-ar putea zice ca este silaba *qu* sau *qv*[109].

Cele din urmă două caractere ale acestei vorbe sînt literele : *p,* zisă *ven* si **i**, adică *îs,* cari se traduc mtotdauna prin *v* şi *i.*

Citim dar în aceste patru litere cuvîntul: *ocvi, augvi* sau *auhvi.*

Căutînd sensul ce poate avea această zicere în limbile germanice, ne vom opri deocamdata asupra analogiei ce dînsa are cu vorba ^ *ahva,* sau *awa,* care însemnează în textele lui Ulfilas, un rîu, TuoTapioț, o apă oarecare, *aqua*[110]; ne va fi apoi uşor, consultînd

[106] *Lauth,* Das germanische Runen-Fudark, p. 80 : „Im Bezug auf die Endung wiirde diess zu dem *Gutani* des Bukarester Ringes vortrefflich stimmen, obschon die Endung selbst, wie bemerkt, Schwierigkeiten fiir die ganze Deutung zu erheben geeignet ist. Uebrigens zeigen die nord. Flexionen oft ein *i,* wo das gothische ein *a* bietet: *fiski* (pisci) = *fiska, ordi = vaurda, hani = hana, betsi = batiza* und von sprachvergleichenden Standpunkt entspricht *fiski* dem *pisci* und Lx#ot genauer als *fiska.* Uebrigens ist hierauf kein Gewicht zu legen, sonst konnte man auch jenes *Gutani* nach Analogie des griech. Alt gebildet denken, und darin einen nâheren Zusammenhang des Gothenvolkes mit den Griechen, wie er durch Vulfila vorliegt, auch fiir die Zeit unseres Denkmals erblicken, dem ja ein griechisches zur Seite streht". Ultimele argumente sînt întemeiate pe erori, căci inscripțiunea greacă nu există şi cea runică pare a fi cu mult anterioară relațiunilor intime între goți şi eleni.

io? Această mică poemă stă tipărită şi tradusă în *W. C. Grimm,* Ueber deutsche Runen, p. 217—243 :

„*Ethel* byth ofere îeof
âghwylcum men,
gif he mot thâr rihter
and gerysena
on brocan on blode
bleadum oftast."

în urmă-i se găseşte o altă poemă despre *Fudharc-ul* de rune nordice, în care lipseşte litera *ethel.* Dialectele în cari sînt compuse aceste două poeme asupra alfabetelor runice au determinat specializarea runelor în *anglo-saxone*

pe Grimm, Diefenbach şi alții[m], să c
auva, ouwe, oge, awa, aha, ahe şi *aue,* c
însemnează o cîmpie udată. D-1 Diefenb
geografic ce goții, după spusa lui Io
şi *ouwîn,* însemnînd în vechiul dialect
paludosa, cu numele gotic al Sciției, C
fost rău transcris în textele lui Iornand
variante, între altele : *ovin, oium* şi *o*
miri gotice a Sciției.

Ierte-ni-se, în această privință, de
să reproducem aci cuvintele istoricului
sa *de Getarum origine et rebus gestis,* pove
siseră *acea fabrică de popoare* — ,,quasi offi
ca să treacă d-a curmezişul Oceanului, în
se duseră să ocupe Sciția. Iată acum nara

„Fiindcă numărul goților se înmul
fiul lui Gandaric şi al cincilea rege al
hotărîrea de a ieşi dintr-însa. El plecă
şi, căutînd o țară potrivită pentru e
pămînturile Sciției, pe care goții o nu
vocabatur. Dar oştirea, după ce s-a l
treacă un rîu pe un pod şi, pe cînd o p
nu se mai putea drege şi nimenui nu-i
căci, după cît se spune, acest loc este
mişcător, asa încît amestecîndu-se aci
apropiat. Adevărul este că şi astăzi a
de oameni; acestea le mărturisesc călă
lucruri din depărtare. Cît despre ceila
pămîntul *Ovim,* după ce au trecut rîu
pe care o dorise — optatum potiti

Oare nu această nouă patrie a go
tot acoperit cu smîrcuri şi situat poat
mai apoi ordele gotice au purces către
gotic, păstrat pînă la noi de Iornande
a verigei de la Pietroasa?

Pînă nu ni se vor da dovezi cor
cațiune a celor patru litere centrale a
curioasa numire geografică, pe care n
puțin alterată prin transcrierea ei lati
de țară : *Scythia.*

[111] *Iac. Grimm,* Deut. Grammatik, I, p.
p. 85 şi 732. *Awa* şi *owa,* în dialect tudesc; *a*
modern; *auw,* în elvețian ; *aha,* în vechi saxo

[112] *L. Diefenbach,* loc. cit., dă ca varia
Edițiunea lui *lordanis* de Getarum sive Gothor
et cum varietate lectionis edidit Carol. Aug.
explicite. Lectura *Oium,* pe care o adoptă d-1 C
şi în notele marginale la edițiunea din Paris, p
bibliotecei Ambrosiane din Milan ; *Omnium* şi *O*
Silvius din 1730. Celelalte mss., printre cari şi
***Ovim,* cea mai răspîndită.**

u[3] *lordanis,* De Getar. orig., edit. cit., I
certe velut vagina nationum cum rege suo Be
exeuntes terras attingere, illico nomen dederun

Dacă am fost nevoiţi să recurgem la ipoteze pentru a deosebi cele dintîi două vorbe ale inscripţiunii şi pentru a le explica, nu tot aşa este cu cea de a treia şi din urmă. în adevăr, nu trebue să dăm nici o însemnătate imperfecţiunii de formă a celei de a doua litere, F, precum nici accentului grav cu care este însemnată şi care pare a fi numai un simplu adaos fără voie din partea nedibaciului săpător. Astfel dar, cele din urmă şase caractere ale inscripţiunii formează limpede şi curat vorba **HNNX** *hailag,* în care, fără multă bătae de cap, se poate recunoaşte o vorbă germană. D-1 Zacher vede într-însa o formă gotică desăvîrşită, un adjectiv singular în cazul nominativ, şi noi, punînd deplin temeiu pe cunoştinţele d-sale în filologia germanică, nu stăm la îndoială pentru a traduce, ca d-lui, prin cuvîntul: *consacral.*

Inscripţiunea, în întregul ei, ar părea că zice :

Lui Odin Sciţia consacrată!

Recunoaştem mai nainte de toate că o inscripţiune runică, care să consacre divinităţii o ţară întreagă, în termeni aşa de solemni, cu toată a lor simplitate, este cel puţin un ce extraordinar; putem chiar zice că ea ar fi unică în felul ei. De obicinuit, frazele ce se scriau cu rune pe monumente felurite citează pe scurt numele scriitorului, or al persoanelor ce au făcut or cărora se da sau aparţinea obiectul ornat cu litere; cel mult, ele adresează cititorului vreo urare cu totul personală, vreo sentinţă morală sau chiar numai vreo înşiruire de rune, cu vreun sens tăinuit[114]. Aşadar, trebue să mărturisim că epigrafele runice nu ne-au deprins pînă aci cu fraze de o concepţiune aşa destinsă, cu idei într-astfel generalizate.

Cu toate acestea, o interpretaţiune ca cea pe care cutezăm a o apăra, ne-ar oferi, din punctul de vedere istoric, un aşa mare interes, încît adimenirile ei par că sînt în stare a învinge orce sfială arheologică sau gramaticală; în adevăr, acea frază votivă : *„Zeului Odin să fie Sciţia consacrată!"* ne strămută cu gîndul în timpii pe cînd se petreceau faptele povestite de Iornandes, în pasagiul citat mai sus, şi veriga pe care se află un astfel de epigraf solemn, dacă o vom mai judeca şi după lucrarea ei, care este destul de grosolană, şi de pe forma imperfectă a runelor ce singure îi dau aşa mare preţ, acea verigă ni s-ar prezenta negreşit ca o rămăşiţă nestemată dintr-o epocă foarte primitivă a artelor, a scrisoarii şi a petrecerii goţilor prin ţările răsăritene.

p. lîngă acestea, natura chiar a caracterelor cu cari e scrisă inscripţiunea pare astăzi, de pre ultimele constatări ale paleografiei runice, că stabileşte prioritatea lor preste toate celelalte varietăţi ale alfabetului germanic zis *Fudurc.* Literele întrebuinţate pe veriga de la Pietroasa sînt numai în număr de unsprezece; prezentate fiecare în parte, sub forma sa cea

[114] **Fără de a vorbi aci despre numeroasele pietre funerare şi comemorative, pe cari le-au înălţat, prin ţările scandinave, rudele răposaţilor, păstrînd amintirea faptului prin rune săpate dasupra, precum şi fără d-a ne atinge de numile proprie cari figurează, scrise cu rune, pe o mare mulţime de bracteate nordice, vom transcrie aci cîteva inscripţiuni de pre cele mai renumite monumente ornate cu rune, spre a arăta de ce natură sînt mai adesea epigrafele runice de pre obiecte de preţ. Pe unul din cornurile de aur de la Tondern, d-l Dietrich citeşte : „Ek Hlevagâstim Holtingam horna tavido" şi traduce: *„Eu Hlevagast lui Holting cornuri am făcut"*; pe unul din vasele de aur din colecţiunea bănăţeană din Viena, tot d-lui citeşte : „Ik Ohsala hakto kes", şi explică : *„Eu Uhsala am săpat vasul"*; pe fibula de la Nordendorf în Bavaria, d-lui vede, pe o parte : „Lona thiore Vodan vinuth lonath", ceea ce însemnează : *„Cu plată scumpa Vodan plăteşte amicia"* ; pe cealaltă: „Atha Leubvinis", adică: *„Lucru al lui Leubvin"*; pe fibula de la Osthoffer în Hessa Renană, citeşte : ,,Gode fura din dingo Mied" şi explică : *„Cu bune lucruri să-ţi fie călătoria plină"*; în fine, ca să nu lungim, fibula din Charnay în Burgonia, bracteata de la Vadstena şi cuţitul din Tamisa, port pe ele o înşirare a alfabetului runic, un *Fudarc,* compus de 22 rune pe cel dîntîi, de 23 pe al doilea, şi de 28 pe al treilea.**

Ca să găsim însă, în cercul tradiţiunilor germanice, o consecraţiune cam de felul celei pe care o credem scrisă în runele de pre veriga de la Pietroasa, vom aminti că învăţatul islandez Arngrim Jonae (sau Iohnsen), în cartea sa Crimogaea sive rerum Islandicarum libri III, Hamburg, 1609-1650, 1. I, spune că în secolii de demult, la popoarele

mai corectă, şi puse în comparaţiune cu
(BSKH) din alfabetul meso-gotic al lui Ul

A A . . . . . . ur = u
<,< . . . . . . cen = c,k,g
x[115] . . . . . . gyfu=g
F . . . . ven — v
H . . . . . . haegl = h
< . . . . . . nyd = n
|[116] . . . . . . tS = 1
t . . . . tir — t
t . . . . lagu = 1
*,a[117] . . . . . . ethel = o,w
.ac

Completînd acest alfabet — cel mai
prin urmare cel mai apropiat de uzul s
tîndu-1 cu caracterele ce se găsesc pe ce
runice cele mai vechi din ţările nordului
la Strarup, unele fibule din Germania
Temişoarei şi alte vechi obiecte mărunte
bracteata de aur din Vadstena în Svedia
şi de pre cuţitul de fier din Tamisa, a
mai vechiu din toate, de vreme ce el a
înduoială chiar şi înaintea invaziunilor b
alfabet, căruia d-1 Dietrich voieşte a-i cons
par a se fi păstrat cu mai puţine'modificaţ
adoptat formele zise *nordice,* cu cari sînt scr
şi ornamentate ca nişte şerpi[120], toate acel
precum şi cîteva inscripţiuni, pe cari locuit
pe cînd cutezătorii marinari şi războinici m
vikingi (Vikingar) şi de *varegi* (Vaernig
garde, Rumania, Miklegarde şi *Grikkland,*

[115] **Repetat de două ori în inscripţiunea de**

[116] **Repetat de trei ori.**

[117] **Idem.**

[118] **D-1 *Stephens,* op. cit., dă următoarele d
Dansk. Runenmindesmaerker, p. 325, poate fi di
fibulele de la Nordendorf şi Osthofen, între 300-
500; bracteatele cele mai vechi sînt de pe la 35
că vasele bănăţene nu pot fi mai tîrzie decît
renumitul arheolog danez *Thomsen* scrisese de ma
cuvinte : „Meiner Ueberzeugung nach, sind die au
Runen, sondern eine mit selbigen verwandte Sch
anglo-sâchsischen Runen".**

[119] ***Dietrich,* op. cit., p. 280 şi urm.**

[120] **Uzul de a coprinde inscripţiunile runic
pentru determinarea stilului artistic al oamenilo
unde vechile popoare germanice au întipărit gustu**

[121] **Asupra inscripţiunilor runice ale vikingil
runographiques, Copenhague, 1856, şi Inscription
a leului din Pireu, Rafn a citit cuvintele următ**

Aşadar, nu acestor scriitori de rune nordice, cu cîţiva secoli mai apropiaţi de noi, trebuie să fie atribuită inscripţiunea verigei de la Pietroasa, ci neapărat unuia din acele popoare de origină teutonică, cari s-au prefirat prin marginile orientale ale Europei în timpii cei mai arhaici ai scrisoarii runice, atunci cînd acest alfabet îsi păstra încă formele sale cele mai primitive şi mai rudimentare.

Cernind faptele istoriei, mintea nu ni se poate opri decît asupra goţilor lui Iornandes, porniţi din Scanzia în cercetarea doritei ţări *Ovim.*

Mai multe ipoteze au fost emise asupra proveninţei şi întrebuinţării verigei de aur de la Pietroasa. Am transcris mai sus pe cea raportată de Asaki, fie a sa proprie sau a lui Berger de Xivrey; şi pe lîngă aceasta, am putea foarte bine aplica acestui cerc de aur ceea ce s-a zis, în articolul nostru precedent, despre brăţările, colanele şi verigele preţioase, cu cari se împodobeau în viaţă şi la moarte cei vechi, şi cu cari ei ornau idolii. în templele lor; dar lăsînd uitării toate aceste amintiri pozitive ale trecutului, r.p. Secchi, carele desigur nu cunoştea împrejurările descoperirii întregului tezaur de la Pietroasa, a presupus că veriga de aur, cu inscripţiunea crezută euganică, ar fi fost adusă în codrii României de vreun cîine sau cerb, scăpat din dumbrăvile sînţite ale vreunui templu al Dianei, care, de bună seamă, n-ar fi putut trece Dunărea decît iarna, pe ghiaţă. Iată negreşit nălucirea unei bogate închipuiri; dar, în fond, puţină probabilitate! Noi credem mult mai întemeiată părerea d-lui Fr. Dietrich, carele, reamintind anticele obiceiuri, raportate în poema eddică Hâvamâl[122]

[122] *Dietrich,* De inscript. duabus runicis, p. 17—18, se referă la episodul vechei poeme eddice Hâvamâl, în care zeul Odin, în dorinţa-i de a cîştiga darul poeziei, nesocoteşte jurămîntul ce făcuse pe veriga sînţită, amăgeşte pe uriaşul Suttung şi, din stîncile lui, cu ajutorul fecioarei Gunnlod, pe care o înşeală, îi răpeşte băutura *medhului,* care conţine acest dar. Edda, edit. Liining, p. 283, strof. 110:

,,Baugeidh odhinn
hygg ek at unnit hafi,
hvat skal hans trygdhum trua?
Suttung svikinn
hann let sumbli frâ
ok graetta Gunnlodhu."

— ,,Se zice că Odin ar fi făcut jurămînt pe verigă. Cine se va mai încrede pe credinţa lui? Pe Suttung l-a amăgit pentru beutură şi pe Gunnlod a părăsit-o duioasă". Asupra verigei de jurămînt la popoarele germanice, vezi : *Iacob Grimm,* Deutsche Rechtsalterthumer, 2. Ausg., Gottingen, 1854, p. 895 : „Der schworende musste, in dem er die Eidesformel hersagte, einen Gegenstand beruhren, der sich auf die angerufenenGoter und Heiligen oder auf die demMeineid folgende Strafe bezog. In Scandinavien fasste er einen im Tempel bewahrten, vom *Godi* dargebotenen, mit Opferblut gerotheten Ring, der dem Gott Ullr geweiht war ; daher schworen *at hrîngi Ullar ..." Simrock,* Handbuch der deutschen Mythologie, p. 321 ; *Mallet,* Introduction â l'histoire du Danemark, p. 80. Acest uz pentru jurăminte a fost transportat cu religiunea şi legile scandinave în Islanda. *A. Geffvoy,* LTslande avânt le Christinisme d'apres les Grâgâs et les Sagas, în Memoires presentes â l'Acad. des Inscrip. et Bel. Lett., t. VI, Paris, 1864, p. 334 : ,,Le temple islandais consiste lui-meme en un grand edifice dont l'enceinte forme un asile, et au milieu du quel on voit, sur un tertre, un autel supportant d'abord la flamme qui ne doit jamais s'eteindre, puis un anneau d'or ou d'argent sur lequel chacun prete serment et que le chef porte â la main pendant toutes les reunions, enfin la chaudiere destinee â recevoir le sang des victimes et l'instrument avec lequel on asperge de ce sang les mureş et l'assemblee" ; p. 348, Geffroy transcrie părţile din legiuirea lui Ulfliot, păstrată în cartea Landnama Bok din al XH-lea secol: ,,L'anneau sacre, pesant deux onces au moin, devait etre place sur l'autel du temple principal. Le *god* ou pretre devait le tenir â la main pendant les ceremonies, apres l'avoir trempe dans le sang du taureau sacrifie. Quiconque avait â plaider une affaire devant le *thing* ou tribunal devait commencer par preter serment sur cet anneau par devant deux ou plusieurs temoins : Je vous prends comme temoins, devait-il dire, que sur l'anneau sacre, je prete serment, serment conforme â la loi. Que Freyr m'assiste, et Niord et le dieu Ase tout puissant. .. !"; *F. Troyon,* Monum. de l'Antiquit. dans 1'Europe barbare, p. 166, crede că de această natură, adică unelte consacrate jurămîntului, sînt unele semicercuri de aur sau de bronz, cu căpătîiele în formă de pîlnie, cari s-au găsit atît în Franţa cît şi în Irlanda în apropierea dolmenelor sau altarelor druidice ale celţilor. *Caumont,* Cours d'antiq. monum., t. I, p. 246, pl. X, fig. 1,2; *Pococke,* Irish antiquities, în: Archaeologia, t. I, p. 40, pl. III. Acestor obiecte însă, cari s-au găsit cu sutele în Irlanda,

şi în vechile cronice şi legiuiri scandinave
acele *bougr* sau inele de aur consacrate
templele odinice şi pe cari oamenii nord
geidr sau *haugeidr),* după ce muiau inelul

în orce chip şi fie orcare va fi înţele
al metalului, greutatea verigei, care e c
mai cu seamă *gut* şi *hailag,* pe cari toţi l
aduc un sprijin puternic în favoarea aces
către părerile îmbinate ale d-lor Lauth, I
posede într-această verigă un odor sîntit al
dintr-o epocă primitivă, pe cînd goţii du
păgîneşti.

Dacă ni se va aduce aminte că pri
fel cu aceasta, şi aceea asemenea ,,scrisă
va schimba întru nimic părerea noastră
cum că veriga consacrată jurămîntului era
că mai toate obiectele cari au fost păstr
ibricul, coşuleţele, chiotorile mijlocie, c
la început sau încă posedă părechia lor. T

Dar ce era oare scris pe soţia aceştia
pururea pentru arheologi un viu *deside*
precum furul tezaurului de la 1875 va pu
şi de a fi trunchiat inscripţiunea, care p

Pe de altă parte, arheologii scandinavi şi
mai multor cercuri de aur cari s-au găsit prin ţăr
1821, la Vogelsang, în ocolul Nimptsch din Sile
tru extern şi 5/8" în grosime. Varga cilindrică ca
un cap de leu sau de zmeu (Drachenkopf), cu co
preţioasă verigă, care acum se află în muzeul d
cu alte două brăţări, ale căror extremităţi sînt as
granate sau sticle roşii încastrate : una găsită la
vezi JT. *Arneth,* Der Fund von Gold- und Silbe

Dare de seamă despre lucrarea operei „Le tresor de Petrossa", rostită în **şedinţa publică din** 22 **martie** 1887, **a Academiei Române**

Domnilor colegi,

Iertaţi-mi cutezarea, dacă vin astăzi în mijlocul d-voastre să vă iau timpul spre a vorbi de mine însumi, sau — ca să întrebuinţez un termen mai academic — *pro domo mea.*

într-adevăr, aceasta, vă încredinţez că nu o facnici cîtuşi de puţin dintr-un spirit de prezumpţiune, ori — cum am zice — ca să laud de mai nainte lucrarea caria, de la un timp încoace, m-am consacrat cam exclusiv.

O fac pentru că, din momentul cînd am intrat, cu mare plăcere, într-acest sanctuar destinat — sunt convins — a fi pururea focarul cel mai activ al unirii neamului românesc pe cîmpul culturii intelectuale, mi-am şi impus datoria a nu părăsi niciodată un tărîm aşa de spornic, aşa de roditor.

Aci suntem chemaţi pentru ca fiecare din noi, precît îl iartă puterile, să lucreze la propăşirea limbei române, la dezvoltarea şi înmulţirea cunoştinţelor despre istoria noastră, la răspîndirea ştiinţelor printre români, şi, toţi dinpreună, pentru a face ca gintea şi ţările noastre româneşti să fie din ce în ce mai respectate de către vecini şi mai preţuite de către întreaga lume cultă din părţile străine.

Deci, fiecare din noi cată să-şi depună silinţele spre a atinge aceste ţăluri bine determinate ale activităţii noastre.

Dar, trebuie să mărturisim că aceste ţăluri sunt aşa de multiple şi de felurite, că dorinţele şi aspiraţiunile noastre sunt aşa de fierbinţi şi de colcotitoare, încît nouă, românilor celor mai mulţi, ni se întîmplă mai totdeauna a îmbrăţişa laolaltă prea multe lucrări, a ne împrăştia timpul şi mijloacele între numeroase cercuri de acţiune, şi astfel a ne răsipi puterile în prea multe direcţiuni deodată.

Osebit de foarte rare excepţiuni, rezultatul unei asemenea agitaţiuni febrile şi rău coordonate este că productele ei sunt adesea mai prejos de ceea ce românii ar fi în stare să săvîrşească, dacă ei s-ar hotărî a-şi astîmpăra şi a-şi domoli ardoarea, pornită numai (trebuie să o recunoaştem) dintr-un avînt demn de laudă; dacă ei şi-ar cumpăni cu mai mult sînge-rece puterile şi dacă fiecare din ei şi-ar zice pe fiecare zi: ,,Atîta pot, atîta fac ! De mă voi întinde mai departe, am să mă surp, fără folos, nici pentru ţară, nici pentru mine !"

Oare — vorbă curată — nu este aceasta, domnilor, ceea ce avem ocaziune să constatăm pe toată ziua printre noi toţi românii ? Cîte şi mai cîte n-au întreprins şi nu întreprind pe toată ziua cei mai mulţi dintre noi ! Şi apoi, curînd le lasă păragene, în calea lor, în veci porniţi spre alte nouă întreprinderi!

Dintr-astfel de răsipă, ce poate rezulta?

Un fapt, la care e timpul acum să cugetăm serios. Acesta este că toate calităţile morale şi intelectuale cu care românii sunt bogat înzestraţi, toată ştiinţa şi toate cunoştinţele, ce ei îşi adună cu mai mare înlesnire, poate, decît multe alte popoare, toate ostenelele ce-şi dau în viaţa lor mereu frămîntată, toate aceste daruri naturale sunt departe de a le asigura, în lumea cultă, rangul ce ei îndată şi-ar cîştiga, dacă în spiritul lor s-ar înplînta o metodă mai sistematică de a înţelege activitatea omenească, o judicată mai sănătoasă despre contigentele — fie el cît de modest — ce oricine trebuie să dea propăşirii naţionale, în mai puţine cuvinte, *o dreaptă măsură a putinţelor sale.*

încă o dată cer iertare, domnilor colegi, dacă, într-o cuvîntare cu coprins mai mult arheologic, am cutezat la început să emit oarecare consideraţiuni, ce şi-ar avea poate locul lor mai potrivit într-o academie de ştiinţe morale şi politice.

Stau foarte la îndoială dacă, într-ac
nu doară o piatră, ci măcar o cărămidă
Chiar de aceea, cînd mi-am văzu
m-am tras eu însumi la judicată dinain
chiar şi de membru al Academiei noastr
lăsa-voi dupe mine vreo lucrare de adevărat
neţele aspiraţiuni şi visuri ale tinereţei?
La o întrebare intimă de felul aces
Unii, mai slabi de îngeri (şi cîte ex
întreprins multe fără de a fi săvîrşit nimic
de chiverniseală. Mai facă şi alţii literatur
de moşie or de negustorie; mă voi acăţa
şi influent".
Deocamdată, la noi, aceia sunt priv
Alţii — cuteza-voi printre d-voastr
tici? — alţii rămîn cu dorul stăruitor d
penei lor o hrană învietoare pentru min
Dar, cînd, împins atît de firea sa,
încercări felurite, la o hotărîre aşa de sem
şi ideea de a restrînge cercul activităţii
predilecte, pe care să o poată duce la ca
Iată, stimaţii mei colegi şi fraţi d
am întreprins a face în străinătate şi ca
nicidecum cu inima, departe de ţară şi de in
Făcîndu-vă această sinceră declaraţ
mai nainte ca eu să fi justificat zisele
Tocmai de aceea, am cerut voie a
Sper că voi izbuti a vă dovedi că,
aduce rod felurit şi îmbelşugat, atît pe
antice, răsădite în ţară la noi.
Sper, totdeodată, a mă spăla de
cartea mea aiurea decît aci, unde o sc
aceea caria cred a fi dovedit, în multe rîn
Aşadar, în darea de seamă ce m-aţ
lungata şi voluminoasa lucrare de care
nainte ca cea mai temeinică a mea zestr
silesc a vă arăta, şi că subiectul merită
la care am recurs pentru scoaterea ei la
inţa românească.
,,Pentru ce oare — poate să mă
capitale, pentru ce ai dat preferenţă desc
antică, aflat din întîmplare, acum cinciz
în judeţul Buzău?"
La această întrebare, îmi va fi, zău
în treizeci şi atîţia de ani am lua
studioase plăsmuiri, mai totdeauna atin
Pentru ce, dintre toate, mi-am pi
măşiţelor nestemate, pe care pînă acum
bine poate de cum a ştiut să le ocrotea
Oare, fostu-mi-a mintea uimită d
comorilor ascunse sub pămînt şi care, p

Chiar acel caracter aşa de original şi aşa de neuzitat al sumptuoaselor noastre monumente mi-a ațîțat o curiozitate excepțională, un neastîmpăr al minții, de felul acelora ce nu lasă pe unii oameni să treacă nepăsători pe lîngă o enigmă nedezlegată.

Cînd aflăm la noi obiecte antice, asemănate cu alte multe ce s-au descoperit aiurea şi ale căror origine, destinațiune, epocă şi stil ne sunt de mai nainte cunoscute, le place negreşit celor dintre noi ce au pornire spre asemenea studie, a le rîndui printre obiectele analoage din alte părți ale lumii şi a face astfel loc țării noastre în cutare sau cutare cerc determinat de noțiuni arheologice.

Dar aci, în fața tezaurului de la Pietroasa, pozițiunea anticarului era cu totul diferită, mai ales pe timpul cînd am început investigațiunile mele asupra lui.

Puținii oameni de ştiință cari, pe atunci, îl văzuse sau auzise despre dînsul, minunați şi poate chiar speriați şi importunați de neobicinuitele-i forme, de strania înfățişare a podoabelor ce mai rămăsese dintr-însul, de neexplicatele litere şi figuri ce se vedeau pe unele din acestea, n-au căutat nici măcar să-şi dea seama pe ce timp, în ce locuri şi de ce oameni ele au putut fi fabricate.

Doi țărani din satul Pietroasa le aflase grămădite sub un bolovan de piatră în muntele Istrița, unde se în vale se află pe sub pămînt ruinele unui castru antic. Erau douăzeci şi două de bucăți, toate de aur, şi multe din ele presărate si ticsite cu pietre scumpe de toate fețele, iar mai ales cu granate şi cu cristaluri roşii.

Cu totul, trebuie să fi tras tezaurul la cîntar cel puțin cît 100 000 de lei în aur.

Țăranii îl ținură ascuns în podul colibei lor un an şi mai bine. Se povesteşte că, într-o zi, unul din ei dete o verigă de acelea unui țigan, ca să-i cîrpească o căldare; dar țiganul lepădă veriga zicînd că nu e de alamă bună.

Atunci țăranii îşi luară seama şi într-o zi de sf. Gheorghe, la anul 1838, ei vîndură totul pe 4 000 de lei vechi în bani şi cîteva scurteici şi testemele pentru nevestele lor. Cumpărătorul fu un pietrar arnăut, Anastase Verusi, pe care apoi l-am cunoscut şi eu.

El le fărîmă cu toporul în casa țăranului, le puse în desagi şi, prețuind cel puțin valoarea metalului mult mai bine decît aflătorii primitivi, se apucă îndată a desființa o bună parte din ele.

Cînd stăpînirea prinse de veste, banul Mihalache Ghica, pe atunci vornic mare al țării, abia putu să găsească, ascunse într-o groapa pe malul Cîlnăului, vreo zece din cele douăsprezece bucăți fragmentate, ce au fost aduse curînd dupe aceea în muzeul din Bucureşti.

De prisos a vă aminti, domnilor, cum, de aci, din însuşi acest palat unde ne aflăm, le-a furat într-o noapte, la 1875, faimosul Pantazescu, care le-a stricat şi mai rău, dupe ce eu pusesem să le mai restaureze ceva, cînd au fost la Paris ca să figureze la expozițiunea universală din 1867, şi apoi la Londra, la South Kensington Museum.

Pe atunci, şi chiar ceva mai nainte, la 1865, m-am grăbit a comunica prin grai Academiei de inscripțiuni şi bele-litere din Paris, precum fac azi dinaintea d-voastre, noțiunile ce adunasem pînă atunci asupra acestor prețioase monumente.

De atunci încoace, pot zice că mai nu s-a trecut an, nici lună, din viața mea, fără ca să nu adaog ceva la acele cunoştințe.

La 1868, am rezumat într-o notiță, tipărită în limba franceză, ideile ce-mi formasem despre caracterele şi originea probabilă a tezaurului nostru.

Dar, gîndul meu a fost pururea de a dezvolta din ce în ce mai mult acele schițe, de a tipări, cînd voi putea, rezultatele studielor ce făcusem prin autorii vechi şi moderni, şi acelea ale comparațiunilor ce stabilisem prin numeroase muzee şi colecțiuni din străinătate.

De cîte ori mi s-a înfățişat prilejul, am scris şi am vorbit româneşte despre curioasele podoabe ale muzeului nostru. Le-am reprodus prin frumoase gravure; le-am alăturat de tot ce se vede mai mult sau mai puțin analog prin alte localități.

Ce să vă mai spun, domnilor colegi? Din zi în zi am dat mai mult loc *Cloştei cu pui* în mintea mea. Am adăpostit-o, am găzduit-o într-însa ; am aşezat-o acolo ca şi la dînsa acasă.

Iată de ce am şi cutezat a zice de la început, că, dîndu-vă seama de lucrarea care, de la un timp încoace, a devenit la mine gîndul şi munca de toată ziua, şi expunînd înaintea d-voastre însemnătatea ce ea a dobîndit pentru mine, îmi pare că vă vorbesc ca şi *pro domo mea.*

De cumva m-ar cerceta cineva de aproape şi m-ar întreba dacă merită tezaurul de la Pietroasa atîta atențiune, atîta lucrare, atîta stăruință, atîta cheltuială, eu i-aş răspunde în-

precît se va putea, ale tezaurului să fie lă
de aurărie şi de argintărie artistică, desp
sau imagine pe monumentele antice, sau
Astfel, dupe ce am consacrat un ca
şi au urmat descoperirea obiectelor de la
mai mult sau mai puțin nenorocite, prin
tul de nimerită, ce li s-a făcut în anul trecu
mat acum în cîteva cuvinte spre aminti
bucățile rămase în ființă şi, cu multă răbo
puțin, asemenea pentru cititori, am întreb
veacului de mijloc, ce pot ei să ne spună
trate pe timpii lor; am cercetat ce anum
produse pe monumente antice de sculptu
riilor din muzeul nostru cu ale altor aură
diat cu de-amănuntul, în decursul secoli
ornamentale care împodobesc şi caracteri
acest studiu variat şi complet, întru car
n-am ocolit nici o dificultate, am cercat s
ca şi o istorie a artelor ei din vechime, co
triei aurăreşti şi argintăreşti, d-a lungul
Această programă largă a lucrării
înlătura sau a subordina în a mea
tit că este drept să alăturez pe lîngă ea şi
care a studielor mai generale ce materia
ra mea. Deci, spre a face ca titlul să co
Tezaurul de la Pietroasa. Istoricul şi descr
Aceste studie, de altmintrelea, er
simțeam păşind într-însele pe un tărîm f
de a aduce în vederea erudițiunii europea
în orice caz, nu încă coordonat, pe cînd t
țării şi al muzeului nostru.
În jurul unui măiug de aur şi de
tot mereu să aduc, spre a-l propti mai ta
sute şi mii de pietroaie şi de pietricele,
tern şi le aşez astfel, încît toate împreun
a aurăriilor din vechime, monument ca
ale căror rămăşițe strălucesc azi în cole
Mi-e teamă, domnilor, să nu vă o
din nenumăratele constatări interesante
cetări. Numai atunci însă ați putea să
arheologiei române.
V-aş vorbi, bunăoară, de minuna
mînt de pe malul Prutului, la Conceşti î
Ermitagiului imperial din St. Petersbu
şi scrupulos descrisă în foile tipărite ce s
tot acolo şi mare tocmai cît sinia noast
bită pe margini cu scene de vînătoare, p
piatră din muzeul noastru național.
V-aş mai dovedi cum verige sau alc
iau de împărații bizantini goților grutu
grec Zosim. El ne povesteşte că împărat
însemnat din micile luntri în care goții v
stîng al Dunării, iertă pe barbarii ce mai
mică sau Dobrogea noastră, pe lîngă c

Barbarii îl amenințau, îl necăjeau şi-l zădăreau tot mereu. într-o zi el dete năvală într-însii îi răzbi, îi prinse robi şi le luă înapoi toate darurile împărăteşti. însă, la Constantinopol' zavistia curtezanilor aruncă vina asupra lui Gherontios; îl acuzară că a jefuit pe colonii autocratorului. Ca să scape de grea osîndă, bietul viteaz căpitan fu silit să mituiască pe eunucii curții cu verigile de aur împărăteşti, luate cu voinicie de la goți.

Pentru fiecare din obiectele de la Pietroasa aş putea să vă aduc' sumă de dovezi despre rolul însemnat ce au jucat asemenea obiecte prețioase în istoria popoarelor antice si mai ales m aceea a barbarilor, cari, în primii secoli ai creştinismului, s-au prefirat si s-au strămutat din Rusia meridională în România, de aci în Tracia, în Panonia, în Noric, în Vindelicia si-n Retia, apoi în Italia, în Galia, în insulile britanice, în Spania şi pe coastele africane tot atît cît şi în inima Germaniei şi-n peninsulele scandinave.

^ Pretutindeni unde ordiele lor călătoare colindau pustiind, pretutindeni ele semănau în urma-le, prin morminte şi prin ascunzători, rămăşițe din acea artă originală, învățată si practicata de ei mai întîi pe malurile Mării Negre şi ale Dunării, în Sciția şi în Dacia. '

Aceşti barbari duceau astfel cu sine iubirea şi trufia scumpelor podoabe de trup si luxul vaselor de ospețe. Aurul, argintul şi pietrele scumpe erau pentru dînşii ceea ce marmiirele sculptate şi tabelele de lemn zugrăvite, vasele turnate în bronz si grațioasele olarii şi statuete de lut fusese odinioară pentru eleni şi romani. Pentru barbari,' negreşit, erau egali cu Fidias şi cu Apeles, dacă nu şi superiori acestor artişti de geniu, argintarii nomazi, cari au făurit, dupe gusturile lor barbare, tavele şi ibricele, căldărusele şi colanele brățările şi paftalele (fibulele) de la Pietroasa, în fine, tot greul avut al *Cloştii noastre cu puii săi de aur.*

Deci, nu va fi, cred, o pagină stearpă a analelor țării noastre, aceea în care se vor înscrie toate noțiunile de industrie artistică, de limbistică, de mitologie, ba si chiar de istorie politică şi de uzuri sociale, care reies din studiul minuțios şi adîncit ce mă ocupă. Şi, dacă lucrînd încă vreo doi trei ani la publicarea lui, în urma a douăzeci şi mai bine de ani de pregătire[1] voi coprinde acest studiu, precum am gînd şi dorință, în trei mari volume, din care primul numai

[1] **Publicarea cărții mele a avut pînă acum peripețiile cele mai felurite; mă voi sili a le rezuma aci în cîteva rînduri. S-ar zice că blestemul *Cloştii cu puii de aur* se ține mereu de dînsa şi mereu pune piedici la a ei terminare. Sunt peste douăzeci şi cinci de ani de cînd mă tot ocup de dînsa fără a o putea aduce la capăt. încă de la 1862, în urma unei vizite ce a făcut muzeului nostru de antichități, un arheolog german însărcinat de guvernul austriac a publica o carte monumentală asupra *însemnelor imperiale şi regale ale Imperiului germanic,* am început a face cercetări ştiințifice asupra vaselor şi podoabelor din tezaurul nostru de la Pietroasa. De atunci încă am pus a se face după dînsele frumoase desemnuri în colori şi chiar o chromolitografie cu titluri imprimate. La 1865, am citit asupra lor un memoriu la Academia din Paris; la 1868, am tipărit în acel oraş acest memoriu dezvoltat; apoi, la 1871, am pus să se lucreze la Dusseldorf, după fotografii, numeroase tabele xilografice de pre toate obiectele. La 1874, fiind ministru al instrucțiunii publice, colegul şi amicul meu d-l Titu Maioreseu, d-lui a contractat cu casa V. A. Morel et Comp. din Paris pentru a se lucra acolo chromolitografiele destinate unei opere mai întinse cu a carii redactare am şi început de atunci să mă ocup. O tipărire îngrijită cum am dorit totdauna să consacru lucrării mele definitive, ar fi depăşit cu mult mijloacele de care însumi aş fi putut dispune. Liberalitatea guvernului venea să complinească această dificultate materială. Dar, curînd dupe aceea, prin schimbarea ministerului şi apoi prin evenimentele războiului, lucrarea a fost întreruptă, şi, în timp de opt ani, am putut numai să tipăresc cîteva fragmente dintr-însa, traduse pe româneşte, în revista *Columna lui Traian,* din 1876 şi 1877. Abia la 1882, un alt coleg şi amic al meu] d-l V. A. Urechie, fiind ministru, a încheiat contract cu aceeaşi casă V. A. Morel et C*e, din Paris, ca să tipărească şi textul meu, pe care nu-l credeam a fi mai întins decît coprinderea a 40 coaie *in folio.* Experiența îmi dovedi curînd că mă înşelasem; la 1884, fiind pînă atunci 19 coaie tipărite, obținui de la minister ca să se completeze publicarea mea cu alte 40 coaie. Dar în acelaş an, către iarnă, casa V. A. Morel căzu în faliment şi lucrarea se întrerupse din nou pentru zece luni. în timpul acesta revăzui cu luare aminte manuscriptele mele, a căror redacțiune era făcută cu vreo 14 ani mai înapoi. Profitai de răgazurile ce-mi da temporizările procesului de faliment al editorului, spre a împlini multe lacune ce constatasem, spre a pune opera mea cam înapoiată, în deplinul curent al ştiinței actuale, în vara anului 1886, un nou editor, d-l J. Rothschild din Paris, luă prin contract asupră-şi sarcina de a retipări opera încă de la început; şi aceasta o făcea pe preț de 21 000 lei, plătibili în anuități de cîte 3 000 lei, adică cu un scăzămînt egal tocmai cu suma ce fusese plătită casei V. A. Morel, şi prin urmare fără nici o pagubă pentru statul nostru.**

Din partea-mi, cedasem cu anticipațiune ministerului jumătate din exemplarele ce mi erau concedate ca drept

este acum abia pe sfîrşit, sper că într-însele
iveală, unele dezvoltări s-ar părea a fi a
chiar acelea tind întotdeauna, în mod mai
darea şi la dovedirea unui fapt, cîtuş d
de uzurile şi chiar de limba patriei noast
mea preocupare.

Chiar de aceea, domnilor colegi, atu
lucrării mele arheologice, mi-am zis totde
pentru țara noastră, cată să pun frîu într-în
a-l scrie; cată să-mi îmbrac cartea cu h
sau englez, sau francez, toate acele ima
încerc a le reconstrui şi a le întrupa prin

Că românii vor crede lesne în real
originale ce a existat la noi încă din v
este a fi crezut şi aprobat de cel cărui
neca pe priporul zadarnicelor închipuiri
este însă a-ți cîştiga crezămînt la cei ce
veste, că un obiect oarecare prețuieşte ma
încă este de a impune, prin dovezi'lămu
devenite necontestabile chiar şi pentru a
cel puțin, cînd ele ar rămînea întune

Şi, trebuie s-o mărturisesc, domnilo
vor rămînea, din nenorocire, toate lucrările
nu le vom învedera lumii subt o formă r

Acest fapt de netăgăduit nu este
noastre. Nu este nici măcar o umilire p
a devenit o limbă scrisă; a ei cultură e
a o scoate din faşe şi a-i înlesni înălțare
umbla d-a buşel'e. ' Cum doară am p
locuite de români, pe cînd vedem multe
mase totuşi în cercul restrîns al poporați
seama lor.

Astfel sunt, de bună seamă, la no
apoi, spre apus, limba olandezilor, ba
punt, n-am număra printre acestea, la
atît de răspîndite în toată Europa. Tot
cea greacă modernă şi cea maghiară.

Toate aceste națiuni îşi cultivă, des
graiurile lor particulare; toate au, ca n

Toate, în sînul corpurilor învățate
fiind preocupate de a nu pune subt obrocu
spiritului şi ale studielor, care pot să fac
limbele care se bucură de un caracter m
ignora oamenii ce vor să se țină în cu

în acele țări, chiar academiile tra
opere şi le dau' publicității externe într-

Oare, ceea ce fac aceste popoare, a
să o facem si noi? Să stăm a judica pe
aceasta este şi mai patriotică şi mai l
izola pe ele —'precum ne izolează pe no
altfel, ei ar menține pe toți străinii — pr
noi, mintea şi studiul nu produc nimic,
sitor la cunoştințele obşteşti ale lumii c

Permite'ți-mi, domnilor colegi, mi

Ele m-au îndemnat, şi nu tocmai, vă mărturisesc, fără de oarecare dor şi mustrare de cuget, a scrie cartea mea asupra tezaurului de la Pietroasa, în limba de caracter mai universal a ţării în care locuiesc.

în acea ţară mai am şi înlesnirea de a găsi la îndemînă toate mijloacele de informaţiune şi de studiu ce-mi sunt necesarii, precum bibliotecele şi muzeele cele mai bogate, oamenii cei mai dedaţi cu multe din materiile pe care cată să le ating în cursul cercetărilor mele.

De altmintrelea, acea limbă, singura dintre cele apusane pe care mă pricep oarecum a o îndruga, adică limba franceză, este totdeodată şi aceea pe care o înţeleg, o]vorbesc şi o scriu, chiar cu înlesnire, toţi cîţi ar voi, la noi, să citească publicaţiunea mea.

Mult nu m-am înstrăinat nici de ţara mea, nici de datoriile mele de academic român, cerînd ţărei franceze ajutoarele de studiu pe care ea le posedă în neasemuită îmbilşugare, faţă cu a noastră ; iar limbei frenceze cerîndu-i un mijloc de a face cunoscute, nu numai românilor, dar şi întregului public cult din toate continentele, fapte ale căror enunciare şi elucidare nu pot aduce decît folos şi onoare patriei noastre.

Sfîrşind această expunere, mă tem, stimaţi colegi, că mă veţi crede, dupe cuvintele mele, mult mai prezumţios decît sunt în realitate. Ceea ce mă face de a vorbi într-astfel este chiar contactul în care am avut norocirea de mă afla, în decurs de mai mulţi ani, cu personalităţi marcante de aceeaşi specialitate cu mine. M-am convins în cercul lor că noi înşine nu avem cunoştinţă despre propria noastră valoare, nu ştim să ne dăm bine seamă nici de cîte ştim, nici de cîte putem, nici de cîte suntem în stare să producem, atunci mai ales cînd nu ne-am răsipi puterile, dupe răul nostru nărav.

Şi aceste vederi semeţe, pe care — cine ştie ! — le priviţi cu sfială, cu îndoieli şi poate chiar cu zîmbete de ironie, aceste vederi le veţi recunoaşte lesne de bune, de drepte şi de luminoase, îndată ce vă veţi strămuta cu gîndul şi cu aducerea aminte într-un alt cerc al activităţii noastre naţionale.

Acum vreo zece ani, de ar fi ieşit dintre noi un profet care să ne afirme că oastea românească, militarii, dorobanţii şi călăraşii noştri sunt în stare să poarte război în ţară străină şi să se lupte cu tăria, cu avîntul şi cu vitejia ce ei au arătat la Griviţa, la Rahova şi la Smîrdan, noi toţi atunci am fi plecat jalnic capul, plini de dorul izbînzelor din trecutul nostru şi, vai ! plini de necredinţă întru cele viitoare.

Faptele lăudate ce ostaşii noştri au săvîrşit din îmboldirea şi sub poruncile gloriosului nostru suveran, carele a ştiut să recunoască şi să reînvie în inimile româneşti virtutea străbună, acele fapte petrecute pe cîmpii de bătălie ne fac azi să ridicăm capul fără sfială, cu dreaptă mîndrie şi fără temere pentru viitor !

Să cutezăm a-l ridica şi pe cîmpii ştiinţei. Tot augustul nostru protector ne-a îmbiat şi pe noi la această nobilă revendicare, îndemnîndu-ne să culegem de pretutindeni, cu ştiinţă şi conştiinţă, datinele de orice fel ale trecutului nostru. Cu ele, zisu-ne-a primul rege al românilor, vom întemeia şi pe acest tărîm viitorul ţării şi al poporului românesc !

Bucureşti, 1887.

(CORESPONDENȚA ADRESATĂ DE ALEXANDRU ODOBESCU LUI TITU MAIORESCU, MINISTRUL CULTELOR ŞI INSTRUCȚIUNII PUBLICE, ÎN LEGĂTURĂ CU PUBLICAREA UNEI "MONOGRAFII ASUPRA TEZAURULUI DE LA PIETROASA" (1874)>

<1. **Memoriul din 2 mai 1874**>

Domnule ministru, 1r°

Sînt acum mai mult de zece ani de cînd mă ocup a aduna material pentru publicarea unei cărți, în care va fi studiat din toate punctele de vedere, istorice, arheologice, artistice şi industriale, splendidul tezaur de la Pietroasa, cea mai frumoasă poboabă a muzeului nostru național.

Deja în volumul ce am publicat în limba franceză cu ocaziunea expozițiunei universale din Paris, am rezumat studiile şi ideile mele asupra acestor precioase anticuități într-o „Notiție despre anticuitățile României", care formează o parte din zisul volum.

De atunci încoace n-am încetat de a mă ocupa cu această lucrare, şi, spre **a** pregăti materialul publicațiunei, am pus să-mi execute, atît aci cît şi în străinătate, un număr considerabil de stampe xilografiate şi de acuarele, care vor servi ca ilustrațiuni indispensabile ale operei proiectate.

Aceste lucrări însă nu se pot face decît cu cheltuieli enorme, pe care mizloacele 1v° restrînse ale unui particular nu le pot covîrşi. De aceea am şi fost silit de a întrerupe orice lucrare de asemenea natură, simțindu-mă prea tare angajat în cheltuieli nepotrivite, şi a aştepta ajutoare, pe care le poate da numai un guvern ce poartă interes ştiinței, artelor şi, în genere, culturei naționale.

N-am trebuință a vă spune, domnule ministru, ce mulțumire produce lumei învățate, care se ocupă cu predilecțiune de studiul anticuității, darea la lumină a unei bogate şi serioase opere asupra unor obiecte de artă vechie, al căror caracter original a dat o impulsiune şi o direcțiune nouă ştiinței arheologice.

Descoperiri făcute de curînd în diverse părți ale Europei, din Rusia şi pînă în Spania, au destăinuit existența unei arte a barbarilor ce au cutrierat Europaîn primi<i> secoli ai erei creştine, artă caria am consacrat un studiu special, făcînd şi numeroase călătorii spre a examina însumi rămăşițele ei prin diverse muzee. Pe de altă parte, relațiunile conținue ce întrețiu acum de mai mulți ani cu învățați din țările apusane, ce se ocupă de această 2r° nouă ramură a arheologiei (d-nii de Lasteyrie, de Linas şi alți<i> în Franța, d-ni<i> dr. Fr. Bock, de Sacken etc. în Germania), mă pun în pozițiunea de a face o operă care să poată fi prețuită din punctul de vedere ştiințific, aducînd oarecare contingent nou la cunoştințele deja dobîndite.

Dar toate acestea, domnule ministru, se opresc dinaintea unor mari dificultăți: lipsa de mizloace spre a tipări carte<a> astfel cum ea trebuieşte tipărită, adică în condițiuni de lux şi cu ilustrațiuni numeroase, care menținînd-o cu demnitate în rangul de operă ştiințifică, să o facă totdeodată a fi şi un precios specimene bibliografic, pe care domnitorul şi guvernul nostru să-1 poată oferi în dar, persoanelor de distincțiune şi stabilimentelor de cultură de prin alte țări.

Am speranță, domnule ministru, că d-voastră, luînd cunoştință de elementele ce sînt adunate pînă acum de mine şi prețuindu-le, veți afla mizlocul de a înlesni realizarea dorințelor mele; de aceea şi iau libertatea a vă expune aci şi planul operei mele şi costul publi- 2v° carii ei, dupe informațiuni precise ce am dobîndit din diferite părți.

O expunere a evenimentelor istorice de prin timpii în care aceste obiecte au putut fi executate sau importate în țară la noi.

3r° Textul, însoțit de numeroase gravuri pe lemn va fi tipărit în limba franceză, spre a fi accesibil unui public mai întins. Se va putea însă face şi o edițiune română.

Formatul cărței va fi un folio mic sau un 4° mare, care să poată conține stampele xilDgrafiate.

Hîrtia, literile şi tiparul trebuiesc să fie de calitate superioară şi prin urmare alese şi executate cu toată atențiune<a>, în stabilimente din străinătate, înadins dispuse pentru asemenea lucrări. La noi deocamdată, nu s-ar putea lucra aşa bine şi ar costa cu mult mai scump.

întinderea cărți<i> va fi de la 500 pînă la 800 pagine.

Osebjt de stampele xilografiate din text, care vor fi în număr de 100 pînă la 120, volumul va avea şi 8 tabele tipărite cu colori, reprezentînd obiectele de la Pietroasa cu restituțiuni.

Transcriu acum, domnule ministru, lista cheltuielilor ce ar necesita publicarea acestei opere, de pe notitiele si corupturile ce le posed :

	L.N.
1° pentru executarea a 85 desemne dupe obiectele din tezaurul de la Pietroasa (bucăți întregi şi detaliuri) deja de d-1 A. Lambris, în Aix-la-Chapelle, (compt prezintat)	2250
2° pentru gravarea pe lemn a acestor 85 desemne; dej'a executate de xilograful Brendamour la Dusseldorf, (compt prezintat)	3412
3° pentru executarea de clişeuri galvanoplastice după aceleaşi 85 bucăți, lucrare care se va executa tot de d-1 Brendamour la Dusseldorf, (dupe comunicațiune scrisă)	562
4° pentru desemnarea, xilografiare<a> şi facerea de clişeuri galvanoplastice de pe alte 25 obiecte antice din muzee străine, care sînt necesarii pentru compararea lor cu cele de la Pietroasa (Acestea se vor executa de d-ni<i> Lambris şi Brendamour, calculat de pe analogia celor deja executate)	1959
5° pentru pictura în acuarelă a 8 tabele reprezintînd obiectele de la Pietroasa în restituțiuni, deja executate de d-1 H. Trenk, pictor în Bucureşti (comptul d-sale de 120 L.N. pentru fiecare bucată)	960
6° pentru cromolitografiarea acestor 8 tabele < de acuarelă prin editorul A. Morel din Paris, 13 rue Bonaparte (după comunicațiune scrisă)	9 000
7° pentru tipărirea textului francez cu xilografii într-însul pe hîrtie de cualitate superioară, în 500 exemplare, socotit a 500 franci de sută de pagine, la acelaş stabiliment din Paris, al lui A. Morel (după comunicațiune scrisă, pentru 500 exemplare în 800 pagine)	4 000
8° pentru cheltuieli accesorii, precum ridicare de planuri, gravar <e> a acelor planuri şi a unei harțe a localităților; cheltuieli de corespondență şi de transport şi alte speze întîmplătoare	2 857
Total	25 000

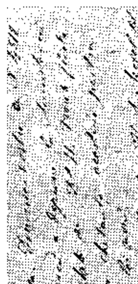
3v°

Cu aceste cheltuieli s-ar tipări cinci sute exemplare, din care aş cere să mi se lase una sută cincizeci în dispozițiunea mea; iar celelalte (350 de exemplare) precum şi toate pietrele cromolitografice (ca la 96 bucăți) şi clişeurile xilografice (100 sau 120 bucăți) vor rămîne proprietate a ministeriului.

Vînzîndu-se exemplarul cu 100 L.N. minimum, statul s-ar putea despăgubi din vînzarea unui număr de 250 exemplare, rămîind totuşi un număr de 100 exemplare pentru daruri gratuite.

Dacă aş putea fi pus în măsură de a reîncepe chiar de acum lucrările, de a solda restul din lucrul deja executat şi de a contracta îndată cu numiții întreprinzători de xilografie, de cromolitografie şi de tipografie, pentru lucrările ce mai sînt de făcut, am încredințarea că în termen cel mult de doi ani, opera ar putea să apară, în condițiuni perfecte.

4r° Ministerul va putea dar repărti suma ce ar aloca pentru această lucrare în trei porțiuni

<2. Răspuns la adresa nr. 4512, din 17 mai 1874, a ministerului cultelor şi instrucţiunii publice)

Domnule ministru,

în răspuns la adresa domniei-voastre cu nr. 4512 din 17 corent, mă grăbesc a depune la ministeriu cele opt acuarele executate de d-l H. Trenk (lista anexată), împreună şi cu chitanţa acestuia pentru primirea sumei de 960 lei noui.

Alătiirez şi o epistolă către casa V. A. Morel et C^nie din Paris (13 rue Bonaparte) privitoare la cromolitografiarea a şapte din suscitatele acuarele, plus o fotografie care va servi pentru a opta cromolitografie. Aceste stampe ar trebui expediate zisei case, împreună cu epistola.

în privinţa d-lor Lambris din Aix-la-Chapelle şi Brendamour din Dusseldorf, le am şi scris şi aştept într-un termin, mai scurt poate chiar decît 20 zile, răspunsurile d-lor împreună şi cu chitanţele d-lor de achitare. îndată ce se vor primi acestea, fiind pînă atunci şi clişeurile galvanoplastice terminate şi cele zece exemplare imprimate de pe xilografii pornite aci, iv° va trebui vestit d-l Brendamour ca să expedieze obiectele executate de d-sa la agenta română de la Paris, de unde casa Morel va primi piesele necesarii spre a executa un specimene de ceea ce are să fie publicaţiunea.

Primiţi, vă rog, domnule ministru, încredinţarea prea osebitei mele consideraţiuni

Odobescu
membru al Comitetului arheologic

2v° Tr6sor de Petrossa

Planchel, Planche de titre.

,, 2. Le collier (restitution), reduit aux 2/3 de 1'original.

3. La grande fibule (|aigle ou 6pervier) (restitution) id. id. id.

4. a. La fibule moyenne (ibis), reduite aux 2/3 de roriginal.

„ b. La petite fibule (grandeur d'execution).

5. La corbeille octogone, vue de profil (restitution), reduite aux 2/3 de roriginal.

6. La corbeille dodecagone, vue â plat (id.) id.id.id.

,, 7. L'amphore. a. Etat actuel

b. Restitution — grandeur d'execution (pe 2 cartoane)

c. Orifice vu â plat

8.a. Le grande disque

a.1* ornement du bord. Grandeur d'execution.

a.2 ornement du centre, id. id.

b. L'anneau âTinscription

b.1* fermeture de cet anneau

c. L'anneau simple

Această planşă va fi înlocuită printre cromolitografii prin alta *reprezintmd patera* cu figuri, pe care o alăturez în fotografie.

<3. Scrisoare către editorul A. Morel (mai 1874), anexată de Odobescu, în copie, la **adresa sa către Titu Maiorescu** *(supra,* **nr. 2)>**

i,° Monsieur,

Son Excellence Monsieur le Ministre des Cultes et de l'Instruction publique de la Rou-

Aussi, pour le moment, S. E. Monsi
â l'aquarelle et 1 photographie qui devr
les examiner et noiis informer le plus tot
pourra etre fait de la facon la plus satisfa

Le tirage de la monographie sera de
etablir les prix. Les piertes lithographiees
voyez la note ci annexee.

Quant â ce qui est du texte, je vou
du manuscrit avec les bois qui devront y
imprimer une feuille, â titre de specimen

Le format sera, sauf modification
publie par vous; la qualite du papier e
sur VAbbaye de Saint Maurice d Agaune.

Dureste, il seratemps de fixer ces
specimen.

Pour le moment, veuillez bien, no
conditions du travail chromolithographiqu

Votre reponse peut etre adressee soit
de la Roumanie â Bucarest, soit directem

Veuillez agreer, Monsieur, mes civili

Dessins devant etre lithographies en
de Petrossa (Odobesco)

1. Planche de titre, reproduisant l'ense
Petrossa.

NB. La forme des iettres composan
etriquement et meme leur coloratio

2. Le collier (restitution), reduit aux 2/3 d
3. La grande fibule (aigle ou epervier) (i
4.a. La fibule moyenne (ibis) id.id.id.
b. La petite fibule (etat actuel). Grand
5. La corbeille octogone, vue de profil (re
6. La corbeille dodecagone, vue â plat (i
7. L'amphore (restitution). Grandeur d'

NB. La reproduction chromolithogr
pouvoir rentrer dans le format des
reduite.

8. La patere. Pour cette planche, nous
qui sera remplacee prochainement pa
position plus penchee sera reduit â
de la statuette qui en occupe le centr
envoyons). Ce vase etant en or, san
pensons, pour la reproduction chro

pSS\nubr;₈75>istrU.UiCUltel°rşi PuWice(.), «edatat, î„ orice caz

Domnule ministru,

Diferite ocupațiuni urgente nelăsîndu-mi pînă acum timp de ajuns spre a începe tipărirea unei edițiuni române a monografiei ce am pregătit asupra tezaurului de la Pietroasa, pe care publicațiune ministeriul a aprobat-o încă din anul 1874, viu acum, cînd mă pot cu tot dinadinsul ocupa de această tipărire, a vă ruga să binevoiți a confirma prin aprobarea d-voastră condițiuni < le > de editare ale acestei cărți. Stabilimentul d-lor Socec şi compania a şi tipărit stampele acestei publicațiuni în număr de douăzeci tabele trase în cîte 1000 exemplare, dar una sută şi mai bine exemplare s-au răspîndit cînd cu furtul tezaurului, astfel încît astăzi nu cred că s-ar putea utiliza mai mult de 800 exemplare pentru carte. Ar rămînea dar ca edițiunea să fie de 800 exemplare.

Pentru format, cred că acela al stampelor trage după sine pe al hîrtiei de tipar; prin urmare, s-ar întrebuința hîrtie de for*<mat>* 0,38 mx 0,54 m, îndoită *<simpiu>* adică în folio, astfel ca tabelele să poată figura în carte, îndoite şi lipite pe fîşie (*. . . . .*).

Veți aproba, cred, ca un număr de 150 din aceste 800 exemplare să fie trase pe aceeaş hîrtie ca şi tabelele, iar celelalte 650 pe hîrtie albă satinată de *<calitate bună>*, dar mai puțin groasă.

Literile textului vor fi cele denumite *cicero medieval,* iar note< le >, în josul paginelor, în *petit medieval* şi anexele de la sfîrşit în *garmond medieval.*

Necesitate fiind a se pune în text o hartă arheologică a localităților, lucrată cu îngrijire priti litografie şi trasă în 4 colori cel puțin, precum şi a se adaoge şase noi tabele de formatul paginelor cu stampe, în zincografie, şi, în fine, a se tipări titlul pe semicarton şi a se broşa cu îngrijire, cred, domnule ministru, că stabilimentul d-lui Socec ar fi acela carele, în Bucureşti, ar putea să îndeplinească mai bine toate aceste condițiuni. Devizul pe care l-am cerut de la acest stabiliment pentru lucrare în condițiunile mai sus arătate, se rezumă în puntele următoare :

1° Text jețuit şi tipărit *<în>* 800 exemplare a 150 lei noi coala ;

2° Harta arheologică în 800*<exemp>* *. . . . .* 1600 l.n.;

3° Stampe în zincografie, executare şi tipărire, socotit a 0,80 *<lei>* centimetrul pătrat;

4° Titlul şi broşatul, cu stampele lipite pe fîşie a 1 l.n. exemplarul;

Daca binevoiți a aproba aceste condițiuni, d-le ministru, lucrarea se va începe îndată şi se va preurma cu repeziciune astfel încît în două-trei luni să poată fi terminată.

Dreptul meu de autor dupe dispozițiunile din trecut acordîndu-mi un număr de 200 exemplare *. . . . .* veți binevoi, d-le ministru, a aproba ca 50 din acestea să fie pe prima calitate de hîrtie.

<CORESPONDENȚA ADRES
D.A. STURDZA, MINISTRUL
CU PRIVIRE LA PU
LE TRESOR

<1. Adresa lui Al. Odobescu căt
cultelor, din 8(20) mai 1887)

Domnule ministru,

Cunoaşteți atît din convorbirile
terului ce dirigieți, că sunt ani îndelu
mai precios monument al muzeului nc
pe muntele Istrița de lîngă Pietroasa

în decursul acestor ani am avut
obiecte; însă scopul mi-a fost purur
dezvoltată, mai ştiințifică.

încă de la 1873 aveam gata un
ce le aveam mai dinainte pregătite;
curs unei asemenea publicațiuni, mi
executarea gravurilor. Evenimentele p
iar la 1882, tot acel minister a contra
grafiei mele în limba franceză; o eroa
de ajuns 40 coaie *in folio.* Mulțumită
ale contractului au fost modificate
o îndoită întindere.

La sfîrşitul lui iulie al aceluiaşi
aveam toată speranța că într-un an ş
ce erau încă neexecutate, dar tot atunc
dat de casa V. A. Morel et C-nie o
asemenea că, în primăvara anului urma
ministerului, un nou contract cu edit
celor ce d-voastră ați fost admis. Tot
să încep tipărirea de la cap, nu m-ar
studiele multiple pe cari le făcusem în
operei mele dezvoltări şi adaose, car
actuale. Ceea ce scrisesem cu 15 ani
adaose, mi s-a învederat da un ce n
Rothschild, n-am putut face altfel d
Ceea ce dupe textul meu primitiv, n
la Pietroasa, a devenit astfel un stud
acum este încă de lipsă în literatura
s-ar fi pierdut ceva din prețul unei
Mă încumetez chiar a zice că aceasta

Unica greutate, iscată dintr-o
actuale depăşeşte cu mult pe cea pr
de 40 coaie se află acum tipărit şi

ați binevoit a mi-o pune la dispozițiune prin hotărîrile d-voastre de la 1885. învederat este că pentru cele trei părți, cari mai rămîn de tipărit, ilustratiunea va necesita o sumă de cel puțin ^de 17 500 lei.

în fine, vă aduceți negreşit aminte că în 1885 v-am cerut şi ați binevoit a admite, că pentru propria-mi susținere în străinătate să se transforme într-o retribuțiune mensuală de lei 833, bani 33, o parte din exemplarele ce-mi erau destinate ca drept de autor. Aceeaşi dispozițiune v-aş ruga, d-le ministru, să binevoiți a urma şi pe viitor.

Opera întreagă ar fi dar tipărită în 170 coaie *in folio,* împărțite în trei volume. Ea s-ar compune, osebit de titluri, dedicațiune, precuvîntări, table de materie şi indicii dezvoltați, din trei părți şi anume :

1) Istoricul descoperirei şi bibliografia (cari s-au şi tipărit în parte din voi. I) ;
2) Descrierea foarte amănunțită a celor 12 bucăți, cîte mai există din tezaur, însoțită cu bogate studii comparative asupra aurfaurariei antice şi urmată cu o privire asupra obiectelor pierdute (parte din voi. I, voi. II şi parte din voi. III);
3) Considerațiurii artistice, industriale şi mai ales istorice asupra tezaurului (voi. III). Această ultimă parte a dobîndit astăzi, în urma nouelor descoperiri anticarii făcute în Dobrogea, o însemnătate particulară în ochii mei.

Nu cred a depăşi marginile posibilului zicînd că într-însa se vor învedera elementele cele mai doveditoare ale istoriei şi geografiei noastre pe timpuri barbare, despre cari pînă acum, erudiții chiar, nu au avut decît foarte slabe noțiuni.

Dupe experiența dobîndită pot prevedea, d-le ministru, că tipărirea unei asemenea lucrări mă va ocupa pînă la iulie 1889 cel puțin.

Deci, ca să rezumez şi să reduc în cifrele cele mai probabile complexul actualei mele cereri de întreită natură, dați-mi voie a vă pune în vedere atît sumele cu cari ele s-ar putea realiza, cît şi împărțirea lor, astfel ca nici să îngreueze spezele statului, nici să fie neadmisibile pentru colaboratorii mei, adică editorul, desemnatorii şi gravorii de clişeuri.

a) Dupe contractul actual, editorul mai are să primească, pentru cele 85 coaie contractate, sumele următoare :

La mai 1887....3 000
„ „ 1888....3 000
„ „ 1889....3 000
„ „ 1890....3 000
„ „ 1891....2 750
Total 14 750

însă d-1 Rothschild a primit anul trecut, ca referitoare tot la aceste 85 coaie, încă o sumă de 3 100 lei, ceea ce face ca preț al tipărirei de 85 coaie un total de 17 850 lei, sau 210 lei de coală.

Este mai mult decît probabil că d-1 Rothschild va face un scăzămînt destul de însemnat pentru adaosul de alte 85 coaie. Asemenea, d-sa este dispus a primi orice distribuire anuală a sumei referitoare la acest adaos, pecît însă anuitățile ei nu vor depăşi termenul *de mai 1891.*

b) Dupe cum s-a arătat mai sus, ilustrațiunile ce mai sunt de făcut nu au să treacă peste suma de 17 500 lei, cu care se vor plăti un număr de 260 desemne şi fotografii şi tot atîtea clişeuri, precum şi o hartă arheologică, în mai multe culori, a gurelor Dunărei şi a cîmpielor româneşti din bazinele Buzeului, Șiretului şi Prutului. Toate aceste lucrări (din cari o parte, adică în valoare de 3 700 lei, este chiar executată prin anticipație) trebuesc neapărat făcute mai înainte de a se sfîrşi tipărirea cărței, adică înainte de iulie 1889. Plata lor, care, ca pînă acum, ar fi încredințată legațiunei din Paris, ar trebui deci împărțită în cele trei anuități următoare :

la mai 1887.......7 000 lei
„ 1888.......6 500 lei
„ 1889.......4 000 lei.

c) Opera, care dupe contractul actual avea să coste — *preț forte* — 150 lei, compusă fiind de 85 coaie, se va urca prin îndoirea volumului și la prețul de 300 lei. Rămîne la dispo-

Aceste diverse opere se pot condensa cu

Anul	Contractul Rothschild	
	Contractul actual	Adaos
1887 1888 1889 1890 1891	3 000 3 000 3 000 3 000 2 700	.NB.

N B. în această coloană ar fi să se înscrie anu
adaos, anuități cari nu vor trece peste anul
nici un caz, *un maximum* de 17 850 lei. Presup
o reducțiune de 3 000 lei.

Osebit de aceasta e de considerat că,
lui ianuarie 1889, are să se scadă, din anu
exemplarelor pe cari editorul le va fi vîndut
sau în total.

Cu sumele provenite din vînzare se vo
1890 şi 1891.

Nu pot sfîrşi, d-le ministru, fără de a n
la d-voastră în cursul lungei şi laborioasei n
mai bine dacă, de la început, aş fi putut p
feluritele împregiurări, pe cari chiar aci ar
îndestul cauza ce mă îndeamnă a reclama c
un caracter adevărat demn de auspiciele s
parte, ştiind bine pînă la ce punct, d-voas
aş fi crezut că vă nesocotesc de nu v-aş fi
mare valoare.

Am, deci, temeinică speranță că veți
atît mai mult că ele nu au alt scop decît
ştiinței şi al artelor.

Vă rog totdeodată, d-le ministru, să
orice pierdere de timp. Mi-e de grabă să pu
de 25 ani din viața mea şi de la care aş
lucrări naționale, cît şi posibilitatea de a m
ale mele mizloace, la consolidarea şi la răspî

Toate aceste considerațiuni mă fac a
țiune de a-mi termina lucrarea în condițiu

Primiți, vă rog, d-le ministru etc.

<2. **Adresa lui AL Odobescu către D.**
cultelor, din 23 **septembrie/**5 **octomb**

Domnule ministru,

Deşi nu am primit de la d-voastră al
verbal, atît la raportul ce am avut onoare
dezvoltărei ce doresc şi am de gînd în or

tarile cuvenite, cîte primisem aci de la d-lui în decursul celor patru luni ce pierdusem aci aşteptînd din partea d-voastre o soluțiune favorabilă lucrărei mele.

De atunci au trecut aproape alte două luni şi d-1 Rothschild nu mi-a mai trămis nici o corectură de făcut, nici o tipărire nouă de coaie, nici măcar o scrisoare explicativă.

Necunoscînd cîtuşi de puțin ce anume dispozițiuni se vor fi luat, în neştire-mi, de către minister în această afacere, mă simt totuşi dator, spre a acoperi, întru ceea ce mă priveşte pe mine personal, orice răspundere, a vă aduce la cunoştință faptul de mai sus, ca nu doară să pot fi învinovățit veriodată că din a mea cauză s-a oprit tipărirea acelui număr de coaie, pentru care ministerul a contractat cu d-l editor Rothschild.

Cu copia şi clişeurile ce d-lui are la sine şi cu manuscriptul ce stă încă gata în mînile mele, editorul poate să urmeze cu tipărirea a cel puțin 20 coaie peste cele ce sunt pînă acum executate. însă, pentru aceasta ar trebui deocamdată să-mi trămită aici corecturile de făcut. Negreşit că lucrarea nu va putea fi executată cu acurateța ce i s-ar fi dat, dacă m-aş afla la fața locului, dar de vreme ce am luat obligațiunea a tipări pe comptul statului un număr de coaie din această operă, voi să aveți în ştire, d-le ministru, că nu mă dau în lături, ci sunt gata a face şi de aci, atît cît pot, spre a-mi îndeplini sarcina luată în fața ministerului. Rămîne ca şi ministerul (dacă va socoti de trebuință şi de cuviință) să reguleze cu d-1 editor cele ce se ating de urmarea acestei lucrări, deoarece eu, pentru cauze mie necunoscute, nu mai primesc nimic din parte-i.

Primiți, d-le ministru, etc.

<3. Răspuns la un comunicat al d-lui Sturdza (30 septembrie/12 octombrie 1887)>

Domnule ministru,

Primind ieri adresa d-voastră sub No. 13 900, din 28 septembre, cu onoare mă grăbesc a vă răspunde.

N-am absolut nimic de observat la istoricul foarte exact ce v-ați dat osteneala a face, spre a-mi aminti împrejurările publicațiunei mele franceze asupra *tezaurului de la Pietroasa,* împrejurări ce sunt foarte bine lămurite în memoria mea, precum am şi dovedit-o în rapoartele mele precedente.

Singurul lucru care m-a mirat întrucîtva, este că n-ați binevoit, în curs de 75 de zile, de cînd arătați că ați primit de la Ministerul afacerilor străine nota sub No. 11 144, coprinzînd un fel de reclamațiune a d-lui Rothschild, că n-ați găsit de cuviință, zic, să-mi împărtăşiți şi mie acele cu totul eronate şi neexacte alegațiuni ale d-lui editor din Paris. Aşi fi avut plăcerea a vă comunica, cu două luni şi jumătate mai nainte, cele ce veți citi mai jos, şi prin aceasta nu stau la îndoială că s-ar fi rectificat, încă de atunci, greşitele păreri ce, poate, v-ați format asupra urmărilor mele în această afacere.

Mai întîi de toate, osibesc materialul pentru vreo 30 coaie de tipar cari, fiind de^mult redactat gata, se află azi încă în minele mele (şi adică întreg capitolul III, *L'anneau ă inscription,* şi mare parte din cap. IV, *Lî aiguiere).* La acest material nu lipsesc decît oricari amănunte bibliografice şi desemne, ce trebuesc completate în biblioteci şi prin artişti speciali.

Apoi, întru ceea ce priveşte pe d-1 Rothschild, d-nia lui are la d-sa manuscript de al meu, pe care i l-am înmînat înainte de pornirea mea din Paris, la începutul lui martie trecut, şi cu care d-sa poate să compună încă cel puțin 10 coaie (şi adică sfîrşitul cap. II, *Uanneau simple).* Vreo alte patru coaie, de la coala 31 înainte, i le-am lăsat definitiv corectate, cu *bunul de tipărit* pe ele, chiar la plecarea mea; dar din acelea n-am primit pînă acum nici măcar una tipărită definitiv.

Ceea ce am primit — chiar şi numai în prima lună a petrecerei mele în Bucureşti, se reduce la vreo patru, mult cinci coaie, unele în pagine şi altele pe şpalturi. Datele exact

Cînd însă am văzut, în fine, aştep
neputința materială de a mă înapoia l
atunci să trimet d-lui Rothschild acel
De atunci sunt două luni trecute şi, fiin
nejețuit pentru v-o *zece coaie,* iar corect
sau *cinci coaie,* adică cu totul material
nu mi-a dat încă nici un semn de vi
23 septembre curent, despre acest fap
nouă întîrzieri provenită, şi aceasta, nu

Cît despre modul cu care voi put
la complectarea numărului de optzeci c
de mai înainte şi din experiență, d-le mi
mai întîrzietoare şi —- ceea ce este mai
fi fost cînd m-aşi fi aflat în condițiunile
prins. Şi permiteți-mi a bănui foarte, d
intimă.

Eu totuşi, țiu aşa de mult la a m
jurări, sunt hotărît a o preurma, cu în
tule ca să străbat piedicele timpului de
dorință, şi o să duc pînă la capăt o lucr
de 25 de ani şi mai bine.

Binevoiți dar, d-le ministru, a
condițiuni în care mă aflu acum spre
datoria ce am contractat întru aceasta
să lucrez aci *cît se poate mai puțin rè*
să lucrez *cît se poate mai bine.*

Iar dacă d-voastră credeți de cuvi
cațiuni, apoi, aprețuind cu o dreaptă
aflu cît despre continuarea ei, ați pu
mai bine, să stăruiți cel puțin pentru ca
lucrarea, chiar în ciudatele condițiuni
mi le impune. Aceasta să o facă d-1
eu voi afla prilej priincios spre a îmb
izbuti să pui toate la cale, spre a d
executa, astfel cum am început-o de
chiată şi nedezmădulată.

Bun e Dumnezeu, d-le ministru
zi, el tot ajută pe cine nu lucrează cu

Primiți, vă rog, domnule minist

<4. Alt comunicat a d-lui M
(6/18 octombrie 1887)>

Domnule ministru,

O nouă adresă a domniei voast
greaua obligațiune de a vă răspunde
ministru, că excelența voastră aveți

I. într-însa îmi amintiți încă o dată, d-le ministru, că la 1885 m-am îndatorat către ministeriu a-i da o operă completă în 80 de coaie, — și nici una mai mult — despre *tezaurul de la Pietroasa,* și că ministeriul exige acea operă, strict măsurată în proporțiunile convenite, și nimic alt mai mult. Apoi binevoiți a adăoga că un *istoric al orfaurariei antice,* și chiar o *relațiune despre monumentul de la Adam-Klisi* sunt lucrări « demne de un bărbat învățat și că ele ar face chiar mare onoare guvernului ce le-ar publica ».

Eu n-am zis niciodată că voi să public, sub pretextul tezaurului de la Pietroasa, lucrări independente, suplementare și cu totul streine obiectului ce m-am angajat să-l tratez. Am zis și zic încă, cum că necesitatea logică de a complini lucrarea mea cu tot ce poate servi la elucidarea acestui subiect de interes artistic, istoric și național, m-a adus și mă va aduce neapărat a vorbi în mod accesoriu de suscitatele ramure ale actualelor noastre cunoștințe arheologice. Fără de ele, materia ce am a trata ar rămînea, grație înaintărei noțiunelor noastre anticuarie, nesuficientă, nedezvoltată, necompletată, trunchiată și dezmădulată.

Dacă totuși, credeți că publicarea unei asemenea opere — precum înșivă ați declarat — ar face mare onoare guvernului ce o ar publica, cum, tocmai d-voastră, vă îndurați a refuza această onoare guvernului din care faceți parte?

Sau poate că bărbatul, care voește a o executa nu vi se pare că este demn ca să i se încredințeze de acest guvern o sarcină așa delicată și anevoioasă?

Acel bărbat totuși, și adecă subsemnatul, s-a încumătat a crede că unui guvern luminat nu poate să nu-i placă cu deosebire a căpăta o lucrare cît se poate mai completă și mai erudită. De aceea el, amăgit întrucîtva, nu și-a putut închipui că are să fie vreodată împiedicat de a publica opera sa, după acel plan completat, și, consecvent cu această temerarie presupunere, a și tipărit precum știți, conform noului plan perfecționat, 31 coaie acum gata, și a pus de s-au jețuit alte 8 sau 9 coaie, și în fine ține la editor și în portofoliul său o mare parte din urmarea scrierei, puse tot astfel în adevăratul curent al științei.

Ce voiți dar, d-le ministru, să facă el acum?

Să trunchieze, în mod absurd, restul operei sale spre a face dintr-însa un ce dezmădulat și — permiteți-mi această expresiune — să *ciopîrțească* urmarea scrierei sale, spre a se conforma cu condițiunile exclusiv materiale și prin urmare de importanță secundară, ale dispozițiunilor luate de minister la 1885 și 1886?

Sau să strice acele 40 de coaie lucrate, și cu costul de la sine, să le retipărească trunchiate, retezate, castrate, încît opera să se scălîmbeze și ăă se îngusteze, numai și numai ca să dea ministerului nici un dram mai mult, nici un dram mai puțin din tocmeala de la 1885?

Acesta este primul punt asupra căruia, cată să vă mărturisesc, d-le ministru, că nu m-a domerit de fel adresa d-voastre din 3 octombre.

Binevoiți dar a-mi spune, care din aceste două alternative pretindeți să fie adoptată spre a se îndeplini strict condițiunele învoelei pe care am avut imprudența a le depăși, cu unica pornire de a folosi mai bine științei naționale și poate chiar de a procura mai multă onoare celor ce înlesneau publicarea și mie însumi ca autor.

II. Despre corespondența cu d-l Rothschild, repet că am socotit de a mea datorie, d-le ministru, să vă arăt că d-lui nu mă mai pune de cîteva luni în măsură de a înainta, bine sau rău, lucrarea. Am crezut, — și văd că nu m-am înșelat cu totul, deoarece^ d-lui s-a adresat în acest răstimp și fără de știrea mea de-a dreptul către minister cu arătări neexacte —- am crezut, zic, că vor fi ceva dispozițiuni luate de minister, ca să nu se prea grăbească de nici într-o parte înaintarea lucrării.

V-am dovedit că nu sunt eu cauza întîrzierilor și *d-voastră* puteți înșivă înțelege foarte bine că, în această situațiune, eu nu dispun, mai cu seamă de aci, de nici un mijloc coercitiv ca să oblig pe d-l Rothschild să-mi trămiță corecturi și să tipărească pe cele ce-i înapoiez.

De aceea m-am și referit la d-voastră, d-le ministru, mai întîi la 23 septembre că să vă aduc faptul la cunoștință, și apoi la 30 septembre, ca să vă pun în deplină putință de a respinge cu dovezi precise alegațiunile eronate cu care d-l Rothschild s-a adresat către d-voastră și nu către mine.

atît din punctul de vedere științific, cît și c
de acțiune directă, singurele care pot cheză
de puțin lucru *ciudat* ca, aflîndu-mă deoda
de arheologie, care, în timpul lipsirei me
pagubă de către un foarte competent și me
situațiunea în care mă aflu cînd d-voastră c
precum este publicațiunea mea asupra *teza*
negutătorești, de acelea care se pot exec

Permite-mi a crede, d-le ministru, c
numeroase și multe ocupațiuni, ați descins
țifice, știți foarte bine a face deosebiri logic
și publicațiunea unei scrieri de erudițiune,
cu oarecare îngrijiri speciale în tipărirea ei

Acestea sunt, d-le ministru, considera
ajutorul bunului Dumnezeu ca nu doar s
mă tem că mă va sili, fără voie, să lucrez a
să o fac, — pe cît mi-ar fi stat în putinț
pînă la capăt în condițiuni care să procure și o

Această speranță stăruiesc cu răbdare

Primiți, vă rog.. ..

VARIANTf,
COMENTARII,
NOTE

Marea monografie în limba franceză, dedicată de A. Odobescu tezaurului de la Pietroasa, a cunoscut în chip fortuit două ediții; din nefericire, însă, nici una nu a putut fi dusă la capăt după extrem de ambițiosul plan al autorului. Factori subiectivi şi factori obiectivi, asupra cărora am insistat în studiul nostru introductiv (p. 16 urm.), au acționat implacabil asupra destinului acestei opere cu adevărat grandioase, făcînd ca Odobescu să nu aibă şansa de a o vedea difuzată şi de a înregistra reacțiile lumii savante internaționale, căreia îi era destinată.

Prima ediție este o ediție neterminată (mai departe, prescurtat, ed.net.) reprodusă facsimil în acest volum (p. 737—888). în lipsa unei coperte, redăm titlul imprimat pe prima foaie a textului: *Le tresor de Petrossa. Notice descriptive et historique.* Această ediție, numărînd 152 pagini, cuprinde partea I, *Decouverte et historique du tresor. Bibliographie,* p. 1—58, şi un fragment din partea a Il-a, *Description du tresor (Considerations preliminaires,* p. 59—72 ; */. Le plăteau. Discus sive lanx,* p. 73—98; *II. Anneau simple. Torques,* p. 99—116 şi 777. *L'anneau ă inscription. Armilla,* p. 117—152, neterminat). Pe exemplarul, extrem de rar, păstrat la B.A.R. (cota II 160.692) s-a trecut, ulterior, data aproximativă (1884) şi numărul de pagini („152 p./lipsesc p. 153—160"). Ambele indicații sînt însă greşite, deşi par să se întemeieze pe ceie scrise de însuşi Odobescu, la 18 octombrie 1888, în *Cuvîntul înainte* al ediției definitive (p. VII), anume că tipărirea a început cu mai bine de patru ani înainte (deci 1884) şi s-a întrerupt în 1885, fiind trase 20 de coaie. Data ediției este aceea a terminării (respectiv a întreruperii) tipăririi, deci 1885. De altfel, la p. *95*,* nota /, întîlnim citată o lucrare a lui Duruy, apărută în 1885. în privința numărului de coli, avem de-a face cu o eroare a lui Odobescu. în *Pia desideria* (în acest volum, p. 928) şi în memoriul din 8/20 mai 1887 (p. 939) se vorbeşte de 19 coli tipărite, iar în înțelegerea încheiată, la 20 aprilie 1886, între partea română şi mandatarul editurii falimentare Des Fossez (B.A.R., ms. 4936, filele 154—155) se vorbeşte de asemenea de 19 coli imprimate : 16 aflate la editura Des Fossez şi 3 la firma Jouaust-Sigaux. în contractul încheiat la 21 aprilie 1886 cu noul editor Rothschild (B.A.R., ms. 4936, fila 152 *v°)* şi în memoriul din 1891 al aceluiaşi editor (B.A.R., ms. 4936, fila 160 *r°)* se vorbeşte de 22 coli imprimate sau culese (deci, 19 imprimate şi 3 culese), care urmau să servească drept manuscris pentru ediția definitivă şi apoi să fie topite. Ediția neterminată, care nu a circulatniciodata.se compune deci din 19 coli, adică exact 152 pagini, cîte are exemplarul de la B.A.R.

Cauza întreruperii publicării este, cum şe ştie, falimentul editurii Des Fossez, urmaşa cisei Vve A. Morel et C-ie, cu care se încheiase contractul inițial de editare (1882). în răstimpul acestei întreruperi (iarna 1885—1886), Odobescu şi-a revizuit şi îmbogățit manuscrisul după propria-i mărturisire *(Pia desideria,* în acest voi., p. 928), ,,spre a împlini multe lacune ce constatasem, spre a pune opera mea cam înapoiată, în deplinul curent al ştiinței actuale". Rezultatul a fost acela că, celor 152 pagini ale ediției neterminate, le vor corespunde în ediția definitivă 402 pagini. Pentru acest motiv putem vorbi de o *ediție neterminată* distinctă şi nu doar de un prim tiraj, neterminat, al ediției de bază.

Ediția definitivă se deosebeşte de cea neterminată începînd chiar cu titlul, menit să reflecte cuprinderea ei mai largă : *Le tresor de Petrossa. Historique - description. Etude sur 1'orfevrerie antique.* Asupra odiseei acestei tipărituri care se întinde de-a lungul a 14 ani, am referit mai pe larg în studiul introductiv (p. 16 urm.). Aici ne mulțumim a da cîteva date mai importante asupra ei. Volumul I, cuprinzînd istoricul descoperirii, considerațiile preliminare, comentarea primelor trei piese ale tezaurului şi anexele de adițiuni şi rectificări, a fost tipărit în anii 1886—1888. El se întindea pe 514 pagini (64 coli), consumînd astfel cea trei sferturi din spațiul tipografic contractat. Cel de al doilea volum, cuprinzînd descrierea şi comentarea restului de nouă piese şi scurte concluzii (112 pagini) poartă ca dată anul 1896. Pregătirea sa pentru tipar a fost făcută de Odobescu, ajutat de G. Ionescu-Gion, dar a apărut după moartea autorului. în sfîrşit, volumul al IlI-lea a apărut la 1900 prin îngrijirea aceluiaşi Ionescu-Gion, devotat colaborator al lui Odobescu în ultimii săi ani de viață. Acest ultim volum, dedicat „Considerațiilor generale asupra tezaurului de la Pietroasa", numără numai 26 pagini. Proporțiile reduse ale ultimelor două volume se explică, în primul rînd, prin aceea că autorul, ca şi editorul, a fost constrîns să se încadreze în cele 85 coli, pentru care guvernul consimțise,

* în comentarii trimiterile cursive se referă la paginația ediției definitive şi a celei neterminate, reprodusă în volumul de față în colțul de sus al paginii.

la 1885—1886, să suporte cheltuielile de tipar (cererea de suplimentare la 170 coli, insistent exprimată de Odobescu în 1887, fiind respinsă). Şi, în adevăr, adunînd numărul de pagini al celor trei volume, inclusiv acela al paginilor de la început (cuvînt înainte, sumar, lista ilustraţiilor, în total 38 p.), obţinem 690 pagini, adică cea 86 coli. Pe de altă parte, trebuie precizat că, deşi cele trei volume poartă date diferite, ele au fost difuzate împreună, abia la 1900. Coperta întregului volum, prevăzută pe feţele interioare cu un prospect al lucrării (inclusiv condiţiile de vînzare), poartă data 1900, iar foaia de titlu a volumului I poartă data 1889—1900 (un exemplar complet la B.A.R., Stampe V 5795). în volumul I (al cărui cuvînt înainte datează din 1888) au fost, de altfel, introduse tablele de materii şi lista de ilustraţii ale volumelor II şi III, tipărite ulterior. Cauza acestei întîrzieri în difuzare, ca şi a eşalonării tipăririi în timp de 14 ani, este îndelungatul conflict care a dezbinat pe autor, guvern si editor, şi despre care aflăm unele amănunte din memoriul lui J. Rothschild din anul 1891 (B.A.R., ms. 4936, filele 160-166). Moartea lui Odobescu, la 10 noiembrie 1895, a constituit şi ea, desigur, o cauză a întîrzierii.

Conform contractului deja amintit, din 21 aprilie 1886, tirajul cărţii fusese stabilit la 500 exemplare (plus 15 exemplare de lux, pe hîrtie japoneză), din care 365 urmau să aparţină statului român, 100 autorului, iar 25—35 să fie distribuite gratuit presei. Nu ştim dacă şi cum s-a aplicat această prevedere. Din prospectul lucrării aflăm doar că 100 exemplare au fost puse în vînzare la 1900, la preţul, foarte ridicat, de 200 şi 240 franci. Este de presupus că, pentru a grăbi desfacerea, casa Rothschild a cedat drepturile de difuzare pe anumite pieţe editorului Karl W. Hiersemann, din Leipzig. Numele acestuia (imprimat direct sau pe o etichetă lipită ulterior) apare pe o parte a tirajului.

Singurele manuscrise în limba franceză, de proporţii mai întinse, despre tezaurul de la Pietroasa, păstrate la B.A.R. (Arhiva Odobescu, II, ms. 1 şi 2), aparţin *variantei scurte,* născută din memoriul prezentat la Paris în decembrie 1865. Această variantă, destinată să însoţească planşele tipărite la 1875 (vezi memoriul din 8/20 mai 1887, în acest volum, p. 939), a rămas inedită. Ea va fi publicată în volumul al V-lea al acestei ediţii Odobescu (cf. şi studiul introductiv, p. 22).

în schimb, nici pentru ediţia neterminată, nici pentru cea definitivă ale *variantei dezvoltate* nu ne este cunoscut vreun manuscris complet. Este foarte probabil că aceste manuscrise au rămas în mîinile editorului, la Paris. Dealtfel, poate, nici nu ar trebui să ne închipuim că Odobescu a avut vreodată un manuscris complet al întregii lucrări, care să fie identic cu textul tipărit. El şi-a predat textul pe bucăţi, redactarea mergînd paralel cu tipăritul. Adeseori, redactarea continua şi în faza de corectură, prin împănarea textului cules cu noi adaosuri, unele de proporţii considerabile.

S-au păstrat totuşi, în Arhiva Odobescu şi în Secţia de manuscrise de la Biblioteca Academiei Române, unele fragmente, mai mici sau mai mari, care reprezintă, în general, forme premergătoare ale manuscrisului final. Numărul redus şi caracterul lor disparat, ca să nu mai vorbim de faptul că nu sînt datate, ne împiedică să reconstituim, pe această bază, fazele intermediare ale redactării monografiei franceze, deşi unele indicii pentru o asemenea fazeologie există. Cele mai multe fragmente de manuscrise păstrate aparţin *Istoricului descoperirii,* care ne apare a fi fost capitolul cel mai elaborat, deşi este departe de a fi un capitol principal. împrejurarea că ades aceste fragmente se suprapun ne arată că este vorba de redacţiuni diferite. O analiză atentă ne permite chiar să propunem, cu un anumit grad de probabilitate, o înseriere a lor în ordine cronologică (de reţinut că gruparea acestor fragmente în dosarele de la B.A.R. este ades întîmplătoare, arbitrară) :

1. *B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 8.* Cuprinde p. 1—3 (cu titlul *Historique de la decouverte)* şi p. 5—9 (acelaşi capitol) din una sau două redacţiuni iniţiale ale textului monografiei franceze.

2. *B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 7.* Cuprinde p. 1—20 (cu titlul *Historique de la decouverte),* într-o variantă veche, dar totuşi ulterioară lui II, ms. 8. Prin comparaţie se poate stabili că este mai vechi decît textul care a fost tradus în româneşte pentru *Columna lui Traian* (1876).

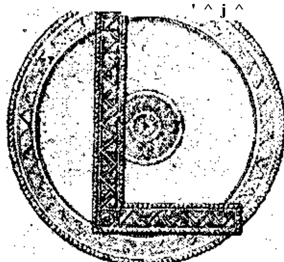
3. *B.A.R., Manuscrise nr. 4935, filele 146—173.* Cuprinde p. 1—28 (cu titlul *Historique de la decouverte),* dintr-o variantă imediat ulterioară lui II, ms. 7 (în ambele manuscrise, de ex., apare indicarea înălţimii dealului Istriţa în stînjeni; în manuscrisul nr. 4935 ea este apoi tăiată). Această variantă se apropie de textul tradus în *Columna lui Traian.* Este o copie curată, pe hîrtie finlandeză, ulterior corectată şi completată.

4. *B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 3.* Cuprinde (alături de alte două fragmente), p. 14—17 din istoricul descoperirii, dintr-o variantă aproape identică cu textul din *Columna lui Traian.* Pe baza menţionării furtului lui Pantazescu („tout dernierement") şi a faptului că autorul a început să se ocupe de tezaur cu 14 ani în urmă, se poate data în anii 1875—1876.

5. *B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 5.* Cuprinde p. 1—14, 17—18, 24-26, 28-31 şi 34 (cu^un titlu apropiat de cel al ediţiei neterminate ; *Notice descriptive et historique sur le tresor*

J. ROTHSCHILD. Uditcur. /.V. Rw des SMU-Pires, PARIS

LE HH PHTROSSÂ

'HISTOIRE rf« tfrfc, numne *celle des rveMements poliiiqneg, presente destaennes ^«jf >«"son/pas encore comblees. L'arckeotogne, fmstoricn,quifrenncnt ătâche de tes\. signal**- et de les remptir, rendent un veritable servite 'h la .setence, et leur. merite • est dautant plus grnnd que Camre ou te fait qn*ils se propostut de tur/trecu Imnuri abat plus imparfat'tement conmtş. Pe» de persaums, en dehors des artiste*, ' et* drs *emdits, otti entendu parter* du TR£SOR DE PETROSSA, *dtcomerl en Roumanie ily a defii pttis ttttn dcnn'.siecl* ei actueilemcnt depose' ău Musee R&ydl de Bucarest. Et cependant, pornit toutes ies antiqmle's rtfcetnmeHt ratuene'es mfidr, — qu'elles provtetinent de fouilUs faiies ă dessein, ou qu'ttUs ainil ţ$f retronvJcs par ir pur effet da hazard, — il en est peu dtint forigine et la vatcur artistiqite offrent un plus grmtd intirit que cette eotlecfiott de vasesmt de hijoux en ar, dceou- • verie m f$jy, par d"obscur-s paysans roumains, dans une des ramifieatidm ies plus iguorces des Carpatkes.* _ • . '

hc poids et ta richessr- de ta matierc, ia profuskm des pierreries, ies details de Contemenfatian, la forme originala de c&aettne des .pit>ees, t'aspect bitwre des" jtgitresel desearaeleresgretve'ssur quelqms-Httes ttetdre ettes, toutconcourt ă faire du T«£soft ÞE PETROSSA *une mtvrc potir ainsTdire uniqtu dans* S'HiSToutr. *vr.* L'ART. *Vest-un veeitabte monument dor/prerie nntiqne,* qui se *disfitigni aussi bten de tont et: qw nous a i/gue la eivtltsation grecque ou romajne que des prodttetwns si intUressantes $t si ettrimtsesdu mOyen âge. A forigine, <e tresor se compasatt de vingt- deux pieces, d*tm Iris gr and poids et dune trâs grande rtcltesse d'arncments. ..:£)ix de cesfitcees ottt pc"ri; leş dome autres, — les setdes qui stdm'stent aufaurdkui, — representetd, qttoique fortemmt endorn- ntagc'es, plus de 60,000 fraucs dor.*

Adnnre en t&'6j, a fExposition universelle de Paris, *et proclame'* par *M* du Sotnmerard, dans* son ițapport afRciel sur l'Histoirc ⊲u Travail â TExposition universelle; **i'im des plits beattx ftenrmi[de cette Exposition et tune des decmttvrtes ,«les plus prccieuses faites dyns cc$ derniers temps par Carcheoiogk;» — transporte en t£68 au Kensington-Mmeum, ti en tJitya hi'Expositio» twmrselle* de *Vimne, le* TK^SORUEPKTROSSA *m tarda* pas *ă attt'rer tatimtion dessamnts et* des *artistes; et, pour ncparUr que des archeologttes fr-atipais, MM. de Lasteyrie el de Unas tui consaercreid, des i.8$j*i$6$i des ttohcesfort htteressanles* oh, *ă eote dtme description somnmire* des *dijfcretttes pieces* compOStmt.ee ȚRÎSOK, *OU tr<ua>e, stJr>- stm origine et sa destiuatiort probables, des apercus ingent'eux, pleius de'ruditton et de/se^acite"-Mais ott n avait pm'encore • • essaye* de *faire jmqu'âpresați* sur *cette m>'rvedteusc eoliccimt* une *tHude comflc'ie et approfotufie, dans laqwtle* U 'tK&SOR OF. P-E-TROSSA *fiit exanuiw aussi bien* dam son *emembk* que *dans ses dc'iads,-* et ok une *fdtme< antotisSe:portal.mi.fațgemett' -definiSf* sur *tari partictdier auquct semoie appartenir* ce TRASOR, *sar* la *forme* et *l'aspect* de *chacune* des -pitres-qtd.de *•cotnposent, amsr que sur leur earacterc, leur style et leur valeur artisttques. Cest ce gute etitrjprte. de faire fauleitr de la " prt'scHlc puStieatțcm. Nul thtait assnrnmnl phts competent que tui potir c'crtre un parcH travail^*

-.. Attcieti Ministre de l'fnstruction pubkque et des Cultes de Ronmmtkț Professmr ddrcMdogie â i'UmversiM et Direeteur de l',£colc normale superienre de Bucarest, M, 4' Odobesco, dtort m i$9J; ftd un des c'erivains dmt s'Jtanore tepin^juslement taJRoumante. Deguis qutirante ans, d avait amasse'des ma&riaux consideraoks, en vue ds-fa'uvrc magistrale que mtis-puMans - aujojtrd'hnh

'Apres aitiir ex flore les prîneipmtx Mtsees, atusi qve la plitpart des grandes Coilectimts partkuda-es di-tEurope, pour y retra-uver ta trace de taus les monuments potttmnt ojfrir quelqtte analogie ou qttetquc point de comj>amison 'npee ies. pieces da ;TKKSORUFPKTROSSA, *M. A. Odobesco dtait vetw* se *pxir* a *Paris;* et ti *avait consacre tous Us:ltwtrs\qwJu(,mi'im'ssey'Us':- fowttomdiplomatiques <țn'dy a remflies pendantphtsieurs anmrs cwt$4eutives,it cerircfimportant'oitvragt'dmtle Gma*eme>. ment royal de Roumanie a bien vott/u norts con/ier la publkatkm.* * --•'.

//sufjtra de/eter un cmtp d'misur ic plan adopte far fantcttr pour se rendre un corupte exattde Vetmdm.de *ses ree&erettcs, de fabondamie et de la pre'rist'an de ses trtformattoti$, de la competente tonte speciale avec tatfuclie da abat:de'-elresoftt les pr& Identes les flus ardus de ta scietur artheofogiqm, eufm de Vinteret constant que prr'smte eettc etude qui tmtcht • it tons les foints importanți de Tari cf de la civiltsation tmtiques,* ,

L'tmfrage compretui Irois etudts bien distincte: la premiere tmisacre'e â ta decouverte, a tmsloriqm ei it la bibti&graphie Jn Tresm-; — Iu denxmne a ta description des piras; — la trtnsteme aux eonsidcraliom (treMdagiques, artistiqitcs et histo* \. riqttes suggertYS, a fauUnr par fana/yst dr teutes les questions se rattaclmnt de pre's ou de Untt ă son sttjct..*

l-fana la premiere. Al A. Odobesco expuse ies eircmtsttiuces de la decouverte aiusi que les 7'icisşt'mdes de fmte sortefar-^- testjshtks <i paste te JYesvr de IWrassa depuis 1^7. *O'abtud receUpendant un asses tong temps, pm's muțite en far/ie; et* •»*V/W, *en i\jut, au AJusee & a turnai de'Bucarest, ce tresar/«/, en JtHyjt, Vobjet tfnm wnsirfiştitot friitdmlle,.au*-ftifțit* laqttcite d subit d< mmvettes deierioratums.* • •'•. . .

t.r recit dr t<tm fes meufs forme im tableau des plus intervsnants; îl a en onfre k merite d'nne şerupuleme fid&iic., l'>a,tul a\'*m*!>par* (\ijhnr *ttatd nupriud^ aux doamunh nfjnuh de* Arekh'o* Royales de Raumamr. Otle premifre ra>/u* la ui^iu- *stsKditf* de *l\s.'ti-ragt** se termine par une *rrî'm btblisgrapldt/uc* de *totUrs* les *pttbltetitiam frmifaişcs ei*

n-u ℟V HM» V⁄W ⊰⁄VVVV⁄W%A <

Prospectul monografici *Le tresor de P&trossa* tipărit pe coperta exterioară, 1900

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România

La deuxieme pârtie renftrme ta description des pieees; toutes erUes qui existent eneorey sout mimttiensrturut dcerites, pnis, Omparto dans leur ensemble h tons ies objeis simUaires eite's pat ies auteurs ancitns ou conserves dans h\t differt uf Afaws de CEurope. Le mime trai'ad daualyse comparative est/mi pour tons Ies dettnls de C omementatum.*

Grâce it tette mrthode verdabtement scientijiqm, grâce aux imiicalions precituses que ttd mit fwnirs nou sculctmnt ta forme generali et {aspect exferieur despkfces. mais ancore ies motifs si varie des ornrmmh qm te* decormi, louhur est turr.e ă dotmer ă alte pârtie de so-n oteorage toni liniere t ci tont t'altraU dune viritable aude «WRCHEladci* et TART «KT»» - trticttr.*

*Le TRASORDS PETROSSA se composant actucllement de douze ptees.dont ciuq en ar simple etsept pieces rgatemad eu or, meds amies de pierres ttde verroteries, M. Odobesco dccn't d'abord le*rinq objets en ar. daux forare *tm>ant.*

/. Le divfve. - //. L'mmeau simple. — ///. L'amiemt it inscription ruuiqne-— IV. L'aigmire. — V. La patere.

Pitiş fmtintr ex amine Ies sept fkces orr.e'es de pierres et de nerroterie, a savair :

VL U collier. — IfiL La grande phalire pectorale. — VW et IX. Les deux grattdes fibulcs en forme d tbts. — A. IM Petite fibule, — XI et Xll. Les deux coupes ou eorbedtes ă ctaires-voies.

Cette etude se termine par un rapide examen de ce que poux-aient itre les dt'x pieces perdues, amsi que de la place qu'elbs oni dA oceuper dans tensemble de ta latlection.

£nfin, dans la dmtiere furtie de Fouvragc, Foufatr, s'ctevani it des considerat tons dttn ordre. general, ei firant dr f analyse par ticul iere de chaqit plice des conclusions rigonrcusemeut de'dttites au point de vue de C art, cttetrne a canutmsi r d'une facon plus precise t'e'poqne, le p&ys, te sfyle anquet crs objets ont du appartcnir. Tont en cindiartf f ornementatum et les prmede's industriei* qui disiinguentxeriaincs pieces du TRESOR DE PETROSSA, it aborde ta qttestitm si controversei de cette jaadktk speciale que ton & appgUs /'*Orfevrerie cloisonnee.

. Dans cette derniere pârtie un chapitre distinct a pour objet de renseigner Ic lecteur sttr Vendrtni amst que sur tex ar-COHSlanctspartiadieres dans lesqnelles ee TfiftsOR a pu etre fabriquf; sur Fusage anqntl it a du scrvtr; enfm sur les mto» ments historiques anxquels semble devoir st rattacltcr sa fresence eti Roumanie. Cette /iude est ic complement ne'ccssairr et eomtne fepilqgueconsacre'" par Af. A. Odobesco ă l'histoire, it la description et ă Fanalyse du TRESOR*>EPETROSSA.*

LkmSTRATION de fouvrage a une importance proportionnU h celle du texte. Non setdenmtt t'antenr a fad dessmer - seigneusement son leurs diff&rtnte* faces et avec teurs moindres details, tvus les objets qui compostul te tresar, — re qui fournit a, la puMkatmn pris de qiiatre-vingt-dix gratmres sur bois, entierement ine'difes et se rapportant toutes aux dauttc pifees de la eolleefion, -— mais it a fort henrensenmtt restitui dans seise ptanciits tres artistiquenuitt eltromoiitliograpltures, taspectgetteral de ees dottse pUces, reduites, bien entendu et ranu-ue'es autaut'que possible a leurs fvrmes el a leur arnemtn-teiion primitnms* y~*

*Jw ou*re, les recherches faites par Af. A. Odobesco non sadement dans /es publicathms arclieolog.-qncs les plus variees, timiş aussi, comme nous avans deja eu foceasion de Ic dke, dans tons les Ahtsees des grandfs capitates de fEurope {Paris, Londrei Vierme, Sainl'Pâersbuurg, Rome, Madrid); dans les Aiusces nou tnoins importanta de quelqites vdtes seeomhvres {Copenhague, Stockholm, Municit, Mayeuee, Gendve, Pesth, Adiines, Ravenne, etc), et meme dans le Musee nat'ssant de Jlticatc\t, demiphisieurs dessins mterca/ds datis cet onvrage font eonnaitre quelqucs monuments encore tguores; — toutes. cea langues et savante* mvesdgations, anxqnetles it faut joindre celles qui ont porta sur les Colleetions parttctdiercs de divers fay$, atnsi que isur les differtnts TrJsors de qneiques ănciemies basitiques [Afonsa, Saiut-Mauriee, Aix-ia-Oiapelle, Samt-Afare, te Mont Atkos, ete.), ont permis ă tanteur etcurii bir son travail de j}6 dessins et gravures d'apres des objets. tmhques, et dont V tute ret imnufdiaiest eTaffrir, avec ies douse pieces du TRASOR DE PETROSSA, autaut de points nouveanx de rapproehemeni et de comparwsoa.*

Assvrement, tons ees dessins ne sânt pas inediis, mais U n'est pas, croyonsnous, te'inerntre d'afjtrmer que meme hrsque les monuments, les vases, les bi/ouvetc., qu'iis rrprisenteut soni d/jă eonnus, tons ces objeis soni decrttstt grottpes ici dam un ordre qui frra saisir, «Tute facon originale ct pour ainsi dire toute nottvelle, leur importance ausst bien un pomt de vue de fart «ncien que de la vu publique et prk-e'e des peupks de i'ajtiiquiic'.

Grâce aux cVmeuts fmtrnis par le TEXTE ET I/IU-USTRATJON de cette pubhcahon, tarelukdogae y trouvera des donne'es intrressunits et des vites absolument neuves sur ectiains cotes de fhtstotre des arts mdustruh, depms fanliqmte' jusque vers le coiumeuceţHcnt du moyen âge; — tartistey e'tndiera avec profit la dsversttc de forme ct dornemenfatum surcrssnrment mine Par tts vasts et les btjonx artistiques, et retevera dans ed ouvrage toute une state dr seric ctirtcitscs, caraetr'rtmnt ditrrsrs e'potţues rt diverses contrers; — enfin f histarien lui-m&ue pituna patetrer plus tntnncment dans Iu cautuusxauce dttn temps ei tf une cwăiSatkm sur lesquds on ne possede aujourdhui encore, que des notums fort vagues et fort mdeetsrs. D'une fa<oti Puiircck, thistoire du TiUsoR DE PETROSSA & rensejgnera sur tetat de cuiture auquel elatf arrive te peuple cltets lequel ee Tresor a ele execute, mt's en usage et cache, a une rpoque, dont, par un tres tuibde enehamement de drduethns, M. A. O doi* seu est parvenu â determiner ta date plus que probable.*

*Tel est, en quelqites tnots, Finterii vsriC que prcsetde te trrs importam ouvrage que tians pithlttms aujourdhui, et qui sera, nous n*m donhns pas, favorablement accucilii par lotts les cottmiisseurs ee latre s, par tatts tea uoiis des Uttrrv, des arts, de tMstoire et de tarebc'oliţgie+*

CON D!T!C V ' , ,

l TRÎ:SOR PE PETROSSA, evmpose de trot's toutes en un vtdnniegrund in-foho, a it,- imprintr pai i'huprmuiu J(<i cieunt Utmicuuc A&nson G. FistM«eh\ mtc un cartntere nenf et mu tn* beau papier vtlin tciute*

H est arne de j$6 grmmres repttrfies sur 6yjpages di t,\h >tde >> piu i tu >*hramoiittmgraphiq:u s et lulu.gnt.ure dessmrxs eTapres ies Ahtmments tnemes.*

L'ouvrtfgeetant for'it un nvmbrctris reslnint, tna exempbitres <,ufrnuut se>/u rescrve'i ii hi r^tfe

Prix, m feutlks. dmts un cârtim de luxe. , . . zoo fr.

Prix, en reiinremnattur, ti tvtm bic dane. . #/o fr.

'respectul monografici *Le tn'sov de Petrossa* tipărit pe coperta exterioară (continuare), 1900

de Petrossa. I. Historique de la decouverte), ale unei redactări noi, cu ştersături şi adăugiri, foarte apropiate de textul din *Columna lui Traian* (de ex. menţionarea anexei A, care apare şi într-un fragment păstrat în dosarul II, ms. 12, p. 38—44).

6. *B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 4.* Cuprinde p. 1 — 10 şi 12 (sub titlul: *Notice descriptive et historique sur le tresor de Petrossa. I. Historique de la decouverte)* ale unei variante sigur ulterioare lui II, ms. 5. Prezintă încă diferenţe faţă de ediţia neterminată şi faţă de ediţia definitivă.

7. *B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 13.* Zece file numerotate cu cifre romane, II—IV, VI—XII (din istoricul descoperirii). în numerotarea pieselor, platoul poartă nr. I, ceea ce arată că acest manuscris este ulterior publicării textului din *Columna lui Traian* (unde platoul, deşi este descris primul, purta nr. III, ca în *Notice 1868).*

8. *B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 12.* Alături de multe alte mici fragmente din acelaşi capitol al istoricului descoperirii (de obicei 1—2 pagini disparate), care nu pot fi înseriate, întîlnim 6 file (p. 1—4, 7—12) dintr-o redactare cu multe ştersături, în care se menţionează incendiul de la Universitate din anul curent („l'annee presente") şi care astfel se poate data în 1884.

9. *B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 9.* Este o copie de mînă străină, cu adăugiri autografe Odobescu. Cuprinde p. 2—12, 35—38, 40—44, 46—49 şi 51—55 din istoricul descoperirii, într-o redacţiune imediat anterioară ediţiei neterminate, faţă de care prezintă încă mici deosebiri. Menţionînd incendiul de la Universitate, din anul în curs („l'annee presente"), se datează în 1884 şi poate fi considerat drept copie a manuscrisului de la nr. 8 (II, ms. 12).

Alături de fragmentele aici enumerate, care sînt cu toate anterioare ediţiei neterminate, la B.A.R. se păstrează doar puţine fragmente care fac parte din alte capitole ale monografiei. Ele sînt disparate şi nu permit să se tragă concluzii asupra fazeologiei propuse, deoarece aparţin exclusiv dezvoltărilor aduse monografiei, ulterior ediţiei neterminate, uneori chiar în cursul tipăririi ediţiei definitive. Este vorba de următoarele manuscrise :

10. *B.A.R-, Arhiva Odobescu, II, ms. 12.* Cinci file (p. 97, 101-103, 107) din capitolul despre veriga simplă. In manuscris sînt folosite tăieturi din foi tipărite (corecturi). O filă din capitolul despre platou (p. 113), în care se vorbeşte despre medalioanele de la Şimleu.

11. *B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 13.* Patru file, numerotate I—IV, scrise foarte neglijent, cuprinzînd prima redactare, nedezvoltată, a notei despre placa de la Siverskaia.

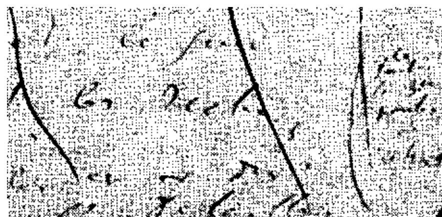
12. *B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 14.* Cuprinde trei sau patru variante (şi transcrieri) ale notei dezvoltate asupra plăcii de la Siverskaia (ed. 1889, p. 292—*300).* în manuscris, nota poartă numărul 106 bis iar paginile sînt marcate cu litere. Mai cuprinde două file (p. 4—5) ale notei din ediţia definitivă, voi. I, p. *333,* incluzînd o tăietură dintr-o foaie tipărită.

13. *B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 15.* Cuprinde numeroase file, în mare parte disparate, din capitolele despre platou şi despre veriga simplă, ale ediţiei definitive (voi. I, 1889). Menţionăm că pe paginile manuscrise LVI—LX, LXIII şi LXXIV (voi. I, p. *136 urm.)* sînt lipite figuri decupate din corecturi, ilustrînd diferite platouri. în nota cu bibliografia asupra verigilor (voi. I, p. *331 urm.)* se folosesc, de asemenea, tăieturi. Alături de altele, cuprinde nota asupra discului de la Lampsacus (p. 33 a—g) şi cîteva pagini asupra plăcii de la Siverskaia.

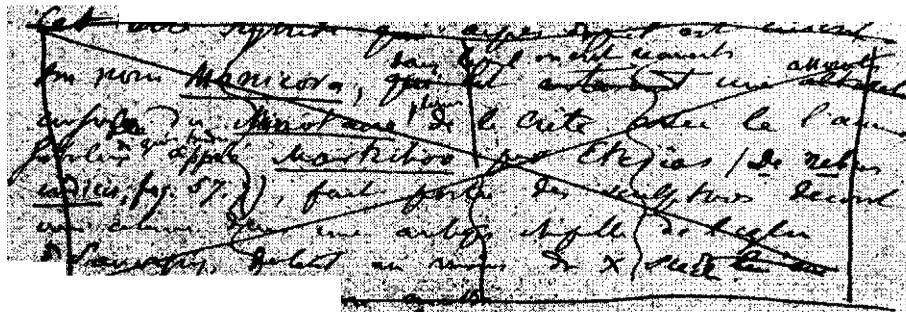
După cum se vede, fragmentele de manuscris păstrate reprezintă în chip inegal diferitele secţiuni ale lucrării lui Odobescu. Cele mai multe aparţin primei părţi (istoricul descoperirii), în versiuni anterioare ediţiei neterminate; mult mai puţine aparţin capitolelor despre tavă şi veriga simplă din ediţia definitivă, iar pentru rest (inclusiv volumele II—III) nu am întîlnit alte fragmente. Geneza lucrării nu poate fi deci descifrată numai pe baza manuscriselor şi trebuie apelat la comparaţia succesivă a textelor tipărite. în prealabil este bine să ne reamintim informaţiile directe pe care ni le furnizează însuşi autorul cu privire la mersul cercetărilor sale. Unele din aceste informaţii se referă desigur la *versiunea scurtă,* altele însă au în vedere *versiunea dezvoltată,* care avea să ducă la marea monografie. La această din urmă versiune se referea desigur Odobescu în *Pia desideria (ci. supra,* p. 928), spunînd că la 1874 a început redactarea „unei opere mai întinse" şi adăugind apoi că datorită evenimentelor a putut să publice doar „cîteva fragmente dintr-însa, traduse pe româneşte în revista *Columna lui Traian* din 1876 şi 1877".

în adevăr, o comparaţie între textul ediţiei neterminate şi cel al *Studielor,* respectiv originalul lor francez, necunoscut nouă, arată o legătură nemijlocită. Astfel, textul primei *Studie (Istoria descoperirii,* în acest volum, p. 889—897) a fost aproape în întregime preluat în ediţia neterminată, încorporîndu-i-se doar cîteva paragrafe şi note; acestui text i s-a alipit un masiv istoric al cercetării pînă la zi, cu bibliografia respectivă. Ca o modificare mai importantă menţionăm schimbarea numerotării pieselor: tava, care, deşi era tratată prima, avea nr. III în *Columna,* capătă nr. I. De notat că, în ediţia neterminată apar citate în subsol^ depoziţiile ţăranilor, care în *Columna* lipseau (ele urmau să fie incluse în anexa A). în ediţia neterminată îşi face loc pentru prima dată

Pagină dintr-nn manuscris (anul 1884) din capitolul *Istoria descoperirii* (Arhiva Al. Odobescu II ms. 12)

Pagină de manuscris din nota asupra plăcii de la Siverskaia. ... I, p. 2P4 (Arhiva Al. Odobescu II, ms. 14)

un capitol de *Considerații preliminare.* în continuare, *Studiele* despre tavă şi veriga simplă au fost preluate aproape integral, adăugîndu-se dezvoltări doar de cîteva pagini (text şi note). De regulă, notele inițiale nu au fost remaniate, actualizate, lucru evident la nota de la p. *110—111* a ediției neterminate, care cuprinde o bibliografie a „verigilor portative", rămasă la stadiul din 1875. Deosebiri mai mari se constată la capitolul despre veriga cu inscripție. Şi aici textul corespunzător din *Studie* (pînă la ipotezele lui Neumeister, expuse de Bock) a fost preluat aproape în întregime, dar a fost împănat cu mai multe dezvoltări şi actualizări, în text şi în note, căpătînd o întindere aproape dublă. După cum se vede, textul *Studielor* a fost aproape integral folosit (uneori s-au preluat şi erori de felul lui Ulfila — sec. V e.n.), constituind, de fapt, o primă variantă a *lucrării dezvoltate* asupra tezaurului de la Pietroasa. Prin completarea sa, mai ales a capitolelor despre istoria descoperirii şi despre veriga cu inscripție, şi prin adăugarea capitolului de *Considerații preliminare,* s-a născut cea de a doua variantă a acestei lucrări, care este ediția neterminată.

Cea de a treia variantă o constituie *ediția definitivă.* Compararea sa cu ediția neterminată ne arată că *istoricul descoperirii* şi *considerațiile preliminare* au fost preluate integral, cu remanieri şi dezvoltări moderate, care au făcut ca pentru aceste două capitole proporțiile lucrării să nu crească prea mult (88 în loc de 72 pagini, de acelaşi format). Lucrurile stau însă cu totul altfel în ce priveşte următoarele trei capitole care deşi folosesc pasagii sau chiar pagini întregi din ediția neterminată, practic au fost scrise de la început, în ele introducîndu-se o enormă cantitate de informație suplimentară, cu comentariile, notele şi ilustrațiile respective. O primă comparație cantitativă este grăitoare :

	ed. net.	*ed. 1889*
Istoricul descoperirii	p. 1—58 (58 p.)	p. 1—68 (.68 p.)
Considerații preliminare	p. 59-72 (14 p.)	p. 71—88 (18 p.)
I. Platoul	p. 73-98 (26 p.)	p. 89-218 (130 p.)
II. Veriga simplă	p. 99-116 (18 **p.)**	**p.** 219-356 (138 **p.)**
III. Veriga cu inscripție	p. 117-152 net.	p. 357-402 (total 475)

Fără a intra în detalii vom arăta că această considerabilă sporire a informației priveşte în egală măsură izvoarele scrise antice şi medievale şi materialele arheologice. De fapt, trebuie precizat, nu este atît vorba de o înmulțire a izvoarelor sau descoperirilor citate, cît de o expunere mult mai largă (citate întinse, descrieri amănunțite) a celor deja menționate în ediția neterminată. Dăm doar două exemple : platourile de la Certomlîk, Kerci, Aquileea, Bernay, Hildesheim, Conceştişi Geneva sînt prezentate în ediția neterminată pe trei pagini (p. *84—86),* iar în ediția 1889 pe 38 pagini (p. *118—155)* ; portul verigilor la celți este discutat în ediția neterminată pe o singură pagină (p. 702), iar în ediția definitivă pe 51 (p. *238—288).* în privința verigii cu inscripție, comparînd cu fragmentul păstrat din ediția neterminată, dezvoltarea nu este prea mare (46 față de 36 pagini), dar pe ansamblu capitolul a luat şi el proporții impunătoare (118 pagini), reflectînd interesul deosebit al lui Odobescu pentru această piesă (interes manifestat deja în *Notice 1868,* p. 17—27, unde era pe departe piesa cea mai detaliat comentată). Dezvoltarea masivă a informației este reflectată şi de ilustrație : celor 34 figuri numerotate din ediția neterminată le corespund peste 150 figuri în ediția definitivă.

Pentru volumul al II-lea (1896), în care sînt tratate celelalte nouă piese, nu avem, din păcate, pentru comparație, nici manuscrise, nici tipărituri anterioare apropiate. Singurul text tipărit în care aceste piese au fost anterior discutate este *Notice sur Ies antiquites de la Roumanie (Notice 1868),* care însă reprezintă o variantă a *lucrării scurte,* nedezvoltate, despre tezaur. Or, departe de a avea proporțiile gigantice ale celor din volumul I, capitolele din volumul al II-lea aparțin totuşi, măcar teoretic, *lucrării dezvoltate.* Dacă dimensiunile lor mici (cana-oenochoe 26 p. ; patera 28 p.; colanul ajurat 6p.; fibula mare 9 p. ; fibulele mijlocii 8p. ; fibula mică 5 p.; vasele ajurate 18 p.) arată că avem de-a face cu o variantă timpurie (comparabilă cu *Studiele* din *Columna lui Traian)* sau dacă, dimpotrivă, aceasta constituie indiciul că au fost redactate în grabă, după 1889, de un Odobescu obosit şi descurajat de greutățile prin care trecuse pînă atunci pentru realizarea primului volum, este greu de hotărît. O analiză atentă ne arată, în orice caz, că dacă nu a fost compus aşa de tîrziu, acest text, cel puțin, a fost îmbogățit, pus la punct, scurt timp înainte de apariție (1893—1895), astfel că în text întîlnim un comentariu asupra descoperirii, în 1889, a mormîntului de la Apahida şi a celui de al doilea tezaur de la Şimleul Silvaniei, iar în note întîlnim citate lucrări apărute în anii 1890—1892 (p. *40, 56* şi *88).* Pe de altă parte, folosirea unor pasagii întregi din *Notice 1868,* şi a descrierii pieselor, datorate lui Charles de Linas, nu semnifică neapărat o dată timpurie, ci se poate tot atît de bine explica printr-o redactare tîrzie, grăbită, constrînsă să se limiteze în funcție de întinderea spațiului tipografic rămas. Către această din urmă ipoteză sîntem tentați să înclinăm, avînd în vedere şi lipsa oricăror manuscrise, precum şi împrejurarea că publicarea *Studielor* din *Columna lui Traian* şi a ediției neterminate s-a întrerupt oarecum în acelaşi punct (după piesa a, III-a colanul cu inscripție). Concluzia care s-ar putea trage din acest fapt este că, absorbit de redactarea la mari dimensiuni a istori-

cului descoperirii şi a „monografiilor" dedicate primelor trei piese, Odobescu nu a mai ajuns să se ocupe de celelalte piese şi să redacteze un text cît de cît dezvoltat decît în ultimii săi ani de viaţă. Anterior, începînd publicarea serialului din *Columna lui Traian* (1876—1877), a ediţiei neterminate (1884—1885) şi chiar a ediţiei definitive (1886—1888), este probabil că el nu avea gata un astfel de text dezvoltat. De altfel, din corespondenţa lui Odobescu (cf. *Opere literare,* ed. Sc. Struţeanu, 1938, p. 359), ştim că la începutul lui martie 1885 el abia îşi prepara materialul pentru a începe redactarea capitolului dedicat celei de a IV-a piese (eana-oenochoe). La fel, Odobescu nu a mai apucat să redacteze un alt capitol, mai amplu, de concluzii, în afara celui din *Notice sur les antiquites de la Roumanie,* p. 39—54, care avea să fie republicat, pentru încheierea monografiei, *ad hoc,* în voi. III (Î960). îngrijit la tipar de Ionescu-Gion, acest volum trebuie totuşi să fi fost pregătit, înainte de moartea sa, de Odobescu, care este desigur autorul acelor foarte mici dezvoltări din text (p. *13— 14,* menţionînd descoperirile recente de la Simleu si Apahida) si din subsol (note la p. *16—19, 22, 24-25).*

închegată în acest fel, marea monografie asupra tezaurului de la Pietroasa are, explicabil, o serie de neajunsuri, dintre care cel mai marcat este acela al lipsei de unitate şi echilibru între părţile componente. Un complex de cauze se află la origine. însufleţit de ideea realizării operei vieţii sale, Odobescu a făcut greşeala de a începe tipărirea unei lucrări care nu era terminată. în lipsa unui manuscris încheiat, era inevitabil ca autorul să piardă din vedere ansamblul lucrării, cu atît mai mult, cu cît, prin structura şi formaţia sa, Odobescu era irezistibil tentat să-şi sporească încontinuu informaţia şi să dea mereu noi dezvoltări textului său, pînă în faza de corectură chiar. Tipărind pe măsură ce scria, autorul nu a putut să-şi proporţioneze lucrarea în chip just şi a fost ades pus în situaţia de a reveni pentru a face adăugiri sau îndreptări. Spre exemplificare, amintim doar revenirile repetate, pe parcursul volumului I, asupra platourilor antice, într-un caz chiar la o distanţă de numai trei pagini (la p. *163* se corectează ce se spunea la p. *160* — pe o coală deja imprimată — despre discul de la Orbetello) ; de aceea au fost mai mult sau mai puţin necesare şi *Adiţiunile şi rectificările* de la sfîrşitul acestui volum. Pe de altă parte, este evident că multe din dezvoltările acestui text sînt nejustificate, inutile. Stilul digresiv al lui Odobescu, alimentat de incomparabila sa erudiţie, este la originea a numeroase excursuri, unele de mare întindere, care ades nu mai au nici o legătură cu problematica tezaurului de la Pietroasa sau a orfevreriei antice în general. Un exemplu tipic este acela al notei din volumul I, p. *19—22* (cu patru figuri !), dedicată „găinii cu cei şapte pui" din tezaurul de la Monza, deşi autorul singur stabilise că nu există nici o asemănare cu „cloşca cu puii" de la Pietroasa şi că asemănarea denumirii este „cu totul fortuită". Un alt exemplu, la fel de tipic, este acela al notei despre placa de aur de la Siverskaia (voi. I, p. *292—300* şi fig. *116—118),* intercalată în capitolul despre torques, şi care tratează problema unor reprezentări antropo- şi zoomorfe, cu substratul lor mitologic, din India şi pînă în Bretania. Şi, ca acestea se pot da încă multe alte exemple.

Alte ori dezvoltarea textului se datorează citatelor foarte întinse, reproduse după autorii antici, medievali sau moderni. Dacă lăsăm de o parte cîteva versuri din Boileau sau Voltaire, nu se poate spune că aceste citate ar fi inutile. în raport, însă, cu încărcarea pe care o aduc textului şi cu consumul spaţiului tipografic limitat de care dispunea autorul, oportunitatea citării *in extenso,* uneori pe pagini întregi, este desigur îndoielnică, mai ales atunci cînd autorul citat este un contemporan al lui Odobescu. Pentru a nu da decît un exemplu, amintim citarea unui capitol întreg din cartea lui Lasteyrie despre orfevrerie (de altfel o carte de popularizare), în voi. I, p. *50—59,* cu 13 figuri. în măsura în care marea monografie se adresa lumii savante, ar fi fost, desigur, suficient ca citirea să se limiteze lâ textele esenţiale, iar pentru autorii moderni să se facă o simplă trimitere. Se vede însă că Odobescu a visat să ofere o carte atît de completă, încît să dispenseze pe cititor de a mai căuta în rafturile bibliotecilor pe autorii antici sau moderni implicaţi în problematica dezbătută. Aceeaşi ambiţie 1-a făcut, dealtfel, să încerce a ilustra cvasitotalitatea pieselor arheologice comentate în text. Rezultatul, această operă monumentală şi valoroasă, dar inegală şi nedesăvîrşită, ne arată că o astfel de carte completă, ideală, nu este practic realizabilă şi, în orice caz, presupune eforturi şi mijloace disproporţionate faţă de utilitatea scontată.

în privinţa limbii, a stilului, împrejurarea că cele două ediţii discutate au fost scrise de Odobescu direct în franceză ne scuteşte de comentarii, care, de altfel, reclamă o competenţă specială. Oricum, se pare că modestia excesivă a autorului nu este justificată, atunci cînd se adresează indulgenţei sau indiferenţei cititorilor „în ce priveşte greşelile de limbă şi slăbiciunile de stil, obstacol aproape inevitabil pentru orice străin care şi-a propus să scrie în franceză" (p. 52). Sub aspectul limbii ar fi de menţionat doar încercarea lui Odobescu de a transcrie toponimele româneşti de aşa manieră încît să fie pronunţate corect de cititorul francez (de ex. Istritza, Fokchani, Porolna). Autorul nu a fost însă consecvent. Unele toponime au fost totuşi tipărite în ortografia românească a timpului (Bâdeni-de-jos, Cîlneu), iar altele într-o transcriere hibridă (Petrossa, Buz6o, Sacuyeni, Niscov, Sărata, Orgoya, Brăila, Turno Magurelle, Contzesti), care nu redă fonetismul real al numelor respective.

O anume inconsecvență se constată şi în ce priveşte folosirea numelor de localități din Transilvania, aflată în acea vreme sub dominația Imperiului austro-ungar. Adresîndu-se unui cerc internațional de cititori, Odobescu a trebuit să folosească, în general, denumirile oficiale ale localităților, singurele care se regăseau pe hărțile în circulație la acea dată : Cronstadt pentru Braşov, Carlsburg pentru Alba Iulia, Temesvâr pentru Timişoara, Nagy Szent Miklos sau Grand St. Miklos pentru Sînnicolaul Mare. Uneori autorul foloseşte şi denumirile româneşti mai cunoscute (ex. Sibii), iar pentru descoperirea de la Şimleul Silvaniei nu pare să fi cunoscut decît numele românesc (Şimlău, dealul Măgura).

în privința antroponimelor, remarcăm tendința lui Odobescu de a le reda prin corespondentul lor francez (Georges, Nicolas, Michel Ghica, Pierre Poyenar) dar rămîn şi nume scrise curat româneşte (Ion, Achim).

Nu putem încheia acest comentariu, fără a semnala, măcar prin cîteva exemple, existența unei întregi serii de greşeli (de tipar sau ale autorului), precum şi a unor nepotriviri între cele două ediții (sau între cele trei ediții, dacă luăm în considerare şi textul românesc din *Columna lui Traian).* Simplele greşeli de tipar, care duc la coruperea unor cuvinte, sînt rare în textul francez (de ex., în ed. net., p. *136, defenseurs* pentru *detracteurs,* corect în ediția definitivă; *eonserves* pentru *eonserves,* în voi. I, p. *122; asiatique* pentru *antique,* p. 725 etc). Ele sînt însă destul de numeroase în textele citate în alte limbi, în special în cele în limba germană *(Halzring* pentru *Halsring,* p. 359; *beabrichtigten* pentru *beabsichtigten* şi *noch* pentru *nach* p. 480; *uberwagt* pentru *ilberragt,* p. 693; *dass* pentru *das,* p. 633 etc), dar şi în limba engleză *(hawe* pentru *have,* p. 354; *tovled* pentru *toweled,* p. 601). Mai frecvente sînt şi numele proprii corupte *(Armendralejo* pentru *Almendralejo,* p. 57 ; *Kalosca* pentru *Kalocsa,* p. 140 ; *Straubingen* pentru *Straubing,* p. 362; *Felge* pentru *Telge,* p. 560 etc). în textele greceşti, atît de abundent citate, greşelile cele mai numeroase sînt legate de poziția spiritelor şi accentelor (ex. p. 251, 334, 347, 374, 730, 732) şi sînt de pus, în special, pe seama tiparului. Uneori o literă este confundată cu alta (xcopîov în loc de ^wpîov, IvxoyxâvovTa în loc de ev-njy/âvovTa, 6[xwvy)[xov în loc de 6fi.wvufi.ov, p. 730), alteori una sau mai multe litere lipsesc (^i-rwe7rix'oouț în loc de ^ixtovaț l7tixP"?> P- 385 ; otofAvouț în loc de otofx£vouț, p. 386). Şi în textele latineşti întîlnim greşeli care aparțin probabil tiparului (ex. *sollempniter,* în loc de *sollemniter,* p. 257 ; *armillo* pentru *armilla,* p. 387, nota 1 ; *leudibus* pentru *laubidus, ab iile* pentru *ab illo, cum rege* pentru *cum regi,* p. 419; *nihi* pentru *nihil,* p. 453, nota 2; *ricolitur* pentru *recolitur,* p. 493; *posteu* pentru *postea,* p. 642; *praepter* pentru *propier, surrectirrus* pentru *surrecturus,* p. 724; *proprinquans* pentru *propinquans, abcessit* pentru *abscessit,* p. 726). Alte greşeli aparțin probabil lui Odobescu, la transcriere, sau edițiilor folosite : p. 299, 7«vaxa âpyupsouț în loc de Tuvaxocț âpyupsouț sau uîvaxa âpyupsouv; p. 724, nota 1, *relique* pentru *reliquos;* p. 732, nota 1. *regidus urbens* pentru *regia urbe.* De altfel, în legătură cu acest ultim exemplu, trebuie arătat că în citarea textului lui Iordanes, Odobescu se îndepărtează ades de la lecturile manuscriselor, date în cea mai bună ediție a vremii, aceea a lui Mommsen *(Iordanis Romana et Getica.* Recensuit Theodorus Mommsen, Berolini, 1882) :

Odobescu,	*Le tresor. . .*	Mommsen
I, p. *411*	Ovim	Oium
p. *436*	Gothescytha	Golthescytha
III, p. *24*	Athanaricum regem	Aithanarico rege
,, ,,	concessit	consensit
,, ,,	commeatumque	commeatuque
,, ,,	militem ordinatum	milite ordinato

Greşită este transcrierea grecescului o<pi.yxTY]p prin *spinther, spcnther,* în loc de *spinter* (p. 370), ca şi folosirea formei *Sophoclus* pentru *Sopkocles.* Ca grafii deosebite, notăm scrierea lui *i* consoană prin *j,* ca şi formele *sequuto, lacryma* pentru *secuto, lacrima.*

Cînd este vorba de cifre greşelile nu pot fi întotdeauna sesizate cu uşurință. Dacă este evident că furtul lui Panatazescu' a avut loc la 1875 şi nu la 1873 (p. 458), sau că vizita lui Bock a avut loc în 1861 şi nu în 1862 (p. 586), în schimb este mai greu de remarcat cînd o cifră care indică anul de apariție, volumul sau pagina este greşită. O verificare a trimiterilor la o lucrare de proporțiile celei de față este imposibilă. Din comparația între *Studiele* din *Columna lui Traian,* ediția neterminată şi ediția definitivă rezultă însă uneori astfel de trimiteri cu cifre diferite. Există şi trimiteri greşite la ilustrație, mai uşor de sesizat : la p. 437 trimitere la fig. 85 *a* în loc de 85 *u,* la p. 442—443 trimitere la fig 135 *a* în loc de 135 *b* şi la 135 *b* în loc de 135 *a,* la p. 494 trimitere la fig. 92 *b* în loc de 82 *b* ; la p. 636 trimitere la fig. 62 *b, c* în loc de 62 *b, c, d* şi la fig. 62 *d, e* în loc de 62 *e, f,* la p. 648 trimitere la fig. 70 în loc de 72, etc, etc. La p. 621, legenda figurii 25 se potriveşte la fig. 26, iar legenda de la fig. 26 se potriveşte la fig. 25,

în volumul III, după fig. 1, 2, 3, urmează figura 137, greşeală provenită probabil din numerotarea iniţială a figurilor voi. III în continuarea celor din voi. II.

A stabili care din greşelile selectiv enumerate aici aparţin autorului şi care tipografiei este imposibil, în lipsa unui manuscris final. Probabil, totuşi, multe din ele aparţin autorului, lucru explicabil prin volumul mare de muncă depusă. Uneori Odobescu a sesizat aceste greşeli şi le-a îndreptat pe parcursul aceluiaşi volum (ex. la p. 564 se corectează o trimitere greşită de la p. 210, nota 5). Alteori, de fapt de cele mai multe ori, aceste greşeli au rămas necorectate (monografia nu are de altfel o *errata).* Să reamintim cazul plasării lui Ulfila în secolul al V-lea, greşeală care rămîne în ediţia definitivă (voi. I, p. *370* nota), după ce apăruse şi în *Columna lui Traian şiîn* ediţia neterminată.

NOTE

84/738 înălţimea dealului Istriţa este indicată greşit în toate lucrările lui Odobescu (1796 m). înălţimea reală, atinsă de acest deal în vîrful situat chiar deasupra comunei Pietroasele, este de 750 m (cf. Gr. Posea, M. Ielenicz, *Judelui Buzău,* Bucureşti, 1971, p. 25). înălţimea neobişnuit de mare pentru primele dealuri subcarpatice, care se ridică direct din cîmpie, se explică prin prezenţa calcarelor şi gresiilor sarmaţiene.

93, nota 1 /747 Banul Mihalache Ghica este unul dintre primii şi cei mai activi iubitori de antichităţi, dintre acei „anticari" cu temei criticaţi de Odobescu pentru lipsa lor de pregătire ştiinţifică şi pentru zelul de colecţionari, care ades a adus pagube monumentelor antice, dar care, nu mai puţin, au meritul de a fi fost primii care la noi au adunat, ordonat şi prezentat unui public, mai mult sau mai puţin numeros, obiecte antice (în principal romane). Aceşti „anticari", între care, alături de Ghica, menţionăm pe N. Mavros, Dim. Papazoglu, N. Cretzulescu şi, în sfîrşit, pe Cezar Bolliac, au pus astfel temelia atît pentru viitorul muzeu de antichităţi, cît şi pentru cercetările arheologice ştiinţifice din ultima treime a secolului trecut. Banul Ghica, folosind poziţia de ministru de interne în vremea domniei fratelui său, Alexandru Ghica (1831 — 1842), şi-a constituit o bogată colecţie de antichităţi romane, adunate din Oltenia. Odobescu, în *Analele Societăţii Academice Române,* X, secţ. II, 1878, p. 174 urm., ne relatează despre „metodele" de lucru ale vornicului-arheolog : „Marelui vornic îi plăceau anticele şi pe unde auzea sau bănuia că se aflâ antice, de grabă el trămitea ispravnicii, zapcii şi pomojnicii ca să ridice satele, să sape şi să scormone sălaşele de vechi cetăţi, spre a-i aduce la curtea sa din Bucureşti — actualul palat al administraţiei de Ilfov — pietroaie, antice şi bănuţi".

Astfel de săpături s-au făcut la Reşca *(Romula),* Celei *(Sucidava),* T. Severin *(Drobeta)* etc. Din păcate, din pricina evenimentelor, după 1842, colecţia lui Ghica a rămas în părăsire şi a ajuns abia la 1869 în Muzeul de antichităţi, fără acte sau însemnări însoţitoare. Unele date despre săpăturile şi colecţia lui Ghica au fost publicate în 1836 şi 1837, de către Vladimir de Blaremberg în ziarele *Curierul românesc* şi *Muzeul naţional. Gazetă Uterarie şi industrială.* Despre piese din această colecţie au mai scris G. Papadopol (care s-a ocupat, între primii, şi de tezaurul de la Pietroasa; vezi monografia franceză, voi. I, p. 364) şi francezul F. Lajard. Banul Mihalache Ghica şi-a cîştigat mari merite faţă de arheologia românească şi prin salvarea tezaurului de la Pietroasa, şi prin iniţiativa creerii primului muzeu naţional, în 1834. Cf. D. Tudor, în voi. A. I. Odobescu, *Istoria archeologiei,* [Bucureşti], 1961, p.22; idem, *Oltenia romană* ed. III, 1968, p. 15; D. Popescu, *Centenarul Muzeului naţional de antichităţi,* în SCIV, 15, 1964, 4, p. 451—452; A. Pippidi, *Vechi epigrafişti şi anticari în ţările române,* în *Studii clasice,* XI, 1969, p. 279—296, în special p. 293 urm.

94/748 Muzeul naţional din Bucureşti fusese întemeiat de către domnitorul Alexandru Ghica, în 1834, din iniţiativa banului Mihalache Ghica. El funcţiona la Şcoala naţională (Colegiul Sf. Sava), unde şi Odobescu a fost elev, şi cuprindea colecţii diferite, în principal de antichităţi (sculpturi, ceramică, cărămizi) şi din domeniul ştiinţelor naturii. Din acei ani de început datează şi primele dispoziţiuni legale (circulara Departamentului treburilor din lăuntru, din 1839), care defineau rostul muzeului bucureştean : „Nimeni să nu aibă voie a-şi însuşi vreun obiect de antichitate măcar unde l-ar găsi într-acest prinţipat. Ci îndată ce se va afla un asemenea obiect, de a fi lesne a se transporta, să se trimită prin ocîrmuirea locală la depozitoriul din Colegiul Sfîntului Sava în Bucureşti". în 1862, prin donaţia generalului Mavros, colecţia de antichităţi a Muzeului naţional devine atît de cuprinzătoare încît separarea ei ca un muzeu independent se impunea cu necesitate. Doi ani mai tîrziu, prin decretul nr. 1648 din 23 noiembrie 1864, semnat de domnitorul Alexandru Ioan Cuza şi de ministrul N. Cretzulescu, se înfiinţa *Muzeul de antichităţi din Bucureşti,* aprobîndu-se regulamentul său de administrare şi organizare. Prin decretul nr. 1649 din 25 noiembrie 1864 s-a stabilit şi componenţa „comitetului arheologic", menit să asigure conducerea muzeului : preşedinte era generalul Mavros, „primul şi cel mai mare donator şi fondatore al muzeului de antichităţi", iar ca membri onorifici Alexandru Odobescu, V. Alexan-

drescu şi A. T. Laurian. După moartea lui Mavros, Odobescu a fost ales preşedinte al comitetului, în septembrie 1871, Odobescu a fost însărcinat de Societatea Academică să alcătuiască, împreună cu V. A. Urechia un catalog al antichităţilor aflate la muzeul din Bucureşti. Odobescu a efectuat transcrierea unei părţi a inscripţiilor latineşti şi greceşti (1874), dar nu a putut duce la bun sfîrşit această lucrare. Cf. R. Vulpe, *Muzeul naţional de antichităţi,* în *Boabe de grîu,* I, 1930,3; D. Popescu, *Centenarul Muzeului naţional de antichităţi,* în SCIV, 15, 1964, 4, p. 449 urm. ; VI. Dumitrescu, *Muzeul naţional de antichităţi,* Bucureşti, 1968, p. 5—8; Geo Şerban, în voi. Al. Odobescu, *Pagini regăsite,* [Bucureşti], 1965, p. 348 şi 353.

110/763 Pentru a întări prezumţia sa că din tezaur nu au făcut parte monede, arme, catarame etc. şi pentru a corecta atribuirea eronată (Telge, Henning) a celor trei catarame cloazonate, din muzeul din Bucureşti, la acest tezaur, Odobescu revine, în voi. I, în nota dela p. *379* şi în prima notă de adiţiuni şi rectificări, la p. *477—481.* Cataramele de la Cîlnău, considerate pe drept de Odobescu ca germanice, datează probabil din epoca hunică, astfel că ar trebui mai curînd atribuite unor ostrogoţi, decît vizigoţilor lui Athanaric (cf. I. Nestor, în *Istoria României,* I, 1960, p. 703). Ele se păstrează în prezent la Muzeul de istorie al R.S.R. (Tezaurul istoric, nr. inv. 11.060—11.062), unde, însă, în chip nejustificat, au fost încadrate într-un presupus „tezaur de la Buzău", împreună cu piese nemenţionate de Odobescu (o cataramă mică, un inel cu piatră, doi cercei, şapte rozete mici şi un şirag din tuburi şi pandantivi, toate de aur). Nu se cunosc condiţiile de aflare a acestor catarame. Ar fi de văzut dacă nu cumva fac parte dintr-o descoperire făcută de Tocilescu şi descrisă sub nr. 160, în *Catalogul Muzeului naţional de antichităţi din Bucureşti,* 1906, p. 76 : „Trei catarămi de aur masiv, fragment dintr-un colan de aur; patru fragmente de aur, toate găsite de d-nu Tocilescu într-o movilă de lîngă Buzău". Această movilă ar putea fi aceeaşi cu movila „lîngă podul Cîlnăului de lîngă Buzău", în care Tocilescu a găsit un mormînt de călăreţ cu zale, sabie şi harnaşament *(Ibidem,* sub nr. 161). Vezi şi nota la textul din *Columna lui Traian,* p. 990.

112, nota 2 (vezi şi p. 448)/p. 774 Opiniile despre tezaur, atribuite de Odobescu lui Berger de Xivrey, au apărut sub semnătura lui Gheorghe Asaky, în *Le glaneur moldo-valaque. Journal scientifique, litteraire et industriei,* în numărul pe iulie-septembrie 1841, p. 60—67. După ce menţionează descoperirea de la Conceşti (corect scris în textul românesc, în alfabetul de tranziţie, şi greşit, Contzesti, în textul francez), Asaky reproduce din scrisoarea lui Billecocq către Saint Marc-Girardin, scrisoare care conţine o serie de inexactităţi, începînd chiar cu indicarea anului descoperirii de la Pietroasa, 1838 în loc de 1837. în continuare, Asaky prezintă informaţiile primite de la Paris, fără a preciza numele autorului. Alături de greşeli care nu-i aparţin (cele patru fibule considerate ca lămpi), Asaky comite o amuzantă confuzie, scriind că două lămpi (fibule) au „figura zînei Iris" (în textul francez „figure dTris", evident o citire greşită a scrisorii de la Paris, unde va fi fost scris „figure d'ibis"!?). Textul din *Le glaneur* este însoţit de două planşe, cuprinzînd cele două colane subţiri, patera cu figuri, colanul lat şi cupa octogonală, desenate de Negulici.

113—114/765 Lucrarea lui Joseph Arneth, *Die antiken Gold- und Silber-Monumente des k.k. Miinz- und Antiken-Cabinettes in Wien,* Viena, 1850, i-a oferit lui Odobescu numeroase puncte de referinţă atît privind tezaurul de la Pietroasa, cît şi pentru alte descoperiri analoage din întreaga Europă. Relatările privind tezaurul de la Pietroasa (scris *Pietraossa)* şi ilustraţia respectivă cuprind o serie de erori, care au fost semnalate de Odobescu. în scrisoarea din 1847 a lui A. Kurz (reprodusă de Arneth la p. 85 urm.) întîlnim prima semnalare a fortificaţiei (castrului) de la Pietroasa, precum şi a unei alte fortificaţii de pe dealul Istriţa (vezi mai jos, p. 979). în lucrarea lui Arneth sînt publicate şi alte importante descoperiri de pe teritoriul României : tezaurele de la Sînnicolaul Mare şi Şimleul Silvaniei (I), placa de argint figurată, din tezaurul geto-dacic de la Cioara, monede greceşti şi macedonene etc. în această carte, Odobescu a întîlnit descrieri sau referiri la multe piese importante, pe care le va discuta în marea sa monografie : vasele de argint de la Rennes, Bernay, Cuciurul Mare, Conceşti, aşa-numitele scuturi votive, cornurile de la Tondern etc.

Exemplarul de la B.A.R. (cota V 32677) a aparţinut lui Odobescu aşa cum arată parafa sa aplicată pe fila a doua şi lapidarele însemnări marginale cu creionul, în care îi recunoaştem scrisul. Aceste însemnări, în franceză şi, mai rar, în germană, au rostul de a atrage atenţia asupra pieselor discutate în text (ex. *Patere de Rennes, Collier irlandais, Kuczurmare, Kouloba, clypei votivi, Bouclier de Scipion* etc), eventual asupra colecţiei unde se află (ex. *Musee de Copenhague, von Strogonof)* sau asupra literaturii (Arch. Zeitg. 1843; Montfaucon). La p. 13—14 şi 84—87, unde se relatează despre tezaurul de la Pietroasa, nu întîlnim nici o însemnare, cu excepţia unei aproape indescifrabile consemnări : *Tresor(f) de Petrosa* (p. 13).

121/774 Lucrarea lui F. de Lasteyrie, *L'histoire du travail ă l'Exposition Universelle,* Paris, 1867, 59 p. (exemplarul de la B.A.R., cota II 105.424, provine din biblioteca Odobescu), reflectă o dată mai mult aprecierea de care s-a bucurat participarea României la expoziţia de la Paris, cu atît mai mult cu cît era vorba de o naţiune tînără, în curs de

emancipare („La vient â peine de se constituer une jeune nationalite" encore en toutelle... ... Sachons gre â la Roumanie du riche contingent qu'elle nous apporte !"). După ce aminteşte că tezaurul de la Pietroasa i-a prilejuit în 1865 exprimarea ideii sale despre existenţa unei „arte naţionale" a goţilor, Lasteyrie arată că noi descoperiri de piese cloazonate, „aflate chiar pe graniţa României, în Ungaria", îi confirmă această idee. Referinţa lui Lasteyrie, ţinînd cont de graniţele de la 1867, priveşte desigur Transilvania. Din păcate, autorul nu precizează despre ce anume descoperiri este vorba, menţionînd doar că ele se află în muzeul din Pesta.

121—122/775 Lucrarea dedicată, la 1868, de către Charles de Linas tezaurului de la Pietroasa, este aceea care 1-a influenţat cel mai mult pe Odobescu, în special în ceea ce priveşte terminologia şi descrierea pieselor, care este preluată *in extenso* atît în *Notice 1868,* cît şi în marea monografie (mai ales în voi. II, 1896). Această influenţă se explică prin relaţiile colegiale dintre cei doi savanţi şi, în special, prin preferinţa lui Odobescu pentru limba franceză, în care el însuşi şi-a scris lucrările. La rîndul său, Linas a folosit în redactarea lucrării în discuţie material documentar (inclusiv o colecţie de fotografii) şi idei inedite, generos puse de Odobescu la dispoziţie. Chiar în această lucrare savantul francez a ţinut să omagieze gestul de „bienveillante confraternite", ştiind că însuşi Odobescu pregătea în acel moment o publicaţie asupra tezaurului. Exemplarul cărţii lui Linas, *L'histoire du travail a l'Exposition Universelle de 1867* (Paris-Arras, 1868), care se află la B.A.R. sub cota II 384.407, provine din biblioteca lui Odobescu.

129/783 Notiţa publicată în volumul de rapoarte ale Congresului de antropologie şi arheologie preistorică de la Copenhaga, din 1869 (volum apărut în 1875) nu a fost redactată de Odobescu, astfel că, deşi este înregistrată în bibliografia lui Odobescu, întocmită de Al. Iordan *(Convorbiri literare,* 67, 1934, 7—9, p. 757), nu va fi reluată în ediţia de faţă a operelor lui Odobescu. însăşi precizarea din subtitlu *(D'apres des Communications de M. Odobesco)* ca şi indicaţia autorului (W. Schmidt?), la p. 361, nota 1 din volumul congresului, că a făcut uz de publicaţiile lui Linas (1868), Arneth (1850) şi Odobescu (1868), arată că nu Odobescu este autorul. Din procesele verbale ale şedinţelor rezultă, de altfel, că Odobescu a prezentat doar o „comunicare orală", despre antichităţile preistorice din România, ţinută în ziua de 31 august 1869 şi publicată ulterior în *Scrieri literare şi istorice,* voi. II, 1887, p. 137—148. Odobescu adusese, însă, cu sine fotografii ale pieselor de la Pietroasa, pe care le-a arătat savanţilor prezenţi la congres şi care au servit ulterior ca bază pentru desenele (şapte figuri în text şi patru planşe), apărute în volumul congresului.

137—139, nota Darea de seamă publicată în *Acaddmie des inscriptions et belles-lettres. Comptes rendus des seances de l'annee 1868,* N.S., tome IV, 1869, p. 410—415, este reprodusă cu foarte mici reduceri, atît din textul scrisorii lui Odobescu, cît şi din procesul verbal propriu-zis. în Arhiva Odobescu (II, ms. 11) de la B.A.R., se păstrează un manuscris de patru pagini, cuprinzînd traducerea în româneşte a acestei dări de seamă, însoţită de un text introductiv : „Extragem din *Comptes rendus des seances de 1'Academie des inscriptions et bellcs-lettres de Paris, annee 1868* (Dări de seamă ale şedinţelor Academiei de inscripţiuni şi bele-litere din Paris, pe anul 1868), următoarele rînduri, care nu sînt fără de interes pentru a se constata dintr-însele că şi românii au început, prin studii serioase, a lua parte la mişcarea ştiinţifică a Europei apusene :...„ Manuscrisul poartă un titlu, care pare a fi adăugat ulterior, tot de mîna lui Odobescu : ,,*Antichităţi din Siberia asemănate cu tezaurul de la Pietroasa".*

în scrisoarea adresată lui Lasteyrie, Odobescu vorbea despre vizitele sale la muzeele din Budapesta (unde probabil a desenat piesele cloazonate provenind din România, reproduse la fig. 14/f, g) şi Petersburg. La Ermitaj el a pus să se facă fotografii ale unor piese de orfevrerie din colecţia siberiana şi din aceea a Bosforului cimmerian, sperînd să realizeze „un album, pe care-1 voi însoţi cu oarecare modeste observaţiuni", cu scopul de a-1 înainta Academiei de inscripţii. La B.A.R., secţia de manuscrise, sub nr. 5352, filele 45—61, se află 17 astfel de planşe cu desene colorate ale unor piese scito-sarmatice şi germanice din Rusia, probabil chiar ale pieselor fotografiate la Ermitaj (între ele recunoaştem unele obiecte de la Novocerkassk). Filele 33—36 ale aceluiaşi dosar conţin liste de obiecte de la Ermitaj, fotografiate sau desenate, şi note privind concordanţa planşelor din unele lucrări privind antichităţile din Rusia *(Antiqnites du Bosphore Cimmerien,* Dubois de MontpeYeux, *Voyage...* etc).

146 (vezi şi p. 53 şi 440—442, nota) Artistul berlinez, al cărui nume Odobescu omite să-1 menţioneze la p. 146, este Paul Telge, devenit şi bijutier al curţii regale române. La 1884 (nu la 1886, cum apare la p. 440 urm.) el a executat mai multe copii galvanoplastice ale tezaurului. Unele dintre ele erau destinate muzeelor din Nurnberg şi Berlin, precum şi comercializării (v. Fr. Schlette, *Germanen zwischen Thorsberg und Ravenna,* Leipzig, 1972, fig. 75, unde printre copiile pieselor tezaurului s-au strecurat şi cele ale cataramelor de la Cîlnău). în afara broşurii, cu scop mai mult comercial, tipărită la Berlin în 1885, de la Telge ne-a rămas un raport adresat directorului Muzeului de antichităţi, Grigore Tocilescu cu privire la proiectul de restaurare a tezaurului. Manuscrisul păstrat la B.A.R., secţia manuscrise (Arhiva Odobescu, II_2, ms. 14) are patru file şi conţine traducerea românească a acestui

raport. El este însoțit de o adnotare, semnată de Al. Tzigara-Samurcaş : „Raportul lui *Paul Telge,* asupra reparării tezaurului de la Pietroasa, în traducerea lui Polonik (din hîrtiile lui Tocilescu, date mie de anticarul Zonebah (?), la -j-(moartea) lui Tocilescu)". Extrase din acest raport au fost publicate de Tzigara-Samurcaş, *Tezaurul de la Pietroasa,* în *Convorbiri literare,* 67, 1934, 7—9, p. 767—768. Raportul descrie starea pieselor tezaurului (mai puțin patera şi veriga simplă, care erau bine păstrate), calificînd restaurarea anterioară (Paris, 1867) ca „barbară", şi face propuneri privind metodele de restaurare cele mai adecvate. Lucrarea urma să se facă la Berlin, iar costul ei era apreciat la 2 200—2 500 mărci. Raportul ar putea data din 1884, cînd Telge a examinat pentru întîia oară tezaurul.

155 (vezi şi 719)/796 Argumentul pe care se întemeiază, în principal, Odobescu atunci cînd atribuie toate podoabele de la Pietroasa portului bărbătesc, şi anume dimensiunile mari ale pieselor, nu este suficient. Nici legătura pe care el o face între perechile de fibule şi colanul ajurat, pe de o parte, şi epoleții, respectiv plăcile pectorale *(hausse-cols)* ale ofițerilor moderni, pe de altă parte, nu rezistă criticii. Cercetările din ultimele decenii au arătat că în necropolele gotice fibulele apar pereche în mormintele de femei (J. M. Santa Olalla, *Zur Tragweise der Biigelfibel bei den Westgoten,* în *Germania,* 17, 1933, p. 47—50; V. Bierbrauer, *Beobachtungen zur gotischen Frauentracht,* în BayerVbl, 36, 1971, p. 134—147). în acelaşi timp, reprezentările figurate romane (mozaicuri, dipticuri, medalii, platouri) arată că, în imperiu, bărbații purtau cîte o singură piesă pe umăr, împărații broşe cu pietre şi pandantivi, iar demnitarii fibule (vezi în monografia lui Odobescu, voi. I, fig. 72 şi 79). Pe acest temei, fibula mare de la Pietroasa a fost atribuită unui rege got, imitînd portul imperial roman, iar fibulele perechi uneia sau unor femei, toate aceste piese fiind considerate ca „the regalia of a Gothic king" (David Brown, *The Brooches in the Pietroasa Treasure,* în *Antiquitv,* XLVI, 1972, p. 111-116).

158—164/799—803 Acest fragment a fost publicat, în româneşte, în ziarul *Epoca,* anul II, nr. 546, din ziua de duminică 27 septembrie/9 octombrie 1887. Traducerea românească a fost făcută de redacție, care se simțea obligată să precizeze dificultățile şi limitele acestei traduceri: „Stilul, aşa de original al d-lui Odobescu în limba românească, este foarte anevoie de tradus în altă limbă, fiind cugetat cu totul româneşte; cam tot aceeaşi dificultate se simte spre a traduce româneşte, ceea ce d-sa a compus şi a redactat cu multă claritate în limba franceză".

163 Dintr-o scăpare, împărații Valentinian II, Leon I, Leon II şi Anastasius I sînt încadrați în secolul al IV-lea. Este, evident, vorba de secolele IV—VI e.n.

171 şi 175, nota/810 Pentru greutatea tăvii, diferitele ediții dau date deosebite : în textul românesc din *Columna lui Traian* — 7,1540 kg, în ediția neterminată — 7,1540 kg în notă şi 7,130 kg în text, iar în ediția 1889 — 7,130 kg. Dacă adunăm, după Odobescu (p. 175, nota), greutatea celor patru bucăți în care a fost tăiată tava: 2,075 -f- 1,802 + 1,043 + 1,610, obținem doar 6,530 kg ! Aceste date nu mai pot fi corectate cu uşurință, deoarece tava a fost restaurată, părțile ei fiind, legate fix cu ajutorul unor plăci metalice, care sporesc greutatea reală a piesei. în ambele ediții franceze se spune greşit că perlele semisferice de pe marginea tăvii ar fi sudate (aceeaşi greşeală apare la Bock şi Linas) ; în realitate ele sînt realizate „au repousse"'. înălțimea piciorului este de 0,5 cm, nu „peste 1 cm", cum apare în ambele ediții franceze. în ediția neterminată s-a indicat greşit şi înălțimea motivului spiralic ; ea este de 3 cm, nu de 30 cm.

171—172 (vezi şi 85—86)/8I0 Afirmînd că la descoperire tava acoperea toate celelalte piese, Odobescu rectifică ceea ce scrisese în ediția neterminată (p. *74),* şi anume că toate obiectele tezaurului au fost găsite şezînd pe tavă. Rectificarea se întemeiează pe depoziția lui Ion Lemnarul, care, de altfel,era corect redată şi în ediția neterminată: ,,(le plâteau) se trouvait place par-dessus toutes les autres objets..." (vezi, ed. net., p. *16,* şi ed. 1889, voi. I, p. *17).* Că piesele nu au stat într-un vas de lut, este foarte verosimil. Fragmentele ceramice găsite ulterior la locul descoperirii sînt menționate cu justificată rezervă de Odobescu, ca putînd proveni din împrejurimi. între cele două războaie mondiale, Ion Nestor, cercetînd acest loc, a identificat în *Via Ardelenilor* „urme vechi, unele pe care sînt înclinat a Ie socoti a fi chiar din vremea tezaurului şi de caracter sarmato-gotic" (ms. la Institutul de arheologie din Bucureşti). Din *Via Ardelenilor* astfel de fragmente ceramice s-au putut uşor răspîndi pînă la locui tezaurului.

191, nota 4, şi 192 Platoul rectangular *(lanx quadrata)* ilustrat în fig. 41, a fost anterior publicat de Odobescu, într-un articol din *Gazette archeologique (Revue des musees nationaux),* anul XII, 1887, p. 72—80 (despre acest platou, p. 79—80 şi figura din text).

209—211 şi fig. 48 Asupra vasului de la Caubiac, Odobescu revine, de două ori : la p. *306,* nota 1 şi la sfîrşitul volumului I, p. *481—482 (Additions et rectifications, II. Bassin en argent. ..).* în urma redescoperirii acestei piese la British Museum, el corectează descrierea de la p. 727 urm. şi publică un nou desen (fig. 194), menit să înlocuiască reconstituirea „foarte arbitrară"din fig. 48.

216 şi nota 3 (vezi şi p. 648—649)/ 821, nota 2 Celebrul tezaur de vase romane de argint de la Hildesheim, în Saxonia inferioară, a fost descoperit la 17 octombrie 1868, şi nu la 25 oct. 1869 cum apare la Odobescu. Lucrarea lui Wieseler nu este apărută la Gottingen, în 1869, ci la Bonn, în 1868 (corect în erL net., p. *85,* nota *2).* în voi. II, p. *52—53* şi nota se face trimitere greşită la fig. 70; patera de la Hildesheim este ilustrată la fig. 72. Literatură mai nouă : Pernice, Winter, *Der Hildesheimer Silberfund,* 1902; R. von Uslar, *Westgermanische Bodenfunde des 1. bis 3. Jh.,* Berlin, 1938; U. Gehrig, *Hildesheimer Silberfund,* în *Bilderhefte der Staatlichen Museem,* Berlin, Heft 4, 1967.

219 *Notitia dignitatum* nu poate data de la sfîrşitul secolului al III-lea, aşa cum apare la Odobescu, ci, cel mai probabil, din primul sfert al secolului al V-lea. Pentru Orient ea pare a reflecta situaţia de după domnia lui Constantin cel Mare (cf. *Fontes Historiae Daco-Romanae,* II, Bucureşti, 1970, p. 207).

221-224 şi 227-229/821-822 Paginile dedicate tăvii de la Conceşti (nu Contzesti-Conţeşti), azi în jud. Botoşani, au apărut anterior în *Gazette archeologique (Revue des muse'es nationaux),* XII, 1887, p. 72—80 şi pl. 8—9, sub titlul: *Plăteau antique en urgent et sarcophage en pierre omes de sujets de chasse, trouves en Roumanie.* Textul din *Gazette archeologique* cuprindea în plus publicarea unui platou rectangular, descoperit în Anglia. La sfîrşitul voi. î *(Additions et rectifications,* la p. *486—492* şi fig. 196—200), Odobescu revine asupra descoperirii de la Conceşti, precizînd numele şi data corectă a descoperirii şi ilustrînd alte două vase de argint, care provin tot de acolo. Cu această ocazie, el revine asupra atribuirii ,,mormîntului crăiesc" de la Conceşti unui şef tătar din secolul al XlII-lea, care ar fi avut în posesia sa vase de argint antice, considerînd acum că „nimic nu e mai simplu, dimpotrivă, decît a constata prezenţa unor rămăşiţe romane în morminte gotice, regăsite în nordul Daciei". După ce anterior *(Sttidie,* în acest volum, p. 901, nota 33) datase vasele de la Conceşti în sec. II e.n., acum Odobescu înclină să le considere mai tîrzii decît epoca Antoninilor, aproape contemporane cu tezaurul de la Pietroasa.

Pentru întîia oară, Odobescu a descris şi discutat descoperirea de la Conceşti în a sa *Notiţie despre localităţile însemnate prin rămăşiţe antice, în districtul Dorohoi,* publicată în *Monitorul oficial,* nr. 152, 13/25 iulie 1871, p. 825—827. Acest text, cu unele dezvoltări, a fost republicat sub titlul *Rămăşiţe antice din judeţul Dorohoi,* în volumul al II-lea (1887) al *Scrierilor literare şi istorice* ale lui Odobescu (la p. 157—223 ; despre Conceşti p. 183—208, paginile 199—208 reprezentînd o dezvoltare faţă de *Monitorul oficial).* Vezi şi A. I. Odobescu, *Istoria arheologiei,* 1877, p. 566—572. Se ştie, de asemenea, că Odobescu a ţinut o comunicare despre tava de la Conceşti, în şedinţa academică din 5 iunie 1887 (cf. G. Şerban, în Al. Odobescu, *Pagini regăsite,* p. 388).

Studiile ulterioare au contribuit la reconstituirea inventarului funerar de la Conceşti, căruia îi aparţin, în afară de cele trei vase de argint cunoscute de Odobescu, piese din echipamentul unui războinic (coif roman, scut ?, sabie ?) şi din harnaşamentul calului său (şa de lemn placată cu aur, aplici de aur cloazonate), podoabe de aur (diademă ornată cu pietre, colier torsionat), resturile unui scaun etc, toate aflate la muzeul Ermitaj şi rămase necunoscute savantului român. Cercetarea modernă datează acest mormînt în jurul anului 400 e.n. şi îl atribuie unui conducător de neam hunic, poate chiar vestitului Uldin. Pentru stabilirea datei mormîntului, o mare importanţă o au vasele de argint, care au fost produse într-un atelier constantinopolitan, probabil, pe la 400 e.n. (Cf. L. Matzulewitsch, *Byzantinische Antike. Studien auf Grund der Silbergefässe der Ermitage,* Berlin—Leipzig, 1929, p. 123—137 ; J.Werner, *Beiträge zur Archăologie des Atilla-Reiches,* 1956, p. 56, 72, 84—87; Cătălina Bloşiu, *Noi observaţii si ipoteze cu privire la mormîntul de la Concesii,* în *Cercetări istorice,* Iasi, 1974, p. 59-80). Vezi si p.996.

Sarcofagul roman menţionat de Odobescu la p. 225—226 şi ilustrat în fig. 59, provenind de la Sucidava (Celei, jud. Olt) sau Romula (Reşca, jud. Olt), are o IurJgime de 2,05 m şi este cioplit din calcar de Vraţa. în prezent, el se află în lapidariul Muzeului de istorie al R.S.R. (cf. D. Tudor, *Oltenia romană,* ed. III, 1968, p. 409 şi fig. 122; VI. Dumitrescu, *Muzeul naţional de antichităţi,* Bucureşti, 1968, p. 72—73 şi fig. 61). Pentru prima dată, acest sarcofag a fost ilustrat, fără comentarii, de Gr. Tocilescu, *Dacia înainte de romani,* Bucureşti, 1880, pl. IX—XII (cu legenda „Un sarcofag daco-roman de preste Olt/Reşca sau Celei").

228 Paharnicul Gheorghe Săulescu, profesor la Academia Mihăileană din Iaşi, poate fi considerat drept unul dintre primii arheologi români. în afară de relatările despre descoperirea de la Conceşti, pe care se întemeiază şi Odobescu, lui i se datorează primele cercetări în cetatea Gherghina sau Tirighina, de la Bărboşi, lîngă Galaţi, efectuate în 1836. Rezultatele au fost publicate de Săulescu, în 1837, la Iaşi, într-o broşură intitulată : *Descrierea istorico-geografică a cetăţei Caput Bovis (Capul Boului sau Ghertina) a căreia ruine se află în apropierea Galaţului.* Asupra acestor cercetări, vezi mai jos, p. 975 urm.

235 şi nota 1 Asupra discului de la Geneva, Odobescu revine mai jos (p. 399, nota 1) pentru unele rectificări.

237—239 în legătură cu discul de la Perugia, Odobescu revine la sfîrşitul voi. I *(Additions et rectifications,* la p. *492—493)* pentru a relata despre un disc (sau scut) **cu** reprezentări similare (victoria lui Constantin cel Mare), văzut de mitropolitul Dosoftei al Moldovei, la curtea regelui polon Ioan Sobieski.

242-244 şi fig. 73 /823 La sfîrşitul voi. I (p. *493-494)* se oferă date suplimentare asupra discului de la Orbetello, precum şi un desen nou, realizat după fotografie (fig. 201), mai corect decît cel din figura 73, reprodus după Bracci. ,,Tout dernierement", în iunie 1888, în drum spre Paris, unde avea să termine imprimarea primului volum al monografiei sale, Odobescu se oprise la Florenţa, tocmai pentru a studia piesa în discuţie, aflată la galeriile Uffizi (cf. G. Şerban, *op. cit.,* p. 391).

255 Pe parcursul voi. I, Odobescu mai revine cu noi date despre tăvile (în general vasele plate) antice. La p. *249—252* se discută şi se ilustrează (fig. 103) discul de la Lampsacus, adăugîndu-se şi o listă de 11 platouri orientale. La sfîrşitul volumului *(Additions et rectifications)* se mai adaugă o notă complementară (p. *483—486* şi fig. 195) şi o listă generală a platourilor şi cupelor cunoscute autorului — în total 54 piese (p. *500—501* şi fig. 207). Fără a vrea să aducem la zi lista lui Odobescu, vom menţiona aici, totuşi, discul de argint aurit purtînd numele lui Paternus, episcop de Tomis (498—520), descoperit în 1912, împreună cu alte piese de aur şi de argint, în marele tezaur de la Malaia Pereăcepina (reg. Poltava, Ucraina). Această splendidă piesă, făurită desigur într-un atelier din Constantinopol, a fost mai recent reprodusă de I. Barnea, în revista *Archeologia,* Paris-Dijon, 91, 1976, p. 48. Pentru întregul tezaur, vezi, A. A. Bobrinski, *Perescepenskij klad,* în *Materialy po arheologii Rossii,* voi. 34.

272 şi notele 1—2 După Sutzu (Soutzo) şi Odobescu, de tezaurul de la Turnu Măgurele s-a ocupat şi Vasile Pârvan *(Getica,* 1926, p. 19—20), care era înclinat să accepte părerile înaintaşilor săi atît în ce priveşte folosirea verigilor de aur ca monedă, cît şi în ce priveşte datarea lor. Pârvan observa, însă, că folosirea verigilor ca monedă se putea înscrie şi pe linia unei tradiţii locale din epoca bronzului. Despre manşoanele cilindrice, profilate şi despre tubul mic, toate de aur, el credea ,,a fi aparţinut fie la stîlpii unui baldachin de modă scitică, fie, eventual, la un stindard, recte la un sceptru, de aceeaşi provenienţă". Această ultimă interpretare ni se pare, azi, cu totul improbabilă, cu atît mai mult cu cît, în ultima vreme, se tinde a se data tezaurul de la Turnu Măgurele mai timpuriu, poate chiar în plină epocă a bronzului. Astfel, Ecaterina Dunăreanu-Vulpe *(Tezaurele istorice,* în voi. *Studii asupra tezaurului restituit de U.R.S.S.,* Bucureşti, 1958, p. 33—36 şi fig. 1—2) a arătat că piesele de la Turnu Măgurele, considerate în principal podoabe, au analogii în descoperirile din epoca bronzului din Cehoslovacia şi Germania, iar un inel de buclă *(Lockenring, op. cit.,* fig. 2/2), atribuit acestui tezaur, aparţine tipului cunoscut în fazele mijlocii ale culturii Monteoru, din descoperirile de la Sărata Monteoru şi Poiana. Pentru celelalte piese (şaibe, manşoâhe) nu se cunosc analogii directe în spaţiul nostru. Dată fiind însă frecvenţa descoperirilor de tezaure de aur din epoca mijlocie şi tîrzie a bronzului (vezi, D. Popescu, în *Materiale şi cercetări arheologice,* II, 1956, p. 196—250), o astfel de datare este mai probabilă. în această ipoteză, dacă admitem în continuare interpretarea şaibelor de aur ca semne premonetare, orice legătură cu un anume sistem ponderal grecesc dispare. Ele ar putea fi, mai curînd, piese de podoabă (şirag), aşa cum arată descoperirile de la Maikop. Tezaurul de la Turnu Măgurele se păstrează astăzi la Muzeul de istorie al R.S.R. (Tezaurul istoric, nr. inv. 10.688—11.034).

274 şi 285—286 Vorbind despre „săbii germanice" şi, în general despre „pays germains" pentru epoca bronzului, Odobescu proiectează în această epocă realităţi etnice care sînt atestate istoric abia la sfîrşitul erei vechi — începutul erei noastre. Cercetarea modernă procedează cu mai multă prudenţă, evitînd să folosească denumiri etnice pentru vremuri atît de îndepărtate. Vezi, în acest sens, instructiva carte a lui H. J. Eggers, *Einfiihrung in die Vorgeschichte,* Miinchen, 1974, p. 199 urm.

277—282 (vezi şi p. 436, nota 1) / 829 La data cînd Odobescu redacta aceste pagini, era cunoscut doar primul tezaur de pe dealul Măgura de la Şimleul Silvaniei, jud. Sălaj (în textul francez scris *Măgura* şi *Simlau),* descoperit în 1797 şi păstrat şi astăzi la Kunsthistorisches Museum din Viena. Folosindu-se de publicaţia lui Arneth, Odobescu omite să menţioneze unele piese componente ale tezaurului (o placă de centură, o verigă cu capete zoomorfe, **un** fragment de brăţară cu cap de animal şi 24 verigi mici). Numărul de medalioane indicate de Odobescu este mai mare decît cel care apare în lucrările mai recente (cf. K. Horedt, în Jan Filip, *Enzyklopădisches Handbuch zur Ur- und Friihgeschichte Europas,* II, 1969, p. 1295). De precizat că medalioanele din fig. 82/b, c, d, provin din acest tezaur (lucru ce **nu** rezultă din legendă). Apare destul de ciudat că Odobescu nu a sesizat unele elemente comune tezaurelor de la Şimleu şi Pietroasa (panterele de pe pandantivul de topaz al lanţului de la Şimleu seamănă cu mînerele coşurilor ajurate de la Pietroasa, iar frunzele de viţă de pe acelaşi lanţ seamănă cu desenul incizat pe cana-oenochoe de la Pietroasa).

în voi. II, 1896, p. *87—89,* Odobescu menţionează şi cel de al doilea tezaur de la Şimleu, descoperit între timp (1889), care îi oferea o foarte apropiată analogie pentru fibula mică de la Pietroasa. Ceea ce Odobescu nu a putut sesiza în acel moment este că, probabil, cele

două tezaure descoperite la Şimleul Silvaniei, în acelaşi loc, sînt de fapt două loturi ale unui singur tezaur. Cei mai mulţi cercetători sînt astăzi de această părere, considerînd că tezaurul a aparţinut unui conducător de neam germanic, gepid sau, mai probabil, ostrogot, şi că el a fost îngropat în jurul anului 400 e.n. Cf. J. Hampel, *Alterthumer des frtihen Mittelalters in Ungam,* II, 1905; N. Fettich, în *Arch Hung,* 8, 1932; G. Muller-Kuales, în *Vorgeschichte der deutschen Stâmme,* voi. III, p. 1261 si pl. 508—510; R. Noii, *Vom Altertum zum Miltelalter,* Wien, 1958, p. 62-64.

285 şi nota 2 (vezi şi p. 501, 577-582, p. 624)/812 urm. Tezaurul de vase de aur de la Sînnicolaul Mare, jud. Timiş (menţionat sub numele oficial al vremii Nagy-Szent-Mikl6s, uneori tradus în franceză, Grand-Saint-Miklos), cunoscut de Odobescu din cartea lui Arneth, este de mai multe ori citat în monografie, iar unele piese sînt chiar reproduse (voi. I, fig. 206, 212, 248; voi. II, fig. 30). Deşi ezită să propună o datare şi o atribuire etnică precise, Odobescu pare a fi mai aproape de adevăr decît alţi savanţi ai vremii sale, atunci cînd subliniază amestecul de elemente orientale şi greceşti (bizantine) care caracterizează stilul vaselor în discuţie şi cînd pune la îndoială presupusul caracter gotic al runelor înscrise pe mai multe din aceste vase. Adevărul este că nici astăzi originea tezaurului nu este pe deplin lămurită. Data fabricării, respectiv a îngropării vaselor de la Sînnicolaul Mare variază la diferiţii autori între secolele IX şi XI, iar în privinţa atelierelor şi a posesorilor tezaurului părerile sînt încă împărţite. Din întinsa literatură, menţionăm cîteva din lucrările mai importante : N. Mavrodinov, *Le tresor protobulgare de Nagyszentmiklos,* în *Arch Hung,* XXIX, 1973; N. P. Kondakov, *The Treasure of Nagyszentmiklos,* în *Bulletin of the Byzantine Inst.,* 1946 ; A. Alfoldi, *Etudes sur le tresor protobulgare de Nagyszentmiklos,* în *Cahiers arch.,* V/1951, VI/1952 şi VII/1954; M. Comsa, în *Omagiu lui C. Daicoviciu,* 1960, p. 73—74; *Istoria României,* I, 1960, p. 762—763.

286 Sabia de bronz de la Cobor (nu Covor, cum apare la Odobescu), com. Ticuşu, jud. Braşov, descoperită într-un mic depozit şi achiziţionată la 1858, se află şi astăzi în Muzeul Brukenthal (nr. inv. 318). Aparţine tipului *Schalenknaufschwert* şi se datează în faza timpurie a primei epoci a fierului (Hallstatt Bl). La aceste săbii este obişnuită ornamentarea bogată a minerului (cf. A. D. Alexandrescu, *Die Bronzeschwerter aus Rumănien,* în *Dacia,* N.S., X, 1966, p. 118, 128-129, 172, nr. 40 şi pl. VIII/6, IX/4). Odobescu a preluat această descoperire, foarte probabil, din cartea lui Gr. Tocilescu, *Dacia înainte de romani* (Bucureşti, 1880, p. 435—436 şi fig. 3), carte care fusese distinsă cu premiul instituit chiar de Odobescu.

300/835 Grosimea barei din care este constituit corpul torquesului de la Pietroasa este, evident, de 0,005 m (5 mm) şi nu de 0,05 m (5 cm), cum apare în toate publicaţiile lui Odobescu.

317 Ideea răspîndirii masive a produselor etrusce la nord de Alpi trebuie privită cu o anumită rezervă. Că exportul etrusc în acest spaţiu a fost foarte important nu încape îndoială, dar este la fel de clar că nu se poate afirma că toate vasele şi podoabele metalice aflate în mormintele princiare celtice (cum sînt cele citate de Odobescu : Durkheim, Besseringen, Schwarzenbach etc.) ar fi „indubitabil ieşite din anticele ateliere ale Etruriei". Se ştie, astăzi, că sub influenţa prototipurilor etrusce la celţi s-a dezvoltat o producţie proprie de podoabe (colane, brăţări, inele etc), cu trăsături artistice proprii, care se recunosc la majoritatea pieselor din aceste morminte. Cf. Paul Jacobsthal, *Early Celtic Art,* 1944, p. 122—126.

340—341, nota Metopa de la Adamclisi reprodusă la fig. 106, purtînd astăzi numărul de ordine XXIII (FI. B. Florescu, *Monumentul de la Adamclisi — Tropaeum Traiani,* ed. II, Bucureşti, 1961, p. 473 şi fig. 202), reprezintă un legionar roman cu sabia scoasă urmărind trei războinici barbari. Aceşti „braccati", pe care Odobescu ezita să-i identifice din punct de vedere etnic, nu pot fi nici tribali, nici celţi, nici goţi, cum se putea crede în acea vreme, în funcţie de datările propuse pentru trofeu de Sutzu (sec. V î.e.n.) şi, la început, de Tocilescu (sec. IV e.n.). Adoptînd atribuirea trofeului lui Traian, azi nu ne putem gîndi decît la geto-daci (cum credea FI. B. Florescu, *op. cit.,* p. 473 şi 625 urm.) sau, dacă acordăm o semnificaţie etnică portului părului în *nodus,* la unii germani *(bastarnii* sau, după părerea lui Radu Vulpe, în *Studii clasice,* V, 1963, p. 223—247, *burii).*

Interesul lui Odobescu pentru trofeul de la Adamclisi a fost desigur trezit în urma evenimentului major al acelor ani, care a fost eliberarea şi integrarea Dobrogei în statul independent român. în urma acestui act a devenit posibilă cercetarea ştiinţifică a monumentului triumfal, de către Grigore Tocilescu. Datarea monumentului în secolul al IV-lea, spre care tindea la început Tocilescu, este susţinută indirect de Odobescu, care apropie stilul „grosolan şi barbar" al sculpturilor de la Adamclisi de cel al coloanei lui Theodosiu de la Constantinopol p. 733; A. I. Odobescu, *Atheneul român şi clădirile antice cu dom circular,* Bucureşti, 1888, p. 47 urm). în această ipoteză, azi complet depăşită, trofeul ar fi fost construit de soldaţii lui Valens, care au participat la campania contra lui Athanaric, în anii 367—369. Inscripţia de la Hisarlîc (azi Gîrliciu, jud. Constanţa), citată de Odobescu după Tocilescu (cf. C.I.L., III, 6159) se leagă într-adevăr de activitatea constructivă a trupelor lui Valens,

după înfrîngerea goţilor lui Athanaric. Aici însă este vorba de un *burgus,* ridicat de soldaţii legiunii Prima Flavia Gemina în această localitate, care este de identificat cu Cius, nu cu Beroe, cum credea Odobescu (cf. R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja,* Bucureşti, 1938, p. 311; R. Vulpe, I. Barnea, *Din istoria Dobrogei,* voi. II, 1968, p. 395 - 396). Inscripţia în discuţie nu poate deci furniza nici un indiciu pentru datarea în aceeaşi vreme a monumentului de la Adamclisi. Vezi şi p. 1006.

344, nota 1 (vezi şi p. 441—443 şi fig. 134 b, c) /840, nota 2 Cele două colane de aur de la Cernăuţi nu s-au găsit la 1843 (p. 344) şi nici la 1846 (p. 441), ci, după relatarea lui Arneth *(Die antiken Gold-und Silber-Monumente...,* p. 40 şi pl. S VIII G, sub nr. 278—279), în 1845. Numele corect al locului, o suburbie a Cernăuţilor, este Clocucica (la Arneth—Ulakievka, iar la Odobescu—Klokuska). împreună cu cele două colane, care constituie analogii apropiate pentru piesele de Ia Pietroasa, s-au găsit şi bucăţi de sîrmă de argint. Un alt tezaur, conţirlînd 17 obiecte de argint, s-a descoperit tot la Cernăuţi, în 1839 (nu 1838). Din păcate, Arneth *(op. cit.,* p. 80—81, Sub nr. 100, şi pl. S I) nu ilustrează decît o piesă, o cruce, care arată că tezaurul poate fi, cel mai devreme, de epocă romană tîrzie sau bizantină.

344, nota Asupra torquesului de la Nimptsch (azi Niemcza, în Silezia), Odobescu revine cu unele corectări şi precizări şi cu ilustraţie, la sfîrşitul voi. I (p. *467,* nota 1 şi fig. 189a).

345 Odobescu a intuit just obiecţia ce se poate aduce faptului că el tratează la un loc, nediferenţiat, colanele şi brăţările, relatînd despre portul lor la diferite populaţii şi căutînd analogii pentru verigile de la Pietroasa. Prin dimensiunile lor relativ mari (diametrul : 17 cm veriga simplă, 15,3 cm veriga cu inscripţie, faţă de 15 **X** 20 cm colanul cu balama) şi prin faptul că sînt prevăzute cu dispozitive de închidere, ambele verigi se dovedesc a fi colane. Afirmaţia lui Odobescu, că veriga cu inscripţie este mult prea strimtă şi puţin elastică pentru a fi purtată la gît (p. 441 şi 448) nu este suficientă, astfel că la denumirea de *armilla,* aplicată acestei verigi, ar trebui să se renunţe. în acest caz, în tezaurul de la Pietroasa nu avem nici o brăţară, iar tratarea la un loc a colanelor şi brăţărilor aduse drept analogii şi, în general, analiza portului brăţărilor nu se mai justifică. Trebuie însă să admitem că separarea netă a brăţărilor de colane, ca şi stabilirea unor reguli de port pentru aceste podoabe, în funcţie de criteriul etnic, social, de sex etc. nu erau uşor de realizat într-o vreme, cînd analizei condiţiilor de descoperire i se acorda mult mai puţină atenţie decît studiului tipologico-stilistic şi studiului izvoarelor scrise relative la acest subiect. Aşa se explică şi confuzia, care se făcea şi se mai face şi astăzi, cînd se considerau unele verigi largi, de forme deosebite, drept diademe (p. 364—365, fig. 111x — *Wendelring* din secolele VI—V î.e.n. — şi fig. 111 p, s). Pornind de la aceste presupuse diademe, Odobescu adaugă o notă la sfîrşitul voi. I (p. *503—508,* fig. 208 211), în care dezvoltă în special subiectul coroanelor la greci, subiect care, evident, nu mai are nimic comun cu tezaurul de la Pietroasa.

374—382 Nota despre placa de la Siverskaia, din Cuban, reprezintă un excurs foarte dezvoltat, care se îndepărtează mult de la tema capitolului despre *torques,* unde este plasată. Pentru această notă dispunem de mai multe redacţiuni, de dimensiuni diferite, păstrate în manuscris la B.A.R. (Arhiva Odobescu, II, ms. 13—15). La sfîrşitul voi. I *(Additions et rectifications,* p. *508—514* şi fig. 212—217), Odobescu revine asupra plăcii de la Siverskaia, insistînd în deosebi asupra motivului *patrupedului androcefal* şi a originii sale. Ideile sale în această problemă Odobescu şi le-a dezvoltat şi într-o comunicare ţinută la 25 martie 1889 la Academia Română, apărută postum în *Convorbiri literare,* XLII, 1908, 5, p. 497—514, sub titlul *Heraldica naţională. Patrupedele androcefale figurate în monumente şi originea lor.* Fără a intra în detaliile acestei discuţii lăturalnice, trebuie să arătăm că reprezentarea „patrupedului androcefal" pe monumente şi obiecte atît de îndepărtate în timp şi spaţiu (placa din Cuban, monedele celtice din Bretania, tezaurul de la Sînnicolaul Mare, biserica din Dorohoi etc.) nu poate fi pusă pe seama aceleiaşi influenţe turanice, aşa cum credea Odobescu.

392—394/841 După cum se vede chiar din ilustraţia dată de Odobescu (fig. 120 a), numele corect al centurionului căzut în expediţia lui Varus, în pădurea Teutoburgică, este Caelius, nu Coelius, iar legiunea din care făcea parte este a XVIII-a, nu a XX-a (sau a XXII-a, cum apare în ed. net., p. 705, nota 1). Celebrul monument funerar al lui M. Caelius a fost găsit la Xanten (Vetera), unde, de pe la anul 15 î.e.n. şi pînă la nefericita expediţie a lui Varus, s-a aflat sediul acestei legiuni (cf. C.I.L., XIII, nr. 8648 ; vezi şi Pauly-Wissowa, *Realencyclopădie der classischen Altertumswissenscha.fi,* voi. 12, 1924, col. 1767—1768). Greşit apare la Odobescu şi numărul legiunii din care a făcut parte aquiliferul Cn. Musius; nu este vorba de legiunea a IX-a ci de a XlV-a Gemina (corect în ediţia neterminată), care a staţionat la Mainz, unde a fost descoperită inscripţia, înainte de anul 43 e.n. (cf. Pauly-Wissowa, *Realencyclopădie. ..,* voi. 12, col. 1727 şi 1744).

415 în legătură cu descoperirile de verigi (brăţări, colane) pe teritoriul României, constatarea lui Odobescu că aâtfel de descoperiri sînt numeroase în Transilvania şi lipsesc la Dunăre, reflectă stadiul, din acel moment, al cercetării. De atunci, descoperirile făcute în regiunile extracarpatice ale României au făcut dovada că astfel de obiecte apar şi aici, chiar

dacă — de exemplu, pentru epoca bronzului şi începutul epocii fierului — ele nu egalează ca număr pe cele din Transilvania, unde a existat un puternic centru de metalurgie a bronzului. O situaţie similară constatăm azi în privinţa podoabelor de argint geto-dace, care apar tot mai frecvent şi în regiunile extracarpatice (în special în Muntenia). în lipsa descoperirilor funerare, aceste tezaure dovedesc existenţa colierelor şi brăţărilor în portul geto-dacilor, confirmind presupunerile lui Bolliac şi Odobescu, întemeiate pe studiul reliefurilor Columnei traiane (pentru podoabele de argint geto-dace, vezi D. Popescu, *Tezaure de argint geto-dace,* în *Buletinul monumentelor istorice,* 4, 1971, p. 19—32 şi 1, 1972, p. 5—22; K. Horedt, *Die dakischen Silberfunde,* în *Dacia,* N.S., XVII, p. 127—167). Dacă brăţara de la Slon, la care se referă Bolliac şi Odobescu, era dacică, nu putem şti, nefiind ilustrată.

450, nota 2 Odobescu arată, cu evidentă dreptate, lipsa oricărei legături între inscripţia runică de la Pietroasa şi presupusa scriere hunică, respectiv „alfabetul secuiesc", pe care unii cronicari unguri îl considerau de origine hunică sau scitică. însă, după Simon de Keza *(Chronicon Hungaricum,* I, 4, 6 — ediţia G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor,* voi. IV, 1935, p. 85), secuii au împrumutat scrierea de la vlahi : „De aceea, amestecîndu-se cu Blackii, se spune că (secuii) se folosesc de literele lor". Pornindu-se de la această informaţie şi de la textele tîrzii scrise în aşa-zisul „alfabet secuiesc" (manuscrisul de la Braşov din 1702 şi inscripţia din zidul bisericii unitariene din Inlăceni/Enlaka/, jud. Harghita, din 1668), la sfîrşitul secolului trecut şi în primele decenii ale secolului nostru, istoricii români şi maghiari s-au străduit să dea o deslegare misterioasei probleme, ce promitea să arunce lumini asupra începuturilor scrierii pe teritoriul ţării noastre. Printre primii, B. P. Hasdeu s-a aventurat în îndrăzneaţă ipoteză după care alfabetul preluat de secui de la vlahi ar fi de fapt un alfabet dacic, introdus pe la 100 î.e.n. de către Deceneu *(Istoria critică a românilor,* II, 1875, p. 21 urm). Neverosimilitatea ipotezei lui Hasdeu a fost relevată, pe un ton foarte caustic, dar în chip just, într-un apendice al cărţii lui Gr. Tocilescu, *Dacia înainte de romani,* Bucureşti, 1880, p. 566—574 şi pl. Y. După G. Popa-Lisseanu *(Izvoarele istoriei românilor,* voi. IV, p. 118), acest apendice (care se încheie cu un citat din *Istoria arheologiei)* ar fi de atribuit chiar lui Odobescu ; este ciudat, însă, că nu găsim nici o referire la această polemică în pasajul din monografie, pe care îl comentăm aici.

După I. Puşcariu (în *Analele Academiei Române,* tomul XXVII,1905), aşa-zisul „alfabet secuiesc", care nu este specific secuiesc, a fost inventat în timpul Reformei şi întrebuinţat în corespondenţa secretă între protestanţi. în adevăr, nu există dovezi că acest alfabet este mai vechi şi că ar fi acela la care se referă Simon de Keza. Cu atît mai puţin se poate pune problema că această scriere ar fi de origine românească sau, mai mult, dacică.

453, nota 2/865 în pasajul citat, de Odobescu, Priscus *(Ambasadele romane,* IX) nu se referă la Theodoric Strabo, ci la regele ostrogot Walamer, care obţinea în anul 461, de la împăratul Leon I, un venit de 300 libre de aur^ pe an (cf. G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor,* voi. VIII, Bucureşti, 1936, p. 113). în *Studiele* publicate în *Columna lui Traian* (în acest volum, p. 913, nota 85) şi în ediţia neterminată (p. *129,* nota 1), în acelaşi context, Odobescu vorbeşte de regele ostrogot Theodoric, care în 471 obţine de la împăratul Leon o plată de 2000 libre de aur pe an. De fapt, aici este vorba de Theodoric Strabo, care, răsculîndu-se, obţine de la Leon I numirea ca „magister utriusque militiae praesentalis", recunoaşterea sa ca rege al goţilor şi promisiunea de a i se plăti anual enorma sumă de 2000 libre de aur pentru întreţinerea armatei (cf. L. Schmidt, *Die Oslgermanen,* ed. 1969, p. 272-273 şi 278-279).

469 (vezi şi p. 515—517) în legătură cu vîrfurile de lance cu inscripţii runice de la Kovel (R. S. S. Ucraineană) şi Mtincheberg (Kr. Strausberg, R.D.G.), Odobescu a intuit just că nu pot aparţine vikingilor. Ele datează, în adevăr, din epoca romană *(Kaiserzeit;* cf. H. Schlette, *Germanen zwischen Thorsberg und Ravenna,* Leipzig, 1972, .p. 198—199), însă legarea lor de migraţia gotică este problematică. Astfel, piesa de la Mtincheberg (lîngă Berlin) se află oricum în afara spaţiului afectat de această migraţie, fie că acceptăm teoria tradiţională a originii scandinave a goţilor, fie că, cu atît mai puţin, adoptăm ipoteza mai nouă a unei patrii continentale a goţilor, pe Vistula mijlocie (cf. Rolf Hachmann, *Die Goten und Skandinavien,* Berlin, 1970). Această piesă a fost, de altfel, considerată de specialişti ca burgundă (cf. D. Bohnsack, în *Vorgeschichte de deutschen Stămme,* voi. III, p. 1113 şi pl. 451). Nu este însă mai puţin adevărat, şi din acest punct de vedere ipoteza lui Odobescu merită în continuare atenţia noastră, că în spaţiul locuit de goţi în secolele III—IV, mai precis în aria culturii Cerneahov-Sîntana de Mureş, de la Dunărea de Jos şi pînă la Don, au apărut mai multe obiecte pvirtînd inscripţii runice. în afară de vîrful de lance de la Kovel şi de unele obiecte inedite din muzeele sovietice, menţionăm fusaiola descoperită într-un mormînt de înhumaţie de la sfîrşitul secolului al IV-lea de la Leţcani (jud. Iaşi), pe care s-a citit inscripţia runică *Idons uft he(r) Rango,* care în traducere ar însemna „a lui Ido (sau Ado) ţesătură se află aici, Rango" (cf. Cătălina Bloşiu, *O inscripţie runică descoperită în necropola din secolul al IV-lea de la Leţcani-Iaşi,* în *Memoria antiquitatis,* Piatra Neamţ, I, 1969, p. 167—180). Semne runice nedescifrate au apărut şi pe un vas din secolul al IV-lea, descoperit

la Radu Negru (jud. Ialomița), într-un mormînt de înhumație (cf. Gh. Diaconu, N. Anghelescu, *Despre necropola din sec. IV e.n. de la Radu Negru,* în SCIV, 14, 1963, 1, p. 167—174). împrejurarea că pe vîrful de lance de la Miincheberg, ca şi pe altele, alături de rune, apar şi semnele sarmatice numite *tamgale* (vezi fig. 140 — semnul în formă de „furcă"), ar putea dovedi că aceste piese provin din zona nord-pontică, de acolo unde runele gotice s-au întîlnit cu tamgalele sarmatice (cf. E. I. Solomonik, *Sarmatskie znaki Severnogo Pricernomor'ja,* Kiev, 1959, p. 44; de altă părere este V. S. Draciuk, în *Dacia,* N.S., XIV, 1970, p. 157, care crede că semnele de pe vîrfurile de lance nu sînt tamgale). Rămîne, oricum, de văzut dacă vîrfurile de lance cu rune din aria culturii germanice Przeworsk, de pe teritoriul Poloniei (Wl. Antoniewicz, în *Pam Arch* 1,1920,3—4, piesa de la Kamienica ; M. Smiszko, *Wiad Arch,* XIV, 1936, piesa de la Rozwadow) pot fi legate de vandali, sau, cumva, totuşi, de goți, cum intuia Odobescu.

479 urm. în legătură cu lectura şi traducerea inscripției, trebuie menționată schimbarea părerilor lui Odobescu față de cele expuse în *Notice sur les antiquites de la Roumanie* (1868) şi în *Studiele* publicate în *Columna lui Traian* (1876—1877). Vechea traducere *Â Odin la Scythie consacree!* este menționată fără convingere şi fără a se preciza că fusese împărtăşită anterior de autor. Din păcate, noua lectură este şi mai puțin probabilă decît prima, mai ales prin forma interogativă dată de autor, formă care este nepotrivită pentru orice fel de inscripție cu caracter de cult, sacru. în vechea ipoteză, Odobescu vedea în primul cuvînt al inscripției numele zeului Odin-Wodan; acum el acceptă, ca şi marea majoritate a specialiştilor, că este vorba de numele goților. în schimb, el rămîne la vechea lectură *Ocvi,* cuvînt pe care îl identifică cu Ovim-Oium, numele gotic al Sciției, atestat de Iordanes. Ori, atît lectura *Ocvi* în loc de *ovi,* cît şi apropierea de *Ovim-Oium* sînt discutabile. Odobescu este singurul care a văzut runa *cen,* din nefericire dispărută aproape complet în urma ruperii piesei la 1875, astfel că lectura sa nu mai poate fi verificată. Alți cercetători, care au studiat piesa în original sau copiile galvanoplastice, nu au văzut această rună. Mai recent, M. Isbăşescu presupune că runa în discuție, ca şi alte incizii greu vizibile, ar reprezenta urme dintr-o inscripție anterioară, care a fost ştearsă cu ocazia schimbării proprietarului sau destinației colanului. Această ipoteză, oarecum de compromis, merită să fie reținută şi, cînd va fi posibil, verificată printr-o investigație cu mijloace tehnice moderne.

Literatura despre această inscripție, deja foarte bogată în vremea lui Odobescu, s-a înmulțit considerabil în cursul anilor, astfel că aici ne vom limita la a cita unele lucrări mai importante : R. Loewe, în *Indogermanische Forschungen,* 26, 1909, p. 203—208 ; H. Arntz, *Handbuch der Runenkunde,* 1935; H. Arntz, H. Zeiss, *Die einheimischen Runendenkmăler des Festlandes,* Leipzig, 1939, p. 65 urm.; T. E. Karsten, *Die Inschrift des Goldringes von Pietroasa,* în voi. *Beitrăge zur Runenkunde und nordischen Sprachwissenschaft,* 1939, p. 78 urm. în sfîrşit, trebuie menționată lucrarea lui M. Isbăşescu, *Inscripția de pe colanul din tezaurul de la Pietroasa,* în *Revista de filologie romanică şi germanică,* 1,1957, p. 107—131, unde pentru prima oară se ia în considerație posibilitatea ca inscripția să nu aibă un caracter votiv, ci să se refere la purtătorul colanului, protejîndu-1 magic. Traducerea sa sună astfel: *„Al goților stăpîn ereditar (sau ocrotitor) sacrosanct (adică sfînt şi inviolabil).* După Isbăşescu, proprietarul colanului trebuie să fi fost Athanaric şi, eventual, anterior, tatăl acestuia. Ipoteza după care inscripția runică se referă exclusiv la colan, respectiv la purtătorul său, şi nu la întregul tezaur are foarte multe şanse de a reda adevărul. Ea explică de ce inscripția s-a aplicat pe un obiect modest, dificil de gravat, în timp ce piesele care ofereau suprafețe mari (tava, patera, cana) au rămas fără inscripție. Ipoteza unei verigi sacre pentru jurăminte, pe care o apăra Odobescu, nu este complet înlăturată; ea este însă mult mai puțin probabilă.

512 (vezi şi p. 732—734) Odobescu subliniază cu justețe, că la venirea lor în Dacia, goții au găsit deja adepți ai creştinismului în rîndui populației autohtone daco-romane, pe care i-au tratat ades cu intoleranță. Cei mai cunoscuți martiri provin însă, după cum se ştie, din rîndui misionarilor veniți din sudul Dunării, majoritatea de origine greco-microasiatică (cappadociană). Aceşti predicatori de limbă şi cultură greacă au activat, în principal, în rîndurile goților : despre Ulfila însuşi se spune că se trăgea dintr-o familie originară din Cappadocia, capturată de goți pe la 258 e.n., iar despre Sava „Gotul", martirizat la 12 aprilie 372, se ştie sigur că provenea din aceeaşi provincie (cf. V. Pârvan, *Contribuții epigrafice In istoria creştinismului daco-roman,* Bucureşti, 1911, p. 154 urm.; pentru Sava, vezi bibliografia la P. Diaconu, în SCIV, 24, 1973, 4, p. 638—639). O descoperire recentă, de-a dreptul senzațională, a adus la lumină, la Niculițel, lîngă Isaccea (Noviodunum), o bazilică cu criptă, în care erau îngropați patru martiri creştini, de asemenea de origine greco-microasiatică (cf. V. H. Bauman, *Considerații preliminare asupra bazilicii creştine din satul Niculițel, jud. Tulcea,* în *Pontica,* 5, 1972, p. 547—562; idem, în *Buletinul monumentelor istorice,* 41, 1972, 2, p. 17-26; idem, în *Dacia,* N.S., XVI, 1972, p. 189-202). Numele lor, pictate pe pereții criptei (Zotikos, Attalos, Kamasis, Philippos), au fost regăsite în textul Martyrologiului Hieronymian, pentru ziua de 4 iunie, la Noviodunum (I. Barnea, în SCIV, 24, 1973, 1, p. 123—126), iar cea mai probabilă ipoteză este aceea că ei şi-au pierdut viața în timpul persecuțiilor

lui Athanaric, la nord de Dunăre (cf. P. Diaconu, în SCIV, 24, 1973, 4, p. 633-641). Tot la nord de Dunăre, aşa cum am mai spus, a murit şi Sava „Gotul", înecat de prigonitorii săi în apa Buzăului (identificarea rîului *Mouseos* cu Buzăul, pe care o întîlnim la Odobescu, este azi acceptată de toţi cercetătorii). în acest context, trebuie, însă, reamintită părerea lui Pârvan *(Contribuţii epigrafice...,* p. 143—144 şi 158 urm.), după care creştinarea daco-romanilor nu se datorează misionarilor de limbă greacă despre care a fost vorba mai sus, ci, în principal, unora de limbă latină, fără de care nu s-ar putea explica frecvenţa termenilor creştini de origine latină, din limba noastră.

în legătură cu cei 26 martiri arşi într-o biserică, Odobescu săvîrşeşte o serie de confuzii. Şeful got care a ordonat acest masacru se numea Wingurich şi nu Ithuric, iar localizarea faptei la „Daphn6 ou Constantiola" (de altfel două localităţi diferite) nu este întemeiată pe izvoare. Ar fi de adăugat că cei 26 martiri, a căror moarte a survenit cîndva între anii 367—378, purtau unii nume gotice, alţii nume frigiene, cappadociene şi siriene, şi aparţineau probabil aripii ariane a bisericii (cf. Achelis, în *Zeitschrift fur neutest. Wissenschaft,* I, 1900, p. 318 urm.; Zeiller, *Les origines chretiennes dans Ies provinces danubiennes de l'Empire romain,* 1918; L. Schmidt, *Die Ostgermanen,* ed. 1969, p. 235 urm.).

526—529 Digresiunea lui Odobescu despre inscripţiile runice ale varegilor, relative la vlahi, deşi nu are legătură cu tezaurul de la Pietroasa, este foarte importantă pentru noi, Odobescu fiind, pare-se, primul român care a pus în valoare izvoarele nordice pentru studiul evului mediu timpuriu românesc, înainte, deci, de V. Bogrea (1925), I. Gherghel (1928) ş.a., Odobescu a sesizat importanţa inscripţiei funerare de la Sjonhem, din insula Gotland, în care se relatează despre uciderea varegului Rodfos (Rothfos) de către *blakumen.* Cei mai mulţi cercetători români şi străini văd în *blakumen* numele dat de nordici vlahilor; unii cercetători localizează acest eveniment în estul sau nord-estul României, alţii cred că este vorba de vlahii balcanici (pentru întreaga discuţie, cu literatura respectivă, vezi V. Spinei, *Informaţii despre vlahi în izvoarele medievale nordice,* SCIV, 24, 1973, 1, p. 57—81, în special p. 57—61, şi 24, 1973, 2, p. 259—282). Există însă şi cercetători care cred că *blakumen* sînt cumanii negri şi nu vlahii (mai recent, în acest sens, K. Horedt, *Blokumanaiand şi blakumen,* în *Arheologia Moldovei^* VI, 1969, p. 179—185). Inscripţia în discuţie datealză de la sfîrşitul secolului al Xl-lea. în ceea ce priveşte inscripţia runică de la Pireu, este foarte puţin probabil ca acea *Rumania* să aibă legătură cu teritoriul ţării noastre. Haradr Hâfi, menţionat în această inscripţie, a fost identificat cu prinţul norvegian Harald Hardrâdi, aflat în slujba împăratului bizantin Mihail al IV-lea, pe la 1040 (V. Spinei, *op. cit,,* SCIV, 24, 1973, 2, p. 274-275).

Este surprinzător că lui Odobescu, care a făcut legătura dintre *blakumen* şi vlahii, pe care Villehardouin îi numea *Blas, Blacs, Blaques,* şi care cunoştea opera lui Snorri Sturluson (vezi I, p. 429, nota 2), i-au scăpat acele relatări din *Saga Sf. 01af* (respectiv din *Heimskringla),* în care se vorbeşte de expediţia împăratului Alexios Comnenul în *Blokumanaiand,* împotriva unei mari armate de călăreţi barbari, foarte probabil cumani. Pentru cei mai mulţi istorici români, începînd cu I. Gherghel *(Zur Geschichte Siebenbiirgens,* Viena, 1891, p. 28—30), *Blokumanaiand* este *Ţara vlahilor.*

568—570 După cum se ştie, piesele din mormîntul de la Conceşti au ajuns la Ermitaj în condiţiile ocupării Moldovei şi Ţării Româneşti de către trupele ruseşti, între sfîrşitul anului 1806 şi vara 1812. Războiul ruso-turc, dus în mare parte pe teritoriul românesc, s-a încheiat la 28 mai 1812, cu pacea de la Bucureşti, în urma căreia imperiul ţarist a încorporat Basarabia. în aceste condiţii, unul dintre descoperitorii „tezaurului" de la Conceşti, Ioniţă Iamandi a putut fi dăruit de guvernul rus cu două moşii în Basarabia, ca recompensă, probabil, pentru cele trei vase şi alte piese, ajunse la Ermitaj.

573 Descoperirea de la Cuciurul Mare (în U.R.S.S., la 7 km sud de Cernăuţi) nu se limitează la frumoasa situlă de argint ilustrată de Odobescu (fig. 200). După cum rezultă din ades citata carte a lui Arneth, *Die antiken Gold- und Silber-Monumente. . .,* p. 78, nr. 90) din această descoperire mai făceau parte alte opt vase de argint : o cupă mare, rău deteriorată, şi şapte cupe mici *(Ibidem,* sub nr. 8, 10, 13, 17, 20, 89, 93, 96 — din păcate neilustrate). Una din ştampilele aplicate pe fundul situlei reprezintă un chip, în care Arneth credea că poate recunoaşte pe împăratul Heraclius sau pe Constantin Pogonatul (ambii din secolul al Vll-lea).

577—582 Cea de a VH-a notă de adiţiuni şi rectificări, a fost publicată ulterior de Odobescu şi în româneşte, sub titlul : *Capul de bou întrebuinţat ca ornament simbolic în antichitate,* în *Arhiva societăţii ştiinţifice şi literare din Iaşi,* anul II, nr. 7, ianuarie, 1891, p. 385—399. Traducerea este fidelă şi aparţine, foarte probabil, lui Odobescu, care, de altfel, a mai operat şi unele mici adăugiri (cum ar fi aceea despre boul reprezentat în stema Moldovei). Nouă, dar în lumina cercetărilor ulterioare evident greşită, este şi presupunerea că figurile redate pe metopele de la Adamclisi şi pe gîtul rythonului de la Poroina „ar reprezenta persoane de aceeaşi naţionalitate şi din aceeaşi epocă" (p. 397). Demnă de reţinut este, în schimb, explicaţia pe care Odobescu o dă deosebirii de realizare între ornamentele geometrice şi vegetale, precum şi reprezentările de animale, în general reuşite, pe de o parte, şi reprezentările umane, de obicei stîngace, imperfecte, pe de altă parte, pe unul şi acelaşi monument de

artă „barbară". în primul caz, în decorația curentă, se lucra după modele şi şabloane împrumutate din lumea clasică, în timp ce pentru redarea unor scene cu personaje umane, după aprecierea lui Odobescu, era necesară „inițiativă artistică", simț estetic, știință, care lipseau „lucrătorilor barbari". Articolul este însoțit de două planşe, reprezentînd, între altele, mai multe antichități din România (un vas de la Sînnicolaul Mare, inelul de la Braşov, rythonul de la Poroina, o metopă de la Adamclisi etc).

579—582 Rythonul de la Poroina (corn. **Simian,** municipiul Drobeta-Turnu Severin, jud. Mehedinți) a fost aici publicat pentru prima oară. Din păcate, Odobescu nu ştie nimic despre condițiile de descoperire. Datorită stilului „decăzut" al reprezentărilor umane, el înclina spre o datare tîrzie (fără a o preciza) şi spre a atribui piesa unei arte locale. Această ultimă idee, extrem de valoroasă, a revenit abia în ultimii ani în cercetarea problemei. **în** 1922 de această piesă s-a ocupat tangențial M. Rostovtzeff *(Iranians and Greeks in South Russia,* Oxford, p. 86, 105—106 şi 232). Ignorînd că rythonul a fost descoperit în Oltenia, Rostovtzeff vedea în el una din dovezile prezenței scitice, chiar a unui stat scitic, în Dobrogea, în perioada de după expedițiile lui Filip II şi Alexandru cel Mare (p. 86). Pentru Rostovtzeff, piesa de la Poroina era opera unui artist local, probabil gîndindu-se la un artist scit, în **orice** caz nu a unui grec ; datarea se deduce din analogia cu rythonul fragmentar de la Merdzany, în Cuban, al cărui stil nu diferă de cel de la Poroina **şi** care, pe baza contextului de descoperire, se datează în secolul al III-lea î.e.n. (p. 106). Este aici locul să precizăm că Rostovtzeff nu considera rythonul de la Poroina sarmatic, aşa cum i s-a atribuit, în urma unei lecturi greşite, de către Pârvan *(Getica,* 1926, p. 20—21) şi apoi, în serie, de alți cercetători. La p. 232 a lucrării citate, Rostovtzeff se referea la tezaurul de la Conceşti, pe care îl atribuia *epocii sarmatice* („certainly belongs to the Sarmatian epoch"). El cita în continuare rythonul de la Poroina şi pe cel de la Kerci, ca analogii pentru un rython presupus de el ca aparținînd descoperirii de la Conceşti (menționat la p. 105), fără ca aceasta să presupună neapărat că piesele de la Poroina şi Kerci ar fi, după Rostovtzeff, sarmatice sau de epocă sarmatică. Ulterior, Pârvan a aderat la punctul de vedere realmente exprimat de Rostovtzeff, atribuind rythonul culturii scitice, şi a criticat — fără obiect, după cum **se** vede — atribuirea sarmatică *(loc. cit.).* **în** perioada interbelică, mai mulți cercetători **s-au** raliat opiniei lui Pârvan (Ion Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien,* în 22. *Bericht der Romisch-Germanischen Kommission,* 1932, p. 146; D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei,* Craiova, 1939, p. 186—187). Un punct nou de vedere, însemnînd **de fapt** o **revenire** la sugestia **lui** Odobescu, a fost exprimat în ultimii ani de către D. Berciu *(Arta traco-gelică,* Bucureşti, 1969, p. 153—160), care, comparînd rythonul de la Poroina cu descoperirile **de** tip Agighiol-Craiova-Peretu, ajunge la concluzia că această piesă aparține unei **arte** autohtone, **traco-getice,** a argintului, şi datează din jurul anului 300 **î.e.n.**

604 Descriind placa ajurată care înconjoară **gura cănii**-oenochoe, Odobescu identifică conturul unor şerpi, acoperiți cu solzi **şi** terminați, de **fiecare parte a gurii** vasului, într-un cap de berbec („une sorte de tete **de** belier **â corne** recourbee **en** helice"). La p. 623 şi nota 1 se reia discuția asupra acestor reprezentări, căutîndu-**se** analogii la greci **şi** la celți. **Identificarea** capetelor de berbeci contrazice descrierea pe **care** Odobescu **o** dăduse în *Notice 1868,* p. 27, şi în care se vorbea de „tetes d'oiseaux **â** long bec crochu". Studiul **piesei,** în original, ne-a convins că este vorba, într-adevăr, de capete de păsări foarte stilizate (cf. **şi** Ecaterina Dunăreanu-Vulpe, *Tezaurul de la Pietroasa,* Bucureşti, 1967, p. 28).

607—608 Cele două fibule din fig. 13, invocate ca analogii pentru pasărea de pe toarta cănii-oenochoe, aparțin tipului *Vogelkopffibel* şi datează de la începutul epocii Latene. Evident, distanța în timp de aproape un mileniu, care le separă de tezaurul **de** la Pietroasa, face ca aceste analogii să fie lipsite de semnificație.

611 Bogatul mormînt princiar al lui Omharus, descoperit la Apahida în 1889, este, în mare, corect încadrat din punct de vedere cronologic, prin legăturile pe care Odobescu le stabileşte cu mormintele france şi vizigote din apusul Europei **(de** ex. cu mormintele de la Pouan). Aceste legături nu sînt însă valabile sub aspect cultural şi etnic. După ce a fost atribuit gepizilor, în prezent se înclină tot mai mult a se atribui mormîntul lui Omharus ostrogoților. Mai mult decît atît, se vorbeşte acum de un puternic centru ostrogotic de epocă hunică în zona Someşului, centru ilustrat de tezaurele de la Şimleul Silvaniei, de mormîntul lui Omharus şi, mai recent, de alte două excepționale descoperiri, bogate în obiecte de aur cloazonate : cel de al doilea mormînt de la Apahida (descoperit în 1968, la 500 m distanță de primul) şi tezaurul de la Someşeni (descoperit în 1963). Mormîntul II de la Apahida cuprindea inventarul bogat al unui războinic : catarame de centură şi de încălțăminte, garnituri cloazonate de la două genți, un pahar de sticlă, reparat cu foaie de aur, o *spatha* şi numeroase piese de harnaşament, între care se remarcă două aplici în formă de vultur, de la şa. Spre deosebire de mormîntul lui Omharus, lipsesc elementele de caracter creştin (cf. K. Horedt, D. Protase, în *Germania,* 50, 1972, 1 - 2, p. 174 - 220; D. Protase, în AMN, IX, 1972, p. 163—177). Din tezaurul de la Someşeni s-au putut recupera de la descoperitori : un lanț împletit, numeroşi pandantivi şi mărgele, un pectoral rotund, cu chrismon în centru, două

Han de expunere al capitolului despre pateră (arhiva Al. Odobescu Il^ms. 12)

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România

catarame, fragmente din două brățări, patru inele și numeroase fragmente (cf. K. Horedt, D. Protase, în AMN, VII, 1970, p. 185-199 și în *Germania,* 48, 1970, p. 85-98). Atît mormintele de la Apahida, cît si tezaurul de la Someseni, sînt datate de Kurt Horedt în al treilea sfert al secolului al V-lea (AMN, VII, 1970, p! 197).

618—620 și fig. 23 b Vasul cu scene în stil egiptean, reprodus după J. Arneth *(Archäologische Analekten, Wien,* 1862, p. 29—35, fig. la p. 30 și planșele de la sfîrșit), nu provine de la Aiud și nici măcar din alt loc de pe teritoriul României. Odobescu confundă aici localitatea de descoperire, Egyed, din comitatul Șopron, în nord-vestul Ungariei, cu Enyed, de fapt Nagyenyed, numele dat de maghiari Aiudului. Exemplarul cărții lui Arneth, citată aici, păstrat la B.A.R., cota II 453.236, provine din biblioteca lui Odobescu.

624—626 în legătură cu cana-oenochoe (numită de el, curent, în românește *ibric),* Odobescu vorbește de „caracterul cu totul unic și original" și de „anumite particularități semnificative" care ar permite să fie considerată ca un produs al orfevreriei gotice. El nu precizează, însă, care sînt acele caractere și particularități, astfel că asemănările pe care le putem constata cu diferite piese de toreutică și sticlărie romană tîrzie (unele chiar ilustrate de Odobescu, în voi. II, fig. 5, 18, 22) pledează mai curînd pentru proveniența romano-bizantină a piesei în discuție. O descoperire recentă, făcută pe teritoriul României, vine să întărească această ipoteză. Este vorba de unul din cele două vase de argint descoperite în 1970 la Tăuteni (Tăuteu), în județul Bihor : un ibric de argint aurit, de formă foarte apropiată celui de la Pietroasa, avînd însă corpul acoperit cu splendide reprezentări figurate, dispuse în trei registre (scene marine, scene bacchice, scene cu animale și păstor). Pe picior și pe gît, ca la Pietroasa, se află ornamente florale. Toarta și o parte din gura vasului lipsesc. Avînd în vedere atît forma, cît și, mai ales, reprezentările figurate, această piesă este, evident, un produs provenind din imperiu. Inscripția de pe picior, încă nedescifrată, în care recunoaștem litere grecești și semne amintind runele gotice, realizate din puncte, a fost adăugată ulterior ieșirii vasului din atelier (S. Dumitrașcu, *Tezaurul de la Tăuteni-Bihor,* Oradea, 1973, p. 43 urm. și pl. XLV—LXVII). Pe de altă parte, asemănarea cănii-oenochoe de la Pietroasa cu unele forme ceramice din necropolele de tip Sîntana de Mureș-Cerneahov, nu arată că acest vas ar fi un produs al meșteșugarilor goți, ci dimpotrivă, că olarii cerneahovieni (goți și, desigur, și autohtoni geto-daci) au imitat în lut forma vasului de metal, așa cum au împrumutat și diferite alte forme din repertoriul toreuticii, sticlăriei și ceramicii romane tîrzii (cf. B. Mitrea, în voi. *Studia Gotica,* Antikvariska Serien 25, Stockholm, 1970, p. 93 și fig. 8, unde sînt ilustrate în paralel cana-oenochoe de la Pietroasa și un urcior din lut, foarte asemănător ca formă, găsit în necropola cerneahoviană de la Spanțov).

635 urm. După cum se vede, pînă la sfîrșitul vieții sale, Odobescu a rămas la opinia că pe patera de la Pietroasa sînt reprezentate zeitățile germanice, redate în haină grecească, fie de un artist grec lucrînd pentru goți, fie de un artist got imitînd arta clasică greco-romană. Față de versiunea din 1868 *(Notice,* p. 28), observăm o deosebire în aceea că Odobescu nu mai vorbește de identificarea statuetei centrale cu Frigga (Freya). La acea dată (1868), Odobescu cita *in extenso* descrierea și identificarea personajelor de pe pateră cu zeitățile germanice, după Ch. de Linas *(Revue archeologique,* XVII, 1868), dar nu trebuie uitat că, înaintea lui Linas, Odobescu expusese această interpretare în comunicarea ținută la 1 și 8 decembrie 1865, la Academia de inscripții din Paris (cf. manuscrisul de la B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 1). Ulterior, Charles de Linas și-a părăsit punctul de vedere inițial, ajungînd la părerea că personajele reprezentate pe pateră alcătuiau un cortegiu isiac (citat de Odobescu, voi. II, p. *48).* Odobescu rămînea astfel singur la vechea părere. Discutînd această problemă, M. Rostovtzeff *(Iranians and Greeks in South Russia,* p. 138) vedea pe patera de la Pietroasa redat „a local Pantheon in classical disguise" și identifica statueta din mijloc cu *Marea Zeiță* venerată de sciții din sudul Rusiei (p. 106). întrucît Rostovtzeff nu se pronunță hotărît dacă tezaurul de la Pietroasa este gotic sau, mai curînd, sarmatic ori tracic, nu știm la ce anume panteon local se gîndea el. Tot la un panteon local, de astă d?tă la unul „daco-roman" din secolul al III-lea e.n. (incluzînd și „divinitățile autohtone ale barbarilor ce au populat Dacia înainte de sosirea romanilor"), se gîndea, fără a aduce argumente, M. C. Sutzu (în *Dacia,* III-IV, 1927—1932, p. 628-631).

Pe de altă parte, încă de la începutul cercetărilor asupra tezaurului, mulți savanți au fost de părere că aici avem de-a face nu cu un panteon germanic, ci cu zeități grecești și orientale (cf. Fr. Bock, în Mitt. der k.k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale, XIII, 1868, 109—110 : „Das jedoch mochte wohl keines besonderen Beweises bediirfen, dass wir es hier nicht mit Gestalten der nordischen, sondern der griechischen oder iiberhaupt classisch-antiken Gotterwelt zu thun haben. . .). Recent, o lucrare special dedicată paterei de la Pietroasa ilustrează această linie de gîndire, care, și după părerea noastră, este mai apropiată de realitate decît cea a lui Odobescu (vezi Madeleine von Heland, *The Golden Bowl from Pietroasa,* Stockholm, 1973). Analizînd patera din punct de vedere stilistic, M. von Heland ajunge la concluzia că avem de-a face cu o lucrare în care se îmbină elemente de stil elenistice și orientale (partice, sasanide), mai puțin cele romane tîrzii — bizantine, combinație

c;ii"i' nu a fost posibilă clocit în secolul al iY-lea, în părţile orientale alo imperiului, mai probabil la Anliochia pe Orontc (p. 70- 71). IV ele altă parte, ea consideră că din punct do vedere al programului iconografic, patera do la Pietroasa este direct legată de cultele păgîne niisterice şi do interpretarea lor neoplatonică, caro, în secolul al IV-lea, au avut o scurtă perioadă dc reviriment în timpul domniei lui Iulian Apostatul. în această ipoteză, personajele reprezentate nu sini zeităţi germanice, ci zeităţi greceşti şi orientale : Cybele (statueta), Apollo, Dioscurii, IVrscphona, Sabazius, Horus, lsis, însoţite de preoţi şi oficianţi. Vasul ar fi fost destinat a li folosit in operaţii magice, do prezicere (iu care participanţii foloseau, probabil, mijloace halucinogene ?), dar a putut fi şi un simplu dar votiv, oferit unui templu al Cybelei. Surprinzătoare şi nelămurită rămîne supoziţia autoarei, că piesa păstrată azi este o copie modernă în aur, realizată într-o manieră uzitată, do obicei, la reproducerea galvanoplastică a obiectelor (p. 9-- 10).

636 Statuile do piatră din sudul Rusiei (forma corectă pentru plural este *kannnenve Imhy,* nu *kammenayu baby)* au fost citate mai întii de Linas *(Revne archeologique,* N.S., anul IX, 1868, tomul XVII, p. 54) ca analogii pentru statueta din mijlocul paterei de la Pietroasa. De la Linas, probabil, a şi căpătat Odobescu unele desene, în orice caz pe acela al statuii do la Konskie Rasdory, care apare sub numele corupt *Klionskirasdori.* De corectat, de asemenea, la Odobescu, legenda fig. 41, undo pentru piesele <• (Konskie Rasdory, în l'craina) şi *d* (Novuro-siisk, în nordul Caueazului) se spune că provin din Crimeea.

646 647 şi nota 3 Lucrarea lui Odobescu, *La conpe de la de'esse Nana-Anat, ioiismur au Cti/'iiiti des Medailles de Paris. Etnde sur quelques pieces d'orjevrerie orientali' postericnrc a la conqiit'le dc l'Asie Centrali' par Alexandre le Craiul,* reprezentînd un produs, să-i zicem, secund,,r al studiilor salo legate de tezaurul de la Pietroasa, a fost publicată în *Gazette urclicolugiquc.* X, 1885, j>. 286--296 şi pl. 33, şi XI, 1886, p. 5—15 şi 70-86, pl. 10-12. Lucrarea a l'osi retipărită şi ca extras, de fapt într-o broşură separată, apărută la Paris în 1886 (40 p., 12 fig., 14 pl.), cu unele modificări în text şi cu ilustraţie mult mai bogată clocit în revistă. Cele mai multe dintre piesele do orfevrerie discutate şi ilustrate aici, le reîntîluini în monografia asupra tezaurului : platoul dc la Lampsacus, cupa lui Chosroes, cana de la Saint Mauricv, vase do la Sînnicolaul Mare, vase orientale din colecţia Stragonofi etc.

652 nota în legătură ou vasul de la Blain, menţionat aici ca analogie ceramică a vaselor metalice cu reliefuri istorice, Odobescu a publicat un articol intitulat : *Despre un vas de lut cu numele lui Decebal* (în *Columna lui Traian,* anul III, nr. 34/144, 1 decembrie 1872, p. 313-315). liste, de fapt, vorba de un fragment dintr-un vas de tip *lerra sigillala,* descoperit in Brelania, purtînd pe ol mai multe scene si inscripţii în relief, în care, după Frohner şi Longperier, Odobescu recunoaşte ca sursă de inspiraţie războaiele dintre Traian şi Decebal. Consideraţiile lui Odobescu despre ceramica sigilată conţin greşeli, şi nu dintre cele mai mici, chir lucrul este explicabil dacă no gîndim că termenul tehnic de ,,vases sigilles" a apărut abia în acea vreme (astfel, ol afirmă că această ceramică este numită ,,terra sigillata" datorită culorii ci, asemănătoare cu cea a cerii de sigiliu!?). In ce priveşte interpretarea scenelor şi a inscripţiilor, Odobescu manifestă, pînă la un punct, o justificată prudenţă, arătînd, cu exemple epigrafice clare, că numele Decebal a fost purtat şi de alţii, nu numai dc- regele dac. Concluzia articolului este totuşi aceea că personajul numit pe vas (DECIBALE, în vocativ) nu este altul decît „Decebal Diurpaneu, celebrul rege al dacilor". La această concluzie s-a obiectai mai nrent, presupimîndu-se că numele de pe vasul de la Blain este, probabil, numele pioduc.'iloi ului s;iii al unui "ladi.itor (oi, 1). Tudnr, in Al. Odobescu, *Istoria iireheoluyiei* 1961, p, i:î ii).

659-661 (olanul lat, cu pietiărie policromă dispusă în placa ajurată, se putea deschide şi închide balansîndu-so paitea mobilă din spate. Este aici de precizat că această paite mobilă se .articula la piesa propriu-zisă cu ajutorul a cîte două ochiuri cilindrice care, la fiecare cap, se îmbucau în alte trei ochiuri ale piesei. Prin aceste ochiuri treceau două ştifturi, cu mici granate caboşoane la capul superior; un ştift era fix (care constituia axul balamalei şi nu se scotea) si altul mobil, care asigura închiderea şi deschiderea. Primul era un cui simplu do aur, mai lung decît lăţimea colanului, lăţit la capul inferior pentru a nu ieşi din balama, iar cel de al doilea, mai scurt, era realizat prin îndoirea în două a unei sîrme do aur. Cele mai multe dintre analogiile aduse de Odobescu nu au închidere cu balama, astlol că nu sînt semnificative pentru originea piesei. Mai apropiate în timp şi mult mai apropiate ca sistem do închidere sînt colierele germanico în formă de coroană *(Kronenlialsringe).* liste surprinzător că Odobescu le-a ignorat, mai ales că ele au apărut încă de la mijlocul -.ocolului trecut în publicaţiile germane si daneze (vezi, de ex. O. Lisch, în *Jahrbiicher Meck-Uvfotrg,* 10. 1845, p. 272-274; A. P.'Madsen, *Afbildningcr af Danske Okhagcr og Minilesniaerker -• Broncealderen,* Copenhaga, 1872, pl. 32/1—5; I. Undset, *Dus erslc Auftrelen des Eisens iu Nord-Europa,* Hamburg, 1882, p. 101- 102; J. Mestorf, *Vorgesehichtliche Alterthumer aus Schleswig-llois/ciH,* Hatnburg, 1885, pl. XXIX); Odobescu însuşi trebuie să fi \ă/nt a-llel dc piese, la 1869, in mu/oul din Copenhaga, unde sînl atît do numeroase. Piesele

cu secțiune lamelară, mai apropiate ca formă de colanul de la Pietroasa, sînt cele mai recente în evoluția tipologică şi datează din Latene-ul tîrziu. Spre deosebire de piesa de la Pietroasa, colanele în formă de coroană se purtau, probabil, cu balamaua ornamentată în față. Interesantă este şi răspîndirea acestor colane. Originare din Danemarca, unde apar încă din Latene-ul timpuriu, ele s-au răspîndit treptat spre sud, sud-est şi est, fiind aduse de bastarni în secolele II—I î.e.n. pînă în Ucraina şi în Moldova (Davideni şi Țibucani, jud. Neamț). Pentru *Kronenhalsringe,* vezi, în special : J. Kostrzewski, în M. Ebert, *Reallexikon der Vorgeschichte,* VII, 1926, p. 106—108; Sophus Miiller, *Oldtidens kunsti Danmark, III, Jernalderens kunst i Danmark,* Copenhaga, 1933, p. 3—9; M. Babeş, I. Untaru, *Der friiheste latenezeitliche germanische Fund aus der Moldau. Der Kronenhalsring von Davideni,* în *Dacia,* N.S., XIII, 1969, p. 283-290.

Despre colanul de la Pietroasa, Odobescu credea că este o piesă de port bărbătesc, fiind probabil influențat atît de terminologia întrebuințată de Linas *(gorgerin* sau *hausse-col,* ambele nume desemnînd piese din echipamentul militar medieval şi modern, destinate a proteja gîtul), cît şi de părerea lui Bock, care vedea în el o parte componentă a unei armuri de paradă („Halsstiick eines Harnisches"). întrebarea dacă această piesă era destinată a fi purtată de un bărbat sau de către o femeie, după părerea noastră, nu poate căpăta un răspuns ferm.

663 urm. în legătură cu fibula mare s-a ridicat problema dacă reconstituirea făcută în vremea lui Odobescu este corectă. Gîtul pasării fiind rupt la descoperire şi lipsind părți din el, se pune întrebarea dacă capul păsării trebuie să fie cu ciocul îndreptat spre privitor, sau, cumva, în direcția opusă. Reconstituirea, întemeiată desigur şi pe analogia oferită de fibulele mijlocii, s-a făcut cu ciocul spre privitor. Mai recent, David Brown *(The Brooches in the Pietroasa Treasure,* în *Antiquity,* XLVI, 1972, p. 112—113 şi fig. 1) aduce unele argumente, între care şi mărturiile descoperitorilor, relatate de Odobescu, pentru a demonstra că fibula reprezintă spatele păsării şi că, deci, reconstituirea trebuie făcută în aşa fel încît privitorul să vadă ceafa păsării. Brown pierde din vedere că pe fibule sînt evident redate, printr-un cloazonaj imbricat, picioarele păsării, care este deci văzută din față şi nu din spate. Brown are însă dreptate cînd arată că această fibulă se purta pe umăr *(op. cit.,* p. 113—114 şi fig. 2) şi nu pe piept, cum credea Odobescu, vorbind de o *phalera pectoralis.* Odobescu era, de altfel, încă nehotărît, neexcluzînd a fi vorba de o podoabă de coif. Nesiguranța aceasta o întîlnim şi la contemporanii săi, citați pe larg : Smith vorbeşte de *,,Breast-ornament",* iar Bock se gîndea la un vas *(Gefăss),* la podoabe de scut sau coif, şi chiar la o lampă de perete, fără însă să excludă a fi o agrafă. Pentru portul fibulelor, cf. *supra* p. 962.

671 Vorbind de Theodelinda şi „fiul ei" Agilulf, Odobescu are, evident, o scăpare. La p. 101 se spune corect că Agilulf este al doilea soț al Theodelindei, regina langobardă care a donat catedralei din Monza celebrele odoare de aur şi pietre prețioase. Numele reginei este scris cînd *Theodolinde,* cînd *Theodelinde,* corect fiind cel din urmă (cf. *Vorgeschichte der deutschen Stămme,* voi. II, p. 863).

677 Odobescu reconstituie corect portul perechii de fibule mijlocii pe umeri. Legătura, însă, pe care o face cu epoleții moderni, ca şi aceea făcută între colanul lat şi aşa-numitul „hausse-col", nu se justifică. Este de aceea complet lipsită de temei aserțiunea că „aceste două accesorii onorifice ale uniformei ofițerilor noştri actuali au o origine foarte veche şi că peste numeroase secole, ele ne-au fost lăsate moştenire de războinicii anticei Goții". De altfel, după cum s-a mai arătat (cf. *supra,* p. 962), portul fibulelor perechi este caracteristic feminin în lumea germanică a epocii migrațiilor. Pentru reconstituirea modului de purtare a fibulelor mijlocii de la Pietroasa, vezi D. Brown, *op. cit.,* p. 115, fig. 3.

681 nota 1 Probabil printr-o greşeală de tipar, din descrierea fibulei mici, dată de Fr. Bock, a fost omis următorul fragment : von Charnieren und/eine gegeniiberstehende Scheide als Gewandschliesse kennzeichnet, lâsst blos durch den aufgesetzten/geschnâbelten Kopf. ..".

713 Ipoteza lui Odobescu, după care aurul din care sînt făcute piesele de la Pietroasa ar fi de proveniență transilvană, nu se bazează pe analize sau pe alte dovezi, ci derivă din ideea că toate aceste piese sînt produse ale unei industrii gotice din Dacia. La vremea sa, Ch. de Linas *(Revue archeologique,* XVIII, 1868, p. 52) vorbea de existența a două feluri de aur : un aur roşcat, de origine orientală (patera, coşurile ajurate) şi un aur galben, bizantin (celelalte piese). Este de crezut, chiar în ipoteza că unele piese au fost fabricate de goți, că aurul tot de proveniență bizantină era. Un indiciu în acest sens îl constituie barele de aur descoperite la Crasna, jud. Covasna, care, judecind după ştampile, au fost turnate în atelierul de la Sirmium (cea mai recentă în vremea împăratului Gratian, 367—383 e.n.).

721 în enumerarea teritoriilor — de o parte şi de alta a Carpaților — peste care goții şi-au întins dominația, Odobescu este nevoit, mai ales pentru că se adresa unui public străin, să folosească denumirile geopolitice oficiale ale vremii, menționînd distinct de România, acele teritorii româneşti aflate, pînă la istoricul act al Unirii din 1918, în afara granițelor statului național. Afirmația lui Odobescu, după care toate aceste teritorii s-au aflat sub domi-

nație gotică încă din secolele II—III e.n. trebuie însă să fie revizuită. Studiul izvoarelor scrise şi mai ales documentarea arheologică — ca şi inexistentă în vremea lui Odobescu — arată că goții au coborît în silvostepa ucraineană abia către sfîrşitul secolului al II-lea e.n. Atacurile lor contra oraşelor pontice şi asupra imperiului încep în secolul al III-lea, mai insistent din vremea împăratului Gordian III (238—244). într-o primă fază, goții atacau în alianță cu carpii şi doar în cursul celei de a doua jumătăți a secolului al III-lea ei au devenit cei mai periculoşi duşmani ai imperiului. Atacurile gotice au jucat, desigur, un rol în decizia lui Aurelian de a părăsi Dacia, dar este astăzi un fapt sigur că la vest de Prut, goții s-au aşezat abia la sfîrşitul secolului al III-lea (descoperiri gotice anterioare anului 300 nu se cunosc), iar în fostul teritoriu provincial (Transilvania, Banat, Oltenia) au pătruns şi mai tîrziu *(post* 350 e.n.) şi numai în chip sporadic. Iată de ce, de o stăpînire efectivă gotică pe teritoriul României (şi nu peste tot) se poate vorbi în principal pentru secolul al IV-lea, şi nu pentru secolele II—III, cum făcea Odobescu (pentru această problemă, vezi I. Nestor, în *Istoria României,* I, p. 682 urm. ; idem, *Zur Geschichte Siebenbiirgens im IV Jli.u.Z.,* în *Dacia,* N.S., XIX, 1975, p. 9-11).

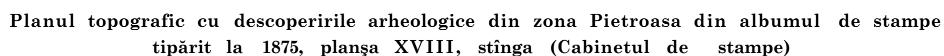
723—725 şi harta fig. 1 Harta publicată de Odobescu (fig. 1 la p. 723, din păcate slab realizată grafic) are rostul, evident, de a ilustra scena de desfăşurare a ultimelor acțiuni ale goților lui Athanaric, sub presiunea pericolului hunic. Aceste coordonate sînt date, indirect, în legendă, prin citarea din celebrul text al lui Ammianus Marcellinus (XXXI, 3,4—7). Pe hartă apar deci, după identificările lui Odobescu, rîul Gerasus (Prut), „zidurile" ridicate de Athanaric (valuldin jurul Galaților) şi Caucaland-ul (zona dealurilor Istrița şi Ciolanu). în plus, mai sînt marcați numeroşi tumuli, risipiți în toată cîmpia Munteniei, care nu au o legătură, în orice caz nu una dovedită, cu tema hărții, aşa cum, probabil, nu au nici o legătură nici stațiunea de la Şuteşti, nici „cetatea" de pe dealul Ciolanu. Unele dintre identificările lui Odobescu trebuie revizuite în lumina cercetărilor moderne. Astfel, rîul *Gerasus* (la Ptolemeu *Hierasus),* care pe vremea lui Odobescu era încă considerat de mulți cercetători ca fiind Prutul, este sigur Şiretul. La noi, Gr. Tocilescu optase pentru această nouă identificare încă de la 1880 *(Dacia înainte de romani,* p. 67), dar Odobescu nu a mai apucat să revizuiască cu atenție textul din *Notice 1868* care avea să fie publicat după moartea sa în voi. III al monografiei (1900). Pentru identitatea Gerasus-Hierasus-Siret, vezi R. Vulpe, *Le vallum de la Moldavie inferieure et le ,,mur" d'Athanaric,* Haga, 1957, p. 29—30, cu literatura mai veche; A. Vulpe, *Ptolemv and the Ancient Geography of Moldavia,* în *Studii clasice,* VI, 1964, p. 233 urm.

în ce priveşte identificarea fortificațiilor ridicate de Athanaric contra hunilor cu valul (lung de 24 km) dintre Şiret (Şerbeşti, nu Sîrbeşti, cum apare la Odobescu) şi extremitatea nordică a lacului Brateş (Tuluceşti), trebuie arătat că această ipoteză a fost adoptată şi dc Xenopol, Philippide, Popa-Lisseanu, dar că părerea dominantă, începînd cu C. Schuchhardt *(Wălle und Chausseen im sudlichen und bstlichen Dacien,* în *Arch.-E-pigr. Mittheilungen,* IX, 1885, p. 202 urm.), este aceea după care valul amintit ar fi o fortificație romană menită să apere *territorium-ul* de la Bărboşi (cf. şi V. Pârvan, *Castrul de la Poiana şi drumul roman prin Moldova de jos,* în *Analele Academiei Române,* seria II, tomul XXXVI, 1913, Memoriile secțiunii istorice, 4, p. 25 urm.; R. Vulpe, *La date du vallum romain de la Bessarabie inferieure,* în *Serta Kazaroviana,* Sofia, 1950, p. 97—98). Cercetări arheologice mai recente la Barboşi-Şendreni pun în evidență intensitatea vieții romane în zona dintre gura Şiretului şi Brateş şi confirmă astfel atribuirea romană a valului în discuție (N. Gostar, *Săpăturile şi sondajele de la Şendreni-Barboşi,* în *Materiale,* VIII, 1962, p. 510 şi fig. 1 şi 5). Pentru „zidul" lui Athanaric s-a mai propus localizarea în sudul Basarabiei (valul dintre Vadul lui Isac şi Tatar-Bunar), în Moldova subcarpatică şi chiar în cîmpia Munteniei (Brazda lui Novac, după Schuchhardt). Cel mai nou, Radu Vulpe 1-a identificat cu valul din sudul Moldovei, care se întinde între Ploscuțeni, pe Şiret, şi Stoicani, pe Prut, pe o distanță de 85 km, fiind îndreptat spre sud, împotriva unui inamic venit din stepă (R. Vulpe, *Despre valul din Moldova de jos şi zidul lui Atanarih,* în SCIV, I, 1950, 2, p. 163—174 ; idem, *Le vallum de la Moldavie inferieure ..,* passim). Tot lui R. Vulpe îi datorăm ipoteza, după care valul basarabean de nord (Leova—Chircăieşti) ar fi „valul greutungilor", menționat în acelaşi text al lui Ammianus Marcellinus (cf. R. Vulpe, *Verhnij val Bessarabii i problema grevtungov k zapadu ot Dnestra,* în voi. *Materialy i issledovanija po arheologii jugo-zapada SSSR i Rumynskoj Narodnoj Respubliki,* Chişinău, 1960, p. 259—287). în problema datării şi atribuirii valurilor amintite în această discuție, sînt desigur necesare noi cercetări arheologice, care să aducă dovezi definitive în sprijinul uneia sau alteia dintre ipoteze. Sigur pare, oricum, că valul dintre Şerbeşti şi Tuluceşti este roman şi, deci, nu poate fi pus pe seama lui Athanaric, aşa cum credea Odobescu.

Depăşită este, implicit, şi ipoteza că cetatea de la Bărboşi ar fi adăpostit pe goții lui Athanaric, înaintea retragerii lor în Caucaland. Unul din argumente era existența valului Şerbeşti-Tuluceşti, care proteja cetatea de la Bărboşi şi teritoriul ei. Altul pare să fi fost însuşi numele antic atribuit localității, Dinogetia, care în unele izvoare consuna cu numele

P L A N O

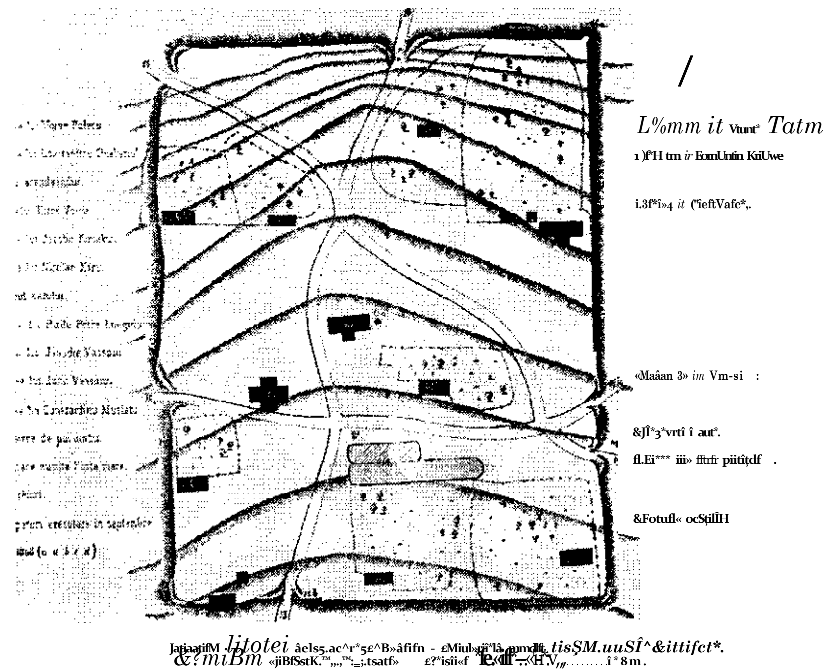
TOPOGRAFICU AL PETROSSEÎ.

Planul topografic cu descoperirile arheologice din zona Pietroasa din albumul de stampe tipărit la 1875, planşa XVIII, stînga (Cabinetul de stampe)

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România

P L A N U L
CETĂŢII ANTICE DW SATUL PETROSSA,

goților (Diniguttia, Dirigothia ?). Odobescu combate cu dreptate pe cei care au localizat la Bărboşi anticul Caput Bovis (Bubali), fără a-i numi; este vorba de Dimitrie Cantemir (în *Hronicul vechimei a romano-moldovlahilor)* şi G. Săulescu *(Descrierea istorico-geografică a cetăței Caput Bovis — Capul Boului sau Ghertina — a căreia ruine se află în apropierea Galațului,* Iaşi, 1837). într-un paragraf din *Notice 1868,* p. 48, care nu a mai fost introdus în volumul III al monografiei, Odobescu arăta mobilul naiv care îi făcuse pe „geografii români" (ale căror nume nu erau nici acolo citate) să plaseze Caput Bovis la Bărboşi, anume acela de a asigura o origine antică stemei Moldovei.

Dacă la Bărboşi s-a aflat într-adevăr Dinogetia, s-a discutat îndelung şi problema nu este nici astăzi rezolvată definitiv. Schuchhardt (1885) şi Tocilescu (1902) localizau Dinogetia la Bărboşi, dar Pârvan (1913) şi apoi Gh. Ştefan (1940), pe baza noilor descoperiri, au înclinat pentru Bisericuța-Garvăn, pe malul celălalt al Dunării. Mai recent, R. Vulpe *(Le vallum. . .,* 1957, p. 30, nota 8) şi Gh. Ştefan *(Dinogetia — A Problem of Ancient Topography,* în *Dacia,* N.S., II, 1958, p. 317—329) au optat pentru o soluție de compromis : Dinogetia s-a aflat inițial Ia Bărboşi, iar după părăsirea acestei cetăți în cursul secolului al III-lea, numele va fi trecut asupra fortăreței de la Bisericuța, care a funcționat în cursul secolelor IV—VI. Problema este, însă, dacă realmente la Bărboşi cele mai tîrzii descoperiri sînt din secolul al III-lea (cf. Gh. Ştefan, *Nouvelles decouvertes dans le ,,castellum" romain de Bărboşi, pres de Galați,* în *Dacia'* V-VI, 1935-1936, p. 341-349; idem, în *Dacia,* N.S., II, 1958, p. 321-323; B. Mitrea, în *Studia Gotica,* 1970, p. 88—89). Ultimele cercetări arată că fortificația romană de la Bărboşi a avut totuşi şi o fază tîrzie, databilă în secolul al IV-lea, pînă pe la 350 e.n., vreme din care datează un turn poligonal (N. Gostar, *op. cit.,* p. 507 ; idem, *Unitățile militare din castellum roman de la Bărboşi,* în *Danubius,* I, 1967, p. 107—113; S. Sanie, în *Dicționar de istorie veche a României,* Bucureşti, 1976, p. 79—82). Nu ştim să se fi descoperit la Bărboşi antichități care să poată fi atribuite goților, cum ar fi de aşteptat, dacă goții lui Athanaric, în ipoteza lui Odobescu, vor fi stăpînit la un moment dat cetatea.

726 şi 730—731 Localizarea Caucaland-ului pe baza toponimelor antice sau moderne mai mult sau mai puțin apropiate ca formă este, după cum se vede din discuția lui Odobescu, foarte dificilă şi nesigură. Evident, este greu de crezut că între Caucaland şi numele maghiar (Kukiillo) sau german (Kokel, nu Kohel) ale Tîrnavei ardelene ar exista vreo legătură (cf. P. J. Schafarik, *Slawische Alterthumer,* voi. I, Leipzig, 1843, p. 489 — nu 395, cum apare la Odobescu, din a cărui bibliotecă provine exemplarul de la B.A.R., cota II 35176; Schafarik identifică Montes Serrorum cu muntele Kogaionon, ipoteză la care Odobescu nu se referă). La fel, chiar dacă admitem localizarea Caucaland-ului în zona Buzăului, nu pare posibilă o legătură între acest nume şi toponimele actuale buzoiene de felul *Coca* (com. Vintilă Vodă), sau între unul din numele antice : Patridava, Petrodava sau Patruissa (pe care Odobescu era înclinat să-1 atribuie castrului cercetat de el) şi toponimicul modern Pietroasa. De eliminat din discuție este şi muntele Kogaionon (la p. 730, greşeală de tipar: Kolaionon), locul sacru al geto-dacilor, atît din motive lingvistice, cît şi pentru aceea că cercetarea modernă 1-a localizat tocmai în munții Orăştiei, unde goții lui Athanaric cu siguranță că nu au ajuns. Desigur, ipoteza că numele *Caucaland* este un nume compus, care înglobează un toponim local, getodacic, şi un cuvînt germanic *(land)* rămîne teoretic acceptabilă. Ea i-a atras pe Pârvan *(Getica,* 1926, p. 249) şi, într-o oarecare măsură, pe R. Vulpe *(Le vallum...,* p. 54 urm.), care, urmînd sugestia lui Odobescu, vedeau o legătură între *Caucaland* şi numele, respectiv, teritoriul *Caucoensilor,* localizînd aceste ținuturi de ambele părți ale Carpaților orientali, în zona Neamțului şi Bacăului şi în estul Transilvaniei. în acelaşi timp, rămîne în discuție şi ipoteza după care numele este în întregime germanic, aşa cum a arătat mai recent M. îsbăşescu (în *Revista de filologie romanică şi germanică,* I, 1957, p. 112), propunînd echivalența *Caucaland — Hauhland — Hochland.*

Pentru localizarea Caucaland-ului se vădeşte că argumentele lingvistice sînt insuficiente. Mai obiective şi cu perspectiva de a se înmulți în continuare ar fi argumentele arheologice. Pe îmbinarea acestor argumente (tezaurul şi castrul de la Pietroasa în primul rînd) cu argumente de ordin general-istoric se bazează de fapt localizarea, propusă de Odobescu, în zona Buzăului, localizare astăzi acceptată de cei mai mulți cercetători (cf. Ion Nestor, în *Istoria României,* I, 1960, p. 697—699 şi 703). Rămîne, totuşi, de rezolvat dificultatea asupra căreia a atras atenția R. Vulpe *(Le vallum. ..,* p. 57). în munții Buzăului au fost localizați şi acei Montes Serrorum unde goții lui Athanaric se retrăseseră în fața armatei împăratului Valens, în 367 (Ammianus Marcellinus, XXVII, 5, 3), în timp ce în 376, Athanaric se retrage în Caucaland, o zonă de unde a trebuit să-i gonească pe sarmați. Este greu de crezut că ambele locuri se află în zona Buzăului. Unul din ele, poate mai curînd *Montes Serrorum,* trebuie căutat în altă parte, de exemplu în Munții Vrancei. Trebuie, aici, desigur, amintită şi ipoteza după care Caucaland-ul s-ar fi aflat în Banat, mai precis într-o zonă muntoasă a Banatului („das Banater Bergland" ? ; cf. L. Schmidt, *Die Ostgermanen,* 1969, p. 404—405). Aceasta este însă o ipoteză pur istorică, care nu poate elimina cu uşurință localizarea buzoiană a Caucaland-ului.

727-729 si fig. 2 (vezi si p. 85, fig. 2, p. 119, nota 2 şip. 553-554, nota) Localizînd Caucaland-ul în zona Buzăului, mai precis pe Istrița, pe lîngă „tezaurul lui Athanaric", Odobescu a avut în vedere, în primul rînd, fortificația de la Pietroasa, pe care o considera drept un castru sau castel roman, preluat de goți în momentul dramatic al retragerii lor în fața hunilor (p. 553). Mai mult decît atît, el avea în vedere şi alte descoperiri (de ex. „cetatea" de pe dealul Ciolanu), crezînd că poate vorbi de un adevărat sistem de apărare *(tout un systeme de defense)* sau de un ansamblu strategic. Cercetările de teren ale lui Odobescu, de altfel destul de modeste ca amploare, au avut ca punct de plecare vizita făcută la Pietroasa, în toamna anului 1861, în compania lui Fr. Bock. Deşi în lucrările sale nu menționează nicăieri în chip expres, este de presupus că Odobescu avea deja primele informații despre existența unor fortificații în zona Pietroasei, culese din ades citata carte a lui Joseph Arneth, *Die antiken Gold- and Silber-Monumente des k.k. Milnz- und Antiken-Cabinettes in Wien,* 1850. în adevăr, la p. 85 urm., Arjneth reproduce scrisoarea lui A. Kurz, din decembrie 1847, în care se relatează despre existența a două monumente, văzute de acesta sau de informatorii săi în teren. Primul, „ein sehr gut erkennbarer Wall von viereckigen Gestalt" (un val de format pătrat, uşor de recunoscut), aflat în apropierea locului tezaurului, este desigur castrul de sub satul actual Pietroasele. Cel de al doilea, judecind după dimensiuni şi descriere, ar putea fi identificat, credem, cu „cetatea" geto-dacă din punctul „Gruiu Dării", aflat deasupra Pietroaselor, aproape de culmea Istriței, şi cercetat prin săpături abia în anii din urmă : " Auf der Spitze des hochsten Berges iiber dem Dorfe ist ein Ringwall, 20' im Durchmesser haltend, erkennbar, welchen die Wallachen die *Goldene Scheuer* nennen. Bei dem Graben im inneren fand man Steinpflaster, und in der Umgebung mehrere in Reihen gelegene Gruben, Grundmauern von Gebăuden, Scherben von Glâsern, Ziegeln und diinnen Marmorplatten. Eine benachbarte Quelle wird jetzt noch die Cnielle des Adlers genannt" (Pe vîrful celui mai înalt munte, deasupra satului, se poate recunoaşte un val circular, avînd 20' în diametru, pe care valahii îl numesc „Hambarul de aur"(?). La săpături în interior s-au găsit pavaje de piatră şi, în jur, mai multe gropi dispuse în rînduri, temelii de construcții, cioburi de pahare, țigle şi plăci subțiri de marmoră. Un izvor din apropiere se numeşte şi acum Izvorul vulturului). „Cetatea" de la Gruiu Dării este, în adevăr, de mici dimensiuni şi este apărată de un val de piatră, uşor arcuit; în interior s-au găsit pavaje şi cercuri de piatră, gropi, iar ca materiale, în special ceramică geto-dacă, obiecte metalice, monede (săpături FI. Preda şi V. Dupoi, de la Universitatea din Bucureşti). Țigle şi plăci de marmoră nu s-au găsit, şi nici nu apar în mod normal într-o aşezare geto-dacă, dar aici s-ar putea ca Kurz să fi confundat descoperirile din cetatea de sus cu cele din castru. în chip ciudat, această cetate nu a fost niciodată menționată de Odobescu. Singura explicație ar fi aceea că el nu a citit pasajul respectiv din cartea lui Arneth şi că, în scurtele lui vizite la Pietroasa, nu a căpătat o astfel de informație de la localnici şi nici nu a avut răgazul să cerceteze temeinic împrejurimile.

Din păcate, despre săpăturile lui Odobescu din fortificația de la Pietroasa ştim foarte puțin. Promisiunea făcută în voi. I, p. *37,* de a da în partea a III-a, „en detail", toate rezultatele acestor săpături, nu a fost îndeplinită. în volumul III (p. *19—21),* apărut după moartea autorului, a fost inserat fără modificări textul din *Notice 1868* (p.50—51), unde se află doar cîteva informații despre forma şi dimensiunile fortificației, despre tehnica zidurilor, precum şi o enumerare succintă a materialelor descoperite. Din puținele date de care dispunem, rezultă că Odobescu a săpat la Pietroasa „în diverse reprize", în cursul lui septembrie 1866. S-ar putea ca ideea de a duce la Expoziția universală de la Paris (1867), alături, de tezaur, şi unele materiale arheologice din localitatea de descoperire, să fi constituit prilejul imediat al acestor săpături. Oricum, materiale descoperite în castru (resturi ceramice, oase, sticlă, instrumente de metal, piepteni de os, o monedă etc.) au figurat în expoziția română, alături de un plan al localității şi al obiectivului cercetat („castellum romain", după Odobescu ; cf. *Notice 1868,* p. 79). Din nefericire, nu se cunoaşte ce au devenit acele materiale, după cum nu ştim să se fi păstrat documentația de şantier a lui Odobescu.

în această situație, singura sursă de informație este succintul text publicat şi planul fortificației (fig. 2; planul este publicat şi în albumul de stampe de la 1875, pl. XVII, unde în plus sînt trecute în legendă numele proprietarilor pe terenul cărora se afla fortificația). Surprinde, de la început, contradicția între datele din text (dimensiunile castrului, 180 X 250 m, grosimea zidului 0,60 m) şi cele din nota sublineară (124 x 154 m, grosime zid 2 m), respectiv din legenda figurii (124 x 158 m, grosime zid 2m). în urma cercetărilor recente (vezi studiul lui Gh. Diaconu, în acest volum, p. 1055 urm.), dimensiunile sînt apreciate la 130 X 160 m, iar grosimea zidului de incintă, acolo unde ambele paramente sînt bine păstrate, este de 2,70—2,80 m (la fundație 3 m). De asemenea, azi se poate corecta afirmația lui Odobescu, după care solul antic al castrului s-ar afla la 1,50 m adîncime. Această indicație s-ar putea referi la adîncimea şanțului de fundație a zidului, nivelul antic de călcare aflîndu-se la numai 0,40—0,60 m sub nivelul actual. în privința materialului arheologic descoperit, în enumerarea sa sumară recunoaştem aceleaşi categorii care au apărut şi în recentele săpături conduse de

Gh. Diaconu : piatra fasonată sau sfărîmată din zidul de incintă, cărămizi, ceramică lucrată de mină şi de roată, piepteni de os de tip cerneahovian, pietre de rîşniţă circulare, obiecte metalice etc.

Asupra datării, Odobescu nu s-a pronunţat cu toată claritatea, în orice caz nu complet. Din spusele sale rezultă că la Pietroasa avem de-a face cu un *castellum roman,* care în a doua jumătate a secolului al IV-lea, a fost preluat de goţi, în momentul retragerii lor în Caucaland, şi care şi-a încheiat apoi existenţa printr-o violentă distrugere. Moneda, care după modul părea să fie post-constantiniană, era un indiciu cronologic, pe care Odobescu 1-a folosit cu o justă intuiţie. Din textul atît de scurt al relatării nu rezultă însă, dacă el a ştiut să pună în valoare şi alte materiale (ceramica, pieptenii) pentru datare. In orice caz, el a lăsat deschisă problema datei la care a fost construită fortificaţia. Ulterior, s-a exprimat de mai multe ori presupunerea că la Pietroasa avem de-a face cu un castru roman timpuriu, construit în vremea primului război dacic (101 — 102 e.n.) şi părăsit curînd după aceea, la începutul domniei lui Hadrian (117—118), aşadar făcînd parte din aceeaşi serie cu castrele de la Drajna de Sus, Mălăieşti, Rucăr, Tîrgşor (?), Filipeştii de Pădure(?) (cf. Gr. Florescu, *Problema castrelor romane de la Mălăieşti, Drajna de Sus si Pietroasa,* în *Omagiu lui Constantin Daicoviciu,* Bucureşti, 1960, p. 225-230 ; *Istoria României,* I, 1960, p. 349, 431 şi 520). Dar, încă înainte de începerea noilor cercetări de la Pietroasa, s-a conturat o revenire, măcar parţială, spre datarea lui Odobescu : R. Vulpe constata în 1952 că mortarul amestecat cu cărămidă pisată şi ceramica culeasă de la suprafaţa terenului „prezintă caractere romane tîrzii, poate din sec. IV e.n." (SCIV, III, 1952, p. 217) ; Gr. Florescu *(op. cit.,* p. 230), referindu-se la acelaşi tip de mortar roman tîrziu, presupunea că durata fortificaţiei „nu se limitează la anul 117" : în sfîrşit, D. Tudor, în ediţia a II-a a *Olteniei romane* (Bucureşti, 1958, p. 143—144) atribuia castrul împăratului Traian, pentru ca în cea de a III-a ediţie (1968, p. 257) să ajungă la concluzia fermă că „castrul roman de la Pietroasele, după tehnica zidăriei şi monedele (sec. al IV-lea) descoperite în el, aparţine tot epocii constantiniene". Pentru datarea în secolul al IV-lea şi pentru o legătură cu îngroparea tezaurului gotic în apropiere, se pronunţa, în 1967, Ecaterina Dunăreanu-Vulpe *(Tezaurul de la Pietroasa,* Bucureşti, 1967, p. 48—49).

Abia, însă, săpăturile din anii 1973—1975, asupra cărora Gh. Diaconu referă pe larg în acest volum (p. 1055 urm.), au dovedit definitiv, fără putinţă de tăgadă, că fortificaţia de la Pietroasele (Pietroasa) a fost construită în secolul al IV-lea, în vremea lui Constantin cel Mare şi a urmaşilor săi imediaţi. Tehnica de construcţie este romană şi de aceea se poate presupune că arhitecţii şi meşterii constructori au fost romani. Dacă fortificaţia a fost construită pentru o garnizoailă romană sau a fost de la început cedată federaţilor goţi, este greu de spus. Cea de a doua ipoteză ni se pare foarte atrăgătoare, dacă ţinem seama de o împrejurare pe care orice hartă a descoperirilor arheologice din secolul al IV-lea de la nord de Dunăre o pune în evidenţă. în adevăr, se poate constata că punctele fortificate nord-dunărene stăpînite de imperiu în vremea lui Constantin cel Mare şi a urmaşilor săi se concentrează la vest de vărsarea Oltului (Sucidava cu podul său constantinian, Romula?, Hinova, Drobeta, Dierna etc. ; cf. D. Tudor, *Preuves archeologiques attestant la continuite de la domination romaine au nord du Danube apres l'abandon de la Dacie sous AurelienjIIP —V^e siecles,* în *Dacoromania. Jahrbuch fur ostliche Latinität,* 1, 1973, p. 149—161, în special harta fig. 2), în timp ce spre est sînt slab atestate şi nesigure (vezi, de ex., localizarea Constantinianei Daphne, cînd pe un mal, cînd pe celălalt al Dunării; cf. P. Diaconu, în *Pontica,* IV, 1971, p. 311 urm.). Pe de altă parte, în spaţiul nord-dunărean, descoperirile arheologice de tip Sîntana de Mureş-Cerneahov, atribuite în mare măsură goţilor, sînt răspîndite exclusiv la est de Olt, de la malul Dunării pînă în zona subcarpatică. Cunoscînd statutul de *foederati* al goţilor, după tratatul din anul 332 (cf. E. Chrysos, *Gothia Romana. Zur Rechtslage des Foderatenlandes der Westgoten im 4.Jh.,* în *Dacoromania. Jahrbuch fur ostliche latinität,* 1, 1973, p. 52—64), ne apare ca foarte probabilă ipoteza după care apărarea frontierei dunărene la est de Olt a fost încredinţată goţilor federaţi, în timp ce la vest de Olt era asigurată de o prezentă efectivă romană pe malul stîng al fluviului. Că este totuşi vorba în ansamblu, de o concepţie strategică şi politică unitară pare a o dovedi marea lucrare de apărare — *Brazda lui Novac* — care a putut fi urmărită de la Turnu-Severin pînă în apropierea Pietroasei, mai precis pînă la Mizil (cf. D. Tudor, *Oltenia romană,* ed. III, p. 251—256, care opinează hotărît pentru datarea *Brazdei* în secolul al IV-lea).

Faptul că în castrul de la Pietroasele este prezentă, predomină chiar, cearamica de tip Sîntana de Mureş-Cerneahov, şi că în jurul acestui castru, mai ales în ultima vreme, au apărut morminte aparţinînd aceleiaşi culturi (unele dintre ele conţinînd arme; informaţie de la colegul M. E. Constantinescu, Buzău) ne îndeamnă să presupunem că populaţia cerneahoviană, în primul rînd cea gotică, era aceea care locuia aici şi stăpînea fortificaţia. Mai mult decît atît, nu este poate prea riscant să presupunem că aici va fi fost şi reşedinţa unui şef vizigot, la un moment dat, poate, chiar Athanaric (cf. şi Gh. Diaconu, *On the Socio-Economic Relations between Natives and Goths in Dacia,* în voi. *Relations between the Autochthonous Population and the Migratory Populations on the Territory of România,* Bucureşti, 1975, p. 73).

Cu această presupunere, care, evident, are nevoie încă de elemente de confirmare, ne întoarcem înapoi la ipoteza istorică expusă încă de la 1868 de Bock, Linas şi Odobescu.

La vremea aceea, însă, cunoştinţele despre cultura materială a goţilor se reduceau, în mare, la cele privind produsele fastuoase întîlnite în mormintele princiare sau în tezaure. Cercetarea culturii arheologice corespunzînd perioadei de dominare a goţilor în nordul Mării Negre şi la Dunărea de jos s-a născut şi s-a dezvoltat abia în secolul nostru, odată cu descoperirea necropolelor eponime de la Cerneahov, reg. Kiev (V. V. Hvoiko, 1899—1900) şi de la Sîntana de Mureş (I. Kovâcs, 1903). Relativ la această cultură, care s-a întins de la Olt şi pînă la Don, s-a acumulat o imensă literatură de specialitate, din care spicuim aici cîteva lucrări mai importante, precum şi unele mai uşor accesibile cititorului român: V. V. Hvoiko, *Polja pogrebenii v Srednem Pridneprov'e,* în *Zapiski rosijskogo arheologiceskogo ob'scestva,* XIII, 1901; P. Reinecke, *Aus der russischen archăologischen Literatur,* în *Mainzer Zeitschrift,* 1, 1906, p. 42-50; I. Kovâcs, în *Dolgozâtok,* VI, Cluj, 1915; A. A. Spiţîn, *Polja pogrebal'nyh urn,* în *Sovetskaja arheologija,* X, 1948; M. A. Tihanova, *O lokal'nyh variantah cernjahovskoj kul'tury,* în *Sovetskaja arheologija,* 4, 1957; Ion Nestor, în *Istoria României,* I, 1960, p. 687—694; Gh. Diaconu, *Tîrgşor. Necropola din secolele III—IV e.n.,* Bucureşti, 1965; B. Mitrea, C. Preda, *Necropole din secolul al IV-lea în Muntenia,* Bucureşti, 1966; 1. Ioniță, *Contribuţii cu privire la cultura Sîntana de Mureş-Cerneahov pe teritoriul Republicii Socialiste România,* în *Arheologia Moldovei,* IV, 1966, p. 189—259; idem, *Das Grăberfeld von Independenţa,* Bonn, 1971; Cătălina Bloşiu, *Necropola din secolul al IV-lea e.n. de la Leţcani (jud. Iaşi),* în *Arheologia Moldovei,* VIII, 1975, p. 203—280.

729—730 şi fig. 3 Cum am arătat mai sus, vorbind de „sistemul de apărare" din Caucaland, Odobescu avea în vedere şi „Cetatea urieşilor", de pe dealul Ciolanu, din apropierea mănăstirii cu acelaşi nume (în *Notice 1868,* p. 51 se vorbeşte greşit de muntele Cislău). Mica circumvalaţie, peste care, în secolul trecut (1865), s-a ridicat un schit, nu a fost, după ştiinţa noastră, cercetată prin săpături, astfel că atribuirea ei secolului al IV-lea nu este pînă în prezent confirmată. O cercetare de suprafaţă, făcută de noi în 1974, a dus la descoperirea unor fragmente ceramice provenind numai din epoca bronzului.

731 urm. (vezi şi p. 719) Asupra destinaţiei şi apartenenţei nemijlocite a tezaurului de la Pietroasa, textul publicat în 1900 (de către Ionescu-Gion), reproduce fidel, cu unele adăugiri care par a aparţine tot lui Odobescu, pe cel de la 1868 *(Notice).* Fiind vorba de o publicaţie postumă, nu putem răspunde cu toată siguranţa la întrebarea dacă el reflectă absolut ultimul punct de vedere al autorului, deşi, după părerea noastră, răspunsul la această întrebare nu poate fi decît pozitiv. Nu ştim, însă, nici pe ce se baza Al. Tzigara-Samurcaş, cînd afirma că Odobescu şi-ar fi schimbat acest punct de vedere în ultimii săi ani de viaţă (cf. *Convorbiri literare,* 67, 1934, 7—9, p. 771). Deşi oscila între a-1 considera proprietate personală a lui Athanaric sau proprietatea unui templu gotic, Odobescu a subliniat sistematic caracterul sacru, de cult, al acestui tezaur. El avea aici în vedere împrejurarea că în calitatea sa de „judex", Athanaric era în acelaşi timp şi rege şi şef al cultului păgîn al goţilor necreştinaţi. Vasele vor fi servit direct cultului, podoabele regelui-sacerdot, iar veriga cu inscripţie pentru jurămintele solemne. în această concepţie, compoziţia tezaurului era intenţionat aleasă, gîndită în funcţie de necesităţile cultului — idee care, însă, nu se prea împacă cu presupunerea adunării în timp a acestor piese. Oricum, ca şi Bock, Odobescu lega tezaurul în chip nemijlocit de persoana lui Athanaric (care printr-o scăpare, preluată din *Notice 1868,* p. 53—54, este şi aici, la p. 731—732, numit *,,şef ostrogot",* în loc de *vizigot).* Lipsa de elemente creştine din tezaur este, după Odobescu, un argument puternic pentru atribuirea sa lui Athanaric, cunoscut ca păgîn consecvent şi prigonitor al creştinilor. înainte de a pleca spre Constantinopol, dorind să pună tezaurul la adăpost de orice pericole, Athanaric îl va fi îngropat pe dealul Istriţei, cu speranţa că va putea să-1 recupereze. La această inteligent construită ipoteză istorică, metoda modernă — adeseori, nu fără temei, înclinată spre hipercriticism — poate aduce obiecţii şi propune alternative. în primul rînd, atribuirea tezaurului lui Athanaric, şi în general vizigoţilor, este condiţionată de datarea sa înainte de anul 380, şi anume de datarea sa pe bază strict arheologică. La Odobescu şi la contemporanii săi, lucrurile se petreceau însă invers: tezaurul se data înainte de 380, pe baza supoziţiei istorice că este sau că nu poate fi decît tezaurul lui Athanaric. Ori, după cum rezultă din studiul lui Radu Harhoiu (în acest volum, p. 1034—1035), există astăzi tendinţa ca, pe criterii strict-arheologice, acest tezaur să fie datat în prima jumătate a secolului al V-lea şi, implicit, să fie considerat ostrogotic (cf. K. Horedt, în *Acta Musei Napocensis,* VI, 1969, p. 549—551). După părerea noastră, chestiunea nu este definitiv tranşată, astfel că ipoteza Athanaric rămîne, mai departe, ca o ipoteză. în al doilea rînd, în problema compoziţiei şi provenienţei tezaurului trebuie arătat că varietatea stilistică a pieselor nu indică neapărat adunarea lor în timp ci, poate, mai curînd, originea lor diferită. Ele nu pot fi puse, în nici un caz, în totalitate, pe seama unei industrii gotice a aurului, din Dacia. Ipoteza că unele piese, probabil cele mai multe, provin din atelierele nord-pontice şi bizantine, trebuie avută în vedere

permanent. Calea pe care ele au ajuns la „barbarii" nord-dunăreni va fi fost aceea văzută şi de Odobescu, a cadourilor imperiale pentru şefii federaţilor (pentru statutul de federaţi al vizigoţilor, vezi E. Chrysos, *op. cit.,* în *Dacoromânia. Jahrbuch...,* 1, 1973), dar poate şi aceea a comerţului sau a jafului. Aceasta nu înseamnă, însă, că nu trebuie reţinute şi ipotezele lui Odobescu : unele piese (cum sînt colierele) au putut fi lucrate şi în *Gothia,* de meşteri goţi sau de meşteri străini, lucrînd la comandă şi după gustul principilor goţi. în al treilea rînd, nu poate fi dovedit că tezaurul în ansamblu era destinat unui „templu gotic". Ideea însăşi a existenţei unui templu trebuie privită cu prudenţă (D. Olinescu, în *Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums,* XX—XXI, 1912—1913, p. 57, ajunge să afirme că tezaurul s-a găsit „într-o mare grămadă de dărîmături. . . rămăşiţa unui templu păgîn"/„in einem grossen Schutthaufen... Reststâtte eines heindnischen Tempels") ; pînă în prezent nu cunoaştem, la noi sau aiurea, resturile arheologice ale unor astfel de temple gotice. în schimb, cunoaştem din lumea germanică numeroase exemple de depunere intenţionată în pămînt, în mlaştini, în ape curgătoare, a unor tezaure sau obiecte izolate, ca ofrande sacre aduse zeităţilor (cf. C. Enjgelhardt, *Thorsbjerg mosefund,* 1863; S. Miiller, *Nordische Altertumskunde,* II, 1898, p. 122 urm.; H. Jankuhn, *Die religionsgeschichtliche Bedeutung des Thorsberger Fundes,* în *Forsch. u. Fortschr.,* 12, 1936, p. 365 urm. ; vezi şi voi. *Vorgeschichtliche Heiligtiimer und Opferplätze in Mittel- und Nordeuropa,* editat de H. Jankuhn, Gottingen, 1970, în special contribuţiile semnate de K. Raddatz, p. 188-197, şi K. 1) Avei, p. 219—239). Măcar ca simplă posibilitate ar trebui, deci, reţinută ipoteza depunerii rituale, pentru a explica îngroparea tezaurului de la Pietroasa. Stereotipa explicaţie a ascunderii în faţa pericolului nu se poate aplica, credem, în cazul lui Athanaric, care, fugind din faţa hunilor în imperiu, ştia că nU se va mai putea întoarce cu uşurinţă pentru a-1 recupera.

Pe scurt, pentru a conclude, dacă se va putea dovedi printr-o analiză arheologică temeinică că tezaurul de la Pietroasa este anterior anului 380 e.n., ipoteza Athanaric (Bock-Linas-Odobescu) — eventual emendată în ceea ce priveşte caracterul tezaurului (care ar fi un caracter de cult, nu prin destinaţia iniţială a pieselor, ci prin scopul ritual al depunerii) — ar putea cîştiga în verosimilitate istorică.

Singura lucrare despre tezaurul de la Pietroasa, pe care Alexandru Odobescu a publicat-o în româneşte, fără, din păcate, a o putea încheia, a apărut sub forma unei serii de *studie* în *Columna lui Traian. Revistă mensuală pentru istoria, linguistica şi psicologia poporană,* anul VII, noua serie, tomul I, nr. 11, noembrie 1876, p. 503 — 521 *(Istoria descoperirii),* nr. 12, decembrie 1876, p. 529 — 537 *(Tava)* şi anul VIII, noua serie, tomul II, nr. 1, ianuarie 1877, p. 11 — 25 *(Veriga simplă)* şi nr. 3, martie 1877, p. 108—134 *(Veriga cu inscripţiunejArmilla).*

Cele patru studii sînt întocmite după toate rigorile impuse unei lucrări ştiinţifice. Ele sînt prevăzute cu un bogat aparat critic, în total 122 note sublineare, avînd o întindere aproape egală cu aceea a textului de bază. în primul şi în ultimul dintre studii notele erau numerotate separat pe fiecare pagină, în timp ce în celelalte două ele erau numerotate în continuare ; în ediţia de faţă optăm pentru numerotarea în continuare a notelor din întreaga lucrare.

Cu excepţia inscripţiei runice de pe verigă *(armilla),* reproduse în mai multe variante grafice, după diferiţii autori, textul este lipsit de ilustraţie. Lipsesc, de asemenea, anexele la care se face trimitere în notele 8, 9 şi 32 : A — extrase din actele privind ancheta desfăşurată la 1838 de către autorităţi, B — amănunte despre furtul tezaurului la 1875 şi C — despre descoperirea de la Conceşti. Probabil că aceste anexe urmau să se publice la sfîrşitul seriei de articole (de notat, în acest sens, că în proiectul de publicare a unei monografii în româneşte, datînd cam din aceeaşi vreme, se vorbeşte de „anexe de Ia sfîrşit"; cf. *supra,* p. 938).

Studiile publicate în *Columna lui Traian* reprezintă, evident, capitole ale „unei opere mai întinse", pe care Odobescu începuse a o redacta, pe Ia 1874, în limba franceză, şi pentru care el obţinuse în acelaşi an subvenţionarea publicării de către ministerul instrucţiunii (cf. *infra,* p. 999 urm.). în cuvîntarea sa de la 1887, publicată sub titlul *Pia desideria (supra,* p. 928), găsim indicaţia directă că *studiele* publicate în revista lui Hasdeu sînt fragmente „traduse pe româneşte", provenind din această operă.

Nu cunoaştem un manuscris al acestei opere, păstrat integral, nici în versiunea originală franceză, nici în cea românească. Din versiunea franceză s-au păstrat totuşi mai multe fragmente mari de manuscris (unele în redacţiuni diferite) ; ele au fost prezentate şi discutate mai sus, p. 950 urm., în legăturâcu ediţia neterminată (1885), respectiv cu cea definitivă (1889—1900) ale monografiei, în care au fost integrate de autor. Pe noi ne interesează însă aici versiunea românească, reprezentată la B.A.R. doar prin cîteva pagini de manuscris :

1. B.A.R., manuscrise, nr. 5348, filele 40 — 42: manuscris autograf din capitolul Istoria descoperirii, scris pe o singură faţă, numerotat cu creion roşu : p.9, 11 şi 12. Cuprinde textul publicat în acest volum la p. 891 şi 891 — 892, cu foarte mici deosebiri, care s-ar putea datora unor modificări în şpalt.

2. B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 12 : o filă nenumerotată scrisă pe o singură faţă, conţinînd un mic fragment din capitolul *Tava* (text publicat in acest volum la p. 898 — 899).

3. B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 12 : patru file de manuscris autograf, scrise pe o faţă, numerotate original (12, 13, 27, 29). Filele 12— 13 corespund în acest volum cu p. 913 — 914, fila 27 cu p. 919 — 920, iar fila 29 cu p. 920—921 (toate din capitolul *Veriga cu inscripţiune).*

Fiind vorba de un număr aşa de mic de pagini de manuscris, neînsemnat faţă de întinderea textului tipărit, am renunţat la a mai da variante. Chiar şi aşa, însă, o comparaţie este utilă, pentru a stabili în ce măsură textul tipărit este fidel manuscrisului odobescian şi în ce măsură avem de-a face şi cu intervenţii ale redacţiei, tipografilor sau corectorilor. Această comparaţie ne duce la concluzia că există destul de numeroase deosebiri; cele de grafie (eventual şi cu substrat fonetic) pot fi puse pe seama tiparului, în timp ce modificările lexicale şi de sintagme ar fi de atribuit unor intervenţii ale autorului în faza de corectură. Pentru a ilustra esenţa acestor deosebiri, le punem în evidenţă pe cele mai însemnate, prin prezentarea pe două coloane :

Text *Columna*	Ms. 1 (B.A.R. 5348)
Buzâu	Buzeti
încă	însă
destăinuiri	mărturisiri
cu câteva zile mai nainte	de cîteva zile
Tohani	Tohanii
de care ţinea satele	de care ţineau satele
cătră	către
unei moşie	unei moşii
doă	duoă
iuliu	iulie
B uzâfi	Buzeti
7 iuliu	9 iulie
care	carele
sînt	sunt
deteră	dau
Căinau	Cîlnău
nicăiri	nicăieri
mărturisiri	mărturii
locul unde ei amîndoi pusese lucrurile	secretul ascunzătoarei unde ei amînduoi pusese lucrurile
anticităţi	antichităţi
ascundă	ascundă

1.

COLUMNA lui TRAIAN

' 'REVISTA 5! KNS CALA

•-' v' •'mrriu:j.yfOHii. u«**fistic*** şi mcoi.tr.iA ropoBAXÂ.

D-LUI B. P. HASDELJ,

!»-w : **A. I.** OiioitEMC. *ihx,* **A. .STI-KI^A, A.** l'.U'iiwm.-f'uiaAH. Ga,

^nms&n-. U. **J'.** TF(t(it»KKwr, ***Iht,*** **A.** XEKO»*»I,, ***%h iîm%n,*** **I* ISPIKS>T.|**

" • • AXl'I. VIII.

StTM AR:

H. î\ : OrijtiiHÎP *Vaî«^?î *t urinar*-)* : Naționalitatel'uinanii.'.r.- -Frt--

1 \ i • **i,** i Studie ri*it.ic.c asitjira t^aisrulul dfU lVtrâ«a : Yt'riga MIIUIIS,
I: ••itX.-U."î<*iu'<i': *Xoita* r<>ninru d»la i!r:it< N stifâ i'ahHnîratkâ.
I.. k .!'•« ,'\. • : Colirftfr im^iti*. ' ' •
, < . . . .ii-1. ^sîî.i, tfM'uru <i>.'|iar,ttî\] ;i anl'<H>lt<ina. l>»<4taienl>' dm A -
- t.'.M.i Ltiil-'. iK>li 2<> utiuariu Î8Î7.
þ» <»-a'iii *' •

W'tVS **pagina «Un dos.**

|Hii|P

mvrui-soi

·H

Coperta fasciculei din ianuarie 1877 a revistei *Columna lui Traian* în care a apărut capitolul *Veriga simplă*

Studie asupra tezaurului de la Pietroasa, fragment din capitolul *Veriga cu inscripţiune* (Arhiva Al. Odobescu II, ms. 12)

Text *Columna*	Ms. 2 (Arhiva Odobescu, II, ms. 12)
rosete	rosette
ocupat	occupat
pe cari	pe care
sînt	sunt
pîntecele	pînticele
Dunării	Dunărei
resbite	resbicite
tăvei	tăvii

Text *Columna*	Ms. 3 (Arhiva Odobescu, II, ms. 12)
mijloc	mizloc
desbateri	desbatteri
tractase	tratasse
pe cari	pe care
societății	societăței
întâiu	antei
divinității	divinităței
modifica	modifică
goților	goțhilor
atăt	atît
peste	preste
țărmurile	malurile
cămpiele	câmpiile
trebue	trebuia
epigraf	epigraph
de pe	dupe
țările	țerrile
de pre	dupe
Fudarc	Fudark
literele	litterile
sînt	sunt
meso-gotic	moeso-gothic

în acest manuscris, în afară de notele 88—90, întîlnim şi o notă care nu apare în *Columna lui Traian.* Trimiterea se face de la cuvîntul *klein-od* (p. 913). Nota are următorul conținut: „Nu cumva această rădăcină s-ar afla în rudenie cu zicerea românească *odor}"*

în afară de aceste manuscrise, care, în ciuda stării lor fragmentare, ne dau indicații prețioase pentru caracterizarea filologică a textului lui Odobescu, mai menționăm existența unui fragment din primul capitol : *Istoricul* (sic) *descoperirii,* care ni s-a păstrat sub forma unei probe tipografice (B.A.R., Arhiva Odobescu, III, imprimate 1). Este vorba de o foaie imprimată pe ambele fețe (format *in folio),* cuprinzînd un text aproape identic cu cel din *Columna lui Traian* (în acest volum, p. 889—890), însoțit de cinci note sublineare (notele 1—4 şi 6 din *Columna).* Colontitlul de pagina a doua este : „Thesaurul de la Petrossa". în nota a treia se face trimitere Ia „albumul nostru de tabelle", ceea ce fixează o dată *ante quem non,* anume anul 1875. Pe de altă parte indicația greşită din nota 2 (județul Săcuienilor, cu reşedința la Mizil?, desființat la 1840?), corectată ulterior de Odobescu, ca şi lipsa notei 5 din *Columna,* ne fac să credem că proba este anterioară tipăririi primului studiu in revista lui Hasdeu (noiembrie 1876). Cu toate că şi în această probă s-au putut strecura greşeli şi intervenții la tipar, ca pare a reda mai fidel manuscrisul decît textul din *Columna,* față de care prezintă o serie de deosebiri :

Text *Columna*	proba tipografică
Istoria	Istoricul
martiti	martie
aprile	aprilie
cătva	citva
Paşti	Paşte
doi	duoi
Ioan *(scris* Ion)	Ion
Buzâu	Buzeu
câmpiei	cîmpiei
bolovanii iese	bolovanii essil (ies)
Moldovei	Moldovii
repede	rapide
1838 *(corupt)*	1837
stăpînirii	stăpînirei
dedesuptul	dedesubtul
bălăriele	bălăriile
declarațiunilc depuse	depozițiunile făcute
nemerit	nimerit
cari	care
dârimăturâ	dirămătură
dovedia	dovedea
cătră	către
descoperirii	descoperirei
fără ca nici măcar aflătorii lor	fără ca nimeni
nicăiri	nicăieri
bogăție *(pl.)*	bogății
comorei	comorii
avuție *(pl.)*	avuții
provenia	provenea
Călnîului	Cîlnăului
țărei	țării
sînt	sunt

Pentru a păstra unitatea textului, în ediția de față am luat ca bază textul publicat in *Columna lui Traian,* chiar şi pentru acele puține pasaje pe care le cunoaştem şi în manuscrisele şi foaia imprimată amintite mai sus. Unele grafii întîlnite în aceste manuscrise au fost însă generalizate, înlocuind pe acelea din revista *Columna lui Traian* care nu se justifică fonetic. Am restabilit astfel la persoana a III-a a imperfectului terminația *-ea (dovedea, provenea* — ambele atestate în proba tipografică, *clădea, întocmeau, numeau),* în loc de *-ia (dovedia, provenia, clădia, intocmiau, numiau).* Forma *cătră,* întrebuințată sistematic în *Columna,* a fost transcrisă *către,* aşa cum este atestată în manuscrisul 1 şi în proba tipografică. Am înlăturat, de asemenea, frecventa confuzie între *î(â)* şi *ă,* care caracterizează textul tipărit şi pe care nu o întîlnim în textele originale *(cîteva* nu *câteva, modifică* nu *modifica, cumpără,* nu *cumpără, izbîndă* nu *izbândă, Buzău* nu *Buzâu, Cîlnău* nu *Căinau* etc).

Alte forme, în schimb, folosite consecvent în *Columna lui Traian* au fost păstrate ca atare, părîndu-ni-se că atestarea lor în grafii diferite în manuscrise nu este suficientă cantitativ pentru a justifica generalizarea acestora din urmă. Este cazul pluralului nearticulat în *-ie* în loc de *-ii (călătorie, bătălie, industrie, bogăție* — în ms. *bogății, avuție* — articulat *avufiele* dar şi *avuțiile* — în ms. *avuții, mijlocie* etc), respectiv al pluralului articulat în *-ele (tipsiele, familiele, bălăriele* — în proba tipografică *bălăriile),* al verbului *sînt* (scris în manuscrise *sunt* dar şi *sunt),* al formelor

după (în ms. *dupe* şi *dupe)* şi *dacă* (în ms. *daca)* etc. Din acelaşi motiv am păstrat grafia din textul tipărit chiar şi pentru cuvinte folosite mai rar, cum ar fi numele de luni: *martiu, aprile, iuliu* (în ms. *martie, aprilie, iulie), anticităţi* (în ms. *antichităţi), nicăiri* (în ms. *nicăieri), mijloc* (în ms. *mizloc).*

Principala concluzie ce se desprinde din analiza manuscriselor este aceea că între textul original şi cel tipărit sînt destul de numeroase deosebiri de grafie. Prin extindere, se poate presupune că şi în restul textului, pentru care nu posedăm manuscris, există numeroase grafii deosebite de cele originale şi care ar fi de pus pe seama editorului, tipografilor şi corectorilor. Oricum, textul tipărit în *Columna lui Traian* este plin de inconsecvenţe grafice, care nu pot fi atribuite lui Odobescu. Deşi dimensiunile reduse ale manuscriselor păstrate nu permit o analiză statistică, din studiul lor rezultă o anumită tendinţă a autorului în folosirea consecventă a unor forme şi grafii (ex. genitivul feminin în *-ei,* pronumele relativ *care,* nu *cari,* consoane duble, grafii italienizante de tipul *două,* pentru *două,* etc). în textul tipărit, dimpotrivă, inconsecvenţele sînt numeroase, ajungîndu-se pînă la trei-patru forme pentru acelaşi cuvînt. Dăm aici numai cele mai tipice exemple : *încheetura-încheietură-încheiătură-închiătura, băefi-băiefi, giuvaer e-giuvaler, verige-verigi, căpătîele-căpătîie, cîne-cîine, mîni* (des) - *mîini, ţări-ţeri-ţerele, coloare* (des) - *culoare, hordele-ordele, trămite-trimite, imputat-impute, subfire-supfire, rotund* (des) -*rătund, ceia ce-ceea ce, înainte - 'nainte-nainte, dedesubt-dedesupt. Care* se foloseşte pentru singular, iar *cari* pentru plural.

Inconsecvenţe apar ades şi în scrierea unor nume proprii : *Mihalake-Mihalache, Asaky-Asaki, Franţa-Francia, Timişoarci-Temişoarei, Hilderic-Hilderik.* Alături de acestea menţionăm şi alte nume proprii, care sînt folosite consecvent sau care apar o singură dată, ale căror forme — ades românizate — merită a fi reţinute : *Virgiliu, Gallian, Esiod, Carlomagnu, Mesia, Svedia, Danimarca, Munic,* etc.

în privinţa grafiilor, mai atragem atenţia asupra rarităţii consoanelor reduplicate : *summă, gemme, asşi* (formă românizată pentru latinescul *assi),* precum şi asupra unor grafii aparte, cum ar fi : *disensiune, pretensiune, sghiab, scoală,* care apar izolat în textul din *Columna.*

în ce priveşte flexiunea, menţionăm că la genitivul singular feminin se întîlnesc în egală măsură terminaţia în *-ii (descoperirii, stăpînirii, plăşii, anticităţii)* şi cea în *-ei (ţărei, judecatei, bisericei, comorei* şi *comoarei* etc). Pentru verbul a trebui, la pers. III singular, am întîlnit trei forme diferite : *trebuie, trebue, trebui.*

O remarcă specială merită folosirea frecventă a formei indicativului de persoana a III-a, singular pentru plural : *bolovanii . . . iese ; ele fusese găsite ; ascunzătorii îl vîrîse ; acestea nu era ; cumetrele satului văzuse ; de care ţinea satele,* etc. Nu putem şti în ce proporţie aceste construcţii, care astăzi reprezintă dezacorduri gramaticale, provin din textul original al lui Odobescu. în fragmentele de manuscrise amintite întîlnim atît o construcţie „corectă" *(de care ţineau satele),* cît şi un astfel de „dezacord" *(unde ei amindoi pusese lucrurile).* Oricum ar fi, frecvenţa mare a acestor „dezacorduri" ne arată că ele constituiau un fenomen de limbă obişnuit. Altfel stau lucrurile cu cîteva rare dezacorduri reale, de felul : „aşezat fiind în judeţul Buzăului, iar odinioară în *a* Săcuienilor" (în proba tipografică corect, *„al* Săcuienilor") sau „utilizarea ... al unui număr", care, ca şi cele dinţii, pentru fidelitate, au fost păstrate în textul ediţiei de faţă.

Cu aceasta ajungem la categoria foarte numeroasă a greşelilor mărunte, răspindite in tot textul publicat in *Columna lui Traian.* Unele sint greşeli de limbă (grafie), care se mtîlnesc atît în textul românesc, cît şi in citatele date în limbi străine (greacă, latină, franceză, italiană şi, mai ales, germană). în privinţa lor este foarte greu de stabilit dacă sînt simple şi inevitabile greşeli de tipar sau dacă sînt scăpări imputabile autorului. în măsura în care este vorba de greşeli şi nu de variante grafice, formele corupte au fost corectate tacit. Vom menţiona, în continuare, spre exemplificare, doar unele din aceste greşeli : *pasăre* pentru *pasăre, cumpărăloarea* pentru *cumpătarea, exageză* pentru *exegeză, rezboaiele* pentru *războaiele, ţerani* pentru *ţărani, a şeptea* pentru *a şaptea* (ultimele trei din cauza omiterii semnelor diacritice; am păstrat însă *teri, ferele,* ca variante posibile pentru *ţări), litre* pentru *libre, cimeric* pentru *cimmeric, perşi* pentru *perşi* etc. Ca nume proprii greşit tipărite, amintim : *Ioan* pentru *Ion* (formă şi ea atestată în text), *Aransio* pentru *Arausio, Ariminium* pentru *Ariminum, Uelzer* pentru *Uelzen, Ililperik I* pentru *Hilderic I, Teudosiu* pentru *Teodosiu, Thomsen* pentru *Thorsen.*

în citatele greceşti, în afară de unele accente greşit plasate, întîlnim doar cîteva cuvinte corupte : i;Uivov pentru £i>Xivov, <j/ai£X pentru *fy&Xia.,* xâ|j.G)Teiv pentru xâprreiv. în citatele latineşti, numărul cuvintelor corupte este, de asemenea, redus : *erubescans* pentru *erubescant, arce* pentru *arci, cinoedo* pentru *cinaedo, pracliatus* pentru *proeliatus, tem* pentru *item.* Menţionăm că cele mai multe coruptele greceşti şi latineşti au dispărut in ediţia neterminată (1885) şi în cea definitivă (voi. I, 1889) ale monografiei în limba franceză. Doar *praeterque* (în loc de *praeterquam)* a rămas necorectat.

Cuvintele corupte în citatele în limba franceză, de fapt simple greşeli de tipar, sînt foarte puţin numeroase *(arguillon* pentru *ardillon, sillabe* pentru *syllabe, antiquees* pentru *antiquites),* situaţie explicabilă prin profundele cunoştinţe de franceză ale lui Odobescu. în schimb, în citatele germane ele sînt abundente : *Kroninsignicn* pentru *Kronungsinsignien, Auslăufen* pentru *Auslăufern, Fahl* pentru *Fall, komnt* pentru *kommt, muşte* pentru *musste, Ueberzeigung* pentru *Veberzeugung, Betrag* pentru *Beitrag, altsachsischer* pentru *altsăchsischer, Stilisirung* pentru *Stilisierung,* etc.

Din categoria greşelilor mărunte (dar totuşi supărătoare), fac parte şi numeroasele indicaţii cifrice corupte, care apar atît în text, cît şi, mai ales, în note. Se poate admite că majoritatea sînt simple greşeli de tipar, mai ales că multe dintre ele au fost îndreptate în cele două ediţii franceze ale monografiei. în ediţia de faţă ele au fost corectate tacit (de ex. anul descoperirii tezaurului, 1837 nu 1838; anul încheierii procesului, 1842 nu 1840; expoziţia de la Viena, 1872 nu 1873 ; data furtului lui Pantazescu, 19/20 noembre nu 19/30 noembre, grosimea colierului simplu este 0,005 m şi nu 0,05 m, etc). Afirmaţia „Ulfilas în al V-lea secol a tradus" (nota 83), care a scăpat necorectată şi în ediţiile franceze, a fost şi ea corectată în ediţia de faţă, avînd în vedere că în text se vorbeşte expres de

secolul al IV-lea. în sfîrşit, unele corectări s-au făcut la trimiterile din note, unde s-au strecurat greşeli printre cifrele indicînd anii de apariţie, volumul, cartea, capitolul, pagina etc. Corectările noastre se bazează fie pe verificarea trimiterilor, fie, mai ales, pe confruntarea cu ediţiile franceze ale monografiei. Iată cîteva exemple : la nota 13, Beilage VI, 6 nu II, 6; la nota 19, Onomasticon, VI, 87 nu VII, 87; la nota 83, Leipzig, 1858 nu 1853; la nota 89, p. 209—218 nu 209—213 etc. Tot prin confruntare cu aceste ediţii am restabilit căîn nota 97 este vorba de Thorsen şi nu de Thomscn.

Pentru a încheia cu greşelile sesizate în textul din *Columna lui Traian,* menţionăm indicarea înălţimii de 1796 m pentru dealul Istriţa, evident falsă, dar totuşi păstrată de Odobescu în toate ediţiile. Am păstrat-o şi noi aici, aşa cum am păstrat şi formele *longobarzi* (pentru *langobarzi)* şi *Iornandes* (pentru *Iordanes)* care în vremea lui Odobescu erau larg răspîndite, dar care azi sînt considerate greşite.

Unele observaţii trebuie făcute cu privire la aparatul critic al *Studielor* lui Odobescu. El este, aşa cum am arătat de la început, foarte bogat, vădind deja tendinţa de a deveni excesiv în privinţa reproducerii de pagini întregi din lucrările citate. în sistemul de citare se remarcă numeroase inconsecvenţe, pe care, pentru fidelitate, le-am menţinut în ediţia de faţă. Astfel, elementele citării sînt date de Odobescu, de fiecare dată, în limba lucrării respective (ex. Band, Heft, Tafel, Beilage, Anhang pentru cele germane, tome, chapitre, planche pentru cele franceze, etc). Prescurtările folosite pentru aceste elemente sînt uneori diferite (ex. */.* şi *lib.* pentru *liber,* la textele latine). De reţinut că adesea pentru una şi aceeaşi lucrare sînt folosite prescurtări diferite ale titlului (ex. Grimm, *Deutsche Grammatik — Deut. Gram. — Deut. Grammatik)* ; nu rare ori titlurile sînt citate incomplet (ex. Peigne-Delacourt, *Recherches sur la bataille d'Attila en 451* în loc de *Recherches sur le lieu de la bataille d'Atilla en 451).* Uneori, prenumele autorilor lipsesc, iar alteori sînt date într-o grafie românizantă : *Iacob* (prescurtat *I.* sau *Jac.)* pentru Jakob (Grimm), *losef* (prescurtat */.)* pentru Joseph (Arneth).

Semnele de punctuaţie care separă elementele citării sînt şi ele inconsecvent folosite ; atunci cînd lipsesc, le-am introdus în locul respectiv, pentru a uşura parcurgerea notelor de către cititor.

NOTE

Singurul text despre tezaurul de la Pietroasa, publicat de Odobescu în româneşte este, după cum am văzut, de fapt, o traducere care, foarte probabil, îi aparţine. încadrarea sa în seria diferitelor versiuni .şi redacţiuni nu este dificilă. Pe de o parte, o sumară comparaţie ne arată că *Studielc* reprezintă o redacţiune nouă faţă de textul publicat în *Notice sur les antiquites de la Roumanie* (1868) şi, de asemenea, faţă de fragmentul de text bilingv cunoscut nouă din probele tipografice din aprilie 1876. *Istoria descoperirii* şi textele tratînd despre tavă şi despre colanul simplu sînt mult dezvoltate, devenind adevărate capitole de monografie. Doar capitolul despre veriga cu inscripţie se bazează într-o mai mare măsură pe textul, care era deja destul de întins, din *Notice,* dar şi acest text capătă în *Columna* noi formulări şi dezvoltări.

Pe de altă parte, comparînd această ediţie românească cu ediţia franceză neterminată (1885) sau cu cea definitivă (1889), constatăm existenţa unei nemijlocite legături genetice. Textul din *Columna* (inclusiv notele) îl regăsim aproape în totalitate şi fidel integrat (de fapt reintegrat) în versiunea franceză. în plus, în ediţia neterminată şi, într-o mult mai mare măsură, în cea definitivă întîlnim — corespunzător unui spor de informaţie adunată în cursul anilor şi, evident, pe măsura unor ambiţii sporite — o serie de dezvoltări şi adaosuri, în fiecare dintre capitole. Apar, astfel, intercalate mici intervenţii, dar şi texte noi, uneori pe întinderea mai multor pagini, împreună cu notele sublineare corespunzătoare. între *Istoria descoperirii* şi capitolul despre tavă se intercalează chiar un nou capitol de consideraţiuni preliminare.

împrejurarea că serialul de *Studie* din *Columna* s-a întrerupt după publicarea celui de al patrulea articol (respectiv capitol) lasă nelămurită problema planului după care Odobescu îşi concepea lucrarea în acel moment. Faţă de planul pe care el şi-1 propusese în memoriul din 2 mai 1874 (cf. *supra,* p. 933—934), constatăm o abatere, prin absenţa acelei *precuvîntări* care ar fi trebuit să cuprindă „consideraţiuni generale asupra anticuităţilor de prin alte ţări, ce prezintă analogie cu ale noastre" (corespunzînd *consideraţiilor preliminare* care apar abia în ediţia franceză neterminată). Admiţînd, totuşi, că Odobescu va fi încercat să se ţină de acest plan, putem presupune că serialul din *Columna* ar fi urmat să continue cu *studie* dedicate fiecărei piese în parte, originii lor şi artei căreia îi aparţin şi interpretării lor istorice. La sfîrşit ar fi urmat să apară anexele A—C (şi poate şi altele).

Nu cunoaştem motivul exact pentru care publicarea serialului a fost întreruptă. Pentru celelate nouă piese care nu fuseseră încă tratate şi pentru cele două capitole finale nu dispunem de manuscrise nici în franţuzeşte, nici în româneşte. Avem însă motive să credem că textul publicat în volumele II (1896) şi III (1900), avînd în vedere dimensiunile sale reduse şi bibliografia mai sumară, era deja redactat în 1876. Textul din voi. III era, dealtfel, mai de demult gata, căci el este reprodus, cu mici adaosuri, după *Notice 1868.*

Lipsa ilustraţiei este mai simplu de explicat. Atît clişeele xilografice executate la Dusseldorf, cît şi planşele imprimate la Bucureşti, în 1875, cu ajutorul acestor clişee, erau

proprietatea Ministerului instrucțiunii publice, care acoperise cheltuielile respective în baza convenției din 1874 (cf. *infra,* p. 999 urm.). Lucrarea publicîndu-se, însă, nu sub forma unei monografii, sub auspiciile ministerului, aşa cum fusese convenit, ci sub forma unui serial, într-o revistă lunară, este de presupus că ministerul a refuzat să-i pună la dispoziție lui Odobescu ilustrația respectivă. Dacă adversitățile politice sau personale au stat la originea acestor dificultăți, sau dacă mai există şi alte cauze, aceasta este o întrebare la care nu putem da azi un răspuns clar.

Deşi incomplet, textul din *Columna* prezintă pentru studiul operei ştiințifice a lui Odobescu un dublu interes. Pe de o parte, el reflectă stadiul documentării, orientarea metodică şi ideile lui Odobescu, aproximativ la mijlocul drumului său de trei decenii de investigare arheologico-istorică a tezaurului de la Pietroasa. Față de *Notice 1868,* observăm un progres în închegarea unui aparat critic bogat şi variat. Pentru metodă, este semnificativă încadrarea lui Odobescu în curentul epocii sale, manifestată prin îmbinarea şi confruntarea permanentă a izvoarelor arheologice cu cele literare. Autorul caută analogii pentru piesele de la Pietroasa în întreaga lume veche şi, în acelaşi timp, se adresează izvoarelor literare pentru a lămuri portul sau folosirea acestor categorii de piese la diferitele popoare ale antichității. în privința concluziilor, textul din *Columna* este mai puțin semnificativ, dar avem temei să credem că la 1876—1877 Odobescu rămăsese la ideile din *Notice,* idei care vor fi exprimate şi în ediția franceză definitivă (1889—1900). Chiar şi numai din cele patru capitole publicate în *Columna,* rezultă că apartenența gotică a tezaurului era, în această vreme, concluzia principală a lui Odobescu.

Pe de altă parte, *Sludiele* prezintă un interes particular pentru evoluția terminologiei în domeniul arheologiei româneşti, punînd în evidență dificultățile de care s-a lovit, inevitabil, primul nostru arheolog de formație ştiințifică. împrejurarea că Odobescu şi-a redactat textul inițial în franceză, limbă pe care o cunoştea la perfecție şi în care, la acea dată, terminologia arheologică era deja cristalizată, face ca în textul românesc să întîlnim termeni franțuzeşti românizați (în cazul denumirii pietrelor prețioase şi semi-prețioase din tezaur) sau mai mult ori mai puțin fericit traduşi (ex. *scăunel* pentru *châssis, ochiuri şi căsuțe înălțate* pentru *cloisonnage, pietre puse pe goluri* pentru *ă jour* etc). Efortul de a folosi cuvinte neaoşe româneşti este, şi el, sesizabil : *chiotoare* pentru *fibulă, ibric* pentru *oenochoe, bobite beşicate* pentru ornamentul *perlat* al tăvii etc. Unii dintre aceşti termeni mai sînt folosiți şi astăzi de cercetătorii tezaurului, alții au rămas în domeniul istoriei limbii noastre ştiințifice.

O parte din notele de mai jos se referă exclusiv la textul din *Columna* şi, de aceea, au fost dezvoltate în acest loc. Acolo unde este, însă, vorba de probleme comune tuturor lucrărilor lui Odobescu despre tezaur se fac trimiteri la notele care privesc ediția franceză definitivă (1889-1900).

889_{15} înălțimea dealului Istrița este greşit indicată în toate edițiile (1796 m !). Vezi p. 959.

889 nota 3 Stampa menționată face parte din albumul de „stampe destinate a se alătura ca anexe la monografia asupra tezaurului de la Pietroasa", tipărit la 1875, unde apare chiar pe planşa de titlu. Aceeaşi gravură este reprodusă în monografia franceză, voi. I, p. *5,* fig. 4, vezi *supra,* p. 87.

890_{4} în ediția definitivă (p. *5* din voi. I), pe lîngă George Baciu apare şi fratele său, Achim Baciu, care nu este menționat nici în *Columna,* nici în ediția neterminată.

891_{46} Kyr Costea este unul şi acelaşi cu albanezul Constantin Probaca, asociatul lui Verusi, din edițiile franceze (voi. I, p. *10)*

892_{4} Despre activitatea arheologică a banului Mihalache Ghica, vezi p. 959.

892, nota 8. Anexa A, la care se face trimitere, nu a mai apărut în *Columna.* Extrase din actele referitoare la ancheta efectuată de autorități la 1838 sînt reproduse în monografia franceză, voi. I, nota de la p. *16—18,* ca, dealtfel, şi în ediția neterminată.

892_{37} Referitor la istoricul Muzeului național de antichități, vezi p. 959—960.

892_{62}, nota 9. Anexa B, la care se face referire şi care nu a mai apărut în *Columna,* cuprindea date despre furtul tezaurului la 1875 şi despre daunele aduse cu acest prilej pieselor. Aceste date pot fi găsite în textul ediției neterminate si în acela al ediției definitive (voi. I, p. *61-63).*

893_{6} Cu privire la calitatea şi originea aurului din care sînt confecționate piesele de la Pietroasa, vezi p. 974.

893_{n} în enumerarea şi numerotarea pieselor, Odobescu urmează aici ordinea din *Notice 1868,* p. 13—14, şi din proba tipografică din 1876: I veriga simplă, II veriga cu inscripție, III tava etc. în cadrul publicării seriale, însă, ordinea s-a schimbat, prima fiind discutată tava, urmată de veriga simplă si de cea cu inscripție. Această nouă ordine corespunde celei din edițiile franceze (1885 şi 1889—1900)

893_{36} Mînerele coşulețelor ajurate nu sînt „în formă de tigri alungiți", cum greşit apare aici, ci în formă de pantere, cum se afirmase încă de la 1868 (cf. *Notice,* p. 38).

897_{27} Ulterior apariției textului din *Columna,* în unele publicații au fost atribuite tezaurului de la Pietroasa cele trei catarame de aur, cloazonate, descoperite la Cîlnău în acei ani. Această atribuire greşită se datorează giuvaiergiului P. Telge, care în 1884 a făcut la Bucureşti copii galvanoplastice, iar în 1886 a restaurat piesele tezaurului. Greşeala a fost îndreptată de Odobescu într-una din notele adiționale de la sfîrşitului voi. I al monografiei franceze (p. *478—479* şi fig. 192). Cu toate acestea, într-o fotografie recent publicată de Fr. Schlette, *Germanen zwischen Thorsberg und Ravenna,* p. 240 şi fig. 75, alături de cele 12 piese ale tezaurului, apar şi cataramele dela Cîlnău (fotografia a fost probabil făcută după galvanoplastiile aflate la Berlin).

898_{22} In privința tezaurului de vase de la Sînnicolaul Mare, jud. Timiş, menționat aici sub numele hibrid, germano-maghiar Gross-Szent-Miklos, vezi p. 965. Datarea lui Odobescu, destul de vagă, în „primii secoli ai vîrstei noastre de mijloc" este corectă şi, în orice caz, mai apropiată de adevăr decît cea menționată la nota 118, a lui Stephens (cel mai tîrziu în sec. V e.n.). Şi atribuirea sa unui „popor venit din orient" corespunde cu vederile cercetării actuale.

$899_{44,51}$ notele 18—19 Dicționarul lui Rich *(Dictionnaire des antiquites romaines et grecques, accompagne de 2000 gravures d'apres l'antique representant tous Ies objets de divers usages d'art et d'industrie des grecs et des romains,* par Anthony Rich, Paris, Librairie Firmin Didot Freres Fils et Cie, 1859, 740 p.), trebuie să fi fost un prețios instrument de lucru al lui Odobescu, mai ales pentru perioada de început a studiilor sale asupra tezaurului de la Pietroasa, cînd, lucrînd în țară, în ciuda bogăției bibliotecii sale personale, mai ales în domeniul autorilor clasici, nu a avut la dispoziție toată literatura necesară. Dicționarul lui Rich este bogat ilustrat şi conține la fiecare voce numeroase trimiteri la textele greceşti şi latine. Vocile se succed în ordinea alfabetică a termenilor latini. La sfîrşitul volumului există un indice de corespondență cu termenii greceşti şi un tabel analitic pe materii.

901_{n} şi notele 32—33 Pentru tezaurul de la Conceşti (nu Conteşti), vezi p. 963. Compoziția tezaurului, de fapt a inventarului unui mormînt princiar, nu se reduce la cele trei vase de argint menționate de Odobescu (nota 32), iar datarea în secolul al II-lea (nota 33), nu corespunde nici pentru vase, nici pentru ansamblul inventarului mormîntului. în anexa C, la care se face trimitere în nota 42, urma, probabil, să se insereze acea parte din raportul publicat în *Monitorul oficial,* nr. 152 din 13/25 iulie 1871 (sub titlul: *Notiție despre localitățile însemnate prin rămăşițe antice, în districtul Dorohoi)* care priveşte descoperirea de la Conceşti. Piesa de bronz în formă de cap de bou, din muzeul din Bucureşti, este ilustrată în monografia franceză, voi. I, p. *496—497,* fig. 204, iar inelul de la Braşov la p. *58—59* şi fig. 14/e.

902_{29-30} notele 40—41 Notele respective fac referire la paginile din *Columna lui Traian* ce corespund cu p. 893—894 din ediția de față. Am suprimat o notă nenumerotată de la începutul acestui capitol (înainte de nota 39), care făcea trimitere la articolul apărut în fascicolul anterior din *Columna.*

904 nota 51 Cu privire la brățările de la Cernăuți, vezi monografia franceză, voi. I, p. *359 — 361* şi fig. 134/b, c, precum şi nota noastră, p. 966.

906_{9} (dc asemenea 913_{7}, 914_{15} şi nota 83) Numele de *tudesci,* aplicat în general vechilor germani, este preluat de Odobescu din franceză *(tudesque).* Atunci cînd vorbeşte de dialect tudesc, Odobescu înțelege dialectul *althochdeutsch.* Din acest dialect, dealtfel, provine cuvîntul *diutisk = deutsch,* care a dat în engleză *Dutch,* în franceza veche *tieis* sau *tiedeis,* iar în franceza modernă *tudesque.* Vechii germani sînt astăzi desemnați în engleză prin *Teutons,* iar în franceză prin *Germains* (cf. Rolf Hachmann, *Die Germanen,* Nagel, 1971, p. 14—15).

906_{25} Despre ipoteza după care brățara din mormîntul de la Tournay nu ar fi aparținut lui Childeric, ci reginei Basina, depusă alături, vezi monografia franceză, voi. I, p. *325,* nota 2, *326* şi fig. 125.

908_{34}, nota 65 Despre brățara de la Slon şi, în general, despre portul brățărilor şi colierelor la geto-daci, vezi p. 966—967.

909_{39} Veriga cu inscripție a fost *nu* „cel din urmă dintre obiectele regăsite după furtul de la noembre 1875", cum, printr-o inexplicabilă scăpare, se afirmă aici, ci primul, aflat la giuvaiergiul ce era complice cu Pantazescu (vezi *supra,* p. 439 : „l'un des premiers objets retrouves apres le voi de novembre 1875").

920_{n} Lectura inscripției şi traducerea ei : „Lui Odin Sciția consacrată", sînt în *Columna* identice cu cele din *Notice 1868,* p. 24. în ediția franceză definitivă (voi. I, p. *414)* această traducere este doar menționată ca o posibilitate puțin întemeiată, fără a se specifica că ea avusese adeziunea autorului în lucrările anterioare. Despre inscripția runică, în general, vezi p. 968.

921_{33} şi nota 121. Despre menționarea românilor în documentele şi scrierile vikinge, vezi p. 969.

Dare de seamă despre lucrarea operei „Le tresor de Petrossa", rostită în şedinţa publică din 22 martie 1887, a Academiei Române

Nu cunoaştem nici un manuscris al *Dării de seamă* pe care Odobescu a prezentat-o la 22 martie/3 aprilie 1887, în cadrul sesiunii generale a Academiei Române. Existenţa unor deosebiri între diferitele ediţii, în special între ediţia I, pe de o parte, şi ediţiile a Il-a şi a IIT-a, pe de altă parte, ne îndeamnă însă să presupunem că au existat cel puţin două manuscrise.

Pentru prima dată, această *Dare de seamă* a apărut, la numai o săptămînă după citirea ei în plenul Academiei, în ziarul *Românul,* anul XXXI, numerele din 28 martie/9 aprilie 1887, p. 303, şi din 29 martie/10 aprilie 1887, p. 307 — 308, sub titlul redacţional *Tezaurul de la Pietroasa.* în numărul din 28 martie/9 aprilie se publică o primă parte precedată de o notă explicativă a redacţiei ziarului, cu următorul conţinut:

„Duminecă, 22 marte, în şedinţa publică a Academiei Române, d. A. Odobescu a dat citire următoarei *Dări de seamă* despre magistrala sa lucrare asupra tezaurului de la Pietroasa, scrisă în limba franceză şi care acum se aflâ în curs de publicaţiune la Paris.

Cititorii noştri vor citi, suntem siguri, cu deosebit interes, această *Dare de seamă* asupra unei lucrări prin ajutorul căreia arheologia română va face un pas hotărîtor înainte, iar ştiinţa română va cîştiga în ochii străinătăţei vaza de care are trebuinţă. Iacă cele spuse de d. Odobescu asupra *tezaurului de la Pietroasa :..."*

Restul textului este publicat în numărul următor al ziarului, sub acelaşi titlu *(Tezattrul de la Pietroasa),* fără nici un alt comentariu. Din punct de vedere al conţinutului, acest text era, probabil, identic cu cel citit la Academie, la care Odobescu mai adăugase doar o notă sublineară, publicată aici la variante (p. 994). în privinţa grafiilor, fonetismelor şi diferitelor aspecte gramaticale, este însă greu de restabilit textul original, neştiind unde este vorba de intenţia autorului şi unde de intervenţiile neautorizate ale redacţiei ziarului, tipografilor sau corectorilor. Pe lîngă destul de numeroase greşeli de tipar *(înîtiu* pentru *întîiu, firii* pentru *ţării,* 7SOS pentru *1811, închinat* pentru *înclinat, oaspeţi* pentru *ospeţe, poate* pentru *toate* etc), pe seama ziarului am putea pune redarea sistematică a lui *x* prin s în cuvinte ca: *exclusiv (esclusiv), exemple (esemple), excepţională (escepfională), expozifiune (espozifiune), neexplicatele (neesplicatele)* etc, redarea lui *o* prin *uă,* precum, eventual, şi alte forme specifice, pe care nu le întîlnim deloc în celelalte ediţii: *agăţa, pa/talile, micele, sea, tea, iacă, tutulor* (pentru *acăfa, paftalele, micile, sa, ta, iată, tuturor).* Deosebirile dintre ediţii se pot însă explica şi prin strădania lui Odobescu de a-şi îmbunătăţi limba, de a ajunge la o ortografie unitară, astfel că nu putem explica toate formele caracteristice ediţiei I prin intervenţiile redacţiei.

Celelalte două ediţii au apărut către sfirşitul aceluiaşi an 1887, la foarte mică diferenţă de timp una de alta. Nu putem preciza care a fost dată în lucru şi a apărut mai întîi, dar acest lucru are o importanţă secundară. în fond, avem de-a face cu unul şi acelaşi text, obţinut prin prelucrarea ediţiei I; deosebirile între aceste două noi ediţii sînt aproape exclusiv de grafie şi se datorează în cea mai mare parte publicării de către doi editori diferiţi.

Am considerat ca ediţie a Il-a, cea apărută în *Analele Academiei Române,* seria II, tomul IX, 1886—1887, Bucureşti, 1887, p. 409 — 424, sub titlul *Dare de seamă despre lucrarea operei „Le trişor de Petrossa" rostită în şedinţa publică a Academiei Române din 22 martie 1887 de d-l A. I. Odobescu, membru al Academiei Române.* Şi, am considerat ca a IlI-a ediţie, aceea pe care Odobescu a inclus-o în voi. III din ale sale *Scrieri literare şi istorice,* Bucureşti, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, p. 619—647. Această ediţie, care la 18 noiembrie 1887 se afla încă sub tipar (cf. *supra,* p. 927), poate fi considerată, cum a fost şi în intenţia autorului, ca o ediţie definitivă şi de aceea textul ei (inclusiv titlul) a fost luat de bază pentru ediţia de faţă.

Ediţiile a Il-a şi a IlI-a prezintă, aşa cum am arătat, aceleaşi deosebiri faţă de textul publicat în *Românul:* adăugiri şi, mai rar, reduceri, modificări de sintagme, schimbări lexicale. Cele mai multe sînt justificate de considerente stilistice, de dorinţa autorului de a-şi perfecţiona textul *(mizloc* devine *mijloc; nici cîtuşi* devine *nici cîtuşi de puf in ; se zice* devine *se povesteşte ; cronicarii mediului evu* devine *hronicarii veacului de mijloc* etc). Unele modificări au fost menite să corecteze greşeli strecurate în ediţia I; astfel, afirmaţia că banul Mihalache Ghica a recuperat dintr-o groapă de pe malul Cîlnăului „vreo zece din cele douăsprezece bucăţi fragmentate" ale tezaurului de la Pietroasa este mai apropiată de adevăr decît aceea din ediţia I, că ar fi găsit „cele 12 bucăţi fragmentate", fără însă a fi absolut exactă (este vorba, de fapt, doar de nouă piese îngropate de Verusi). Alte modificări ţinteau să sporească puterea de convingere a acestui memoriu („m-am pus la lucru cu înzecită ardoare" sună, într-adevăr, mai convingător decît ,,m-am pus cu îndoită ardoare la lucru") sau să dea unele explicaţii suplimentare.

în ediţiile a Il-a şi a IlI-a s-a renunţat la unica notă sublineară din ediţia I. Ediţia a Il-a a rămas astfel fără nici o notă, în schimb ediţia a III-a a fost completată cu şapte note. Dintre acestea, două, scrise la persoana I de Odobescu.se publică în subsolul textului de bază *(supra* p. 927 şi 928 — 929), iar restul de cinci, în care se face referire la publicaţiile „d-lui Odobescu", le redăm aici, în continuare :

1 trimitere la p. 926_{42} : ,,A se vedea indicaţiunea acestei scrieri intitulată Notice sur l'histoire du travail en Roumanie, în nota de la p. 118 din voi. II" (este vorba de *Scrieri literare şi istorice,* voi. II).

2 trimitere la p. 926_{47} : „Osebit de conferenţa rostită la Ateneul din Bucureşti şi despre care se face menţiune în nota de la p. 233 din voi. II, d-1 A. Odobescu a publicat în limba română, asupra tezaurului de

la Pietroasa, următoarele articole, tipărite în *Columna lui Traian,* sub direcţiunea d-lui B. P. Hasdeu, *Studii asupra tezaurului de la Pietroasa : Istoria descoperirii* (nocmv. 1876, p. 503 — 521) ; — *Tava* (dechemv., p. 528 — 537); — *Veriga simplă* (ianuar. 1877, p. 11—25); — *Veriga cu inscripfiune* (martie, p. 108—134). Apoi încă, d-l Odobescu a vorbit despre acest tezaur, în lecţiunea XIV (p. 686 şi urm.) din volumul său, intitulat *Istoria arheologici. Antichitatea şi renaşterea,* Bucureşti, 1877".

3 trimitere la p. 926[47] :,,Gravurele xilografice pregătite încă de pe la 1872 la Diisseldorf de către d-l Odobescu, în număr de vreo 85 bucăţi, spre a ilustra opera sa, au fost tipărite la 1875 în stabilimentul grafic Socec, Teclu şi Comp. pe 20 stampe în folio, care stau şi acum depuse la Ministerul instrucţiunii publice şi din care o parte numai s-a împărţit pe la autorităţile din ţară cu ocaziunea furtului tezaurului la 1875. Tot pentru acea operă s-au tipărit pînă acum, în stabilimentul Lemcrcicr din Paris, opt chromolitografii ale unora din obiectele de la Pietroasa, restituite în formele lor primitive, din care stampe colorate s-a format la 1882 un album provizoriu foarte puţin răspîndit în public."

4 trimitere la p. 927[7] : „Acea restaurare s-a executat de un giuvaergiu, d-l Paul Telge, pe care Ministerul instrucţiunii publice 1-a adus pentru acest scop de la Berlin. E regretabil că nu s-a consultat asupra restauraţiunii şi d-l Odobescu, carele mai mult decît oricine a studiat amănuntele tezaurului, mai ales că d-sa se afla atunci în străinătate ocupat cu tot dinadinsul de publicarea operei sale asupra acestei materii. Astfel s-ar fi înlăturat oarecare erori de ştiinţă şi de stil, la care este totdauna expus un industriaş, oricît de meşter ar fi în arta sa, atunci cînd el nu se află pus sub direcţiunea unui om cu cunoştinţe anticarii speciale".

5 trimitere Ia p. 928[14] : „Această teorie a fost mai întîi emisă în memoriul d-lui A. Odobescu asupra *Cununei celei mari din tezaurul de la Novo-Cerhask,* despre care s-a făcut menţiune în nota de la p. 516 din voi. II".

Din punct de vedere al limbii, compararea ediţiilor a Il-a şi a IH-a, între ele, şi confruntarea lor cu ediţia I ne oferă prilejul de a face uncie observaţii interesante. Fiind vorba de trei ediţii apărute în decurs de mai puţin de un an, nu poate fi vorba de o evoluţie sensibilă a fonetismelor şi grafiei limbii lui Odobescu. Unele particularităţi, care caracterizează exclusiv cîte o ediţie, pot fi explicate, cum am arătat, prin intervenţia editorilor : este cazul redării lui *x* prin s la ediţia I şi al folosirii sistematice a lui *ii* final în ediţia a Il-a (cel mai des fără valoare fonetică, de ex. *limpidă, academică, corpuriloru, vinii, vorbescu* etc). Şi în ediţia a IlI-a întîlnim grafii folosite sistematic, care o deosebesc de celelalte ediţii. Ele ar putea fi puse pe seama străduaniei lui Odobescu de a folosi în ediţia definitivă a scrierilor sale literare şi istorice o limbă stabilă, unitară din punct de vedere fonetic şi grafic. Chiar dacă aceste noi grafii unificate s-ar datora celor ce l-au ajutat pe Odobescu (este cunoscut, mai ales, aportul lui Ionescu-Gion), este evident că ele au avut aprobarea autorului. în această ediţie, pentru genitiv-dativul singular feminin întîlnim aproape exclusiv terminaţia *-ii (culturii, unirii, propăşirii* etc, cu doar două excepţii pentru *ţărci,* care apare alternativ cu *ţării),* în timp ce în ediţia a Il-a se folosesc în egală măsură terminaţiile *-ii (unirii, descrierii, studierii)* şi *-ei (culturei, povestirei, activităţei),* uneori oscilant folosite pentru acelaşi cuvînt *(ţării-fărei),* iar în ediţia I se constată predominarea netă a terminaţiei *-ei (lumei, Dunărei, descrierei* etc, dar şi *ţării, cărţii, Cloştii).* Mai notăm folosirea sistematică în ediţia a IlI-a a diftongului *ie* în cuvinte scrise în ediţiile anterioare cu *e (trebuie-trebue, atribuie-atribue, locuiesc-locuesc, înjghieba-înjgheba),* dispariţia lui *i* final la cuvinte ca *acelaşi, aşi, ori* (care în ediţia a IlI-a devin *acelaş, aş, or,* în timp ce continuă oscilaţiile *cîtuşi-cîtuş, aceeaşi-aceeaş)* şi înlocuirea lui *după* (exclusiv în ediţiile I şi a Il-a) cu *dupe,* folosit exclusiv în ediţia a IlI-a.

Alternanţele *care-cari, daca-dacă, sub-subt* se întîlnesc în toate trei ediţiile. Se observă şi aici tendinţa de unificare, reuşită în cazul *după-dupe,* dar oscilaţiile persistă. De exemplu, în ediţiile I şi a IlI-a predomină net *care,* dar, rar, apar şi *cari* sau *caria,* în timp ce în ediţia a Il-a predomină la fel de net *cari,* pe lîngă care mai apar uneori formele *care* sau *căreia.* Mai menţionăm oscilaţiile în legătură cu pluralul substantivului *studie,* care în ediţiile I şi a Il-a este cînd *studii,* cînd *studie* şi este unificat abia în ediţia a IlI-a sub forma *studie.* în schimb pluralul lui *datorie* rămîne oscilant în toate cele trei ediţii *(datoriile-datoriele).* Oscilant este şi pluralul lui *verigă (verige-verigele* în ediţia I-a, *verigi- verigile* în ediţia a Il-a şi *verige-verigile* în ultima ediţie). Pentru *domniile voastre,* întîlnim în ediţia I *d-v.* şi *d-voastră,* iar în ediţiile a TI-a şi a IH-a *d-voastre* şi *d-voastră*; peste tot am transcris *d-voastre.*

De reţinut că în toate trei ediţiile verbul *a fi* este redat la persoana a IlI-a singular şi plural prin *sunt.*

Greşeli gramaticale — dezacorduri — sînt relativ multe, dar nu pot fi cu siguranţă atribuite, în totalitate, autorului, mai ales cele ce apar doar într-o ediţie: ex. *studielor. . . care mă ţine* (corectat în ediţiile a Il-a şi a IlI-a, *ţin)* sau *Doi ţărani ... le aflase* (ediţiile II şi III, corect în ediţia I, *aflaseră).* Există însă şi greşeli care apar în toate ediţiile : *marmorele . . . fusese ; fapte ale căror enunciare* etc De asemenea, nu ştim sigur dacă formele *zînatici, insulile, virtutea* (ediţia a ITI-a), *dede, cu piaza rea* (pentru *dete, ca piaza rea;* ediţia a Il-a), *izbînzelor* (ediţiile II şi III, pentru *izbîndelor,* ca în ediţia T, sau *izbînzilor)* sînt de privit ca variante odobesciene sau ca simple greşeli de tipar.

Astfel dc greşeli de tipar există, mai puţin numeroase, însă, decît în ediţia I : *priporuiu* (pentru *priporulu,* ediţia a Il-a), *consideranţiuni, vechi* (pentru *consiâeraţiuni, vechi,* ediţia a ITI-a). Inexplicabilă este greşeala strecurată atît în ediţia a Il-a, cît şi în a IlI-a, şi care a făcut din *norocirea* (ediţia I) *nenorocirea (. . .contactul în care am avut norocirea de a mă afla, în decurs de mai mulţi ani, cu personalităţi marcante...).* Fiind vorba de singura greşeală de acest fel care apare în două ediţii, am putea presupune că nu este o greşeală de tipar, ci că ea provine dintr-un manuscris comun.

Cum am arătat, drept bază pentru ediția de față a fost luat textul ediției a IlI-a. în doar cîteva cazuri am introdus în textul de bază variante din edițiile 1 sau a If-a, care prezentau mai multă siguranță sau erau preferabile din punct de vedere stilistic. Greşelile de tipar sigure au fost corectate tacit.

SIGLE

A — ediția I, publicată în *Românul,* anul XXXI, numerele din 29 martie/9 aprilie 1887 (p. 303) şi din 30 martie/10 aprilie 1887 (p. 307-308).

B — ediția a Il-a, publicată în *Analele Academiei Române,* seria II, tomul IX, 1886— 1887, Bucureşti, 1887, p. 409 — 424.

C — ediția a IlI-a, publicată în *Scrieri literare şi istorice* ale lui A. I. Odobescu, volumul III, Bucureşti, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, p. 619-647.

P — Eecțiuni stabilite prin conjectură.

VARIANTE

924

1 Pia desideria C; *omite în* AB//2—3 şedința publică din 22 martie 1887, a Academiei Române C ; şedință publici a Academiei Române din 22 martie 1887 B ; *omite în* A // 5 mijlocul CB ; mizlocul A / d-voastre CB ; d-voastră A / ieau CB; iau A // 7 nici cîtuşi de puțin dintr-un CB; nici cîtuşi dintr-un A // 8 caria C ; căreia AB//9 exclusiv CB ; esclusiv A // 11 unirii CB; A // 12 culturii C ; culturei AB// 14 chiămați C ; chiemați A; chemați B // 16 dinprcună CA ; dimpreună B // 21 țăluri CB ; țeluri A // 22 noă C ; noue B ; nouă A // 24 mijloacele CB ; mizloacele A/ răsipi CB ; risipi A // 26 excepțiuni CB ; escepțiuni A // 28—29 ardoarea, pornită numai (trebuie să o recunoaştem) dintr-un CB; ardoarea — ardoare (trebuie să o recunoaştem) pornită numai dintr-un A // 28 trebuie CA ; trebue B // 29 şi-ar CB ; îşi ar A // 32 domnilor CA ; d-lor B / să constatăm CB ; a constata A // 33 cîte şi mai cîte CB ; cîte şi cîte A// 34 Şi apoi CB ; Ş-apoi A // 35 nouă CB; noi A // 39 ce-şi CA ; ce îşi B // 41 înplînta CB; împlînta A // 42 judicată C ; judecată AB // 43 trebuie C ; trebue AB / propăşirii C ; propăşirei AB // 45 domnilor CA ; d-lor B/ coprins CA ; cuprins B//46 oarecare CA; oarecari B//49 d-voastră CB; d-v. A; d-voastre P//54 cele mai vii şi mai nalte aspirațiuni CB; cele mai viue şi cele mai nalte aspirațiuni A /înclinat CB; închinat A //

925

3 cărunțind CB; cărunțit A // 4 judicată C ; judecată AB // 6 dupe C ; după AB // 9 exemple CB; esemple A // 10 văz C ; văd AB // 12 or C ; ori AB / acăța CB ; agăța A / or C ; ori AB // 15 d-voastră CAB; d-voastre P / zănatici AB; zînatici *Cjj* 16 studielor CA; studiilor B / 17 învietoare CB; înviătoare A)/18 sa CB; A//20 idea CB; ideia A/ activităţii CA ; activităţei B // 21 se va pricepe CB ; se va putea pricepe A // 22 iată CB ; iacă A / geneza CB; genezea A / studielor CA ; studiilor B // 23 țin CB ; ține A / punt CA ; punct B // 25 deplin CB ; destul A // 26 să fi justificat CB ; să-mi fi justificat A // 31 imputare CB ; imputare A // 33 caria C ; căreia AB // 34 darea CB ; dare A / d-voastre CB; d-v. A // 37 tratat CB ; tractat A / mijloacele CB ; mizloacele A // 40 subiectul operi-ți capitale CB ; un subiect pentru opera-ți capitală A // 41 preferență C ; preferință AB / descrierii CB ; dcscrierei A / studierii CB ; studiărei A/ aurărie CB ; aurăria A // 44 zău, foarte greu CB ; greu A // 45 înjghieba C ; înjgheba AB // 48 preocupațiune CB ; preocupare A // 50 atribuie C ; atribuie AB // 51 care CB ; cari A // 53 asemenea CB ; asemene A / ieresuri C ; eresuri B ; iresuri A / aş CB; aşi A // 55 *Cloşte cu puii de aur* CB; *Cloşca cu pui de aur* A / aş CB; aşi A / ca piaza CA ; cu piaza B/59—60 luminoasă, *gallina conspicui candoris* CB ; luminoasă, *conspicai candoris* A // 61 aceştia C ; acesteia AB // 63—64 ce din timpii străvechi CB; care, din timp străvechi A //

926

2 excepțională CB ; escepționafă A // 6 ce au CB ; ce avem A / studie CB ; studii A // 7 țării C ; țărei B ; țîrii A // 11 cari CB; care A // 12 înfățişare CB ; înfăcişare A // 13 neexplicatele CB ; neesplicatele A // 14 să-şi dea seama CB; a-şi da seama A / de cc oameni ele au putut CB; de ce oameni au putut A // 16 aflase CB; aflaseră A // 17 affă CB ; afla A // 20 trebuie C ; trebue AB // 21 Se povesteşte CB; Se zice A // 24 sf. Gheorghe A ; St. George BC / Ia anul 1838 CB; la 1838 A // 30 Cîlnăului CB; Călnăului A / vreo zece din cele douăsprezece bucăți CB; cele douăsprezece bucăți A // 31 dupe C ; după AB / muzeul CB ; muzăul A // 32 domnilor C ; d-lor AB // 33 dupe C ; după AB // 34 au fost la Paris CB; au fost duse la Paris A / expozițiunea CB; espozițiunea A //37 inscripțiuni CB; inscripțiune A / bele CB ; belle A / precum CB ; astfel cum A / d-voastră CB ; d-v. A ; d-voastre P // 40 adaog CB ; adăog A // 42 originea CB ; origina A // 44 voi CB ; vom A / studielor C ; studiilor AB // 45 acelea ale CB ; acela al A // 46 înfățişat CB; înfăcişat A // gravure C ; gravuri AB // 49 domnilor C ; d-lor AB / am dat mai mult loc *Cloştei cu puii* CB; mai mult am făcut loc *Cloştei cu pui* A // 50 am găzduit-o într-însa ; am aşezat-o CB ; am găzduit-o într-însa şi am aşezat-o A // 51 seama CB; seamă A // 52 expunînd CB; espunînd A / înaintea CB ; dinaintea A // 53 d-voastră C ; d-voastre B; d-v. A // 54 merită tezaurului CB; merită tezaurul A // 55 i-aş C ; i-aşi AB / 56 Ia C ; Iea AB / 56—57 formele ei originale CB ; forma ei originală A // 57 procederi CB; procedări A / se disting CB; se distinge A // 59 a fabricării

lor CB ; a fabricaţiilor A // GO ta CB ; tea A / artă CB ; arte A // 61 umplea CB ; umple A // 62 mulţumire CB ; mulţămire A // 63 domnilor C ; d-lor AB // 64 m-am pus la lucru cu înzecită ardoare CB ; m-am pus cu îndoită ardoare la lucru A //

927

1 lămurite CB; lămurit A / tuturor CB; tutulor A // 2 care CA ; cari B // 3 exemplare CB; csemplare A / existente CB ; esistente A // 4 dupe C ; după AB / povestirii C ; povestirei AB // 6 care CA ; cari B // 7 nimerită CB ; nemerită A//8 d-voastră C ; d-voastre B ; d-v. A // 10—11 hronicarii veacului de mijloc CB ; cronicarii mediului evu A//11 pot CB ; poată A / să ne spună CB ; să spună A/acelaş C ; acelaşi AB//12 timpii CB; timpul A / giuvaiere CB ; giuvele A/acceaş C ; aceeaşi AB / văd CB ; vede A // 16 care C ; cari AB // 17—18 n-am cruţat nici o osteneală, n-am ocolit CB ; n-am cruţat osteneala şi n-am ocolit A // 18 reconstituiesc C; reconstituiesc AB // li) coprinsă CA; cuprinsă B / industriei CB; industrielor A //21—25 Fără de a înlătura sau a subordina în a mea carte, numirea, subiectuf ei capital, am socotit că este drept să alăturez pe lîngă ea şi fără de nici un spirit de ostentaţiune, simpla indicare a studielor mai generale ce materia a provocat în mine şi cu care am înzestrat acum opera mea. CB; *omite în* A // 25 Deci, spre a face ca titlul să corespundă cu conţinutul cărţii CB; Spre a-l face să corespundă cu conţinutul cărţei A // 26 *antice, adaugă exponent şi nota subliniară* 1 *în* C ; *omite exponent şi nota subliniară* 1 *în* AB // 27 creau C ; erau AB // 28 explorat CB ; esplorat A // 29 erudiţiunii CB ; erudiţiune A / europene C ; europene AB // 31 ţării CB ; ţărei A // 32 jurul CB ; giurul A // 38 domnilor CA ; d-lor B // 39 lungelor CA ; lungilor B // 40—41 istoria arheologiei române CB ; istoria arheologică a României A // 42 v-aş CB ; v-aşi A / bunăoară CB ; bunioară A/1811 CB ; 1808 A//43 Conceşti CB ; Conteşti A/DorohoiCA ; Dorohoiului B / care C ; cari AB // 44 v-aşCB ; v-aşi A/desemn CB ; desen A//47 sarcofageleCB ; sarcofagiele A//49 V-aş CB; V-aşi A / verige CA; verigi B//50 hronicarul CB; cronicarul A//51 dupe C; după AB // 52 micile CB; micele A // 53 Dunării CB ; Dunărei A / dete CA ; dede B // 54 Torni CB ; Tomis A / şi-i CB ; şi îi A // 56 Gherontios CB; Gerontios A //

928

2 le luă înapoi toate darurile CB; le luă toate darurile A / Constantinopol CB; Constantinopole A // 3 Gherontios CB; Gerontios A // 5 verigile CB ; verigele A // 6 aş CB ; aşi A // 9 şi-n CA ; şi în B // 10 Retia CB ; Reţia A / Galia CB; Gallia A / însulile C ; insulele AB // 16 întăi C ; întîi B ; *corupt* întîiu A / Dunării CB ; Dunărei A // 16 luxul CB; luesul A / ospeţe CB; oaspeţi A // 18 statuete CB; statuele A // 19 Apeles CB; Apele A / dacă nu şi superiori acestor artişti de geniu CB; *omite în* A // 21 paftalele CB ; paftalile A / *Cloştii* CA ; *Cloştei* B / *puii săi de aur* CB ; *puii de aur* A // 22 analelor ţării noastre CB; analelor ţări A // 25 vreo CB ; vr-o A / de pregătire, *adaugă exponent şi nota subliniară* 1 *în C; omite exponent şi nota subliniară* 1 *în* AB // 26 coprinde CA; cuprinde B / care CA; cari B //

929

1 pe sfîrşit *adaugă exponent şi nota subliniară* 1 *în* A : Publicarea cărţii mele, începută în mai multe rînduri şi adeseori întreruptă din cauze felurite, urmează acum regulat de vr-o zece luni încoace. O astfel de tipărire îngrijită, covîrşind cu mult slabele mizloace de cari aşi fi putut dispune însumi, îmi fac o plăcută datorie, în aceste rînduri adaose la cele ce am rostit în sînul Academiei, de a duce mulţumirile mele cele mai vii şi sincere, pentru înlesnirile ce mi-au făcut succesiv întru aceasta, pe timpul trecerii lor prin Ministerul instrucţiunei publice, amicii şi colegii mei din Academia română, dd. Maiorescu, Aurelian şi Urcchie, precum şi titularul actual d. Dim. Sturdza ; *omite exponent şi nota subliniară* 1 *în* BC // 2 adaose CB ; adause A // 3 acelea CB ; acele A // 4 cîtuş C ; cîtuşi AB // 5 tendenţă CB; tendinţă A // 7 domnilor CA ; d-lor B // 11 care CA ; cari B // 13 deoarece CA; deoarăce B // 14 existat CB ; esistat A // 22 trebuie C ; trebue AB / mărturisesc CB ; mărturisim A / domnilor CA ; d-lor B // 23 conştiinţioase CB ; conştiincioase A / precît CB; pe cît A // 24 lumii CB ; lumei A // 28 deoarece CA ; deoarăce B // 29 d-a buşele CB ; d-a buşelea A / doară CB ; dar A // 30 europeane CB ; europene A // 33 cea daneză şi cea suedeză CB ; cea daneză, cea suedeză A // 35 punt CA ; punct B // 41 exclusiv CB ; esclusiv A // 42 care CA ; cari B // 45 extracte CB ; estracte A / *in extenso* CB ; în estenso A // 46 externe CB ; esterne A // 48 judica CB ; judeca A / idea CB ; ideia A // 49 exclusivism CB ; esclusivism A // 50 ştiinţei CB ; ştiinţei A // 53 lumii CB ; lumei A // 54 domnilor C ; d-lor AB // 55 văd cît de rău CB; văd cît de puţin şi cît de rău A // 56 serioasele d-voastră cugetări C ; serioasele d-voastre cugetări B; serioasele cugetări A //

930

3 locuiesc C ; locuesc AB // 4 mijloacele CB ; mizloacele A // 5 necesarii CA ; necesare B // 10 înstrăinat CB ; înstreinat *A II 11* care CA ; cari B / îmbilşugare C ; îmbelşugare AB // 12 mijloc CB ; mizloc A // 13 enunciare CB ; enunţare A // 15 expunere CB ; espunere A / dupe C ; după AB // 16 mă face de a vorbi CB ; mă face să cutez a vă vorbi A // 17 norocirea A ; corupt *nenorocirea* CB // 21 răsipi CB ; risipi A / dupe C ; după AB // 22 care CA ; cari B / îndoieli C ; îndoeli AB // 27 război CB ; răzbel A // 28 tăria CB ; tărie A // 29 izbînzelor CB ; izbîndelor A / 32 inimile CA ; inimele B / virtutea C; virtutea AB // 38 ţării CB; ţărei A//

NOTE

Ziarul *Românul* din 21 martie/2 aprilie 1887 anunţa pentru a doua zi, duminică, ora 1, şedinţa publică a Academiei, ,,cînd d. Odobescu va face o dare de seamă asupra operei sale Tezaurul de la Pietroasa". După cum aflăm din procesul verbal *(Analele Academiei Române,*

seria II, tomul IX, 1887, p. 141—142), în acea şedinţă, desfăşurată sub preşedinţia lui Ion Ghica, darea de seamă a lui Odobescu a fost precedată de un referat al lui G. Bariţiu, despre săpăturile de la Aquincum (Budapesta) şi a fost urmată de o comunicare a lui A. Papadopol Calimach, despre activitatea lui Pavel Kiseleff în România. Ulterior, în şedinţa din 24 martie, Academia a decis publicarea tuturor acestor materiale în *Analele* sale.

Scopul memoriului lui Odobescu era, evident, acela de a atrage atenţia şi simpatia înaltului for academic pentru lucrarea sa asupra tezaurului de la Pietroasa („cea mai temeinică a mea zestre ştiinţifică"), într-un moment în care dificultăţi materiale ameninţau ambiţiosul proiect al publicării sale, dar în care 'unele speranţe îi mai păreau îndreptăţite. Şi cu un an înainte, în martie 1886, fiind la Paris, el avusese grije să informeze Academia despre stadiul lucrării sale (G. Şerban, *op. cit.,* p. 386). Finanţarea publicării, e drept, nu depindea de Academie, dar Odobescu avea motive să creadă că, influenţînd pe membrii ei şi atrăgînd atenţia opiniei publice (de aici publicarea în *Românul),* va putea mai uşor obţine, în continuare, sprijinul Ministerului instrucţiunii publice, al cărui titular, D. A. Sturdza, era el însuşi membru şi secretar general al Academiei.

După ce, în 1885, obţinuse aprobarea ministerului pentru o publicaţie de întindere dublă (80 coaie), faţă de cea contractată la 1882, Odobescu a continuat să-şi dezvolte lucrarea, adăugind şi alte materiale comparative şi folosind literatura cea mai nouă, ceea ce a dus, inevitabil, la depăşirea celor 80 de coaie şi, implicit, a cheltuielilor planificate, iar pe de altă parte la întîrzierea publicaţiei. Din această perioadă datează primele dificultăţi cu ministerul condus de D. A. Sturdza, dificultăţi care se suprapuneau cu situaţia personală grea a lui Odobescu, după demisia sa, în martie 1885, din postul ce-1 ocupa la legaţia română din Paris. Din aceste motive, după mai mulţi ani de muncă încordată, petrecuţi de-a rîndul în străinătate, Odobescu revenea, în martie 1887, în ţară, cu gîndul de a obţine noi mijloace pentru continuarea operei vieţii sale.

Primul act în această direcţie 1-a constituit tocmai cuvîntarea rostită în plenul Academiei. De fapt, această „cuvîntare cu coprins mai mult arheologic" nu este o simplă „dare de seamă", cum a intitulat-o modest autorul, ci, totodată, un eseu profund şi pasionat asupra „datorielor" oamenilor de cultură şi ştiinţă români, întru făurirea unei culturi naţionale şi întru afirmarea ei pe plan internaţional. Aplicate la propria-i persoană, aceste principii morale, ca şi observaţiile critice ce le însoţesc, constituie o sinceră confesiune, o mărturie asupra gîndurilor şi sentimentelor ce-1 frămîntau pe Odobescu, într-o perioadă dificilă a existenţei sale.

Evident, „darea de seamă" avea şi un scop practic, acela de a demonstra utilitatea unui studiu arheologico-istoric specializat, cum era acela asupra tezaurului de la Pietroasa, de a justifica prin rezultatele obţinute pînă în acel moment mijloacele investite şi de a argumenta necesitatea lărgirii „programei" lucrării sale, menită acum să devină „o istorie a artelor ei (ţării noastre) din vechime, coprinsă şi înlănţuită într-un conspect general al industriei aurăreşti şi argintăreşti, de-a lungul întregei antichităţi europene şi asiatice". în sfîrşit, ea oferea o întemeiată justificare pentru hotărîrea autorului de a-şi publica opera în limba' franceză şi pentru nevoia de a-şi continua lucrul la Paris, „cerînd ţărei franceze ajutoarele de studiu pe care ea le posedă în neasemuită îmbilşugare, faţă cu a noastră".

Tonul „dării de seamă" este optimist; Odobescu avea — se vede — speranţe, de a obţine mijloacele solicitate ministerului. Astfel se explică nota introdusă în ediţia I *(Românul* din 29 martie), cu scopul de a aduce mulţumiri pentru înlesnirile ce i-au făcut, „pe timpul trecerei lor prin Ministerul instrucţiunei publice", colegii săi de Academie : Maiorescu, Aurelian şi Urechia, „precum şi titularul actual d. Dim. Sturdza".

Acest memoriu academic a fost urmat de alte numeroase intervenţii, dintre care cele adresate în scris lui Sturdza au devenit publice în octombrie 1887, atunci cînd relaţiile dintre Odobescu şi ministru ajunseseră la maximă încordare, în urma refuzurilor repetate ale acestuia de a lua în considerare continuarea subvenţionării lucrării asupra tezaurului (vezi, în acest volum, *Anexele* de la p. 939 urm). O urmare a acestei situaţii încordate o constituie modificările şi adăugirile întreprinse în ediţiile a Il-a şi a IlI-a ale „Dării de seamă". Ele sînt mai evidente în ediţia a IlI-a, completată cu note sublineare, în care Odobescu evoca evoluţia cercetărilor şi a tipăririi operei sale şi explica conflictul ce-1 opunea ministrului Sturdza, după „cea mai categorică şi mai puţin graţioasă respingere a cererilor" sale. însăşi tipărirea unei a treia ediţii în decurs de mai puţin de un an, dovedea îngrijorarea lui Odobescu faţă de soarta operei sale capitale şi dorinţa sa de a convinge opinia publică de necesitatea continuării publicării ei, în proporţiile monumentale în care o concepea autorul. Noul titlu *(Pia desidcria)* avea şi el rostul de a impresiona şi de a convinge pe cititor.

924_{82} Odobescu a trăit în Franţa, cu scurte întreruperi, din ianuarie 1880 pînă în martie 1887. în perioada octombrie 1881—martie 1885, el a îndeplinit funcţia de secretar al legaţiei române din Paris. Aluzia autorului la împlinirea datoriilor sale către ţară priveşte atît menţinerea contactelor cu Academia Română, al cărei membru era de la 1870 (prin participarea la sesiunea din 1884 şi adresarea de rapoarte), cît şi activitatea sa desfăşurată în

arhivele, bibliotecile şi muzeele pariziene, unde strîngea sistematic documente relative la istoria României şi lucra intens asupra tezaurului de la Pietroasa.

925$_{54}$ Clevetirile şi ponoasele la care se face referinţă sînt acele zvonuri răspîndite de unele ziare româneşti *(Trompeta Carpaţilor)* şi străine, la sfîrşitul anului 1867 şi începutul lui 1868, după care Odobescu ar fi amanetat sau chiar vîndut tezaurul de la Pietroasa, dus în 1867 la Paris, cu ocazia expoziţiei universale, şi apoi la Londra, la South Kensington Museum. Pentru aceasta, vezi *Dare de seamă despre ducerea şi expunerea tezaurului de la Pietroasa la Paris şi la Londra în anii 1867—1868,* în A. Odobescu, *Opere,* voi. II, 1967, p. 351—357, cu note şi comentarii la p. 638—640.

926$_{22}$ Această anecdotă este preluată din lucrarea lui J. Arneth, *Die antiken Gold- und Silber-Monumente des k.k. Munz- und Antiken-Cabinettes, in Wien,* Viena, 1850, p. 85, care o reproduce după informaţiile date de A. Kurz din Braşov, într-o scrisoare adresată baronesei de Josika, la 25 decembrie 1847.

926$_{48}$ Istoricul descoperirii, soarta tezaurului pînă la 1886 şi evoluţia preocupărilor lui Odobescu în această materie, cu indicaţiile bibliografice respective, sînt pe larg prezentate în monografia *Le tresor. . .*, I, p. *1—68* ; vezi şi studiul nostru p. 6 urm.

927$_{7}$ Contradicţia dintre aprecierea pozitivă din text („restaurarea, destul de nimerită") şi atitudinea critică din nota sublineară adăugată în ediţia a III-a (,,E regretabil că nu s-a consultat asupra restaurării şi d-1 Odobescu. . . ; *supra,* p. 927 şi 980) se explică prin aceea că nota a fost redactată la mai multe luni după text şi aparţine nu lui Odobescu, ci editorului (probabil Ionescu-Gion).

927$_{44}$ în momentul în care ţinea această cuvîntare, Odobescu era deja în posesia paginilor *139—147* (colile 18—19) din marea monografie *Le tresor de Petrossa,* a cărei tipărire reîncepuse în 1886 la editorul Rothschild. în acest loc din monografie se publică pentru întîia oară, ca o paralelă a tăvii de la Pietroasa, tava de argint de la Conceşti (p. *139—142, 145,* nota 1, şi fig. 58), iar ca analogie pentru scenele de vînătoare de pe această din urmă piesă, un sarcofag roman descoperit de Mihalache Ghica în Oltenia (p. *143* şi nota 1, fig. 59). Ambele piese au fost publicate de Odobescu, la Paris, şi în *Gazette archeologique (Revue des musees nationaux),* XII, 1887, p. 72—80 şi pl. 8—9, sub titlul: *Plâteau antique en argent et sarcophage en pierre ornes de sujets de chasse, trouvcs en Roumanie.* în monografia sa, în capitolul de *Additions et rectifications,* de la sfîrşitul volumului I (p. *486—492,* tipărite în toamna anului 1888), Odobescu revine asupra descoperirii de la Conceşti, precizîndu-i numele corect *(Conceşti,* nu *Conteşti* sau *Contzesti,* ca la p. *139),* arătînd că piesele au ajuns la Ermitaj în 1814, şi nu în 1808, şi că, deci, ele au putut fi descoperite între 1806 şi 1812. în voi. II din *Scrieri literare şi istorice* (p. 183—208), apărut la sfîrşitul anului 1887, întîlnim, de asemenea, numele corect (Conceşti), iar ca dată probabilă a descoperirii se dă 1811—1812. în lumina acestor fapte, ajungem la concluzia că numele *Conteşti* şi data descoperirii 1808 din ediţia I a *Dării de seamă* nu pot fi simple greşeli de tipar, ci, mai curînd, reflectă opţiunile lui Odobescu din acel moment, în ediţiile a Il-a şi a III-a, ca şi în alte scrieri, probabil pe baza unor noi informaţii obţinute în cursul anului 1887, el s-a fixat la numele *Conceşti* şi la data 1811 sau 1812. Vezi şi *supra,* p. 963.

927$_{49}$ Zosimos, *Istorie contemporană,* IV, 38—40. Evenimentele relatate de Zosimos se petreceau în anul 386. Goţii grutungi (de fapt, greutungi) sînt ostrogoţii, care după catastrofalele înfrîngeri suferite în faţa hunilor, încercau mereu să pătrundă în imperiu, în căutarea unor locuri mai sigure de aşezare şi a unor surse de venituri, ca federaţi. Despre darurile făcute de împăratul Theodosius greutungilor aşezaţi în Dobrogea, Zosimos spune că „ele constau din coliere de aur, ce le fusese dăruite de împărat spre a se împodobi cu ele" (cf. *Izvoarele istoriei României,* II, 1970, p. 317). Este vorba deci de coliere 7tspiau^svia = = *torques)* şi nu de brăţări, cum afirmă în treacăt Odobescu.

928$_{27}$ Nota sublineară publicată doar în ediţia a III-a *(Scrieri literare şi istorice,* voi. III) a fost, probabil, redactată în grabă, în timp ce cartea se afla sub tipar; astfel se explică existenţa greşelilor în ce priveşte plasarea în timp a unor momente din istoria publicaţiilor lui Odobescu.'Astfel, obţinerea dublării numărului de coaie (80 în loc de 40), ca şi falimentul editurii (nu Morel, ci Des Fossez, succesoarea celei dintîi) se plasează în 1885, nu în 1884. Contractul cu editorul Rothschild s-a încheiat nu în vara, ci în primăvara anului 1886 (21 aprilie). Lucrarea gravurilor la Dusseldorf a început în 1871 (poate chiar la sfîrşitul anului 1870), în nici un caz în 1872, cum apare într-o notă redacţională din *Scrieri literare şi istorice (supra,* p. 980). Data *1886—?,* indicată pentru monografia *Le tresor... (supra,* p. 927, nota 1) era provizorie în acel moment. Monografia a apărut cu indicaţia anilor 1889-1900.

Referirea, în această notă, la „viul interes" pe care regele Carol I l-ar fi manifestat faţă de publicaţia lui Odobescu, ca şi, în încheierea *Dării de seamă,* exaltarea meritelor descendentului casei de Hohenzollern, „care a ştiut să recunoască şi să reînvie în inimile româneşti

virtutea străbună" (!), ne apar gratuite, de circumstanță. După cum se știe, Odobescu s-a adresat regelui, încă din 1871, pentru a obține subsidii în vederea publicării unei monografii a tezaurului, dar fără rezultat *(supra,* p. 11 — 12).

Chiar în iulie 1887, în urma refuzurilor ministrului D. A. Sturdza, Odobescu adresase un memoriu regelui, dar, după cîte știm, nu a primit nici un răspuns, în orice caz nu un răspuns pozitiv. Faptul că marca monografie a tezaurului a apărut totuşi ,,sub auspiciile" regelui se explică prin aceea că ea a fost finanțată de stat, iar regele era şeful statului. Mulțumirile pe care, în cuvîntul său înainte *(Le tresor...,* I, p. *X),* Odobescu le adresează regelui pentru ,.înalta şi binevoitoarea protecție" reprezintă de aceea, mai curînd un act de politețe obligată, decît de sinceră recunoştință. Soarta publicației lui Odobescu arată, în orice caz, că „protecția" regală nu a salvat-o de a apărea trunchiată, nedesăvîrşită, din cauza lipsei de mijloace.

Relativ la notele sublincare adăugate de editorul ediției a IlI-a *(supra,* p. 979—980), trebuie făcute următoarele precizări :

Nota 1 se referă la volumul *Notice sur la Roumanie, principalement au point de vue de son economie rurale, industriellc et commerciale,* Paris, 1868, în care partea a IlI-a este constituită dc notița amintită (p. 353—424; despre Pietroasa, p. 359—404). Această parte a fost publicată de Odobescu şi separat, sub titlul *Notice sur Ies antiquites de la Roumanie,* Paris, 1868.

Nota 2 menționează conferința *Artele în România în epoca romană şi în timpii barbarilor ; considerațiuni asupra tezaurului de la Pietroasa,* ținută la 18 ianuarie 1873, rămasă nepublicată.

Nota 3. Stampele tipărite la 1875 au fost unite într-un album, avînd pe foaia de gardă următorul titlu : *Thezaurul de la Pietroasa. Album coprinzînd XVI tabele xylografice care reprezenta antichitățile dc aur păstrate în localul Muzeului Național de Antichități din Bucureşti. Stampe destinate a se alătura ca anexe la monografia asupra thezaur. de la Pietroasa, publicată sub auspiciile Ministerului învățăturei Publice de d. A. I. Odobescu,* Bucureşti, 1875. Cel de al doilea album poartă titlul provizoriu : *Tezaurul de la Pietroasa. Dizertațiune arheologică de A.I. Odobescu,* Paris, 1882.

Nota 5. Scrierea citată a apărut în *Analele Societății Academice Române,* tomul XI, secțiunea II, 1878 (1879), p. 197-334.

(CORESPONDENTA ADRESATA DE ALEXANDRU ODOBESCU LUI TITU MAIORESCU, MINISTRUL CULTELOR SI INSTRUCȚIUNII PUBLICE, ÎN LEGĂTURĂ CU PUBLICAREA UNEI „MONOGRAFII ASUPRA TEZAURULUI DE LA PIETROASA" (1874)>

Din această corespondență, care fără îndoială a fost mai bogată, se cunosc doar trei piese, păstrate la secția de manuscrise a B.A.R. Ele au fost depuse acolo de numismatul Constantin Moisil, la 27 noiembrie 1958, împreună cu trei adrese ale ministerului, relative la aceeaşi problemă, şi cu un memoriu mai tîrziu al lui Odobescu, publicat tot aici. Din referatul însoțitor al lui Moisil nu rezultă proveniența acestor acte.

Copia „pe curat" a memoriului din 2 mai 1874, înregistrată sub cota Arhiva Odobescu, III, Acte 5, se compune din două coli duble, scrise pe ambele fețe, nenumerotate. Hîrtia este de format mare şi poartă în filigran marca fabricii: leul finlandez, cu coroană şi sabie, şi numele *Hallines* şi *Hudelist.* Scrisul caligrafic, îngrijit, fără ştersături, nu pare a fi cel al lui Odobescu. Ulterior s-au făcut trei mici adăugiri cu creionul, de fapt precizări ale sumelor de bani de la punctele 1—3 din lista de cheltuieli; ele au fost consemnate în variante.

Memoriul nu a fost datat inițial şi nu poartă nici numele adresantului, nici semnătura autorului. Locul semnăturii este însă prevăzut cu mențiunea calității semnatarului, de membru Comitetului arheologic. Data, ca şi adresantul, se pot stabili cu ajutorul altei piese aflate în acelaşi dosar al Arhivei Odobescu, şi anume răspunsul Ministerului cultelor şi instrucțiunii publice, semnat la 3 mai 1874 de Titu Maiorescu, prin care se aprobă propunerile lui Odobescu conținute în memoriul său înregistrat sub nr. 7860 din 2 mai. Data de 2 mai 1874 (trecută ulterior, de altă mînă, pe fila *1 r°)* este deci data înregistrării memoriului la minister, cea a redactării trebuind să fie anterioară cu una sau cîteva zile, iar adresantul era Titu Maiorescu, de curînd devenit titular al acestui minister, de la care Odobescu avea toate motivele să aştepte un răspuns favorabil cererilor sale.

Cea de a doua piesă a acestei corespondențe, înregistrată la B.A.R., sub cota Arhiva Odobescu, III, Acte 8, este copia autografă a răspunsului lui Odobescu la adresa ministerială nr. 4512, din 17 mai 1874. Manuscrisul este constituit dintr-o coală dublă (aceeaşi hîrtie finlandeză ca şi memoriul anterior) ; textul scrisorii este scris neglijent, dar citeț, pe ambele fețe ale primei file, iar lista anexată a acuarelelor realizate de H. Trenk (legenda în franceză, cu explicații în româneşte), scrisă cu litere mai mari şi mai îngrijite, se află pe fila 2 *v°.* Pe fila 7 *r",* sus, se află mențiunea autografă *Copie,* iar jos, adresantul : *D-sale Domnului Ministru secretar de stat la departamentul cultelor şi inslrucțiunei publice.* Deşi copie, poartă semnătura lui Odobescu, dar nu este datată. Este însă evident că a fost scrisă în zilele imediat următoare după 17 mai, data adresei ministeriale la care răspunde.

în aceleaşi zile a fost concepută şi scrisoarea către editorul Morel, pe care o publicăm in acest context deoarece ea a fost scrisă la cererea ministerului (adresa din 17 mai) şi a fost înaintată acestuia, iu anexă la răspunsul la care ne am referit mai sus. Scrisoarea către A. Morel se păstrează, de asemenea, în Arhiva Odobescu, III, Acte 9, sub forma unei copii, scrise foarte îngrijit, caligrafic chiar, poate de mîna Iui Odobcscu(?), pe Jiirtie de corespondență cu monograma AO tipărită pe prima față (în filigran marca: *Original Turkey Mi 11 1870).* Scrisoarea se întinde pe filele 7 *r°, 1 v°* şi *2 r°* sus, iar pe fila *2 v"* se află lista ilustrației litografiate, scrisă mai puțin caligrafic, sigur de mina lui Odobescu. Manuscrisul poartă pe fila / ;-" mențiunea *Copie* şi nu este semnat.

Memoriul şi răspunsul la adresa ministerului, fiind scrise Ja distantă de numai cîteva săplăniini, sînt aşa de asemănătoare din punct de vedere al limbii încît pot fi analizate împreună. Iile sînt, caracterizate printr-o scamă de grafii folosite sistematic, cum ar fi: -« final, lipsit de valoare fonetică *(arii, vorii, grăbescu, ştiințificii, luxfi, textil, celii, acelaşii),* consoane reduplicate, sub influența limbii franceze sau italiene *(illuslrațiuni, collecțiune, occup, liltcrile, correspondență),* precum şi alte grafii împrumutate din limba franceză sau influențate de aceasta *(styl, chromolilhografie, chromolithographiare, xylografie, photographie, aquarellă, acquittare* etc. J. Inconsecvențele sînt foarte rare *occup — ocupă, tabelle — tabele, aquarelle — aquarelă).* Toate aceste forme au fost transcrise conform principiilor ediției şi normelor actuale ale ortografiei româneşti.

Caracteristică pentru cele două texte este, de asemenea, folosirea sistematică a genitivului singular feminin în *-ei (lumei, culturei, expozițiunei*; excepție *cărțUi),* scris *cărți,* care apare alături de *cărței,* scris *cartei"),* a formelor *care* (nu *cari), mizloc* (nu *mijloc), sînt* (scris *sunt), precios* (alături de *prețuită, prețuind).*

în ambele manuscrise formele corupte sînt destul de numeroase; cele mai multe sînt accidentale, provocate de omiterea semnului diacritic la *i – ă (se* pentru *să, ve* pentru *vă, numer* pentru *număr, călătorii* pentru *călătorii* etc.) sau la *ă (hârtie* pentru *hîrtie).* Deoarece uneori întîlnim şi grafia corectă *(ve, numer, chârtie* etc), lecturile prin conjectură propuse de noi în textul publicat (cu menționare în variante) sînt justificate. Doar în cazul *după (dupe) — dupe* am păstrat ambele forme, deşi este foarte probabil ca *dupe* să fie o cornptelă. Accidentală parc să fie şi forma *rangul,* pe care am transcris-o *rangul*; la fel numele oraşului Dusseldorf, care apare *Dusseldorf* în primul text şi *Dilsseldorf* în cel de al doilea. Nu acelaşi lucru se poate spune despre alte forme corupte, ca : *primi* pentru *primii, d-ni* pentru *d-nii, cărți* pentru *cărții, gravară* pentru *gravarea, priimi* pentru *primi, priivitoarc* pentru *privitoare,* forme care ar putea implica un anume fonetism.

Frecvența mai mare a coruptelelor în copia memoriului din 2 mai 1874 ar putea fi pusă pe seama copierii de către o altă persoană (reamintim că scrisul nu pare a fi cel al lui Odobescu). în acest fel s-ar putea explica şi

unele greşeli care nu pot fi puse pe seama autorului : ,,a tipări carte (în loc de *cartea),* „asupra stilului şi dezvoltarea artei" (în loc de *dezvoltărei* sau *dezvoltării),* „pentru desemnarea, xilografiare şi facerea" (în loc de *xilografierea).*

în ce priveşte textul francez al scrisorii adresate editorului Morel, ne mulțumim a observa că, deşi scrisul este foarte îngrijit, la cîteva cuvinte accentele lipsesc *(prepare tot)* sau au fost puse greşit *(orfevrerie).* Singura formă coruptă constatată este : *remaniment* pentru *remaniement.*

Memoriul din 2 mai 1874

SIGLE

A — manuscris (copie), la B.A.R., Arhiva Odobescu, III Acte 5.

ᴬ i l

^ r - variante genetice în textul A

P — lecțiuni stabilite prin conjectură

VARIANTE

933

9 frumoasă podoabă P ; *scris* frumoasa podoaba A // 14 număr P; *corupt* numer A // 28 primii P ; *corupt* primi A // 29 călătorii P; călătorii A // 31 țările P; *scris* țerrile A // 32 alții P; *corupt* alți A / d-nii P ; *corupt* d-ni A // 37 cartea P ; *scris* carte A // 38 rangul P; *corupt?* rangul A // 41 țări P; *scris* țerri // 44 vă P; *corupt* ve A //44—45 publicării P; *corupt* publicării A // 53 dezvoltărei (dezvoltării) P; *scris* dezvoltarea A / cărora P; cărora A //

934

5 cartei P; *scris* cârței A / să P; *corupt* se A // 8 atențiunea P; *scris* atențiune A)// 10 cărții P; *corupt* cărți A // 11 număr P; *corupt* numer A // 12 tabele A ; *redacțiune anterioară* planşe Aj // 18 2250 A ; *redacțiune ulterioară* 2267 (604 Thx . . . . . x) A_3 // 20 Diisseldorf P; *corupt* Dusseldorf A // 21 3412 A; *redacfiune ulterioară* 3405 (908 Th.) A_2 // 23 Dttsseldorf P; *corupt* Dusseldorf A // 24 562 A; *redacfiune ulterioară* 367,50 (170 Th). A_2//25 xilografierea P; *scris* xilografiare A //2<> obiecte A; *redacțiune anterioară* bucăți A, // 27 d-nii P; *corupt* d-ni A //34 tipărirea P; *corupt* tipărirea A / hîrtie P; *corupt* hârtie A // 38 gra\'area P ; *corupt* gravară A // 42 tipări P; *corupt* tipări A // 47 număr P ; *corupt* numer A // 50 îndată P ; *corupt* îndată A // 52 să P ; *corupt* se A // 55 părți A // 57 încheia P ; *scrie* închiăiă A // 60 primiți P ; *scris* priimiți //

VARIANTE

936

4 mă P; *corupt* mc A//<» primirea P ; *scris* priimiirea A // 7 alâturez P; *corupt* alaturez A//8 privitoare P; *scris* ţ>riviitoare A // 12 împreună 1*; *corupi* împreuna A // 13 *şi* 16 primi P; *scris* priimi A // 18 primiți P; *scris* priimiți A // 39 alaturez P; *corupt* alaturez A //

NOTE

După ce încercase încă clin octombrie 1871 să obțină subvenționarea publicării unei monografii asupra tezaurului de la Pietroasa (cf. G. Şerban, în *Al. Odobescu, Pagini regăsite,* p. 348), Odobescu îşi reia stăruințele în 1874, cînd venirea lui Titu Maiorescu în fruntea Ministerului cultelor şi instrucțiunii, avînd în vedere vechile şi bunele lor relații, promitea o rezolvare pozitivă a acestui deziderat. Cheltuielile legate de procurarea cărților, de executarea ilustrației (pînă atunci la comanda sa se realizaseră deja după piesele de la Pietroasa cele 85 desene ale lui Lambris şi cele opt acuarele ale lui Trenk) şi, mai ales, costul tiparului, făceau ca, într-adevăr, publicarea unei monografii de mari dimensiuni, „în condițiuni de lux", să depăşească mijloacele unui particular.

Este de presupus că memoriul înaintat ministerului la 2 mai 1874 a fost precedat de discuții între Odobescu şi Maiorescu, devenit ministru cu mai puțin de o lună în urmă (7 aprilie) ; altfel, nu ne putem explica repeziciunea cu care ministrul a aprobat proiectul, atît de important din punct pe vedere ştiințific, dar implicînd totodată cheltuieli destul de mari din bugetul statului. în adevăr, la numai o zi după înregistrarea acestui memoriu, prin adresa nr. 4108/3 mai 1874, semnată de ministrul Maiorescu şi de „capul Diviziunei şcoalelor", Polizo, lui Odobescu i se comunica aprobarea proiectului său în condițiile propuse, dar în limitele sumei de 22 143 lei şi nu de 25 000 lei cît se ceruse. După cum se vede, cei 2857 lei prevăzuți pentru cheltuieli accesorii nu au fost aprobați. Prima rată de 5 000 lei urma să fie cheltuită în 1874, iar restul de 17 143 lei, împărțit în două rate egale, în anii 1875 şi 1876. Pentru perfectarea înțelegerii, ministerul cerea lui Odobescu să prezinte un proiect de contract între cele două părți (minister şi autor), precum şi o detaliere a cheltuielilor cu eşalonarea lor în timp (adresa se păstrează la B.A.R., Arhiva Odobescu, III, Acte 6).

Urmează o notă a lui Odobescu, prin care se făceau propuneri amănunțite privind întrebuințarea sumelor aprobate. Această notă, înregistrată la minister sub nr. 8429, nu ne este cunoscută. Ea este însă menționată în adresa ministerului, cu nr. 4512, din 17 mai 1874, semnată de aceiaşi Maiorescu şi Polizo (B.A.R., Arhiva Odobescu, III, Acte 7). Prin această adresă se dădea aprobarea propunerilor de cheltuire a celor 5 000 lei prevăzuți pe 1874 şi se comunica deschiderea unei creanțe de 2 270 lei din bugetul pe 1875, pentru continuarea lucrărilor. Pe de altă parte, pentru decontarea cheltuielilor, i se cerea lui Odobescu ca, în termen de 20 zile de la ordonanțarea sumelor aprobate, să prezinte : 1. o declarație a gravorului Brendamour, prin care se recunoaşte că ministerul este proprietarul celor 93 xilografii executate de el şi prin care îşi ia obligația de a realiza clişeele galvanoplastice respective; 2. socoteli şi chitanțe ale desenatorului Lambris, gravorului Brendamour şi pictorului Trenk, în valoare de 6 632 lei şi 50 bani. După executarea clişeelor galvanoplastice urma, de asemenea, să prezinte chitanța gravorului Brendamour pentru primirea sumei de 637,50 lei, precum şi cîte zece exemplare din fiecare gravură realizată. Odobescu mai trebuia să depună imediat la minister cele opt acuarele ale lui H. Trenk şi să înainteze un concept de adresă a ministerului către editorul Morel, împreună cu o scrisoare a sa personală către acelaşi editor. Sumele de bani menționate în această adresă sînt modificate față de propunerile inițiale ale lui Odobescu, dar corespund cu cele adăugate ulterior cu creionul pe copia păstrată la B.A.R. : 6632 lei rezultă din adunarea sumelor de 2267 lei (în loc de 2250, pentru Lambris), 3405 lei (în loc de 3412, pentru Brendamour) şi 960 lei (neschimbat, pentru Trenk), iar lui Brendamour urma să i se plătească pentru clişee 637,50 lei, în loc de 562 lei, cît prevăzuse Odobescu inițial. Este de presupus că modificarea acestor sume se va fi făcut în urma noilor propuneri ale lui Odobescu, cuprinse în nota nr. 8429.

în urma adresei ministeriale din 17 mai, Odobescu s-a grăbit să înainteze răspunsul său, însoțit de lista acuarelelor de Trenk, depuse de el la minister (publicat aici, sub nr. 2), însoțit, de asemenea, de chitanța lui Trenk şi de o scrisoare către casa de editură V. A. Morel et C-nie (publicată aici, sub nr. 3).

Din corespondența purtată între Odobescu şi ministerul cultelor şi instrucțiunii, mai cunoaştem doar o adresă a acestuia din urmă (sub nr. 6355, din 16 iulie 1874, semnată de Maiorescu şi de ,,capul Diviziunei şcoalelor"), prin care Odobescu era rugat să pregătească ,,aparițiunea în limba română a descrierii tezaurului de la Pietroasa", în care scop el trebuia să intre în legătură cu librarul Socec din Bucureşti (adresă păstrată la B.A.R., Arhiva Odobescu, III, Acte 11).

Mai departe ştim doar că în anii 1874—1876, Odobescu a depus în continuare eforturi stăruitoare pentru a realiza o monografie a tezaurului, pornind de la textul pe care îl avea gata încă de la 1873 (vezi adresa din 8/20 mai 1887 către D. A. Sturdza, *supra,* p.939) şi de la ilustrațiile datorate lui Lambris şi Trenk. Din aceşti ani datează cîteva probe tipografice : o copertă cu titlul în limba română (Stabilimentul Socec, Sander, Teclu, Bucureşti, 1874), o foaie *in folio,* tipărită pe ambele fețe, cu începutul cap. I, *Istoricul descoperirii* (în româneşte, redactare probabil anterioară celei publicate în *Columna lui Traian,* şi deci databilă în 1875—1876) şi patru pagini mari de corectură, cu text paralel în limba română şi în limba franceză (purtînd pe etichetele lipite data imprimării, 14 şi 19 aprilie 1876, la atelierul Socec, Sander, Teclu). Aceste din urmă foi au formatul şi chenarul planşelor cu gravuri imprimate la 1875 la acelaşi stabiliment (sub aceeaşi comandă nr. 4427) iar în text se face trimitere, de altfel, la planşele în discuție.

Nu cunoaştem exact rezultatul contactelor cu casa Morel din Paris. Se pare, totuşi, că nu s-a ajuns la contractarea întregii lucrări, ci doar a litografierii planşelor colorate (cf. *Pia desideria,* în acest volum, p. 928), din care, la 1882, cîteva seturi s-au legat într-un album de lux, foarte puțin răspîndit.

Neputînd realiza proiectul său de a publica o monografie în limba franceză, Odobescu s-a străduit să realizeze una bilingvă sau măcar una în româneşte, mărturie stînd probele tipografice amintite şi albumul de stampe imprimat în 1875, sub auspiciile „Ministerului învățăturei publice", ca anexă la proiectata monografie a tezaurului.

Nerealizarea nici măcar a acestui proiect mai modest pare a se datora, aşa cum afirmă Odobescu în *Pia desideria,* „schimbării ministerului". în adevăr, ieşirea lui Maiorescu din guvern la 28 ianuarie 1876 şi, apoi, sfîrşitul „marii guvernări conservatoare" la 3 aprilie 1876, au însemnat pierderea sprijinului pe care prietenii săi, în primul rînd Maiorescu, i-1 asiguraseră pînă atunci. A urmat perioada agitată a războiului pentru independență, şi ea puțin propice subvenționării de către stat a unor proiecte ştiințifice. înțelegînd această realitate, la sfîrşitul lui 1876, Odobescu a trecut la publicarea serială a textului monografiei sale în limba română, în revista lui Hasdeu, *Columna lui Traian (supra,* p. 889—923) ; din păcate şi această publicare modestă, lipsită de ilustrație, a rămas neterminată. Că proiectul unei monografii în româneşte a continuat să-1 preocupe pe Odobescu, ar putea-o dovedi memoriul său, publicat aici în anexa următoare, care este sigur ulterior anului 1875, poate chiar clin anii 1877—1879.

Păstrată la secția manuscrise a B.A.R., sub cota Arhiva Odcbescu, III, Acte 10, ciorna autografă a acestui memoriu este constituită dintr-o singură filă (din hîrtia de corespondență, cu filigran *Original Turkey Mill 1870),* scrisă pe ambele fețe, cu ştersături şi adăugiri. Ciorna nu este datată şi nici nu conține numele adresantului. Din referirea la aprobarea anterioară a ministerului, se poate însă conclude că este vorba de Ministrul instrucțiunii publice şi că acesta nu mai era Titu Maiorescu. Menționarea furtului tezaurului din 20 noiembrie/2 decembrie 1875, cînd o parte din stampele cu desene ale pieselor de la Pietroasa a fost difuzată în țară pentru eventuala identificare a pieselor furate, arată, pe de altă parte, că acest memoriu datează cel mai devreme de la sfîrşitul anului 1875.

Scrisul lui Odobescu este neglijent, nervos, în multe locuri indescifrabil; semnele diacritice lipsesc ades, ca şi terminațiile mai multor cuvinte. Coruptelele sînt astfel foarte numeroase şi, în general, nesemnificative din punct de vedere al limbii lui Odobescu : *ve* pentru *vă, se* pentru *să, fia* pentru *fie, hârtie* pentru *hîrtie, pucin* pentru *puțin.* Ele au fost totuşi consemnate în variante. în variante am înregistrat şi puținele redacțiuni anterioare (toate şterse), precum şi o adăugire făcută între rînduri.

Textul fiind scurt, asupra limbii şi grafiilor nu se pot face decît puține observații. în general, se constată grafii asemănătoare cu cele din corespondența din 1874, cum ar fi consoanele reduplicate *(differite, occupațiuni, tabelle, litlerile, annexele)* şi alte grafii influențate de limba franceză *{typărire, lithografie).*

SIGLE

A — manuscris autograf, B.A.R., Arhiva Odobescu, III, Acte 10.
A_1, A_2 — variante genetice în textul A
P — lecțiuni stabilite prin conjectură

VARIANTE

938

6 nclăsîndu-mi P; *scris* nclasandu-mi A; *redacțiune anterioară* ncdîndu-mi A_1 / spre P; *corupt* spe A //7 pregătit P; *scris* pregătit A// 8 încă P ; *corupt* anco A // 9 tipărire P ; *corupt* tipărire A / vă P ; *corupt* ve A / să P ; *corupt* sa // 10 condițiunile P; *corupt* condițiuni A ; *redacțiune anterioară* : modul acestei x .. . x Aj / stabilimentul P; *corupt* stabiliment A / Socec P; *scris* Socek A // 10 — 11 *adăugire între rînduri* x<conform a doua chitanță cu nr. 8914 din 1974> x A_2 // 11 publicațiuni P ; *corupt* publicațiu A / număr P ; *corupt numer* A / douăzeci P ; *corupt* douăzeci A / cîte P ; *corupt* cate A //12 răspîndit P ; *corupt* respandit A // 13 astăzi P ; *corupt* astadi A / că P ; *corupt* ca A //14 să fie P ; corupt se fia A//15 că P ; *corupt* ca A/hîrtiei P ; *corupt* hârtiei A//16 s-ar întrebuința A ; *redacțiune anterioară* ar trebui Aj / hîrtie P; *corupt* hârtie A / 0,54 m; *altă lecțiune* 0,94 m / îndoită P; *corupt* îndoita A / adică P; *scris* adică A // 17 poată P ; *corupt* poată A // 18 număr P ; *corupt* numr A // 19 hîrtie P ; *corupt* hârtie A / albă P ; *corupt* alba A // 20 groasă P ; *corupt* groasa A // 21 notele P; *corupt* note A // 22 sfîrşit P; *corupt* sferşit A // 23 localităților P; *corupt* localităților A // 24 trasă P ; *corupt* trasa A / puțin P ; *corupt* pucin A / noui P ; *altă lecțiune* nuoi // 25 tipări P ; *corupt* tipări A // 26 că stabilimentul P ; *corupt* ca stabimentul A / Socec P ; *scris* Socek A // 27 să P ; *corupt* sa A // 28 arătate P ; *corupt* arătate A // 29 următoare P ; *corupt* următore A // 30 jețuit P ; *corupt* jetuit A / tipărit P; *corupt* tipărit A // 32 0,80 lei P; *corupt* 0,80 m A // 33 fişie P; *corupt* fâşia A // 35 două P; *corupt* doua A; *redacțiune anterioară* cîteva Aj / poată P; *corupi* pota A // 36 *redacțiune anterioară* Nu mă înduoiesc că aprobarea d-voastră va coprinde şi condițiuni A_x / număr P; *corupt* numr A / 200 A; *redacțiune anterioară* 150 A_1 // 37 să fie P; *corupt* sa fia A // 38 hîrtie P; *corupt* cartie A //

NOTE

Dificultatea de a data exact acest memoriu ne împiedică a-1 comenta mai pe larg şi a trage concluzii precise. După cum am arătat, el este ulterior datei de 20 noiembrie/ 2 decembrie 1875, data furtului tezaurului de către Pantazescu, şi, probabil, ulterior şi datei de

2S ianuarie 187(1 cînd TiIu Maiorescu .ı pară at Ministerul cultelor şi instrucţiunii. Pentru această din urmii precizare pledează laptul că Odobescu se referă la aprobare< de Ia Î874, vorbind de ,,ministeriu" şi nu de ministrul căruia îi adresează acum eerei'ea, cum ar li lăeut dacă acesta ar li iost Maiorescu.

S-ar putea pune îiurebarca dacă iulie acest memoriu şi loile de corectură imprimate in aprilie 18761a .stabilimentul Socec (cf. *swpra,* p. 35 şi 988--989) există vre<> legătură. Răspunsul i sie mai i urîud negativ, căci, in memoriu, Odobocu vorbeşte de o „ediţiunc română", în timp ce textul imprimat pc cele patru foi păstrate la Iî.A.K. este bilingv. în acest caz, putem presupune că memoriul eslc ulterior şi lui aprilie 187(1 Schimbarea guvernului conservator. lavorabil iui Odobescu, cu cel liberai al lui Ivmanoil Cosiache Hpm eanu şi apoi cu cel al lui 1. C. l>răt ianti, ar putea li o cauză a nerealizării ediţiei bilingve şi revenirea cu un memoriu către noii guvernanţi apare ca justificată.

Pe de altă parte, tipărirea *SUidiclur asupra tezaurului dc la Pietroasa,* incepînd din noiembrie 1876 în *Columna lui Trăiau,* ne~ar pe ten oferi un *terminus aule t/ueiu* pentru acest memoriu, admiţînd că lipsa de rezultate a demersurilor sale îl va fi detetminai pe Odobescu să opteze pentru o publicare serială a monografiei in limba română. Avînd însă în vedere că nici această publicări nu a fost dusă pînă la. capăt, nu putem exclude e;i memoriul Ja care ne referim să fi fost, lotuşi, o încercare mai urzic, din anii 1877— 1879, de a realiza, în sfîrşit, mult dorita, monografie adresată publicului românesc. O da.tă şi mai tîrzie nu poate fi admisă, avînd în vedere că, părăsind tara in to.uuua anului 1879, Odobescu parc să fi renunţat definitiv ia proiectul unei publicaţii în româneşte. De acum înainte el se va dedica cu toiul monumentalului să op în limba franci <1 p-iiţru realizarea căruia şederea îndelungată la l'aris (1879-1887) i-a oferit condiţiile nud bune de lucru.

Despre memoriul în discuţie nu ştim nici măcar dacă a fost înaintai ministerului sau. în caz că a l'ost înaintat, ce răspuns concret va fi primit. Sigur este că acest proiect, ca şi altele, a rămas nercalizal, şi aceasta, poate, şi pentru motivul că el prevedea cheltuieli suplimentare, legate de iiiistraţie (6 planşe ziuc-grafioe noi şi o hartă litografiată în culori) şi de drepturile solicitate de autor ;200 exemplare, adică un sfert din tirajul ediţiei). Planşele imprimate la 1875 şi, după cum se scrie p • foaia de titlu, ,,destinate a se alătura ca anexe Ja monogralia asupra Iezamaihii de ia Pietroasa, pnbluaiă <ub auspiciile Ministerului învăţăturei publice de d-1 A. 1. Odobescu", au rămas astfel ueiit ilizate pentru scopul în care fuseseră imprimate şi, în cele din urmă, după moartea lui Odobescu, însoţite de un mic text introductiv, au fost. legale intr un album, ..penii u a -e împărţi pe la bibliotecile şcolare din ţară".

<CORESPONDENTA ADRESATĂ DE ALEXANDRU ODOBESCU LUI D. A. STURDZA, MINISTRUL INSTRUCȚIUNII PUBLICE ŞI CULTELOR, CU PRIVIRE LA PUBLICAREA MONOGRAFIEI SALE *LE TRESOR DE PETROSA* (1887))

Adresele trimise de A. Odobescu ministrului D. A. Sturdza la 8/20 mai şi 23 septembrie/5 octombrie 1887 au fost publicate, din inițiativa ministerului, în partea neoficiala a *Monitorului oficial,* nr. 143 din 1/13 octombrie 1887, p. 3442—3445. Nu cunoaştem manuscrise ale acestor adrese, dar ele s-ar putea afla în arhiva respectivului minister, în arhiva Odobescu de la Biblioteca Academiei nu există copii.

Fiind vorba de o publicare oficială, putem presupune că textul tipărit corespunde întocmai, din punct de vedere al conținutului, originalului scrisorilor. în cursul unei polemici publice, ministerul nu s-ar fi expus criticilor, modificînd textul adreselor trimise de Odobescu. Nu aceeaşi siguranță avem şi în privința grafiei, unde redacția *Monitorului,* tipografii şi corectorii au putut interveni.

în amtele adrese numele localității Pietroasa se scrie aşa cum se pronunță azi şi cum, fără îndoială, se pronunța şi atunci *(Pietrosa).* De asemenea, pentru ambele texte tipărite sînt comune: folosirea formei *sunt,* genitivul singular feminin în *-ei (dezvoltărei, cărței, Dunărei),* alternanța *care-cari,* grafia italienizantă de tipul *duoă, înduoită.* Tipărirea este foarte îngrijită; singura greşeală apare în ambele texte Ia inițiala prenumelui lui Rothschild: I în loc de J.

în adresa din 8/20 mai ar mai putea fi greşeală de tipar grafia *contratată* pentru *contractată* (avînd în vedere că mai sus apare *a contractat).* Nu ştim dacă confuzia dintre că şi *ca* (p. 940_{5}) şi o frază ce pare neterminată se datorează tipografiei sau autorului, în fraza în discuție (p. 939^—940^ ori lipseşte predicatul propozițiunii principale, ori pronumele relativ *ce* a pătruns din greşeală şi atunci propozițiunea subordonată pe care o introduce devine principală. Din acelaşi text, care este mai întins, mai remarcăm unele oscilații ca : *orfăurărie — aurfaurarie* sau *înainte — 'nainte.* Această din urmă alternanță pare a fi pur grafică, căci apostroful trebuie să fi avut valoarea fonetică a lui *î,* ca în cazul *'mi ('Aii permit,* p. 940_{40}). Mai remarcăm prezența pluralului de Lipul *sludiclc, gurcle, cîmpicle,* a formei *mizloace* şi a grafiilor fără diftong : *trebue, conlribuesc, voe.* Ca rarități notăm forma *precius* şi perfectul compus *ați fost admis* (pentru *ați admis).*

Adresa lui Odobescu din 30 septembrie/12 octombrie 1887 a fost publicată de două ori: prima dată, din inițiativa autorului, în ziarul *Epoca,* anul II, nr. 551, din ziua de simbătă 3/15 octombrie 1887 (ediția I) şi pentru a doua oară, de către minister, în *Monitorul oficial,* nr. 147, din 6/18 octombrie 1887, p. 3521—3522 (ediția a 11-a). Nu cunoaştem nici un manuscris al acestei scrisori.

Din motivele arătate mai sus, putem crede că varianta din *Monitor* corespunde exact, din punct de vedere al conținutului, formei originale a scrisorii. Textul publicat în *Epoca* (deşi apărut cu cîteva zile mai înainte si considerat de noi ca ediția 1) este, evident, prelucrat stilistic dc autor în vederea publicării şi, de aceea, prezintă deosebiri față de scrisoarea originală, respectiv față de ediția a 11-a : modificări de sintagme, lexicale şi de grafie (vezi variantele, p. 1004). în plus, spre deosebire de textul din *Monitor,* cel din *Epoca* este plin de greşeli de tipar şi este marcat dc unele intervenții ale redacției. Neavînd manuscrisul, nu putem distinge cu siguranță aceste intervenții de modificările întreprinse chiar de autor. Cu toate acestea, considerînd că textul din *Epoca* constituie ultima formă pe care Odobescu a dat-o scrisorii sale, l-am folosit ca bază pentru ediția de față.

Am corectat greşelile tipografice evidente din ediția I *(tipărit, soatra, domnele, Roischild).* Numărul corect al notei ministerului afacerilor străine este cel din ediția a Il-a (11 144). Am înlocuit, de asemenea, peste tot formele *esact, esecuta* etc. din ediția I, cu *exact, executa,* ca în ediția a Il-a. Existînd abrevieri diferite pentru *domnul,* le-am unificat, preferind *d-l.* în rest, am păstrat formele din ediția I şi am menționat în variante pe cele din ediția a Il-a, neputînd stabili cu precizie dacă oscilațiile respective aparțin autorului sau sînt din cauza redacției: *minele* (ediția I) — *mînile* (ediția a Il-a), *aprețuind — apreciind, împrejurări — împregiurări, dedese — dase, aice — aicea, completate — complectate.* La fel, nu ştim dacă oscilațiile din cadrul aceleiaşi ediții sînt de pus pe seama autorului sau a redacției. Astfel, în ediția I întîlnim oscilații de felul : *înainte — 'nainte — nainte, care — cari, oarecari — oricari* iar în ediția a 11-a : *înainte — 'nainte, care — carele — cari, oarecare — oaricari.*

în ambele ediții, peste tot, pentru persoana I singular şi plural a verbului *a fi* se foloseşte doar *sun ,', suntem.* în privința numelui Pietroasa, menționăm că în ediția I el este scris *Petroasa,* iar în ediția a Il-a *Petrosj.*

Adresa din 6/18 octombrie 1887 a fost publicată de Odobescu în ziarul *Epoca,* anul II, nr. 558, din ziua de sîmbătă 10/22 octombrie 1887. Nici pentru această adresă nu cunoaştem manuscrisul.

Ca şi în textul publicat cu o săptămînă înainte în acelaşi ziar, greşelile de tipar abundă : *condițiuni, erenatău fară, Roischild* etc. Ele au fost corectate tacit. La pag. 945j₁, în loc de *ca nu nu doare să rămîie,* am citit *ca n, doară să rămîi* fraza căpătînd astfel un sens. Lui *contigent* (greşeală tipografică ?) l-am preferat pe *contingent,* corect

scris dc Odobescu în alte texte *(Pia desideria),* şi am transcris *consequent în* forma *consecvent,* presupunînd că aceasta era pronunţia autorului. Am unificat abrevierile pentru *domnul* în forma *d-l.*

Ca particularităţi de grafie, menţionăm că, spre deosebire de adresa din 30 septembrie, publicată în acelaşi ziar, în acest text se scrie *exprima, executarea, neexacte,* şi nu *esprima, esecutarea* etc. Pronumele relativ *care* (nu *cari)* şi verbul *sunt* se folosesc în chip consecvent. Oscilaţii întîlnim în cazurile *după — dupe* şi *minister — ministeriu.* Pe lîngă genitivul feminin în *-ei (înaintărei, lipsirei),* întîlnim de două ori *lucrării.*

Răspuns la un comunicat al d-lui Sturdza (30 septembrie/12 octombrie 1887)

SIGLE

A — ediţia T, publicată în *Epoca,* anul II, nr. 551, din ziua de sîmbătă 3/15 octombrie 1887.

B — ediţia a Il-a, publicată în *Monitorul oficial,* nr. 147 din 6/18 octombrie 1887, p. 3521—3522.

VARIANTE

942

23 cri A; ieri B / d-Voastră A; d-voastre B//25 esact A; exact B//26 împrejurările A; împregiurările B//27 împrejurări A ; împregiurări B// 27—28 rapoartele A ; raporturile B//29 75 de zile A; 75 zile B//30 No. 11140 A; No. 11144 B//31 d-lui Rothschild A; d-lui I. Rothschild B /n-aţi A; nu aţi B//32 neesacte A; neexacte B//33 nainte A ; înainte B // 34 îndoială A ; înduoială B // 36 întîi A ; întîiu B / cari A ; carele B // 37 minele A ; mînile B // 38 oricari A ; oarecare B // 39 completate A ; complectate B // 40 ceia ce A ; ceea ce B / d-nia lui A ; d-lui B // 42 d-sa A ; d-lui B // 43 alte patru A ; patru alte B / definitiv A ; deplin B // 45 nici măcar una A ; nici una B // 46 chiar şi numai A; *chiar* şi *numai* B //47 patru, mult cinci coaie A; patru (mult cinci) coaie B //47—48 esact însemnate A; însemnate exact B // 48 nu am A ; n-am B // 49 cărţii A ; cărţei B / ziua cînd A ; ziua chiar cînd B // 50 d. Rothschild A; d. editor B/poate A; putea B//51 ştiu socoti A; ştiu a socoti B // 53 Totuşi, sperînd A; Totuşi eu, sperînd B / dedese A ; dase B / de domnia-voastră A ; *omite în* B // 55 corecturile mai sus citate, ca A; corecturile trimise aci, ca B / înmînez eu însumi A ; înapoez însumi B // 56 oarecari A ; oaricari B / de acelea care A ; de cele ce B / esplica în A; explica prin B // 57 la Paris A ; în Paris B // 58 împrejurările sale A ;împregiurări ale sale B //

943

3 trimet A ; trămit B / aice A ; aicea B // 5 v-o A ; vreo B / alte *patru* A ; alte vreo 4 B // 7 nu mi-a dat încă nici A ; nu mi-a mai dat nici B / a mea datorie să vă A ; a mea datorie, d-le ministru, să vă B // 9 nouă A ; noui B // 11 N-rului A; numărului B // 12, 'nainte AB // 12—13 lucrarea mea va fi cu mult mai anevoioasă, mai întîrzietoare A; el va fi cu mult mai anevoios, mai întîrzietor B// 13 mai imperfectă decît A; mai imperfect dc 15// 13—14 ar fi fost cînd A ; ar fi fost lucrarea mea cînd B // 14 publicare A ; publicaţiune B // 15 convicţiunea d-voastră A ; convingerea d-voastre B // 17 ţiu aşa de mult la a mea lucrare A ; aşa de mult ţin la a mea publicaţiune B // 17—18 împrejurări A; împregiurări B//22 rămîne A; rămînea B//23 care A; cari B//24 nevoie A; nevoe B // 24—25 căuta să A; căuta acum să B//26 să lucrez A; de a lucra *Hjmai bine.* A; *mai bine.* Vina nu este a mea. B//27 d-voastră credeţi A ; d-voastră, d-le ministru, credeţi B // 28 apreţuind cu o dreaptă nepărtinire A ; apreciind cu o Înţeleaptă nepărtinire B // 28—29 mă aflu A ; mă găsesc B // 29—30 şi în singurul caz *de a nu putea face mai bine* A ; şi presupunînd cazul că *nu puteţi* face mai bine B // 31 chiar în A ; chiar şi în B // 32 cel puţin pînă la momentul A ; măcar pînă la momentul B //33 lucruri aşa supărătoare, şi A; lucruri cu totul jicnitoare operei mele, şi B // 34 să pui A ; să pun B / a desăvîrşi opera A; a săvîrşi cartea mea B // 35 esecuta A; executa B / cum am început-o A ; cum chiar am şi început-o B / completată A ; complectată B // 39 domnule ministru, etc. A ; d-le ministru, încredinţarea deosebitei mele stime şi consideraţiuni B //

NOTE

Scrisorile adresate, în cursul anului 1887, de către A. Odobescu lui D. A. Sturdza, ministrul instrucţiunii publice şi cultelor, ilustrează lupta dîrză dusă de marele arheolog pentru a asigura operei sale de căpătîi o publicare demnă de subiectul tratat şi de străduinţele sale îndelungate. Primul act al acestei lupte a fost unul pregătitor : darea de seamă prezentată la 22 martie/3 aprilie 1887 în plenul Academiei Române, în care, într-o formă ades generală, filozofică, Odobescu pleda pentru a se asigura operei sale despre tezaur condiţiile de lucru, mijloacele materiale şi spaţiul tipografic necesar unei asemenea sinteze arheologico-istorice. Cuvîntarea a fost publicată de trei ori în cursul anului 1887, ultima oară sub titlul *Pia desideria* (în acest volum,p. 924—930).

Curînd după rostirea acestei cuvîntări, Odobescu şi-a început demersurile la Ministerul instrucţiunii, care finanţa publicarea, mai întîi verbal, apoi în scris. Prima adresă, aici pu-

blicată, este aceea din 8/20 mai 1887, în care, în mod argumentat şi cu date concrete, se solicita sporirea întinderii publicației, devenită acum „un studiu comparativ asupra orfaurăriei antice", la 170 coaie *in folio*. In urma răspunsurilor verbale negative ale ministrului, Odobescu a adresat un memoriu, în acelaşi sens, regelui Carol I, trimițînd totodată, la 27 iulie, o copie şi lui D. A. Sturdza. Textul acestui memoriu nu ne este cunoscut. Noua intervenție a avut însă acelaşi rezultat ca şi prima, astfel că, resemnat, cel puțin pe moment, Odobescu va încerca să meargă înainte cu tipărirea măcar a manuscrisului aflat în acel moment la editor. Adresa sa din 23 septembrie/5 octombrie 1887 urmărea, tocmai, ca ministerul să intervină pe lîngă Rothschild, pentru buna desfăşurare a lucrării.

Doar cîteva zile mai tîrziu, Odobescu făcea să se publice în *Epoca* (nr. 546, duminică 27 septembrie /9 octombrie 1887) un fragment din marea sa scriere asupra tezaurului, cu scopul evident de a atrage din nou atenția opiniei publice asupra soartei vitrege a acestei publicații. Fragmentul, extras din partea a Il-a : *Description du tresor de Petrossa. Considerations preliminaires,* a monografiei (p. 76 — 82), a fost tradus în româneşte nu de autor, ci de redacția ziarului, motiv pentru care nu l-am introdus în acest volum. într-un scurt text introductiv, exprimîndu-şi dorința „ca pentru onoarea ştiinței româneşti, acea frumoasă şi savantă carte a d-lui Odobescu să poată ieşi cît mai curînd la lumină", redacția critica refuzul Ministerului instrucțiunii de a susține mai departe publicarea operei în forma sa dezvoltată.

Critica adresată de *Epoca* ministerului, respectiv guvernului Brătianu.pare a fi obligat, în cele din urmă, Ministerul instrucțiunii să dea un răspuns adreselor lui Odobescu. într-adevăr, primul răspuns scris al lui D. A. Sturdza datează din ziua de 28 septembrie, deci din a doua zi după critica apărută în ziar. Acest răspuns, împreună cu cele două scrisori anterioare ale lui Odobescu, a fost apoi dat publicității în *Monitorul oficial,* nr. 143, din 1/13 octombrie ; comunicatul ministerului, care însoțea această corespondență, avea următorul conținut :

« Un ziar din Capitală publică o notiță asupra opului d-lui Al. I. Odobescu, scris în limba franceză, asupra tezaurului de la Pietroasa. în acea notiță se zice „că guvernului actual îi aparține tristul privilegiu de a împiedica, de a opri, de a stîrpi şi de a schimba orice lucru bun şi folositor ar putea să se facă în țară la noi" şi aceasta pentru că „Ministerul instrucțiunei publice refuzînd în anul acesta operei importante a d-lui Odobescu dezvoltările ce-i sunt indispensabile, ea este deocamdată întreruptă". Spre lămurirea publicului, Ministerul cultelor şi instrucțiunei publice publică mai la vale corespondența urmată de către minister şi d-1 Alexandru Odobescu în privirea publicațiunei *Le tresor de Pietroasa* şi anume :

1) adresa d-lui Al. Odobescu către minister, din 8 mai 1887
2) adresa d-lui Al. Odobescu către minister din 23 septembre 1887
3) adresa ministerului către d-1 Al. Odobescu din 28 septembre 1887 »

în adresa sa nr. 13 900 din 28 septembrie, ministerul prezenta în detaliu aranjamentul său din 1885 cu autorul şi editorul şi făcea un bilanț, din care reieşea că autorul fusese plătit complet iar editorul pentru întreg volumul I, primindu-se în schimb doar 31 coaie tipărite şi planşele cromolitografiate mai de demult. Autorul rămînea dator încă cu textul pentru alte 49 coaie, iar editorul cu restul tipăririi, inclusiv a două cromolitografii noi. în răspunsul său, ministerul recapitula datele financiare ale propunerii lui Odobescu din 8/20 mai şi comunica că propunerea nu a fost primită de Consiliul de miniştri, care insista ca „opul" să fie încheiat „precum s-a început şi precum însuşi d-voastră l-ați propus la 1882 şi 1885". în privința relațiilor cu editorul Rothschild, se făcea aluzie la nota nr. 11 144 din 3/15 iulie a Ministerului afacerilor străine ; în această notă se relata despre scrisoarea editorului, reclamînd a nu avea de la Odobescu, de opt luni, nici manuscris, nici corecturi.

Urmarea imediată a acestei adrese este răspunsul lui Odobescu din 30 septembrie/12 octombrie 1887. în urma publicării comunicatului ministerial mai sus citat în *Monitorul* din 1/13 octombrie, acest răspuns a fost publicat, din dorința autorului, în ziarul *Epoca* din 3/15 octombrie, sub titlul redacțional *,,Răspuns la un comunicat al d-lui Sturdza".*

în aceeaşi zi (3 octombrie), sub nr. 14 539, ministrul replica acestui răspuns printr-o adresă, mai scurtă, dar mai dură în formulare decît precedenta, în care se preciza din nou că el cere ,,o lucrare complectă, restrînsă asupra tezaurului de la Pietroasa", în timp ce Odobescu doreşte să trateze întreg subiectul „aurofăurăriei antice". Sturdza îi atribuia lui Odobescu eventuala intenție de a introduce în lucrarea sa şi monumentul de la Adamclisi, astfel încît să se ajungă în situația ca „opul restrîns asupra tezaurului din Muzeul național să devie o enciclopedie întreagă a istoriei, a geografiei şi a culturei țărilor dunărene în timpul romanilor şi în timpul invaziei barbarilor". Deşi recunoştea că o astfel de lucrare „ar face mare onoare guvernului care va publica-o", D. A. Sturdza îşi încheia adresa cu o cerere ultimativă : „cer cu tot dinadinsul ca să executați angagiamentele ce aveți în fața ministerului". Această adresă, precedată de scrisoarea lui Odobescu din 30 septembrie, a fost publicată, în cadrul unui nou comunicat, în *Monitorul oficial,* nr. 147 din 6/18 octombrie 1887.

Răspunsul, ultimul din această serie, nu a întîrziat prea mult. Scrisoarea adresată de Odobescu lui Sturdza la 6/18 octombrie (ziua apariţiei noului comunicat) a fost publicată în *Epoca,* nr. 558, din 10/22 octombrie, sub titlul *„Alt comunicat al d-lui Mitiţă Sturdza în privinţa tezaurului de la Pietroasa".* Ea era precedată de o notă a redacţiei, scrisă pe un ton sarcastic, avînd următorul conţinut :

„Neobositul ministru al instrucţiunei publice, care pe toţi oboseşte, a publicat în *Monitorul* din 6 octombre o urmare la comunicatul său asupra tezaurului de la Pietroasa. D-1 A. Odobescu, în contra căruia războeşte acum cu atîta înverşunare minunatul ministru, se vede silit a-i răspunde cu acelaşi feliu de arme spre a-i zice : *«Nu mă atinge că dau!»* ori *« Lasă-mă să te las! ».* Iată în ce mod inteligentul nostru ministru ştie să susţină şi să îndemne la lucrări folositoare pe rarii bărbaţi ce avem în ţară, înzestraţi cu talente şi cu ştiinţă.

Următoarea adresă a fost trimisă d-lui Sturdza la 6 octombre în răspuns la ceea ce cicălitoriul şi îndîrjitul ministru a adresat d-lui Odobescu la 3 octombre şi pe care s-a şi grăbit a o publica în *Monitor,* ca să dovedească mai bine lumii că, şi întru ale ştiinţei, d-lui este numai un meschin negustoraş pe cînd însuşi recunoaşte în adversarul său un învăţat demn de a face mare onoare ţării, deci cu totul vrednic de ministeriala sa urgie.

Cerîndu-ni-se de d-1 Odobescu să tipărim aci răspunsul său aşa de moderat la înrăutăţile cîrcote ale unuia din miniştrii actuali, noi ne întrebăm pînă cînd oare sta-va cultura bietei noastre ţări sub ţestul unor aşa înderetnice şi mocirloase broaşte".

Răspunsul lui Odobescu este, într-adevăr, moderat, resemnat chiar, fără a fi însă lipsit de tonuri critice. Speranţa sa extremă că Sturdza şi ministerul pe care-1 conducea vor şti „a face deosebiri logice între un contract de furnituri materiale oarecare şi publicaţiunea unei scrieri de eruditiune" s-a dovedit a fi zadarnică. Lipsit de sprijinul material indispensabil realizării unei atît de ambiţioase întreprinderi ştiinţifice, Odobescu va trebui să se mulţumească cu apariţia în timpul vieţii sale doar a primului volum al marii monografii.

în privinţa relaţiilor personale între Odobescu şi Sturdza, putem spune că ele s-au degradat în continuare. O mărturie a acestei evoluţii critice o constituie acea *,,cuvîntare asupra modului cum domnul Dimitrie Sturdza îşi îndeplineşte sarcina de secretar general al Academiei Române",* pe care Odobescu a ţinut-o în primăvara anului 1888, păstrată sub forma unui manuscris litografiat, de 30 pagini, la Biblioteca Academiei (cota III 99 742).

940_{8} Pentru mersul concepţiei lui Odobescu asupra publicaţiei tezaurului de la Pietroasa, de comparat această ofertă cu cea de la 1874, cuprinsă în scrisoarea adresată lui Titu Maiorescu la 2 mai 1874 *(supra* p. 933—934). Nu cunoaştem conţinutul exact al aranjamentelor de la 1882 şi 1885. Asupra întinderii planificate a operei şi asupra condiţiilor financiare cuprinse în „ultima reglare a cestiunei" (1885), căpătăm detalii în adresa din 28 septembrie /10 octombrie a ministerului *(Monitorul oficial,* nr. 143,1/13 octombrie, p. 3444 — 3445). în acea adresă se vorbeşte de două volume a 40 coaie (deci 80 coaie) contractate la 1885 şi de noul proiect al lui Odobescu, prevăzînd trei volume, cu un total de 165 coaie. în memoriul său din 8/20 mai Odobescu vorbeşte de „primele 85 coaie" şi de un „adaos de 85 coaie", deci de un total de 170 coaie.

940_{16} ,,Nouele descoperiri anticarii" din Dobrogea, menţionate aici aluziv, sînt cele legate de monumentul de la Adamclisi. La ele se referă şi D. A. Sturdza în adresa sa din 3/15 octombrie 1887, exprimîndu-şi temerea că Odobescu va voi să le introducă în „opul" său lărgit (vezi şi adresa lui Odobescu din 6/18 octombrie, p. 944). „însemnătatea particulară" pe care au căpătat-o aceste descoperiri în ochii lui Odobescu se explică prin aceea că, în urma primelor cercetări arheologice efectuate la Adamclisi (începînd din 1882), Grigore Tocilescu data monumentul în veacul al IV-lea şi îl atribuia împăratului Valens, care, în anul 367 venise la Dunăre pentru a se război cu goţii lui Athanaric. Odobescu vedea în „stilul cu totul scăpătat al sculpturelor" un sprijin pentru această datare tîrzie, care aducea astfel monumentul într-o relaţie istorică mai mult sau mai puţin directă cu tezaurul de la Pietroasa (cf. A. Odobescu, *Atheneul român şi clădirile antice cu dom circular,* Bucureşti, 1888, p. 47 urm.; idem, *Le tresor de Petrossa,* voi. I, p. *258 — 259* şi III, p. *25).* Ulterior, prin 1891 — 1892, Tocilescu a ajuns la concluzia că monumentul a fost ridicat de Traian, astfel că amintita relaţie a dispărut. Datarea monumentului în vremea lui Valens a mai fost reluată în 1936 de către N. Iorga (vezi şi FI. Bobu Florescu, *Monumentul de la Adam Klissi,* ed. II, Bucureşti, 1961, p. 30 urm.).

942_{19} Deşi nu o precizează, Odobescu pare a fi ştiut în acel moment de existenţa „reclamaţiunii" adresată de editorul Rothschild Ministerului afacerilor străine, al cărei efect încerca să-1 contracareze chiar prin această adresă. Oficial el avea să afle de reclamaţia lui Roth-

schild prin adresa Ministerului instrucțiunii din 28 septembrie/10 octombrie, luînd apoi atitudine față de „neexactele alegațiuni" în adresele sale din 30 septembrie/12 octombrie şi 6/18 octombrie. Din acest moment relațiile lui Odobescu cu editorul său s-au deteriorat continuu, ceea ce explică referirile violente (de genul „cette canaille de Rothschild"), întîlnite în scrisorile lui Odobescu din ianuarie 1894 (cf. A. I. Odobescu, *Opere literare,* Bucureşti, 1938, ediția Sc. Struțeanu, p. 392, 398 şi 403). în acel moment, pregătindu-se tipărirea voi. II din monografie, Ionescu-Gion pare a fi fost acela care mijlocea între Odobescu şi Rothschild.

945ᵤD. A. Sturdza este unul dintre inițiatorii studiului ştiințific al vechilor monede româneşti.El a lăsat în urmă studii importante, cum este cel publicat la Viena, în 1874 : *Ubersicht der Miinzen und Medaillen des Fiirstenthums Romanien (Moldau und Walachei)* sau *Bibliografia numismaticei române,* apărută în *Analele Societății Academice Române,* tom XI, secțiunea II, 1878, p. 105 — 164. D. A. Sturdza este şi editorul celor zece volume de *Acte şi documente privitoare la istoria renaşterii României,* Bucureşti, 1889 —1909.

STUDII ARHEOLOGICE

1. IPOTEZE REFERITOARE LA ÎNCADRAREA CRONOLOGICA ŞI ATRIBUIREA ETNICĂ A TEZAURULUI

în urma unei investigaţii minuţioase, întreprinse într-o vreme cînd arheologia îşi mai căuta încă jaloanele metodologice [1] Odobescu ajungea la următoarele concluzii în legătură cu tezaurul de la Pietroasa (azi Pietroasele).

1. Piesele tezaurului au aparţinut unei populaţii germanice, păgîne, foarte probabil goţilor care au locuit în Dacia în sec. III — V e.n.

2. Nu toate piesele datează din aceeaşi epocă, însă în tot cazul denotă o artă „indigenă" la goţii din Dacia.

3. Totalitatea pieselor din tezaur aparţin unui templu păgîn, tezaurul fiind compus exclusiv din. vase sacre şi ornamente sacerdotale.

în viziunea lui Odobescu, tezaurul a aparţinut lui Athanaric şi a fost îngropat înainte de plecarea regelui vizigot la Constantinopol, unde va muri în' anul 381. Prin urmare, tezaurul a fost îngropat înainte de anul 381 iar piesele componente aparţin secolului al IV-lea.

Aceste concluzii au fost îmbrăţişate de o mare parte din specialiştii perioadei următoare, iar lucrarea lui Odobescu rămîne astăzi o lucrare de referinţă pentru specialistul epocii migraţiei.

înainte şi imediat după apariţia lucrării lui Odobescu, tezaurul de la Pietroasa a constituit obiectul de investigaţie a numeroşilor specialişti, arheologi, lingvişti sau istorici de artă, care, potrivit formaţiei şi concepţiei lor asupra fenomenelor culturale şi istorice ale Imperiului roman tîrziu, au încadrat în mod diferit atît din punct de vedere cultural cît şi cronologic sau etnic tezaurul de la Pietroasa.

O mare parte din cercetătorii acestei epoci au mers pe linia preconizată de Odobescu. în sinteza asupra istoriei vandalilor sau goţilor din Ungaria şi România, C. Diculescu[2] considera că tezaurul a fost îngropat de Athanaric înainte de plecarea sa la Constantinopol şi aducea în sprijinul opiniei sale numai argumente de ordin istoric, legate de ultimii ani ai prezenţei lui Athanaric la nord de Dunăre. De altfel, majoritatea specialiştilor care au susţinut sau susţin ipoteza Athanaric vor folosi schema istorică oferită de izvoarele scrise, uitînd că pentru încadrarea cronologică, culturală sau etnică a unui monument arheologic, studiul arheologic aduce elementele decisive, sau cu alte cuvinte, la valorificarea izvoarelor arheologice trebuiesc folosite numai argumentele arheologice[3].

Pentru o încadrare cronologică şi atribuire etnică asemănătoare a întregului tezaur opiniază într-un mic articol din anul 1932, care se referea mai mult la pateră, şi M. C. Soutzo[4]. Spre deosebire de Odobescu, care vedea în personajele de pe pateră zei germanici, Soutzo consideră că : „adunarea circulară de zei de la picioarele statuii (=Cibela), cuprinde probabil principalele divinităţi autohtone ale „barbarilor" care au populat Dacia înainte de venirea romanilor şi care au luat locul apoi în Olimpul acestei epoci". Sînt idei confuze lipsite de orice sprijin documentar.

în ampla sinteză arheologică asupra triburilor germanice, Gogo Muller Kuales vedea în tezaurul de la Pietroasa, „tezaurul lui Athanaric" cum îl numeşte dînsul, tezaurul întregului neam gotic ascuns în pămînt după înfrîngerea lui Athanaric[5].

Probabil puternic influenţat de schema atît de atrăgătoare oferită de izvoarele antice, J. Werner, fără a face o analiză arheologică a pieselor din tezaur, atribuia tezaurul tot secolului al IV-lea, înainte de venirea hunilor[6].

[1] R. Hachmann, *Die Gotcn und Skandinavien,* Berlin, 1970, p. 150 ; lucrarea lui Oskar Montelius, *Die ălteren Kulturperioden im Orient und Europa,* Teii I, *Die Methode,* Stockholm, 1903, în care se fixează o serie de principii de bază ale arheologiei, în special principiul tipologic, apare *după* moartea lui Odobescu.

[2] C. Diculescu, *Die Wandalen und Goten in Vngarn und Rumănien,* Mannus — Bibi. Nr. 34, Wiirzburg, 1923, p. 96 urm.

[3] R. Hachmann, *op. cit.,* p. 11.

[4] M. C. Soutzo, *Dacia,* 3-4, 1927-1932, p. 628-631.

[5] Gogo Miiller-Kuales în H. Reinerth, *Vorgeschichte der deutschen Stămme,* voi. III *Die Ostgermanen,* Leipzig, 1941, p. 1201.

[6] J. Werner, *Beitrăge zur Archăologie des Attilareiches,* Munchen, 1956, p. 80.

Ipoteza Athanaric, prin care înțelegem atribuirea tezaurului vizigoților secolului al IV-lea, a fost susținută după cel de al doilea război mondial şi de o serie întreagă de specialişti români.

Ecaterina Dunăreanu-Vulpe, în anul 1956 şi apoi în anul 1967[7], atribuie tezaurul tot secolului al IV-lea, identificîndu-l cu avutul unui rege (Athanaric) sau al unui mare preot. Deşi a folosit o anumită bibliografie arheologică care permitea să se ajungă şi la alte încheieri, mai ales cronologice[8], ea a rămas la concluziile amintite mai sus.

Dintre ceilalți specialişti români care au opinat pentru atribuirea tezaurului epocii lui Athanaric se cuvine a fi amintiți Ion Nestor în anul 1960[9] sau Răzvan Theodorescu în anul 1970[10].

Unul din argumentele aduse în sprijinul îngropării tezaurului de la Pietroasa în timpul lui Athanaric este îngroparea de tezaure alcătuite din lingouri de aur (Crasna, Feldioara)[11] sau din obiecte de podabă de *argint* (sublinierea ns.,—*R.H.)* de la Valea Strîmbă[12] în jurul anului 380[13]. în ceea ce priveşte tezaurul de obiecte de podoabă de la Valea Strîmbă, acesta este alcătuit din piese de argint care nu prezintă nici o legătură stilistică cu tezaurul de la Pietroasa, fapt care nu permite, după părerea noastră, explicarea îngropării celor două tezaure în urma aceluiaşi eveniment: invazia hunică. Tezaurele de lingouri de la Crasna şi Feldioara, reprezintă, după cum susținea N. Fettich acum mai bine de 40 de ani, prima formă de acumulare a aurului la triburile germanice de la nord de Dunăre, în urma situației create în Peninsula Balcanică după lupta de la Adrianopol[14], iar faptul că acest aur nu a fost prelucrat pentru podoabe ar putea indica îngroparea lor în urma invaziei hunice cu toate că s-a emis şi ipoteza unei îngropări mai tîrzii[15]. în orice caz, nu credem că se poate stabili o legătură intre data îngropării acestor tezaure de lingouri, singurele de altfel de acest gen cunoscute în spațiul carpato-danubian şi data îngropării tezaurului de la Pietroasa, care reflectă din punct de vedere artistic şi stilistic o cu totul altă epocă.

Pe de altă parte relativa raritate a monedelor de aur de la sfîrşitul secolului al IV-lea şi din prima jumătate a secolului al V-lea[16], poate sugera că aurul venit din imperiu, sub formă de monede, lingouri sau alte obiecte prețioase, a fost folosit pentru confecționarea splendidelor obiecte de podoabă ale secolului al V-lea.

în aşa de frumos ilustrata dar totuşi foarte generala sinteză asupra artei epocii migrațiilor, apărută în anul 1967, W. F. Volbach plasează tezaurul în a doua jumătate a secolului al IV-lea. Tot acolo tezaurul este atribuit primei faze a artei pontice a încrustării, care îşi încheie evoluția în jurul anului 450[17]. Lipsa oricăror argumente pentru încadrarea tezaurului de la Pietroasa în a doua jumătate a secolului al IV-lea, „spre 375", ne scuteşte de o discuție critică.

Lucrarea care aduce argumente arheologice mai puternice pentru plasarea tezaurului în secolul al IV-lea este aceea a cercetătoarei Birgitt Arrhenius, apărută în anul 1971[18]. Cercetătoarea suedeză reuşeşte, pornind de la gemele şi podoabele din nordul Europei ornamentate cu granate, să ne ofere o analiză minuțioasă a diferitelor procedee tehnice, folosite la realizarea obiectelor de podoabă ale secolelor V — VII e.n. Este poate cea mai amplă analiză a tehnicii de lucru a stilului policrom, despre care va fi vorba mai jos.

în viziunea Birgittei Arrhenius lipsa granatelor, tăiate în forma de trepte *(stuffengeschnittene Granate)* şi a masei cristaline de chit, caracteristice după părerea sa, epocii lui Attila, sînt principalele argumente care pledează împotriva plasării tezaurului în secolul al V-lea[19]. După cum vom încerca să arătăm mai jos, granatele tăiate în formă de trepte nu sînt neapărat caracteristice primei jumătăți a secolului al V-lea iar compoziția chitului obiectelor de la Pietroasa se întîlneşte la o serie întreagă de podoabe ale secolului al V-lea.

[7] Ecaterina Dunăreanu-Vulpe, *Analele rom.-sov.,* 10, 1956, 3, p. 5—12; idem în voi. sub redacția lui G. Oprescu, *Studii asupra tezaurului restituit de URSS,* Bucureşti, 1958, p. 54; idem, *Tezaurul de la Pietroasa,* Bucureşti, 1967, p. 16, 51 (în continuare citai) *Tezaurul...).*

[8] Ne referim în primul rînd la N. Fettich, *Germania,* 16, 1932, p. 300—304 ; idem, *Der zweite Schatz von Szilágysomlyo,* ArchHung, 8, 1932.

[9] I. Nestor în *Istoria României,* voi. I, Bucureşti, 1960, p. 698—699.

[10] R. Theodorescu, *Pagini de artă veche românească de la origini pînă la sfîrşitul secolului al XVI-lea,* Bucureşti, 1970, p. 21 urm.

[11] O. Iliescu, RESEE, 3, 1965, 1-2, 269-281 cu bibliografia respectivă.

[12] Z. Szekely, FoliaArch, 5, 1944, 95-101.

[13] I. Nestor, *op. cit.,* p. 699.

[14] N. Fettich, ArchHung, 8, 1932, p. 67.

[15] K. Horedt, *Germania,* 60, 1972, 1-2, p. 219, nota 1.

[16] C. Preda, SCIVA, 26, 1975, 4, p. 444.

[17] J. Hubert, J. Pocher, W. F. Volbach, *L'Europe des invasions,* Paris, 1967, p. 216.

[18] B. Arrhenius, *Granatschmuck und Gemmen aus nordischen Funden des friihen Mittelalters,* Stockholm, 1971.

[19] *Ibidem,* p. 18, nota 3.

O poziție oarecum deosebită printre învățații adepți ai ipotezei Athanaric o are Rostovtzeff. Deşi era de acord cu atribuirea în cele din urmă a tezaurului, lui Athanaric, considera că întreg tezaurul a fost luat de goți de la un prinț sarmat sau trac după care a fost zgîriată pe colan inscripția cu caractere runice[20].

Este o opinie singulară care n-a fost preluată în literatura de specialitate. Ea îşi găseşte explicația în preocupările lui Rostovtzeff în domeniul artei scito-sarmatice.

Primele opinii care plasează tezaurul de la Pietroasa în perioada de după plecarea lui Athanaric la Constantinopol au apărut în preajma primului război mondial[21].

într-un studiu, care analiza mai ales ştirile izvoarelor scrise referitoare la diferitele tipuri de fibule purtate la curtea imperiului tîrziu şi bizantin, N. Beleaev data fibula mică de la Pietroasa în secolul al V-lea admițînd şi o prezență în cel^ următor[22]-. Este desigur forțată datarea fibulei mici dincolo de jumătatea secolului al V-lea. însă concluzia lui Beleaev după care fibule cu pandantivi şi de construcție asemănătoare cu cele de la Pietroasa apar abia odată cu Valens şi mai ales cu Theodosius, se sprijină, aşa cum o vom dovedi la locul potrivit, pe o realitate documentară.

Atît A. Alfoldi[23] cît şi N. Fettich[24], prin analizele tipologice făcute fibulelor de la Pietroasa şi celor din marele tezaur de la Şimleul Silvaniei (N. Fettich) înclinau de fapt pentru plasarea tezaurului de la Pietroasa la sfîrşitul secolului al IV-lea si începutul celui următor.

în această succintă şi desigur incompletă trecere în revistă a principalelor opinii referitoare la datarea şi atribuirea tezaurului de la Pietroasa se cuvine a fi amintită şi opinia lui C. Daicoviciu, primul arheolog român care a plasat tezaurul în secolul al V-lea, atribuindu-1 ostrogoților. Din păcate, însă, specialistul clujean nu aducea în sprijinul afirmației sale temeiuri documentare[25].

Cercetările întreprinse în perioada de după cel de al doilea război mondial au adus noi argumente în sprijinul datării ârzii a tezaurului de la Pietroasa. La materialul din ce în ce mai bogat, aflat la dispoziția cercetătorilor, se adaugă noi metode de cercetare care, toate la un loc, vor determina interpretări inedite într-o serie de probleme ale epocii migrațiilor.

în acest context merită a fi amintit efortul lui H. Arbman pentru descifrarea semnificațiilor culturale şi istorice ale săbiilor din mormîntul lui Childeric[26]. Analogiile între garda săbiei de la Altlussheim şi colanul cu balama de la Pietroasa, propuse de H. Arbman[27], vor reprezenta un argument serios pentru datarea tîrzie.

Dacă H. Arbmann nu se pronunța asupra cronologiei sau a atribuirii etnice a tezaurului de la Pietroasa, în schimb K. Bohner, în tipologia pe care a făcut-o săbiilor princiare din secolele V — VII, opiniază, în urma analizei unor detalii ale stilului policrom prezent în piesele de la Pietroasa, categoric pentru plasarea tezaurului în secolul al V-lea[28].

Pentru aceeaşi datare opina şi W. Holmquist în sintetica sa prezentare a artei germanice din primul mileniu al e.n.[29], reluînd de fapt, în problema care interesează, argumentele lui Bohner.

Datorită faptului că sfera problematicii lor nu s-a legat de tezaurul de la Pietroasa, cei doi savanți menționați nu s-au pronunțat asupra atribuirii etnice.

Prin scurta notă din anul 1969[30] scrisă probabil în urma descoperirii şi analizei tezaurului (princiar) de la Someşeni şi mormîntului princiar II de la Apahida[31], K. Horedt a deschis de fapt din nou problema datării tezaurului de la Pietroasa în secolul al V-lea. După K. Horedt tehnica *cloisonnee* de pe colanul lat cu balama, de pe coşulețele poligonale, sau de pe fibula mică şi gîtul celei mari împreună cu colanul de aur şi cîrlig sau obiceiul depunerii vaselor din metal prețios, sînt tot atîtea argumente pentru plasarea tezaurului de la Pietroasa în prima jumătate a secolului al V-lea[32]. Plecînd de la această datare, K. Horedt

[20] M. Rostovtzeff, *Iranian and Greeks in South Russia,* Oxford, 1922, p. 186.

[21] Brenner, 8, BerRGK, 1912, p. 271; R. Zahn, *Spătantihe Silbergefässe,* AmtI. Bericht, 38, 1916-1917, col. 276, 278, 283-284.

[22] N. Beleaev, *Seminarium Kondakovianum,* 3, 1929, p. 112.

[23] A. Alfoldi, *Germania,* 16, 1932, p. 136.

[24] N. Fettich, *Germania,* 16, 1932, p. 302; idem, ArchHung, 8, 1932, p. 70.

[25] C. Daicoviciu, AISC, Cluj, 3, 1936-1940, p. 250, nota 1.

[26] H. Arbmann, Meddelanden, 1947-1948, p. 97-136.

[27] Ibidem, p. 135.

[28] K. Bohner, Bonner Jahrb, 148, 1948, p. 230.

[29] W. Holmquist, *Germanic Art during the first milenium A.D.,* Stockholm, 1955, p. 29 urm.

[30] K. Horedt, AMN, 6, 1959, 549-551.

[31] K. Horedt, D. Protase, AMN, 7, 1970, 185-201 ; idem, *Germania,* 48, 1970, 1-2, 85-98 (tezaurul de la Someşeni, descoperit în anul 1963) ; idem, *Germania,* 50, 1972, 1—2, 174—220 (Apahida II, mormînt princiar descoperit în anul 1968).

[32] K. Horedt, AMN, 6, 1959, 550,

atribuia tezaurul ostrogoţilor, iar îngroparea lui era legată de evenimentele din jurul anulu 450, a căror ultimă consecinţă a fost prăbuşirea Imperiului hunic[33].

2. OBSERVAŢII ASUPRA PIESELOR COMPONENTE ALE TEZAURULUI

Tezaurul de la Pietroasa a fost supus, ca de altfel majoritatea grupurilor de antichităţii de acest tip, legii acumulării, subliniată încă de Odobescu. Ca urmare a acestei acumulări, tezaurul conţine piese din epoci deosebite, care oglindesc diferite curente culturale. Pentru problemele legate de cronologie, piesele recente sînt cele decisive. în ceea ce priveşte împrejurările prin care s-a produs această acumulare, sîntem siliţi să ne limităm la domeniul ipotezelor, care de multe ori nu-şi găsesc o bază documentară suficientă. Analiza pieselor componente ale tezaurului va căuta, măcar în parte, să dea răspuns la unele dintre aceste întrebări.

Printre *piesele destinate unui ceremonial oficial* sau .,vasele sacre", cum zicea Odobescu, putem distinge, din punctul de vedere al tehnicii în care slnt lucrate, două categorii şi anume : piesele lucrate numai din aur şi piesele ornamentate în stilul policrom.

Tava (pl. I), reprezintă piesa cea mai simplă şi mai stîngaci lucrată. întreaga piesă, împreună cu decorul său, a fost modelată prin ciocănire în tehnica *au repousse,* pentru a fi apoi cizelată foarte sumar. Piesa îşi găseşte unele paralele îndepărtate în placa de aur descoperită în tumulul de la Certomlîk[34], sau pe unele sarcofage romane din perioada romană tîrzie (sec. III — VI)[35]. Nici decorul cu care este ornamentată nu ne poate ajuta la o datare mai precisă. Rozeta este un motiv ornamental obişnuit în toreutica antică, iar banda şerpuitoare sau linia în zig-zag se întîlneşte din epoca bronzului şi pînă în secolul al IX-lea (tezaurul de la Sînnicolaul Mare) ; în schimb, minusculele amănunte florale care însoţesc zig-zagul ar putea oferi un indiciu cronologic pentru epoca migraţiilor[36].

Caracterul rudimentar al execuţiei poate constitui un argument pentru o producţie locală, cu toate că tava a fost interpretată ca un produs al atelierelor nord-pontice care au folosit motive caracteristice populaţiilor migratorii[37]. Pentru existenţa unei orfevrerii locale în nord-estul Munteniei, pledează descoperirea, nu departe de Pietroasa, la Aldeni, jud. Buzău, a unui tipar pentru confecţionat bijuterii, cum ne lasă să înţelegem analogiile acestei piese cu aplicile de aur din tezaurul de la Pîrscov[38], care se datează în prima jumătate a secolului al V-lea [39].

în forma în care se găseşte astăzi, *cana (oenochoe)* (pl. a IlI-a) este rezultatul a două restaurări. Cu toate acestea ea ne oferă date importante pentru problemele culturale şi cronologice.

Tipul acesta de vas îşi găseşte o analogie aproape perfectă în cana de argint din tezaurul descoperit la 24 iunie 1904 la Kerci (str. Spitalului). Depozitul este datat printr-o farfurie pe care este reprezentat bustul împăratului Constantiu II (337 — 361). Inscripţia gravată pe farfurie : *D (omini) N (ostri) Constantini Augusti votis XX,* indicînd vicenalia lui Consantiu din anul 343[40].

Pentru o datare mai strînsă trebuie avute în vedere şi celelalte complexe descoperite pe str. Spitalului la Kerci. Ne referim Ia mormintele în catacombe : nr. 145 datat cu monedă Valentinianus II : 375 — 392) ; nr. 154 (datat cu monedă Valentinianus I : 364 — 375) ; în sfîrşit mormîntul (diferit de depozitul menţionat mai sus) descoperit la 24 iunie 1904 (datat cu monede : Constantius Gallus : 351 — 354, Valentinianus I şi II; 364 — 392)[41]. în lumina acestor descoperiri care se plasează la sfîrşitul secolului al IV-lea propunem datarea depozitului de vase de la Kerci în a doua jumătate a secolului al IV-lea, spre finele secolului.

Spre aceeaşi concluzie ne duc şi alte argumente izvorîte din analiza decorului cănii de la Pietroasa. Ne referim în primul rînd la decorul *gravat,* executat prin linii şi puncte incizate, reprezentînd foi de acant stilizate, între care sînt introduse triunghiuri, Tehnica, oarecum străină atelierelor romane tîrzii, a dus cu gîndul pe unii cercetători la ateliere din *barbaricum*[42].

Considerăm că este vorba mai degrabă de ateliere nord-pontice (vezi analogia cu cana din depozitul de la Kerci) care lucrează pentru populaţiile „barbare". Analogiile pe care le prezintă decorul de pe gîtul cănii de la Pietroasa cu ornamentul pandantivilor de la Coşovenii

[33] Idem, *Germania,* 50, 1972, 1-2, 217 urm.

[34] N. Kondakoff, N. I. Tolstoi, S. Reinach, *Antiquite de la Russie meridionale,* Paris, 1891, p. 503.

[35] R. Theodorescu, *op. cit.,* p. 22.

[36] E. Dunăreanu-Vulpe, în (voi. sub redacţia lui G. Oprescu), *Studii asupra tezaurului restituit de URSS,* Bucureşti, 1958, p. 52 (în continuare citat *Studii...).*

[37] R. Theodorescu, *op. cit.,* p. 23.

[38] V. Teodorescu, Bucureşti, *Materiale de istorie şi muzeografie,* 9, 1972, p. 91 nota 47.

[39] V. mai jos anexa 1.

[40] V. V. Kropotkin, *Arheologia SSSR,* D1-27, Moscova, 1970, p. 87 ; p. 205 fig. 53/2.

[41] F. Kuchenbuch, Saalburgjahrb, 13, 1954, p. 16; J. Tejral, *Mähren im V. Jahrhundert,* Praga, 1973, p. 15—16 cu toată discuţia datării complexelor de la Kerci, str. Spitalului, la sfîrşitul secolului al IV-lea.

[42] E. Dunăreanu-Vulpe, *Tezaurul de la Pietroasa,* Bucureşti, 1967, p. 29; R. Theodorescu, *op. cit.,* p. 25.

de Jos (fig. 1/2,6), unde apare aceeaşi floare de acantus stilizată, executată în aceeaşi tehnică[43], ne indică un moment cronologic destul de precis şi anume data de 400[44]. Ornamentul principal al cănii este reprezentat de acele *strigiles,* executate în tehnica *au repousse,* care acoperă tot pîntecul vasului. Este un ornament care apare şi în arta scitică[45] apoi în arta romană[46] şi continuă şi în secolul al Vl-lea, cum o demonstrează un vas de argint ornamentat în această tehnică, descoperit la Novobaiazid Armenia) şi datat, pe baza unei ştampile de pe fundul vasului în timpul lui lui Justinian I (527 — 565)[47].

în concluzie, putem afirma cu destulă certitudine că atît analogia cu vasul din depozitul de la Kerci a cărui datare tîrzie este impusă de situaţia monetară generală din celelalte monumente descoperite în imediata vecinătate, cît şi decorul executat prin gravare de pe gîtul vasului, constituie argumente suficiente pentru datarea vasului de la Pietroasa la sfîrşitul secolului al IV-lea, mai precis în jurul anului 400.

Un argument pentru datarea mai timpurie în cursul secolului al IV-lea, s-a bazat pe prezenţa unor căni de lut descoperite în aria culturii Sîntana de Mureş-Cerneahov, care ar reprezenta replici în lut ale cănii de la Pietroasa[48]. Ne referim în primul rînd la cana care provine dintr-o descoperire izolată din anii 1943—45 de la Racoviţa, judeţul Buzău[49], sau la cana, păstrată fragmentar, din mormîntul nr. 18 de incineraţie în urnă de la Tîrgşor, judeţul Prahova[50]. Dacă pentru Racoviţa ne lipsesc detalii asupra contextului în care a fost găsită cana, mormîntul 18 de la Tîrgşor este tăiat de o groapă datată cu o fibulă de bronz cu piciorul întors pe dedesubt din secolul al IV-lea[51], probabil în jur de 350, ceea ce asigură datarea cănii în prima jumătate a secolului al IV-lea. Constatarea acestor analogii nu este concludentă în datarea piesei. în afară de faptul că analogia cu cana de la Pietroasa nu este perfectă, fenomenul imitării unor prototipuri de metal sau chiar de sticlă, este răspîndit şi la începutul secolului al V-lea, cum o dovedeşte, printre altele şi cana-ulcior din mormîntul princiar de la Regoly, modelată din pastă cenuşie, acoperită de un slip negru avînd partea superioară a pîntecului faţetată (ca de altfel toate cănile de lut despre care este vorba) şi al cărei gît se termină într-un cap de vultur stilizat[52], motiv întîlnit şi la cana de la Pietroasa pe placa ajurată care înconjoară buza vasului.

Problema recepţionării acestui motiv animalier în spaţiul carpato-danubian va fi tratată cu prilejul analizei categoriei de piese de port reprezentate de fibulele în formă de vultur.

Patera (pl. a IV-a) singura piesă de altfel care a scăpat mai puţin avariată, a prilejuit numeroase interpretări. După unele opinii, patera trebuie pusă în legătură cu sarmaţii tîrzii din sudul Rusiei. în lumina acestei opinii figura centrală care împodobeşte centrul piesei ar fi strîns înrudită cu marea zeiţă venerată de sciţi, iar patera ar avea o serie de analogii în talerele sarmatice din zonă[53]. După N. Fettich patera de la Pietroasa, ar face parte, împreună cu cazanul de la Gundestrup, sau farfuria-castron de la Şimleul Silvaniei din acelaşi cerc cultural, care ar putea avea legături cu castroanele de tip Omphalos din secolele V — VI[54]. Singulară rămîne şi mai departe ipoteza lui Soutzo, după care patera ar reprezenta un panteon daco-roman din sec. III e.n.[55]

Mergînd pe linia susţinută de altfel şi de Odobescu, numeroşi cercetători au afirmat că tabloul iconografic de pe pateră întruchipează „cel mai probabil, divinităţi sincretice proprii neamurilor germanice dar înrudite cu lumea clasică greco-romană"[56].

[43] C. Nicolaescu-Plopşor, H. Ziess, *Germania,* 17, 1933, p. 272-285, pl. 24, fig. 1 şi 2.

[44] Asupra poziţiei cronologice a orizontului Untersiebenbrunn-Coşovenii de Jos v. mai jos p. 1027.

[45] M. I. Artamonov, *Sohrovişca shifshih hurganov v sobranii Gosudarstvenovo Ermitaja,* Leningrad-Praga, 1966, p. 110 şi fig. 146.

[46] E. Dunăreanu-Vulpe în voi. *Studii. . .,* p. 51 ; v. şi Al. Odobescu, *Le tresor,* voi. I, p. 116, fig. 43.

[47] A. Banck, *Byzantine Art in the collection of the USSR,* Moscova, 1966, fig. 83 şi p. 343 urm.

[48] E. Dunăreanu-Vulpe, *Tezaurul . . .,* p. 30.

[49] B. Mitrca, C. Preda, *Necropole din sec. al IV-lea din Muntenia,* Bucureşti, 1966, p. 92 ; tot acolo se afirmă că s-ar fi făcut o cercetare dc suprafaţă la locul descoperirii vasului, recoltîndu-se încă un vas lucrat cu mîna.

[50] Gh. Diaconu, *Tîrgşor, Necropola din sec. III—IV,* Bucureşti, 1965, p. 140; p. 175 pl. XXV/1,4.

[51] *Ibidem,* p. 40.

[52] G. Meszaros, ArhErt, 97, 1, 1970, p. 81, fig. 16. Datarea mormîntului dela Regoly este precizată la sfîrşitul secolului al IV-lea şi începutul secolului al V-lea ; ibidem, p. 92. De altfel o altă cană de acest tip a fost descoperită în necropola de la Popuzu, com. Balaciu, jud. Ialomiţa, unde au apărut şi piepteni bilaterali dc os care plasează contextul arheologic către sfîrşitul secolului al IV-lea (inf. Gh. Diaconu).

[53] M. Rostovtzeff, *op. cit.,* p. 138 şi urm. ; p. 186; N. Kondakoff, N. I. Tolstoi, S. Reinach, *op. cit.,* p. 504.

[54] N. Fettich, ArhErt, 45, 1931, p. 304. în lumina cercetărilor de astăzi legătura între cazanul de la Gundestrup, care este celtic (v. Ole Klindt Jensen, *Gundestrupkedelen,* Copenhaga, 1961) şi vasele de la Şimleul Silvaniei şi Pietroasa nu se mai poate susţine. Singurul element de legătură constă în caracterul lor sacru subliniat de altfel şi de Odobescu ; v. în acest sens şi G. Nagy, *A Magyar Tortenete,* I. Budapest, 1895, p. CCXIV urm.

[55] M. C. Soutzo, *op. cit.,* p. 630.

[56] E. Dunăreanu-Vulpe, *op. cit.,* p. 18 urm; R. Theodorescu, *op. cit.,* p. 26.

Spre deosebire de aceste opinii, devenite oarecum tradiționale, Ch. de Linas în 1887 emite o ipoteză, respinsă însă de Odobescu, după care scena de pe pateră ar reprezenta o procesiune costumată a unui *thiasos* isiac, în jurul „Zeiței Mame" (Dea Mater)[57].

Oarecum apropiată de această opinie este şi ipoteza lansată de M. v. Heland într-o amplă analiză a paterei de la Pietroasa[58]. După cercetătoarea suedeză programul iconografic al paterei de La Pietroasa ar putea deriva din diferitele culte misterice care au pe „Zeița Mamă" ca numitor comun, la care se poate asocia şi cultul lui Sabazios care este în strînsă legătură cu cel al „Zeiței Mamă", Sabazios fiind fiul şi totodată soțul ei[59]. Analizînd din punctul de vedere stilistic patera de la Pietroasa, M. v. Heland sesizează unele clemente ale stilului Gandhara (contrastul dintre rigiditatea figurilor din centru şi dinamismul figurilor care înconjoară figura centrală), elemente sasanide (unele detalii de îmbrăcăminte) dar mai ales partice (proporțiile corpului, formele faciale) sau elenistice (felul de redare a corpului uman).

Puternicele legături ale paterei cu repertoriul artei partice, sincretismul artistic care se desprinde din analiza stilului în care a fost lucrată, sînt în viziunea Margaretei v. Heland elemente care susțin localizarea centrului de producție în Asia Mică, mai precis în Antiohia[60] iar în ce priveşte momentul cronologic se propune o dată în jurul anului 360, ipotetic anul 363. Piesa este interpretată ca un cadou magnific către un templu al Cybelei, reorganizat de Iulian[61].

Ni se pare cît se poate de plauzibilă plasarea locului de producție în capitala Siriei care, chiar şi după întemeierea Constantinopolului, rămîne cu piețele sale splendid ornamentate cu străzile sale lungi de 36 de stadii (6,5 km.), cu băile şi iluminațiile sale, cu populația sa amestecată, mai mult pagină decît creştină, şi mai departe *perla orientului.*[62] în ceea ce priveşte datarea propusă de M. von Heland (în jurul anului 360), în nici un caz mai tîrziu, aceasta poate fi acceptată cu cea mai mare probabilitate.

Asupra modalității prin care patera a ajuns la Pietroasa nu dispunem de date directe. Dacă însă avem în vedere expediția hunică din anul 395[63], cînd hunii ajung pînă la Antiohia, putem afirma ipotetic desigur, că cu prilejul acestor evenimente patera a putut ajunge în mîna hunilor sau a unora din populațiile aliate şi că apoi, odată cu deplasarea masei mari a hunilor spre apus, patera, împreună cu alte bunuri culturale, au putut să ajungă în bazinul carpatic.

în concluzie credem că patera a fost produsă la Antiohia în jurul anului 360 şi trebuie pusă în legătură cu încercarea de restaurare a religiilor a lui Iulian Apostatul[64]. Prezența ei în regiunile noastre trebuie legată de migrarea conglomeratului etnic condus de huni spre apus. Pentru alte detalii mai precise ne lipseşte orice suport documentar.

Coşulețele poligonale (pl. VII — VIII), dintre care unul este octogonaliar celălalt dodecagonal, sînt prevăzute cu toarte modelate în formă de panteră sprijinite cu picioarele dinapoi pe fundul vasului, iar cu picioarele dinainte pe marginea unor plăci orizontale, decupate în formă de coadă de pasăre şi unite prin nituri de buza vasului. Există la aceste toarte unele mici deosebiri în ceea ce priveşte forma plăcii orizontale, care însă pentru analiza noastră nu prezintă nici un fel de importanță. Caracteristica lor principală constă în forma poligonală, stilul policrom *ă jour* şi toartele în formă de panteră.

S-a susținut la un moment dat că aceste vase ar avea, judecind după forma lor, analogii cu anumite tipuri de vase de metal din epoca romană. în- sprijinul acestei afirmații sînt aduse ca exemplu vase din tezaurele de la Boscoarele şi de la Hildesheim datate în secolul I e.n. sau din tezaurul de la Ostriovany din Slovacia (sec. III e.n.)[65].

Este o analogie mai mult formală, şi nu structurală, care pentru elucidarea problemelor tezaurului se dovedeşte a fi irelevantă.

Nici analiza toartelor în formă de panteră nu ne duce prea departe. Asemenea toarte, modelate mai ales în formă de feline, apar şi la vasele de metal greco-romane din primele secole ale erei noastre[66] sau pe unul din pandantivii din tezaurul nr. 1 de la Şimleul Silvaniei[67] (fig. 2/2). Motivul panterei de pe toartele de la Pietroasa a avut de altfel o mare cir-

[57] Ch. de Linas, *Les origines de V'orfevrerie cloisonne. Recherches sur les divers genres d'irtcrustation de joillerie et l'art des metaux precieux,* Arras-Paris, 1877—1887.

[58] M. v. Heland, *The golden bowl from Pietroasa,* Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholm Studies of Art, 24, Stockholm, 1973.

[59] *Ibidem,* p. 65, 89.

[60] *Ibidem,* p. 65 urm.

[61] *Ibidem,* p. 99 urm.

[62] J. Bidez, *Julian der Abtrunningc,* Miinchen, 1940, p. 297 urm.

[63] V. p. 1033.

[64] Asupra întregii politici religioase a lui Iulian v. J. Bidez, *op. cit.,p.* 234—247 ; 260—326.

[65] E. Dunăreanu-Vulpe, *op. cit.,* p. 32.

[66] Idem, *loc. cit.*

[67] J. Hampel, *Alterthumer des fruhen Mittelalter in Ungatn,* Braunschweig, 1905, voi. 3, pl. 14/ac.; Al. Odobescu, *Le tresor. . .* voi. I, p. *218, (supra,* p. 300) fig. 92.

culaţie în timp cum o demonstrează foarte sugestiv o brăţară, datată în secolul VII, formată din două pantere, provenită probabil din Egipt, care imită bijuteriile bizantine din secolul al V-lea[68].

Elementul care oferă posibilitatea unor analogii mai strînse şi a unei datări mai exacte este stilul policrom *ăjour* în care sînt lucrate cupele, stil asupra căruia vom reveni la locul cuvenit.

înainte de a încheia discuţia vaselor sacre din tezaurul de la Pietroasa trebuie să amintim concluzia lui K. Horedt după care vase antice tîrzii din metal preţios apar într-o serie de morminte princiare din secolul al V-lea[69], fenomen de altfel caracteristic în general perioadei hun-ice[70]. în acest context trebuie plasat după părerea noastră si tezaurul descoperit în anul 1970 de la Tăuteni-Bihor[71].

Piesele de port care fac parte din tezaurul de la Pietroasa aparţin la două categorii disetincte : podoabe ale gîtului (cele trei colane) şi fibule. Din punct de vedere stilistic distingem două grupe : piese lucrate din aur masiv (colanul simplu şi colanul cu inscripţie) şi piese lucrate în stil policrom (colanul cu balama, fibulele).

Colanul simplu cu ochi şi cîrlig pentru închidere, lucrat din aur masiv (pl. a Il-a), este un obiect de podoabă caracteristic mormintelor de bărbaţi din epoca lui Attila, reflectînd o modă care cuprinde o arie largă de răspîndire, începînd din Siberia de apus şi pînă în Europa centrală[72].

Trebuie precizat că coloane cu ochi şi cîrlig pentru închidere apar destul de sporadic şi în secolul al IV-lea. O demonstrează colanul de bronz de la Piatra Frecăţei[73] sau cel de argint de la Novi Banovci[74].

în aur însă apar numai în secolul al V-lea sau cel mult sfîrşitul secolului al IV-lea cum ar indica mormîntul cu colan, fibulă de bronz placată cu argint şi ulcior cu ornamente lustruite de la Budapesta X, str. Keresztúri despre care nu avem încă date mai precise[75].

Afirmaţia se bazează pe descoperirile din complexele închise[76]. Astfel, în mormîntul de la Musliumova, Perm (fig. 4/1 — 29), un colan de acest tip se asociază cu catarame lucrate în stil policrom caracteristic pentru secolul al V-lea împreună, printre altele, cu un distribuitor specific orizontului Untersiebenbrunn-Coşovenii de Jos (fig. 4/1)[77], care plasează mormîntul la începutul secolului al V-lea. Mormîntul princiar de la Szeged-Nagyszeksos (fig. 5/1 — 21) pe baza întregului său inventar, printre care şi un colan de acest tip, este datat între 420—430[78].

în mormîntul de la Keszthely colanul era asociat cu catarame ovale cu placă dreptunghiulară, caracteristice primei jumătăţi a secolului al V-lea[79].

Foarte important pentru elucidarea poziţiei cronologice a tezaurului de la Pietroasa este analogia colanului simplu cu colanul din mormîntul princiar de la Untersiebenbrunn[80]. întrucît ne propunem să tratăm în mod special raportul pieselor sau mai degrabă al stilului în care sînt lucrate piesele de la Pietroasa, faţă de orizontul cultural Untersiebenbrunn-Coşovenii de Jos, ne mulţumim deocamdată cu prezentarea acestei analogii. O altă analogie pentru colanul simplu o găsim în mormîntul princiar de la Pouan (fig. 6/1), datat pe baza stilului policrom în care sînt lucrate piesele de armament *(Spatha* şi *Scramasax)* ca şi unele catarame, în jurul anului 450[81].

Reţinem, prin urmare, că toate colanele cu ochi şi cîrlig de închidere *din aur masiv,* care provin din complexe închise, se datează în secolul al V-lea, cu precădere prima lui jumătate, datare care trebuie admisă şi pentru colanul de la Pietroasa.

Colanul cu inscripţie (pl. II a-a) puternic afectat de peripeţiile prin care a trecut tezaurul, a fost interpretat în mod diferit. Unii au văzut în el o brăţară, alţii o zgardă pentru cîine,

[68] M. Chaucey-Ross, *Cataloguc of the byzantine and eavly mediaeval antiquities in the Dumbarton Oaks Collection,* voi. IT, Washington, 1965, pl. 38/47 şi p. 46 urm.

[69] K. Horedt, AMN, 6, 1969, p. 550.

[70] J. Werner, *op. cit.,* Milnchen, 1956, p. 86—87 unde se subliniază prezenţa cănilor de argint în mormintele de epocă hunică ca de ex. Conceşti sau Bolşoi Kamanec.

[71] S. Dumitraşcu, *Tezaurid dc la Tăuteni-Bihor,* Oradea, 1973.

[72] E. Keller, *Germania,* 1 — 2, 45, 1967, p. 116; v. p. 117—118 lista colanelor simple cu ochi şi cîrlig din aur masiv iar la p. 115 harta răspîndirii lor ; v. şi K. Horedt, *loc. cit.*

[73] A. Petre, *Materiale,* 8, 1962, p. 572, fig. 7.

[74] E. Keller, *op. cit.,* p. 116, nota 39.

[75] M. Nagy, ArhErt, 97, 2, 1970, p. 313.

[76] Celelalte colane din aur masiv de acest tip de pe teritoriul României : Buneşti, jud. Braşov, v. K. Horedt, Germania, 25, 1941, p. 121, pl. 21/10; Uileacul Şimleului, jud. Sălaj, v. ArhErt, 22, 1902, p. 432, provin din descoperiri izolate. încadrarea lor cronologică şi culturală se face pe baza descoperirilor din complexele închise.

[77] J. Werner, *op. cit.,* pl. 59.

[78] N. Fettich, ArchHung, 32, 1953 ; împotriva interpretării ritului funerar propus de Fettich (mormînt de incineraţie), dar nu şi a încadrării cronologice v. I. Bona, ActaArch, 23, 1971, p. 267 urm.

[79] K. Sâgi, ArhErt, 82, 1955, p. 183-189.

[80] W. Kubitschek, JahrbfAltertumskunde, 5, 1911, p. 41, fig. 8.

[81] E. Salin, A. France-Lannord, *Gallia,* 14, 1956, 1, p. 74, fig. 24; datarea mormîntului la p. 75.

o verigă rituală de la uşa unui templu sau chiar verigă pentru cănile cu vin. Pe baza analogiilor cu colanul simplu şi prin acesta cu celelalte piese de acest fel, funcţia de colan, podoabă a gîtului, nu poate fi pusă la îndoială.

în cele mai diverse feluri a fost interpretată şi inscripţia de pe colan[82]. Caracterul acestui studiu ne împiedică să intrăm în detaliile unei probleme, a cărei rezolvare revine, în primul rînd, filologului. Din numeroasele lecturi propuse, se pare că cea mai aproape de adevăr este aceea a lui Neumeister în 1868[83]. Astfel, R. Neumeister citea *gut a n i o w i h a i-lag* şi propunea trei variante de traduceri : a. „lui Wodan sfînt" ; b. „ţării bune a sciţilor sfînt" ; c. „patriei bune sfînt". în viziunea uşor modificată a lui M. Isbăşescu[84] textul inscripţiei este *gut ani o w i hailag* sau *g u t a n i o w i ha i l a g,* ceea ce în traducere ar însemna „al goţilor stăpîn ereditar (sau ocrotitor) sacrosant". O lectură acceptată de mulţi specialişti a fost şi aceea la care a ajuns R. Loewe în 1960 şi anume *gutan Iowi hailag,* în traducere „lui Jupiter al goţilor consacrat"[85].

Indiferent cum se va soluţiona problema în viitor, ceea ce reţinem în stadiul actual al cercetării, este că piesa în discuţie este un colan, care sublinia o poziţie socială deosebită, iar inscripţia, gravată probabil într-o perioadă ulterioară[86] este runică ea atestînd că tezaurul a aparţinut unuia din triburile gotice[87].

Colane de tipul celor amintite mai sus sînt frecvente şi pe monumentele de artă din a doua jumătate a secolului al IV-lea, sau începutul secolului al V-lea şi ele se referă la un cerc restrîns şi anume al componenţei gardei imperiale. în sprijinul acestei afirmaţii citām dipticul de la Halberstadt de la începutul secolului al V-lea sau missorium-ul lui Teodosiu I din anul 388 de la Muzeul din Madrid, Real Academia de la Historia[88], unde membrii gardei imperiale sînt înfăţişaţi cu astfel de podoabe la gît.

De altfel există şi unele informaţii în izvoarele scrise care se referă la astfel de obiecte.

în anul 386, cu prilejul omorîrii unui grup de „barbari" din Dobrogea (goţi probabil), aflăm că Gerontios, autorul măcelului, a luat de la „barbari" şi darurile primite de aceştia de la împărat, care „constau din coliere de aur, ce le fusese dăruite de împărat spre a se împodobi cu ele" (Zosimos, IV, 40, 20).

Colanul cu balama (pl.aV-a) reprezintă o piesă care, după ştiinţa noastră are puţine analogii în mediul arheologic caracteristic secolelor III — VI. Este adevărat că forma acestei podoabe este cunoscută atît în epoca bronzului în Scandinavia şi Germania[89] cît şi în cultura scitică de la mijlocul mileniului 1 î.e.n.[90]. Aceste exemple au putut servi ca prototipuri, însă pe baza documentaţiei care ne stă la dispoziţie în momentul de faţă nu ne putem pronunţa asupra evoluţiei acestei piese. O analogie apropiată, însă nu identică, care sprijină datarea tîrzie, o găsim cu un obiect, interpretat ca o coroană triumfală, de pe mozaicul cupolei absidale a bazilicii San Vitale de la Ravenna[91], datată în secolul al Vl-lea. Datarea mai strînsă o obţinem prin analiza stilului policrom în care este lucrat colanul şi care indică, după cum o vom dovedi mai jos, o încadrare cronologică în prima jumătate a secolului al V-lea.

Fibula mică (pl.aVI-a) şi aşa cum se va vedea mai departe şi fibulele mijlocii, sînt alcătuite din trei părţi distincte : partea centrală discoidală, placa de la capul fibulei, în formă de liră şi piciorul în formă de pasăre stilizată. O analiză atentă a structurii fibulei dovedeşte că atît capul cît şi piciorul fibulei au fost sudate de partea centrală. Pe partea de dinapoi a plăcii capului a fost sudat sistemul de prindere, identic cu cel cunoscut la foarte răspîndita categorie de fibule cu butoni în formă de ceapă *(Zwiebelknopffibel)* din perioada romană tîrzie şi romano-bizantină. Fibula mică de la Pietroasa este deci rezultatul procesului de contopire a două tipuri de fibulă şi anume : partea centrală ovală îşi are originea în fibula ovală cu disc tîrziu romană iar sistemul dc prindere în fibula cu butoni în formă de ceapă, menţio-

[82] Pentru toată această problemă v. M. Isbăşescu, *Revista de filologie romanică şi germanică,* 1, 1957, p. 119 urm.

[83] R. Neumeister, Mitth. d. Central-Komiss., Viena, 13, 1868, p. 115-117.

[84] M. Isbăşescu, *op. cit.,* p. 126.

[85] R. Loewe, *Indogermanische Forschungen,* 1910, p. 203 — 208.

[86] C. Marstrander, *Nors Tidskrift vor Spragvidenskap,* 3, 1929, p. 38 — 67.

[87] Pentru inscripţiile runice descoperite pe teritoriul ţării noastre vezi Gh. Diaconu, *Dacia,* N.S., XX, 1976.

[88] W. F. Volbach, *Elfenbeinarbeiten der Spătantike und des frilhen Mittelalters,* Mainz, 1952, p. 32 urm. ; pl. 8/35; R. Delbrueck, *Spătantike Kaiserporträts. Vom Konstantinus Magnus bis zum Ende des Westreichs,* Berlin-Leipzig, 1933, pl. 94; A. Odobescu, *Le tresor...,* voi. I, p. *318* *(supra,* p. 400), fig. 121.

[89] E. Dunăreanu-Vulpe, *op. cit.,* p. 88; R. Theodorescu, *op. cit.,* p. 28.

[90] M. I. Artamonov, *op. cit.,* fig. 205 ; colanul din mormîntul scitic de la Kul Oba care se deosebeşte din punct de vedere tehnic de colanul de la Pietroasa; v. şi M. Babeş, voi. de faţă, p. 974.

[91] G. Bovini, *Ravenna, Viile d'art,* Ravenna, 1970, p. 39; p. 45; v. şi K. Horedt, *Germania,* 50, 1972, 1 — 2, p. 215 nota 111.

nată mai sus. La aceasta se mai adaugă, la fibula mică, într-o formă puternic stilizată, capul de pasăre, care după toate probabilitățile este rezultatul unor influențe orientale[92].

Fibula mică de la Pietroasa îşi găseşte analogii foarte apropiate în fibula cu onyx din cel de al doilea tezaur de la Şimleul Silvaniei (fig. 3/1)[93], ceea ce a dus la încadrarea lor în aceeaşi grupă tipologică, din care face parte de altfel şi fibula mijlocie. La începutul acestei evoluţii, sau mai bine-zis la începutul acestui şir tipologic s-ar afla fibula cu onyx de la Şimleul Silvaniei, ar urma fibula mică şi apoi fibulele mijlocii de la Pietroasa[94].

Pentru problemele de cronologie ale tezaurului de la Pietroasa aceste afinități tipologice cu fibulele din tezaurul de la Şimleul Silvaniei, prezintă o importanță deosebită. Un element foarte important pentru datarea tezaurului de la Şimleul Silvaniei este reprezentat de fibulele cu semidisc şi picior alungit. Fibulele cu semidisc şi picior alungit din tezaurul al doilea de la Şimleul Silvaniei[95], au analogii identice, sau aproape identice la Kerci unde asemenea fibule' apar în morminte împreună cu monede Valentinian I (364—375) şi Valentinian II (375 — 392) ceea ce impune datarea tipului de fibulă în sudul U.R.S.S. la sfîrşitul secolului al IV-lea[96]. în ceea ce priveşte fibulele de acelaşi tip de la Airan[97], Untersiebenbrunn[98] (fig. 13/1—2) şi Şimleul Silvaniei (fig. 2), acestea trebuiesc datate în prima jumătate a secolului al V-lea[99] ceea ce ar pleda şi pentru datarea fibulei mici (şi mijlocii, cum se va vedea) de la Pietroasa în această perioadă. Datarea tezaurului de la Şimleul Silvaniei în prima jumătate a secolului al V-lea obținută pe această cale nu implică obligator datarea tuturor pieselor componente, deci şi a fibulei cu onyx în acelaşi interval cronologic. Fiind un tezaur, el cuprinde piese din epoci diferite, care însă circulau la data îngropării tezaurului.

La o datare mai precisă a fibulei mici de la Pietroasa se poate ajunge şi pe altă cale şi anume prin analiza sistemului de prindere, împrumutat de la fibula cu butoni în formă de ceapă. Bufonii în formă dc ceapă de la fibula mică de la Pietroasa au cele mai bune analogii cu bufonii în formă de ceapă a tipului 6 din sistemid cronologic al acestui tip de obiect de podoabă stabilit de E. Keller[100]. Pe de altă parte bufonii fibulei cu onyx de la Şimleul Silvaniei merg cu bufonii tipului 5 din tipologia lui E. Keller[101]. Avînd în vedere că tipul 5 se încadrează din punct de vedere cronologic, pe baza descoperirilor monetare[102] în perioada 370—400 iar tipul 6 la începutul secolului al V-lea trebuie să admitem pentru fibula mică de la Pietroasa o datare în prima jumătate a secolului al V-lea, spre începutul acestui secol. Această uşoară decalare cronologică între fibula cu onyx de la Şimleul Silvaniei şi fibula mică de la Pietroasa, ar fi un argument în sprijinul schemei evolutive propuse de Fettich.

Constatările făcute asupra evoluției tipologice a fibulei mici sînt valabile şi pentru *fibulele mijlocii* pl.a Vl-a), cu observația că în cadrul schemei tipologice propuse de N. Fettich fibulele mijlocii reprezintă ultima fază tipologică. De asemenea şi constatările făcute asupra bufonilor sistemului de prindere al fibulei mici sînt valabile şi pentru butonii sistemului de prindere al fibulelor mijlocii astfel că datarea propusă pentru fibula mică trebuie acceptată şi pentru fibulele mijlocii.

Pe de altă parte gîtul lung care se termină într-un cap de pasăre al fibulei mijlocii se reîntîlneşte cu cupa de la Gourdon datată în jurul anului 450[103], ceea ce ar constitui, după părerea noastră un alt argument pentru datarea în prima jumătate a secolului al V-lea al fibulei mijlocii.

[92] Pentru întreaga problematică a genezei acestui tip de fibulă v. N. Fettich, *Germania,* 16, 1932, p. 300 urm. ; Geometrizarea motivului zoomorf constatată la fibula mică este subliniată şi de A. Alfoldi, ArchHung, 9, 1932, p. 39 ; v. şi J. M. Santa Olalla, *Germania,* 20, 1936, p. 50 care propune şi o influență a fibulelor zoomorfe ale perioadei imperiale tîrzii în geneza fibulelor de la Pietroasa, care sînt datate la sfîrşitul secolului al IV-lea, aducînd ca argument o fibulă în formă de vultur descoperită în castelul de la Saalburg, v. Jacobi, *Germania,* 16, 1932, p. 161 fig. 6. Se pare totuşi că filiația propusă de Fettich trebuie acceptată. Recepționarea motivului vulturului s-a făcut, după cum vom încerca să arătăm mai jos, pc o altă cale. în acest sens şi Ff. Kuhn, IPEK, 13—14, 1939-1940, p. 138.

[93] N. Fettich, ArchHung, 8, 1932, pl. VIII/8; pl. IX/l; v. şi N. Beleaev, *op. cit.,* p. 129.

[94] N. Fettich, *Germania,* 16, 1932, p. 304.

[95] Idem, ArchHung, 8, 1932, pl. XVIII, XX, XXIII etc.

[96] F. Kuchenbuch, *op. cit.,* p. 16; I. P. Zasețkaia, SA, 2, 1968, p. 56.

[97] E. Salin, A. FYance-Lannord, *Monuments et Memoires,* 43, 1949, pl. XIV.

[98] YV. Kubitschek, *op. cit.,* pl. 1/1-2.

[99] F. Kuchenbuch, *op. cit., loc. cit,*

[100] E. Keller, *Die spätromischen Grabfunde aus Sudbayern,* Miinchen, 1971, p. 34, pl. 5/13.

[101] *Tindem,* p. 34, pl. 5/12.

[102] *Ibidem,* p. 35 (tipul 5) ; p. 52 urm. (tipul 6) pentru cronologia tipului 6, v. şi R. Harhoiu, SCIV, 24, 2, 1973, p. 321 urm.

[103] B. Arrhenius, *op. cit.,p.* 106 urm. ; J. Hubert, J. Pocher, M. V. Volbach, *op. cit.,-p.* 220, fig. 233.

Una din problemele care le pun atît fibulele mijlocii cît şi fibula mare, este recepţionarea vulturului[104], care la Pietroasa apare pe cele trei fibule menţionate şi pe cana oenochoe.

în secolele V—VI e.n. motivul apare pe o gamă foarte mare de obiecte : catarame, arme, piese de harnaşament, colane, fibule, ceramică, aplici etc.[105]. întrebarea este din ce mediu cultural a putut fi preluat acest motiv de către goţi, prin intermediul cărora se răspîndeşte apoi în toată Europa.

în arta scitică de la sfîrşitul secolului al Vll-lea şi începutul secolului al Vl-lea î.e.n. din nordul Mării Negre, motivul vulturului cunoaşte o largă răspîndire. O demonstrează piesele de harnaşament descoperite în curganul de la Kelermes, regiunea^Krasnodar[106] sau o piesă ornamentală din curganul nr. 2 de la Ulskii aul, din Kuban[107]. în acest sens mai pot fi citaţi cei 17 vulturi de la Melgunov, regiunea Kirovograd[108], placa de centură de la Zolotoi-Kurgan, Crimeea[109], apropiată ca formă mai mult de fibula mare, sau psaliile de bronz din curganul 24 de la Nimfei, Crimeea[110]. Din această zonă motivul se va răspîndi în decursul secolelor VI—V î.e.n. în diferitele culturi ale populaţiilor din Altai, unde apare într-o formă mai naturalistă decît în arta scitică. Se poate cita în acest sens placa ornamentală de harnaşament din curganul nr. 1 de la Tuetka[111], placa ornamentală din curganul nr. 2 de la Beşadar[112], psalia din curganul 3 de la Pazîrîk[113].

Motivul, care după unii autori îşi are originea în Asia Mică[114], va fi cultivat multă vreme în aceste regiuni. îl întîlnim în arta sarmatică din secolele II—III e.n. din sudul U.R.S.S. în acest sens se poate cita diadema de la Novocerkask, sau pomul cu păsări *(Vogelbaum)* din curganul 46 de la Ust-Labinskaia, de lîngă Krasnodar[115].

Pe de altă parte, motivul apare pe o serie de garnituri de centură din perioada dinastiei Han din China[116] (202 î.e.n.—220 e.n.), ale cărei acţiuni militare au provocat în cele din urmă migrarea spre apus a unora din triburile hunice.

Contactul cu civilizaţia chineză al dinastiei Han şi culturile populaţiei din Altai, la care se adaugă apoi într-o ultimă etapă şi influenţa culturii sarmatice de la nordul Mării Negre, a dus la preluarea definitivă a acestui motiv în rîndurile triburilor hunice. Din toate motivele zoomorfe frecvente în aceste arii culturale hunii vor prelua numai acest motiv, care capătă astfel o importanţă excepţională[117].

în ceea ce priveşte problema recepţionării motivului la triburile germanice, în speţă goţii, considerăm că numai după înglobarea triburilor gotice de la nordul Mării Negre în confederaţia hunică, motivul vulturului a putut pătrunde în mediul cultural şi spiritual gotic iar preluarea lui, credem, reflectă, de fapt, recunoaşterea supremaţiei hunice. De altfel, în cadrul culturii Sîntana de Mureş-Cerneahov nu există nici un element care să pledeze pentru o preluare a acestui motiv din mediul sarmatic, cum înclina să creadă J. Werner pentru „vulturii" de la Pietroasa[118].

în schimb, la sfîrşitul secolului al IV-lea şi începutul secolului următor, motivul a avut o largă răspîndire. în afară de obiectele care reflectă o anumită poziţie socială în cadrul societăţii hunice, vulturul apare chiar şi pe obiecte mai modeste cum este de exemplu ulciorul de tradiţie Sîntana de Mureş-Cerneahov de la Regoly citat mai sus.

Pentru *fibula mare* (pl.aV-a) nu avem paralele. Ea a putut servi drept prototip pentru fibulele în formă de vultur din Italia ostrogotă sau Spania vizigotă cu toate că ne lipsesc deocamdată verigile tipologice intermediare[119].

Fibula era purtată pe umăr. Pentru aceasta pledează curbura fibulei, inelele pentru pandantivi care se găsesc la ambele capete ale plăcii fibulei şi gîtul ajurat al vulturului[120].

104 Al. Tzigara-Samurcaş, *op. cit.*, p. 772 este singurul care identifică acest motiv zoomorf cu un papagal.

105 J. Werner, *op. cit.*, p. 73; K. Horedt, *Germania*, 50, 1972, 1—2, p. 205 urm.; pentru prezenţa motivului pe ceramicăv. G. Meszâros, *op. cit.*, p. 81, fig. 16.

106 B. Piotrokovsky, *Or des Scythes*, Paris, 1975, p. 136/22.

107 *Ibidem*, p. 138/29.

108 H. Kiihn, *op. cit.*, p. 138.

109 M. I. Artamonov, *op. cit.*, p. 105, fig. 74.

110 *Ibidem*, fig. 91-92.

111 B. Piotrokovsky, *op. cit.*, p. 179/131.

112 *Ibidem*, p. 179/132.

113 *Ibidem*, p. 184/150.

114 H. Kiihn, *op. cit.*, p. 139 ; J. Werner, *op. cit.*, p. 70.

115 Ibidem, p. 69 urm. şi p. 79 nota 4 unde sînt înşirate şi alte exemple în acest sens.

116 A. Alfoldi, *Germania*, 16, 1932, p. 136.

117 J. Werner, *op. cit.*, p. 73.

118 Ibidem, p. 80.

119 N. Fettich, *op. cit.*, p. 304 ; J. M. Santa Olalla, *op. cit.*, p. 50.

120 D. Brown, *Antiquity*, 46, 182, 1972, p. 113 urm.

Aşezînd astfel fibula pe umărul şi nu pe pieptul celui care o purta, D. Brown propune 0 nouă reconstituire a fibulei mari, după care capul trebuie întors înspre exterior cu 180 [121]. în schimb, tot după acelaşi autor, fibulele mijlocii sînt plasate în zona claviculei[122].

în timp ce fibula mare este privită ca un accesoriu al portului bărbătesc, fibulele mijlocii reprezintă în viziunea lui D. Brown, un element al portului feminin[123].

Corpul oval al fibulelor de la Pietroasa, încrustarea cu pietre prețioase, împreună cu lanțurile pentru pandantivi indică un tip de fibulă care era purtat numai de familia imperială[124].

Prima reprezentare a acestui tip de fibulă apare pe farfuria de argint din tezaurul de la Kerci str. Spitalului, care conținea printre altele şi o cană oenochoe analoagă celei de la Pietroasa[125]. Pe farfuria menționată, datată pe baza inscripției de pe farfurie la anul 343, este redat bustul împăratului Constantiu II care poartă pe umăr o fibulă cu placă rotundă prevăzută cu pandantivi[126]. Este un tip de fibulă foarte simplu care poate să fi servit cel mult ca prototip pentru fibulele caracteristice costumului imperial de la sfîrşitul secolului al IV-lea.

Abia pe medalioanele, monedele sau diferitele reprezentări artistice în marmoră sau fildeş, începînd cu epoca lui Valens apar fibule cu pandantivi de construcție mai complicată[127] care au legătură cu fibulele de la Pietroasa.

Astfel, pe marele medalion al împăratului Valens de la Kunsthistorisches Museum din Viena apare o fibulă cu strînse analogii cu fibula mică de la Pietroasa[128]. O altă paralelă pentru fibula mică din tezaurul de la Pietroasa o oferă dipticul pe care este reprezentată Roma şi Constantinopolul de la Kunsthistorisches Museum de la Viena, datat la începutul secolului al V-lea[129] (fig. 7/2).

Fibula mică de la Pietroasa are strînse legături cu fibula de pe bustul de bronz aflat la Muzeul National Maghiar — Budapesta, atribuit lui Valentinian al II-lea[130] si nu Constans 1 [121] datat în jurul anului 388[132] (fig. 7/3).

Această nouă modă cunoaşte apoi o mare dezvoltare în decursul secolelor următoare şi continuă, după N. Beleaev, pînă în secolul al X-lea[133].

Pentru problemele tezaurului de la Pietroasa o deosebită importanță are dipticul consular din tezaurul domului de la Halberstadt (fig. 7/1) datat la începutul secolului al V-lea[134]. Tablele dipticului sînt împărțite în trei registre. în registrul superior sînt reprezentați doi împărați, lîngă care se află în stînga imaginea Romei iar în dreapta a Constantinopolului. Cei doi împărați sînt îmbrăcați cu chlamide ori poartă pe umăr o fibulă analoagă fibulelor mijlocii de la Pietroasa.

Toate aceste analogii care se plasează la sfîrşitul secolului al IV-lea şi începutul celui următor, sprijină datarea fibulelor de la Pietroasa propusă mai sus. în acelaşi timp fibulele de la Pietroasa reprezintă o imitare a modei imperiale care se impune la sfîrşitul secolului al IV-lea şi începutul celui următor[135].

3. OBSERVAȚII ASUPRA STILULUI POLICROM AL TEZAURULUI DE LA PIETROASA ŞI A ALTOR DESCOPERIRI DE PE TERITORIUL ROMÂNIEI

Stilul policrom, la care am făcut mai multe referiri în cadrul expunerii noastre, reprezintă o tehnică de împodobire a vaselor şi obiectelor de podoabă de aur cu pietre prețioase, semi-

[121] ***Ibidem,*** **p. 113, fig. 1; p. 114, fig. 2.**

[122] ***Ibidem,*** **p. 115, fig. 3.**

[123] ***Ibidem,*** **v. *supta* nota 121 şi 122.**

[124] ***Ibidem,*** **p. 115 ; N. Beleaev, *op. cit.,* p. 107; lanțurile împletite pentru pandantivi nu ne oferă posibilitatea unei datări mai restrînse. Acest tip de lanț se întîlneşte în mediul scitic, v. M. I. Artamonov, *op. cit.,* fig. 214 — 215, fig. 221 — 223, fig. 326 — 327, şi continuă pînă în secolul al V-lea cum o dovedeşte printre altele lanțul pectoralului de la Cluj-Someşeni, v. D. Protase, K. Horedt, *Germania,* 48, 1970, 1—2, pl. 22/1—2; o privire de ansamblu asupra lanțurilor împletite la H. Potratz, IPEK, 17, 1943-1948, p. 77-103.**

[125] **V. *supra* nota 40.**

[126] **R. Delbrueck, *op. cit.,* pl. 56; N. Beleaev, *op. cit.,* p. 110; A. Bank, *op. cit.,* fig. 8-9.**

[127] **N. Beleaev, *op. cit., loc. cil.***

[128] ***Ibidem,*** **p. 76, fig. 15.**

[129] ***Ibidem,*** **p. 77, fig. 16; \V. F. Volbach, *op. cit.,* p. 10, pl. 10/38.**

[130] **R. Delbrueck, *op. cit.,* pl. 93; N. Fettich, *op. cit.,* p. 60, fig. 5/a, b.**

[131] ***Ibidem,*** **p. 60 şi p. 60, nota 1.**

[132] **R. Delbrueck, *op. cit.,* p. 198-199.**

[133] **N. Beleaev, *op. cit.,* p. 100 şi urm. ; sugestivă în această direcție este şi fibula de pe umărul lui Theodosiu I, de pe Missorium-ul acestui împărat, de la Madrid, Real Academia de la Historia, datat la anul 388, v. R. Delbrueck, *op. cit.,* pl. 94 — 97; v. şi Al. Odobescu, *Le tresor, . . .,* voi. I, p. *153 (supra,* p. 235), fig. 72; o fibulă de acest gen apare de exemplu şi pe un sigiliu din timpul lui Mauriciu Tiberiu (582 — 602), v. A. Bank, *op. cit.,* fig. 118.**

[134] **W. F. Volbach, *op. cit.,* pl. 8/35 şi p. 32 ; v. şi Al. Odobescu, *Le tresor . . .,* voi. f, p. *318 (supra,* p. 400), fig. 121.**

[135] **în acest sens şi D. Brown, *op. cit.,* p. 115, care însă plasează tezaurul în timpul lui Athanaric.**

prețioase şi uneori sticlă. în ultimele secole înaintea erei noastre, reînvierea vechii arte policrome persane în mediul sarmaților iranieni din nordul Mării Negre va duce la răspîndirea stilului policrom pe un spațiu geografic vast, din Siberia pînă în Siria, Grecia şi Italia. în secolele IV—VI e.n., stilul policrom s-a răspîndit atît prin intermediul goților cît şi direct, prin bazinul mediteranean, în întreaga Europă. Se cunosc în principal trei tehnici de încrustare a pietrelor prețioase : a) tehnica *en cabochon* presupune încrustarea pietrelor în celule de sine stătătoare ; b) tehnica *cloisonnee* la care pietrele ornamentale sînt fixate într-o rețea de celule, care este sudată pe placa de aur; c) tehnica *ă jour* în placa de metal prețios se taie lăcaşul în care se fixează pietrele, aceasta rămînînd în unele cazuri transparentă[136].

Toate pietrele de culoare roşie cu care sînt ornamentate piesele tezaurului de la Pietroasa sînt granate[137], pietre prețioase care se găsesc mai ales în Asia Mică şi nordul Mării Negre, în afara acestor pietre prețioase a mai fost folosită şi o piatră de culoare verde (ex. pe colanul cu balama sau la coşulețele poligonale şi anume spinelul[138]). Tehnica de tăiere a pietrelor ornamentale ale tezaurului de la Pietroasa defineşte trei categorii de pietre. Prima categorie este reprezentată de granatele bombate de pe fibula mare şi de pe fibulele mijlocii. Ele au fost realizate prin săparea cu ajutorul unui vîrf cu diamant a unui şentuleț în piatră prețioasă, după care aceasta a fost spartă şi şlefuită. Uneori, de exemplu la fibulele mijlocii, granatele sînt ornamentate cu cercuri concentrice gravate cu un vîrf de diamant foarte ascuțit (pl.aVI-a). Ce de-a doua categorie este reprezentată pe colanul cu balama, coşulețele poligonale, fibula mică dar şi pe fibula mare sau cele mijlocii (pl.V—VIII) de granatele plane tăiate cu ajutorul unei rotițe. în sfîrşit a treia categorie este alcătuită de granatele asemănătoare unor bastonaşe cu caneluri (ex. ornamentarea mînerelor coşulețelor poligonale).

Granatele plane se prezintă în principal în trei forme şi anume : granate în formă de inimă (colanulcu balama, cele trei fibule — pl. V—VI), informă depalmete (colanulcu balama, coşulețele poligonale — pl. V; VII—VIII), în formă de frunză de acant (colanul cu balama, fibula mare, coşulețele poligonale — pl. V; VII—VIII). Grosimea maximă a granatelor de la Pietroasa este de 1,3 mm. După B. Arrhenius[139] grosimea granatelor ar reprezenta şi un indiciu cronologic, în sensul că granatele mai groase sînt mai timpurii iar cele mai subțiri mai recente. Dacă ținem seamă că grosimea granatelor de la Pietroasa este mai mică decît aceea a granatelor din mormîntul lui Childeric de la Tournay sau a acelora de pe cupa cu picior de la Gourdon[140], datate în a doua jumătate a sec. al V-lea sau la mijlocul secolului al V-lea, atunci această împrejurare poate constitui după părerea noastră, un alt argument pentru încadrarea pieselor împodobite cu astfel de granate din tezaurul de la Pietroasa în secolul al V-lea.

La Pietroasa s-au folosit pentru încastrarea granatelor toate cele trei tehnici menționate la reprezentarea generală a stilului policrom.

Astfel pe fibula mare şi cele mijlocii s-a folosit tehnica *en cabochon* (pl. V-VI). Piatra era fixată în celula de sine stătătoare, sudată pe suportul de metal cu ajutorul unui chit alcătuit din cărbune amestecat cu alte substanțe secundare.

Tehnica cloisonnee a fost folosită la ornamentarea mînerelor coşulețelor poligonale şi la fibula mare (pl. V, VII—VIII). Chitul întrebuințat este acelaşi ca şi la tehnica *en cabochon.*

în sfîrşit în a treia tehnică de fixare a pietrelor caracteristică stilului policrom, tehnica *a jour,* este reprezentată pe gîtul fibulei mari (pl.a V-a), la coşulețele poligonale (pl. VII—VIII), fibula mică (pl.a Vl-a) si fibulele mijlocii (pl.a Vl-a), colanul cu balama (pl.a V-a).

Pe fibula mare (pl.a V-a) şi coşulețele poligonale (pl. VII—VIII), piatra rămînea transparentă în timp ce la colanul cu balama (pl. a V-a) sau la fibula mică (pl. a Vl-a) şi cele mijlocii (pl. a Vl-a) placa ajurată în care erau încastrate pietrele era fixată pe un suport de metal. Chitul alcătuit din materii organice îndeplinea rolul de materie şi umplutură între aceste două plăci.

Analiza monumentelor ornamentate în stilul policrom, descoperite pe teritoriul României (fig. 8) (vezi Anexa 1), permite stabilirea mai multor grupe stilistice (fig. 9). Astfel o primă grupă de antichități este reprezentată de piesele ornamentate exclusiv în tehnica *en cabochon.* Majoritatea monumentelor acestei grupe sînt diademe sau fragmente de diademă, element de port caracteristic nomazilor huni care se datează la sfîrşitul secolului al IV-lea şi începutul secolului al V-lea[141]. în această categorie intră descoperirile de la Buhăeni, Dulceanca, Gherăseni, Bălteni. Tehnica *en cabochon* ornamentează fibula de la Chiojd, care provine dintr-un

[136] Ch. de Linas, *op. cit.;* A. Riegl, *Die spătromische Kuustindustrie nach ihren Funden in Osterreich-Ungani,* Wien, 1901; H. Hubert, J. Pocher, W.F. Volbach, *op. cit.,* p. 209 şi urm.; B. Arrhenius, Reallexikon der GermanischenAltertumskunde, I, p. 174—181.

[137] Vom folosi în analiza stilului policrom de la Pietroasa rezultatele analizei lui B. Arrhenius, *op. cit.,* p. 6 urm.

[138] Identificare M. Cîrciumaru.

[139] B. Arrhenius, *op. cit.,* p. 45.

[140] *Ibidem,* p. 27, fig. 60 b.

[141] J- Werner, *op. cit.,* p. 61-80; M. A. Tihanova, SA, 3, 1970, p. 124 urm.

mormînt datat în prima jumătate a secolului al V-lea[142], sau fragmentul de pandantiv de la Rotopăneşti datat tot în prima jumătate a secolului al V-lea[143]. Rezultă deci că, judecind după descoperirile de pe teritoriul României, ornamentate exclusiv în această tehnică, stilul policrom *en cabochon* aparţine sfîrşitului secolului al IV-lea şi celui următor.

O altă grupă de antichităţi alcătuită din cercei cu cub poliedric, (Hunedoara, Mediaş, Izvin) sau catarame de încălţăminte (Cîlnău, Braşov) sînt ornamentate în tehnica *cloisonnee* şi sînt databile în acelaşi interval cronologic. Cataramele de la Braşov şi Cîlnău, se încadrează într-un tip de catarame caracteristic epocii lui Attila şi aparţin, judecind după poziţia în care au fost găsite la Jukaszowice sau Laa an der Thaya — mormîntul 2, garniturii obiectelor de încălţăminte. Aceste catarame sînt caracteristice primei jumătăţi a sec. al V-lea şi apar pe un spaţiu foarte larg din sudul Rusiei şi pînă în Africa de Nord, ceea ce sugerează o producţie a atelierelor romane tîrzii[144].

Această poziţie cronologică este confirmată şi de descoperirile unde cele două tehnici se asociază. Antichităţile care alcătuiesc cea de-a treia grupă sînt reprezentate fie de morminte mai simple (Veţel, Periam) fie de morminte princiare sau tezau-re (Conceşti sau Şimleul Silvaniei).

Mormîntul de la Veţel, care conţinea un cercel cu cub poliedric şi o fibulă cu placă semicirculară şi picior alungit, asemănătoare acelora din tezaurul de la Şimleul Silvaniei (fig. 2/1), aparţine pe baza acestei analogii, sfîrşitului secolului al IV-lea şi primei jumătăţi a secolului al V-lea[145].

Mormîntul de la Periam care conţinea două fibule de argint cu rame laterale ornamentate cu cabochoane şi un cercel cu cub poliedric ornamentat în tehnica *cloisonnee,* aparţine prin fibulele menţionate, care au paralele identice în fibulele cu disc cu rame late neornamentate şi picior alungit (varianta III—K. Horedt[146]) datate după anul 450[147], probabil aceleaşi perioade.

în sfîrşit ultimul reprezentant al acestei grupe, mormîntul de la Conceşti, unde tehnica *cloisonnee* apare pe aplica în formă de vultur sau plăcuţele de harnaşament, iar tehnica *en cabochon* pe alte plăcuţe ornamentate de acest gen sau pe aplica triunghiulară[148], este datat, în urma analizei pieselor sale componente, în primele decenii ale secolului al V-lea[149].

Dacă pentru mormintele de la Periam sau Veţel, al căror inventar este relativ modest, nu se poate emite pretenţia prezenţei tuturor tehnicilor stilului policrom, în schimb mormîntul princiar de la Conceşti sau tezaurul de la Şimleul Silvaniei sînt monumente de o bogăţie excepţională iar absenţa unor tehnici de ornamentare ale stilului policrom are o semnificaţie, credem, cronologică.

Aceasta o demonstrează, după părerea noastră, cea de-a patra grupă a stilului policrom de pe teritoriul ţării noastre din care face parte şi tezaurul de la Pietroasa. Această grupă este reprezentată pe lîngă tezaurul de la Pietroasa de mormintele princiare de la Apahida şi tezaurul de la Someşeni.

Legătura stilistică dintre cele patru monumente arheologice este asigurată, pe lîngă prezenţa tehnicii *en cabochon* (Pietroasa (pl.V —VI) Apahida 1[150], Someşeni[151]) sau a tehnicii *cloisonnee* în celule drepte (Pietroasa — (pl.a Vl-a), Apahida I— (fig. 10/4—8)[152] şi Apahida II — (fig. 11/3)[153], Someşeni — (fig. 12/3, 10)[154]) de prezenţa atît la Pietroasa cît şi la Someşeni (fig. 12/1—2)[155] a cloazonajului ajurat sau folosirea la Pietroasa, Apahida I (fig. 10/3—3)[156] şi li (fig. 11/1—4)[157] a granatelor în formă de bastonaşe canelate.

Granatele în formă de inimă de pe colanul de la Pietroasa apar pe fibula în formă de leu de la Şimleul Silvaniei (fig. 3/2) şi apoi pe teaca săbiei (Spatha) din mormîntul 2 dc la Apahida[158].

[142] K. Horedt, *Germania,* 50, 1972, 1-2, p. 215 şi nota 111.

[143] E. Busuioc, *Dacia,* N.S., 17, 1973, p. 341.

[144] PelargJ. Werner, BayerVbl 25, 1960, p. 172 urm., dar mai ales p. 175nota 36 (lista cataramelor de acest tip).

[145] V. *supra,* p. 1019 cu notele respective.

[146] K. Horedt, SCIV, 18, 1967, 4, p. 591.

[147] J. Werner, SlovArch, 7, 1959, p. 423; datarea este obţinută pe analiza fibulelor de acest tip de la Kosino, Cava, Tiszalok, Gyulavari, Kiskunfelekyhaza.

[148] C. Bloşiu, *Cercetări istorice,* 5, 1974, pl. 1/1 — 12, 14—15 (unde sînt ilustrate toate aceste piese).

[149] *Ibidem,* p. 77.

[150] J. Hampel, *op. cit.,* voi. II, p. 42-43; voi. III, pl. 36.

[151] K. Horedt, *Germania,* 48, 1970, 1 — 2, pl. 23/1 — 7 (pandantivi în formă de bucşă).

[152] J. Hampel, *op. cit., loc. cit.*

[153] K. Horedt, *Germania,* 50, 1972, 1—2, pl. 16—19 (plăci ornamentale).

[154] Idem, *Germania,* 48, 1970, 1 — 2, *loc. cit.;* pl. 23/19 (pandantivi romboidali).

[155] *Ibidem,* pl. 2l/a (pectoralul).

[156] J. Hampel, *op. cit.,* voi. II, p. 43.

[157] K. Horedt, *Germania,* 50, 1972, 1 — 2, pl. 34/2a—b (plăci ornamentale de la teaca *saibiei-Spatha) ;* pl. 39/3c (catarama mare) ; pl. 49 — 50 (laba piciorului aplicii în formă de vultur).

[158] *Ibidem,* pl. 34.

Datarea acestei grupe se face prin descoperirile de la Apahida şi Someşeni. Mormîntul nr. 1 de la Apahida este datat pe baza unor analogii, în a căror detalii nu este locul să stăruim aici, în a doua jumătate a secolului al V-lea (± 480)[159]. Aceeaşi poziţie cronologică a fost obţinută şi în urma analizei tezaurului de la Cluj-Someşeni[160]. Investigaţia întreprinsă asupra mormîntului nr. 2 de la Apahida a propus o dată înainte de mijlocul secolului al V-lea[161]. După părerea noastră, strînsa legătură stilistică între cele două morminte princiare de la Apahida, manifestată în special prin prezenţa cloazonajului ondulat, dar mai ales a altor variante de cloazoane[162] care lipsesc la Pietroasa, împinge încadrarea şi a celui de al doilea mormînt princiar în a doua jumătate a secolului al V-lea.

în aceste condiţii, ţinînd seama de legăturile care există între monumentele aduse în discuţie, dar şi de anumite deosebiri stilistice, plasarea tezaurului de la Pietroasa în prima jumătate a secolului al V-lea se sprijină pe o bază documentară reală. Această deosebire cronologică decurge în primul rînd din prezenţa în ambele morminte de la Apahida a clazonajului ondulat asociat cu cloazoanele în formă de umbo *(mithalbkreisfdrmigerAusbuchtung)* care sînt datate de J. Werner, în urma analizei cataramelor de paradă de la Koln-Severinstor, în a doua jumătate a secolului al V-lea[163].

4. RAPORTURI ÎN ALTE ORIZONTURI CULTURALE

încadrarea cronologică şi culturală a tezaurului de la Pietroasa se poate obţine şi prin raportarea conţinutului tipologic şi cultural al pieselor tezaurului la alte orizonturi culturale apropiate. După părerea noastră, analiza comparativă se poate face în raport cu două orizonturi : cultura Sîntana de Mureş-Cerneahov (sec. IV. e.n.) şi orizontul cultural Untersiebenbrunn-Coşovenii de Jos (sec. V. e.n.).

a) Raportul eu cultura Sîntana de Mureş-Cerneahov

Cultura Sîntana de Mureş-Cerneahov este caracterizată prin mari necropole birituale, în care predomină mormintele de înhumaţie orientate nord-sud şi aşezările neîntărite cu bordeie şi locuinţe de suprafaţă. Inventarul mormintelor este relativ bogat constînd din fibule de argint sau bronz, piepteni, catarame simple, ceramică etc. Se constată, cel puţin pentru varianta caracteristică României, lipsa săbiilor[164] şi a pieselor de aur. Din punct de vedere cronologic cultura Sîntana de Mureş-Cerneahov se plasează între sfîrşitul secolului al III-lea şi sfîrşitul secolului al IV-lea.

La sinteza acestei culturi au participat mai multe elemente etnice, astfel sa putut depista, prin ritual, practici rituale şi inventar, componenta goto-sarmatică, componenta taifalică (aspectul Tîrgşor-Olteni) şi componenta băştinaşă dacică (aspectul Tîrgşor-Gherăseni)[165].

Din punct de vedere al ritului şi ritualului constatat la necropolele din aria culturii Sîntana de Mureş şi cele al descoperirilor ornamentate în stil policrom, constatăm o deosebire netă. Toate descoperirile caracterizate prin stilul policrom nu au apărut în necropole mari, ci provin din descoperiri izolate, ceea ce îşi găseşte explicaţia în poziţia socială deosebită a purtătorilor podoabelor ornamentate în stil policrom.

Nu cunoaştem morminte cu cranii deformate artificial cum sînt cele din mormintele cu diademă de la Buhăeni sau Gherăseni. Cranii deformate apar pe de altă parte şi în necropole mai mari caracteristice primei jumătăţi a secolului al V-lea, în care stilul policrom este absent,

[159] Idem, *Untersuchungen zur Fruhgeschichte Siebenbiirgens,* Bucureşti, 1958, p. 82.

[160] Idem, *Germania,* 48, 1970, 1-2, p. 96.

[161] Idem, *Germania,* 50, 1972, 1-2, p. 209 şi urm.

[162] Ibidem, p. 213 tabelul 1 ; cloisonajele ondulate apar atît pe piesele de inventar din mormîntul princiar de la Pecs-tîszog (J. Hampel, *op. cit.,* voi. 2, p. 372, fig. 4) cît şi pe unele din piesele descoperite la Kerci (N. Fettich, ArchHung, 32, 1953, pl. 21/4), monumente care se datează în prima jumătate a secolului al V-lea, v. I. Bona, *op. cit.,* p. 268 şi urm. Pe de altă parte o serie de monumente caracteristice primei jumătăţi a secolului al V-lea, cum este de exemplu mormîntul princiar de la Szeged-Nagyszeksos, v. N. Fettich, *op. cit.,* pl. I—XVII, nu cunosc această tehnică, împrejurare care pledează pentru ateliere şi nu orizonturi cronologice deosebite.

163 j_ Werner, Kolnerjahrb., 3, 1958, p. 57 şi urm. cu lista descoperirilor de acest tip la care se adaugă acum şi mormîntul nr. 2 de la Apahida. De altfel încadrarea mormîntului nr. 2 de la Apahida în prima jumătate a secolului al V-lea se bazează mai ales pe prezenţa unor elemente de caracter nomad (aplicile în formă de vultur, piese de harnaşament) care pot să reprezinte şi retardări ale perioadei anterioare.

[164] Recent s-au descoperit la Pietroasa cîteva morminte din al căror inventar făceau parte şi săbii. Mormintele, datate prin monede Constantius II, sînt unicate în cadrul culturii Sîntana dc Mureş-Cerneahov. încadrarea lor cronologică şi culturală rămîne o sarcină a cercetării viitoare.

[165] I. Kovâcs, DolgCluj, 3, 1912, p. 250-367; M. A. Tihanova, ArhPam, 1, 1949; B. Mitrea, C. Preda, *op. cit.,* p. 111-164; Gh. Diaconu, *op. cit.,* p. 112-133; K. Horedt, SCIV, 18, 1967, 4, p. 575-592; I. Nestor, *Dacia,* N.S. 19, 1975, 9-11.

cum este aceea de la Botoşani-Dealu Cărămidăriei[166] unde craniile deformate se asociază cu alte elemente răsăritene caracteristice descoperirilor cu stil policrom. Ne referim în primul rînd la oglinzile de tip Čmi Brigetio din mormîntul 8[167], care au o analogie perfectă în mormîntul princiar de la Untersiebenbrunn[168]. Prin urmare, pentru prima jumătate a secolului al V-lea se poate face o legătură între descoperirile bogate, caracterizate prin stil policrom şi descoperirile mai modeste din necropole, unde acesta nu a fost surprins. Această conexiune nu a putut fi stabilită pentru cultura Sîntana de Mureş.

Această incompatibilitate între cultura Sîntana de Mureş-Cerneahov, în forma ei clasică şi orizontul cultural caracterizat prin stil policrom este sugerată şi de o realitate stratigrafică. Astfel mormîntul cu diademă de la Gherăseni taie nivelul aşezării aparţinînd culturii Sîntana de Mureş-Cerneahov[169].

Fenomenul îşi găseşte explicaţia prin faptul că cultura Sîntana de Mureş-Cerneahov este o cultură rurală cu puţine pătrunderi răsăritene în cuprinsul secolului al IV-lea dar cu manifeste influenţe romane. Odată cu încetarea existenţei culturii Sîntana de Mureş-Cerneahov în formele ei clasice prin trecerea vizigoţilor în imperiu, rămîn la nord de Dunăre forme de manifestare ale populaţiei autohtone care continuă şi în secolul al V-lea şi a căror expresie arheologică este identificată în aspectul arheologic Cireşanu[170] sau Costişa Mărioaia-Botoşana[171]. Că nu asistăm la un fenomen de excludere totală între cele două orizonturi culturale o demonstrează, printre altele, şi fibulele de fier placate cu o foiţă de aur încrustată pe cap şi picior cu o piatră, de la Izvoru, jud. Ilfov[172]. Este însă o tehnică rudimentară iar mormîntul aparţine după toate probabilităţile ultimei faze ale culturii.

Spre aceeaşi concluzie ne duce şi ornamentul constînd din cerculeţe concentrice de pe unele din granatele fibulelor mijlocii sau mici (pl. a VI-a). Ornamentul, probabil de origine romană, apare pe o serie întreagă de obiecte caracteristice culturii Sîntana de Mureş-Cerneahov (piepteni, pandantivi etc), dar continua să fie folosit şi după momentul de încetare al culturii cum ne lasă să înţelegem pieptenul din mormîntul de la Lebeny care aparţine primei jumătăţi a secolului al V-lea[173].

Perpetuarea unor tradiţii ale culturii Sîntana de Mureş-Cerneahov, într-un moment în care cultura îşi încetează evoluţia în formele ei clasice, este surprinsă şi în alte zone geografice.

Astfel, în aşezarea de la Bela Nikopolja din zona de silvostepă din nordul Mării Negre, s-au descoperit obiecte de podoabă lucrate în stil policrom împreună cu ceramică de tradiţie Sîntana de Mureş-Cerneahov[174].

Acelaşi fenomen este reflectat de descoperirea din mormîntul 11 de la Inkerman (Crimeea), unde fibule de argint cu placă se asociază cu oginzi nomande caracteristice secolului al V-lea[175].

Constatările arheologice sugerate mai sus au permis formularea ipotezei după care cele mai înaintate elemente ale culturii Cerneahov au pătruns spre sud şi au dat naştere în regiunile de la nordul Mării Negre unei sinteze culturale care, impulsionată şi de cucerirea acestor regiuni de către huni, cristalizează moşteniri sarmate şi bosporane. Fenomenele au fost însoţite fără îndoială de importante transformări sociale, al căror reflex arheologic trebuie căutat în marile morminte şi tezaure princiare de la sfîrşitul secolului al IV-lea şi începutul secolului al V-lea[176].

Perpetuarea tradiţiilor Sîntana de Mureş-Cerneahov continuă în prima jumătate a secolului al V-lea şi în unele regiuni ale bazinului carpatic. Dacă pentru Transilvania situaţia nu este tocmai clară[177], fenomenul este bine surprins în Ungaria, cum o demonstrează cera-

[166] Em. Zaharia, N. Zaharia, *Dacia,* N.S. 19, 1975, p. 201-226.

Ibidem, p. 217, fig. 11/6.

ies vv. Kubitschek, *op. cit.,* pl. 5/11.

[169] Inf. Gh. Diaconu.

[170] Comunicare V. Teodorescu şi colaboratori, ţinută la cea de a X-a sesiune de rapoarte asupra cercetărilor arheologice, Bucureşti, 1976.

[171] D. Gh. Teodoru, V. Căpitanu, I. Mitrea, *Carpica,* 1, 1968, p. 233-247.

[172] Gh. Rădulescu, M. Ionescu, SCIV, 14, 1963, 1, p. 179, fig. 4.

[173] Gh. Diaconu, *op. cit.,* pl. 66/3; pl. 84/4; pl. 111/7 (pandantivi) ; I. Ioniţă, Arh. Moldovei, 4, 1966, p. 214, fig. 19/4 (piepteni); pentru mormîntul de la Lebeny, v. R. Pusztai, Arrabona, 8, 1961, p. 112, fig. 8; asupra ipotezei imitării în lut a cânii oenochoe de la Pietroasa, v. *supra,* p. 1015.

[174] L. M. Rutkiivska, Kiev, 22, 1969, p. 149-260.

[175] E. V. Vejmarn, ArhPam, 13, 1963, p. 15-42.

[176] A. K. Ambroz, *Anticnîe drevnosti Podon'ja,* Moscova, 1969, p. 262—263; J. Tejral, *op. cit.,* p. 59; v. şi N. Fettich, ArchHung, 32, 1953, p. 184.

[177] K. Horedt, *op. cit.,* p. 587. Datarea tîrzie a culturii Sîntana de Mureş-Cerneahov din Transilvania, la începutul secolului al V-lea se sprijină, în ipoteza autorului, pe plasarea fibulelor cu semi-disc — varianta I — la sfîrşitul secolului al IV-lea şi începutul secolului al V-lea. După E. Keller, BayerVbl, 36, 1, 1971, p. 171 şi 174, fig. 4/1 — 3, fibulele cu semidisc — varianta I — sînt încadrate în faza tipologică 1, datată numai la sfîrşitul secolului al IV-lea;

mica din mormintele de la Regoly[178] sau Lebeny[179]. După ultimele opinii, în Ungaria se poate vorbi de fenomenul de perpetuare a unor tradiţii şi nicidecum de o prezenţă efectivă a acestei culturi la sfîrşitul secolului al IV-lea şi începutul celui următor[180].

Situaţia se confirmă şi în Moravia (mormîntul de la Smolin)[181] sau chiar în Bavaria (mormîntul de la Gotting)[182].

Din sumara trecere în revistă a raportului dintre orizontul policrom şi cultura Sîntana dc Mureş-Cerneahov se desprinde concluzia după care, în perioada evoluţiei stilului policrom, al cărui reprezentant magnific este tezaurul de la Pietroasa, asistăm numai la continuarea unor tradiţii cerneahoviene.

în aceste condiţii atribuirea tezaurului de la Pietroasa lui Athanaric, a cărui supremaţie se plasează în perioada de maximă înflorire a culturii Sîntana de Mureş-Cerneahov, îşi găseşte cu greu un suport documentar arheologic.

b) Raportul eu orizontul cultural Untersiebenbrunn-Coşovenii dc Jos

Unul din elementele caracteristice orizontului cultural Untersiebenbrunn-Coşovenii de Jos, este definit de diferitele categorii de antichităţi de metal (mai ales argint), ca piese de harnaşament (zăbale, distribuitoare, pandantivi etc.) sau de centură, ornamentate prin gravare, care apar atît în tezaure cît şi în morminte princiare, pe un spaţiu foarte larg, din Suedia pînă la Dunărea de Jos şi de la Bug pînă în Europa de apus[183].

Legătura dintre această adevărată industrie de metal ornamentată prin gravare şi stilul policrom este asigurată printr-o serie întreagă de descoperiri din complexe închise. Astfel în depozitul dc la Laskov (Volhinia) alături de pandantivi de tipul celor de la Coşovenii de Jos (fig. 1/2,6)[184] sau Untersiebenbrunn (fig. 14/1—2)[185] ornamentaţi în tehnica menţionată mai sus, apar fibule împodobite în stil policrom (fig- 13/1—2)[186]. Aceeaşi asociere dintre stilul policrom şi ornamentarea pieselor de metal prin gravare o întîlnim şi în mormîntul princiar de la Jakuszowice (fig. 15/22—28) unde piese de harnaşament sau de centură apar împreună cu catarame *cloisonnee* de la încălţăminte (fig. 11/11—13), de tipul celor descoperite la Braşov sau la Cîlnău, sau cu plăci ornamentale împodobite cu caboşoane[187]. Pe colanul de gît de la Eskjo (Smaland-Suedia) cele două tehnici se asociază pe acelaşi obiect[188]. Lista descoperirilor care demonstrează aceste asocieri nu poate fi încheiată fără a aminti încă o dată mormîntul princiar de la Untersiebenbrunn (fig. 13; 14) care reprezintă poate cel mai caracteristic exemplu în acest sens[189].

Toate asocierile demonstrează contemporaneitatea dintre stilul policrom, într-o anumită fază a evoluţiei sale, şi acest orizont cultural.

în ceea ce priveşte tezaurul de la Pietroasa, legăturile cu descoperirile caracteristice orizontului cultural Untersiebenbrunn-Coşovenii de Jos sînt multiple. După cum am arătat mai sus, atît gîtul cît şi piciorul cănii oenochoe (pl. a IlI-a) sînt ornamentate prin gravare în tehnica caracteristică acestui orizont.

în acelaşi sens, Gh. Diaconu, *Dacia,* N.S., 17, 1973, p. 264—265 ; oarecum pentru datarea propusă de K. Horedt, dar cu o altă interpretare etnică I. Nestor, Dacia, N.S., 19, 1975, p. 11. După I. Ncstor, *op. cit.,p.* 10 şi urm., grupa de morminte din N-E Transilvaniei (Palatca, Tîrgu Mureş, Sîntana de Mureş) ar aparţine gepizilor timpurii iar culturii Sîntana de Mureş-Cerneahov i se pot atribui numai descoperirile din S-E Transilvaniei (ex. Cernat). în acelaşi timp se subliniază prezenţa populaţiei autohtone documentată prin cimitirul de incineraţie de la Bratei, v. L. Bîrzu, *Continuitatea populaţiei autohtone în Transilvania în secolele IV—V (Cimitirul 1 de la Bratei), Bucureşti, 1973,* datat la sfîrşitul secolului al IV-lea şi începutul celui următor.

[178] G. Meszaros, *op. cit., loc. cit.*

[179] R. Pusztai, *op. cit.,* p. 112, fig. 8; p. 114.

[180] în acest sens M. Pârducz, ActaArch, 26, 1974, p. 198—199 care respinge ipoteza lui I. Bona, ActaArch, 23, 1971, p. 174, după care descoperirile de la Artand ar reprezenta o strînsă înrudire cu cultura Sîntana de Mureş-Cerneahov.

[181] G. Tejral, *op. cit.,* p. 46.

[182] E. Keller, *op. cit.,* p. 171 şi urm.

183 p.„tru problematica întregului orizont v. C. Nicolăescu-Plopşor, II. Zeiss, *op. cit.,* p. 272—285 ; J. E. Forrsanders, Meddelanden, 1937, p. 11 şi urm. ; H. Gcisslinger, Offa, 17—18, 1959-1961, p. 175 şi urm. ; R. Koch, *Germania,* 43, 1965, 1, p. 109 şi urm. şi mai ales p. 120 cu lista pandantivilor de acest tip; TJHa Lund-Hansen, Aarboger, 1969, p. 63-102; J. Tejral, *op. cit.,* p. 6-18.

[184] Nicolăescu-Plopşor, H. Zeiss, *op. cit.,* pl. 24.

[185] Vv. Kubitschek, *op. cit.,* pl. 4/2, 4.

[186] M. A. Tihanova, SA, 1, 1960, 196-204.

[187] N. Aberg, *Fornvănnen,* 1936, p. 264—277; pl. 2/9—10, 14—19 /piese ornamentate cu cabochoane/; pl. 2/11, 13 (catarame cloasonate) ; Pl. 3/31—23, 26; pl. 4/27—28 (piese ornamentate prin gravare).

[188] B. Arrhenius, *op. cit.,* p. 31; p. 40, fig. 31/a-b.

189 w. Kubitschek, *op. cit., pl.* 1/1—7 (piese ornamentate în stil policrom) ; pl. III/l—10; pl. IV/l—10 (piese ornamentate prin gravare).

Chiar şi motivul frunzelor de acant stilizate se reîntîlneşte pe pandantivii în formă de topor de la Coşovenii de Jos (fig. 1/2, 6)[190]. Pandantivi în formă de frunză de acant stilizată apar şi pe lanţul cu pandantivi din tezaurul nr. 1 de la Şimleul Silvaniei (fig. 2/2)[191], a cărui strînsă legătură cu tezaurul nr. 2 capătă astfel un nou punct de sprijin[192].

Pe de altă parte, tocmai frunzele de acant apar, de data aceasta executate în stil *cloisonnee* şi pe minerul coşuleţelor poligonale (pl. a VUI-a)[193]. Este o legătură stilistică foarte strînsă care denotă contemporaneitatea pieselor în discuţie. La aceeaşi încheiere ne duce şi cloazonajul în formă de inimă de pe un distribuitor caracteristic orizontului Untersiebenbrunn-Coşovenii de Jos, descoperit la Kerci (fig. 1/9), care este scrîns înrudit cu cloazonajul pectoralului de la Pietroasa[194].

Din toate aceste considerente rezultă importanţa poziţiei cronologice a orizontului cultural Untersiebenbrunn-Coşovenii de Jos pentru încadrarea cronologică a tezaurului de la Pietroasa.

Problema fixării cronologice a orizontului cultural Untersiebenbrunn-Coşovenii de Jos, poate fi soluţionată pe mai multe căi.

Fibulele ornamentate în stil policromele ia Untersiebenbrunn (fig. 13/1—2) au paralele identice sau aproape identice în tezaurul de la Şimleul Silvaniei (fig. 2/1) şi în descoperirile de la Kerci str. Spitalului, unde se datează cu monede la sfîrşitul secolului al IV-lea şi începutul secolului următor[195].

Spre aceeaşi datare ajungem şi pe o altă cale, şi anume prin legăturile tipologice ale garniturii ornamentate cu capete de cai de la Ehrenburg[196], motivul ornamental al garniturii fiind caracteristic grupei de antichităţi în discuţie[197]. Analiza legăturilor tipologice ale garniturii de la Ehrenburg dovedeşte că toate descoperirile înrudite, datate cu monede, se plasează în jurul anului 400[198].

Această încadrare cronologică este confirmată pe de altă parte de varianta scandinavă a orizontului care ne reţine atenţia; stilul Sosdala[199]. Cercetările legate de evoluţia tipologică a acestui stil au stabilit că fibula de argint cu placă dreptunghiulară din mormîntul de la Nyrup (Danemarca)[200] reprezintă faza premergătoare stilului Sosdala[201]. Mormîntul de la Nyrup conţinea printre altele şi o monedă Flavius Julius Constans (337—350), folosită ca pandantiv, ceea ce asigură datarea mormîntului în a doua jumătate a secolului al IV-lea. In consecinţă stilul Sosdala, care reprezintă o fază tipologică ulterioară fibulei din mormîntul de la Nyrup, trebuie datat la sfîrşitul secolului al IV-lea şi începutul secolului următor.

Prin urmare toate descoperirile care ne stau astăzi la dispoziţie sprijină datarea orizontului Untersiebenbrunn la sfîrşitul secolului al IV-lea şi începutul celui următor. în funcţie de această realitate documentară şi avînd în vedere legăturile stilistice care există între tezaurul de la Pietroasa şi orizontul Untersiebenbrunn-Coşovenii de Jos, datarea tezaurului

[190] V. *supra,* p. 1014-1015

[191] J. Hampel, *op. cit.,* voi. 3, pl. 14/p, a, o, h, w, ay.

[192] Asupra elementelor de legătură dintre cele două tezaure v. N. Fettich, ArchHung, S, 1932, p. 66 şi urm. Lipsa pandantivilor de tip Untersiebenbrunn-Coşovenii dc Jos, din tezaurul 2 de la Şimleul Silvaniei este compensată de prezenţa fibulelor cu semidisc şi picior alungit cu analogii perfecte în mormîntul de la Untersiebenbrunn, astfel că este cît se poate dc probabil ca cele două tezaure să nu reprezinte decît un singur tezaur.

[193] Pentru această problemă, v. şi K. Bohner, *op. cit.,* p. 230.

[194] I. P. Zasetskaia, *Zolotîe ukralenia gunskoi epohi.* Leningrad, 1975, p. 23, fig. 6; legătura foarte strînsă dintre piesele ornamentate în stil policrom şi cele prin gravare este confirmată tocmai de folosirea ornamentării policrome la piese altminteri ornamentate prin gravare. Alături de distribuitorul de la Kerci amintit mai sus menţionăm un alt distribuitor asemănător, tot de la Kerci (fig. 1/10), v. N. Fettich, ArchHung, 32, 1953, p. 133 şi pl. 30/33 — 34.

[195] V. *supra* p. 1019; printre descoperirile din str. Spitalului de la Kerci a apărut şi un umbo de scut faţetat care este caracteristic sfîrşitului secolului al IV-lea şi începutului secolului al V-lea, după cum ne lasă să înţelegem analogia cu umboul scutului lui Stilico de pe dipticul consular de la Milano, v. W.F. Volbach, *op. cit.,* pl. 19/63. Acest tip de umbo, dintre care unul s-a descoperit şi în jud. Bistriţa-Nâsăud, inf. Gh. Marinescu, este o piesă conducătoare a grupului cultural Dobrodzien, caracteristic sfîrşitului secolului al IV-lea şi începutului secolului al V-lea. Pentru poziţia cronologică a grupului cultural Dobrodzien, v. K. Godlowski, *The chronology of the later roman and early migralion periods in Central Europe,* Cracovia, 1970, p. 110 şi pl. IV/13.

[196] E. Koch, *op. cit.,* p. 109 şi urm.

[197] Ibidem, p. 111, fig. 3: răspîndirea pieselor ornamentate cu acest motiv zoomorf, care apare, printre altele şi pe unul din monumentele caracteristice orizontului cultural Untersibenbrunn-Coşovenii de Jos: tezaurul de la Kacin, v. V. P. Petrov, A. P. Kalisciuk, *Materiali i Doslidjenia z arheologii Prikarpatia i Volini,* 5, 1964, p. 88 — 95; v. şi J. Tehral, *op. cit.,* p. 17, care insistă asupra încadrării cronologice a tezaurului de la Kacin la începutul secolului al V-lea.

[198] R. Koch, *op. cit.,* p. 115.

[199] J. E. Forrsander, *op. cit.*; U. Lund-Hansen, *op. cit.*

[200] Aarboger, 1877, p. 372; H. Horling-Christensea, Aarboger, 1956, p. 60-61; fig. 26-27/14; U. Lund-Hansen, *Inventaria Archaeologica,* Denmark, Bonn 1971, sect. 8, DK 42 4 (l)/3.

[201] H. Gcisslinger, *op. cit.,p.* 178 şi urm. unde se aducşialte argumente pentru încadrarea cronologică amintită.

de la Pietroasa în prima jumătate a secolului al V-lea își găsește un temeinic sprijin documentar.

încadrarea cronologico-culturală a tezaurului de la Pietroasa este condiționată mai ales de legăturile pe care piesele ornamentate în stil policrom ale tezaurului le au cu alte piese similare descoperite în aria cultural-geografică caracterizată prin stilul policrom.

Asupra tehnicii *en cabochon* nu este n,evoie să insistăm prea mult dacă avem în vedere că piese ornamentate în această tehnică apar la Șimleul Silvaniei (fig. 2/1), Untersiebenbrunn (fig. 13/1—2), Kerci str. Spitalului etc, descoperiri asupra cărora ne-am referit deja în mai multe rînduri[202]. Caboșoanele care par să fie caracteristice mai ales începutului evoluției stilului policrom, continuă apoi în tot cursul dezvoltării sale.

în schimb cloazonajul drept care acoperă întreaga suprafață a obiectului este caracteristic mai ales primei jumătăți a secolului al V-lea[203].

Observații interesante ne prilejuiește analiza colazonajului ajurat de pe colanul cu balama, fibule sau coșulețele poligonale.

Cloazonajul ajurat de pe fibula mică și cele mijlocii se leagă stilistic de cloazonajul similar dintr-o serie întreagă de descoperiri din centrul și apusul Europei. Astfel, placa de centură din mormîntul de la Komârom (Ungaria) (fig. 6/5)[204] este datată pe baza analogiilor buterolei cu cea din mormîntul de la Blucina, sau altele de același tip, în a doua jumătate a secolului al V-lea[205]. Aceeași tehnică apare pe placa cataramei de la Backi Monostor (Iugoslavia)[206], asociată cu un tip de fibulă atribuită ostrogoților, care după J. Werner, aparține perioadei din jurul anului 450[207]. Printre antichitățile atribuite ostrogoților din Iugoslavia se numără și catarama ornamentată în aceeași tehnică de la Nestin-Srem care aparține aceleași perioade[208].

O analogie foarte apropiată pentru problema care interesează o întîlnim la pandantivul din mormîntul princiar de la Wolfsheim (fig. 16/1—8), care poartă pe spatele piesei inscripția regelui persan Artaschatar. Mormîntul, cu puternice caractere răsăritene a fost încadrat cronologic la începutul secolului al V-lea[209].

Tehnica aceasta de ornamentare a fost sesizată și pe unele teci de sabie din a doua jumătate a secolului al V-lea cum este de exemplu cea din mormîntul princiar de la Flonheim (fig. 6/3)[210].

Cloazonajul ajurat transparent caracteristic cușulețelor sau gîtului fibulelor celei mari se ancorează cronologic prin două descoperiri care oferă criterii de datare foarte precise. Mormîntul princiar de la Szeged-Nagysz^kzes conținea o cupă ornamentată în aceeași tehnică (fig. 5/1). întreg inventarul mormîntului se datează în prima jumătate a secolului al V-lea[211]. Mult citata cupă ornamentată în stilul *cloisonnee* ajurat a lui Chosrou Aparvez al II-lea (fig. 16/9) (590—628)[212] indică, ca și pandantivul de la Wolfsheim de altfel, originea iraniană a acestei tehnici și ne oferă pe de altă parte un alt argument pentru datarea tîrzie a tezaurului de la Pietroasa.

Cealaltă variantă a cloazonajului ajurat, observată pe colanul cu balama apare pe o serie întreagă de piese caracteristice epocii hunice. O paralelă stilistică foarte apropiată pentru cloazonajul colanului cu balama o constituie o placă din mormîntul princiar de la Kudinetov (fig. 17/3), districtul Terek[213], care aparține primei jumătăți a secolului al V-lea[214]. Aceeași tehnică, deși într-o formă mai îngrijită, apare și la minerul săbiei *(Scramasax)* din mormîntul

[202] V. *supra* p. 1019.

[203] K. Bohner, *op. cit.,* p. 228 și urm.

[204] J. Hampel, *op. cit.,* voi. 2, p. 46-47; voi. 3, pl. 40.

[205] K. Tihelka, PamArch, 54, 2, 1963, p. 471; p. 473 fig. 5/2; pentru buterolele de tipul celor descoperite la Komârom, v.P.T. Kessler, \V. Schnellenkamp, MainzerZ, 28, 1933, p. 123 și urm. cu încadrarea cronologică în a doua jumătate al secolului al V-lea.

[206] I. Kovacevic, *L'arche'ologie et l'histoire de la colonisation barbare des lerritoires des slaves du sud du IV' au VII' s.* Novi Sad, p. 67, și fig. 92.

[207] J. Werner, SlovArch, 7, 1959, p. 422—439; pe teritoriul țării noastre un tip de fibulă asemănător a fost descoperit în necropola de la Botoșani-Dealu Cărămidăriei, v. Em. Zaharia, N. Zaharia, *op. cit.,* p. 217, fig. 11/2.

[208] I. Kovacevic, *op. cit.,* p. 66, fig. 67.

[209] MainzerZ, 17/19, 1922/24, p. 73 și urm. cu bibliografia mai veche; G. Behrens, *Die Binger Landschaft in der Vor- und Fruhgeschichte,* Mainz, 1954, p. 46, fig. 67; p. 43.

[210] P. T. Kessler, V. Schnellkamp, *op. cit.,* p. 119, fig. 2/2; N. Fettich, *op. cit.,* pl. 32/1; pl. 33/6; B. Arrhenius, *op. cit.,* p. 80.

[211] N. Fettich, *op. cit.,* pl. 15; pl. 17; pentru datare v. p. 107—108.

[212] *Ibidem,* pl. 37; v. și p. 141 unde se insistă asupra originii iraniene a acestei tehnici.

[213] *Ibidem,* pl. 38/21 ; v. și p. 148 și urm.

[214] Mormîntul face parte din seria marilor morminte princiare hunice încadrate de J. Werner, *Beiträge zur Archäologie . . .,* p. 87, în prima jumătate a secolului al V-lea.

princiar de la Pouan (fig. 6/2)[215], datat pe baza inventarului său în prima jumătate a secolului al V-lea, eventual în jurul anului 450[216].

Cea mai apropiată analogie însă pentru cloazonajul colanului de la Pietroasa o oferă, pe lîngă alte piese — mai ales teci de sabie din sudul URSS (fig. 19/7—8), garda tecii săbiei de la Altlussheim[217]. Este un cloazonaj identic, şi ca motivistică (inimioare) celui de pe colanul cu balama (fig. 18/6)[218].

Sabia de la Altlussheim împreună cu sabia de la Pouan au strînsă legătură cu săbiile din sudul Rusiei ceea ce 1-a făcut pe F. Garscha[219] şi apoi pe K. Bohner[220] să preconizeze o origine a lor din această zonă a Europei[221].

După J. Werner, sabia de la Altlussheim, ca şi pandantivul de la Wolfsheim de altfel, a fost lucrată între 420—450[222], ceea ce oferă un alt indiciu cronologic pentru plasarea în timp a tezaurului de la Pietroasa.

Pe de altă parte, diferitele forme de granate întîlnite pe piesele din tezaurul de la Pietroasa au paralele într-o serie întreagă de descoperiri caracteristice stilului policrom.

Granatele în formă de inimă se întîlnesc în afara unor analogii deja citate de ex. pe o sabie din unul dintre mormintele în catacombe de la Kerci str. Spitalului[223], pe cupa cu picior de la Gourdon sau pe patena de la Gourdon, datate în jur de 450[224].

Palmetele apar pe una din săbiile de la Kerci sau pe patena de la Gourdon[225].

Frunza de acant de pe colan sau coşuleţele poligonale se reîntîlneşte pe o cataramă din colecţia Castellani (Roma), datată în perioada 450—520[226], pe o placă ornamentală a catarамei din mormîntul 31 de la Weimar, care pe baza inventarului său (pahar de sticlă, pieptene bilateral, cazan de bronz), aparţine grupei a Il-a din cronologia B. Schmidt, în date absolute 450-520[227].

Toate analogiile prezentate mai sus nu vin decît să sublinieze o dată mai mult poziţia cronologică şi culturală a tezaurului de la Pietroasa, în cadrul stilului policrom, propusă de noi mai sus.

încadrarea cronologică a tezaurului de la Pietroasa în prima jumătate a secolului al V-lea este confirmată şi de prezenţa la unul din coşuleţele poligonale a granatelor în formă de bastonaşe concave canelate. Această particularitate tehnică, are o importanţă deosebită pentru problemele care ne interesează. Băistonaşe canelate, drepte de data aceasta, se întîlnesc în afară de exemplele menţionate mai sus (Apahida îşi II) pe săbiile din sudul URSS datate în prima jumătate a secolului al V-lea sau pe deja menţionata sabie de la Pouan[228].

Catarama din cimitirul franc de la Tressan, datată în secolele V—VI ornamentată cu bastonaşe de aceeaşi factură[229] reprezintă un argument în plus pentru încadrarea cronologică a tezaurului de la Pietroasa în secolul al V-lea.

înainte de a încheia analiza stilului policrom al tezaurului de la Pietroasa se cuvine a stărui asupra unui amănunt ornamental de pe gîtul fibulei celei mari. Pe lîngă ornamentarea cu ajutorul cloazonajului ajurat, gîtul fibulei este împodobit cu mici lăcaşuri rotunde în care au fost fixate mici pietre preţioase. Acelaşi sistem de împodobire apare şi pe placa cată-

[216] E. Salin, A. France-Lanord, *Gallia,* 14, 1956, 1, p. 69, fig. 9.

[216] *Ibidem,* p. 75; Al. Odobescu, *Le tresor...,* voi. I, p. *56 (supra,* p. 138), fig. 21.

[217] F. Garscha, *Germania,* 20, 1936, pl. 38-39.

[218] Asupra strînsei legături stilistice dintre cele două piese, v. H. Arbmann, *op. cit.,* p. 135 ; K. Bbimer, *op.cit.,* p. 231 şi urm. ; deşi F. Garscha, *op. cit.,* p. 196, afirmă foarte clar că granatele săbiei de la Altlussheim sînt bombate („mugelig geschliffen"), B. Arrhenius, *op. cit.,* p. 119, le consideră subţiri, asemănătoare cu cele de pe sabia de la Planig, v. P. T. Kessler, MainzerzZ, 35, 1940, p. 3, fig. 3/1, ceea ce, judecind după informaţia care ne-a stat la dispoziţie, nu se confirmă. Stilul policrom al săbiei de la Planig, datorită cloazonajului („în formă de umbo") *(„mit halbkreisformiger Ausbuchtung")* nu se leagă de cel al săbiei de la Altlussheim.

[219] F. Garscha, *op. cit.,* p. 196 urm.

[220] K. Bohner, *op. cit.,* p. 224 urm.

[221] Pentru analogiile din sudul URSS amintim sabia de la Kerci, str. Spitalului, datată cu monedă Valentinian I sau II (?), *ibidem,* p. 225, fig. 2/1, sau cea de la Taman, *ibidem,* p. 225, fig. 2/4, care au analogii stilistice cu colanul cu balama. în cronologia antichităţilor din Crimeea stabilită de A. K. Ambroz, SA, 2, 1971, p. 92—123 şi fig. 2/25 săbiile sînt încadrate în prima jumătate a secolului al V-lea.

[222] J. Werner, *op. cit.,* p. 88.

[223] V. *supra* nota 219.

[224] J. Hubert, J. Pocher, W. F. Volbach, *op. cit.,* p. 363 ; p. 220, fig. 233 ; p. 221, fig. 234 ; v. şi Al. Odobescu, *Le tresor...,* I, p. 56, fig. 20.

[225] B. Arrhenius, *op. cit.,* p. 119.

[226] J. Werner, Kolnerjahrb, 3, 1958, pl. 11/3; p. 57.

[227] B. Schmidt, *Die spate Vdlkerwanderdungszeit in MiUeldeutschland* Berlin 1970 (Katalog), pl. 83; pentru datarea grupei idem, *Die spate Volherwanderungszeit in MiUeldeutschland,* Ffalle 1961, p. 90, fig. 49.

[228] F. Garscha, *op. cit.,* p. 196.

[229] J. Hubert, j. Pocher, W. G. Volbach, *op. cit.,* p. 220, fig. 232; p. 363.

ramei din mormîntul cu craniu deformat artificial de la Gyongydsapâti (Ungaria) datat în prima jumătate a secolului al V-lea (fig. 4/32)[230].

5. CADRUL ISTORIC

încadrarea rezultatelor analizei arheologice a pieselor tezaurului de la Pietroasa în peisajul istoric al epocii aduce noi precizări pentru descifrarea complexei problematici a impresionantului monument arheologic din nord-estul Munteniei. Istoria ținuturilor nord-dunărene în secolele IV — V ne lasă să distingem două etape distincte. O primă etapă, marcată de evenimentele premergătoare apariției hunilor şi o a doua etapă care se plasează în perioada supremației hunilor în bazinul carpatic, etape, care dacă judecăm problema arheologic, se plasează înainte şi după apariția stilului policrom în regiunile nord-dunărene.

a) **Cadrul istoric ce precede etapa pătrunderii orizontului caracterizat prin stil policrom**

Tratatul din anul 332 încheiat între goți şi Constantin a însemnat de fapt prima legiferare oficială a relațiilor dintre imperiu şi „barbarii" de la nord de Dunăre[231]. Prin acest tratat goții (împreună cu taifalii) intrau în relații de federați cu imperiul avînd obligația de a asigura paza frontierei dunărene şi de a participa cu contingente armate la războaiele purtate de romani. în schimb li se plăteau subsidii *annonae foederaticae* care constau din hrană şi bani[232]. Se pare însă, dacă ne este permis să judecăm după descoperirile monetare, că obligațiile imperiale s-au limitat mai ales la bunuri în natură. Harta descoperirilor monetare (fig. 8) din secolul al IV-lea din Moldova şi mai ales Muntenia se remarcă printr-o surprinzătoare raritate a monetelor de aur şi de argint, iar cele de bronz nu vin nici ele să confirme un aflux monetar deosebit în urma tratatului încheiat. Acest lucru este valabil pînă spre sfîrşitul secolului al IV-lea, cînd, după o scurtă perioadă de absență monetară (378—383), pusă pe seama perturbărilor legate de apariția hunilor în aceste zone geografice, se surprinde pentru perioada Valentinian II — Theodosiu II, o dispariție a monedelor de argint dar în schimb constatăm o creştere simțitoare a numărului monedelor de aur[233].

Tratatul încheiat în anul 332 era garantat prin trimiterea unor ostateci goți de neam nobil Ia Constantinopol. Printre ei se afla, după L. Schmidt[234] şi tatăl lui Athanaric. Aceste relații paşnice vor dura 35 de ani. Uneori însă goții uitau prevederile tratatului şi atunci izvoarele înregistrează conflicte la Dunăre ca de exemplu în timpul împăratului Iulian. Acestea sînt însă de mică importanță ceea ce-1 va face pe Iulian să exclame „pentru goți ajung negustorii de sclavi din Galatia, de care sînt vînduți peste tot indiferent de rangul lor social" (Ammianus Marcellinus, XXII, 7, 8—9).

Evenimentul central al politicii imperiale răsăritene în această perioadă este fără îndoială războiul din anii 339—361 cu perşii, război care continuă şi în timpul împăratului Iulian şi care va fi încheiat abia în anul 363 de urmaşul lui Iulian, Iovian. La 17 februarie 364 Iovian moare la Dadastana, iar Valentinian este proclamat la 26 februarie împărat la Niceea. La 28 martie fratele său Valens este proclamat la Constantinopol al doilea august. La puține luni are loc la Niş un fapt plin de consecințe pentru istoria imperiului : cei doi împărați îşi împart armatele şi imperiul: Valentinian preia partea de apus împreună cu Illyricum iar Valens partea de răsărit inclusiv Tracia. Prin această împărțire dublă se urmărea, printre altele, crearea unui echilibru între armata din apus, mult mai puternică, şi cea din răsărit care în tot decursul secolului al IV-lea era considerată inferioară celeilalte[235]. Această situație relativ precară a armatei din răsărit se datora şi faptului că regiunile răsăritene ale imperiului nu sînt supuse, în decursul secolului ai IV-lea, unor primejdii excesive. Datorită acestei reforme administrative şi militare, imperiul lui Valens capătă un număr considerabil de trupe galice şi germane, renumite pentru capacitatea lor militară, fără ca la rîndul ei armata din răsărit să fie obligată să trimită trupe în apus[236]. Această situație a armatei din răsărit se va menține pînă între anii 369—371.

începînd cu Valens se poate observa în sînul lumii gotice tendința de a organiza expediții de mare amploare[237]. în luptele dintre Valens şi pretendentul Procopius goții au căutat să vină în ajutor acestuia din urmă iar după înfrîngerea şi executarea lui Procopius (mai 366) încercau să-şi justifice atitudinea invocînd tratatul încheiat cu Contantin. Valens respinge aceste justificări şi hotărăşte organizarea unei expediții de pedepsire (Ammianus Marcellinus,

230 J. Nemeskeri, ArhErt, 5-6, 1944-1945, pl. 97.

231 L. Schmidt, *Die Ostgermanen,* Miinchen, 1969, p. 227.

232 *Ibidem,* p. 227, nota 5.

233 C. Preda, SCTVA, 26, 1975, 4, p. 446 şi urm.

234 L. Schmidt, *op. cit.,* p. 228.

235 D. Hoffmann, *Das spätromische Bewegungsheer und die Kolilia Dignitatum,* Dusseldorf, 1969, p. 214.

236 *Ibidem,* p. 391.

237 L- Schmidt, *op. cit.,* p. 230.

XXVII, 5, 1 ; Eunapios fr. 37 ; Zosimos, IV, 10), care pînă la urmă se transformă într-un adevărat război şi care ţine, cu toate întreruperile, trei ani (367—369), încheindu-se prin celebra pace de la Noviodunum. Tratatul a fost semnat de Valens, pentru romani şi Athanaric „iudex potcntissimus" (Themistios, X, 133—140; Amlimianus Marcelnus, XXVII, 5, 6); pentru goţi. în esenţa sa, el a însemnat de fapt anularea tratatului din timpul lui Constantin. Urmărindu-1 pe Themistius, aflăm că Dunărea este recunoscută graniţă, subsidiile sînt întrerupte, iar schimburile comerciale se limitează numai la două tîrguri. Din acest moment goţii şi prin urmare teritoriul locuit de ei a fost considerat în afara imperiului, spre deosebire de perioada lui Constantin, cînd teritoriile de la nord de Dunăre făceau parte din imperiu, cum ne lasă să înţelegem Iulian (împăraţii, 24).

Unul din fenomenele cele mai importante ale acestei perioade pentru istoria spaţiului nord-dunărean a fost fără îndoială răspîndirea creştinismului atît în lumea gotică[238] cît şi în sînul populaţiei autohtone[239]. Fără a intra în amănuntele acestei probleme, trebuie arătat că ştirile referitoare la răspîndirea creştinismului oferă date interesante în legătură cu diferitele grupări existente în cadrul societăţii gotice. în această problemă cele mai importante detalii le aflăm din analiza evenimentelor legate de cele două persecuţii iniţiate de Athanaric împotriva creştinilor. Astfel prima persecuţie (348—349) a fost provocată, după Socrates (IV, 33, 7) „deoarece Wulfila propovăduia creştinismul nu numai printre barbarii de sub ascultarea lui Fritigern, ci şi printre cei de sub ascultarea lui Athanaric". Motivul principal al dezlănţuirii prigoanei nu a fost „înjosirea credinţei străbune" (Socrates, IV, 33, 7). Atît persecuţia din 348—349 cît şi cea din 369—372 au reprezentat în primul rînd măsuri antiromane. Partida conservatoare, în fruntea căreia se afla Athanaric, acel *„verv tvpe",* cum îl numeşte Thompson[240], încerca prin aceste prigoane să oprească influenţa romană în rîndui populaţiei gotice şi a celei autohtone, căuta să se opună noului curent ideologic extrem de primejdios pentru însăşi existenţa sistemului tribal caracteristic societăţii gotice de la această dată[241].

Pe de altă parte, tot din aceeaşi sursă aflăm dc existenţa unei alte partide, „democratice" în viziunea lui Vârady[242], în fruntea căreia se afla Fritigern. Gruparea extremistă a acestei partide, care îmbrăţişase creştinismul în forma lui ariană, a trecut în imperiu imediat după 348, iar grosul partidei lui Fritigern probabil în anul 368, înaintea celei de a treia campanii a lui Valens[243].

Ne întrebăm, în aceste condiţii, în ce măsură autoritatea lui Athanaric, exprimată de acel *iudex potenlissimns,* se extindea efectiv asupra tuturor vizigoţilor. Evenimentele menţionate par a indica mai degrabă o slăbire a autorităţii lui Athanaric, iar situaţia goţilor în perioada de după încheierea tratatului de Noviodunum devenise din ce în ce mai precară.

în ceea ce priveşte localizarea sferelor de control ale celor doi conducători, indicii sugestive ni le dau ştirile despre campaniile lui Valens din anii 368 şi 369. Campania din anul 367, întreprinsă, se pare, în Muntenia ar indica că Athanaric îşi extindea autoritatea sa şi asupra acestui teritoriu[244]. Faptul că pacea din 369 se încheie la Noviodunum ne lasă să înţelegem că centrul puterii lui Athanaric se afla mai degrabă în N-E Munteniei şi S-E Moldovei. Spre aceeaşi localizare ne îndreaptă şi informaţiile în legătură cu cea de a doua persecuţie a lui Athanaric, cu care prilej îşi găseşte moartea preotul Sava înecat în rîul Musaios, foarte probabil Buzău (Acta Sanctorum, aprilie, II, 7).

în aceste condiţii, probabil, Fritigern îşi exercita controlul asupra teritoriului de sud al Munteniei, recunoscînd *pro forma* autoritatea de *iudex potentissimus* a lui Athanaric. Faptul că Fritigern a cerut ajutor armat lui Valens înainte de încheierea păcii[245] nu vine decît să sublinieze scăderea autorităţii lui Athanaric în sînul lumii gotice. Chiar şi încheierea păcii s-a pus printre altele şi pe seama presiunii exercitate de Fritigern[246], cu toate că apoi Athanaric va semna tratatul de pace în numele tuturor vizigoţilor.

[238] E. Thompson, Latomus, 21, 1962, p. 505-519.

[239] S. Dolincscu-Ferche, *On socio-cconomic relations between natives and huns at the lower Danube,* în voi. *Relations between the autochtonous populaiions on the tevritovy of România,* Bucureşti, 1975, p. 92; *Acta sanctorum,* II 3 (=962) *(Izvoarele istoriei României,* voi. 2, Bucureşti 1970) :, „Punîndu-le la cale iarăşi o încercare, ca de obicei, de către goţi, unii din băştinaşii din acel sat, aducînd jertfe zeilor, erau gata să jure înaintea prigonitorilor că nu este nimeni creştin în satul lor".

[240] E. Thompson, *op. cit.,* p. 509.

[241] *Ibidem,* p. 511.

[242] L. Vârady, *Das Letzle Jahrhundcrt Pannoniens,* Budapesta, 1969, p. 27.

[243] Ibidem, *loc. cit.*

[244] L. Schmidt, *op. cit.,* p. 231 ; Ammianus Marcellinus, XXXVII, 5 ; Zosimos, I, 11 (ediţia din *Izvoarele istoriei României,* voi. 2, Bucureşti, 1970).

[245] Discuţia asupra fixării cronologice a acestui moment la L. Vârady, *op. cit.,* p. 27 şi nota 36.

[246] *Ibidem,* p. 29.

După victoria împotriva goţilor, Valens, crezînd poate că situaţia la Dunăre s-a echilibrat, a trimis lui Valentinian I un important contingent de trupe. Deplasarea aceasta care a fost precizată între 369—371[247] a avut consecinţe dezastruoase în lupta de la Adrianopol (378).

b) Cadrul istoric care corespunde etapei de dezvoltare a stilului policrom

Anii următori încheierii războiului lui Valens cu goţii sînt marcaţi de consecinţele apariţiei hunilor în regiunile din răsrăitul ţării rtbastre. Presiunea exercitată de huni a silit o parte din ostrogoţi (grupul lui Withimir, în fruntea căruia s-a aflat după moartea acestuia, Alatheus şi Saphrax) şi întreaga masă a vizigoţilor să se retragă spre Dunăre. Athanaric, după o încercare de rezistenţă pe Nistru, a fost nevoit să se retragă între Prut şi Şiret unde a organizat construirea unui uriaş val de apărare. Masa mare a vizigoţilor se despărţise la acest moment de Athanaric după cum ne lasă să înţelegem Vârady interpretînd izvoarele epocii[248]. Trecerea Dunării care are loc în toamna lui 376 va fi plină de urmări pentru imperiu. Rămînînd consecvent principiilor s'ale aritiromane, Athanaric s-a retras în Caucaland (Ammianus Marcellinus, XXXI, 4, 13) după ce o cerere de trecere în imperiu a grupării ostrogote de sub conducerea lui Alatheus Saphrax şi a unei alte grupări vizigote de sub conducerea lui Farnobius fusese respinsă (Ammianus Marcellinus, XXXI, 4, 13). Pînă la urmă şi acestea au trecut Dunărea în timpul răscoalei vizigoţilor din anul 377.

Identificată de unii cercetători cu Banatul[249], regiunea în care s-a retras Athanaric este, mai probabil, de localizat în zona Buzăului[250]. în momentul de faţă nu avem documente arheologice care să ateste o prezenţă a goţilor în regiunile Banatului.

Trecerea vizigoţilor şi a grupelor de ostrogoţi în imperiu a constituit un eveniment fără precedent în istoria imperiului. Pentru prima dată a fost aşezat cu statut de federaţi un popor germanic mai mare în interiorul imperiului. Aşezarea vizigoţilor în imperiu mai precis în Tracia, va pune autorităţilor romane în faţa unor probleme organizatorice nemaiîntîlnite. Incapacitatea autorităţilor împreună cu abuzurile *Comes-ului per Thracias* Lupicinus şi Maximus vor declanşa în cele din urmă al doilea război gotic (377—382) care s-a încheiat abia în timpul domniei lui Theodosius I, în anul 382. încheierea păcii este precedată de un eveniment important pentru problema tezaurului de la Pietroasa. în iarna 380/381 bătrînul *iudex potentissimus* Athanaric, împreună cu suita sa a trecut în imperiu* (Zosimos, IV, 34, 4). Motivul principal care 1-a determinat pe antiromanul Athanaric să facă acest pas a fost o conjuraţie care a izbucnit printre goţii rămaşi cu el[251]. în urma acestei conjuraţii el este nevoit să părăsească regiunile nord-dunărene. Din sursa menţionată mai sus aflăm că era însoţit de un număr mic de oameni. Toate acestea dovedesc încă o dată diminuarea considerabilă a sferei de dominaţie a fruntaşului vizigot. în aceste condiţii ideea îngropării tezaurului de la Pietroasa, tezaur care ar fi aparţinut întregului popor vizigot, de către Athanaric ni se pare lipsită de temei istoric.

Athanaric a fost primit cu toate onortirile, însuşi împăratul îi vine în întîmpinare. Această atitudine a lui Theodosius trebuie înţeleasă însă în lumina situaţiei concrete a războiului cu goţii care era în plină desfăşurare. Prin onorurile acordate păgînului Athanaric, împăratul roman şi creştin urmărea de fapt două scopuri. în primul rînd vroia să-i impresioneze şi să-i atragă pe vizigoţi spre o rezolvare pe cale diplomatică a conflictului. Pe de altă parte, Teodosiu I vedea în antiarianismul lui Athanaric un mijloc de a-i atrage pe goţii arieni spre credinţa ortodoxă[252].

Tratatul a fost încheiat la 3 octombrie 382 la Constantinopol în urma unor lungi tratative diplomatice conduse de cel mai bătrîn general a lui Teodosiu Saturninus *„magister equitum"*. Goţii sînt aşezaţi în Tracia cu statut de federaţi, cu căpetenii şi constituţie proprie.

Aceste evenimente au însemnat de fapt trecerea celei mai mari părţi a vizigoţilor la sud de Dunăre. în teritoriile nord-dunărene a rămas populaţia autohtonă, în formele ei tradiţionale de viaţă dar în acelaşi timp apare şi o nouă populaţie, ostrogoţii conduşi de Odotheus, aflat probabil sub dominaţie hunică. Este momentul cînd dinspre regiunile din răsăritul ţării noastre apar populaţii noi[253], purtătoare a unui nou orizont cultural caracterizat, printre altele, prin stilul policrom, de care credem că se leagă, printre alte antichităţi de aceeaşi factură, şi tezaurul de la Pietroasa.

Dată fiind importanţa momentului se cuvine să insistăm puţin asupra lui. Zosimos (IV, 35) arată că în armata lui Odotheus se aflau nu numai dintre *neamurile care locuiau*

[247] **D. Hoffmann, *op. cit.,* p. 429.**

[248] **L. Vârady, *op. cit.,* p. 25 urm.**

[249] **L. Schmidt, *op. cit.,* p. 404; L. Vârady, *op. cit.,* p. 30.**

[250] **A. Odobescu, *Le tresor. . .,* voi. III, p. *20 şi urm.* (*supra,* 728 şi urm.) ; I. Nestor, în *Istoria României,* Bucureşti, 1960, p. 698.**

[251] **L. Schmidt, *op. cit.,* p. 418; L. Vârady, *op. cit.,* p. 518.**

[252] **L. Vârady, *op. cit.,* p. 27.**

[253] **Una din primele grupe etnice de acest fel este cea condusă de Alatheus şi Saphrax.**

dincolo de Istru dar şi dintre cele mai îndepărtate şi necunoscute" iar după această informaţie destul de generală face o precizare de importanţă esenţială pentru istoria populaţiei autohtone de la nord de Dunăre, informaţie care, după ştiinţa noastră, nu a fost exploatată pînă acuma la dimensiunile reale. Scriitorul antic spune „Cam în acel timp apăru dincolo de Istru un neam scit, necunoscut ***tuturor păstorilor de acolo; barbarii localnici*** îl numeau greutungi. . ." (IV, 38).

La acest moment cronologic cînd vizigoţii în marea lor majoritate se aflau deja la sudul Dunării, localnicii a căror îndeletnicire de bază era păstoritul nu pot să fie decît populaţia autohtonă. Coroborînd această informaţie cu cea referitoare la atacul carpodacilor din anul 381 (Zosimos IV, 34 : „Theodosius respinse pe sciri şi pe ***carpodaci,*** amestecaţi cu huni, şi, învingîndu-i în luptă, îi sili să treacă Istrul şi să se întoarcă în locurile lor"), credem că putem avansa ipoteza, destul de bine fundamentată, după care localnicii-păstori trebuie să fie identificaţi cu carpodacij, atestaţi de altfel şi arheologic. în ceea ce priveşte scirii şi hunii menţionaţi de scriitorul antic, probabil că sînt primele elemente ale unui val etnic care se îndreaptă dinspre răsărit spre regiunile Dunării şi care fac parte ca şi ostrogoţii (greutungii menţionaţi mai sus) din marele conglomerat etnic, reprezentat de confederaţia hunică.

începînd de la această dată, asistăm la un proces de infiltrare permanentă a unor populaţii noi venind dinspre răsărit.

în anul 390, vizigoţii, retraşi în urma înfrîngerii lui Maximus în anul 388 în Macedonia, iau legătura cu barbarii menţionaţi de Claudian la Dunăre, care în anul 391 pătrund pînă în Macedonia. Spre deosebire de Birt sau de L. Schmidt, Vârady nu vede în această informaţie o simplă imagine poetică ci consideră că este vorba de „trupele de ava,ngardă ale grupei înaintate a lui Uldis"[254]. Reţinem deocamdată prezenţa elementelor hunice în anii 391, 392, la hotarele dunărene ale imperiului.

în timpul răscoalei vizigoţilor din anul 395, hunii au tulburat din nou graniţa imperiului. Izvorul principal pentru aceste evenimente este Claudian care înfăţişează amănunţit „această primă şi mai importantă manevră a grupei lui Uldis" şi care în viziunea lui Vârady este în concordanţă cu expediţiile de pustiire ale aripii răsăritene hunice în Asia Mică, cînd hunii ajung pînă la Antiohia[255]. Această manevră în Asia Mică poate avea, cum am încercat să arătăm la analiza paterei, o oarecare importanţă pentru istoria tezaurului de la Pietroasa.

Datorită capacităţilor militare şi organizatorice ale ***mag. ped.*** Stilico, situaţia la graniţa dunăreană a imperiului s-a restabilit.

în jurul anului 400 gotul Găina, a cărui activitate militară provocase serioase tulburări în Peninsula Balcanică, încearcă să revină la nord de Dunăre dar a fost omorît de hunii de sub conducerea lui Uldis (Zosimos, V, 22).

Evenimentul central al acestor ani a fost reprezentat fără îndoială de marea invazie a ostrogoţilor de sub conducerea lui Radagais. Este de fapt „prima grupare de populaţie de origine ostrogotă de sub suzeranitate hunică care porneşte spre apus"[256]. (Ei vor fi înfrînţi în anul 406 de acelaşi Stilico în lupta de la Fiesole).

La Dunărea inferioară izvoarele scrise dar si cele arheologice înregistrează o nouă invazie hunică (402/409) a trupelor lui Uldis[257].

Problema localizării la acest moment cronologic al centrului puterii hunice are o importanţă deosebită pentru plasarea culturală şi istorică a unor grupuri de antichităţi de pe teritoriul ţării noastre, printre care şi tezaurul de la Pietroasa. Analizînd descrierea soliei lui Olympiodoros, din anul 412, dar şi alte izvoare scrise ale epocii, Vârady conchide că centrul de greutate trebuie să se fi aflat la nord de gurile Dunării[258]. Spre aceeaşi localizare ne duc şi ştirile referitoare la Theotimos I „scitul", „un episcop al Tomisului" care a dus o activitate misionară de răspîndire a creştinismului printre huni (Sozomenos. Hist. ecl. VII) sau ştirile care amintesc fortăreaţa Carsius din Thracia (= Carsium) printre stăpînirile hunice[259].

Desele raiduri întreprinse în sudul Dunării, atunci cînd centrul de greutate se afla la nord de gurile Dunării, sugerează un control hunic asupra Munteniei şi Olteniei[260]. Situaţia circulaţiei monetare pomenită mai sus îşi găseşte în acest context istoric o explicaţie cît se poate de logică. Creşterea numărului monedelor de aur în prima jumătate a secolului al V-lea trebuie pusă în legătură cu subvenţiile ridicate pe care imperiul era obligat să le plătească hunilor, mai ales după tratatul încheiat în anul 416 cu imperiul de Apus[261].

[254] ***Ibidem,*** **p. 75, cu întreaga bibliografie şi discuţie a problemei.**

[255] ***Ibidem,*** **p. 89 urm.**

[256] ***Ibidem,*** **p. 193.**

[257] ***Ibidem,*** **p. 223 urm.; Gh. Poenaru-Bordea, V. Barbu,** ***Dacia,*** **N.S., XIV, 1970, 251-295.**

[258] **L. Vârady,** ***op. cil.,*** **p. 235.**

[259] **R. Vulpe, I. Barnea,** ***Din istoria Dobrogei,*** **voi. II, Bucureşti, 1968, p. 407.**

[260] **I. Nestor,** ***op. cit.,*** **p. 699 ; Gh. Poenaru-Bordea, V. Barbu,** ***op. cit.,*** **p. 291 urm.**

[261] **L. Vârady,** ***op. cit.,*** **p. 259 urm. şi mai ales p. 260.**

Deplasarea acestui centru de greutate spre apus se va face în jurul anului 420. Urmarea deplasării hunilor spre apus este încheierea tratatului din 425 dintre aceşti huni externi ai lui Rua şi Imperiul de Apus. Una din doleanţele hunilor externi este dizolvarea federaţilor în Pannonia şi Valeria. Mutarea acestor federaţi, care au fost identificaţi de Vârady cu grupul lui Alatheus şi Saphrax, alcătuit din huni, alani şi ostrogoţi se face pînă în jurul lui 427[262].

După 427 asistăm la o pasivă aşezare a hunilor în Pannonia. Noua stare de lucruri este legiferată de tratatul încheiat în anul 433 între huni şi Imperiul de Apus, prin care hunii sînt aşezaţi cu statut de federaţi în Pannonia, iar lui Attila i se oferă titlul de *magister militum.* Tratatul prevedea printre altele un tribut anual de 700 livre aur iar tîrgurile erau deschise deopotrivă pentru huni cît şi pentru romani (Priscus Panites, *Despre soliile romanilor. . .* /p. 121 De Boor/1).

Tributul ridicat împreună cu acordarea libertăţii de negoţ nu reprezintă altceva decît tendinţa societăţii hunice de a se încadra în sistemul economic roman. Acelaşi motiv a stat probabil şi la baza numeroaselor expediţii întreprinse de huni împotriva imperiului[263] sau la setea lor nemăsurată după obiecte şi podoabe de aur. Bogăţia^ păturii conducătoare hunice este subliniată de nenumărate ori de solul bizantin *Priscus.* însuşi episcopul din Margus „a căutat unde se află averile regilor şi a prădat tezaurele lor ascunse", ceea ce va dezlănţui campania din 442 (Priscus, *Despre soliile neamurilor la romani,* De Boor, p. 575). Acest context explică foarte bine bogăţia excepţională a tezaurului de la Pietroasa. Este un fenomen pe care societatea gotică a sec. al IV-lea de la nord de Dunăre nu-1 cunoaşte.

în acelaşi timp mutarea centrului de greutate în Cîmpia Tisei nu a însemnat părăsirea controlului teritoriilor de la Dunărea inferioară. Din cîte ne lasă să înţelegem Priscus Panaites, *Despre soliile romanilor. . .* /p. 122 De Boor/2, aceste teritorii fac parte şi după anul 433 din sfera de dominaţie hunică.

Trebuie pe de altă parte subliniat, că în cadrul statului hun, hunii aveau desigur rolul preponderent. Dar alături de huni, şi celelalte populaţii care alcătuiau acest mare conglomerat etnic, jucau un rol deosebit de important înviata politică şi militară a imperiului hunic. Aceste populaţii în frunte cu conducătorii lor sînt instrumentele prin care Attila caută să asigure controlul vastului său imperiu[264]. Răspîndirea descoperirilor cu piese de aur ornamentate în stil policrom (fig. 8) este cît se poate de elocventă din această privinţă. Concentrarea masivă de descoperiri de acest gen în regiunea Buzăului (Cîlnău, Gherăseni, Pietroasa, Pîrscov) pledează, după părerea noastră, pentru localizarea în această zonă geografică a Munteniei, a centrului de stăpînire prin care se asigură controlul teritoriului nord-dunărean.

Moartea lui Attila (453) şi apoi lupta de la Nedao au dus în cele din urmă la prăbuşirea imperiului hunic care ,,a împlinit o necesitate istorică prin crearea posibilităţii unor noi grupe etnice, din *barbaricum-u* sferei de influenţă a culturii mediteraneene, să ajungă pe o treaptă superioară de civilizaţie"[265].

Aceste evenimente au produs schimbări deosebit de importante pe plan istoric şi cultural în bazinul carpatic. Consecinţele lor majore pot oferi temeiuri suficiente pentru îngroparea tezaurului de la Pietroasa la mijlocul secolului al V-lea.

CONCLUZII

Analiza arheologică a pieselor componente ale tezaurului de la Pietroasa, coroborată cu datele pe care ni le furnizează izvoarele scrise, converg şi susţin încadrarea cronologică în prima jumătate a secolului al V-lea.

Inscripţia cu caractere runice împreună cu obiceiul de a purta fibule, pledează pentru o apartenenţă germanică[266], eventual ostrogotică[267], singura populaţie germanică din cadrul confederaţiei hunice care poate fi luată în discuţie la această dată. Structura tezaurului confirmă ştirile din izvoarele scrise, care relevă importanţa politică a ostrogoţilor în cadrul organizaţiei statale conduse de huni[268]. Ei constituiau o pătură suprapusă care asigura controlul teritoriilor locuite de populaţia autohtonă daco-romană.

Pe de altă parte, patera, cana-oenochoe, fibula mică sau cele mijlocii, reflectă strînse şi diverse legături cu Imperiul roman. Tehnica de ornamentare a gîtului şi piciorului cănii-oenochoe reprezintă unul din elementele caracteristice al acelei adevărate industrii romane

[262] L. Vârady, *op. cit.,* p. 22 urm.

[263] *Ibidem,* p. 148 şi urm.

[264] J. Harmatta, ActaArchHung, 2, 1952, p. 227 şi urm. ; R. Harhoiu, *Aspects of the socio-political situation in Transylvania during the 5th century,* în *Relations between the autochtonous populations and the migratory populations on the territory of România,* Bucureşti 1975, p. 99 şi urm. ; S. Dolinescu-Ferche, *op. cit.,* p. 91 şi urm.

[265] *Ibidem,* p. 322 ; N. Iorga, *Istoria românilor,* voi. II, Bucureşti 1936 p. 190.

266 j Vv'erner, *Beiträge zur Archäologie. ..,* p. 66.

[267] K. Horedt, *Germania,* 50, 1972, 1-2, p. 217 şi urm.

[268] F. Lot, *Les invasions germaniques. La penetration mutuelle du monde barbare et du monde romain,* Paris, 1935, p. 103.

tîrzii care lucrează pentru Barbaricum". Sistemului de prindere de la fibula mică şi de la cele mijlocii, împrumutat de la fibula cu butoni în formă de ceapă—element de port caracteristic al costumului funcţionarilor superiori civili sau militari ai imperiului, împreună cu însăşi tipul de fibulă, care nu reprezintă altceva decît o imitare a unui element de port al costumului imperial, sugerează legături economice dar şi politice de o deosebită complexitate.

Toate darurile dar mai ales onorurile acordate păturii conducătoare hunice, ipotetic ostrogoţilor în cazul de faţă, sugerează tendinţa curţii imperiale de a menţine o autoritate formală asupra unor teritorii deja pierdute[269].

Pe de altă parte imitarea modei imperiale şi însuşirea unor bunuri de cultură romană exprimă tendinţa de integrare a lumii „barbare" în sistemul economic, cultural şi politic roman[270]. Acest dialog economic, cultural şi politic a avut o influenţă deosebită şi asupra consolidării romanităţii nord-dunărene.

îngroparea tezaurului în jurul anului 450 reprezintă reflexul arheologic al evenimentelor istorice legate de dispariţia statului hunic. Pentru romanitatea nord-dunăreană va începe un proces de dezvoltare a influenţelor primite în decursul primei jumătăţi a secolului al V-lea, proces al cărui punct culminant este reprezentat de epoca lui Iustinian.

RADU HARHOIU

CATALOGUL DESCOPERIRILOR DE PIESE DE AUR DIN SECOLUL AL V-lea DE PE TERITORIUL ROMÂNIEI

1. Apahida, jud. Cluj, Mormîntul nr. 1. J. Hampel, *Altcrthiimer des friihen Mittelalters in Ungarii,* Braunschweig, 1905, voi. 2, (1905), p. 39 urm.; voi. 3 (1905), pl. 21-25. Mormîntul nr. 2. K. Horedt, D. Protase, *Germania,* 50, 1972, 1-2, p. 174-220.

2. Balaci, jud. Teleorman, Descoperire izolată (brăţară cu capetele uşor îngroşate, pectoral semicircular din aur, bucată de sîrmă rotundă. S. Dolinescu-Ferche, SCIV, 14, 1, 1963, p. 183-18.

3. Bălteni, jud. Galaţi. Mormînt inhumaţie. I. T. Dragomir, SCIV, 17, 1, 1966, 181-

4. Braşov, jud. Braşov. Descoperire izolată (inel cu placă în formă de cap de taur. J. Hampel, *op. cit.,* voi. 2 (1905) p. 59; voi. 3 (1905), pil. 50/4. Descoperire izolată (cataramă de la încălţăminte). E. Beninger, *Der westgotisch-analisclie Zug nacJi Mitteleuropa* (Mannus-bibliothek 51) Leipzig, 1931, p. 32; p. 33, fig. 8.

5. Buhăieni, com. Andrieşeni, jud. Iaşi. Mormînt. A. Florescu, *Dacia,* N.S., 4, 1960, p. 561 urm.

6. Bunesti, jud. Braşov. Descoperire izolată : colan cu ochi si cîrlig pentru închidere. K. Horedt, *Germania,* 25,' 1941, p. 121 ; pl. 21/10.

7. Cepari, com. Dumitrana, jud. Bistrita-Năsăud. Mormînt. D. Protase, *Dacia,* N.S., 4, 1960, p. 569 urm.

8. Chiojd,jud. Buzău. Mormînt. C. C. Giurescu, RIR, 5-6, 1935-1936, 331—347; p. 336, fig. 2.

9. Cîlnău, jud. Buzău. Descoperire izolată : cataramă de încălţăminte (nepublicată). Colecţia Muzeului de istorie a României, v. Al. Odobescu, *Le tresor,* voi. I, p. *479 (supra,* p. 561) fig. 192.

10. Cluj, jud. Cluj. Descoperire întîmplătoare: doi cercei cu cub poliedric masiv, G. Lâszlo, *Kozlemenyek,* 1, 1941, p. 127; p. 124, pl. 1/10, 11.

[269] **Această tendinţă reiese cel mai pregnant din prevederile tratatului din 433. Titlul de *tnagister militum* oferit lui Attila, exprimă strădania cu care guvernul imperial căuta să consolideze imaginea unităţii teritoriale a imperiului; v. L. Vârady, *op. cit.,* p. 309.**

[270] **în acest context merită a fi amintită o idee, la care aderă din ce în ce mai mulţi istorici şi arheologi, după care o parte din mormintele princiare din prima jumătate a secolului al V-lea ar reprezenta mai degrabă manifestarea arheologică a unor federaţi barbari, membrii ai aristocraţiei tribale, aflaţi în slujba imperiului; v. în acest sens R. Pusztai, *op. cit.,* p. 114—115; L. Vârady, *op. cit.,* p. 498—499; G. Meszâros, *op. cit.,* p. 92; H. Vetters, *Zum Problem der Kontinuität im niederosterreichischen Limesgebiet,* în *Festschrift zum 70. Geburtstag von A. Klaar u. H. Mitscha-Mährheim,* Jahrbuch fur Landeskunde von Niederosterreich, 38, 1970, p. 48—75; J. Tejral, *op. cit.,* p s?.**

11. Cluj-Someşeni, jud. Cluj. Tezaur. K. Horedt, D. Protase, *Germania,* 48, 1—2, 1970, 89-98.

12. Conceşti, jud. Botoşani. Mormînt. C. Bloşkt, *Cercetări istorice,* Iaşi, 5, 1974, p. 59—80.

13. Dulceanca, com. Vedea, Mormînt. V. Dumitrescu, *Dacia,* N.S., 5, 1961, p. 537 urm.

14. Fîntînele, com. Matei, jud. Bistriţa-Năsăud. Morminte (S. Morintz, Dacia, N.S., 17, 1973, p. 375. Informaţie I. H. Crişan.

15. Gherăsend, jud. Buzău. Mormînt. Inf. Gh. Diaconu.

16. Hunedoara, jud. Hunedoara. Descoperire izolată : doi cercei cu cub poliedric ornamentaţi cu almandine. G. Lâszlo, *op. cit.,* p. 127; p. 124 pl. 1/8, 9.

17. Izvin, com. Recaş, jud. Timiş. Descoperire izolată : cercel cu cub poliedric ornamentat cu almandine. D. Csallany, ArchHung, 38, 1961, p. 195; pl. 218/4.

18. Mediaş, jud. Sibiu. Descoperire izolată ; cercel cu cub poliedric ornamentat cu almandine. K. Horedt, *Germania,* 25, 1941, p. 123 pl. 21/8.

19. Periam, jud. Timiş. Mormînt. J. Hampel, *op. cit.*

20. Pietroasele, jud. Buzău.

21. Pîrscov, jud. Buzău. Tezaur. V. Teodorescu, Bucureşti. *Materiale de istoric şimuzeografie,* 9, 1972, p. 91, nota 47 (nepublicat). Colecţia Muzeului de istorie a României.

22. Rotopăneşti, com. Horodniceni, jud. Suceava. Fragment de pandantiv, antrenat într-un nivel de sec. II—III. E. Busuioc, *Dacia,* N.S., 17, 1973, p. 337—342.

23. Şimleul Silvaniei, jud. Sălaj. Două tezaure. J. Hampel, *op. cit.,* voi. 2 (1905) p. 15 urm.; voi. 3 (1905) pl. 14-31 ; N. Fettich, ArchHung, 8, 1932.

24. Transilvania. Descoperire izolată : brăţară cu capetele îngroşate. G. Lâszlo, *op. cit.,* p. 125; p. 123, fig. 1/3.

25. Uileacul Simleului, jud. Sălaj. Descoperire izolată : colan de gît cu cîrlig de prindere. ArhErt, 22, 1902, p. 432.

26. Veţel, suburbie oraş Deva, jud. Hunedoara. Mormînt. G. Lâszlo, *op. cit.,* p. 124 urm.; p. 124, pl. 1/1-7.

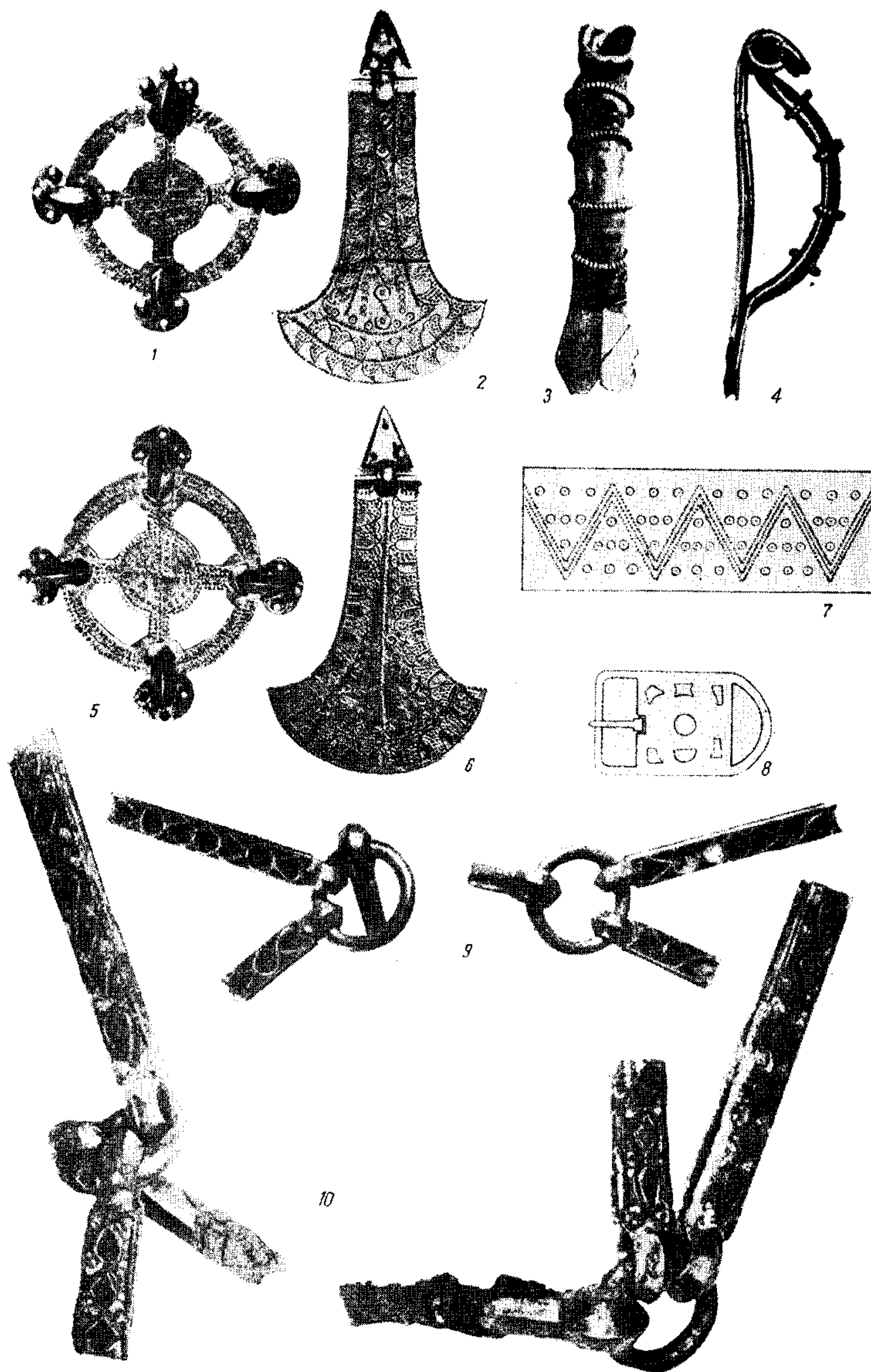
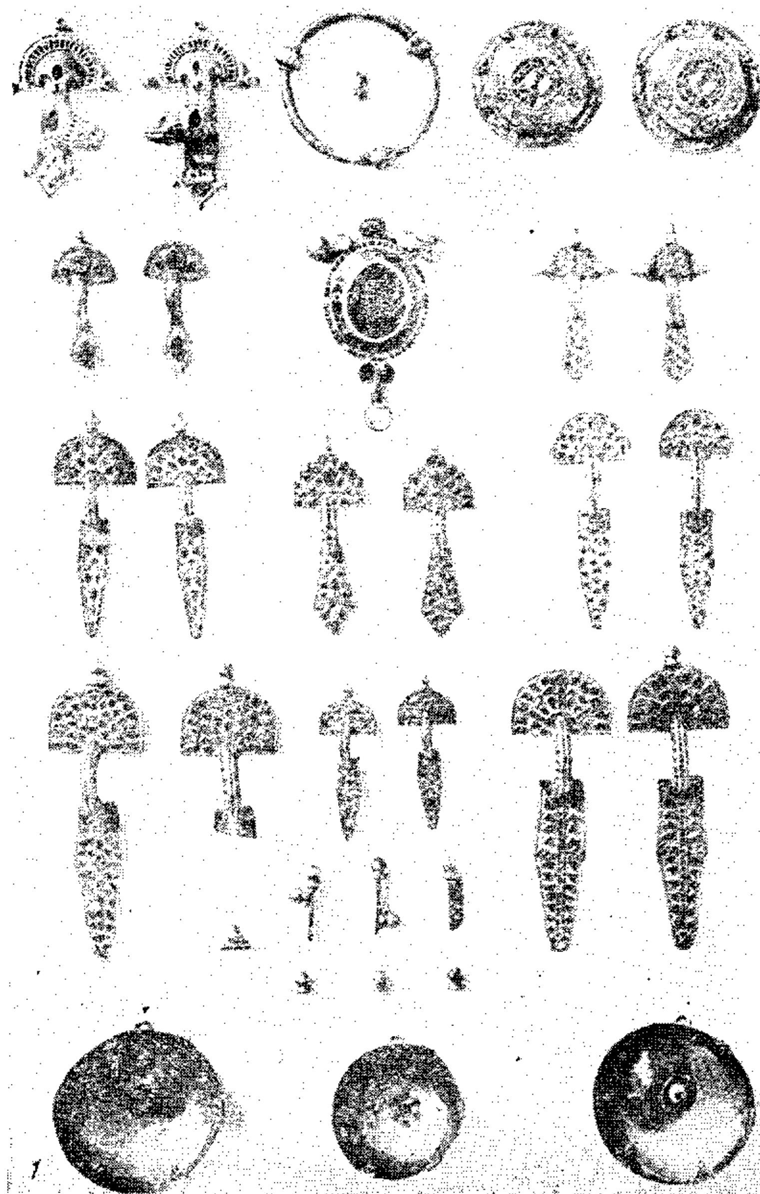

Fig. 1. 1—8: tezaurul de la Coşovenii de Jos; 9—10: piese de harnaşament descoperite în mormintele de la Kerci, str. Spitalului.

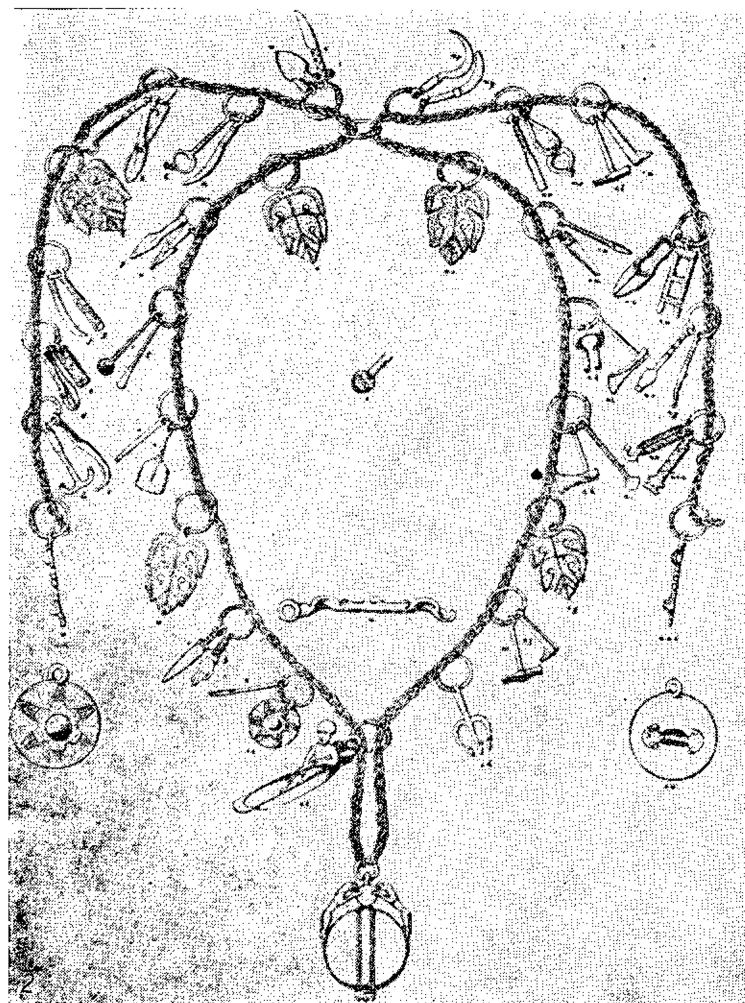
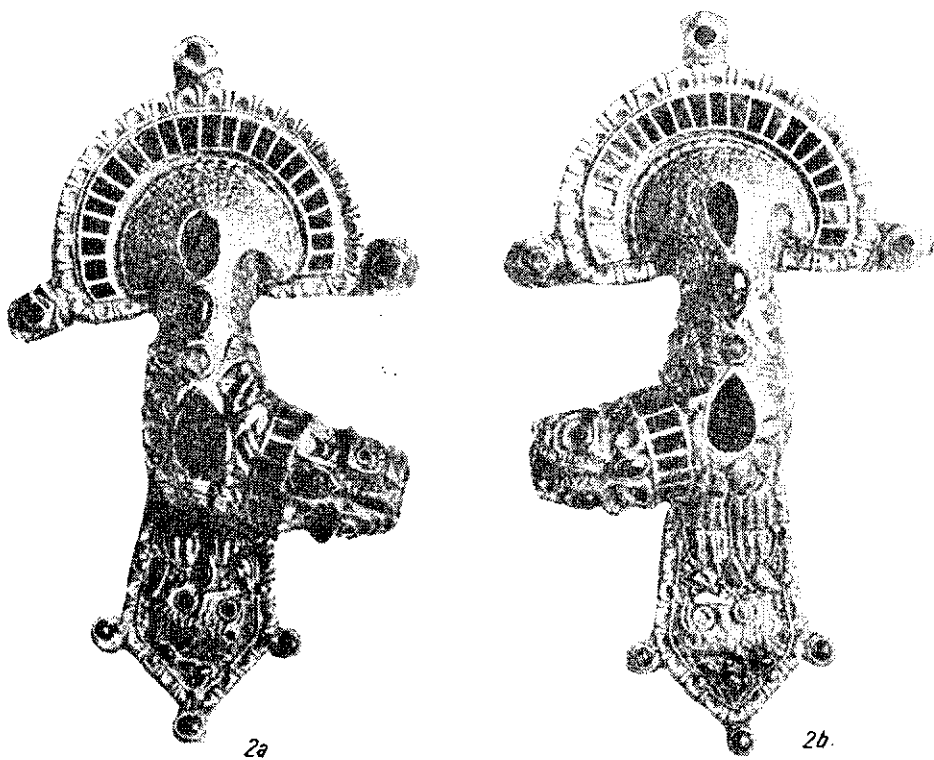

Fig. 2. 1: tezaurul nr. 2 de la Şimleul Silvaniei; 2: lanţul cu pandantivi din tezaurul nr. 1 de la Şimleul Silvaniei.

Tezaurul nr. 2 de la Şimleul Silvaniei; 1—1a: fibula cu onyx; 2—2a: fibula în formă de leu.

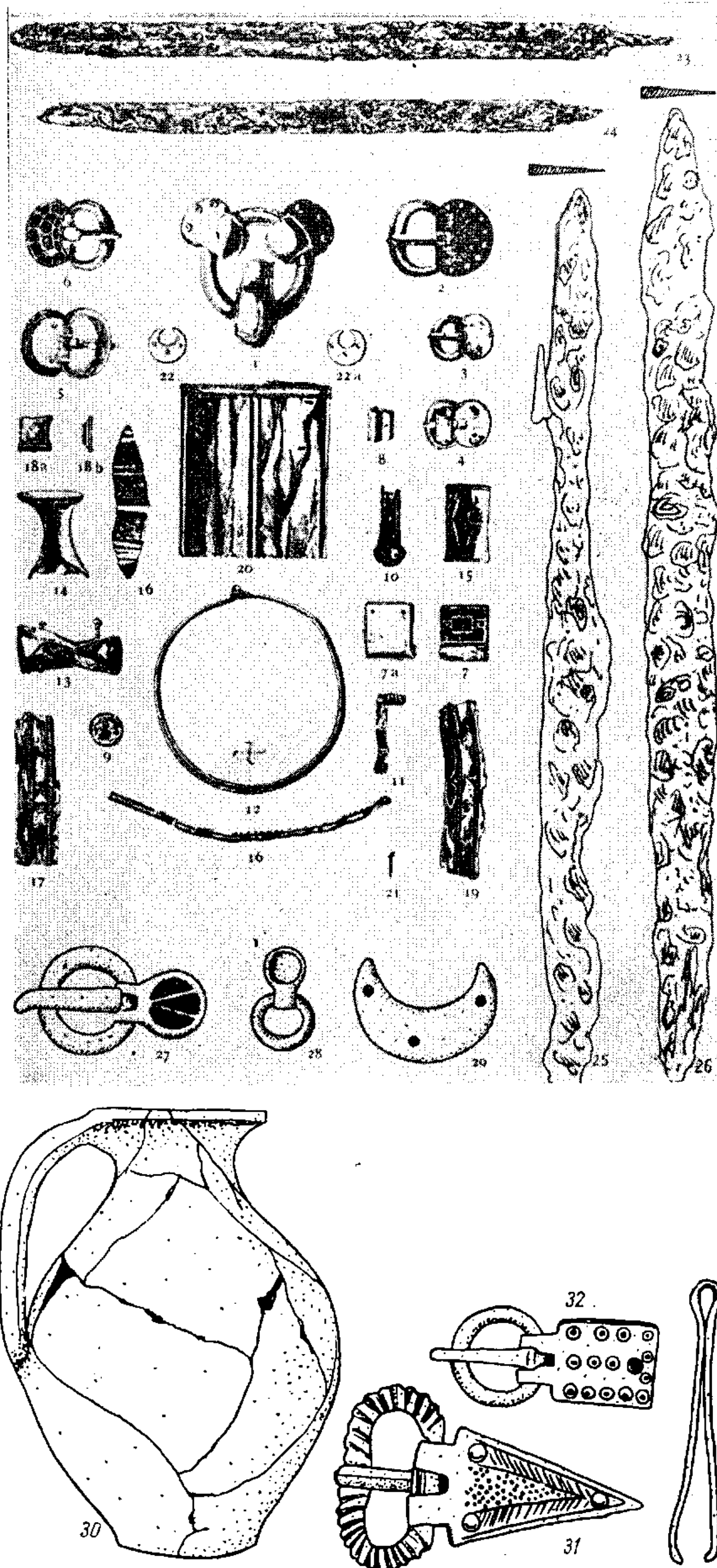

Fig. 4. 4—29: inventarul mormîntului de la Musliumova; 30—33: inventarul mormîntului de la Gyongyâsâpâti.

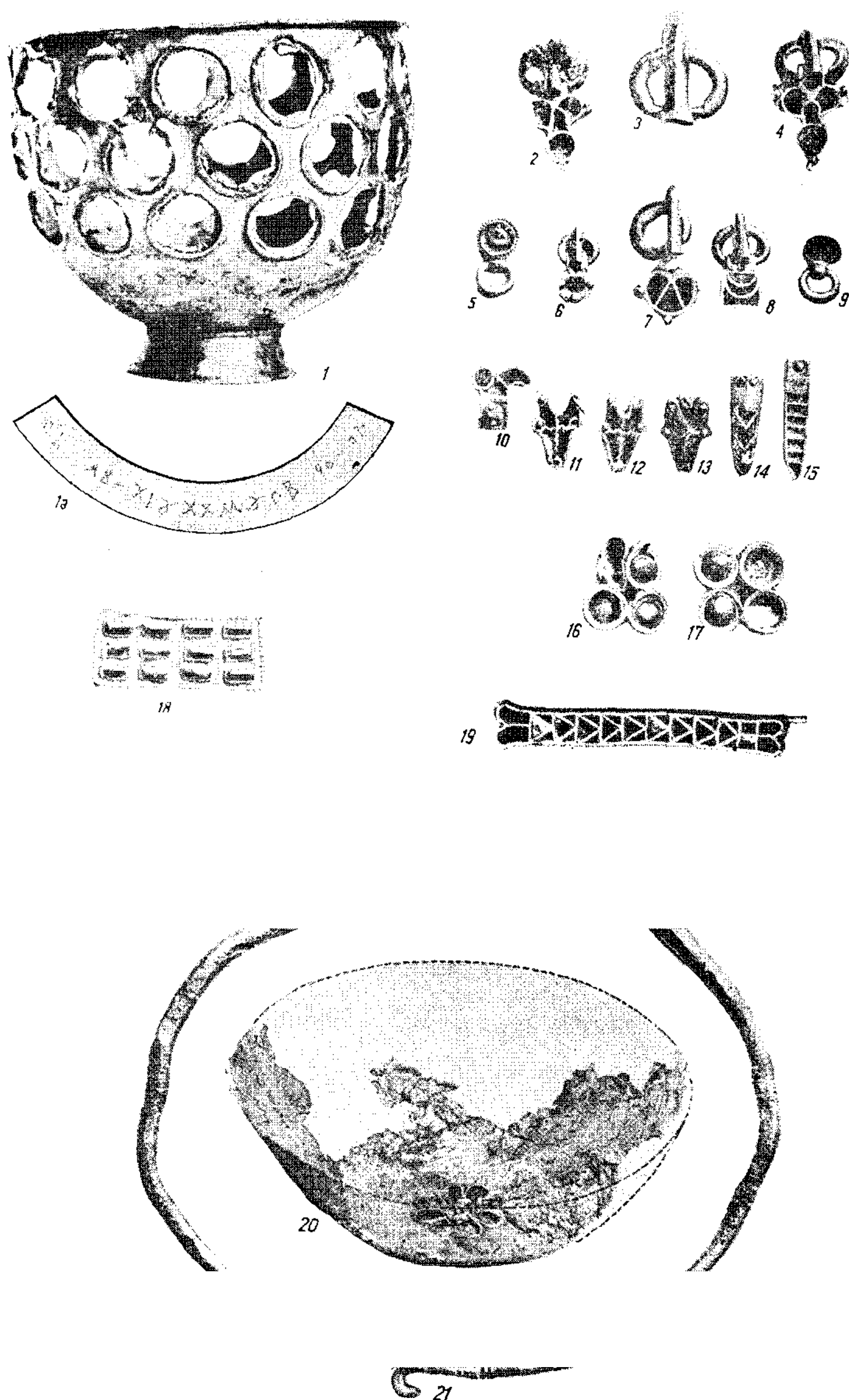

Fig. 5. 1-21 : piese din inventarul mormîntului princiar de la Szeged-Nagyszeksds.

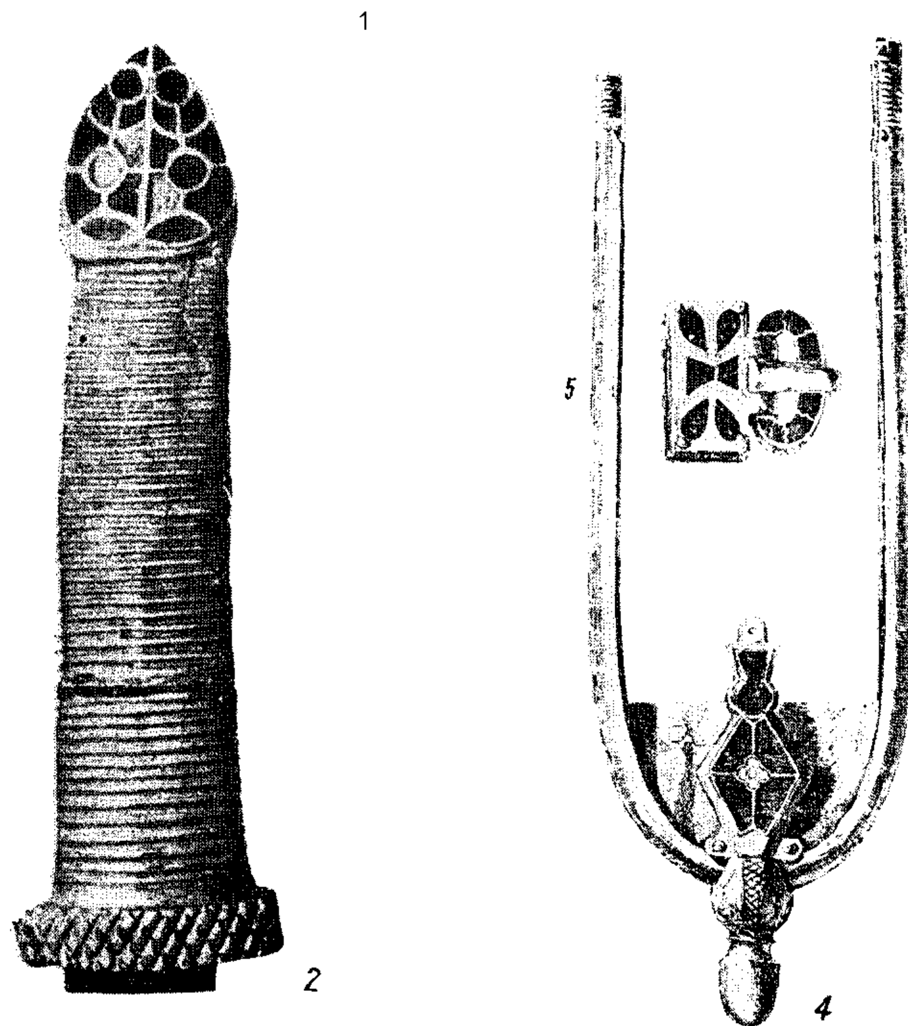

Fig. 6. 1—2 : piese din inventarul mormîntului princiar de la Pouan; 3: sabia din mormîntul princiar de la Flonheim; 4—5: buterola şi catarama din mormîntul de la Komarom.

Fig. 7. 1 : detaliu din dipticul de la Halbersteadt; 2 : detaliu din dipticul pe care este reprezentată Roma şi Constantinopolul de la Kunsthistorisches Museum din Viena; 3 : detaliu din bustul de bronz a lui Valentinian II de la Muzeul Național Maghiar din Budapesta.

"j Q43

o
4»

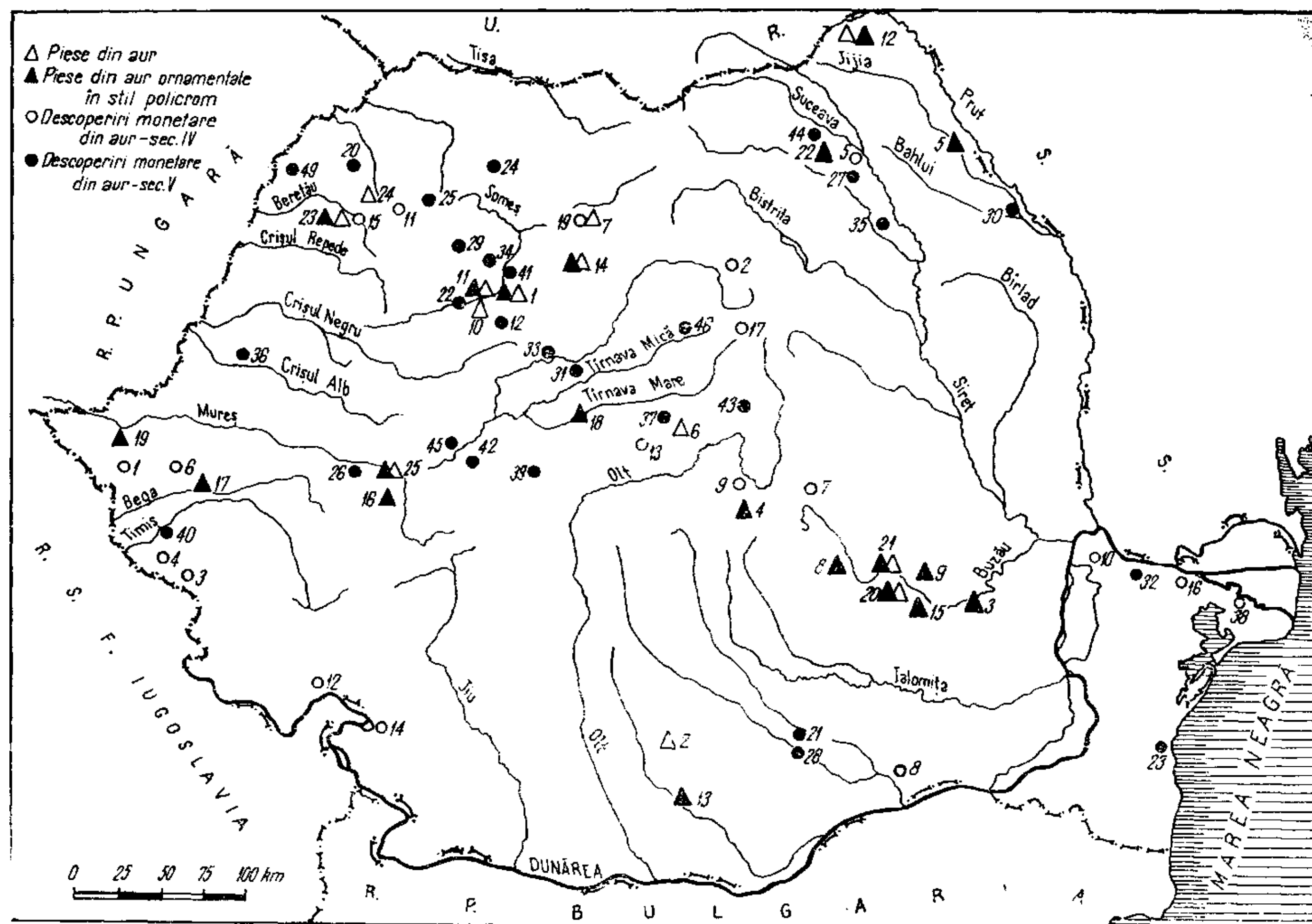

Fig-

	LOCALITATEA	|		CLOISONNEE À OOUR		CLOISONNEE ONDULAT
1	Bălteni	9				
2	Buhăeni	9				
3	Chiojd	i ! $				
*t	Dulceanca	j 9				
7	Gherăserd	®				
8	Pîrscov	●				
9	Rotopănești	9	●			
10	Vețel	i ®				
11	Concești	9	●			
12	Șimleul Silvaniei	®	9			
13	Brașov		©			
ik	Cîlnău					
45	Hunedoara		● ●			
46	Periam					
17	Mediat		●			
18	Izvin	– –			●	
13	Pietroasa	●	●	9		
20	Someșeni		©	9	●	9
21	Apahida I	●	©			9
22	ApahidaS				9	9

Fig. 9. Tabelul relațiilor combinatorice ale descoperirilor cu piese din aur de pe teritoriul României.

Fig. 8. - Harta descoperirilor de obiecte şi monede din aur din secolele IV şi V e.n.

Descoperiri monetare de aur din sec. al IV-lea e.n.

1. l'iled, jud. Timiş
2. 13crse.se, jud. Harghita
3. Denta, jud. Timiş
4. Deta, jud. Timiş
5. Dolheşti, jud. Suceava
6. Carani, jud. Timiş
7. Crasna, jud. Covasna
8. Curcani, jud. Ilfov
9. Feldioara, jud. Braşov
10. Macin, jud. Tulcea
11. Moigrad, com. Mirşid, jud. Sălaj
12. Orşova, jud. Caraş-Severin
13. Retiş, jud. Sibiu
14. Rogova, jud. Mehedinţi
15. Şimleul Silvaniei, jud. Sălaj

Hi. Tulcea, jud. Tulcea

17. Valea Strîmbă, jud. Harghita.

Descoperiri monctaic dc aur din sec. al V-lea e.n.

18. Aiton, jud. Cluj
19. Cepari, com. Dumitra, jud. Bistriţa-Nâsăud
20. Cig, com. Tâşnad, jud. Satu Mare
21. Ciorogirla, jud. Ilfov
22. Cluj-Napoca, jud. Cluj
23. Constanţa, jud. Constanţa
24. Copalnic-Mănăştur, jud. Maramureş
25. Doba Mică, com. Dobrin, jud. Sălaj
26. Dobra, jud. Hunedoara
27. Dolheşti, jud. Suceava
28. Domneşti, jud. Ilfov
29. Ilida, jud. Sălaj
30. Holboca, jud. Iaşi
31. Icrnut, jud. Mureş
32. Isaccea, jud. Tulcea
33. Luduş, jud. Mureş

31. Luna de Jos, com. Dăbîca, jud. Cluj

35. Miroslovești, jud. Iaşi
36. Moroda, jud. Arad
37. Meşindorf, com. Buneşti, jud. Braşov

33. Murighiol, jud. Tulcea

39. Ocna Sibiului, jud. Sibiu
40. Petroman, jud. Timiş
41. Răscruci, com. Bonţida, jud. Cluj
42. Sebeş, jud. Alba
43. Sînpaul, jud. Harghita
44. Suceava, jud. Suceava
45. Valea lui Mihai, com. Vinţu de Jos, jud . Alba
46. Vădaş, com. Neaua, jud. Mureş

Descoperiri de piese de aur din sec. al V-lca

1. Apahida, jud. Cluj
2. Balaci, jud. Teleorman
3. Bălteni, jud. Buzău
4. Braşov, jud. Braşov
5. Buhăieni, com. Andrieşeni, jud. Iaşi
6. Buneşti, jud. Braşov
7. Cepari, com. Dumitra, jud. Bistriţa-Năsăud
8. Chiojd, jud. Buzău
9. Cîlnău, jud. Buzău
10. Cluj-Napoca, jud. Cluj
11. Cluj-Someşcni, jud. Cluj
12. Conceşti, jud. Botoşani
13. Dulceanca, com. Vedea, jud. Teleorman
14. Fîntînelc, com. Matei, jud. Bistriţa-Năsăud
15. Cherăseni, jud. Buzău
16. Hunedoara, jud. Hunedoara
17. Izvin, com. Recaş, jud. Timiş
18. Mediaş, jud. Sibiu
19. Periam, jud. Timiş
20. Pietroasele, jud. Buzău
21. Pîrscov, jud. Buzău
22. Rotopăneşti, com. Horodniceni, jud. Suceava
23. Şimleul Silvaniei, jud. Sălaj
24. Uileacul Şimleului, jud. Si-aj
25. Yeţel, suburbie Deva, jud. Hunedoara

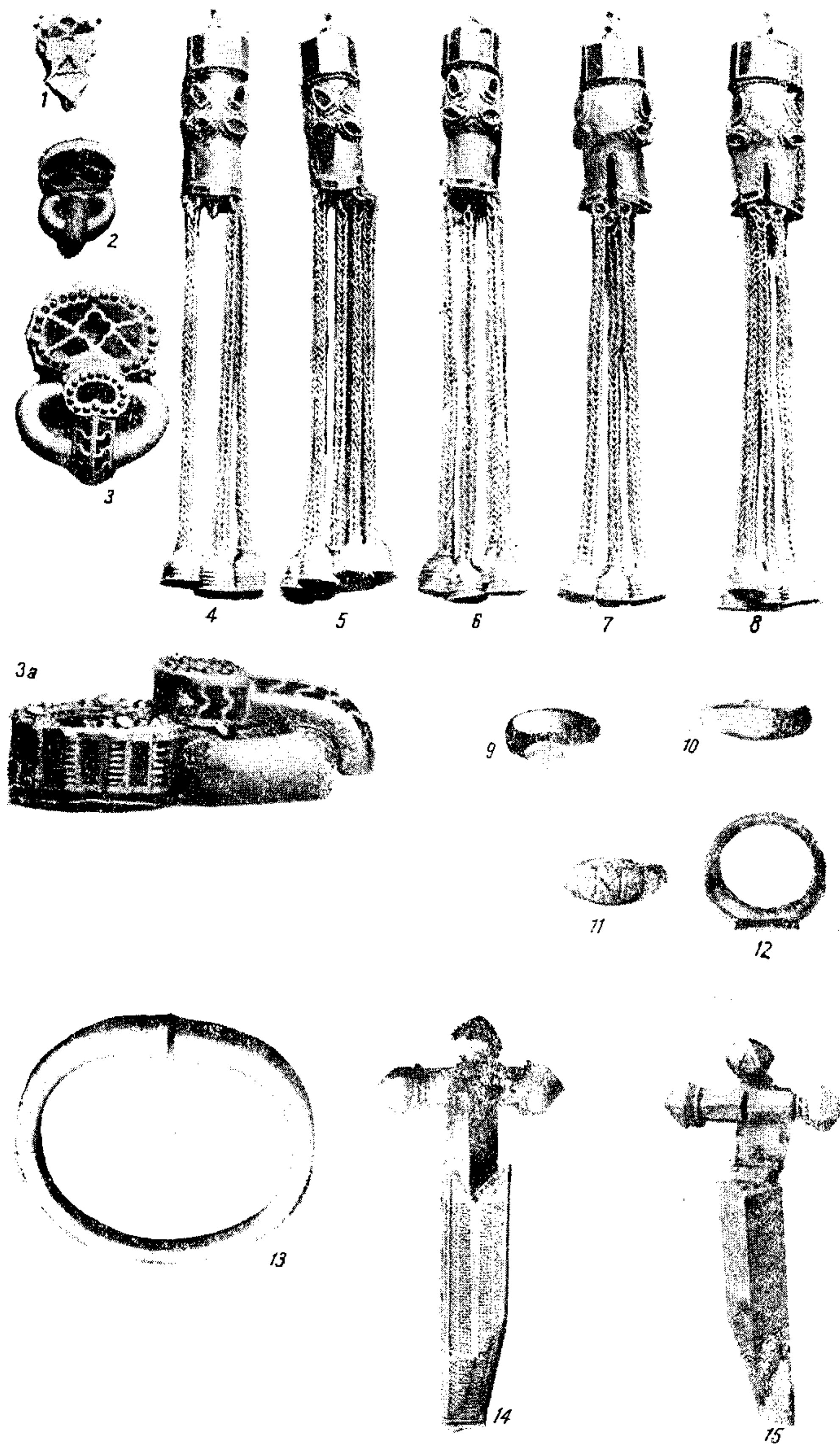

Fig. 10. Piese de inventar din mormîntul princiar nr. 1 de la Apahida.

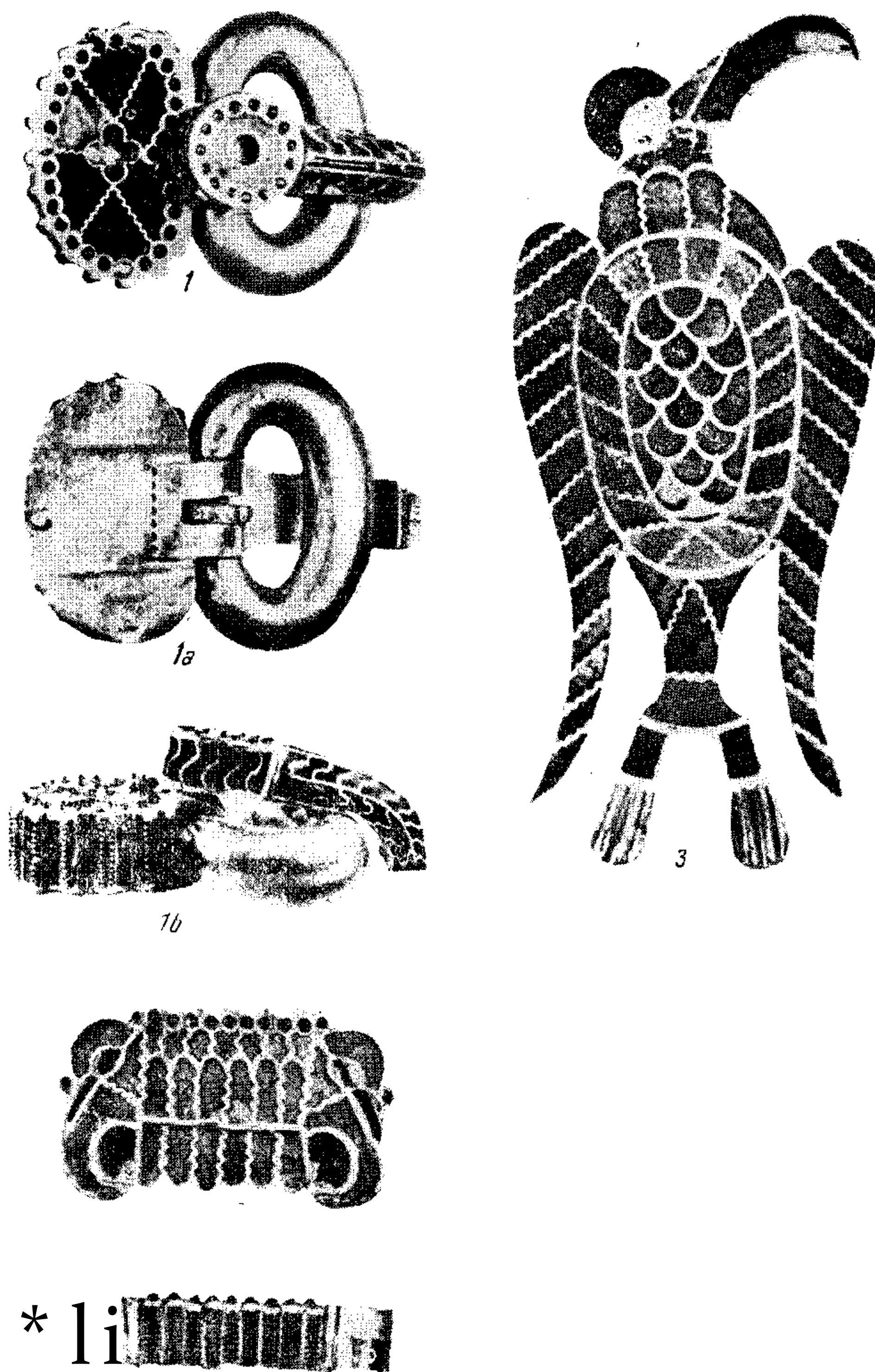
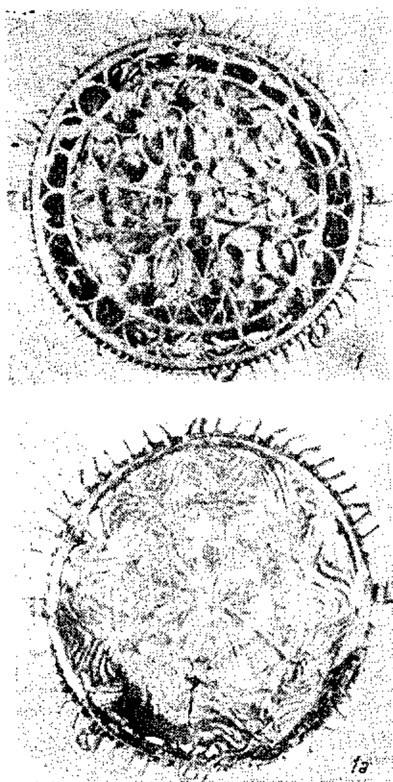
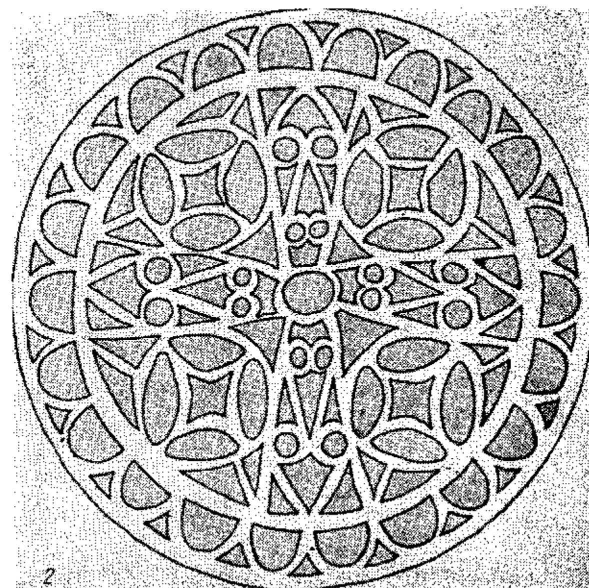

Fig. 11. Piese de inventar din mormîntul princiar nr. 2 de la Apahida.

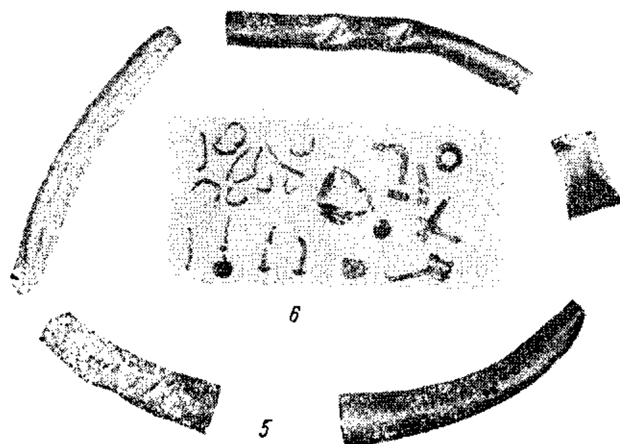

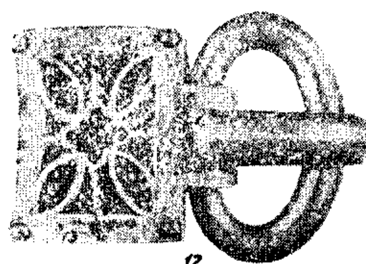

Fig. 12. Piese din tezaurul de la Someșeni.

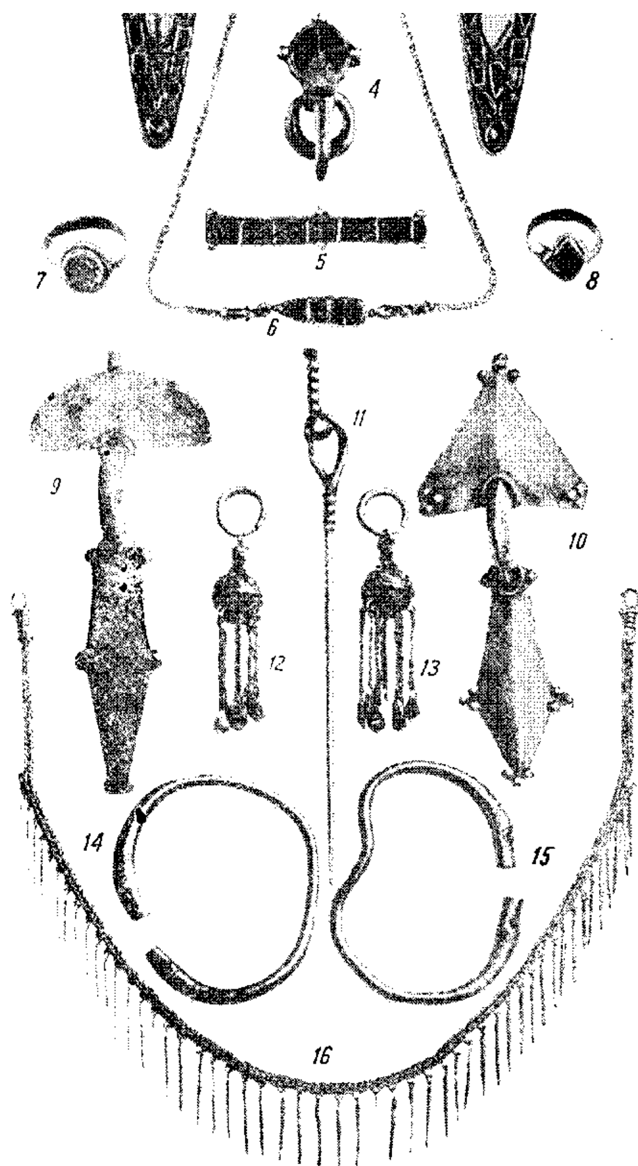

Fig. 13. Piese de inventar din mormîntul princiar de la Untersiebenbrunn.

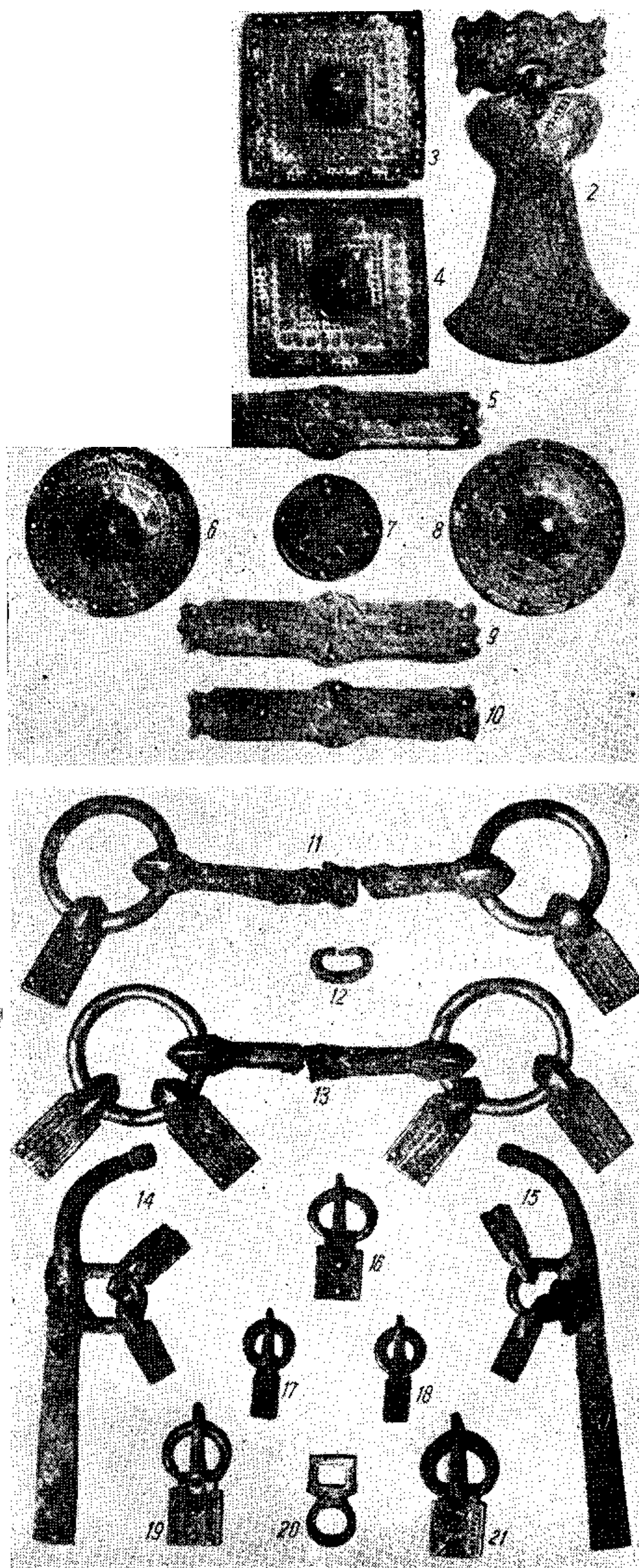
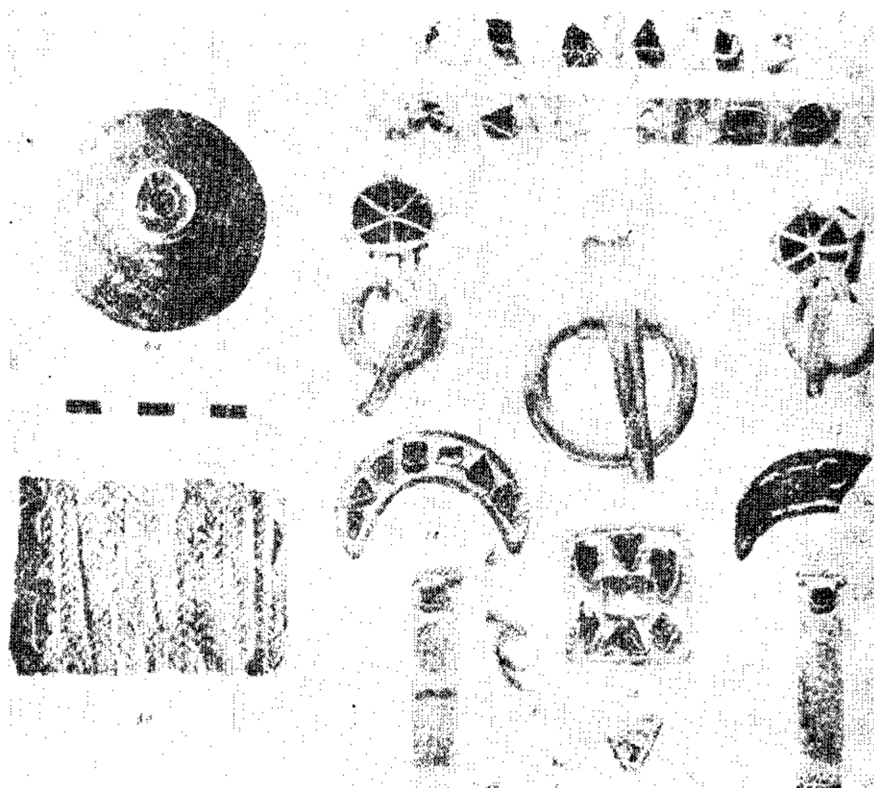

Fig. 14. Piese de inventar din mormîntul princiar de la Untersiebenbrunn.

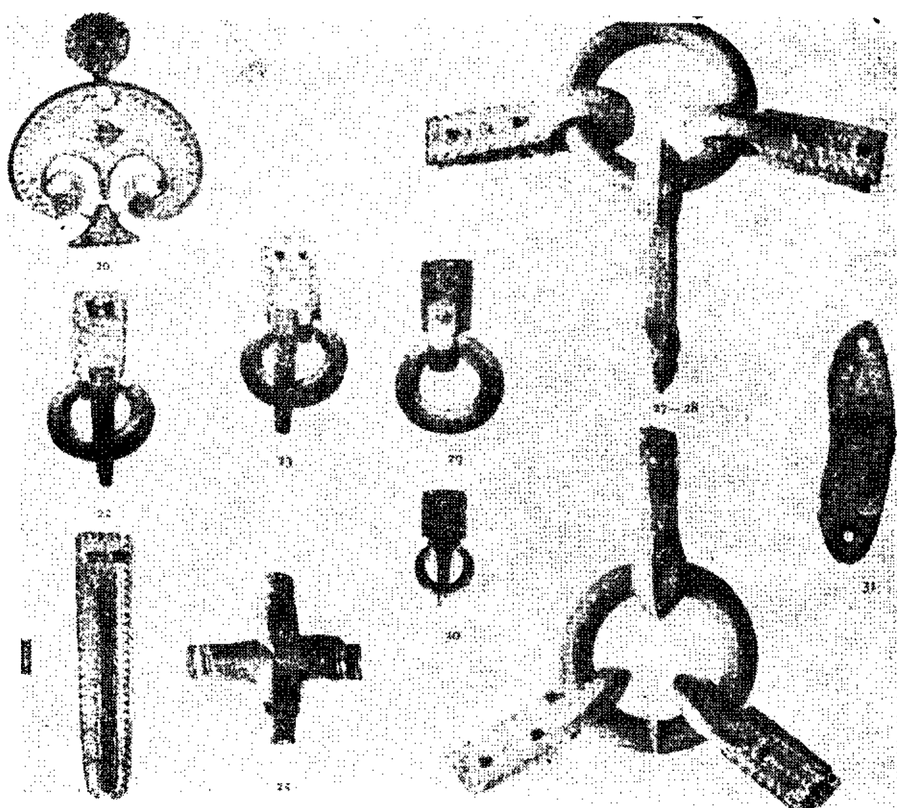

Fig. 15. Mormîntul princiar dc la Jakuszowice.

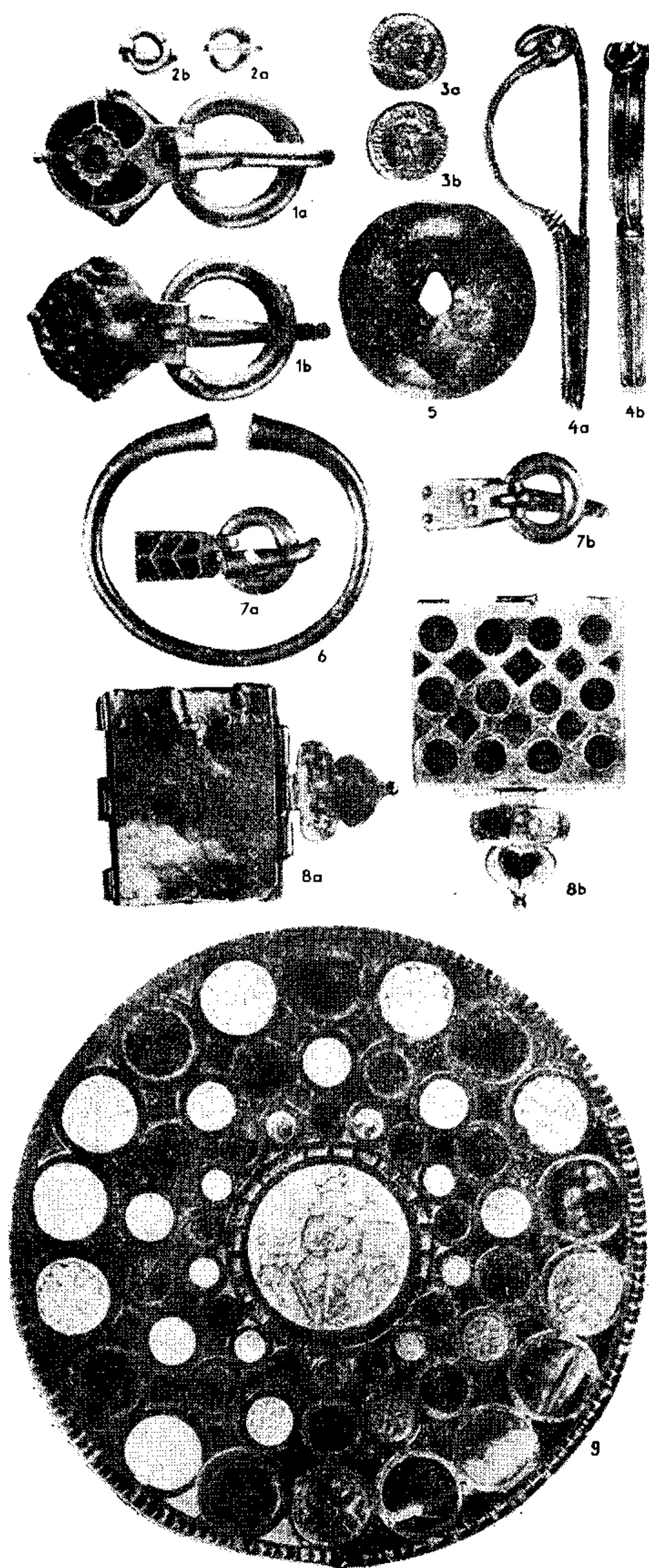

Fig. 16. 1—8: inventarul mormîntului de la Wolfsheim; 9: cupa lui Chosrou Aparvez.

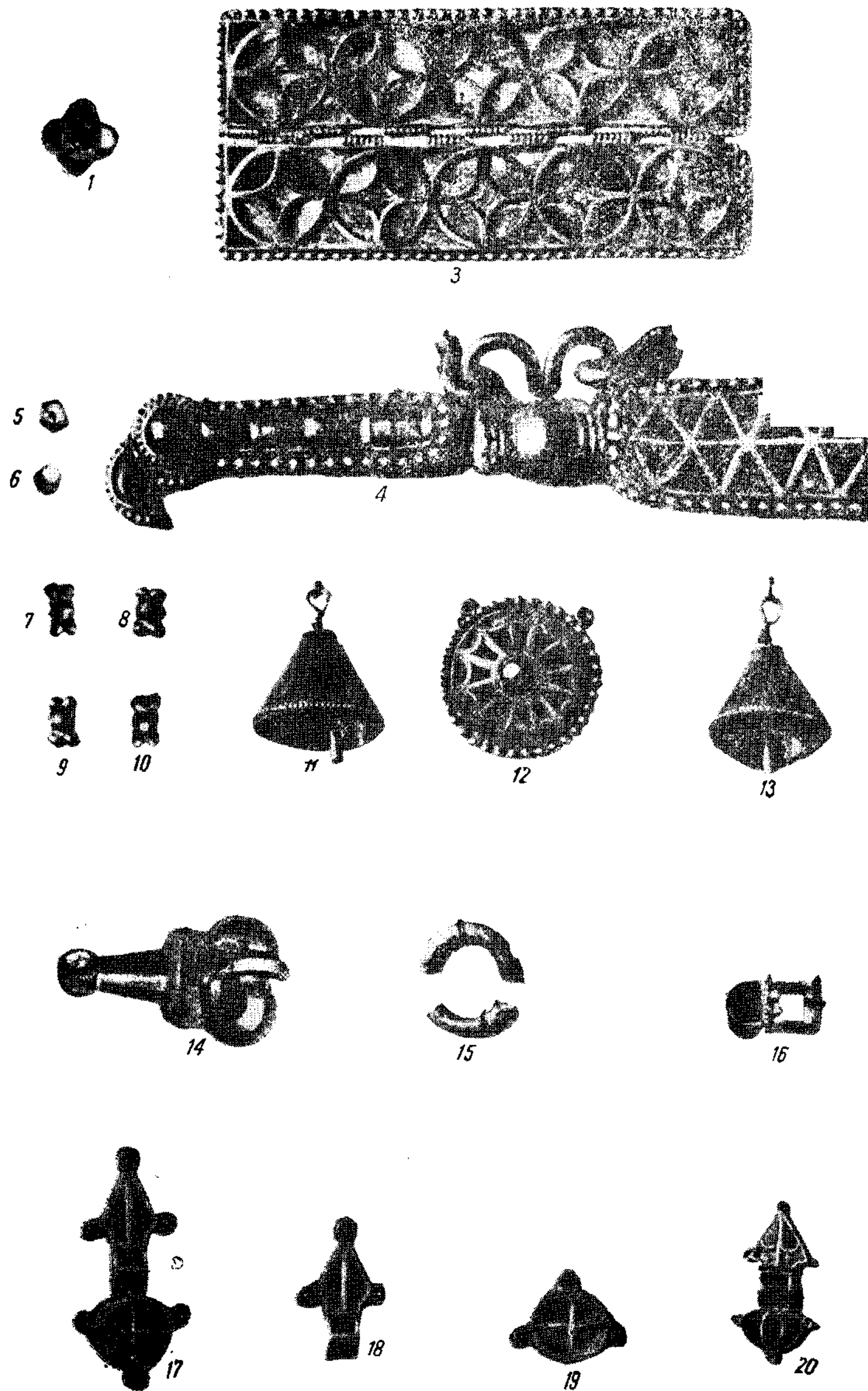

Fig. 17. Piese de inventar din mormîntul princiar de la Kudinetov.

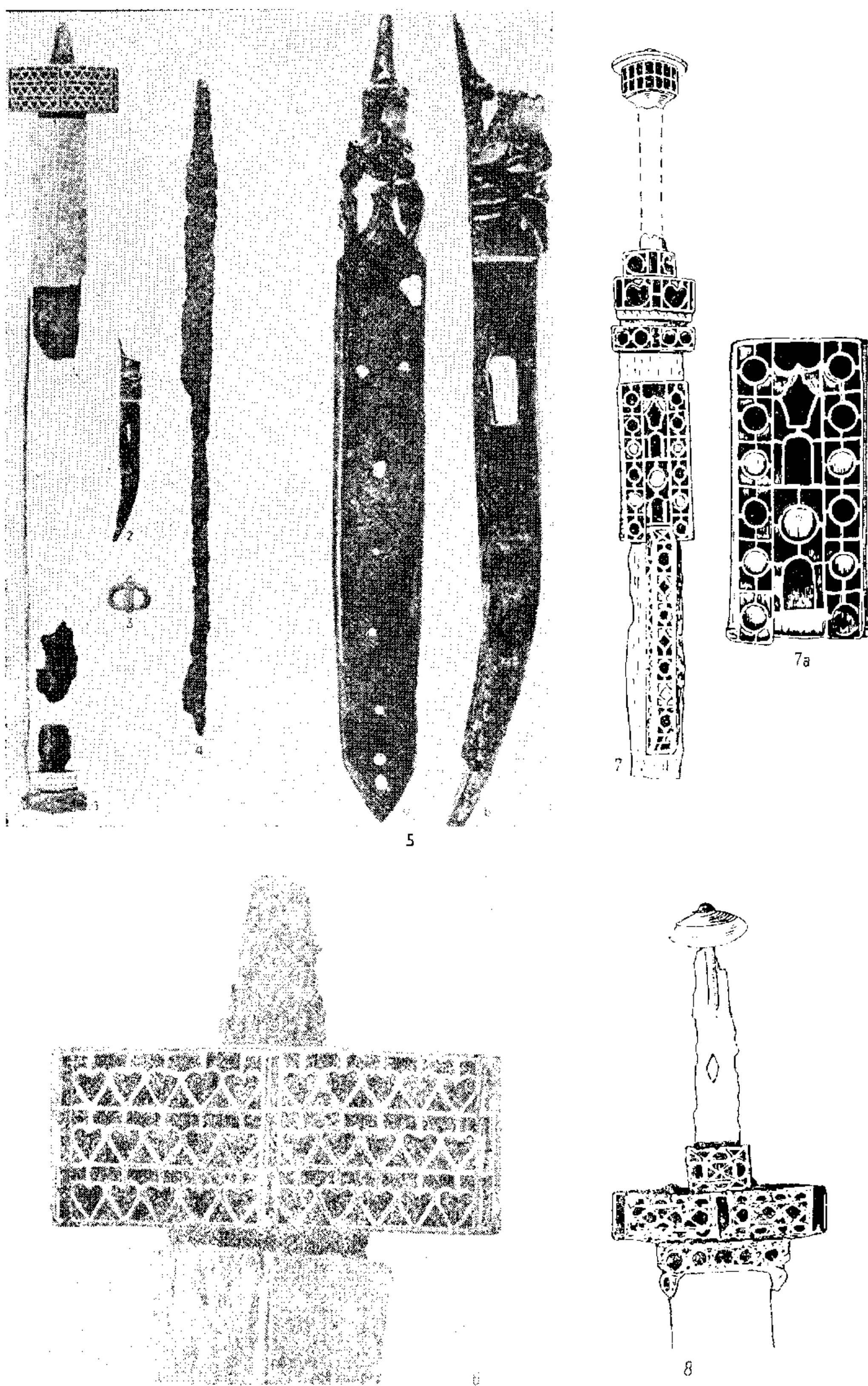

Fig. 18. 1–6 : inventarul mormîntului de la Altlussheim ; 7–7a : sabie descoperită la Kerci, str. Spitalului ; 8 : fragment de sabie de la Taman.

SITUAȚIA GEOGRAFICA

Stațiunea arheologică Pietroasele (Pietroasa), jud. Buzău, se află aproximativ la jumătatea distanței dintre orașele Mizil și Buzău.

La poalele dealului Istrița, situat la 754 m față de cumpăna mării, în zona în care poalele dealurilor se îmbină cu cîmpia, a luat ființă în vechime comuna Pietroasa.

Nucleele satelor Pietroasa de Sus și Pietroasa de Jos de acum o sută de ani, astăzi reunite, sînt mărginite la vest de pîrîul Urgoaia iar la est de pîrîul Cazaca (fig. 1).

Regiunea de dealuri de la nord de comună este bogată în piatră calcaroasă folosită din vechime și pînă astăzi pentru construcții.

Pilcurile de păduri în care predomină stejarul, carpenul, fagul și alte soiuri de copaci de esență tare, păstrate astăzi pe masivul Istrița, trădează existența unor codri, care în antichitate împodobeau dealurile.

Pădurile au oferit comunităților omenești de aici lemn pentru construcții și alte nevoi gospodărești. Resturile de oase de animale sălbatice descoperite de noi în săpături dovedesc că în păduri erau vînate următoarele specii de animale : iepurele, cerbul, căprioara și porcul mistreț.

Poienile și zonele defrișate au fost folosite pentru pășunat și fînețe, iar mai tîrziu pentru plantarea pomilor fructiferi și a viței dc vie, ultima coborînd astăzi în plină cîmpie.

Zona de cernoziom din cîmpie a înlesnit practicarea agriculturii din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre.

Regiunea în care se află așezarea pe care o studiem, se bucură de o vară lungă de aproximativ 80—100 zile, cu toamne tîrzii și blînde. Iernile sînt aspre și bîntuite de vînturi puternice, fapt care i-a obligat pe oameni din cele mai vechi timpuri să folosească lbcuințe îngropate în pămînt.

Principalele vînturi care bat în regiune sînt secetosul Austru dinspre sud-sud-vest; Crivățul dinspre est, nord-est și Munteanul dinspre nord, ambele aducătoare de ploi.

Regiunea cunoaște o umiditate aproape constantă, marcată de precipitații care ating între; 500—700 mm anual[1].

ISTORICUL CERCETĂRILOR

în volumul III al monumentalei opere *Le tresor de Petrossa,* apărută la Paris-Leipzig în anul 1900, Alexandru Odobescu a închinat castrului de la Pietroasa cîteva pagini și a prezentat o schiță sumară a fortificației și sondajelor efectuate cu prilejul peregrinărilor făcute aici în al treilea pătrar al secolului al XlX-lea[2].

Din analiza planului amintit se observă că Al. Odobescu a săpat în colțul de nord-est al castrului, cu care prilej a dcbleat zidul de est în interior pe o lungime de aproximativ 70 m, iar pe linia zidului de nord, o porțiune de circa 15 m; cu această ocazie a fost golit și interiorul turnului de nord-est a cărui formă, potrivit schiței, este circulară (fig. 2/15 a).

Un alt sondaj a fost practicat în interior pe traseul zidului de est, la răsărit de drumul actual care pătrunde în castru pe latura de sud (fig. 2/15 b) ; ultimele două sondaje, dintre care unul în formă de cruce, au fost executate în interiorul castrului (fig. 2/15c, d).

Pentru o mai bună cunoaștere a realităților arheologice și a rezultatelor obținute de Al. Odobescu, cu cunoștințele și mijloacele tehnice de care dispunea, redăm o parte din textul referitor la descoperirile din castru : *„Cîteva săpături întreprinse în 1866, asupra mai multor puncte din incintă au scos la lumină, amestecate cu multă cenușă, pietre de construcție, cărămidă, vase din ceramică grosolană, fragmente de vase de sticlă, vase,, arme, și zăbale de metal, doi piepteni mici și o împungătoare de os, mai multe rîșnițe de piatră, foarte multe oase de animale domestice, cîteva resturi dc lemn putrezit și în sfîrșit o mică monedă de bronz cu efigie imperială,*

[1] Pentru datele climatice v. *Monografia geografică a Republicii Populare Române,* București, 1960, p. 259 — 320.

[2] Din păcate jurnalul de șantier al lai Al. Odobescu, ca și materialul arheologic descoperit în septembrie 1866 s-au pierdut.

dar atît de alterată, încît determinarea a fost imposibilă ca şi descifrarea legendei, cu toate că prezintă indubitabil aspectul monedelor romane din epoca post constantin iană. Fără îndoială că aceasta a fost o mică fortăreaţă, un post avansat, un castellum, de unde se puteau supraveghea mişcările duşmanului din cîmpie. Este oare surprinzător că acest castru ale cărui rămăşiţe atestă o distrugere violentă, a trecut succesiv de la romani la goţi şi că el a aparţinut unui grup aventuros de sarmaţi pe care Atanaric a trebuit să-i alunge pentru a se putea stabili în acest refugiu sprijinit de munţi"[3].

Deşi sumar prezentate, observaţiile şi constatările lui Al. Odobescu în legătură cu fortificaţia de la Pietroasa se dovedesc, după cum vom vedea, destul de exacte.

Trecute prin filtrul cunoştinţelor şi dovezilor de care dispunem astăzi cele afirmate de Al. Odobescu cu un secol în urmă dovedesc o dată în plus faptul că autorul săpăturilor de la Pietroasa era un observator atent în teren, stăpînind o metodă riguroasă de cercetare, îmbinînd în permanenţă cunoştinţele teoretice cu observaţiile şi materialul cules din săpături[4]. Aşa stînd lucrurile, se poate explica faptul că încadrarea cronologică şi concluziile istorice la care a ajuns Al. Odobescu au fost confirmate din plin în cursul cercetărilor noastre.

Din păcate, însă, de la Al. Odobescu pînă în momentul reluării săpăturilor de la Pietroasa, în literatura de specialitate şi-au făcut loc o serie de teorii şi ipoteze eronate în legătură cu datarea şi rolul castrului[5].

Cadrul lucrării de faţă nu ne îngăduie să înşirăm toate lucrările în care au fost abordate problemele pe care le ridică datarea şi rolul castrului de la Pietroasa.

Fortificaţia asupra căreia stăruim a fost atribuită de către D. Tudor în ediţia a II-a a *Olteniei romane,* împăratului Traian cu rostul de a străjui văile Carpaţilor meridionali[6].

Trebuie subliniat că în tratatul de istoria României, castrul de la Pietroasa, alături de acela de la Filipeşti (?), a fost datat din perioada împăratului Traian, fiind pus în legătură cu *„corpuri de trupe care staţionau în castrele construite pe cursurile de apă, care făceau legătura cu cele din interiorul Transilvaniei"*[7].

în cele ce urmează vom vedea că fortificaţia de la Pietroasa a fost ridicată în a doua jumătate a secolului al IV-lea e.n., iar rolul acesteia a fost nemijlocit legat de evenimentele politice care au avut loc la Dunărea de Jos în acele vremuri.

CERCETĂRI RECENTE

După numeroase anchete de teren efectuate de specialişti sau amatori, ca şi după unele sondaje executate de diletanţi, care din păcate au dus la pierderea materialului recoltat, dar mai ales la distrugerea legăturilor stratigrafice dintre curtină şi nivelele de viaţă din incintă, au fost luate măsuri pentru deschiderea lucrărilor din această staţiune[8].

Nevoia desluşirii problemelor pe care le ridică complexul arheologic Pietroasa a dus la planificarea unor cercetări sistematice începute în anul 1973 şi continuate în campaniile din anii 1974—1975, de către specialişti de la Institutul de arheologie din Bucureşti şi de la Muzeul de istorie Buzău[9].

în răstimpul dintre cercetările lui Al. Odobescu pînă în zilele noastre, perimetrul castrului a suferit modificări în sensul că aşezarea actuală a evoluat prin parcelarea loturilor şi îndesirea caselor şi anexelor gospodăreşti, care au acoperit ruinele în decursul a peste 100 de ani, îngreunînd astfel procesul de cercetare.

[3] A. Odobescu, *Le tresor de Petrossa,* III, Paris-Leipzig, 1900, p. 19-21 *[supra,* p. 727-729).

[4] Erudiţia şi acribia ştiinţifică a aceluia ce a lucrat pe meleagurile Pietroaselor sînt remarcate şi subliniate cu căldură de Tudor Vianu în *Scriitori români,* I, Bucureşti, 1970, p. 115—135.

[5] O notă aparte face Ecaterina Dunăreanu-Vulpe, care acceptă datarea lui Al. Odobescu, *Tezaurul de la Pietroasa,* Bucureşti, 1967, p. 49. La o asemenea datare s-a oprit şi R. Vulpe cu prilejul anchetei de teren pe care a întreprins-o cu colectivul şantierului Poiana, SCIV, 3, 1952, p. 217.

[6] D. Tudor, *Oltenia romană,* ed. II, Bucureşti, 1958, p. 33, 143 şi 144. în ediţia a III-a, castrul este datat în secolul al IV-lea e.n., Bucureşti, 1968, p. 255 şi 257.

[7] M. Macrea, în *Istoria României,* I, Bucureşti, 1960, p. 349.

[8] Din rîndui anchetelor de teren organizate cu specialişti se numără aceea a colectivului Poiana sub conducerea lui R. Vulpe. între anii 1959—1965 zona a fost cercetată sistematic de către un colectiv al Muzeului de istorie Buzău condus de Victor I. Teodorescu. în toamna anului 1968, împreună cu Gh. Ştefan şi N. I. Simache am întreprins o cercetare de teren în perimetrul castrului. Materialul arheologic adunat cu acea ocazie a fost depus la Muzeul de istorie Ploieşti. O echipă de amatori, în toamna anului 1963, a distrus legătura dintre zidul de sud şi nivelele de viaţă din incintă pe porţiunea dintre clădirea Consiliului Popular şi drumul care străbate castrul pe direcţia nord — sud.

[9] în prima campanie de săpături colectivul a fost alcătuit din următorii membri : Magda Tzony şi Ioana Cătăniciu de la Institutul de arheologie din Bucureşti şi Vasile Drâmbocianu de la Muzeul de istorie Buzău. în cursul anului 1974 au lucrat Magda Tzony, Vasile Drâmbocianu şi Marius Constantinescu, iar în campania din 1975 ultimii doi arheologi sub conducerea şi îndrumarea noastră.

în funcție de situația actuală a fost conceput un plan de săpături eşalonat pe mai mulți ani cu scopul de a cerceta în prima etapă zonele mai puțin acoperite din cuprinsul unor curți şi a unor porțiuni de străzi, care au fost trasate peste zidurile castrului.

în prima campanie a fost aleasă curtea Victoriei Petrescu, aflată în zona de sud-sud-vest a castrului, la aproximativ 15—20 m de clădirea Consiliului Popular', care a fost ridicată între cele două războaie mondiale, chiar deasupra turnului de sud-vest al castrului (fig. 3).

în anul 1973 au fost trasate două secțiuni: Secțiunea I A orientată aproximativ est-vest, lungă de 20 x 1,50 m, cu capătul de vest sprijinit pe zidul de incintă (fig. 3) ; Secțiunea II A orientată aproximativ nord-est—sud-vest, lungă de 33 x 1,50 m, a fost deschisă în grădina sus-numitei cetățene cu scopul de a intercepta zidul de incintă şi eventuala sa legătură cu şanțul şi valul de apărare (fig. 3).

în cursul campaniei din anul 1974 cercetările arheologice au fost concentrate cu precădere tot în sectorul A, unde au fost practicate două noi secțiuni şi două suprafețe.

Secțiunea III A, paralelă cu restul secțiunilor din sectorul A, lungă de 14x2 m, a fpst trasată la nord de Secțiunea I A. Capătul de vest al secțiunii a depăşit pe direcția vest cu cîțiva metri zidul de incintă (fig. 3).

Secțiunea IV A, orientată aproximativ est-vest, lungă de 22x2 m a fost plasată la sud de Secțiunea I A 1973 cu capătul de est prelungit, pînă aproape de stradă iar cel de vest pînă la circa 10 m de zidul de vest, deoarece în zona menționată nivelele de viață au fost distruse cu prilejul săpării unei pivnițe moderne.

La nord de Secțiunea I A, au fost deschise două suprafețe A şi B pentru urmărirea unor complexe ce dealtfel nu au putut fi cercetate integral din cauza unor bolți de viță de vie şi grădinii din fața castei.

Tot în campania din 1974 a început cercetarea colțului de sud-sud-est al castrului printr^o Secțiune I B, lungă de 17 x 1,50 m, trasată în curtea Măriei Potec, ai cărei strămoşi sînt menționați în planul lui Al. Odobescu[10].

în colțul de nord-nord-vest al castrului a fost trasată Secțiunea I C, lungă de 30 x 1,50 m.

Secțiunea I C a fost plasată în cuprinsul unei ulițe cu scopul de a intercepta zidul de vest şi a stabili legăturile acestuia cu nivelele de viață din incintă şi din exterior (fig. 3).

în cursul campaniei din 1975 în Sectorul A între Secțiunile I şi III a fost trasată Secțiunea V A, lungă de 21 x 1,50 m.

în Sectorul B au fost jalonate două Secțiuni II B (22 x 2 m) şi III B (38 X 2 m), care au avut ca scop să intercepteze zidul de sud şi să stabilească legătura dintre curtină şi interior, dar mai ales să verifice dacă pe această latură, cea mai periclitată, castrul a avut sau nu şanț şi val de apărare (fig. 3).

Incinta. Problemele pe care le ridică structura zidurilor şi tehnica lor de construcție au putut fi urmărite în toate secțiunile plasate cu unul din capete pe curtină sau în acelea care au depăşit spre exterior zidurile.

Potrivit datelor de care dispunem, se constată că dypă marcarea castrului în teren de către arhitectul constructor, s-a trecut la săparea şanțurilor de fundație.

în timpul cercetărilor au fost cîştigate următoarele date cu privire la şanțurile de fundație : în zonele cercetate s-a observat că lățimea acestor şanțuri a fost de aproximativ 3 m; îri regiunile în care săpătorii au întîlnit roca nativă reprezentată fie de bolovani rulați fie de pietre mijlocii sau pietriş mărunt, s-au oprit la nivelul rocii pentru a-şi ancora fundația; în sfîrşit, s-a constatat că atît pe lungimea zidurilor, cît şi pe lățimea acestora şanțurile de fundație au fost săpate în trepte în funcție de teren şi rocă[11] (fig. 5/1—3).

Pămîntul, pietrişul mărunt, nisipul şi lutul rezultat din săpătură au fost aruncate atît în interior, cît şi în exterior. în incintă pămîntul şi materialul pietros scos din şanțurile de fundație este marcat azi în teren sub forma unei lentile aflate lîngă ziduri cu o grosime de 7—8 cm şi cu tendința de subțiere spre centrul castrului. în exterior pămîntul şi piatra rezultate din şanțurile de fundație au fost spălate cu timpul pe pantele naturale ale viroagelor ce mărgineau castrul pe laturile de vest şi sud.

în şanțurile de fundație adînci de 0,50—0,70 m a fost turnat „emplectonul" care a aderat de la caz la caz, fie pe solul virgin (latura de sud), fie pe bolovani sau grohotişuri pe latura de vest[12] (fig. 4/1 şi 5/4).

O analiză sumară a mortarului ne indică în structura acestuia existența pietrei de var, cărămizii pisate, cărbunilor, nisipului şi pietrişului.

[10] Vezi Al. Odobescu, *Albumul de stampe,* 1875, pl. 17.

[11] Tehnica construirii zidurilor în trepte în lungimea şi lățimea acestora moştenită de la romani a fost păstrată pînă tîrziu în feudalism; Gh. Diaconu şi N. Constantinescu, *Cetatea Scheia,* Bucureşti, 1960, p. 45—46.

[12] în unele regiuni ale incintei, pietrele mari şi grohotişurile rulate dinspre masivul Istrița apar la suprafață, iar în altele sînt situate la mari adîncimi în funcție de coamele şi viroagele care au brăzdat poalele dealului înainte de procesele de colmatâri şi viituri.

Din datele obținute se constată că în momentul în care constructorii au ajuns la nivelul de călcare au retras zidul de ambele părți cu cîte 15—20 cm. Aşadar, zidul de incintă de la nivelul de călcare în sus are grosimea de 2,70—2,80 m (fig. .5/1)

Se constată, de asemenea, că de la nivelul de călcare în sus, zidul de incintă, atît spre interior cît şi spre exterior a fost mărginit cu blocuri ecarisate (fig. 5/1—4).

Spațiul gol dintre şirurile de pietre cioplite care mărgineau zidul a fost umplut cu pietre de diverse mărimi legate cu mortar. în anume porțiuni se păstrează urmele loasbelor sau dulapilor, imprimate în mortarul crud. Aceşti dulapi aveau rostul de cofraj pînă în momentul întăririi mortarului.

Piatra folosită pentru ridicarea curtinei a fost adusă din carierele locale situate în principal în masivul Istrița dar mai ales de pe valea Urgoaiei, începînd de la pintenii de dealuri pe care se află azi gospodăriile satului şi pînă aproape de obîrşia văii Urgoaia în zona în care potrivit tradiției a fost descoperit tezaurul (fig. 1/1).

Cuptoarele de ars piatra de var ca şi cele de ars cărămida sînt situate probabil la nord de castru, în regiunea şi pe direcția sursei de apă care după ridicarea castrului, sau odată cu aceasta a fost adusă în incintă printr-o conductă de olane, dezvelită în zilele noastre cu prilejul lucrărilor gospodăreşti din curțile locuitorilor (fig. 3).

Materialul lemnos folosit pentru schelărie (stîlpi, loasbe etc.) ca şi cel pentru combustia cuptoarelor a fost procurat din pădurile ce împodobeau masivul Istrița în antichitate.

MATERIALE ARHEOLOGICE

Ceramica. în incinta castrului au fost descoperite două mari categorii ceramice şi anume : ceramică lucrată cu mîna şi ceramică lucrată la roată.

Raportată la ansamblul materialului ceramic, prima categorie, se ridică la un procent de aproximativ 25—30%[13].

Categoria ceramicii lucrate cu mîna se divide în două grupe : în prima grupă se înscriu vasele lucrate cu mîna a căror pastă este uniformă, bine aleasă şi fără impurități. Această grupă prezintă vase mai puțin friabile beneficiind de o ardere mai compactă în cuptoare. A doua grupă se remarcă prin vase executate dintr-o pastă grosieră, amestecată uneori cu nisip şi pietriş, în alte cazuri cu cioburi pisate şi mai rar cu granule de calcar.

Forma predominantă a vaselor lucrate cu mîna este aceea a oalelor-borcan de mărime mică şi mijlocie. în această grupă sînt incluse oalele-borcan de forme şi profile variate, începînd cu vasul cu fundul teşit şi drept, cu buza dreaptă, fără gîtuire între corp şi buză şi terminînd cu vasul cu fundul masiv, retras spre exterior si cu buza joasă-îngrosată si răsfrîntă în afară (fig. 6/2, 4).

O altă formă care atrage atenția, este reprezentată de cățuia sau ceaşca fără toartă, de tradiție geto-dacică (fig. 7/2). în sfîrşit, nu lipsesc nici vasele miniaturale, atît de caracteristice gamei de forme variate a ceramicii din La Tene-ul geto-dacic (fig. 11/16).

Ca decor şi ornamente aplicate pe ceramica lucrată cu mîna avem documentate, valul incizat în pasta crudă, ornamentul în zig-zag, crestăturile executate mai ales pe buzele vaselor, brîul alveolar şi alte motive decorative, caracteristice suitei de ornamente din olăria „primitivă" a geto-dacilor (fig. 7/1—12).

Categoria ceramicii lucrate la roată este în proporție de 70—80 % şi cuprinde mai multe grupe.

în prima grupă se înscriu vasele lucrate din pastă fină, de culoare neagră, cenuşie-neagră şi mai rar din pastă de culoare gălbui-roşiatică şi roşcat-cărămizie[14].

[13] Procentajul este stabilit în funcție de materialele recoltate în campaniile din anii 1973—1974. Materialul arheologic descoperit în vara anului 1975 nu a putut fi prelucrat, fapt care va dăuna mai ales la ilustrarea lucrării noastre. Revenind la raportul procentual dintre ceramica lucrată cu mîna şi cea lucrată la roată trebuie arătat că în aşezările de tip Sîntana de Mureş, acesta este favorabil, în majoritatea cazurilor, ultimei categorii. Dealtfel, se constată că pe măsură ce se depăşeşte faza de maximă dezvoltare a culturii şi ne apropiem de faza finală, ceramica lucrată cu mîna scade în chip simțitor.

[14] Ceramica din pastă fină de culoare gălbuie-roşiatică şi roşcat-cărămizie nu este caracteristică culturii de tip Sîntana de Mureş-Cerneahov. O asemenea specie ceramică este mai frecvent întîlnită în aria sud-vestică a culturii. Este posibil ca această ceramică să fi pătruns prin mijlocirea carpilor, dar mai ales prin romani şi dacii liberi din Muntenia. Este de asemenea important de remarcat că ceramica la care ne referim apare în nivelele tîrzii ale culturii, de pildă la Gherăseni-Buzău şi recent la Cireşanu-Mizil, unde, după părerea lui Victor I. Teodorescu, exprimată cu prilejul sesiunii anuale de rapoarte din februarie 1976, aşezarea datează de la finele secolului al IV-lea e.n. şi începutul secolului al V-lea e.n.

în această grupă pot fi incluse oalele-castron de dimensiuni mari şi mijlocii, farfuriile-castron, uneori cu profilul în forma literei ,,S", castroanele cu trei torţi, ulcelele de dimensiuni mici şi o gamă variată de ulcioare şi căni cu torţi[15] (fig. 8/1—3,7,9,14—16).

Suita de ornamente folosite pentru decorarea formelor de vase înşirate mai sus, este foarte variată, mergîrid de la incizii, şlefuire, faţetare şi pînă la folosirea rotiţei dinţate, de origine romană (fig. 8/4, 9, 12, 16).

A doua mare subgrupă a ceramicii lucrate la roată este constituită de aceea a ceramicii zgrunturoase cunoscute si sub denumirea de ceramica cu „pasta ciment"[16] (fig. 6/3, 6—8 si fig. 8/2, 4, 6, 8, 10, 11-13).

în această subgrupă se înscrie oala-borcan de tradiţie provincial romană cu o capacitate de 2—5 1. Pasta acestor vase este aspră la pipăit datorită nisipului amestecat cu lutul. Vasele din această categorie au buzele uşor îngroşate şi răsfrînte spre exterior ; uneori prezintă şenţuiri pentru fixarea capacelor; gîtul vaselor este de obicei scurt, pîntecul globular, iar fundul drept tăiat de pe roată cu sfoara sau scîndurica. Ornamentul principal este constituit de linii incizate pe umerii vaselor, mai rar ornamentul realizat cu rotiţa dinţată.

Din rîndu'l vaselor lucrate din pastă zgrunţuroasă, cu mult nisip, fac parte şi vasele de provizii (Krausengefässe), a căror capacitate este de circa 7 pînă la 15 ltr. Vasele de provizii au de obicei buzele în forma literei „T", corpul sferic şi fundul drept. Această categorie de vase a fost ornamentată atît pe buze cît şi pe pîntec, fie cu pieptenul, fie cu un instrument de os sau d(e lemn de esenţă tare, redînd valul multiplu intercalat cu benzi adîncite în pasta crudă. Pe unele vase de provizii se remarcă folosirea rotiţei dinţate şi decorul alveolat.

în sfîrşit, ultima formă lucrată din pastă zgrunţuroasă, reprezentată destul de rar, este constituită de cănile cu o toartă, cu gîtul tubular sau cu cioc de scurgere imitînd ulcioarele din pastă fină.

A treia grupă de ceramică lucrată cu roata descoperită la Pietroasa este reprezentată de ceramica romană de import. Din rîndui acesteia distingem în primul rînd amforele, de forme şi mărimi diferite, lucrate din pastă nisipoasă, arsă la roşu-cărămiziu, sau din caolin. Amforele au gîtul tubular, pîntecul sferic, fundul ascuţit sau bombat terminat cu buton.

Două categorii de ornamente se detaşează în cazul amforelor şi anume : striuri dese obţinute în pasta crudă cu un instrument cu dinţi în formă de pieptene sau coaste realizate în timpul învîrtirii vaselor pe roată.

Din rîndui ceramicii romane uzuale, de import, se remarcă cîteva forme ca : farfuria-castron, dar mai ales ulcioarele şi cănile cu torţi. Vasele amintite au fost lucrate dintr-o pastă bine aleasă şi arse în cuptoare evoluate.

Ultima categorie de vase importante din mediul roman este constituită de ceramica smălţuită. Potrivit fragmentelor culese în timpul săpăturilor pot fi reconstituite cîteva forme ceramice printre care se detaşează ulciorul, cu una sau două torţi şi cana cu o toartă[17]'.

Majoritatea ceramicii poartă un smalţ verde-gălbui sau verde-maroniu[18].

în grupul ceramicii smălţuite se înscrie şi un opaiţ descoperit în campania din 1975.

Seria ceramicii de lux de la Pietroasele se încheie cu cîteva fragmente de vase arse la roşu, pe a căror suprafaţă exterioară au fost aplicate o „angobă" roşie şi ornamente în dungi de culoare maronie.

Fusaiole şi creuzete. La Pietroasele au fost descoperite opt fusaiole. O singură fu9aiolă de formă bitronconică a fost lucrată cu mîna (fig. 9/4) ; altele două au fost executate din pîntecul unor amfore romane prin şlefuirea marginilor si perforarea orificiului pentru fixarea fusului (fig. 9/5,9).

Restul de cinci fusaiole au fost lucrate la roată, trei au formă bitronconică, una este rotundă iar ultima, lucrată din pastă cenusie-fină, are corpul ornamentat prin apăsare cu degetul (fig. 9/2).

Seria obiectelor din lut se încheie cu două creuzete cu pereţii groşi, pe a căror parte exterioară se păstrează o crustă compactă silicioasă în amestec cu reziduri de metal, provenind de la elementele care au fost topite în aceste recipiente (fig. 9/1—3).

[16] Cănile cu torţi şi cu gura trilobată sau cioc de scurgere sînt documentate numai în aria vestică a culturii de tip Sîntana de Mureş. După cunoştinţele noastre, acest tip de vas pătrunde în noua cultură din oficinele băştinaşe şi nu depăşeşte înspre est linia Nistrului; B. Mitrea şi C. Preda, *Necvopolele din secolul al IV-lea e. n. în Muntenia,* Bucureşti, 1966, p. 135.

[16] în legătură cu această categorie ceramică şi rolul roţii olarului : Gh. Diaconu, Dacia, N.S., 14, 1970, p. 243-250.

[17] Potrivit fragmentelor păstrate, pot fi reconstituite urcioare sau căni cu o toartă sau două torţi de tipul celor descoperite la Spanţov şi Nicolae Bălcescu ; B. Mitrea şi C. Preda, *op. cit.,* p. 256, fig. 80 şi p. 377, fig. 246/4.

[18] După forme şi culoarea smalţului există similitudini şi analogii perfecte între ceramica smălţuită de la Pietroasa cu aceea din provinciile de la sud de Dunăre şi din Pannonia. Cu toate acestea, pe unele fragmente se observă rebuturi şi neglijenţă în aplicarea smalţului, fapt care ne îndeamnă să ne gîndim la posibilitatea executării unora dintre vase pe loc.

Greutăţi pentru războiul de ţesut. Un exemplar întreg şi două fragmente de greutăţi pentru războiul de ţesut ilustrează prin prezenţa lor practicarea acestui meşteşug în cuprinsul gospodăriilor din castru.

Potrivit exemplarului păstrat, greutăţile au forma trapezoidală. în zona centrală au fost perforate în pasta crudă prin mijlocirea unor beţe. Prin aceste orificii erau petrecute sforile de care se suspendau greutăţile (fig. 7/13—14).

Exemplarele de la Pietroasa au fost executate dintr-o pastă fără impurităţi. Arderea pieselor a fost compactă şi uniformă. Pe una din greutăţile fragmentare se observă urme de ardere secundară.

Metal. în zona cercetată de noi au fost descoperite doar cîteva obiecte din fier. în primul rînd se cuvine a menţiona o daltă cu corpul în patru muchii şi cu lăcaş în partea superioară, pentru fixarea părţii lemnoase. Obiectul la care ne referim ar putea fi atribuit şi unui vîrf de lance lucrat într-o tehnică mai primitivă (fig. 10/4).

Un număr de patru cuţite încheie seria obiectelor din fier găsite la Pietroasa. Cuţitele sînt de mărimi diferite, dar de aceeaşi formă. Acestea au vîrfurile ascuţite, partea tăioasă dreaptă, iar ceafa cu tendinţa de curbare.

Toate exemplarele au un peduncul scurt pentru fixarea părţii lemnoase şi un prag de oprire realizat pe direcţia părţii superioare (fig. 10/1—3).

Un singur ac de bronz descoperit în interiorul unui tub din femur de pasăre, asupra căruia vom reveni, ilustrează prezenţa obiectelor lucrate din acest metal (fig. 11/13).

Tot din acelaşi metal a fost lucrat un vas provenit pe calea importului. Starea fragmentară a vasului nu permite reconstituirea formei.

O brăţară din argint sau metal alb, executată dintr-o sîrmă simplă, prezintă capetele uşor îngroşate (fig. 11/18).

în campania din vara anului 1974, în cuprinsul unei locuinţe-bordei din Secţiunea IV A a fost descoperită o monedă din argint emisă în timpul domniei împăratului Valens[19] (fig. 12/4).

Os. La cei doi piepteni din os menţionaţi de Al. Odobescu se adaugă patru exemplare descoperite de noi.

Din rîndul celor patru piepteni, trei sînt din categoria acelora cu apucătoare în formă de clopot iar unul prezintă minerul semicircular. Toate exemplarele au fost lucrate din plăci din corn de cerb prinse fie cu nituri de bronz, fie din fier[20].

Exemplarul cu minerul semicircular a fost decorat pe ambele feţe cu un ornament în formă de cercuri concentrice (fig. 11/1).

O placă de os de formă circulară a fost ornamentată în chipul descris mai sus (fig. 11/5).

Prelucrarea osului la Pietroasa mai este documentată pe un împungător, şlefuit Cu fineţe (fig. 11/14) şi cîteva sule folosite la gâurirea pieilor (fig. 11/3,7). Tot dintr-un os de animal a fost executată şi o unealtă folosită de olari pentru şlefuirea vaselor (fig. 11/15).

Femure de păsări au fost prelucrate ca tuburi pentru păstrat acele. într-unui din acestea a fost descoperit acul de bronz şi mărgică asupra cărora am referit mai sus (fig. 11/12—13).

Seria obiectelor lucrate din os se încheie cu un fragment de plăsea, ce păstrează trei găuri pentru niturile cu care era fixat mînerul cuţitului (fig. 11/11).

Din rîndul podoabelor de os semnalăm descoperirea unui fragment de brăţară executată din corn de cerb, răspîndită larg în mediul culturilor Przeworsk şi Sîntarra de Mureş[21].

O seamă de colţi de mistreţi au fost prelucraţi pentru a fi purtaţi agăţaţi de centuri. Spre rădăcina colţilor au fost realizate orificii cu fierul înroşit, prin care erau petrecute verigi din bronz a căror urmă este trădată de culoarea verzuie a osului din jurul găurilor (fig. 11/9—10).

Fragmente de ghiocuri dovedesc că locuitorii castrului întreţineau legături cu unele populaţii prin intermediul cărora asemenea obiecte erau aduse de la mari depărtări, de pildă din regiunea Golfului Persic (fig. 11/8).

Piatră. Din rîndul obiectelor de piatră se remarcă în primul rînd rîşniţele, care au fost descoperite în număr mare faţă de restul materialului arheologic.

Au fost găsite exemplare de diverse forme şi mărimi : unele piese au fost folosite.de contemporani pentru pavarea curţilor.

Natura rocilor din care au fost executate rîşniţele este, de asemenea, foarte variată începînd cu exemplare lucrate din roci mai puţin dure şi încheind cu cele din tuf vulcanic.

Au fost descoperite rîşniţe manuale (Meta şi Catillus)[22] (fig. 13/1—5).

O serie de cute (gresii de ascuţit) îmbogăţesc inventarul litic descoperit la Pietroasa. Potrivit formelor şi urmelor lăsate, unele gresii au fost folosite vreme îndelungată pentru

[19] Moneda a fost determinată de Gh. Poenaru-Bordea de la Sectorul numismatic al Institutului de arheologie din Bucureşti.

[20] Unele exemplare au fost lucrate cu nituri tubulare din bronz. Pentru originea pieptenilor v. SCIV, 23, 1972, p. 463-468.

[21] Gh. Diaconu, *O brăţară din corn de cerb de la Pietroasele,* SCIVA, 26, 1975, 3, p. 411-414.

 [22] D. M. Pippidi, *Dicţionarul de istorie veche a României,* Bucureşti, 1976, p. 140.

ascuțirea cuțitelor şi a altor unelte gospodăreşti, în timp ce altele au fost întrebuințate pentru ascuțirea sulelor din metal şi acelor (fig. 10/5—7).

Sticlă. Cîteva fragmente provenite de la pahare de sticlă îmbogățesc inventarul arheologic de la Pietroasa.

Au fost găsite mai multe fragmente, dintre care se remarcă două aparținînd unor pahare de epocă, lucrate din sticlă galben-verzuie, ornamentate cu coaste reliefate (fig. 11/17).

Cîteva mărgele de sticlă, descoperite izolat, se înscriu în seria celor cunoscute în secolul al IV-lea e.n. O mărgică cubooctoiedrică fațetată, de culoare albastră, irizată puternic, a fost descoperită alături de un ac de bronz, într-un tub de păstrat ace lucrat dintr-un femur de pasăre (fig. 11/13).

ALTE OBIECTIVE ARHEOLOGICE

în timpul cercetărilor întreprinse de Al. Odobescu la Pietroasa, au fost reperate morminte în zona de la sud de castru. De altfel, într-unui din planuri, autorul cercetărilor de la Pietroasa indică pe latura de sud a fortăreței „morminte antice"[23] (fig. 1/5).

într-adevăr, în ultimele decenii, cu prilejul unor lucrări gospodăreşti au fost descoperite morminte izolate în cuprinsul unor curți situate la aproximativ 70—80 m de zidul de sud al castrului. Un asemenea mormînt de înhumație, din al cărui inventar face parte o fibulă cu capetele în formă de bulbi de ceapă a fost descoperit întîmplător[24].

în cursul campaniei din anul 1975, în curtea învățătorului Ion Constantinescu, cu ocazia amenajării unui bazin de colectare a apei, a apărut un mormînt de înhumație, din al cărui inventar menționăm un vas lucrat cu mîna şi un pieptene caracteristic culturii Sîntana de Mureş[25].

Din cele relatate de localnici reiese că de-a lungul deceniilor, pe latura de sud a castrului, au mai apărut morminte al căror inventar a fost distrus[26].

Sub rezerva cercetărilor sistematice ce urmează să fie întreprinse în zona amintită, socotim că în regiunea la care ne-am referit avem de-a face cu necropola castrului. Este important de semnalat că aceasta se află pe latura cea mai accesibilă a cetății, adică pe axul intrării principale, respectînd din acest punct de vedere, obiceiuri şi tradiții aparținînd romanilor[27].

O altă necropolă a fost reperată la circa 2 km est de castru pe malurile pîrîului Dării. Aici, cu prilejul unor lucrări întreprinse pentru plantarea viței de vie, au fost descoperite vase întregi şi fragmente ceramice[28] (fig. 1/2).

în cursul anului 1973, membrii şantierului Pietroasa au întreprins anchete de teren identificînd şi aşezarea contemporană necropolei[29] (fig. 1—3).

în iarna anului 1976, în incinta Stațiunii de cercetări viticole Pietroasa, situată la aproximativ 1 km sud-vest de castru, cu prilejul săpării fundației unui complex social, au fost descoperite 13 morminte de înhumație care sînt în curs de cercetare[30] (fig. 1—6).

Din inventarul mormintelor se cuvine a menționa o sabie, un pumnal, o lance şi cinci monede emise în timpul domniei lui Constanțiu II (fig. 12/1—3).

Necropolele de la Dara şi Stațiunea viticolă Pietroasa datează din secolul al IV-lea e.n. şi aparțin purtătorilor culturii Sîntana de Mureş care locuiau în cătune şi sate, înşirate sub formă de salbă la poalele dealului Istrița. în ce priveşte legăturile dintre această populație şi cei care „rezidau" în castru vom avea prilejul să revenim.

CONCLUZII

Ocupații. Societatea omenească din incinta castrului de la Pietroasa a trăit în cuprinsul unor locuințe de suprafață şi semi-bordeie dispuse la cîțiva metri depărtare unele de altele.

Sub rezerva cercetărilor viitoare, ce vor fi amplasate în alte sectoare şi în care este posibil să fie surprinse construcții de piatră folosite pentru garnizoana castrului şi a coman-

[23] Al. Odobescu, *op. cit.,* I, p. 3, fig. 2.

[24] Mormîntul cu fibula cu capetele în formă de bulbi de ceapă, alături de altele descoperite întîmplător la sud de castru, a fost prezentat într-o comunicare la sesiunea Muzeului de istorie Buzău, în toamna anului 1975 de V. I. Teodorescu.

[25] Inventarul mormîntului se află la Muzeul de istorie din Buzău. Descoperirea a fost comunicată de Marius Constantinescu, la aceeaşi sesiune.

[26] în cursul anului 1975 în grădina lui Niță fsidon situată la est de castru a fost descoperit la adîncimea de 2 m un mormînt de înhumație cu mai multe vase sparte care nu au putut fi recuperate.

[27] Ipoteză emisă de V. I. Teodorescu şi Marius Constantinescu cu prilejul prezentării comunicărilor.

[28] Antichitățile de la Dara sînt prezentate într-o notă în Dacia, N.S., XX p. 269—271.

[29] Necropola se află pe partea dreaptă a pîrîului, iar aşezarea pe cea opusă.

[30] Lucrările de salvare au fost întreprinse de Marius Constantinescu, membru al şantierului arheologic Pietroasa.

dantului său, constatăm o locuire intensă a incintei de către o populaţie care se ocupa între altele cu meşteşugul casnic. Prezenţa a numeroase fusaiole-prîsnele, pentru fusele de tors, şi a unor greutăţi pentru războaiele de ţesut, dovedesc şi ilustrează practicarea torsului şi ţesutului de către femeile din castrul de la Pietroasa. O seamă de obiecte de uz larg şi de unelte cum sînt cutele pentru ascuţit, împungătoarele şi sulele lucrate din oase, cuţitele şi alte ustensile, documentează preocupările gospodăreşti ale bărbaţilor.

Arta prelucrării osului şi cornului este dovedită prin plăselele de cuţite, pieptenii din os, o seamă de pandantivi ca şi numeroase piese rebutate.

Prezenţa unor lupe de minereu de fier ca şi a unor creuzete (pahare) în care se topeau argintul şi cuprul, dovedesc că în incinta de la Pietroasa îşi exercitau activitatea meşteşugari a căror îndeletnicire reclama experienţă transmisă din generaţie în generaţie şi oarecare rafinament în cazul podoabelor şi bijuteriilor.

Analiza materialului ceramic cu gama sa variată de forme şi ornamente ne dă certitudinea că locuitorii castrului de la Pietroasa erau printre altele pricepuţi în meşteşugul olăritului,

Existenţa a numeroase fragmente şi rîşniţe de tip roman cu care se măcinau grînele pe loc, ca şi cantitatea mare de oase de animale descoperite în strat şi locuinţe, dovedesc că ne aflăm în faţa unei societăţi consumatoare care primea aceste produse din satele învecinate[31].

Nu putem trece, de asemenea, cu vederea nici faptul potrivit căruia prin prezenţa unor obiecte sau podoajbe de lux, aduse de la mari depărtări, oamenii din acest centru întreţineau legături de schimb cu centre din imperiu şi Orient. Pentru legăturile cu Imperiul pledează între altele vasele din bronz şi ceramica smălţuită iar pentru Orient şi stepele nord pontice, o serie de podoabe femenine.

Datare. Cu excepţia unui silex şi a cîtorva cioburi corodate, aparţinînd culturii Monteoru, restul materialului arheologic se înscrie în cuprinsul secolului IV e.n., avînd cele mai apropiate analogii în cadrul culturii Sîntana de Mureş.

După cum s-a arătat, în incinta castrului au fost descoperite două categorii ceramice şi anume : ceramica lucrată cu mîna şi ceramica lucrată la roată. în cuprinsul celei de a doua grupe există deopotrivă ceramică din pastă fină şi specia zgrunţuroasă. Categoriile ceramice, tipurile de vase, decorul şi ornamentele ceramicii din castrul de la Pietroasa se regăsesc în cadrul aşezărilor şi necropolelor aparţinînd culturii Sîntana de Mureş[32].

O serie de vase, ca paharele din lut ce imită pe cele din sticlă şi metal lipsesc cu desăvîrşire pînă în prezent. Pe de altă parte, castroanele cu trei torţi, atît de frecvente în cultura sus amintită sînt mai rar întîlnite. După părerea noastră, absenţa unor categorii de vase se poate explica prin faptul că o seamă dintre acestea erau preferate şi folosite cu precădere în necropole ca vase de cult[33].

[31] După cum se ştie, în cursul secolului IV e. n., în aceste părţi ale Munteniei este atestată cultura de tip Sîntana de Mureş-Cerneahov, asupra căreia am referit în notele precedente. Se ştie de asemenea că în cuprinsul culturii sus-amintite se ascund mai multe etnii şi anume : în aria vestică populaţia băştinaşă daco-romanică, sarmaţi tîrzii, vizigoţi, taifali, poate skiri şi alte populaţii. Purtătorii acestei culturi locuiau în cătune sau sate aşezate pe versantele însorite ale apelor şi pe malul bălţilor, îndeletnicindu-se în principal cu creşterea vitelor şi agricultura. Astfel de aşezări, cu cimitirele aferente, sînt extrem de numeroase la poalele dealului Istriţa şi pe cursul superior al rîului Călmăţui. Populaţiile enumerate mai sus erau încorporate în cadrul unor uniuni sau confederaţii de triburi ca aceea a vizigoţilor, în apus, sau a ostrogoţilor, în răsărit. Căpeteniile acestor confederaţii îndeplineau funcţiile de comandanţi de oşti, judecători supremi şi mari preoţi. Populaţiile care intrau într-una din confederaţiile de tipul celor amintite erau organizate după sistemul obştilor, din sînul cărora în etapa la care ne referim se ridicase deja o „aristocraţie" locală care era subordonată conducătorului suprem al uniunii de triburi. Asemenea conducători supremi nu puteau locui şi trăi în cuprinsul unor cătune sau sate modeste cu locuinţe cu o singură încăpere. Din analiza unor izvoare literare se degajă constatarea potrivit căreia conducătorii respectivi aveau curţi sau reşedinţe organizate în cuprinsul cărora îşi exercitau activitatea pe lîngă garnizoana proprie şi meşteşugarii curţii, solii, tîlmacii, scribii de cancelarie, perceptorii etc. O astfel de curte cu atributele menţionate mai sus, trebuia întreţinută cu produse cerealiere şi cu vite care nu puteau fi cultivate şi crescute în perimetrul acesteia. în asemenea cazuri produsele erau procurate cu siguranţă din aşezări modeste, dependente de curte. în legătură cu aceste probleme vezi şi studiul nostru, *On the socio-economic relations between natives and Goths in Dacia,* în *Relations between the Antochthonous Population and the Migratory Populations on the Territory of România,* Bucureşti, 1975, p. 67—75.

[32] Kovâcs Istvân, DolgCluj, 3, 1912, 2, p. 250—367; Gh. Diaconu, *Necropola din secolele III—IV e. n. de la Tîrgşor,* Bucureşti, 1965 ; B. Mitrea şi C. Preda, *op. cit.* ; I. Ioniţă, *Cultura Sîntana de Mureş-Cerneahov pe teritoriul României,* ArhMold, 4, 1966, p. 189—252; Cătălina Bloşiu, *Necropola din secolul al IV-lea e.n. de la Leţcani (jud. Iaşi),* ArhMold, 8, 1975, p. 203-280.

[33] Paharele de lut sînt extrem de rar întîlnite în aşezările de tip Sîntana de Mureş, în timp ce în necropole apar mai frecvent.

Ceramica din castrul de la Pietroasa se individualizează față de aceea din aşezările şi necropolele de tip Sîntana de Mureş, prin abundența ceramicii uzuale romane şi a ceramicii smălțuite. Există de pe acuma dovezi că o parte din „ceramica romană", socotită cafiind provenită din import, să fi fost lucrată pe loc[34].

O altă categorie de materiale, caracteristică culturii Sîntana de Mureş şi care datează cu precădere din secolul al IV-lea e.n., este constituită de seria de piepteni din os lucrați din trei plăci asamblate cu nituri.

Tuburile de păstrat ace, lucrate din femure de pasăre, dintre care unul descoperit laolaltă cu acul de bronz şi mărgică polifațetată din sticlă albastră, sînt caracteristice de asemenea culturii de tip Sîntana de Mureş şi datează din faza tîrzie a acesteia.

Prezența brățării din corn de cerb, atît de frecvent întîlnită în aria culturii Sîntana de Mureş, poate fi adusă ca mărturie în sprijinul celor susținute.

în sfîrşit, pe lîngă moneda post constantiniană pe care o semnalează Al. Odobescu, ca fiind descoperită în cursul sondajelor din 1866, mai menționăm descoperirea în cuprinsul unei locuințe a monedei din argint emise în timpul domniei împăratului Valens (anul 375 e.n.).

La cele de mai sus, am putea adăuga pieptenul din os descoperit într-unui din mormintele cercetate la sud de castru şi fibula cu capetele în formă de bulbi de ceapă, descoperită într-un alt mormînt, aparținînd necropolei castrului.

Pentru a uşura desluşirea unor momente legate de existența castrului nu este lipsit de interes a sublinia că în necropola nr. 2 de tip Sîntana de Mureş din curtea Stațiunii viticole Pietroaiele au fost descoperite cinci monede din argint, două dintre ele în mîna morților, emise în timpul domniei lui Constanțiu II[35]. Reiese aşadar, că purtătorii culturii Sîntana de Mureş erau aşezați la poalele dealului Istrița în deceniile 4—5 ale secolului al IV-lea e.n., moment în care poate fi fixată şi începerea construirii castrului.

Cercetările viitoare au printre altele scopul de a verifica ipoteza potrivit căreia construirea castrului a început încă din vremea lui Constantin cel Mare sau a urmaşilor săi. în orice caz, în timpul domniei lui Valens castrul funcționa încă, pentru ca imediat după anii 375—381 să fie abandonat.

Cine şi în ce împrejurări a construit castrul? Strategul care a ales pintenul de deal de la poalele muntelui Istrița, ca şi arhitectul şi meşterii care au realizat lucrarea au fost fără îndoială de origine romană.

Tehnica de construcție a zidurilor, construirea şi folosirea cuptoarelor de ars varul şi cărămida, metoda pregătirii mortarului, la care se adaugă măiestria captării şi aducerii apei în castru prin conducte de olane legate cu mortar, sînt mai mult ca sigur opera unor meşteri romani.

Scoaterea pietrei din carierele situate pe valea Urgoaiei ca şi transportul acesteia în zona castrului, alături de tăierea şi fasonarea materialului lemnos, folosit pentru schelărie şi alte nevoi, adus din pădurile care îmbrăcau dealul Istrița în antichitate, nu pot fi puse decît pe seama populației daco-romane, ale cărei urme de activitate sînt marcate în teren mai ales prin ceramica sa tradițională.

în sfîrşit, deoarece în vremea la care ne referim, în regiunea Dunării de Jos, alături de populația autohtonă sînt prezente şi populații alogene ca sarmații tîrzii, vizigoții, taifalii ş.a., trebuie să precizăm că populațiile înşirate mai sus nu foloseau asemenea întărituri şi nici nu cunoşteau tehnica de construcție în piatră[36].

în stadiul actual al cercetărilor poate fi acceptată ipoteza potrivit căreia momentul ridicării castrului de la Pietroasa coincide cu inițiativa lui Constantin cel Mare de a realipi la Imperiu o fîşie de teren mărginită după cîte se pare în extremitatea sa de nord prin şanțul şi valul de apărare cunoscut sub denumirea de Brazda lui Novac de nord.

După cum se ştie, Brazda lui Novac de nord, porneşte de la sud de Turnu Severin[37], străbate zona deluroasă a Olteniei trecînd prin Craiova, se întretaie cu Oltul şi *limes-ul*

[34] Avem în vedere unele piese rebutate.

[35] Monede aşezate în mîna sau gura celor decedați în amintirea trecerii Styxului sau Obolului lui Charon am mai descoperit la Tîrgşor (Gh. Diaconu, *op. cit.,* p. 113).

[36] Din relatările lui Anim. Marcellinus reiese că goții foloseau întărituri din pămînt.

[37] Asupra Brazdei lui Novac de nord: D. Tudor, *Oltenia romană,* 2, p. 201—205.

Cercetări recente întreprinse de Mişu Davidescu par să indice că Brazda lui Novac de nord la capătul ei vestic cuprindea şi Drobeta-Tr. Severin. Dacă lucrurile stau aşa se capătă un argument în plus pentru datarea Brazdei în secolul IV e.n., în sensul că pînă acum se obiecta că o aşezare ca Drobeta nu trebuia lăsată în afara şanțului şi valului de apărare.

transalutan, trece la nord de Tîrgşor şi prin oraşul Ploieşti ca să-şi piardă urma în afara oraşului Mizil, adică nu departe de castrul de la Pietroasa, a cărui poziţie strategică este, după părerea noastră în strînsă legătură cu marele şanţ şi val de pămînt.

Construirea castrului de la Pietroasa cu arhitecţi şi meşteri romani în timpul lui Constantin cel Mare sau a urmaşilor acestuia a putut fi realizată numai în perioade de linişte şi înţelegere stabilite între romani şi vizigoţi[38].

Este de asemenea posibil ca în castru să fi rezidat căpetenii şi garnizoană romană alături de apărători-recrutaţi din rîndul populaţiilor locale şi alogene.

De altfel interesele imperiului coincideau cu ale vizigoţilor în perioada la care ne referim, deoarece hunii îşi făcuseră apariţia la porţile Europei [39].

în sfîrşit, trebuie de asemenea arătat că raporturile dintre imperiu şi goţi nu au fost întotdeauna de pace. Un asemenea moment este acela al campaniilor cu caracter punitiv pe care le-a întreprins împăratul Valens cu armata romană, împotriva goţilor[40]. La scurtă vreme după evenimentele amintite, fortificaţia de Ia Pietroasa este distrusă printr-un incendiu puternic iar apărătorii şi locuitorii ei sînt nevoiţi să coboare în cîmpie[41].

GHEORGHE DIACONU

[38] M. Macrea şi D. Tudor, *Istoria României,* I, Bucureşti, 1960, p. 623 şi 651 — 652.

[39] Despre huni, FHDR, II, Bucureşti, 1970, p. 129-135.

[40] în legătură cu campaniile lui Valens împotriva goţilor, v. relatările lui Amm. Marcellinus, FHDR, II, p. 123-125.

[41] Este vorba de aşezări neîntărite de felul aceleia de la Cireşanu-Mizil pe care V. I. Teodorescu o datează de la finele secolului al IV-lea e.n. şi începutul secolului al V-lea.

Fig. 1. Principalele obiective arheologice de pe raza comunei Pietroasele: 1 - locul descoperirii tezaurului- 2 - necropola nr. 3 de la Dara; 3 - aşezarea de la Dara; 4 - castrul; 5 - necropola nr. 1 aparţinînd castrului! 6 - necropola nr. 2 din curtea staţiunii viticole.

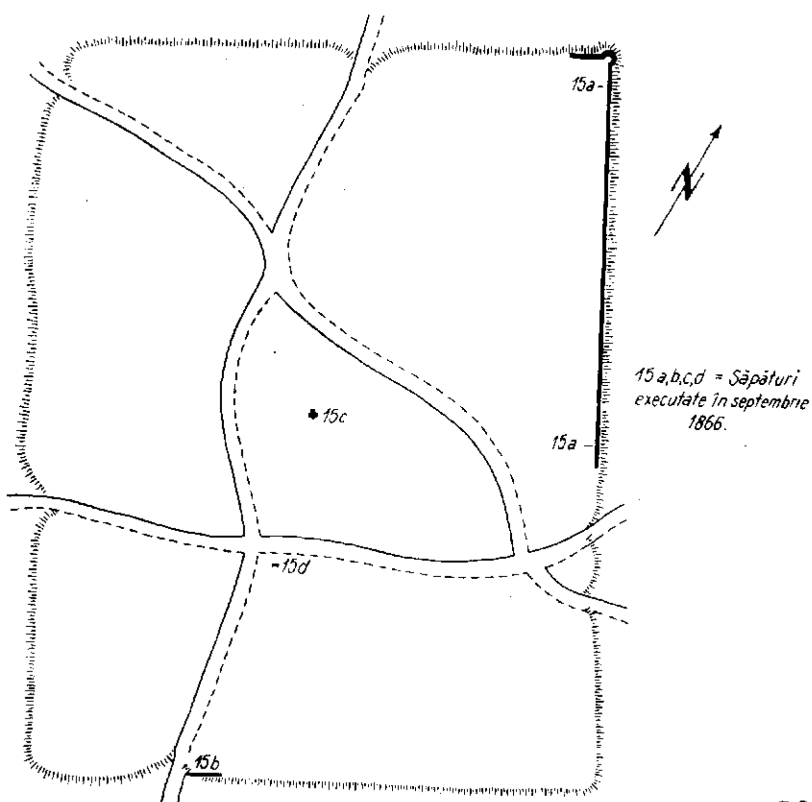

Fig. 2. Planul săpăturilor lui Al. Odobescu.

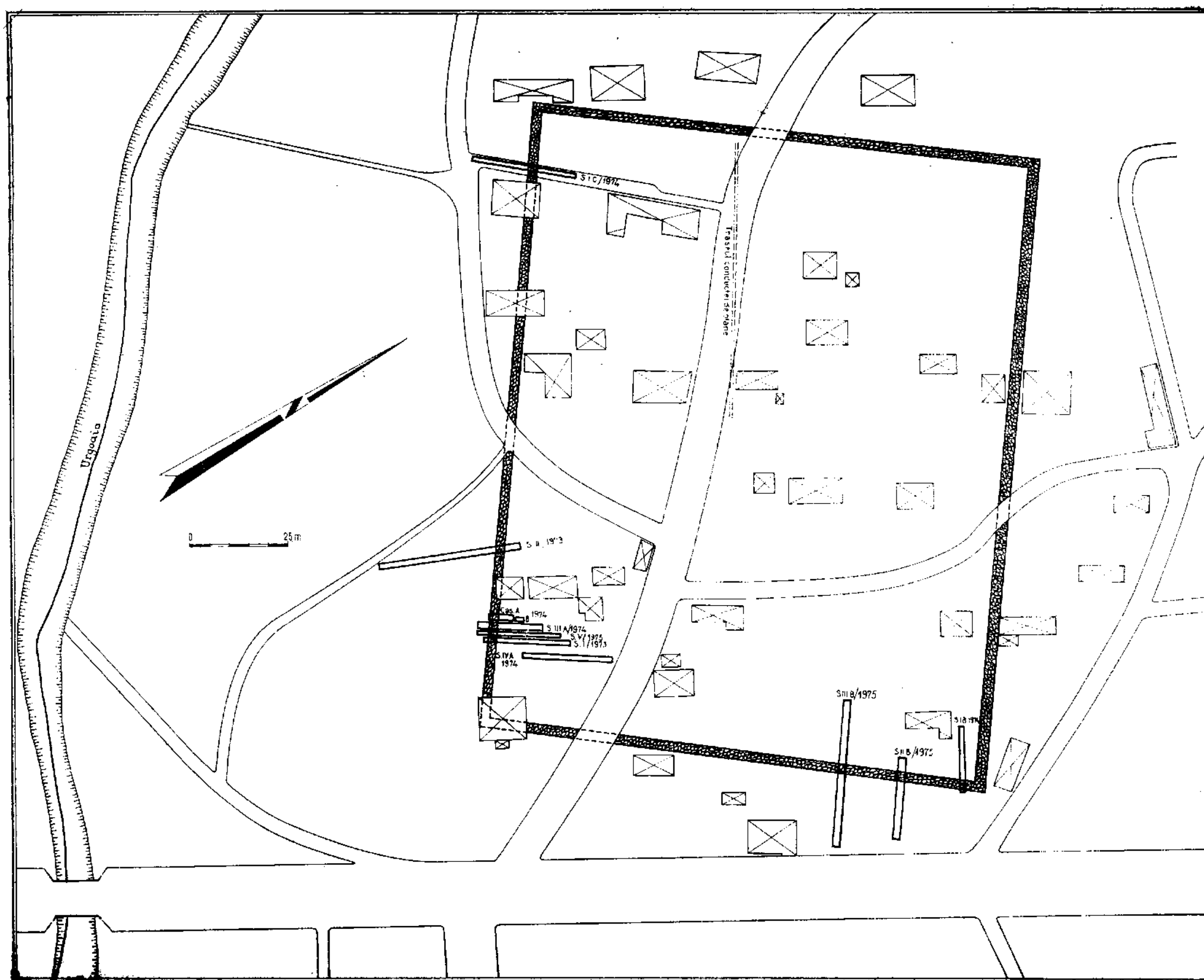
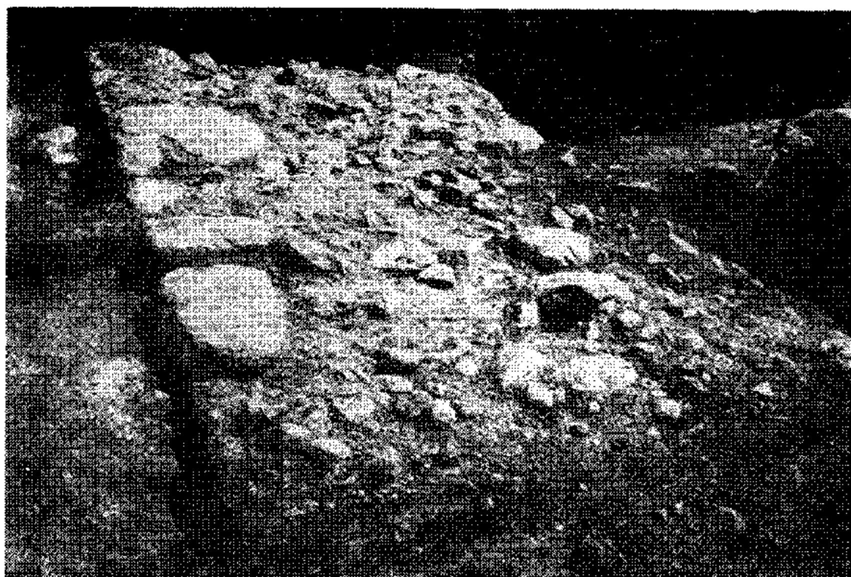

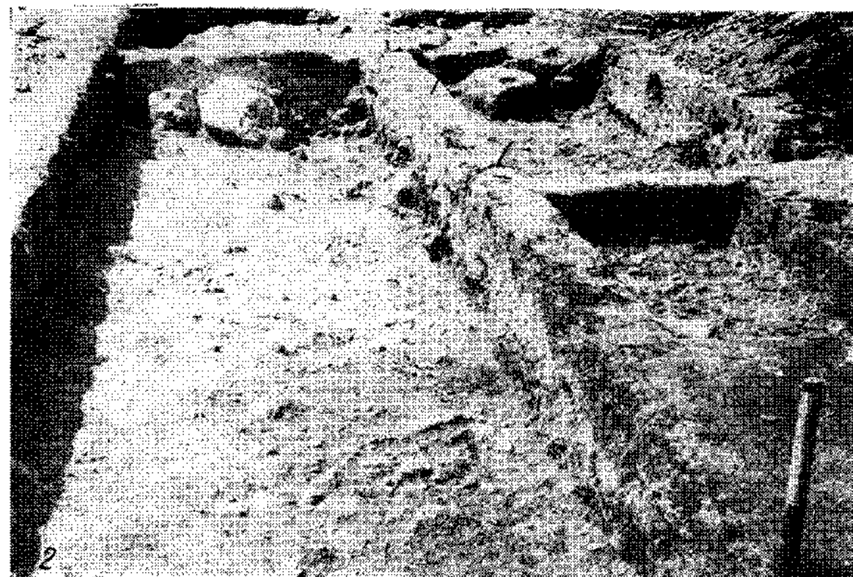
Fig. 3. Planul castrului cu cercetările recente.

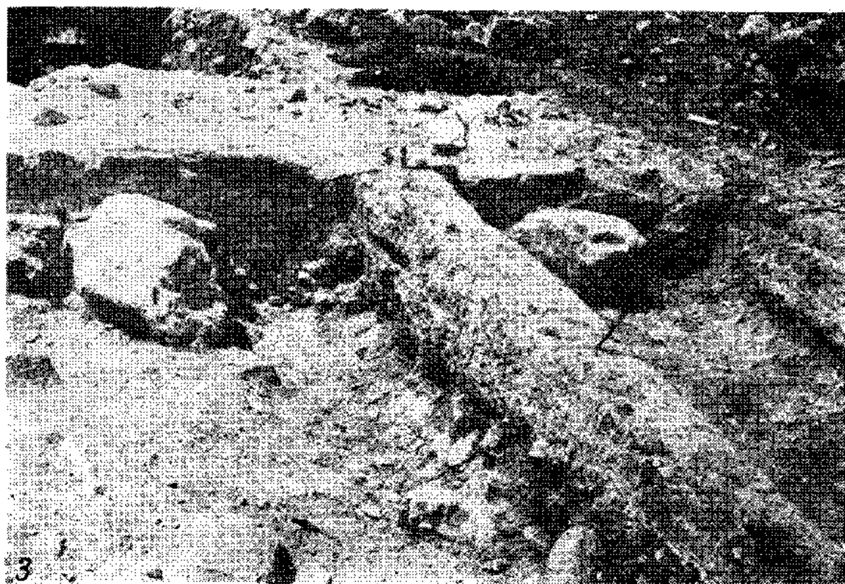

Fig. 4. Vederi din timpul săpăturilor : 1 – Secțiunea IC, în prim plan bolovanii în poziție naturală, în planul al doilea emplectomil şi fața de vest a zidului de vest lucrat din blocuri cioplite ; 2 — Secțiunea I A, în prim plan locuință semiîngropată cu urmă de par ; 3 – zidul de vest din Secțiunea I A distrus de jefuitorii de piatră — zidul zace peste un bolovan în poziție naturală ; 4 — locuința semiîngropată din Secțiunea I A.

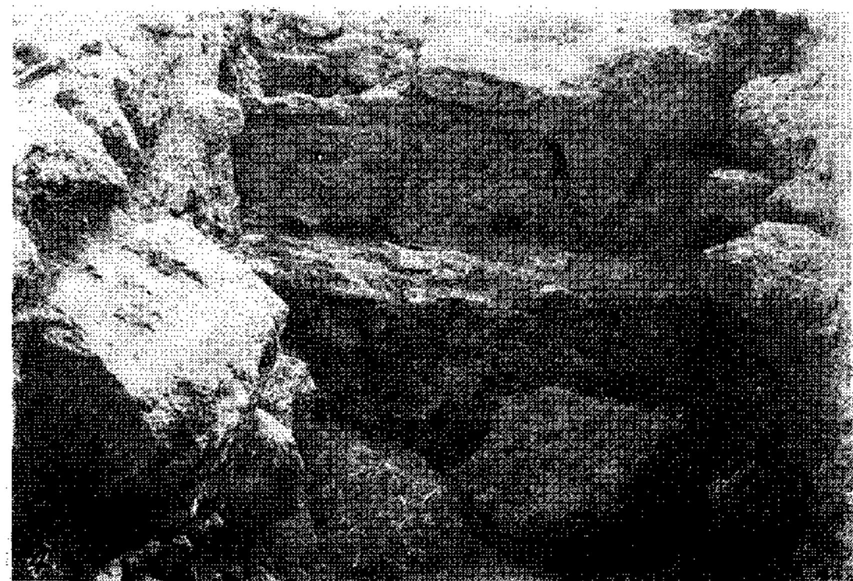

Fig. 5. 1 — 3 — Vederi ale zidului de vest în Secțiunea IV A şi Caseta A; 4 — fața de vest a zidului de vest din Secțiunea I C, în prim plan stînca nativă peste care a fost turnat emplectonul, deasupra zidului propriu-zis.

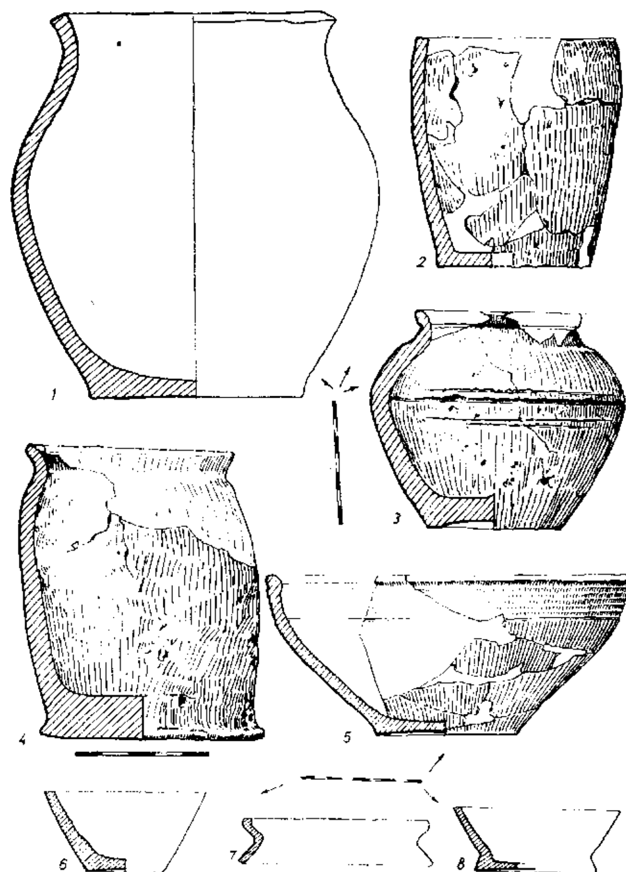

Fig. 6. Ceramică din castrul de la Pietroasa; 1,2, 4 – lucrată cu mîna; 3 – din pastă zgrunţuroasă; 5 — din pastă cenuşie fină; 6 —8 — buză şi funduri de vase din pastă zgrunţuroasă. (1,5 — mărimea 2/3; 2 — 2/1 ; 3, 4 - 1/1 ; 6-8 - 1/2).

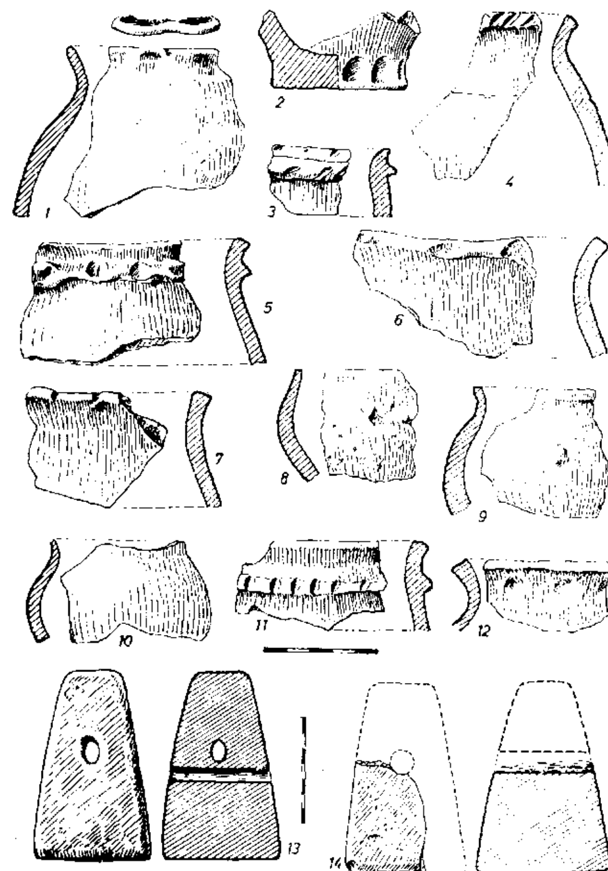

Fig. 7. 1 — 12 – Fragmente din buzele unor vase lucrate cu mîna; 13—14 – greutăţi pentru războiul de ţesut. (1 — 12 — mărimea 1/1; 13—14 — 2/3).

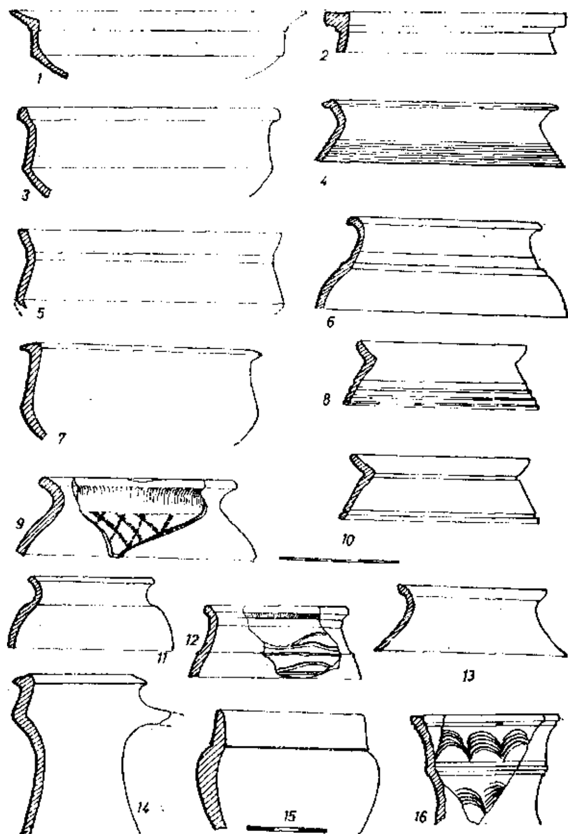

Fig. 8. Ceramică lucrată la roată : 1, 3, 5 – castroane din pastă lină cenuşie-neagră; 7 — castron culoarea roşiatică; 9 — vas cenuşiu; 2, 4, 6, 8, 10, 11 — 13 – oale din pastă zgrunţuroasă ; 14 – ulcior culoarea roşie ; 16 — culoarea cenuşie (mărimea 1/2 – vasul nr. 15 — 1/1).

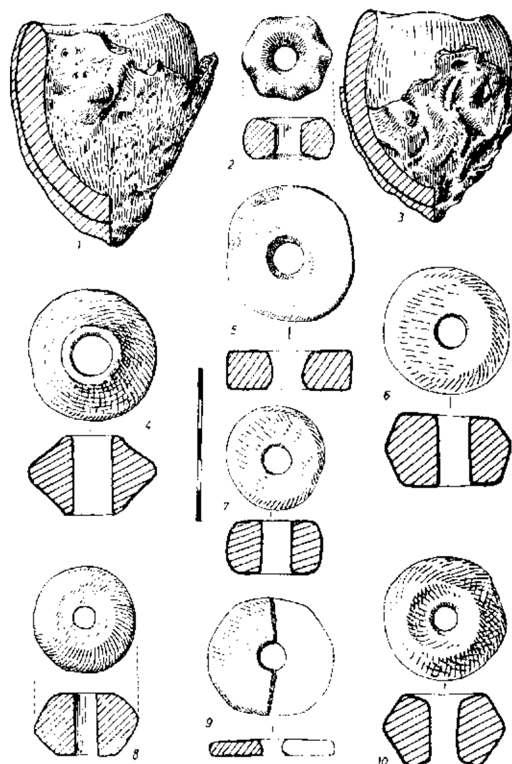

Fig. 9. 1, 3 — creuzete; 2, 4—10 — fusaiole (mărimea 1/1).

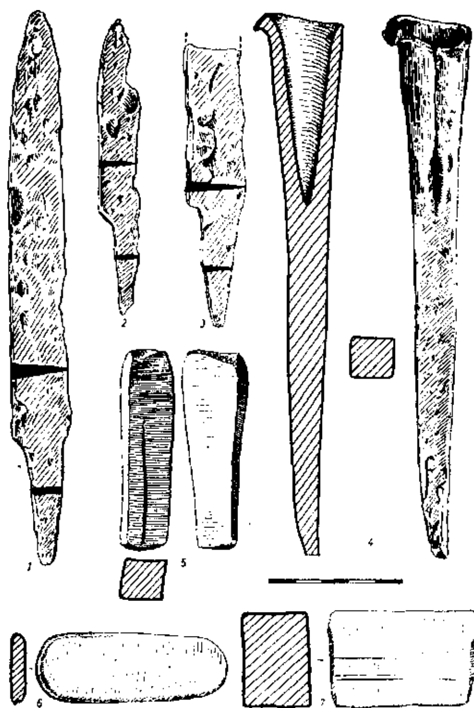

Fig. 10. 1–3 – cuţite ; 4 – daltă ; 5–7 – gresii pentru ascuţit (mărimea 1/1).

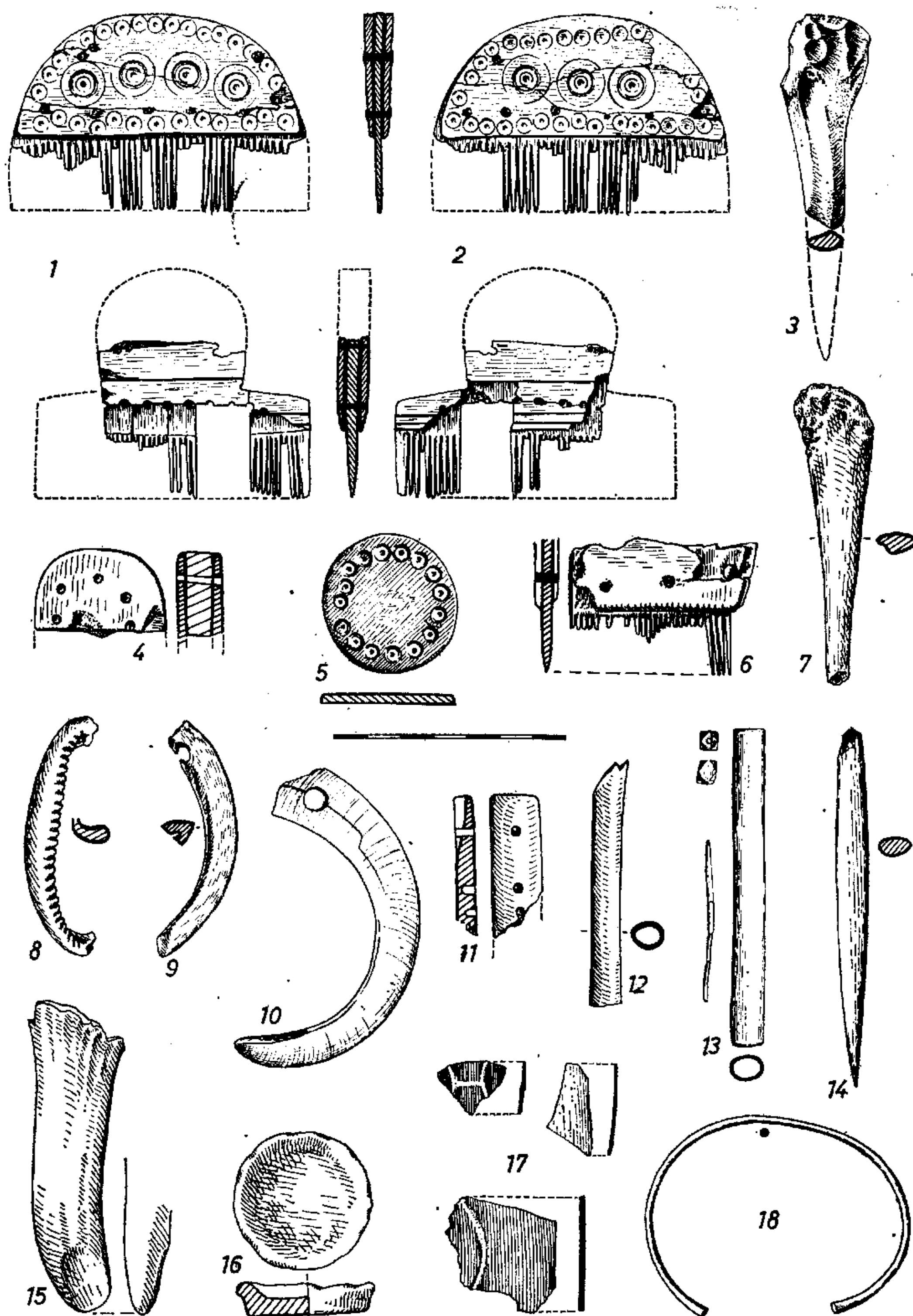

Fig. 11. 1–2, 4, 6 – piepteni; 5 – aplică; 3, 7, 14 – împungătoare şi sule; 8 – ghioc; 9–10 – colţi de mistreţ; 11 – plăsea de cuţit; 12–13 – tuburi pentru păstrat acele; 15 – unealtă pentru şlefuirea vaselor; 16 – vas miniatural; 17 – fragmente de sticlă; 18 – brăţară (mărimea 1/1).

Fig. 12. 1—3 – monede de la Constanțiu II din necropola nr. 2 din curtea stațiunii viticole; 4 – monedă Valens dintr-o locuință semiîngropată din Sectorul A (mărimea 2/1).

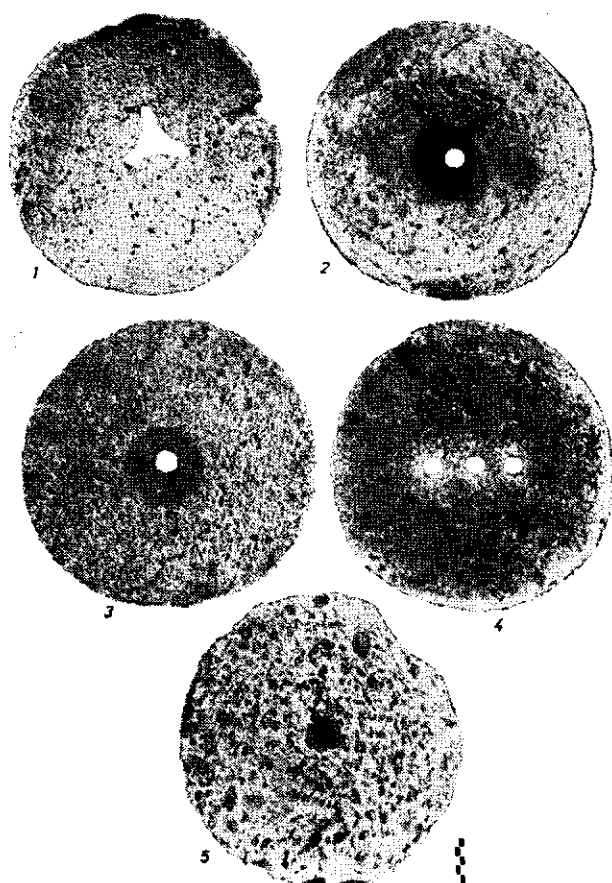

Fig. 13. Rîşnițe din castru.

Aarboger	Aarboger for nordisk Oldkyndiget og Historie, Kobenhavn, seria 1-a 1866—1885; seria 2 a 1886-1910; seria 3-a 1911 .. .
ActaArch	Acta Archaeologica Academiae Scientarum Hungaricae, Budapest 1951 . ..
AMN	Acta Musei Napocensis, Cluj 1964 . ..
AISC	Anuarul Institutului de studii clasice, Cluj 1928—1943.
Analele rom-sov	Analele româno-sovietice, Bucureşti 1949—1963.
ArchHung	Archaeologia Hungarica, Budapest, 1926...
ArhErt	Archaeologiai Ertesito, Budapest 1869 . ..
ArchZeitg	Archăologische Zeitung, Berlin 1843—1886.
Arheologija Kiev	Arheologija Kiev, Institut Arheologii, Kiev 1947 . . .
ArhPam	Arheologicni Pam'jatky URSR, Kiev 1949. . .
Arrabona	Arrabona, Gyor 1859 . . .
BayerVbl	Bayerische Vorgeschichtsblâtter, MUnchen 1931-1949, 1952...
BerRGK	Bericht der Romisch-Germanischen Komission, Frankfurt am Main 1906. . .
Cahiers Arche	Cahiers archdologiques, Paris 1945 . . .
Carpica	Carpica, Bacău, 1968 . . .
Dacia	Dacia, Revue d'archeologie et d'histoire ancienne, Bucureşti, I—XII, 1924 — 1944; N.S., I, 1957 ...
DolgCluj	Dolgoszatok-Traveaux de la Section Numismatique et archdologique du Musee național de Transylvanie, Cluj 1910-1919.
FoliaArch	Folia archaeologica, Budapest 1939 ...
Fornvannen	Fornvannen. Tidskrift for svenska antikvarisk forskning Stockholm 1906...
Gallia	- Gallia. Fouilles et Monument archeologiques en France Metropolitaine, Paris 1943 . . .
Germania	= Germania. Anzeiger der Romisch-Germanischen Komission des Deutschen Archâologischen Instituts Berlin 1917 . . .
Jahrbf Altertums-kunde	Jahrbuch fur Altertumskunde, Wien 1907—1918.
Kolnerjahrb	Kolner Jahrbuch fiir Vor- und Friihgeschichte, Koln 1955. . .
MainzerZ	Mainzer Zeitschrift, Mainz 1906...
Materiale	Materiale şi cercetări arheologice, Bucureşti 1953 (Materiale arheologice privind istoria veche), 1954 ...
Meddelanden	Meddelanden fran Lunds Universitets Historicks Museum, Lund 1929 . . .
Offa	Offa, Berichte und Mitteilungen aus dem Schleswig-Holsteinschen Landesmuseum fiir Vor- und Friihgeschichte und dem Institut fiir Ur - und Frtihgeschichte der Universităt Kiel, Neumunster 1936. . .
PamArch	Pâmatky archeologicke, Praha 1854 ...
RPAN	Revista de preistorie şi antichități naționale, Bucureşti 1937—1940.
RESEE	Revue des Etudes Sud Est europe"ennes, Bucureşti 1963...
Saalburgjahrb	Saalburg Jahrbuch, Berlin 1910...
SCIVA	Studii şi cercetări de istorie veche (1949—1973) Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie (1974...).
SlovArch	Slovenska archaeologia, Nitra 1953 . . .
SA	Sovietskaia archeologia, Moscova 1936—1942, 1946...
WiadArch	Wiadomosci Archeologiczne, Warszawa 1873—1882 (seria 1-a), 1920... (seria 2-a)

SUMAR